

МІЖНАРОДНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

НАУКОВИЙ ВІСНИК
МІЖНАРОДНОГО
ГУМАНІТАРНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Серія:
ФІЛОЛОГІЯ

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Випуск 58

Видавничий дім
«Гельветика»
2022

Збірник включено до категорії «Б» Переліку наукових фахових видань України зі спеціальності 035 «Філологія» на підставі Наказу Міністерства освіти і науки України № 1471 від 26.11.2020 р. (додаток 3).

Видання включено до міжнародної наукометричної бази
Index Copernicus International (Республіка Польща)

Серію засновано у 2010 р.

Засновник – Міжнародний гуманітарний університет

Друкується за рішенням Вченої ради Міжнародного гуманітарного університету
протокол 4 від 09.12.2022 р.

Видавнича рада:

С.В. Ківалов, акад. АПН і НАПрН України, д-р юрид. наук, проф. – голова ради; **А.Ф. Крижановський**, член-кореспондент НАПрН України, д-р юрид. наук, проф. – заступник голови ради; **М.П. Коваленко**, д-р фіз.-мат. наук, проф.; **С.А. Андронаті**, акад. НАН України; **О.М. Головченко**, д-р екон. наук, проф.; **М.З. Згуровський**, акад. НАН України, д-р техн. наук, проф.; **В.А. Кухаренко**, д-р філол. наук, проф.; **Г.П. Пекліна**, д. мед. наук, проф.; **О.В. Токарєв**, Засл. діяч мистецтв України.

Головні редактори серії: доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри іноземних мов професійного спілкування **В.Я. Мізецька**, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри прикладної лінгвістики **М.В. Мамич**.

Редакційна колегія серії «Філологія»:

С.В. Голик, кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри англійської філології, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»; **І.І. Дмитрів**, кандидат філологічних наук, доцент кафедри української літератури та теорії літератури, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка; **М.І. Зубов**, доктор філологічних наук, професор кафедри германських та східних мов, Міжнародний гуманітарний університет; **А.А. Кісельова**, кандидат філологічних наук, доцент кафедри прикладної лінгвістики, Національний університет «Одеська юридична академія»; **А.П. Ладиненко**, кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземних мов № 2, Національний університет «Одеська юридична академія»; **Г.В. Савчук**, кандидат філологічних наук, доцент кафедри перекладу та мовознавства, Міжнародний гуманітарний університет; **Ю.О. Томчаковська**, кандидат філологічних наук, доцент, в.о. зав. кафедри іноземних мов № 2, Національний університет «Одеська юридична академія»; **О.В. Шевченко-Бігенська**, кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри іноземних мов № 1, Національний університет «Одеська юридична академія»; **О.К. Гадамський**, доктор філологічних наук, доктор габлітований гуманітарних наук в області мовознавства (Варшавський університет), професор, завідувач кафедри білоруських та українських досліджень, Інститут славістики, Опольський університет (Ополе, Польща).

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

Повне або часткове передрукування матеріалів, виданих у збірнику
«Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету»,
допускається лише з письмового дозволу редакції.

При передрукуванні матеріалів посилання на
«Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету» обов'язкове.

Свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 16819-5491Р від 10.06.2010

Адреса редакції:

Міжнародний гуманітарний університет, офіс 502,
вул. Фонтанська дорога, 33, м. Одеса, 65009, Україна,
тел. (+38) 099-547-85-90, www.vestnik-philology.mgu.od.ua

© Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету.

Серія: «Філологія», 2022

© Міжнародний гуманітарний університет, 2022

МОВОЗНАЧСТВО

Aliyeva Kamala

orcid.org/0000-0001-7092-7547

PhD, Lecturer

Ganja State University

PHRASEOLOGICAL UNITS EXPRESSING GENDER STEREOTYPES IN THE AZERBAIJANI LANGUAGE

Summary. The article examines phraseological units expressing gender stereotypes in the Azerbaijani language. A semantic analysis of phraseological units included in the concept of the family and denoting gender stereotypes is carried out. When grouping the term kinship component gender phraseologisms, it was found that the bulk of these phraseological units were formed with the aim of expressing the severity of intra-family problems.

Methods and methodology of the article. Scientific works, articles on the topic were used in the research work. Phraseological units expressing gender stereotypes in the Azerbaijani language were analyzed on the basis of concrete examples.

The main scientific novelty of the study is that for the first time the lexical semantic features of phraseological units reflecting gender relations in the Azerbaijani language were investigated.

It can be concluded that the phraseological units contained in the phraseological system of the Azerbaijani language and showing gender relations fully reflect the gender stereotypes molded in the ethno-psychology of the Azerbaijani people. It has been established that some phraseological units deviate from the expression of gender relations over time, while others retain the initial semantics.

The translation of ethnographic lacunae into another language is quite complicated, or rather, impossible at all without additional explanations.

In particular, the specificity of gender relations was considered as a factor generating phraseological lacunae. It can be concluded that the translation of ethnographic lacunae into another language is quite difficult, more precisely, usually impossible without additional explanation. The cognitive analysis of the component composition of phraseological units reflecting gender relations in the Azerbaijani language shows that the load of meaning and additional shades of meaning reflected by terms and metaphors are directly related to the stereotypes of society, the accumulated informative “memory”.

Key words: Azerbaijani language, phraseological system, gender relations, gender stereotypes, the concept of “family”.

Introduction (statement of issue). The article examines phraseological units expressing gender stereotypes in the Azerbaijani language. A semantic analysis of phraseological units included in the concept of the family and denoting gender stereotypes is carried out. When grouping the term kinship component gender phraseologisms, it was found that the bulk of these phraseological units were formed with the aim of expressing the severity of intra-family problems.

Methods and methodology of the article. Scientific works, articles on the topic were used in the research work. Phraseological units expressing gender stereotypes in the Azerbaijani language were analyzed on the basis of concrete examples.

The main scientific novelty of the study is that for the first time the lexical semantic features of phraseological units reflecting gender relations in the Azerbaijani language were investigated.

Review of works on the topic. It is known that there are quite different approaches to stereotypical concepts, including gender stereotypes. So, according to E. Aronson, “thinking with stereotypes means creating an identical characteristic of any individual in a social group and not taking into account real differences between members of that group” [1, 307]. L. Kim makes a more accurate characterization, noting that “traditionally, a stereotype means a scheme, a cliché that makes it possible to perceive and evaluate any kind of information obtained. This scheme performs the function of generalizing a certain event, object or concept, and with its help a person automatically, thoughtlessly, evaluates or moves to action” [2].

Namely, the female and male typifications, which are subconsciously formed on the basis of gender stereotypes of that society, directly acquire their metaphorical or adequate verbal realization in the phraseological system. For example, *Oğul odur atdan düşüb atlana, Oğul odur hər əzaba qatlana, Qız yükü, duz yükü, Oğul düşmən çəpəridir, Qızını döyməyən dizini döyər, Qızını özbaşına qoysan, ya zurnaçıya gedər, ya da halvaçıya* and etc.

Apparently, the formed stereotypes refer to the image of a woman-mother with many positive signs, as well as they acquire features such as weakness, recessiveness, subordination to power and so on. On the other hand, the male image along with strength is characterized by such characteristics as dominance, superiority-priority position.

Formed archetypes “make possible schematic generalizations of the images of femininity, masculinity”. ... Gender stereotypes conditioned by the social categories masculinities and femininities find their confirmation in the social roles and behavior of a person within society, depending on gender [3, 120–139]. Namely, on the basis of existing stereotypes, the sharp barrier between the femininity of the female image, the masculinization of the Male Image, its juxtaposition, is also reflected in the image comparisons in the phraseological system. *Kişiüzlü arvaddan, arvadüzlü kişidən həzər//Əlhəzər, arvad üzlü kişidən, kişi üzlü arvaddan* [4, 344]. Apparently, since the behavior that contradicts stereotypes about female and male images is condemned by society, phraseologisms have also appeared, which logically express a similar meaning.

According to Y.P. İlyin, gender stereotypes mean “psychophysiological characteristics that distinguish men from women in the mass consciousness”, including “independence, courage, rudeness, activity, logic” inherent in men, “dependence, shyness, cowardice, dreaminess, spontaneity, emotionality” inherent in women, etc. he points out that the features are intended

above [5]. For example, In Azerbaijani *arvadağız kişi, arvadağız olmaq, arvadağızlıq eləmək* [4, 95] phraseological units are undoubtedly used to expose the vanity, gossip of a person of the male gender. In other words, here directly refers to the inconsistency of the characteristic features of a stereotyped image, that is, such characteristics as conversationalism, a tendency to gossip, extreme emotionality inherent in a woman, with a male image. Let us pay attention to the positions of elaboration of those phraseological units, *arvadağız kişi-henpecked man: Onda yenə min şükür bizim arvada... Görəsən bu hansı arvadağız kişinin arvadır? (S. Rustem) [6, 235]. Biz kişilər mentalitetimizə xas olan ciddi kişi modeli ilə arvadağız kişi modeli arasında çıxılmaz vəziyyətdə qaldıq [7].* As it can be seen, the characterization of an image outside the male image, formed on the basis of gender stereotypes in the Azerbaijani ethnomentality, is carried out here. In the examples presented, the characteristics of the opposite gender are addressed in order to reveal the characteristic of “*a man without a mouth, a man behaving like a woman, who cannot be the master of his words.*”

Arvadağızlıq eləmək – we also follow the phraseological combination of the verb within the framework of the analogous meaning load: *Belə söz-söhbətlər Temirin çox da beyninə batmırdı... “Arağa pis deyən görün heç xeyir tapmasın, – arvadağızlıq elədi, qarğıdı” [8]. Özüni Musayevə qəhrəman göstərməyə çalışanlara, mənim arxamca arvadağızlıq edənləri gözəl bilirəm [9].*

As it can be seen, the meaning of phraseology such as “to commit adultery” or “to be adulterous”, as in the example we will follow, also includes meanings such as “cursing, laughing in the face and talking behind the back”, which are incompatible with the image of a man in our national mentality.

Let's take a look at the processing positions of the phraseological combination of *arvadağız olmaq*:

Allah, yordu məni dedi-qodular,

Arvadağız oldu kişilər çoxu.

Hər yerdə, hər yanda tələ qurdular,

Hər yerdən, hər yandan kəsdilər arxı.

Unun hər dedişi sözü ilə razılaşmağa borclu deyilsən. Nə qədər nəzakətli görünməyə çalışsan da, bu daha çox arvadağız olduğumu göstərəcək.

In this context we can note the phraseological units such as “*arvad söhbəti*”, “*arvad söhbəti eləmək*” [4, 95].

Rusiya kimi bir ölkənin başçısı deyirsə ki, arzumuzu ürəyinizdə qoyacam və tez sağalacam, onda digərlərindən nə gözləyəsən. Bu bilirsiz nəyə oxşayır, arvad söhbətinə... [10], Məndən sənə məsləhət, heç qorxub eləmə, biri var balaca yalan, yəni dedi-qodu, arvad söhbəti, biri də var böyük yalan, yəni camaatın ürəyindən xəbər verən yalan [11].

As can be clearly seen from the presented examples, the meaning of the phraseological unit “*arvad söhbəti – wife talk*” covers a wide semantic spectrum such as “gossip, nonsense, meaningless talk, empty promise”.

It should be noted that among the expressions included in the phraseological system of the Azerbaijani language and included in the concept of “family” there are quite interesting phraseological units reflecting gender stereotypes inherent in our people, and in some cases with contrasting semantics. For example, among the phraseologisms characterizing the role of a woman and a man within the family *Arvadı əri saxlar, pendiri – dəri* [4, 95]. *Bilirsiniz, qadın əsasən kişidən asılıdır. Ataların bir məsəli var: pendiri dəri, arvadı əri saxlar, Səməyə ana ömrü boyu 70 il sürən Sovet*

hökumətinə bir gün də işləməyib. Ömrünü övladlarına, nəvələrinə, nəticələrinə həsr edib. Belə yerdə deyiblər “arvadı əri saxlar, pendiri dəri”.

It should be noted that in the Southern dialects of the Azerbaijani language, there are variants of the phraseological unit in the following forms- *Arvadı əri saxlar, bostanı bar və ya Arvadı əri saxlar, bostanı vəl* [12, 160].

The presence of certain contradictions of Gender stereotypes in itself inevitably led to the antonym of their respective semantics. The most obvious example of this kind of contrasting approach can be traced in statements characterizing the attitude of a woman to her mind, the level of female intelligence. For example, *Ağıllı olan arvad sözüünə baxmaz, Ağıl olan arvad sözüünə baxmaz* [12, 83] expression such as *Arvadı olmayanın ağılı olanı, Arvad yox, ağıl yox* [12, 44] is in complete semantic conflict with its phraseological units.

As you can see, along with objective assessment, an extreme masculine approach is also reflected here. This is primarily due to the stereotypical attitude towards female intelligence. In the ethnomental approach, women were also given features such as trickery, infidelity, which contributed to the appearance of the next group of phrases:

Bəylərlə arvadlara inanma, xar suya dayanma [10, 160],

Arvaddan vəfa, zəhərdən şəfa olmaz [10, 82],

Arvad yıxan evi, fəlakət də yıxa bilməz,

Arvad yıxan evdən Allahın xəbəri yoxdur,

Arvad malı alçaq qapıdır, bir girəndə alınma dəyər, bir çıxanda [13, 7],

Arvad tufanı başlayanda Nuhun tufanı yaddan çıxar [7, 67].

However, it should be noted that there are a large number of phraseological units that highly value the role of a woman in the family and express our national gender stereotypes about this point:

Arvadsız ev - susuz dəyirman [4, 95],

Arvadsız ev – urvatsız ev [7, 67],

Evi abad edən arvaddır [7, 376],

Evi abad edən arvad, yurdu şən edən dövlət [7, 376].

It should be noted that in phraseological units with a more neutral attitude, it is possible to trace the adequacy of the gender stereotype, that is, its objectivity. For example, *Arvad var, ev yağar, arvad var, ev yıxar* [4, 7], *Arvad ərini rəzil də edər, vəzir də [4, 7].*

Among the phraseological units included within the framework of the concept of “family”, there are no less phraseological units expressing gender stereotypes about the distribution between the role-functions of parents. *Atı atası ilə tanıdılar, qatırı anası ilə [12], Uşaq atadan yox, anadan yetim qalar, Ana gızına təxt verər, ata oğluna bəxt [7, 66].*

As it can be seen, among the phraseological units reflecting gender relations in the phraseological system of the Azerbaijani language, there are many interesting linguistic facts reflecting the gender stereotypes of our people.

It should be noted that the expression of gender relations in phraseological units with ethnographic content increases the lacunarity coefficient even more. Thus, both ethnographic data and gender stereotypes inherent in the people complicate the task of adequate explanation of these statements. Thus, the phraseological units included in this group do not act on the nature of gender differences, that is, the fact that a woman is a weak, graceful creature, and a man has a strong and dominant position. This group of phraseologisms

reflects the peculiarities of the society, specifically the Turkic existence of the Azerbaijani people, Islamic values, and belonging to the multicultural environment of the Caucasus. Gender relations, reflected in phraseologisms with ethnographic content, directly reflect on the centuries-old cultural heritage, the basis of traditions, refer to the existing historical-social and historical-philological “vertical context”. This group of phraseologisms directly reveals the “frameworks” of the linguistic picture of the world inherent in the Azerbaijani people, allows us to define the basis and core of the “world picture” characteristic of our people. Because the family is the foundation of society, and gender relations establish a code of conduct, models of behavior that regulate that minisiosium. Our analysis and research clearly reveals *the correlation of the linguistic picture of the world inherent in the people – ethnographic lacunae – phraseological units with ethnographic content, reflecting gender relations*. “Culture is not what a person receives ready-made from nature but his own creation” – the author of the idea R.Ladon rightly points out, “the linguistic picture of the world differs from the conceptual or cognitive models of the world”, and the linguistic picture of the world “actually embodies a verbal conceptualization of a person's knowledge of the world” [14, 34–35, 51]. Since mold concepts arising from traditions play an exceptional role in the formation of the linguistic picture of the world inherent in the Azerbaijani people, no doubt, phrases such as “*Oğlan evi alınca, qız evi ölinca, “Oğlan adamı – sındırar badamı, Qız adamı – sındırar adamı”* [11, 126], *Qız qapısı, şah qapısı // Qız qapısı, şah qapısı, mini gələr biri razı gedər* [15,74] would not be understandable to peoples of different cultures and, therefore, of different world models.

However, the models of behavior dictated by the traditions of the Azerbaijani people fully clarify the historical and social vertical context of these phraseological units: according to a well-known model of behavior, the girl's family representatives should not say “yes” to the messengers from the first time, and the boy's family representatives should be in a difficult situation a bit. Saying “yes” to a boy's family representatives from the first time could be regarded as “keeping a girl cheap” and not valuing a girl's family, even if such a “precious” and “heavy” image of the girl's family laid the foundation for certain family conflicts in the later stages. It is noteworthy that even the fact that young people had already agreed and made a decision to be together, it did not play a very important role here. Thus, the centuries-old model of behavior on the basis of the existing wedding customs ultimately led to the formation of ethnographic lacunae-status expressions in the language. Despite the fact that some customs become obsolete and life dictates more modern and more liberal living standards, these expressions continue to function in the modern Azerbaijani language.

It can be concluded that the phraseological units contained in the phraseological system of the Azerbaijani language and showing gender relations fully reflect the gender stereotypes molded in the ethno-psychology of the Azerbaijani people. It has been established that some phraseological units deviate from the expression of gender relations over time, while others retain the initial semantics.

The translation of ethnographic lacunae into another language is quite complicated, or rather, impossible at all without additional explanations.

In particular, the specificity of gender relations was considered as a factor generating phraseological lacunae. It can be concluded

that the translation of ethnographic lacunae into another language is quite difficult, more precisely, usually impossible without additional explanation. The cognitive analysis of the component composition of phraseological units reflecting gender relations in the Azerbaijani language shows that the load of meaning and additional shades of meaning reflected by terms and metaphors are directly related to the stereotypes of society, the accumulated informative “memory”.

References:

1. Аронсон, Э., Общественное животное. Введение в социальную психологию. Москва: Аспект Пресс. 1999, 517 с.
2. Ким Л., Гендерные стереотипы. Исследовательский проект “Влияние социальных факторов на понимание гендерных ролей”. Программа Центрально-Азиатские Инициативы Исследований. Ташкент. 2002, 168 с.
3. Рябова, Т.Б., Стереотипы и стереотипизация как проблема гендерных исследований. Личность. Культура. Общество. Т.V. № 1-2, 2003, s. 120–139.
4. Valiyeva, N.Ç., Azərbaycanca-İngiliscə-rusca lüğət, 2006, Bakı: Nurlan, 460 s.
5. Ильин, Е.П., Половые и гендерные стереотипы. С-Пб.: Питер., 2010, 688 с.
6. Rüstəm, S., Seçilmiş əsərləri. cild 3. Bakı, 2005, Şərq-Qərb, 280 s.
7. Azərbaycan folklor antologiyası, XXII, (Borçalı – Qaraparaq folkloru), Bakı: Nurlan, 2011, 444 s.
8. Əsarəoğlu, K., Çadır. “Azərbaycan” jurnalı. <http://www.azyb.net/cgi-bin/jurn/main.cgi?id=914> (son baxış 3 noyabr, 2022)
9. “Futbolpress”də PFL-lə Antalyaya gedir. 14.01.2012. <http://futbolpress.az/az/news-details/12586>
10. Avtomobil kanala düşdü: Ölən və yaralananlar var. <http://gundelik-baku.com/index.php?newsid=9980#.V5UDkfm5WZs> (son baxış 21 noyabr, 2021)
11. Rəhnəməyan, Ş. Gərusli, V., Azərbaycan mədəniyyətində ata-baba sözləri, Bakı, 2002, 412 s.
12. Azərbaycan atalar sözləri. http://az.wikiquote.org/wiki/Az%C9%99rbaycan_atalar_s%C3%B6zl%C9%99ri (son baxış 16 yanvar, 2022)
13. Görüslü, V., Atalarımızın sözləri, Kanada, Ottava, 2005, 100 s.
14. Ладо, Р., Лингвистика поверх границ культур. Новое в зарубежной лингвистике. № 25. Москва: Прогресс, 1989, с. 32–61.
15. Hüseynzadə, Ə., Atalar sözü. Bakı: Yazıçı, 1981, 336 s.

Алісва Камала. Фразеології, що виражують гендерні стереотипи в азербайджанській мові

Анотація. Основна мета у статті дослідження фразеологізмів, що виражають гендерні стереотипи в азербайджанській мові. Проводиться семантичний аналіз фразеологізмів, що входять до концепту сім'ї та позначають гендерні стереотипи. При угрупованні термінородно-компонентних гендерних фразеологізмів було встановлено, що основна маса цих фразеологізмів була утворена з метою гостроти внутрішньосімейних проблем.

Методи та методологія статті. У дослідницькій роботі використовувалися метод когнітивного аналізу, були проаналізовані на конкретних прикладах наукові праці, статті фразеологічних одиниць, що виражають гендерні стереотипи в азербайджанській мові.

Основна наукова новизна дослідження полягає в тому, що вперше було досліджено лексико-семантичні особливості фразеологізмів, що відображають стосунки статей в азербайджанській мові.

Висновки. Зазначається, що фразеологічні одиниці, що містяться у фразеологічній системі азербайджанської мови та відбивають гендерні відносини, повною мірою

відображають гендерні стереотипи, що сформувалися в етнопсихології азербайджанського народу. Встановлено, що одні фразеологізми згодом відхиляються від вираження родових відносин, інші зберігають вихідну семантику.

Переклад етнографічних лакун іншою мовою досить складний, вірніше, взагалі неможливий без додаткових пояснень.

Зокрема, специфіка гендерних відносин розглядалася як фактор, що породжує фразеологічну лаконічність. Можна зробити висновок, що переклад етнографічних

лакун іншою мовою досить складний, точніше, зазвичай неможливий без додаткових пояснень. Когнітивний аналіз компонентного складу фразеологізмів, що відображають гендерні відносини в азербайджанській мові, показує, що смислове навантаження та додаткові смислові відтінки, що відображаються термінами та метафорами, безпосередньо пов'язані зі стереотипами суспільства, накопиченої інформативною пам'яттю.

Ключові слова: азербайджанська мова, фразеологічна система, гендерні відносини, гендерні стереотипи, поняття «родина».

*Алкаді М. С. А.,**кандидат філологічних наук,**старший викладач кафедри східної філології**Навчально-наукового інституту філології та журналістики
Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського*

АРАБІСТИКА В УКРАЇНІ (ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНО КОМПЕТЕНТНОЇ ОСОБИСТОСТІ ПЕРЕКЛАДАЧІВ-АРАБІСТІВ)

Анотація. У статті проаналізовано проблеми, які постають перед викладачами арабської мови в процесі підготовки студентів-початківців (майбутніх арабістів) і запропоновано шляхи їх вирішення.

Українських вчених, спеціалістів з арабської мови, не так багато. В Україні, як і раніше, недооцінюють інтелектуальну школу Сходу, як недооцінюють і весь близькосхідний регіон. Незважаючи ні на що, зростає кількість студентів, які вступають на філологічні факультети з метою вивчення арабської мови. У частини випускників спостерігається явне псевдоволодіння мовою. Вони погано засвоїли базові знання, і виникає необхідність вирішення деяких нагальних завдань, що стоять перед сучасною українською арабістикою в цілому та її комунікативно-мовленнєвою складовою зокрема.

Допомогти досягнути високого рівня володіння арабською мовою своїм студентами – головна мета викладача-арабіста. Спеціальність сходовознавця вимагає не тільки знань з лінгвістики (володіння мовою, безперечно, є основним, адже без цього неможливо зробити переклад), але й широких знань величезних пластів унікальної історії та культури, філософії Сходу, його традицій і особливостей менталітету. У майбутніх перекладачів необхідно розвивати соціокультурні компетенції, що дозволять їм у надалі бути рівноправними партнерами міжкультурного спілкування арабською мовою у професійній, соціально-побутовій і культурній сферах.

Напрошується логічний висновок: Україні потрібно багато висококваліфікованих та зрілих арабістів на рівні посольств та освіти, а також в інших сферах. За таких умов перед будь-яким розсудливим викладачем постає ряд моральних та професійних завдань, серед яких найважливішим стає формування всебічно грамотної та професійно компетентної особистості студента. Для цього потрібно шукати нові підходи до викладання арабської мови.

Ключові слова: арабська мова, перекладач, навчальний матеріал, компетентність, викладач-арабіст, достатній рівень.

Постановка проблеми. На нинішньому етапі розвитку і вивчення арабської мови в Україні виникають проблеми, які постають перед викладачами-арабістами в процесі підготовки студентів-початківців. Нагальною є необхідність їх аналізу та пошук шляхів вирішення, щоб спростити подальший процес підготовки кваліфікованих спеціалістів-сходовознавців.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема розвитку арабістики в Україні, викладання східних мов і формування всебічно грамотної та професійно компетентної особистості студента неодноразово була об'єктом наукових досліджень. В історії мовознавчих студій особливо помітними

є праці Ковиршиної Н.Б., Щербакова В.І., Габучан Г.М., Лебедева В.В., Гуцало С.Є., Плачинди В.С., Нікітіна О.А., Шарбатова Г.Ш., та інших авторів.

Метою даної статті є висвітлення основних нагальних завдань, що стоять перед викладачами арабської мови в процесі викладання та можливі шляхи їх вирішення, вироблення комунікативної компетенції студентів-арабістів як кінцевого результату навчання на кафедрі східних мов.

Виклад основного матеріалу. У наші дні іноземні мови відіграють велику роль: ми живемо у глобалізованому світі, де швидкими темпами розвиваються зв'язки з різними країнами і народами. Стара приказка говорить, що той, хто володіє мовами, володіє світом.

Усі мови цікаві й неповторні, але з цього різноманіття світових мов я виділяю арабську. Чому саме вона з'явилася серед перших у списку мов, гідних уваги та вивчення? Все просто. Арабська мова входить до однієї з шести офіційних і робочих мов Організації Об'єднаних Націй (ООН). Вона є офіційною мовою всіх арабських країн і входить до двадцятки найбільших мов за кількістю носіїв. Цією мовою говорять близько 310 млн. людей, а ще приблизно 270 млн. використовують її як другу мову. Класична арабська обмежено використовується з релігійною метою прихильниками ісламу у всьому світі (загальна чисельність – 1,57 мільярда осіб). Знання арабської допоможе втілити свої мрії та стати амбітною, впевненою в собі людиною.

Історична доля арабської мови у всьому різноманітті її форм дуже химерна і своєрідна. Вона пройшла триумфальний шлях мови-переможця і мови високої вченості з міжнародним статусом «латини Сходу». Після цього зазнала тиску з боку мов колишніх західних метрополій, знову набула статусу державної мови в арабських країнах, що отримали політичну незалежність і, нарешті, вступила у двадцятому столітті на шлях посиленого розвитку.

Українських вчених, спеціалістів з арабської мови, не так багато. Розвивати власну школу в Україні розпочав академік А.Кримський. Тільки з арабістики й семітології до 1910 р. було видано такі його праці: «Очерк развития суфизма», «Ислам и его будущее», «Лекции по Корану», «Лекции по истории семитских языков», «Семитские языки и народы Т. Ньольдеке». І це не вичерпний список його публікацій. Коли гетьманом Павлом Скоропадським було засновано Українську академію наук, А.Кримського запросили стати її секретарем. Він переїхав до Києва, де заснував наукове сходовознавство, керуючи водночас академічною україністикою. На жаль, працювати в Україні вчений так і не зміг, хоча мріяв розвинути вітчизняну школу сходов-

знавства. Після того, як у 1930-ті роки сходознавців оголосили ворогами народу, цією групою мов ніхто не займався. Надалі ідея створення Інституту сходознавства належала академіку Борису Патону, хоча йому не вдалося втілити її в життя тому, що до східних мов завжди було ставлення, як до чогось другорядного. Лише у 1990 році з'явилася кафедра східних мов, де почали готувати спеціалістів-сходознавців.

З того часу ставлення до східних мов майже не змінилося. В Україні, як і раніше, недооцінюють інтелектуальну школу Сходу, як недооцінюють і весь близькосхідний регіон. У зв'язку з цим доречно згадати слова українського вченого зі світовим ім'ям, професора-арабіста Валерія Рибалкіна, який наголосив на тому, що на нинішньому етапі вивчення арабської в Україні є абсолютно нерентабельним, і бюджет держави на розвиток східних мов мінімальний (як і на будь-яку фундаментальну науку, де можливий результат буде лише через десятиліття). Але зі Сходом потрібно бути на ти, а для цього треба його принаймні розуміти.

Зі сказаного вище можна зробити висновок, що в сучасному світі необхідність оволодіння хоча б однією іноземною мовою не підлягає жодному сумніву. Відповідно, зростає кількість студентів, які вступають на філологічні факультети з метою вивчення іноземної мови, у нашому випадку – арабської. У результаті в частини випускників спостерігається явне псевдоволодіння мовою. Вони погано засвоїли базові знання і мають великі проблеми зі складанням іспитів. Але є й інша частина – спеціалісти, яких Україна з різних причин найчастіше втрачає. Втрачає масу фахівців, які отримали вищу освіту саме в нашій країні. Корисно було б реалізувати з ними безліч планів, але вони не були зацікавлені у роботі на Батьківщині, хоча деякі з них підтримують зв'язок із колегами в українських інститутах і співпереживають за долю української науки. Бюрократи продовжують просто проливати крокодилові сльози про відтік молодих кадрів, а віз і нині там... Але це вже тема окремої статті.

Незважаючи на все, українські студенти все ж таки починають вивчати арабську мову. Причини можуть бути як суб'єктивні (володіння однією або декількома іноземними мовами – це престижно, а знання такої екзотичної мови, як арабська, ще й не дуже поширене), так і творчі (великий інтерес до елементів арабської культури та прагнення толерантності за допомогою розширення кругозору та ознайомлення з менталітетом арабів). Проте слід визнати, що рушійною силою більшості прагнень і бажань молоді є суто прагматичні причини, які надихають і надають сил. Для цього потрібно вивчати арабську мову. Розширення міжнародних контактів України дає можливість працевлаштування в іноземних фірмах, що й актуалізує прагнення молоді поглибити знання як у сфері засвоєння мови, так і з міжкультурної комунікації. Сьогодні на Сході раді запропонувати українцям співпрацю у багатьох сферах бізнесу, деякі фірми відкривають свої філії у нас, але при цьому араби хочуть бачити у себе фахівців лише зі знанням арабської мови. Взяти той самий Катар, Об'єднані Арабські Емірати, Королівство Саудівська Аравія. До Києва часто приїжджають представники з цих та інших східних країн, вони шукають українських інженерів, дизайнерів, будівельників, які володіють арабською мовою у повному обсязі. Наші спеціалісти, які виїхали за кордон, дуже задоволені. Їхня робота добре оплачується. Арабська цивілізація розвивається

прискореними темпами, а ми, як завжди, запізнюємося, і цю тенденцію потрібно змінити.

Напрошується логічний висновок: за таких умов перед будь-яким розсудливим викладачем постає ряд моральних та професійних завдань, серед яких найважливішим стає формування всебічно грамотної та професійно компетентної особистості студента. Для цього потрібно шукати нові підходи до викладання іноземних мов. Пріоритетним напрямом вивчення арабської мови має стати прагнення вироблення комунікативної компетенції як кінцевого результату навчання. Це передбачає засвоєння низки мовних елементів (у сфері граматики, лексики, термінології, стилістики тощо) і велику позамовну інформацію (з найрізноманітніших сфер: історія, географія, особливості суспільно-політичного ладу, політичної системи) [1, с. 12].

Для того, щоб правильно оформити своє мовлення, необхідно знати походження слів, їх поєднання, а також ситуації, в яких можливе їх застосування. Це означає, що на семінарах з практичного курсу арабської мови необхідно проводити не тільки мовну підготовку (традиційне читання та ряд вправ), але й намагатися долучити до культури народу. Недарма Є. І. Пассов вважає, що мова – це частина культури, їх неможливо відокремлювати один від одного [2, с. 72].

Допомогти досягнути високого рівня володіння арабською мовою своїм студентами – головна мета викладача-арабіста. Світ змінюється. Через пандемію з'явився новий напрям – змішане навчання (طلت خُملاً مُلَّعَةً), який частіше вживається для опису гібридної методики (поєднання онлайн-навчання, традиційного та самостійного навчання). Під змішаним навчанням іноземної мови ми розуміємо комбіновану систему професійно орієнтованого іншомовного навчання, яка передбачає активну комунікацію між викладачем і студентом за допомогою сучасних технологій та мультимедійних засобів [3, с. 48]. З початком війни між Україною і Росією дистанційне навчання майже повністю витіснило цей новий напрям, через що як викладачі, так і студенти зіткнулися з цілою низкою проблем. З боку викладачів це необхідність виділяти велику кількість свого часу на оформлення звітності, і це виходить на перший план, в результаті чого на якісну підготовку до лекцій, семінарів та практичних занять часу катастрофічно не вистачає. Про наукову роботу залишається тільки мріяти (у цій ситуації доречно навести арабську приказку “навіть не у ві сні” (م حال اب الو)).

Тривале дистанційне навчання є проблемою і для студентів. Вони перестають правильно формулювати свої думки, висловлюватись та вести дискусійне обговорення. Цьому є виправдання: обмеженість у спілкуванні з викладачем, відсутність прямого доступу до викладача й отримання його вказівок, настанов та відгуків, коли відбувається очна діалогічна розмова в аудиторії і миттєвий зворотний зв'язок у процесі викладання навчальної дисципліни [3, с. 12]. Відчувається брак дискусії, притаманної традиційній системі навчання у вищих закладах освіти. На фоні цього для повного щастя значно знижується кількість аудиторних занять, що в свою чергу критично ускладнює виконання програми підготовки перекладачів та вчителів арабської мови. Впровадження онлайн-навчання – вимога сучасності, і через низку причин неможливо повернутися до традиційних методів навчання, але є те, що в наших руках. У період онлайн-навчання потрібно збільшувати кількість аудиторних годин, а не зменшувати їх. Це в першу чергу стосується тих дисциплін, які мають безпосереднє відношення

до спеціалізації 035.06 «Східні мови та літератури (переклад включно). Перша – арабська» та 014.02 «Мова і література (арабська)». Це практичний курс арабської мови, практична граматики, теорія та практика перекладу, практичний переклад.

Спеціальність сходознавця вимагає не тільки знань з лінгвістики (володіння мовою, безперечно, є основним, адже без цього неможливо зробити переклад), але й широких знань величезних пластів унікальної історії та культури, філософії Сходу, його традицій і особливостей менталітету. Скільки кандидатських дисертацій з арабської мови було захищено за останні роки? Не набагато кращі справи в галузі розробки та методології викладання арабських народно-розмовних мов і навіть з написанням серій різнопрофільних підручників та навчальних посібників з арабської літературної мови. На нинішньому етапі підготовки студентів кафедри східних мов в основному використовують російські підручники Ковальова А.А., Яковенко Е.В., Ковиршиної Н.Б., Скалозубової О.С., Болотова В.М., Хайбуліна І.М. та ін.

На жаль, у галузі розробки теоретичних курсів з різних дисциплін справа ще гірша. Істотний внесок у розвиток сучасної теорії та методології перекладу в нашій професії зробила Н.Д. Фінкельберг своїм блискучим підручником «Арабский язык. Теория и технология перевода». Хочу відзначити також А.А. Мокрушину, яка є автором низки робіт з арабської діалектології. Данину глибокої поваги потрібно віддати і видатному лексикологу Х.К. Баранову, укладачу знаменитого «Арабско-русского словаря», який витримав більше десяти видань. У своїй рецензії д-р Фаузі Аттія Мухаммед писав, що цей словник був і залишається єдиним головним лексикографічним джерелом. Справді, навряд чи знайдеться викладач чи студент, який міг би обійтися без цього словника в процесі підготовки до занять з вивчення арабської мови.

З метою вирішення деяких нагальних завдань, що стоять перед сучасною українською арабістикою в цілому та її комунікативно-мовленнєвою складовою зокрема, необхідно хоча б загалом зупинитися на найбільш, на мій погляд, актуальних із них.

У першу чергу, хочеться особливо наголосити на необхідності створення навчальної літератури саме державною мовою. Посібники та підручники, готові до публікації на даному етапі, мають друкуватися виключно українською мовою та адаптуватися під українських студентів. Майже усі підручники, як було зазначено вище, що використовуються в освітньому процесі викладачами арабської мови на лекціях, семінарах та практичних курсах, написані російською мовою.

По-друге, російська навчальна література потребує якісного перекладу українською мовою, що у свою чергу потребує багато сил та часу (на жаль, цей час не враховується керівництвом університету при затвердженні індивідуальних планів викладачів). На це слід звернути увагу, хоча суть в іншому: мовою освітнього процесу в закладах освіти є державна мова, тобто українська, як визначає стаття 21 Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної». Отже, бажано, щоб усі нові методичні матеріали, підручники та посібники укладалися саме українською мовою і не вимагали перекладу в майбутньому.

По-третє, необхідно розвивати співпрацю із зарубіжними університетами арабських країн, що дозволить студентам брати участь у програмах обміну, а також пройти стажу-

вання за кордоном. Це сприятиме підвищенню кваліфікації майбутніх арабістів, створенню кращих умов для вивчення арабської мови.

Крім того, у зв'язку із проведенням навчальних занять в онлайн-форматі потрібно звернути особливу увагу студентів на те, що хоча викладач не сидить перед студентами і не дає інструкції віч-на-віч, але їм все одно потрібно виконати завдання вчасно та надіслати відповіді, опанувати навчальний матеріал, бо існують певні терміни здачі завдань. Тут немає компромісів [3, с. 34].

Також нагальною потребою є продовження розробки сучасних монографій з народно-розмовних діалектних мов Магрика і Магриба (наприклад, йорданської, палестинської, суданської, еменської та інших). Варто продовжити видання лінгвокультурологічних словників регіональних арабських діалектних мов, адже вони матимуть істотне значення для художньо-літературної, навчально-методичної та перекладацької діяльності. Слід приділити більше уваги опису побуту та дозвілля представників арабської культури. Вивчення культурного компонента слів є важливою умовою успішного оволодіння арабською мовою.

Варто також більш детально зупинитися на вербальних та невербальних формах поведінки представників східної культури, що репрезентуються у відповідних типах мовної поведінки арабів у контрасті з мовною особистістю українців.

І, зрештою, з метою підвищення професійного інтересу до досягнень арабістики в Україні, підготовки та залучення нових кадрів у цій сфері слід ширше пропагувати актуальність та перспективність вивчення арабської мови. Важлива роль у цьому відводиться широкій пропаганді успіхів вітчизняного сходознавства взагалі й арабістики зокрема. Дивно, але в енциклопедичних виданнях практично не описується стан справ в українській сучасній арабістиці, та на її сторінках майже не знайшлося місця для інформації про її вчених: Бейліс Вольф Менделевич, Рибалкін Валерій Сергійович, Плчинда Володимир Сергійович, Гуцало Сергій Євгенович.

Це лише короткий перелік завдань, які потребують негайної уваги і пошуку шляхів вирішення. Кожен з них, у свою чергу, може стати темою для окремої дискусії.

Висновки і пропозиції. Логіка наших міркувань підводить нас до висновку, що

Україна потребує багато висококваліфікованих та зрілих арабістів на рівні посольств, бізнесу, освіти, політики, а також в інших сферах.

Підготовка студентів-сходознавців, у тому числі спеціалістів-перекладачів, повинна здійснюватися на основі комплексних програм навчання та виховання.

Сподіваємося, що поступово українські вузи будуть випускати фахівців-арабістів, які на високому професійному рівні володітимуть арабською мовою і добре знатимуть арабську культуру, які допоможуть порівнювати Україну не лише із Заходом, а Схід ігнорувати.

Кожна розвинута нація співставляє себе з іншими і отримує таким чином певний дискурс ідентичності. В Україні спостерігається копіювання європейських зразків, але ж існують традиції далекого Сходу, які дещо інші, але нічим не гірші. Вони дають інформацію для роздумів, відображають парадигму іншого культурного буття, яке може включати ті ж самі проблеми, але демонструвати інше ставлення і пропонувати інші шляхи їх вирішення.

Література:

1. Ковтун Л.В. Социальная адаптация личности в условиях межкультурных коммуникаций: Дис. ... канд. культурол. наук. М., 1999. 132 с.
2. Петрова Ю.І. Підходи до функціональної стратифікації арабської мови. Мова і культура. Київ: Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2009. Вип. 11. Т. XI(123). С. 191–199.
3. Власенко І.Г. Впровадження дистанційного навчання – вимога сучасності. Дистанційне навчання як сучасна освітня технологія : матеріали міжвузівського вебінару (м. Вінниця, 31 березня 2017 р.) / відп. ред. Л.Б.Ліщинська. Вінниця : ВТЕІ КНТЕУ, 2017. 102 с.

Alkali M. S. A. Arabists in Ukraine (formation of professionally competent personality of Arabic translators)

Summary. The article analyzes the problems faced by teachers of the Arabic language in the process of training beginner students (future Arabists) and suggests ways to solve them.

There are not so many Ukrainian scientists, specialists in the Arabic language in Ukraine, as before, the intellectual school of the East is underestimated, just as the entire Middle Eastern region is also underestimated. Despite everything, the number of students entering philological faculties to study Arabic is increasing. Some of the graduates have a clear pseudo-mastery of the language. They have not mastered basic

knowledge well, and there is a need to solve some urgent tasks facing modern Ukrainian Arabic studies in general and its communicative and speech component in particular.

Helping students achieve a high level of Arabic language proficiency is the main goal of an Arabic teacher. The specialty of an orientalist requires not only knowledge of linguistics (mastery of the language is undoubtedly essential, because without it, it is impossible to make a translation), but also extensive knowledge of the vast layers of unique history and culture, the philosophy of the East, its traditions and peculiarities of mentality. Future translators need to develop socio-cultural competencies that will allow them to be equal partners in intercultural communication in Arabic in the future in the professional, social every day and cultural spheres.

A logical conclusion suggests itself: Ukraine needs many highly qualified and mature Arabists at the level of embassies and education, as well as in other areas. Under such conditions, any prudent teacher faces a number of moral and professional tasks, the most important of which is the formation of a comprehensively competent and professionally competent personality of the student. For this, it is necessary to look for new approaches to teaching Arabic.

Key words: Arabic language, translator, educational material, competence, Arabic teacher.

*Алкаді М. С. А.,**кандидат філологічних наук,**старший викладач кафедри східної філології**Навчально-наукового інституту філології та журналістики
Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського*

ПРОБЛЕМИ ВИВЧЕННЯ АРАБСЬКОГО ЛІНГВОКРАЇНОЗНАВСТВА (У ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ АРАБІСТІВ В УКРАЇНІ)

Анотація. У статті проаналізовано проблеми, які постають перед викладачами арабської мови в процесі вивчення лінгвокраїнознавства студентами-початківцями (майбутніми арабістами) і запропоновано шляхи їх вирішення. Крім цього, звертається особлива увага на необхідність створення навчального посібника з арабського країнознавства, розглядаються проблеми зі структурою та модульними блоками, якими він має бути представлений.

У майбутніх перекладачів необхідно розвивати соціокультурні компетенції, що дозволяють їм надалі бути рівноправними партнерами міжкультурного спілкування арабською мовою у професійній, соціально-побутовій і культурній сферах. Для цього потрібні елементи лінгвокраїнознавчого характеру.

Ми вважаємо, що головне-взаємопов'язане вивчення мови і культури, адже важливо формувати не лише мовну, а і лінгвокультурну компетенцію.

Сучасна розмовна арабська розпадається на безліч діалектів. Культурі та діалекту якої країни віддати перевагу під час вивчення лінгвокраїнознавства? Як вийти зі складної ситуації? Як укласти посібник з вивчення арабського краєзнавства та об'єднати в ньому величезну кількість матеріалу? У кожного викладача свої способи досягнення поставленої мети. Найважливіше, щоб у результаті вивчення курсу студент опанував країнознавчу, історичну, економічну та політичну лексику, знав географічне положення, природу, клімат великих арабських країн, їхню національну символіку та державний устрій, основні етапи історичного розвитку, а також розумів традиції та звичаї арабського народу та його культуру, особливості менталітету.

Дослідження в галузі методики викладання іноземних мов в Україні засвідчили, що підготовка спеціалістів-арабістів не може існувати без включення лінгвокраїнознавчого аспекту в процес навчання.

Ключові слова: арабська мова, лінгвокраїнознавство, перекладач-арабіст, діалектна лексика, посібник.

Постановка проблеми. Підготовка спеціалістів-арабістів не може існувати без включення лінгвокраїнознавчого аспекту в процес навчання. Недостатня кількість навчального матеріалу та проблеми зі структурою навчального посібника з арабського краєзнавства та модульними блоками, якими він має бути представлений, призводять до ускладнення процесу підготовки перекладачів-арабістів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема лінгвокраїнознавства неодноразово була об'єктом наукових досліджень. В історії мовознавчих студій особливо поміт-

ними є праці Верещагіна Є.М., Нікітіна О.А., Прохорова Ю.Є., Пасова Є.І., Вежицької А.О. та інших авторів.

Метою даної статті є висвітлення основних нагальних завдань, що стоять перед викладачами арабської мови в процесі викладання лінгвокраїнознавства, та можливі шляхи їх вирішення. Крім того, розглядаються проблеми структури навчального посібника з арабського краєзнавства та його модульних блоків.

Виклад основного матеріалу. У світі існує велика кількість мов, і вільного володіння лише рідною мовою недостатньо. Цьому є логічне пояснення: глобалізація та активна міграція населення по всій земній кулі. Не зайвим буде згадати висловлювання: «Скільки мов ти знаєш, стільки разів ти людина» (Й.-В. Гете). Нині вже нікого не здивуєш знанням однієї іноземної мови. Щоб бути грамотним, успішним і сучасним, потрібно більше знати, краще розмовляти, стати поліглотом. Для початку досить буде вивчити хоча б одну іноземну мову. Білінгвісти вміють контактувати з носіями мови при виїзді за кордон, глибше проникати у події не лише окремо взятої країни, а кількох країн або цілих регіонів, на відміну від людей, які заледве розмовляють навіть рідною українською мовою.

З кожним роком вивчення саме східних мов стає все більш популярним. Яскравим представником цієї групи мов є арабська. Українські університети відчиняють свої двері абітурієнтам, які прагнуть вивчати арабську мову і стати професійними перекладачами-арабістами.

Переклад виступає засобом не лише міжмовної, а й міжкультурної комунікації (осягаючи чужу мову, майбутній арабіст осягає новий світ та його культуру). Отже, він повинен розуміти, що для повноцінного володіння нормами міжкультурного взаєморозуміння, крім знання мов навіть на рівні білінгвізму, необхідно ще мати чітке уявлення про норми, правила, традиції, звичаї іншого культурного середовища, бо цей процес є «адекватним порозумінням двох учасників комунікативного акту, що належать до різних національних культур» [1, с. 181]. Почавши вивчення арабської мови як іноземної, майбутні арабісти відкривають таємну завісу в чужий, не схожий на європейський, світ культури та мови, намагаються осмислити та зрозуміти особливості менталітету цієї мовної спільноти, знайомляться з її традиціями та сукупністю специфічних для даної культури цінностей, установок та поведінкових норм. І це лише початок шляху, це Потьомкінські сходи, пройшовши їх крок за кроком, студенти-початківці стають білінгвами.

Вивчення арабської мови включає різні аспекти. Усі вони є важливими під час планування та підготовки матеріалів до занять. Пропоную розглянути проблеми лінгвокраїнознавства при викладанні арабської мови.

Чому саме лінгвокраїнознавство є важливою складовою вивчення арабської мови? Лінгвокраїнознавство ставить своєю метою вивчення мовних одиниць, які найбільш яскраво відображають національні особливості культури народу, – носія мови та середовище його існування [2, с. 58]. З одного боку, лінгвокраїнознавство включає в себе вивчення мови, а з іншого – дає певні відомості про країни арабського світу. Особливо ці знання актуальні для студентів-перекладачів. У них необхідно виробити перекладацькі компетенції, засновані на знаннях термінології та багатого словникового запасу, розвивати соціокультурні компетенції, що дозволяють їм у надалі бути рівноправними партнерами міжкультурного спілкування арабською мовою у професійній, соціально-побутовій і культурній сферах. Для цього потрібні елементи лінгвокраїнознавчого характеру. Вони потрібні передусім для більш комплексного оволодіння мовою, забезпечують вирішення головної проблеми перекладознавства – адекватного розуміння тексту. Саме лінгвокраїнознавчий матеріал виступає лінгвістичною основою перекладу.

Для того, щоб перекладати, потрібно, перш за все, повністю зрозуміти іншомовний текст із усіма нюансами значення, включаючи підтекст, алюзії, натяки, а вже потім добирати відповідні еквіваленти у мові перекладу, незнання яких призводить до труднощів у спілкуванні іноземною мовою і, зрештою, до зниження комунікативної компетенції [3, с. 101]. Допомогти досягнути високого рівня володіння арабською мовою своїми студентами – головна мета викладача-арабіста.

Відсутність у студентів достатньої інформації про країни арабського світу призводить до збіднення словникового запасу, через що вони не в змозі написати навіть декілька простих речень з арабського краєзнавства. Майбутні арабісти нерідко стикаються з безліччю слів, про які не мають жодного уявлення, тому що у навчальних посібниках мало приділяється уваги краєзнавчому матеріалу (основна причина – ледве вистачає часу на мовний пласт). Щодо формування країнознавчої компетенції – шляхів вирішення безліч, і ми зупинимося на них більш детально, але спочатку хочеться звернути особливу увагу ще на одне важливе питання: наскільки необхідне поряд з літературною лексикою вивчення народнорозмовних слів і виразів?

Арабській мові властива диглосія, тобто співіснування двох варіантів однієї мови – літературної та діалектної, розділених функціонально, соціально та ситуативно. Майбутні професійні перекладачі повинні ще у стінах вузу компетентно опанувати обидві форми арабської мови (як літературну, так і діалектну), і це очевидно. Говорячи про «арабську ментальність», слід завжди виходити із загального постулату про те, що «сугестивна структура мовної особистості арабофону включає два рівні мовної картини світу. Перша базується на природно набутій («материнській») повсякденно-розмовній (діалектній) формі арабської мови з відповідним регіональним забарвленням («египетським», «іракським», «алжирським» тощо), а друга – на набутій шляхом навчання книжково-літературній письмовій формі [3, с. 104]. Якщо ще у кінці минулого століття необхідність вивчення розмовної мови була не настільки актуальною, то нині картина змінилася. На користь вивчення діалектної арабської мови свідчить те, що у наш час

спостерігається ситуація, коли супутникові телеканали починають практично змагатися один з одним щодо використання у більшому обсязі мовлення місцевими діалектами, які істотно відрізняються один від одного у різних куточках арабського світу. Доходить до того, що навіть політичні новини передають на діалектах. Вони широко використовуються і в перекладах іноземних серіалів. У сучасній арабській пресі автори також дедалі частіше вдаються до використання місцевих діалектів.

Проблема відображення фактів народно-розмовної мови постає також перед упорядниками двомовних словників (якщо одна з мов – арабська). Водночас постає нагайна необхідність розробки спеціальних словників для кожного діалекту. Таким є «Арабско-русский словарь сирийского диалекта», укладений М. Ель-Масарані та В.С. Сегалем. На жаль, на цьому список подібних словників закінчується. Немає навіть повного тематичного словника арабської та української мов.

При укладанні словника арабської літературної мови можливі різні підходи до проблеми двомовності. Правильним, на мій погляд, шляхом вирішення цієї проблеми пішов Х.К. Баранов, зазначивши, що включення подібних слів у словик цілком виправданим: «Лексичні одиниці народно-розмовних мов рясно зустрічаються у діалогах літературних творів; цілком розмовними мовами створюється більшість драматичних творів, сценаріїв, пісень тощо» [4, с. 191].

Викладання арабської мови в лінгвокраїнознавчому аспекті практикується давно, перестало бути нововведенням та має свої особливості. Необхідність лінгвокраїнознавства як аспекту навчання цілком виправдана. Багато явищ мови і культури, їх національна своєрідність настільки самобутні, що не можуть бути розкриті і описані без порівняння з якоюсь іншою культурно-мовною спільністю. Такі матеріали надають величезну допомогу викладачу. Проте перед тим, як стати надбанням учня, країнознавська інформація препарується викладачем з урахуванням національної приналежності учнів, цілей і завдань навчання, етапу навчання, рівня мовної та суспільно-освітньої підготовки учнів, їх інтересів та інших факторів [5, с. 15].

Така наукова дисципліна, як арабське лінгвокраїнознавство, міцно посіла своє місце серед інших дисциплін, що входять до плану підготовки перекладачів-арабістів на кафедрах східної філології в усіх університетах України. Цікавим фактом є те, що назва цієї дисципліни у різних країнах не збігається. У Німеччині це «Культурознавство» (Kulturkunde), у Росії – «Країнознавство» (Страноведение), у Франції – «Мова і цивілізація» (langue et civilisation), в американських вузах існують курси «Мова та територія» (Language and Area). В арабських закладах вищої освіти зустрічаємо назву «Знайомство з історією та культурою» (خبرأتلاو ففاقثبل ففرعم). Існує багато варіантів назв, але від цього суть не змінюється: ця навчальна дисципліна дає нам різноманітні відомості про країну мови, що вивчається. З цих позицій поняття «краєзнавство» включає в себе комплексне історичне та культурологічне знання, дає уявлення про найважливіші поняття і явища, пов'язані з географією, історією, політикою, культурою країни, повсякденним життям і традиціями народу, його культурними цінностями, правилами вербальної та невербальної поведінки, значення «знаків» культури в країні мови, що вивчається [6, с. 198].

За традиційного підходу до вивчення іноземних мов головний зміст викладання полягав у читанні текстів іноземною мовою. Тематика побутового спілкування була представлена

тими самими текстами, що стосуються предметів повсякденного спілкування. Зараз викладання арабської мови сприймається саме як засіб повсякденного спілкування з носіями східної культури. Проблеми виникають переважно під час навчання активним видам мовної діяльності, тобто навчання говоріння і письма. Існують фактори, які впливають на вивчення арабської мови: мислення та менталітет носіїв мови, що отримало відображення в мові, наявність жаргонів, що використовуються в різних соціальних групах, а також діалектів. Рідко можна зустріти носія мови, що говорить «правильною» мовою, яку ми чуємо в звукозаписах до уроків. Вивчення культурного компонента слів є важливою умовою успішного оволодіння арабською мовою і потребує нових методів викладання та використання принципово нових навчальних матеріалів, за допомогою яких можна навчити майбутніх арабістів на однаково рівні перекладати і спілкуватися.

На заняттях з практичного курсу арабської мови потрібно докладніше зупинитися на описі побуту, дозволя, культурного та релігійного виховання, виявити потенційні сфери конфліктних ситуацій, що супроводжуються агресивно-обсценною промовою. Потрібно описати канони мовної поведінки арабфонів, ідентифікувати засоби комунікації, здатні викликати лінгвістичний чи культурологічний шок. Необхідність цього виникла через недостатню кількість країнознавчого матеріалу у підручниках.

Як показує практика, найбільший ефект при вивченні арабської мови досягається при поєднанні граматики, лексики, правопису арабської мови з інформацією про країну, її культуру, історію, політику, звичаї та традиції. У зв'язку з цим напрошується логічний висновок щодо необхідності створення навчального посібника з арабського краєзнавства. Ось тут і починається найскладніше і найцікавіше. З'являються проблеми зі структурою навчального посібника та модульними блоками, якими він має бути представлений. На арену виходить необхідність вивчення відомостей не про одну окремо взяту країну, а про багато арабськомовних країн, кожна з яких заслуговує на свою частку уваги і має свою неповторну й багату історію. Йдеться про процес ознайомлення з арабською культурою та побутом таких країн, як Ірак, Сирія, Ліван, Йорданія, Кувейт, Саудівській Аравія, Об'єднані Арабські Емірати, Оман, Ємен, Єгипет, Судан, Лівія, Туніс, Алжир, Марокко та інші. Зміст країнознавчих матеріалів має певну новизну, зокрема, загальні відомості про освітні установи, державний устрій, про різні організації країн мови або про особливості мовної поведінки та етикету.

Сучасна розмовна арабська розпадається на безліч різних діалектів, які в свою чергу діляться на дві великі групи: східну (машрикську), що складається з чотирьох підгруп – месопотамської, аравійської, центрально-арабської та єгипетсько-суданської, – і західну (магрибську, або північноафриканську). Не зайвим буде видання лінгвокультурологічних словників регіональних арабських діалектних мов (вони матимуть істотне значення для художньо-літературної, навчально-методичної та перекладацької діяльності).

Культурі та діалекту якої країни віддати перевагу? Як вийти із ситуації, що склалася? Як скласти посібник з вивчення арабського краєзнавства та об'єднати в ньому величезну кількість матеріалу? Як взагалі викладати цей предмет? У кожного викладача свої способи досягнення поставленої мети.

Найголовніше, щоб у результаті вивчення курсу студент знав краєзнавчу, історичну, економічну та політичну лексику, географічне положення, природу, клімат великих арабських країн, їхню національну символіку та державний устрій, основні етапи історичного розвитку, а також розуміти традиції та звичаї цього народу та його культуру, особливості менталітету. Цього можна досягти завдяки спеціальному комплексу вправ.

Характер викладу матеріалу у посібнику повинен визначитися тим, що українські студенти ще не мають достатнього лексичного запасу в галузі краєзнавства та володіють обмеженим набором конструкцій. У процесі викладання курсу матеріал поступово ускладнюється і наближається до звичайних стандартів. Кожна тема посібника повинна містити навчальні тексти в адаптованому вигляді з урахуванням наявного у студентів лексичного запасу та нових слів, які мають бути засвоєні студентами; комплекс питань та письмових завдань, включаючи завдання для самостійної роботи студентів. Найбільш цікавим для тих, хто навчається, і для тих, хто навчає, є матеріал, який дає можливість акцентувати увагу на лінгвокраїнознавчому аспекті.

Кожен урок арабської мови – це перехрестя культур, це практика міжкультурної комунікації, тому що кожне слово відбиває арабський світ і його культуру. Ми вважаємо, що в процесі навчання викладачі арабської мови повинні використовувати різні види коментарів країнознавчого характеру і тим самим знайомити учнів з культурою мови. На етапі читання пропонуємо використовувати адаптовані тексти та навчальні художні тексти описового та оповідального характеру. Додатковий матеріал для домашнього читання слід давати з книг, що містять краєзнавчий матеріал. На етапі аудіювання також пропонуємо використовувати адаптовані тексти-повідомлення краєзнавчої тематики, текст-монолог пояснювального типу з елементами опису, оповідання суспільно-політичного характеру, тексти-радіопередачі та телебачення. Для цього на початку кожного заняття з практичного курсу арабської мови пропонуємо виділяти 5 або 10 хвилин (залежно від рівня групи). Такий початок полегшує сприйняття нового матеріалу, його основна функція – аналіз лексичного та граматичного матеріалу, який буде опрацьовано на даному занятті і може викликати труднощі у студентів. Матеріали використовуються для занурення в мовне середовище. У процесі роботи використовуються різноманітні тексти, мікротексти, прислів'я, приказки, скоромовки, вірші тощо. Це сприяє формуванню країнознавчої компетенції. Найбільш цікавими в цьому плані є прислів'я та приказки. Вони мають закінчену смислову форму, відображають як мовні явища, що вивчаються, так і колективний досвід народу, його національну культуру, відображають картину світу носіїв арабської мови, відкривають традиції, особливості менталітету. Наприклад:

Кохання не птах, який можна втримати в клітці.

رَطَمَ الْبَابَ أَحْسَنَ لِمَنْ لَمْ يَلْعَلِ الْبَابَ مَلَأَ الْغَلَا

Вчений без практики, що хмара без дощу.

لَا إِجْلَالَ لِمَنْ يَتَّقِي نَوْمَ رَيْخٍ لِقَا غَلَا نَظْ

Дай йому палець - руку по лікоть відкусить.

فَنَيْ نَأْدِيرِي نَفَقْمُحَالَا قَقْدَا صَمُوكَايَا

Серце бачить раніше очей.

ءَانْ شَبْتَسْ إِقْدَعَا قَلْ كَلْ

Мавпа в очах у матері – газаль.

لَا زَغَمُ نِي عِيْفَ دَرَقَلَا

Популярною текстовою формою є вірш, за допомогою якого можна вивчати норми мовного етикету. Візьмемо як приклад вірш (касида) відомого арабського поета аль Волід ібн Убейдалла аль Бухтарі «Опис весни» (عربي لافصو). Цього поета я назвав би арабським Єсенінім.

أحاض الخاتبي قُلْ لَطْلُ اعْيِبِرْ لَ الْكَلْتِ
أَمْ لَكْتِي نَأْضِدَاكِ يَتْحَنْسُ حُلَا نِم
يْجُذَلَا قِضْ سَغْ يَفْ زُورُونَ لَ الْبَنْ ذَقُو
أْمُونَسْ مَأَلَابْ نَكْ دُرُو لِيْ أُو

З цією ж метою використовуються цитати, адже арабська культура має довгу та багату історію та мудрість, виражену у численних висловлюваннях. Цитати дозволяють висловити думку точніше, інформативніше, емоційніше. Наведемо приклади деяких висловлювань:

Живи сьогодні, забудь про завтрашній день

دَغْلَا يَسْ نَاوْ مَوِيْلَا شَيْ

Вночі всі кішки сірі

تَيْصِلْ صِرْ طَطَقْ لَ الْيَلْ لِيْ

Будь собою

تَنْ أَمْ نَكْ

Виправдання завжди перемішані з брехнею

بِذَكَ لَابْ جُوزْمَ رِيْرِبْتَلْ ضَعَبْ

Нікому не довіряй.

أَقْلَطَمْ قَثْتْ أَلْ

Звернімо увагу на те, що специфіка освіти, яку здобуває студент, дозволяє аргументувати вибір тієї чи іншої тематики.

За допомогою чого ще можна вивчати арабську культуру? Що включає в себе лінгвокраїнознавчий аспект? Це аудіоматеріали (радіопередачі, пісні), відеоматеріали (фільми, ток-шоу). На особливу увагу заслуговує пісня. Наявність мелодії активізує мимовільне запам'ятовування самого тексту та значно збагачує словниковий запас. Рекомендуємо пісні з нехитрим змістом. Наприклад, пісня автора та виконавця Саїд Маккаві «Земля розмовляє арабською»

(يبرع ملكتتب ضرألا)

هالصل نهل رجفلا نا هلا لوقو .. يبرع ملكتتب ضرألا

ضرألا .. ضرألا .. هالا كاعم شلوطتام

نيطحنم ... يبرع ملكتتب ضرألا ... يبرع ملكتتب ضرألا

نيطكلصل أو هيملكصل ... نيطنسلف سدق يلع در

Таким чином, ретельний відбір матеріалу сприяє формуванню та розвитку країнознавчої компетенції.

На наш погляд, бажано, щоб кожен студент на додачу до загальної робочої програми досконало вивчив одну арабську країну, її культуру, традиції, особливості та, найголовніше, – діалект цього регіону; за період навчання став спеціалістом (на даному етапі враховується бажання студента, незалежно від того, чим це обумовлено: прагненням працювати в цій країні, чи просто інтересом до неї). На одному з аудиторних занять з лінгвокраїнознавства не зайвим буде провести семінар, до якого кожен студент підготує повідомлення і ознайомить з ними своїх одногрупників. Заняття, на яких використовуються лінгвокраїнознавчі матеріали, часто викликають у студентів бажання самостійно глибше вивчити ту чи іншу країну навіть без підказки викладача. Саме країнознавство є опорою мотивації студентів до вивчення арабської мови, стимулює інтерес до неї та урізноманітнює складний освітній процес.

Кожне арабське слово відображає культуру, за кожним словом стоїть суб'єктивне, обумовлене лише цією мовною культурою, своєрідне враження про навколишній світ.

Поліпшення викладання арабської мови та нові методи допоможуть студентам не тільки розуміти, опанувати мовні знання, навички та вміння, а пізнавати культуру того народу, мову якого вивчають, у нашому випадку – арабську культуру. Між викладанням арабської мови і культурним компонентом необхідно створити тісний зв'язок. Важливим показником є різноправна культурна взаємодія представників різних лінгвокультурних спільностей з урахуванням їх самобутності і своєрідності, що призводить до необхідності виявлення як загальнолюдського, так і національного на основі порівняння арабської і української культур.

На жаль, лінгвокраїнознавство не входить до обов'язкових компонентів освітньої програми нашого університету, але є вибірковою дисципліною, вона розрахована на 120 навчальних годин (ТНУ ім. В.І. Вернадського). З них аудиторних лише 20. Якщо при вивченні інших іноземних мов цього, можливо, досить, то у випадку з арабською мовою все не так просто. Таку специфіку потрібно враховувати під час зіставлення освітньої програми з підготовки бакалаврів за спеціальностями «Східні мови та літератури. (переклад включно). Перша – арабська» та «Мова і література (арабська)» і за можливості збільшити хоча б кількість аудиторних годин, відведених на вивчення даної дисципліни.

Висновки і пропозиції. Сучасне викладання іноземної мови неможливе без прищеплення учням іншомовної культури. Дослідження в галузі методики викладання іноземних мов засвідчили, що підготовка спеціалістів-арабістів не може існувати без включення лінгвокраїнознавчого аспекту в процес навчання. Вивчення мови та культури через мову висуває на перший план необхідність оволодіння краєзнавчою компетенцією, яка забезпечує певний рівень навичок та умінь. На відміну від методики викладання, орієнтованої на теоретичне знання іноземної мови, більш пов'язане з граматичною побудовою письмового тексту, лінгвокраїнознавство орієнтується на вивчення соціальних структур та одиниць, що лежать в основі будь-якої національної культури.

Що поєднує людей? Мова? Культура? Держава? Як визначити поняття держави? І в чому полягає культура? Це ті основні питання, на які викладачі спробують разом зі студентами знайти відповіді на уроках дисципліни «Лінгвокраїнознавство».

Література:

1. Верещагин Е. М. Язык и культура: Лингвострановедение в преподавании русского языка как иностранного. М.: Русский язык, 1990. 251 с.
2. Бобкова Л. В. Страноведение как форма привития интереса к изучению иностранного языка. *Иностранные языки в школе*. 2009. № 5. С. 30–36.
3. Мишкурин Э.Н. Типология диалектного и литературного грамматического строя современного арабского языка: монография. М.: ФЛИНТА, 2022. 432 с.
4. Ушаков В.Д. Русско-арабский словарь. Сост. В.М. Борисов. Под ред. В.М. Белкина. М.: «Советская энциклопедия», 1967, 1120 с.
5. Томахин Г. Д. Теоретические основы лингвострановедения. М., 1991. С. 15–16.
6. Щербаков В.И. Проблема повышения качества языковой подготовки иностранных студентов. – Инновации и традиции в языковой подготовке иностранных студентов. / Материалы международного научно-практического семинара 15 декабря 2016 года. Х.: ХНУСА, 2016. С. 197–200.

Alkali M. S. A. Problems of studying Arabic linguistics (in the process of training Arabists in Ukraine)

Summary. The article analyzes the problems faced by teachers of the Arabic language in the process of studying linguistic and regional studies by beginner students (future Arabists) and suggests ways to solve them. In addition, special attention is paid to the need to create a textbook on Arabic regional studies, problems with the structure and modular blocks, which should be presented, are considered.

Future translators need to develop socio-cultural competencies that allow them to be equal partners in intercultural communication in the Arabic language in the professional, social, every day and cultural spheres. For this, elements of linguistic and regional studies are needed.

We believe that the main thing is the interconnected study of language and culture, because it is important to form not only language, but also linguistic and cultural competence.

Modern spoken Arabic is divided into many dialects. Which country's culture and dialect should be preferred when studying linguistics? How to get out of a difficult situation? How to put together a guide to the study of Arabic local history and combine a huge amount of material in it? Each teacher has his own ways of achieving the goal. The most important thing is that as a result of studying the course, the student will master the country studies, historical, economic and political vocabulary, know the geographical location, nature, climate of the large Arab countries, their national symbols and state system, the main stages of historical development, as well as understand the traditions and customs of the Arab people and its culture, peculiarities of mentality.

Research in the field of foreign language teaching methods in Ukraine has proven that the training of Arab specialists cannot exist without the inclusion of a linguistic and regional aspect in the training process.

Key words: Arabic language, linguistic and regional studies, translator – Arabist, dialect vocabulary, manual.

*Андрощук К. М.,**викладач кафедри іноземних мов**Вінницького національного технічного університету*

УРБАНОНІМИ ВІННИЦІ У КОНТЕКСТІ ДЕКОМУНІЗАЦІЇ (ДРУГА ХВИЛЯ ПЕРЕЙМЕНУВАНЬ 2015–2016 РР.)

Анотація. У статті здійснений комплексний аналіз урбанонімів м. Вінниці у контексті декомунізації у період 2015–2016 рр., досліджені загальні тенденції перейменування, розглянута мотиваційна база сучасних назв вінницьких вулиць.

Топонімічна система міста зазнавала постійних змін, адже назви вулиць, провулків, площ є одним із найзручніших інструментів вироблення колективної пам'яті: вони дають можливість увіковічнити пам'ять про визначних діячів країни та сформувати історичну пам'ять жителів певного населеного пункту.

Саме тому зміна політичного режиму неодмінно супроводжувалася заходами щодо перейменування міських годонімів. В «імперський період» вінницькі вулиці називалися на честь монарших осіб чи руських князів, у радянський – на честь головних ідеологів комунізму та провідних партійних діячів. Із проголошенням незалежності знову виникла потреба в зміні урбанонімічної системи. Перейменування 1989–1996 рр. (так звана «перша хвиля перейменувань») були спонтанними, хаотичними й охоплювали незначний перелік вулиць. Друга хвиля перейменувань, яка відбулася у 2015–2016 рр. мала під собою ґрунтовну юридичну основу, а тому процес деномінації був масштабним (усього було перейменовано 148 топонімів (86 назв) та системним.

Щодо загальних тенденцій перейменування 2015–2016 рр., то можемо стверджувати, що переважно більшість перейменованих вінницьких годонімів (76 назв) складають меморіальні назви відонімного походження на честь видатних історичних та громадських діячів, а також письменників, представників різних видів мистецтва та відомих науковців. Асоціативних назв значно менше – усього 9, а довільні та оціночні взагалі знаходяться на периферії деномінаційного процесу.

Ядро джерельної бази відонімних назв вінницьких годонімів та агоранімів складають власні найменування. Урбаноніми відонімного походження складають 80% усіх одиниць, адже вони дають можливість увіковічнити пам'ять про визначних діячів країни та сформувати історичну пам'ять вінничан. Частка відапелятивних назв є значно меншою – 20%. У переважній більшості це пам'яткові урбаноніми та урбаноніми-орієнтири; значно рідше – професійні й естетичні. П'ять вулиць змінили своє тлумачення, не змінюючи при цьому назви.

Ключові слова: декомунізація, урбаноніми, годоніми, мотивація, перейменування.

Постановка проблеми. Урбаноніми є однією із найменш вивчених одиниць топоніміки, оскільки їхнє функціонування часто залежить від історичних подій на території певної держави. Зміна ідеології, релігійної політики чи суспільно-політичного ладу безпосереднім чином впливає на зміну назв вулиць, провулків, проїздів, тупиків, алей, площ і майданів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню урбанонімів присвятили свої праці відомі мовознавці О. Галай, О. Карпенко, С. Казакова, О. Суперанська, Н. Подольська. Питаннями класифікації назв українських міських і сільських вулиць цікавилися вітчизняні дослідники К. Галас, Ю. Карпенко, О. Купчинський, А. Титаренко, І. Сабадош, Ю. Фернос, Р. Яцків. Урбаноніми Вінниці знайшли своє висвітлення у студіях К. Кузіної, Т. Кароєвої, О. Гнатюка.

Так, зокрема, К. Кузіна проаналізувала заходи радянської влади щодо запровадження нових назв вулиць як важливі ідеологічні складові політики радянської міської простору Вінниці у 1920–30-х рр.; Т. Кароєва дослідила першу, «національно-демократичну» хвилю перейменувань у місті з 1989 до 1996 рр., а О. Гнатюк здійснив порівняльний аналіз урбанонімів Запоріжжя, Вінниці та Києва як маркерів територіальної ідентичності населення.

Однак, попри велику кількість лінгвістичних праць, урбаноніми Вінниці досі не були об'єктом системного лінгвістичного дослідження загалом і в умовах декомунізації зокрема, що й зумовило актуальність нашого дослідження. Метою статті є комплексний аналіз урбанонімів м. Вінниці у контексті декомунізації та виявлення загальних тенденцій перейменування й мотивів номінації.

Джерельною базою слугували офіційні списки назв вулиць м. Вінниці, карти й довідник Т. Кароєвої «Вулиці Вінниці: з історії декомунізації».

Виклад основного матеріалу. Топонімічна система – один із найзручніших інструментів вироблення колективної пам'яті, адже зазвичай назви вулиць пов'язані з відомими історичними постатями, подіями минулого та видатними культурними діячами певної країни чи населеного пункту. Саме тому кожен політичний режим, який встановлювався на території міста, проводив заходи щодо запровадження нових назв вулиць Вінниці з метою переписати історію.

Найдавніші назви вінницьких вулиць пов'язані насамперед з утилітарною функцією урбанонімів: вони вказували на географічне положення (Західна, Замостянська), розташовані поруч відомі локації (Велика Вокзальна, Малокладбищенська, Велика Лазаретна); давали характеристику самій вулиці (Велика, Довга, Польова) чи вказівку на її соціально-економічну роль (Купецька, Лікувальна, Пекарська, Погонна, Торгівельна) [1, с. 3]. Тобто, як бачимо, ніякої ідеологічної функції вказані найменування не несли.

Перше ідеологічне перейменування вулиць, провулків та площ міста відбулося 1910 року, у так званий «імперський період», і мало на меті «зафіксувати у пам'яті її мешканців події, пов'язані з загальноімперською історією, і в такий спосіб вписати історію подільського міста до загальноросійського

контексту» [2, с. 43]. Тому центральним вулицям надавалися назви монарших осіб (Романівська, Миколаївська, Катериненська, Петра Великого), а провулки називали на честь відомих князів (Князь-Ігоревський, Князь-Даниловський, Князь-Володимирський, Князь-Давидівський, Ізяславський тощо). Щоправда, були й вулиці, названі на честь видатних історичних чи культурних діячів (Івана Богуна, Богдана Хмельницького, Гоголівська, Пироговська, Суворівська, Льва Толстого, Л. Малиновського).

Однак зі встановленням радянської влади на теренах України відбулося масштабне перейменування практично всіх вінницьких топонімів (із 127 назв не змінилася лише 21): з'явилася нова ідеологія, а з нею – і нові герої. Вулиці отримували імена головних ідеологів комунізму та провідних партійних діячів (Леніна, Дзержинського, Свердлова, Будьонного, Троцького, Карла Маркса), визначних подій (9 січня, 7 листопада, Ленських подій) та комуністичних ідей чи символів (Радянська, Революційна, Пролетарської культури, Червоної Зірки, а також площа Революційна) тощо [2, с. 43–44].

Такі меморіальні назви урбанонімів мали на меті сформувати в жителів міста розуміння того, що країна увійшла в нову епоху – епоху комунізму, а тому були відкинута всі намагання прив'язати назви вулиць до місцевих реалій. Ще однією ознакою радянського режиму було зникнення з мапи Вінниці усіх релігійних урбанонімів: вулиці Вознесенська, Воскресенська, Почаївська, Козьми-Дем'янівська теж отримали свої ідеологічно вивірені назви.

Така ситуація тривала аж до розпаду Радянського Союзу. Перша хвиля перейменувань відбулася у 1989–1996 рр., коли патріотично налаштовані представники нової влади намагалися будь-що позбавитися усього, що пов'язане з комуністами та їхньою ідеологією. Насамперед перейменування зазнали головні вулиці й площі із назвами виразно політичного спрямування. Перш за все була перейменована площа Леніна (Майдан Незалежності), вулиці Леніна (Соборна), Комуністична (М. Кропивницького), Червонопрапорна (К. Острозького), проспект Ленінського Комсомолу (Юності) тощо [1, с. 3].

Однак процес перейменування не був ні системним, ні масштабним: усього було перейменовано лише 27 урбанонімів. Перед місцевою владою постало багато нових викликів, і тому вона спрямувала свої зусилля на вирішення більш нагальних питань. Окрім того, семантика старих урбанонімів мала ще досить велике ностальгічне значення для багатьох жителів Вінниці, і тому радикальні зміни назв давно знайомих місць могли спричинити негативну реакцію населення.

Нову хвилю перейменувань зумовили події 2014 року, які отримали назву Революції Гідності. Саме вони сприяли тому, що 9 квітня 2015 року Верховною Радою України був прийнятий Закон №317 «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їх символіки» [3]. Керуючись цим законом, Вінницька міська рада ініціювала громадські слухання, на яких було затверджене рішення про перейменування 135 вулиць, провулків, тупиків та проїздів у місті. Однак у 2016 році цей процес продовжився в зв'язку із приєднанням до Вінниці прилеглих територій, урбаноніми яких мали виразне ідеологічне звучання. Результатом громадського засідання стали ще 48 перейменувань. Таким назви вулиць позбулися відголосків радянського минулого.

Щодо загальних тенденцій перейменування 2015–2016 рр., то можемо зауважити, що його метою було впровадження політики пам'яті, популяризація української спадщини, налагодження зв'язку між поколіннями українців і підкреслення локальної ідентичності вінничан [1, 10–11].

Розглядаючи мотиваційну базу сучасних назв вінницьких вулиць, переконаємося, що основною ознакою, за якими вони іменуються, є меморіальність, тобто вшанування.

Меморіальні назви, або назви-вшанування, складають 87% від усіх офіційних урбанонімів. Вони вшановують пам'ять не лише тих визначних особистостей, життя яких було безпосередньо пов'язане з Вінницею, а діяльність вплинула на соціально-політичне чи культурне життя міста, але й видатних українських та зарубіжних діячів, чий життєвий шлях лише опосередковано пов'язаний із Поділлям.

До меморіальних назв належать:

1. Урбаноніми, названі на честь історичних осіб та громадських діячів. Варто зауважити, що хронологічний діапазон таких імен дуже широкий, оскільки охоплює видатні постаті:

- Біблійських часів (вулиця Андрія Первозванного);
- Княжої доби (вулиці Данила Галицького та Князів Коріатовичів);

- Козацької епохи (вулиці Івана Виговського, Івана Сірка, Павла Скоропадського, Митрополита Петра Могили, Грохольських, провул. Гетьмана Сагайдачного);

- Періоду Нової історії XIX–XX ст. (вулиці Олексія Береста, Івана Бойка, Костянтина Василенка, Якова Гальчевського, Генерала Безручка, Генерала Дерев'янка, Дмитра Марковича, Миколи Овода, Івана Огієнка, Симона Петлюри, Валентина Отмановського, Якова Шепеля та ін. – всього 18 найменувань);

- Сучасного періоду (XXI ст.) – героїв Майдану й АТО (вулиці Сергія Зулінського, Дмитра Майбороди, Євгенія Пікуса, Тараса Сича, Максима Шимка). Сюди ж зараховуємо площу Костянтина Могила – новостворений урбанонім, безіменна площа на початку проспекту Космонавтів.

2. Урбаноніми, названі на честь видатних діячів культури:

- письменників (вулиці Олеся Гончара, Євгена Гуцала, Олександра Довженка, Миколи Зерова, Юрія Клена, Джозефа Конрада, Ігоря Костецького, Агатангела Кримського, Олени Пчілки, Анатолія Свидницького, Івана Хоменка, Івана Шиповича);

- музикантів (вулиці Олександра Кошиця, Марії Литвиненко-Вольгемут, Петра Ніщинського)

- акторів (вулиці Леся Курбаса, Івана Миколайчука, Богдана Ступки);

- художників-архітекторів (вулиці Альтмана Натана, Владислава Городецького).

3. Урбаноніми, названі на честь наукових діячів (вулиці акад. Буняковського, акад. Вернадського, акад. Янгеля, Олега Антонова, Володимира Антоновича, Миколи Битинського, Євгена Патона, Івана Пулюя, Ігоря Сікорського, Степана Тимошенка, Костя Широцького);

4. Урбаноніми, названі на честь видатних представників інших професій:

- лікаря (вул. Миколи Амосова);
- учителя (вул. Олександра Соловйова);
- пожежника (вул. Миколи Ващука);
- спортсмена (вул. Марії Гавриш).

Варто зауважити, що такий поділ є дещо умовним, оскільки одну особистість можна віднести до кількох категорій, однак акцент робився на тій сфері діяльності, у якій названа особистість досягла найбільших успіхів.

До меморіальних назв, услід за Ю. Фернос [4, с. 300], також відносимо назви, пов'язані не з конкретними історичними особами, а такі, що охоплюють ширші поняття чи реалії історичної дійсності: (площа Героїв Чорнобиля, вулиці Батозька (на честь Батозької битви 1652 р.), Гайдамацька, Героїв Крут, Пластова, Стрілецька, Чумацька). Сюди ж зараховуємо і площу Героїв Майдану, яка єдина була перейменована у 2014 році.

Як бачимо, найбільшу частку меморіальних назв урбанонімів міста Вінниці складають назви на честь історичних та громадських діячів (33 найменування) та видатних представників культури і мистецтва (20 найменувань), а найменшу – вулиці, які носять назви представників інших сфер діяльності (4 найменування). Проміжне значення мають урбаноніми, названі на честь українських науковців (11 найменувань) і назви, не пов'язані з конкретною особистістю (8 найменувань). Відсоткове співвідношення цих номінацій можна простежити на рис. 1.

Рис. 1.

До асоціативних урбанонімів Вінниці належить лише 10% проаналізованих назв. Це урбаноніми, які характеризують об'єкт за іншим об'єктом, який знаходиться на вулиці або поблизу неї [5, с. 174]. Їх можна поділити на дві категорії:

Урбаноніми, назви яких походять від назв визначних об'єктів, в основному архітектурних споруд, розташованих поруч (площа Привокзальна, вулиці Замостянська, Замкова, Магістратська, Монастирська, Мури, Трамвайна);

Урбаноніми, які отримали свою назву від назв ближніх поселень (провулок Брацлавський, вулиця П'ятничанська).

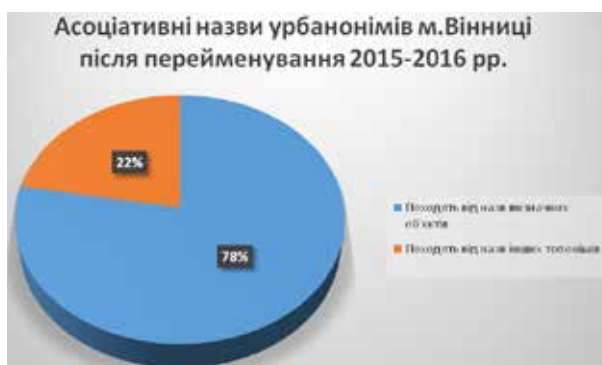

Рис. 2.

Третє місце за кількістю найменувань посідають довільні урбаноніми, в яких відсутня реальна співвіднесеність назви і певного об'єкта. Вони схожі на меморіальні урбаноніми, але простежити їхній зв'язок з історичними особами чи подіями неможливо. До цієї групи відносяться назви лише двох вінницьких вулиць: Дубовецької та Єрусалимки. Кожна з них вказує на місця компактного розселення певних етнічних груп: Дубовецька – росіян-старообрядців (Дубовецька слобода), Єрусалимка – євреїв.

І лише одна назва вулиці належить до групи оціночних урбанонімів, які надають певну оцінку тому чи іншому явищу, тобто характеризують вулицю за її ознакою. Саме за таким принципом отримала свою назву вулиця Волошкава, що розташована на набережній озера, біля якого ростуть ці квіти.

Отже, назви урбанонімів Вінниці є соціально мотивованими. Абсолютна більшість із них – меморіальні (76 назв), значно менше асоціативних (9 назв), а довільні та оціночні назви взагалі знаходяться на периферії деномінаційного процесу.

Рис. 3.

Під час дослідження джерельної бази й механізмів творення урбанонімів Вінниці ми виділили дві групи:

- відоміні урбаноніми, тобто утворені від власних назв;
- відапелятивні урбаноніми (утворені від загальних назв).

Ядром джерельної бази відоміних назв вінницьких годонімів та агоранімів стали власні найменування. Урбаноніми відоміного походження складають 80% усіх одиниць. Основу їх формують антропоніми – власні назви людей (96% усіх відоміних утворень), а топоніми складають лише 4% (всього 3 найменування: вулиці П'ятничанська та Єрусалимка, провулок Брацлавський).

Оскільки відапелятивні назви характеризуються низькою ідеологічною потенцією, то їхня частка є значно меншою – 20%. У переважній більшості це пам'яткові урбаноніми (вулиці Гайдамацька, Героїв Крут, Пластова) та урбаноніми-орієнтири (вулиці Замкова, Замостянська, Монастирська, Привокзальна); значно рідше – професійні (Стрілецька, Чумацька) й естетичні (Волошкава, Дубовецька).

Утім, варто зауважити, що не всі вінницькі вулиці зазнали перейменування в рамках декомунізації, деякі просто змінили своє тлумачення, а саме:

- вулиця 28 Червня (попереднє тлумачення: 28 червня 1940 року укладено договір між СРСР та Румунією про передачу Бессарабії та Північної Буковини до складу СРСР; нове тлумачення: 28 червня 1996 року було прийнято Конституцію України);

- вулиця Константиновича (попереднє тлумачення: Константинович – місцевий революційний діяч; нове тлумачення: Константинович Микола Олександрович (1844–1889) – український історик, громадський діяч;

- вулиця Кузнецова (попереднє тлумачення: Кузнецов Микола Іванович (1911–1944) – радянський розвідник, виконавець завдань радянського командування, які викликали терор проти українського населення з боку німецької окупаційної влади; нове тлумачення: Кузнецов Василь Петрович (1858–1901) – психіатр, організатор психіатричної допомоги, доктор медицини (1888). Організатор і перший директор Вінницької окружної лікарні для душевнохворих (1896–1901);

- вулиця Лебединського (попереднє тлумачення невідоме; нове тлумачення: Лебединський Борис Миколайович (1885–1937) – вчений, доктор сільськогосподарських наук, селекціонер цукрового буряка та пшениці);

- вулиця Максимовича (попереднє тлумачення: Максимович Михайло Михайлович (1897–1919) – радянський регіональний діяч, член Подільського губернського виконкому; нове тлумачення: Максимович Михайло Олександрович (1804–1873) – український вчений енциклопедист, історик, фольклорист, філолог, етнограф, ботанік. Перший ректор Київського університету.

Як бачимо, назви цих вулиць не змінилися, однак змінилося їхнє значення: з виразно комуністичного на проукраїнське.

Висновки. Отже, процес перейменування вінницьких урбанонімів у 2015–2016 рр. був системним та масштабним. Загалом було перейменовано 148 топонімів (86 назв), що складає 19% вінницької урбанонімичної системи. Збережено 5 назв вулиць зі зміною трактування [1, с. 14]. Щодо мотивів номінації урбанонімів, то ми дійшли висновку, що абсолютну більшість складають меморіальні назви відонімного походження, адже вони дають можливість увіковічнити пам'ять про визначних діячів країни та сформувати історичну пам'ять вінничан.

Література:

1. Каросва Т. Вулиці Вінниці: з історії декомунізації: довідник. Вінниця: Віндрук, 2016. 64 с.
2. Кузіна К. Радянська топоніміка міст як спосіб переписування історичної пам'яті (на прикладі Вінниці 1920–30-х рр.) *Історичні і політологічні дослідження*, 2017. №1 (60). С. 40–50.
3. Закон України про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки. *Відомості Верховної Ради*, 2015. № 26. С. 219.
4. Фернос Ю. І. Вплив процесів декомунізації на систему урбанонімів м. Умані. *Вісник університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Філологічні науки»*, 2018. №2 (16). С. 299–304.

5. Титаренко А. А. Місце урбанонімів у загальній класифікації онімів. *Філологічні студії. Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету*, 2013. Вип. 9 (2). С. 171–180.

Androshchuk K. The Urbanonymia of Vinnytsia in the context of decommunization (the second wave of renaming in 2015–2016)

Summary. The article carried out a comprehensive analysis of the urban names of the city of Vinnytsia in the context of decommunization in the period of 2015–2016, examined the general trends of renaming, considered the motivational base of modern street names in Vinnytsia.

The toponymic system of the city underwent constant changes, because the names of streets, alleys, and squares are one of the most convenient tools for developing collective memory: they provide an opportunity to perpetuate the memory of prominent figures of the country and to form the historical memory of the residents of a certain settlement.

That is why the change of the political regime was necessarily accompanied by measures regarding the renaming of city names. During the «imperial period», streets in Vinnytsia were named after monarchs or Russian princes, during the Soviet period – after the main ideologues of communism and leading party figures. With the declaration of Independence, the need to change the urbanonymic system arose again. The renamings of 1989–1996 (the so-called «first wave of renamings») were spontaneous, chaotic, and covered a small number of streets. The second wave of renamings, which took place in 2015–2016, had a solid legal basis, and therefore the denomination process was large-scale (a total of 148 toponyms (86 names) were renamed) and systematic.

Regarding the general trends of renaming in 2015–2016, we can say that the vast majority of renamed Vinnytsia toponyms (76 names) are memorial names of homonymous origin in honor of outstanding historical and public figures, as well as writers, representatives of various types of art, and famous scientists. There are significantly fewer associative names – only 9, and arbitrary and evaluative names are generally on the periphery of the denominational process.

Proper names are the core of the source base of homonymous names of Vinnytsia toponyms and ahoranonyms. Urban names of homonymous origin make up 80% of all units, because they provide an opportunity to perpetuate the memory of notable figures of the country and to shape the historical memory of Vinnytsia residents. The share of appellative names is much smaller – 20%. In the vast majority, these are monumental urban names and landmark urban names; much less often – professional and aesthetic. Five streets changed their interpretation without changing their names.

Key words: decommunization, urban names, proper names, motivation, renaming.

*Babchuk Yu. Y.,**PhD in English Philology, Associate Professor,
Associate Professor at Romanic and Germanic Languages Department
National Academy of the Security Service of Ukraine**Drach O. I.,**Senior Lecturer at Romanic and Germanic Languages Department
National Academy of the Security Service of Ukraine*

TIMBRE CHARACTERISTICS OF THE INTERJECTION “YEAH”

Summary. The timbre peculiarities of using interjections, especially the structure of formant analysis are found out in the article. The author accents attention on illustration the structure of formant analysis for both sexes using multifunctional computer programme Praat.

The article is related to the structure of formants, quantitative distribution of speakers between different genders, the formants' depending on it. The indexes of quantitative distribution of the speakers, influence of gender on prevailing the formants in the speech of speakers, quantitative distribution of using separate interjections are visually represented.

Timbre coloring of expressive speech is discussed in this article. The author describes masculine and feminine timbre and acoustic characteristics of the interjection YEAH with the help of the modern multifunctional program PRAAT. The main attention is focused on an illustration of spectral pictures of the interjection YEAH spoken by different genders of people in addition to the experimental analysis of the multipurpose computer programme PRAAT. The analysis of a timbre as a prosody component by means of which it is visually shown the strengthenings of sounding in defined formant, values of frequency vibration, the sounding which are measured in hertz. The author of the article points to quantitative distribution of the interjection YEAH by means of formant structure analysis.

Key words: formant, gender group, interjection, expressive speech, sounding, spectral picture, timber.

Introduction. Spontaneous speech shows a variety of timbre coloring and determines the conditional distribution of emotional and non-emotional content in speech. Timbre – sound coloring – gives speech certain emotional and expressive shades. The timbre of speech is very diverse and serves as a means of individual identification of a speaker, and it also reflects a wide range of emotional shades of speech. The timbre is an element of prosody, perceived from the first moment of pronouncing a word, in this case an interjection, and it also conveys the most minimal shades of the emotional content of that interjection [1].

It should be noted that any features of the interjection's usage to express the emotions of a linguistic personality should not be considered as absolute markers of male or female speech [2, p. 50]. The obtained data confirm the existence of male and female priorities in the use of certain units of the lexical level. We can state the existence of gender preferences in the usage of interjections in spontaneous communication. Studying the differences in the preferences of women and men in the use of interjections, we have drawn our attention to the frequency

of the fundamental tone, as well as to the formant structure of the sound of interjections [3, p. 499].

The subject of this study was the spontaneous speech of men and women.

The aim of the study was to determine the tonal characteristics of interjections of the two gender groups.

The relevance of the article is due to the need to study the timbral characteristics of interjections of expressive speech of men and women.

Methods. In our theoretical background of the research complex methods were applied which include analytical, general, especially method of linguistic supervision, analysis, synthesis and the experiment. During the experimental part of our research the following methods were established: special method (*descriptive*), experimentally-phonetic method (*acoustic using multifunctional computer programme Praat*). We analyzed the interjection Yeah in a speech signal using *Praat software* [4].

The comparative method and method of data correlation were applied. The elements of mathematical statistics and counting of results were used. With the help of authentic material the methodology of the experiment provides the detailed analysis of timbral characteristics of the interjection “YEAH” and the influence of social status on it.

The material for the study was phrases including interjections from feature films in English *Little Man*, *Mad Money*, *Meet Joe Black*, *The Nutty Professor*. During the experiment, the dependence of timbral characteristics on the speaker's gender was analyzed.

The experimental part is a corpus of spontaneous sentences that contain the interjection “YEAH” written in a digital format. The fragments were taken from the feature films which demonstrate gender influence on timbral characteristics of the interjection “YEAH”, the range of fundamental frequency, intensity and formant's structure.

In particular, for the interjection “YEAH”, the dependence of timbral characteristics on gender is presented in Table 1 [5].

From the table it can be concluded that the tonal characteristics for the interjection “YEAH” depend on the gender characteristics of the speakers. So, for men, amplification of sound occurs in the fifth formant, while for women – in the fourth.

For men, the maximum FO value is less than for women by about 10 points (a graphic image is shown in Fig. 1 and Fig. 2).

The minimum FO value for men is approximately 18 points lower (a graphic image is shown in Fig. 3 and Fig. 4). The interval

Dependence of timbral and gender characteristics of the interjection "YEAH"

YEAH		
	Men	Women
Quantity	149	61
Average max FO (Fundamental Frequency) value, Hz	229,84	279,11
Average min FO value, Hz	165,42	205,47
FO range, %	38,9	35,8
Absolute max. FO value, Hz	490,0	500,0
Absolute min. FO value, Hz	40,8	58,9
Average value of the formant, ff	5	4

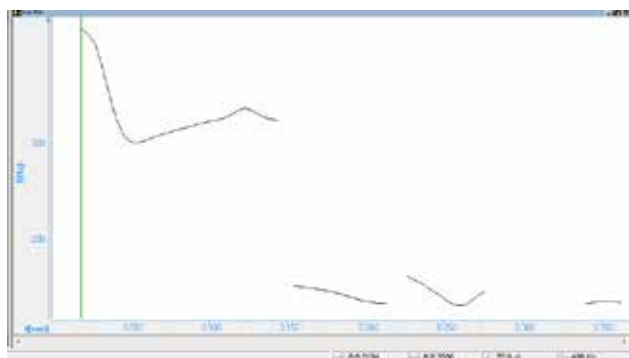

Fig. 1. Graphical representation of the Pitch curve for the interjection "YEAH" with an absolute maximum FO value for men

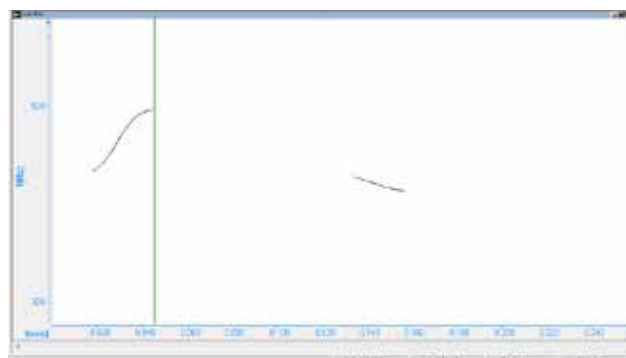

Fig. 2. Graphical representation of the Pitch curve for the interjection "YEAH" with an absolute maximum FO value for women

between the minimum and maximum values of FO for men and women almost coincide.

Below we illustrate the most characteristic spectral patterns of formants for the interjection "YEAH" observed in a group of men.

The analysis of the interjection "YEAH" in men's speech indicates that sound amplification occurs in the fifth formant with a probability of 88.6%, which means that in 88.6% of sound amplification implementations occurs in the fifth formant, and for the remaining interjections (11.4%) sound amplification is already happening in the fourth formant. The frequency value ranges from 40.8 Hz to 490.0 Hz.

Let us illustrate the most characteristic spectral patterns of formants for the interjection "YEAH" observed in a group of women.

Sound amplification occurs in the fourth formant with a probability of 59%. The analysis of the interjection "YEAH" in women's speech indicates that the amplification of sound occurs in the fourth formant with a probability of 59%, i.e. in 59% of implementations, sound amplification occurs in the fourth formant, and in 41% sound amplification occurs in the fifth formant. Frequency values range from 58.9 Hz to 500 Hz.

After the conducted analysis of the interjection "YEAH", it should be noted that the strengthening of sounding takes place in

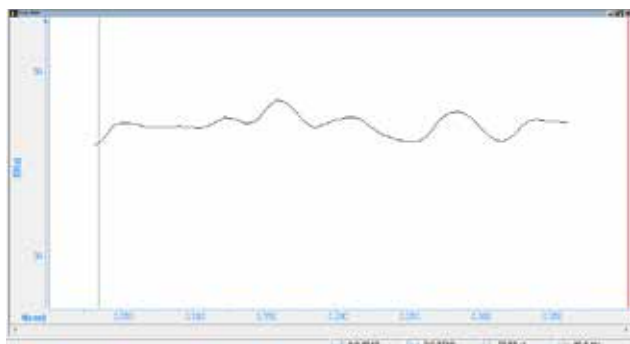

Fig. 3. Graphical representation of the Pitch curve for the interjection "YEAH" with an absolute minimum FO value for men

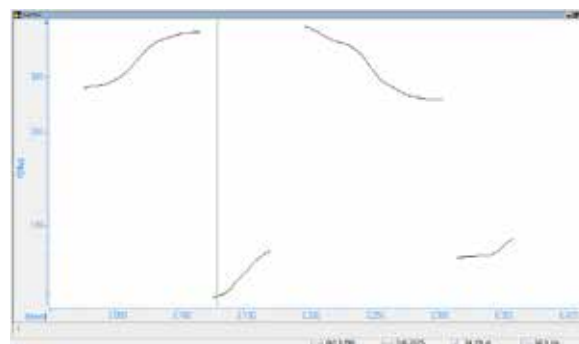

Fig. 4. Graphical representation of the Pitch curve for the interjection "YEAH" with an absolute minimum FO value for women

each fourth formant. Quantitative usage of the interjection YEAH and its quantitative distribution according to formant's structure is represented in Table. 2.

Table 2

Quantitative usage of the interjection "YEAH"

YEAH	
Formants	
f4	f5
6	4

After our experimental study, we can note that the gender factor affects the choice of various interjections, and the frequency of using interjections for men is higher than for women. The tonal characteristics of 43.5% of the interjections studied do not depend on the gender of the speakers, and 56.5% are dependent. Most announcers, both in the group of men and in the group of women, pronounce interjections in an even voice, and the amplification of sound in both groups of speakers occurs in the fifth formant.

References:

1. Syed Abas A. & Sitwat Z. et al. (2013) Development and analysis of speech emotion corpus using prosodic features for cross linguistics. *International Journal of Scientific & Engineering Research*, 4, 1–8. Retrieved from <http://www.ijser.org>.
2. Świątkowska, M (2006) L'interjection: entre deixis et anaphore. *Langages*.161. 47–56.
3. Disord A. (2011) *Acoustic and perceptual measurement of expressive prosody and what it means to listeners*. Springer Science & Business Media, LLC. 42, 499-511. doi: 10.1007/s10803-011-1264-3
4. Boersma, P. & Weenink, D. (2018) Praat: doing phonics by computer [Computer programme]. Version 6.0.37. Retrieved March, 14, 2018 from <http://www.praat.org>
5. Бабчук Ю.Й. Тембральні особливості використання вигуку Yeah в мовленні чоловіків. Наукові записки: зб. наукових праць Вінницького державного університету. 2016. Т. 23. С. 3–7.
6. Cruz M. (2009) Might interjections encode concepts? More questions

than answers. *Lodz Papers in Pragmatics*. 5, 2. 241-270. Doi 10.2478/v10016-009-0015-9

7. Kleiber, G. (2006) *Sémiotique de l'interjection*". *Langages*.16. 10–23.
8. Tatham, M & Morton, K (2006) *Developments in speech synthesis*. West Sussex.
9. Сотников А.В. Проведення експериментально-фонетичного дослідження британських політичних промов. *Лінгвістика XXI ст.: нові дослідження і перспективи*. 2011. С. 264–270.

Бабчук Ю. Й., Драч О. І. Ембральні характеристики вигуку «YEAH»

Анотація. У статті з'ясовано тембральні особливості вживання вигуку YEAH, особливості формантного аналізу. Автор акцентує увагу на ілюстрації структури формантного аналізу для обох статей за допомогою багатофункціональної комп'ютерної програми PRAAT.

У статті розглядається будова формантів, кількісний розподіл мовців за статтю, залежність формантів від гендерної приналежності. Наочно представлено показники кількісного розподілу мовців, вплив статі на переважання формантів у мовленні мовців, кількісний розподіл використання вигуку YEAH.

В статті автором розглядається тембральне забарвлення експресивного мовлення. За допомогою сучасної багатофункціональної комп'ютерної програми PRAAT автор описує чоловічі та жіночі темброво-акустичні характеристики вигуку YEAH. Основна увага зосереджена на ілюстрації спектральних картинок вигуку YEAH, що вимовляється мовцями різної статі, на додаток до експериментального аналізу багатофункціональної комп'ютерної програми PRAAT. Аналіз тембру як складової просодії, за допомогою якого наочно демонструються посилення звучання у визначеній форманті, значення частотної вібрації, звучання яких вимірюється в герцах. Автор статті вказує на кількісний розподіл вигуку YEAH за допомогою аналізу формантної структури звучання.

Ключові слова: форманта, гендерна група, вигук, експресивне мовлення, звучання, спектральна картина, тембр.

Berezhna M. V.,
Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor at the Department of English Translation Theory and Practice
Zaporizhzhia National University

THE MAIDEN PSYCHOLINGUISTIC ARCHETYPE (MARVEL CINEMATIC UNIVERSE)

Summary. The research focuses on psycholinguistic analysis of a cinematic female archetype verbal portrayal. The characters' narratives are highly defined by the heroines' archetype and personality. The study is based on Jung's idea of the archetype as a recurring image of the collective unconscious, characteristic for different nations, regardless of their culture and language. Each archetype performs a certain function in the plot and possesses a set of motivations, determining the characters' general and verbal behavior. Post-Jungian researchers propose several classifications of psychological archetypes. Among other master archetypes, comprising a typology of characters frequenting in fiction stories and films, Schmidt (2007) defines the Maiden archetype. The Schmidt's typology is compatible with Maslow's hierarchy of human needs. The founding idea of the present paper postulates that the verbal representation of characters comprising the same archetype bears similarities in the narratives and other linguistic characteristics. The aim of the research is to establish the verbal portrayal of the Maiden archetype in contemporary cinematic mythology. The paper examines three superhero films of the Marvel Cinematic Universe franchise: *Black Panther* (2018), *Captain Marvel* (2019), and *Doctor Strange in the Multiverse of Madness* (2022). The research focuses respectively on the turns of Shuri, Monica Rambeau and America Chavez, female protagonists representing the Maiden archetype in the examined franchise. According to the typology of fiction archetypes by Schmidt, the Maiden archetype is an easy-going, carefree character, distinguished by naivety, dependence on others, and curiosity. The Maiden needs to feel safe, have fun and discover the world around, which defines her narratives about having protection, reassurance, stability, freedom, justice, beauty, and knowledge. The Maiden archetype in the MCU demonstrates an important shift in the female character representation in the mainstream cinema: the new generation of superheroines are Latin-American (America Chavez), black African (Shuri), and African-American (Monica Rambeau). Personal characteristics define their individual narratives.

Key words: film archetype, psycholinguistic image, the Maiden archetype, Marvel Cinematic Universe, verbal representation, narrative analysis.

Problem statement. Recently there has been a significant increase in the number of female protagonists in moving image narratives, both in film and TV [1, p. 115]. Thus, depictions of female characters in entertainment media have become a perennial topic of interest for researchers. In proportional terms, male narrative characters outnumber female characters roughly two to one. When featured, female characters used to be depicted stereotypically and were likely to be featured in secondary or supporting roles [2, p. 547]. Women were... the barometers of changing

fashion. Like two-way mirrors linking the immediate past with the immediate future, women in the movies reflected, perpetuated, and in some respects offered innovations of the roles of women in society [3, p. 12].

Contemporary cinema reflects the present day society with its behavioral norms. The *Marvel Cinematic Universe* as the most popular and recognizable franchise in the cinematic world presents images equally understood in different cultures throughout the globe. Olufidipe & Echezabal note that the power of female roles is heavily undermined and sexualized both in the *MCU* and generally in films. In the viewer's eyes, these films uphold a patriarchal structure and reinforce social norms that objectify women in their workplace and elsewhere. Being the highest-grossing film franchise of all time and notably one of the most popular, the *MCU* sets an example not only for their competitors, but for their female audience as well. Even though they are fictional, these representations mold cultural standards of female identity that influence behavior [4, p. 12]. However, since 2008 the franchise has been demonstrating a significant shift in the representation of female characters, thus changing their perception by the wide public. Female characters gradually become more active, outspoken, free to act upon their own decisions and pursue their own goals. Their visual representation also changes. The age diversifies greatly, from young girls of four (Morgan Stark in *Avengers: Endgame*) to elderly women of seventy plus (Blind Al in *Deadpool*). The nationality, ethnicity, skin color, race, and even species of the heroines become greatly varied.

The New Heroine is on a journey of self-discovery. The idea behind the individuation process is to strike a certain balance between personal interests and the interests of her family, community, society. Human beings cannot develop in isolation, without any external influences: they form themselves in relation to, and in conflict with, their environment. Only by interacting with others does the individual see the difference between self and environment, and only by building oneself into the social structure does one become fully human [1, p. 122]. The present research is rooted in the idea that the verbal portrayal of a fiction character reveals the process of human interaction with the surrounding environment. Therefore, the existing patterns of verbal self-expression, repetitive from character to character of the same archetype, reflect the psychological characteristics and motivations of non-fictional individuals in the society.

Analysis of recent research and publications. Jung's idea of the archetype as a recurring image of the collective unconscious gave rise to several post-Jungian classifications of psychological archetypes, including those of mass culture media. Each archetype performs a certain function in the plot and possesses

a set of motivations, determining the characters' general and verbal behavior. The idea of archetype is compatible with Maslow's hierarchy of needs. According to Maslow, lower needs include physiological needs (food, shelter, sleep, and reproduction), safety needs, needs for belonging and sexual/romantic love, needs for esteem and self-esteem. Higher needs (growth needs) are the needs for self-actualization [5; 6]. Thus, any behavior is motivated by the person's goals, needs, and values. A particular set of motivations defines an archetype. Some needs might be temporary or occasional to account for the character's individual peculiarities.

The character's archetype defines the role of the heroine in the plot, her actions and (verbal) behavior. McAdams [7] defines three layers of personality: 1) personal traits, 2) motivations, goals, values, and 3) narratives, which come as the result of the combination of personal traits and motivations. Further application of the idea to the array of cinematic characters reveals that representatives of the same archetype possess common narratives and verbal characteristics.

Jung [8], Campbell [9], Hall & Lindzey [10], McAdams [11], Mark & Pearson [12], among others developed such generalized images as the Caregiver, the Creator, the Every Guy / Girl, the Explorer, the Hero, the Innocent, the Jester, the Lover, the Magician, the Outlaw, the Ruler, the Sage, and the Shadow (see further Faber & Mayer [13]). The archetypes (with no gender differentiation) represent respectively caring, innovation, ordinariness, discovery, courage, naivety, playfulness, passion, transformation, rebellion, power, wisdom, and darkness. This research focuses on the Innocent (in the terminology by Schmidt, the Maiden archetype). The Innocent is represented by the pure, faithful, naive, childlike character. Humble and tranquil; longing for happiness and simplicity – a paradise. Often a traditionalist; saintly; symbolizing renewal [13, p. 309].

Cowden, LaFever, & Vidars propose a similar female archetype, labeling it the Spunky Kid. The Spunky Kid has moxie; she sometimes hides behind her sarcastic wit, and her lack of confidence may make her play down her best attributes, but she is spirited, cheerful and the most loyal of friends. Quick with a wide grin and a good word, she knows and likes everyone, and the world likes her right back. She is the heroine underdog. People empathize with her. The chips may be stacked against her, but she is not one to give in or give up. Everyone who knows her, loves her – they just can't help themselves. Audiences root for her happy ending. She is creative and willing to explore new ideas, but playing prima donna is not her style. Being part of the team makes her happy [14, p. 68].

According to Schmidt, the Maiden archetype represents female characters distinguished by such characteristics as naivety, optimism, dependence, connectedness to the Mother figure, occasional insight and thirst for knowledge [15].

Objective. Despite the availability of several classifications of mass media archetypes, focusing on the characters' psychological characteristics, there has been no attempt to compose a typology of psycholinguistic archetypes to account for common narratives and linguistic elements in the verbal portrayal of characters. The objective of the present research is to establish correlation between the psychological traits of the Maiden archetype characters and their verbal representation. The paper examines three superhero films of the *Marvel Cinematic Universe*: *Black Panther* (2018) [16], *Captain Marvel* (2019) [17], and *Doctor Strange in the Multiverse of Madness* (2022) [18]. The research focuses respectively on

the turns of Shuri, Monica Rambeau and America Chavez, female protagonists representing the Maiden archetype in the franchise. The life goals and motivations define the archetype, which in its turn forms the characters' narratives and their behavioral reactions (including verbal). Common features define the archetype, while individual characteristics distinguish the psycholinguistic image of a particular heroine. Additionally, the genre and target audience of the film influence the individual verbal representation. To compare the verbal portrayal of the *MCU* Maiden archetype (target audience 12+ or 16+ depending on the film) with the Maiden representation in the family musical fantasy *Frozen* (target audience 2+), see [19].

Research methods. The turns of the researched characters in the films were extracted from subtitles, checked against the films' sound to add missing fillers and interjections, and submitted to qualitative and quantitative linguistic analysis. Common verbal peculiarities were established to account for the archetypal characteristics; individual features were defined to reveal personal traits.

Main findings. One of the primary criticisms directed at the *MCU* has been its lack of diversity in narratives which centralize the experiences and heroism of white heterosexual men. The *MCU* does feature African-American superheroes (see Falcon, War Machine, Black Panther and Luke Cage, etc.) and female superheroes (see Black Widow, Scarlett Witch and Jessica Jones, etc.), but they are undoubtedly secondary characters by quite some margin and, in the case of women, they are frequently defined by their vulnerability, whether that is physically, psychologically or emotionally [20, p. 33]. The tendency is common throughout the cinema in general.

Nevertheless, Benshoff notes significant changes in the ways that African Americans have been depicted on screen. Those varying images are in many ways reflective of the changing social climate of America over the past century... However, since American cinema for the most part functions under the dominant ideology of white patriarchal capitalism, it should not be surprising to discover that most popular film helps maintain dominant cultural attitudes toward African Americans [21, p. 78]. One of the reasons Hollywood kept African American actors in smaller supporting roles was so that prejudiced audiences would not have to watch an entire movie about a Negro, or worse yet, see a black character who was smart, strong, and independent [21, p. 193]. In this aspect *Black Panther* (2018), the superhero film concentrating on adventures of black characters (Black Panther himself, his queen mother Ramona, his younger sister and technical genius Shuri and the royal guard's female general Okoye) may be considered revolutionary.

Attempts to separate the United States from Latin America (and especially Mexico) continue to this day, as evidenced by the amount of energy and funds spent to police the border between Mexico and the United States. Such attitudes have been reflected over the years in films made in Hollywood. Over the past century, Hollywood films have often reinforced the sense of difference and distance between "them" (Latinos) and "us" (white Americans). Intriguingly, though, some Hollywood movies have also demonstrated a more complex cultural ambivalence toward Latinos [21, p. 319]. In this aspect, the first Latin-American LGBTQ+ female superhero America Chavez is another revelation.

Though the Maiden archetype is not frequent in the *MCU* due to the superhero action genre, it presents a promising starting point for the further character's development. The Maiden archetype

becomes the means to introduce generation next of superheroes to the franchise. A range of young female characters first have only a short appearance as supporting characters to be further disclosed in leading roles. Though age is not a factor when creating this archetype, the Maiden in the *MCU* is usually represented as a child or teenager. In *Captain Marvel* Monica Rambeau is eleven, in *Black Panther* Shuri is seventeen, and in *Doctor Strange in the Multiverse of Madness* America Chavez is fourteen.

The distinguishing psycholinguistic features of the characters are as follows.

1) The Maiden cares about her relationship with mother. If the Maiden is not close to her mother, she is distraught. In general, the Maiden tries to stay on the good side of others who support and take of her [15].

Appellatives, namely personal names and common nouns, used as vocatives define characters, important for the Maiden. Normally, these are characters on whom the Maiden depends. The frequency of appellatives seems to be directly connected to the trust level of the character. When the Maiden addresses those she depends on, the higher is the frequency, the more she trusts the person and depends on them. Shuri cares much about her brother and mother, thus the frequency of appellatives and their variety. For example, in different situations she calls her brother by the name T'Challa, mockingly greets him 'My King!' and 'genius', and lovingly addresses him 'Brother'. She respectfully calls her mother 'Mother' and desperately 'mama', when Shuri is dismayed and devastated. Monica is also dependent on her mother, thus the informal vocative 'mom'. She also trusts and looks up to Captain Marvel, whom she lovingly calls 'Auntie Carol'. On the other side of the spectrum, America, having lost her mothers in early age, is used to relying exclusively on herself; thus, she does not trust people easily and has the lowest number of appellatives in her turns. She addresses Wong by his name and calls Doctor Strange by his given name 'Stephen'. The latter addressing is highly important for the plot, as it symbolizes the change in America's attitude towards Strange when she finally starts trusting him and accepting her powers.

The Maiden in the *MCU* is often deprived of parent(s)' love. In Monica's life, there is only mother. Shuri loses her father due to a terrorist attack; later she loses her older brother, who has temporarily become the father figure in her life. America is blaming herself for the accident that long ago separated her from her mothers. Family problems influence the Maidens' moods. Teenagers oftentimes feel angry and guilty from real or imagined transgressions, and many are willing to punish themselves. Failure is an effective self-punishment for real or imagined crimes [22, p. 62]. That is the case of America Chavez. She blames herself for what happened to her mothers. *America: I didn't lose them. I killed them... Okay, I opened a portal with the powers I can't control and sent them to a random, probably deadly universe, with no way to escape.*

As the result, she struggles with mastering her powers, being the cause of the accident. *America: I can travel the Multiverse... That's the problem. I don't know how. Can't control it. Only happens when I'm really, really afraid.*

2) Safety and security is what motivates the Maiden. She needs to know that there is someone there to catch her if she falls. Whether she has faced the harshness in life or not, or if she is rich or poor, she knows she needs someone to support her [15]. It explains the Maidens' narratives on needing safety, reassurance, support, and approval.

America: Wait. 'Sup? Strange: 'Sup. America: Made some sparks. Strange: Great. Your parents would be proud. I hope you'll get to show 'em one day.

Shuri: If you're going to take on Klaue... you'll need the best the design group has to offer. Exhibit A. T'Challa: My design. Shuri: Old tech. T'Challa: Old? Shuri: Functional, but old... Now, look at these. Do you like that one? T'Challa: Tempting.

Captain Marvel: Your mom's lucky. When they were handing out kids, they gave her the toughest one. Lieutenant Trouble. Monica: You remembered.

If she ever faces a traumatic situation, her need for security and protection will grow [15].

America: Then the demon caught up with us. I thought you'd protect me... but you didn't. / That thing was trying to kidnap me. It's like a henchman who works for a demon. All we knew is that they wanted to take my power for themselves. / How do I know you won't betray me like he did? / You saved me.

Shuri: First Baba. And now my brother. Mama, we didn't even get to bury him.

3) The Maiden loves to meet new people and have new experience. Everything new and different catches her eye. She is never bored [15]. Edelstein notes that teenagers feel receptive to new people and ideas [22, p. 65]. Thus, Monica immediately befriends aliens, whom the adults are distrustful of. The Maiden is curious and attracted to everything new, she needs knowledge, thus the numerous questions in her turns to acquire information about the surrounding world.

Shuri: Did he freeze? / Are they Jabari? / Who are you taking with you to Korea?.. You sure it's a good idea to take your ex on a mission?

America: Did you blow it with your Christine?.. Why?.. More complicated than being chased by a witch through the Multiverse?

Monica: Did you see her? / Auntie Carol? / Green transforming aliens? / Like what? Show us.

The narratives of learning and teaching are frequent in the turns of the Maiden characters. She might be cocky about the knowledge she possesses.

Shuri: Good morning, Sergeant Barnes... How are you feeling? Come. Much more for you to learn. / You were a great pilot. Don't worry, I'll guide you through it. It's just like riding a hoverbike.

America: Rule number one of Multiversal travel, you don't know anything... Rule number two, find food. Preferably pizza.

The Maiden is usually very insightful and often proclaims her ideas on what is right or wrong. She teaches the adults about the truths of life.

Monica: Testing brand-new aerospace tech is dangerous... and you used to do that. That's what I'm saying. You have to go! You have a chance to fly the coolest mission in the history of missions... and you're gonna give it up to sit on the couch and watch Fresh Prince with me? I just think you should consider... what kind of example you're setting for your daughter.

The Maiden sees beauty in unconventional things, considered ugly by the majority. *Monica (talking to aliens): No way. You guys have the best eyes. Don't ever change your eyes.*

4) The Maiden lives a charmed, playful life, unconcerned with annoying daily errands and problems [15]. She stays positive. She jokes. Thus, Shuri's function is to provide a comic relief in grieve, ceremonial or solemn situations. In the first scene, the family is mourning the late king T'Chaka and Shuri lifts the spirits by teasing

her brother for being awkward in the presence of his love Nakia. In another scene, she is defiant with Everett Ross and calls the white agent 'colonizer'. In yet another scene, she jokes with her brother. *Shuri: Try them on. Fully automated. Like the old American movie Baba used to watch. And I made them completely sound absorbent. Guess what I call them. Sneakers.*

Her humor may take on sarcastic tones.

Ross: Right. Okay, is this Wakanda? Shuri: No, it's Kansas.

The Maiden stays a child inside. She does not want to grow up [15].

Shuri: When you said you would take me to California for the first time... I thought you meant Coachella... or Disneyland.

On the other hand, the Maiden can be an impatient, petulant, whiny child.

America: Ay! How is this so much harder than a Multiversal portal?

Monica: Why can't I listen, too?

5) Freedom to be herself is the most valued thing in her life. She has to express herself and her desires [15]. Hence, the Maiden is often blunt and has no filters while expressing her opinion or string of thoughts.

America: Gotta say, of the two Doctor Stranges I've met so far... you're not my favorite.

Strange: We have experience of the Multiverse. Most recently, there was an incident with Spider-Man. America: What man? Strange: Spider-Man. He has the powers of a spider. Wong: Hence the name. America: Gross. Does he look like a spider? Strange: No. No, more like a man. Wong: Climbs walls, shoots webs. Strange: Yeah. Bingo. America: Out of his butt? Strange: No. Well, maybe, I don't know. Honestly, I hope not. America: Super weird.

As all teenagers, the Maiden has enthusiastic reactions of all kinds, both positive and negative. She tries to hide feelings, but emotions are not under control [22, p. 60]. She often uses exclamations and empty adjectives to express both positive and negative emotions of joy, excitement, surprise, anger, impatience, or fear. The examples indicate openness and sincerity of the characters.

Shuri: You can do this, T'Challa! / Yes! Yes!

America: No, no, no! / Look out! / Hey! Hey!

Monica: Auntie Carol? Mom, it's Auntie Carol! I knew it! Everyone said you were dead! But we knew they were lying. / No way! That's so cool!

Being a teenager, the Maiden uses colloquial forms. Informal way of communication can be regarded as another manifestation of love for freedom, especially when she is talking to adults in formal situations.

America: Holy shit, you married Christine? / This universe sucks. / Crap. Maybe it's not free here. / Yeah, you don't wanna get stuck in there. It's really hard to eat.

Monica: No way! That's so cool! / Whoa. No. Uh-uh. Definitely not.

As she values her freedom, she might be disrespectful towards authority of any kind, traditions and rules, considering them restrictive. Thus, Shuri finds ceremonies oppressive and jokingly flips off her older brother, the future king, whom she is supposed to respect. In the scene before the ritual inaugural combat of T'Challa, she complains about the traditional attire corset being too tight, thus demonstrating her striving towards modern way of living, condescend attitude towards the outdated traditions and the role

of women in them. The corset is a symbol of the oppressed female position in the traditional patriarchal society. *Shuri: This corset is really uncomfortable... so could we all just wrap it up and go home?*

The Maidens' teenage desire for freedom is sometimes demonstrated by the eagerness to argue [22, p. 62].

Shuri: How many times do I have to teach you? Just because something works doesn't mean that it cannot be improved. T'Challa: You are teaching me? What do you know? Shuri: More than you.

America: I'm from another universe. How do you know my stomach works the same as yours?

6) Teenagers are prone to show sensitivity towards others [22, p. 65]. Therefore, the Maiden cares about the others' feelings and feels sorry for their misfortunes. She can be protective.

Shuri: Great! Another broken white boy for us to fix. This is going to be fun.

Monica: They can stay here with us. Can't they, Mom? Maria Rambeau: They won't be safe here, baby. Auntie Carol's right. They need their own home.

America: This Stephen is different. He is. It doesn't matter about all the other Stephens.

7) Adolescence brings a sense of invincibility and unlimited power, so young people are more likely to take chances [22, p. 55]. The Maiden takes risks because she feels invulnerable and pushes others to follow her on her exploits. She does not realize the danger that lurks in the world. Trauma can be a rite of passage for her, opening her eyes to reality and forcing her to find that she has a big heart and a great capacity to be a healer and a guide for others [15]. The Maiden archetype has a big potential for development of the character arc, thus being a base from which the female character evolves. Shuri's potential is revealed in the sequel *Black Panther: Wakanda Forever*, when she dons the mantle of her late brother and becomes the Black Panther. Very often, the Maiden needs to be forced to stand on her own two feet. She needs to support herself and make commitments. She needs to be aware of the harshness of life and take off her rose-colored glasses. In *Doctor Strange in the Multiverse of Madness* America needs to master her abilities by believing in her strength.

Conclusion and prospects for further research. The obtained results demonstrate that the psycholinguistic images of Shuri (*Black Panther*), Monica Rambeau (*Captain Marvel*) and America Chavez (*Doctor Strange in the Multiverse of Madness*) are greatly determined by the Maiden archetype and distinguished by the following linguistic characteristics. The Maiden needs to be safe, have fun and discover the world around, which defines her narratives on having protection, reassurance, approval, freedom, justice, compassion, amusement, beauty, and knowledge. She depends on other characters and the Mother figure is important in her life; hence the frequent usage of appellatives and vocatives, defining those who provide and care for the Maiden. The Maiden is curious about everything around; hence numerous questions and requests in her turns. She stays positive and jokes; her sense of humor is predominantly light and teasing. She values freedom to be herself; hence colloquial style, blunt expression of opinion and stream of consciousness in her verbal portrayal. The Maiden's speech is informal, simple, humorous, insightful, emotional, frank and often chaotic to reflect her attachment to the Caregiver archetype, curiosity, and optimism. Individual narratives of coping with guilt and failure (for America), supremacy of African culture and rightful place for women in designing high-end technology (for

Shuri), and following in the footsteps of great parents (for Monica) reflect personal characteristics of the researched characters. The emergence of new heroines demonstrates a gradual shift from the white heterosexual patriarchal society towards a more diverse multiracial, tolerant gender-neutral global community.

Among the prospects of the research is the composition of a comprehensive typology of female psycholinguistic archetypes, featuring in the highest-grossing English-language films of the 21st century.

References:

1. Bassil-Morozow H. (2018). Feminist Film Criticism: Towards a Jungian Approach. *The Routledge International Handbook of Jungian Film Studies*. Ed. Luke Hockley. P. 115–127.
2. Francemone C.J., Grizzard M., Fitzgerald K., Huang J., & Ahn C. Character gender and disposition formation in narratives: The role of competing schema. *Media Psychology*, 25(4), 2022. P. 547–564. <https://doi.org/10.1080/15213269.2021.2006718>
3. Haskell M. *From Reverence to Rape: The Treatment of Women in the Movies*. Chicago and London: The University of Chicago Press, 1987. 425 p.
4. Olufidipe F., & Echezabal Y. Superheroines and Sexism: Female Representation in the Marvel Cinematic Universe. *Journal of Student Research*, vol. 10, no. 2, 2021. P. 1–15.
5. Maslow A.H. A theory of human motivation. *Psychological Review*, vol. 50, no. 4, 1943. P. 370–396. doi:10.1037/h0054346
6. Maslow A.H. *Motivation and Personality*. New York, NY: Harper & Row Publishers, 1954. 411 p.
7. McAdams D.P. What do we know when we know a person? *Journal of Personality*, vol. 63, 1995. P. 365–396.
8. Jung C.G. *The archetypes and the collective unconscious* (R. Hull, Trans.) (2nd ed.). Princeton, NJ: Princeton University Press, 1968. 451 p.
9. Campbell J. *The hero with a thousand faces* (Commemorative ed.). Princeton, NJ: Princeton University Press, 1949/2004. 497 p.
10. Hall C. S., & Lindzey G. *Theories of personality* (3rd ed.). New York: John Wiley & Sons, 1978. 572 p.
11. McAdams D.P. *The stories we live by: Personal myths and the making of the self*. New York: Guilford, 1993. 336 p.
12. Mark M., & Pearson C. S. *The Hero and the Outlaw: Building extraordinary brands through the power of archetypes*. New York: McGraw-Hill, 2001. 384 p.
13. Faber M.A., & Mayer J. D. Resonance to archetypes in media: There's some accounting for taste. *Journal of Research in Personality*, vol. 43, no. 3, 2009. P. 307–322. doi:10.1016/j.jrp.2008.11.003
14. Cowden T.D., LaFever C., & Vidars S. *The Complete Writer's Guide to Heroes & Heroines: Sixteen Master Archetypes*. Pasadena, CA: Archetype Press, 2013. 214 p.
15. Schmidt V. *The 45 Master characters*. Cincinnati, Ohio: Writers Digest Books, 2007. 338 p.
16. *Black Panther*. Directed by Ryan Coogler, Marvel Studios, 2018.
17. *Captain Marvel*. Directed by Anna Boden and Ryan Fleck, Marvel Studios, 2019.
18. *Doctor Strange in the Multiverse of Madness*. Directed by Sam Raimi, Marvel Studios, 2022.
19. Бережна М.В. Психолінгвістичний образ Анни (у фільмі К. Бака та Дж. Лі «Крижане серце»). *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Філологія. 2021. № 51, том 1. С. 14–17. DOI <https://doi.org/10.32841/2409-1154.2021.51-1.3>
20. McSweeney T. *Avengers Assemble! Critical Perspectives on the Marvel Cinematic Universe*. London & New York: Wallflower Press, 310 p.
21. Benschhoff H.M., Griffin S. *America on Film: Representing Race, Class, Gender, and Sexuality at the Movies*. Chichester, West Sussex: Wiley-Blackwell, 2009. 472 p.
22. Edelstein L. *Writer's Guide to Character Traits*. Cincinnati, Ohio: Writer's Digest Books, 2006. 384 p.

Бережна М. В. Психолінгвістичний архетип «Діва» (у кіновсесвіті Marvel)

Анотація. Дослідження зосереджено на психолінгвістичному аналізі вербального портрета кінематографічного архетипу жіночого персонажа. Наративи персонажів значною мірою визначаються архетипом і особистими якостями героїнь. В основу дослідження покладено уявлення Юнга про архетип як повторюваний образ колективного несвідомого, характерний для різних націй, незалежно від їх культури та мови. Кожен архетип виконує певну функцію в сюжеті та керується набором мотивацій, що визначають загальну і вербальну поведінку персонажів. Послідовники Юнга пропонують декілька класифікацій психологічних архетипів. Серед інших головних архетипів, що входять до типології персонажів художніх оповідань і фільмів, Шмідт (2007) визначає архетип «Діва». Типологія Шмідт сумісна з ієрархією людських потреб Маслоу. Основна ідея цієї статті полягає в тому, що вербальний портрет персонажів, які належать до одного архетипу, має подібність у наративах і мовних характеристиках. Метою дослідження є визначення вербального портрета архетипу «Діва» в сучасній кінематографічній міфології. У статті розглянуто три фільми про супергероїв із франшизи кінематографічного всесвіту Marvel: «Чорна пантера» (2018), «Капітан Марвел» (2019) і «Доктор Стрендж у Мультивсесвіті божевілья» (2022). Дослідження зосереджено на репліках Шурі, Моніки Рамбо та Америки Чавес, жіночих персонажів, що втілюють архетип «Діва» в досліджуваній франшизі. Згідно з типологією архетипів Шмідт, «Діва» – це присмий у спілкуванні, безтурботний персонаж, який вирізняється наївністю, залежністю від інших, та допитливістю. «Діва» прагне почуватися в безпеці, розважатися та відкривати світ навколо, що визначає її наративи про захист, підтримку, стабільність, свободу, справедливість, красу та знання. Архетип «Діва» в кіновсесвіті Marvel демонструє важливу зміну в репрезентації жіночого персонажа в мейнстрімовому кіно: нове покоління супергероїнь – латиноамериканка (Америка Чавес), чорношкіра африканка (Шурі) та афроамериканка (Моніка Рамбо). Особистісні характеристики героїнь визначають індивідуальні наративи.

Ключові слова: кіноархетип, психолінгвістичний образ, архетип «Діва», кіновсесвіт Marvel, вербальний портрет, наративний аналіз.

Боговик О. А.,

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри філології та перекладу

Українського державного університету науки і технологій

ТЕКСТОТВІРНІ ЗАСОБИ МОДЕЛЮВАННЯ ХУДОЖНЬОГО ПРОСТОРУ У РОМАНІ МАРКУСА ЗУСАКА «ГЛИНЯНИЙ МІСТ»

Анотація. Для створення художнього тексту автори використовують різноманітні стилістичні засоби, які допомагають вилаштувати текстовий матеріал, вибудувати його каркас та змоделювати художній простір твору. Одним з текстотвірних засобів, який використовує Маркус Зусак у романі «Глиняний міст», визначаємо ризому, що розглядається як емблематична фігура художньої практики постмодернізму. Ризоматичність, як принцип художнього мислення, проявляється у таких властивостях сучасних текстів, як фрагментарність та імітація хаотичності композиції. Зазначені особливості суперечать унормованому уявленню про традиційне створення художнього твору і вбачаються як опозиція до цілісного тексту із визначеним центром. Художня трансформація кризь призму позаминулих, минулих, теперішніх та майбутніх через минулі події постає тією матрицею, на якій автор вибудовує художній простір роману «Глиняний міст».

Створення художнього простору, під яким у статті розуміється художній текст, потребує від автора застосування різних стилістичних засобів. Вагому роль у текстах художнього мовлення відіграють невербальні графічно-візуальні засоби: курсив, імітація друкарського шрифту, напівжирне виділення, підкреслення, великі літери, скетчі, відступи, математичні знаки та ін. Така графіка використовується для акценту на важливості наданої інформації. Серед графічно-візуальних засобів, які вміщено на сторінках роману, виокремлюємо загальнозживані та авторські.

Оцінюючи створюваний ним художній простір і час, автор співвідносить їх з об'єктивною дійсністю, яка виступає як суб'єктивна внутрішня модель світу, що склалася у його свідомості. Ця модель схильна до динамічних змін, пов'язаних з увиразненою у тексті художньою моделлю світу. Таким чином письменник не лише передає інформацію, але й втілює емоційні інтенції і, моделюючи ймовірні емоції адресата, інтерпретує текстову дійсність, викладену у художньому творі.

Ключові слова: стилістичні засоби, ризома, графічні засоби, візуальні засоби, постмодернізм, художній текст, емоції.

Постановка проблеми. Дослідження стилістичних засобів для створення тканини художнього тексту завжди перебуває у колі зацікавлень науковців. Окрім вивчення наміру щодо реалізації авторського впливу на читача, вживання таких засобів впливає на формування, а потім розпізнавання стилю автора. Дослідження розмаїття засобів створення художнього простору у тексті залишається актуальною проблемою сучасної гуманітаристики.

Аналіз останніх досліджень. Вивчення використання літературних прийомів як інструменту побудови художнього простору, відкриває шлях до більш повного розуміння творчої

індивідуальності письменника та закономірностей розуміння існування людини у літературному вимірі. Будь-який стилістичний засіб звернений насамперед на емоційне сприйняття читачем, адже тканину художнього тексту неможливо структурувати завдяки його динамічному характеру, але «можна змоделювати із урахуванням емоційного досвіду автора та його проєкції на читача» [1, с. 4]. Одним з засобів, який викликає низку емоцій у читача – від розгубленості, через неспроможність пов'язати сюжетні лінії, до літературного піднесення, яке виникає з усвідомлення, що всі окремі частини твору, які нагадують техніку зшивання тканини «печворк», наче пазли, займають задумане від початку автором місце – є стилістична фігура ризома.

Вперше поняття філософії постмодерну *ризома* було використано філософом Ж. Делезом і психотерапевтом Ф. Гваттарі, які вказали на існування двох культур: деревну і укорінену, де перша тяжіє до класичних зразків, а друга уособлює сучасний стиль створення текстів [2]. За твердження науковців, втіленням деревної культури є книга, яка допомагає перетворити «світовий хаос в естетичний космос» [2, с. 6].

Ризома, як поняття постмодерну, уособлює деконструкт, завдяки якому традиційний погляд на художній текст, як семантично центрований продукт, руйнується і провокує появу нової техніки написання, що полягає у «хаотичному» викладі подій. Влучна заувага науковців про те, що «світ втратив свій стрижень», штовхає їх до визнання необхідності використання «неточних виразів, щоб позначити щось точне» [2, с. 36]. Як концепція, ризома «має сенс лише тоді, коли застосовується до різноманітних експериментальних областей – філософії, мистецтва, науки, або навіть у повсякденному житті» [3, с. 15], а тому її вивчення на художньому матеріалі видається цілком виправданим.

Закони ризоми спричиняють виникнення нових правил створення тексту, де попередній сюжет стає початком наступного, існуючі сенси не піддаються фіксації, а лінійний виклад матеріалу перетворюється на впорядкований хаос. Зв'язок між різними частинами тексту варіюється від одного сюжету до іншого завдяки залученню нових концепцій і проблем, що досягається не «логічною послідовністю» повідомленої інформації, а швидше включенням «блоків», в яких концептуальні фрагменти розташовуються вздовж павутини їх взаємозв'язків [4, с. 21]. Нелінійний характер сюжетів, що переплітаються у художньому тексті, провокує реципієнта до здатності активно встановлювати зв'язки для формування нового розуміння [5]. Тобто прочитання тексту стає не просто розвагою, а вимагає сконцентрованості від читача, що у свою чергу провокує до більш критичного пошуку пов'язаних частин [6, с. 5–17].

Окрім зазначеної стилістичної фігури, наша увага звернена на використання автором роману «Глиняний міст» Маркусом Зусаком графічно-зображувальних засобів. Включення такого компоненту у художню книгу розуміється як простір для експерименту. Графічні засоби візуалізують написане, так само як і мова, яка тепер сприймається як матеріальне, а читач націлений не лише на пошук сенсу, закладеного у словах, а на їх зображення і розташування у художньому просторі, як вони пов'язані та які відчуття викликають [7, с. 50], адже художній нарратив впливає насамперед через емоції [8, с. 39].

Зв'язок між мовою і графікою відрізняється від зв'язку між мовою та об'єктами, оскільки графіка дуже близька до мови; вона є «межею між мовою і об'єктами, мовою і зображеннями, безповоротно перетворюючи мову на видимий, відчутний артефакт» [9, с. 47]. Автор створює художній простір за допомогою власної оцінки, але використовує суб'єктивну внутрішню модель світу, що склалася у його свідомості. Стилiстичні засоби, які застосовуються у художньому тексті, мають на меті спровокувати саме такий емоційний відгук читача, який замислювався автором. Тобто, «автор свідомо моделює емоційний відгук адресата, користуючись власним сприйняттям дійсності» [1, с. 2].

Незважаючи на значну кількість наукових розвідок присвячених стилістичним засобам, які сприяють створенню тексту, основна увага звернена на такі загальноживані, як метафора, метонімія, епітет, порівняння та ін. Поза пильною увагою дослідників, зокрема і вітчизняних, залишається відображення художньої дійсності за допомогою стилістичної фігури *ризоматичної графічно-зображувальних засобів*. Дослідження таких використань, як визначальних текстотвірних елементів для відображення «досконалого хаосу» у романі австралійського письменника постмодерніста Маркуса Зусака «Глиняний міст», визначило *мету наукової розвідки*.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Ризоматичний характер епічного роману. Протягом тринадцяти років Маркус Зусак створював свій *magnum opus*, який врешті побачив світ і знайшов своїх пошанувачів. Роман перевершив очікування, адже щоб зв'язати дрібні події у сюжеті, не загубивши жодної деталі, твір слід читати з початку і з кінця одночасно. Автор немов «змушує ходити мостом в обох напрямках, дізнаватися про майбутнє через минуле, коли майбутнє врешті-решт теж виявляється минулим» [10, с. 270]. Насправді, події, які розгортаються на сторінках епічного роману «Міст Клея» виглядають як ідеальний зразок досконалого хаосу, де «переплетіння подій та образів минулого і сучасного під звуки фортепіанної музики і метрономного звучання гомерівських «Іліади» і «Одисеї» змушують читача зануритися у текст роману, увімкнути уяву, перетворившись на глядача, перед очима якого розгортається картинка життя головних персонажів» [10, с. 270].

Серед основних сюжетних ліній, які, почергово, то наближують, то віддаляють читача від героя і головної події, виокремлюємо наступні ризоматичні часові «коливання», які створюють художній простір роману: *позаминуле, минуле, теперішнє, майбутнє через минуле*. Саме таке сплетіння часів спостерігаємо у перших абзацах роману, де автор згадує про стару друкарську машинку, батька, бабцю, грецький епос, хлопчика, мертвих пса та змію. Кожен зі згаданих об'єктів втілюватиме певний символ, що поєднає героїв у часі і просторі.

Читач знайомиться з Метью Данбаром, який пише спогади про брата, сім'ю, дитинство, смерть матері та зраду батька. Він *тут і тепер*, щасливий з коханою дружиною, двома дочками та братами: “Glad. Glad is a stupid-seeming word, but I’m writing and telling you all of this purely and simply because that’s exactly how we are” [11, с. 9]. Майже відразу читач поринає у *минулі події*, які трапились одинадцять років до того часу, коли Метью вирішив розповісти історію. Це перше знайомство з батьком, якого сини називають Вбивцею: “Even in beginnings, though, someone needs to go first, and on that day it could only be the Murderer” [11, с. 13] і перша зустріч з Клеєм, ім'я якого метафорично втілюється у романі (англ. *Clay* – це ім'я хлопця і глина, яку він використовує для побудови мосту у *майбутньому*, яке вже відбулося, але ще не відоме читачу): “What was there to know when it came to Clayton, our brother? Questions had followed him for years now, like why did he smile but never laugh? Why did he fight but never to win? Why did he like it so much on our roof? Why did he run not for a satisfaction, but a discomfort – some sort of gateway to pain and suffering, and always putting up with it?” [11, с. 21], “What the hell was Clay Dunbar training for?” [11, с. 23]. Автор вибрав неперевершений спосіб познайомити з протагоністом: без патетики, лише за допомогою риторичних питань читач визнає головні риси героя. Наступної миті події знову переносяться у *минуле*, де на сторінках роману з'являється кохана дівчина Клея на ім'я Кері Новак: “She had good-green eyes and auburn hair – miles of it down her back – and she gave him a message, for Clay” [11, с. 27] і відразу стає «глядачем» змагань, які відбулися ще до повернення батька хлопців, Майкла Данбара, додому: “To him, there was no win at the end of this, or a loss, or a time, or the money” [11, с. 51]. Вже у наступному розділі читач поринає у *передминуле*, де знайомиться з матір'ю хлопців – Пенелопою, яка опинилася на іншому боці землі, далеко від її рідної, але такої холодної Польщі: “In her former country, in the Eastern Bloc, the sun had mostly been a toy, a gizmo” [11, с. 65–66]. Через спогади жінки заглиблюємось у *позаминулі часи*, коли, тепер вже покійна матір п'ятох синів, була маленькою дівчинкою напівсиротою, а єдиним вихователем і першим вчителем музики для дівча став її немолодий батько, який захоплювався міфами Греції: “... he loved the Greek mythologies. Whatever the reasons, he always came back to them ... *The Iliad. The Odyssey*” [11, с. 68].

Наступний сюжет повертає читача у *минуле*, у день зустрічі Майкла Данбара з синами. Він просить синів допомогти йому збудувати міст: “... I’m building a bridge. ... I’ll need help to build it, and I’m asking if any of you might –” [11, с. 85]. Єдиним, хто погоджується допомогти батькові, стає Клей Данбар.

Для того, щоб детальніше схарактеризувати Пенелопу, Маркус Зусак знову відправляє читача у *позаминуле*, де описує дівчину, що опинилася у таборі біженців: “Austria was essentially a holding ground, and in most cases, it took twenty-four hours to be processed and sent to a hostel. There you would wait for approval from another embassy” [11, с. 92]. У наступному епізоді, який стосується *минулого*, Клей вирушає на допомогу батьку, хоча має сумніви, що у нього вистачить сил, але напевне знає одне – він має спробувати: “He was caught somewhere, in the current – of destroying everything he had, to become all he needed to be – and the past, ever closer, upon him” [11, с. 101]. Саме тоді він прощається з дівчиною і приймає рішення докласти усіх зусиль, щоб побудувати міст. У *позаминулому* описуються події ще до народження

дітей Пенелопи. Жінка знайомиться з Майклом Данбаром, який стає її коханим чоловіком, а після смерті Пені втрачає жагу до життя, забувши про синів і перетворившись на Вбивцю їхнього дитинства: “At opposite corners of the rolling instrument were Penelope Lesciuszko and Michael Dunbar – and Penelope could have no idea. ... she couldn't possibly know that here was a tide to the rest-of-her-life, and a final name” [11, с. 133–134]. Лише після того як читач дізнається історію народження і дорослішання Пенелопи, Маркус Зусак повідомляє *позаминулу* історію Майкла: “Like Penelope, he also came from far away, but it was a place in *this* place, where the streets were hot and wide, and the land was yellow and dry” [11, с. 148]. Цікаво, що автор створює історію дитинства Майкла Данбара паралельну історії Пенелопи: дитинство, дорослішання з одним з батьків, розчарування, біль, переїзд у далеку чужу країну. Виглядає так, ніби ця пара – дзеркальне відображення, адже те, чого бракувало в одному, з надлишком було в іншому: “As you can see, in many ways, he was almost the perfect other half of Penelope; they were identical and opposite, like designed or destined symmetry” [11, с. 150]. Подружжя органічно доповнюють одне одного, а коли дружина помирає чоловік стає схожим на “a wasteland in a suit” [11, с. 13]. Опис дитинства Майкла раз у раз переривається *майбутньою* історією щодо минулих подій: переїзд Клея до батька, вибір дизайну та намір побудови мосту; а потім знову повертає до *позаминулих* подій з життя батька, коли він, молодий юнак, закохується у свою першу дружину, яку знав ще малим дівчам – Еббі Хенлі: “He loved her with lines and color” [11, с. 170], а потім розлучається з нею.

У наступних розділах події змінюються наче у калейдоскопі часу, де *минуле* змішується з *майбутнім* і «зшивається» *теперішнім*: будова мосту, зближення Клея з батьком; весілля та сімейне життя Пенелопи і Майкла, виховання синів; улюблена робота, поступове згасання хворої на рак жінки та її смерть. Події змінюють одна одну, як кадри кіноплівки: “It's actually quite scary how similar our lives were to that movie” [11, с. 317], яка для Клея перетворюється на стоп кадр у мить, коли він дізнається про загибель Кері: “Carey, of course, went to trackwork, where in the dawn, the old stager, War of the Roses, returned from the inside training track – but returned without his rider. She'd fallen on the back straight” [11, с. 436]. Пенелопа і Кері ще не раз «оживають» на сторінках роману, аж до поки Клей, побудувавши міст, не залишає місто свого дитинства.

Графічні зображення – кадри застигли на сторінках. Художні твори це не просто «банк» лексичних одиниць, пов'язаних між собою законами семантики, граматики, логіки та ін., адже передусім такі тексти репрезентують думки та почуття автора, виражені у мові. Текстова функція мови полягає у тому, щоб «зробити її зрозумілою для адресата саме як текст, що містить сенс всередині і в контексті свого виникнення» [12, с. 22]. Включені в текст графічні елементи, як і лексичні репрезентанти, додають емоційності і сприяють візуалізації написаного, створюючи неповторний художній простір літературного твору.

До графічних засобів належать курсив, похилий або прямий шрифти, які можуть бути підсилені напівжирним виділенням, підкреслення лексичних одиниць та використання великих літер, які відіграють важливу роль у художніх текстах [1, с. 4].

Дослідження функціонування включень графічних елементів у текст дозволяє більш детально проаналізувати авторські інтенції, що перетворюються на дороговкази для розуміння прихованих підтекстів та смислів.

Використання Маркусом Зусаком графічних засобів привертає увагу завдяки поєднанню загальноживаних та авторських способів їх відображення. До перших зараховуємо використання похилого шрифту, з метою привернути увагу читача до повідомлюваного, наголосити на важливості інформації: “The book she read was *The Quarryman*” [11, с. 30]. Це перша згадка про книгу – одного з головних символів епічної історії, тож автор провокує читача «зацепитися оком» за назву, яка буде неодноразово з'являтися у різних сюжетах у зв'язку з подіями, які розгортаються на сторінках роману. Використання великих літер змушує читача розгадувати інтенції письменника. Так, наприклад, Маркус Зусак використовує великі літери вперше згадуючи про одного з мешканців домашнього «зоопарку», який розгортають хлопці – акваріумну рибку: “AGAMEMNON” [11, с. 32]. Цікаво, що клички інших тварин надруковані звичайним шрифтом, що змушує висновувати про намір письменника загострити увагу читачів на першій згадці щодо незвичного найменування домашнього улюбленця серед низки подібних. Подекуди Маркус Зусак поєднує графічні елементи, наприклад, великі літери і курсив: “On top, in weighty handwriting, it said, *FOR THE MISTAKE MAKER, WHO PLAYS CHOPIN BEST OF ALL, THEN MOZART, AND BACH*” [11, с. 79]. Виглядає так, немов автор намагається відтворити дарчий напис на книзі, імітуючи написання від руки.

Ще однією особливістю роману є виокремлення великими літерами перших слів відкритого речення кожного розділу: “FOR THE MURDERER, it was an embarrassing consolation to find the rest of them in the lounge room...” [11, с. 32]. Таке використання не поодиноким у художній літературі, але здебільшого зустрічається в історичних романах та книжках для дітей. Проте, мусимо визнати, що постмодерністи взяли цей прийом на озброєння і застосовують на сторінках своїх творів доволі активно. Наприклад, Салман Рушді в своєму романі «Кішот» (2019) застосовує ту саму техніку.

Серед графічних елементів, які можна вважати такими, що створюють характерний стиль автора, відносимо такі:

- для назв розділів роману використовуються всі малі літери і шрифт, характерний для старої друкарської машинки: “the greeks got him” [11, с. 32];
- рематичні слова у назвах розділів підкреслюються прямою лінією та виокремлюються великими літерами: “part three cities + waters + CRIMINALS” [11, с. 143];
- чим далі розгортається оповідь, тим довгими стають назви розділів, а слова в них з'єднуються за допомогою математичного знаку +, пор.: “part four cities + waters + criminals + ARCHES” [11, с. 201] – “part five cities + waters + criminals + arches + STORIES” [11, с. 255];
- важлива інформація зазначається великими літерами та розташовується на сторінці посередині тексту із відступами в один рядок вгору і вниз, як назва книги, що зіграла важливу роль у житті персонажів роману: “THE QUARRYMAN” [11, с. 44]. До речі, кожний розділ роману складається з епізодів, які вміщують непов'язані сюжети і відокремлюються від наступного пустим рядком;

– використання скетчів, які нагадують схематичні примітивні малюнки для зображення написаного: “*Final Bridge Plan: First Sketch*” [11, 196];

– графічне зображення, де великі літери розділені вертикальними прямими, нагадує клавіші фортепіано: “She opened the lid and saw the words, on the keys, and they were lettered there simply, yet beautifully: P|E|N|E|L|O|P|E L|E|S|C|I|U|S|Z|K|O P|L|E|A|S|E M|A|R|R|Y M|E” [11, 225] – “She’d played the keys of Y|E|S|” [11, 226]. Такий унікальний спосіб пропозиції руки і серця було названо «стилем Зусака» [13, с. 17].

Використання Маркусом Зусаком загальноживаних та авторських графічних засобів фокусує читача не лише на процесі нарації, але й на візуалізації текстового матеріалу й численних відсиланнях до інших часових просторів.

Висновки та перспектива майбутніх досліджень. Автор створює художній простір, щоб передовсім відобразити свої думки та емоції й спровокувати читача на такі само переживання. Одним з головних способів досягнення мети слугує використання текстотвірних засобів, які добираються письменником індивідуально, залежно від його стилю й образу мислення і незалежно від існуючих трендів.

Використання стилістичного засобу ризому вимагає від автора повного занурення у текстовий матеріал художнього твору, а від читача – зосередженого прочитання. На сторінках роману Маркуса Зусака сюжетні лінії перетинаються у часі та просторі, створюючи «ідеальний хаос» у *позаминулому, минулому, теперішньому та майбутньому через минулий часі*.

Графічні засоби, як спосіб наголосити на важливій інформації, зазвичай використовується авторами різних художніх стилів. Вживання авторських способів їх відображення автором роману «Глиняний міст» змушує застосовувати віртуальні рецептори, де поєднання тексту та зображення підкреслює вербальну та візуальну сфери, що створює ефект присутності читача у вирі подій.

Маркус Зусак чітко виокремлює протагоніста роману, зазначивши його ім’я у назві і створивши головну метафору твору, але кожний епізод включає персонажа, якого можна визначити головним у короткому сюжеті. Вивчення стилістичних засобів, за допомогою яких автор створює кожний окремий образ роману «Глиняний міст», вважаємо перспективним для подальшого дослідження.

Література:

1. Bezrukov A., Bohovyk, O. Creating communicative space and textual reality via emotiogenic means in fictional discourse. *Rupkatha Journal on Interdisciplinary Studies in Humanities*, 2021. № 13 (1). P. 1–14. <https://doi.org/10.21659/rupkatha.v13n1.21>
2. Deleuze G., Guattari F. *Rhizome*. Editions de Minuit, Paris, 1979. 74 p.
3. Colombat A.P. A thousand trails to work with Deleuze. *SubStance*. 1991. № 20 (3), Issue 66. P. 10–23.
4. Rajchman J. *The Deleuze Connections*. MIT Press : Cambridge, 2001. 176 p.
5. Kinchin I.M., Winstone N.E., Medland E. Considering the concept of recipience in student learning from a modified Bernsteinian perspective. *Studies in Higher Education*. 2020. № 46 (11). P. 2296–2308.

6. Tillmanns T., Holland C., Lorenzi F., McDough P. Interplay of rhizome and education for sustainable development. *Journal of Teacher Education for Sustainability*. 2014. Vol. 16. № 2. P. 5–17.
7. Cardoso T. The book and the rhizome: The implications of and alternatives to linear logic, with special reference to artist books. 2015. 83 p.
8. Oatley K. Emotions and the story worlds of fiction. In M.C. Green, J.J. Strange, & T.C. Brock (Eds.), *Narrative impact: Social and cognitive foundations*. 2013. P. 39–70.
9. Lupton E.A. Post-mortem on Deconstruction? *Journal of Graphic Design*. 1994. № 12 (2). P. 45–47.
10. Bohovyk O., Bezrukov A. Symbols of a Perfect Chaos in Markus Zusak’s *Bridge of Clay*: Through Traumatic Past to Better Future. *Litera: Journal of Language, Literature and Culture Studies*. 2022. Vol. 32. No. 1. Pp. 267–294.
11. Zusak M. *Bridge of Clay*. London, UK: Black Swan, 2019. 582 p.
12. Galasinski D. Men and the language of emotions. *Palgrave Macmillan*, 2004. 181 p. <https://doi.org/10.1057/9780230510128>
13. Bezrukov A., Bohovyk O. Emotion Concepts for Representing the Vicissitudes of Fate in Markus Zusak’s *Bridge of Clay*. *Synopsis: Text, Context, Media*. 2022. Vol. 28. No 1. P. 14–20. <https://doi.org/10.28925/2311-259x.2022.1.3>

Bohovyk O. Textual means of creating literary space in Markus Zusak’s *Bridge of Clay*

Summary. Authors of literary works use a variety of stylistic means to arrange the text, structure it, and model its literary space. One of the main stylistic means in Markus Zusak’s novel *Bridge of Clay* is the rhizome, which is considered to be an emblematic tool of postmodern literature. Rhizomaticity is a principle of literary thinking, and it is seen as fragmentation and imitation of chaos on the pages of literary works. These features contradict the recognised standard of the traditional literary work’s creation, which is seen as an opposition to the integral text with its centre. The transformation of events through the prism of past, present, and future through the past is the matrix that is used by Zusak to create the literary space of the novel *Bridge of Clay*.

The process of creating a literary space, which is a fiction text in this article, requires the author to use various stylistic means associated with the interpretation of textual reality. Non-verbal graphical and visual images such as italics, oblique, or regular types, light, semi-bold, bold, black font-weights, underlined words, sketches, indents, mathematical signs, capitalised letters, etc. play an important role in literary texts. Such graphics are used to emphasize the importance of the information provided. Among the graphic and visual means that are placed on the pages of the novel, we distinguish traditional and non-traditional (copyright mark) graphical and visual images.

Evaluating created literary space, authors correlate it with objective reality which appears to be a subjective internal universe model developed in their mind. This model tends to be dynamically changeable and associated with an artistic model of the world expressed in a literary text. Thus, writers not only transmit information but also embodies emotional intentions and modify the emotional response of readers using their perception of reality.

Key words: stylistic means, rhizome, graphic means, visual means, postmodernism, literary text, emotions.

Борисов О. О.,*доктор філологічних наук, професор кафедри германської філології
Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка***Васильєва О. Г.,***кандидат філологічних наук, доцент кафедри германської філології
Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка*

КОНСТРУКТИВНА ТА ДЕСТРУКТИВНА КОМУНІКАТИВНА ПОВЕДІНКА МОВЦІВ У ДІАЛОЗІ (НА МАТЕРІАЛІ БРИТАНСЬКОГО СЕРІАЛУ SHARPE (TV SERIES))

Анотація. Статтю присвячено описові комунікативної поведінки мовців під час діалогічної взаємодії. Комунікація визначається як інформаційний обмін між партнерами, які впливають один на одного для досягнення поставлених цілей. Підкреслено, що комунікативний вплив відбиває соціальні зв'язки між людьми, побудовані на владних відносинах, які структурують суспільство. Виділено та схарактеризовано інтерактивну й статусну складову взаємодії. У першому випадку залежність однієї людини від іншої реалізується через встановлення і припинення комунікативного контакту, а також взаємну регуляцію вербальних та невербальних дій. У другому випадку існуючі норми соціальних взаємин мають прескриптивний характер, предписуючи партнерам правила поведінки в ситуаціях статусної нерівності. У науковій розвідці підкреслено, що розуміння кратологічного шару людських інтеракцій є ключовим для аналізу та опису комунікативної поведінки. Доведено, що відносини соціальної залежності визначають психологічний клімат, поточні прагматичні настанови, когнітивні внески співрозмовників до інтерактивного простору та їхні поведінкові реакції. Описано два типи комунікативної поведінки: конструктивна та деструктивна. Конструктивна взаємодія є гармонійним соціальним явищем, базується на принципах кооперації, ввічливості та сприяє реалізації поставлених цілей. Деструктивна поведінка свідчить про порушення вказаних принципів. Її крайнім випадком є мовленнєва агресія, спрямована на дискредитацію особистості партнера, ігнорування його як рівноправного суб'єкта комунікації, приниження його ролі в ній. Якщо конструктивна поведінка типово веде до успіху, то деструктивна – до комунікативної невдачі. Однак, відзначається, що субординативні відносини можуть не впливати на кінцеві результати агресивної мовленнєвої діяльності партнерів, спрямованої безпосередньо на особистості один одного. У такому разі або начальник зазвичай досягає своєї мети, або в деяких ситуативних контекстах підлеглий (явно чи приховано) отримує бажаний для нього результат через ігнорування відносин ієрархії.

Ключові слова: комунікація, влада, вплив, комунікативна поведінка, конструктивна та деструктивна комунікативна поведінка.

Постановка проблеми. У межах сучасної, функціонально-орієнтованої лінгвістики вивчення комунікативних механізмів кооперації та конфронтації набуло пріоритетного значення. Проблема того, як партнери притримуються, або, навпаки, не

притримуються принципів кооперації та ввічливості під час розгортання монологічної або діалогічної взаємодії, постійно знаходиться у фокусі уваги дослідників-мовознавців [1; 2; 3; 4].

Спілкування (у широкому сенсі) – основний вид діяльності в суспільстві [5, с. 31; 6, с. 135]. Поряд з предметно-практичною діяльністю, комунікація забезпечує саму можливість існування соціуму, створюючи необхідні соціальні зв'язки, які виражаються в залежності та спільності дій окремих людей і груп [7, с. 143]. Поза цим будь-яка колективна діяльність перетворюється на хаотичний набір окремих зусиль, які не призводять до бажаного результату. Тому під час соціалізації та інкультурації національна спільнота забезпечує своїх членів тими колективними та індивідуальними знаннями й навичками, які необхідні для взаємного розуміння заради здійснення в діалогах ситуативно доцільних соціальних дій [8, с. 4.14-4.15].

В ідеальному випадку мовці притримуються принципу кооперації для задоволення власних індивідуальних чи спільних потреб. У науковій літературі вже описані основи, механізми кооперативної, гармонійної, у цілому, конструктивної взаємодії [1; 2; 9; 10]. У повсякденному житті такі ситуації взагалі не є стовідсотковими випадками, або ж вони зумовлені попереднім (так чи інакше, позитивним) контекстом взаємодії. Адже мовець (*Homo loquens*) не завжди є тільки *колективним Homo faber*. Тому спостерігаємо й постійні вияви деструктивної поведінки [9; 11; 12; 13] і, як наслідок, комунікативні невдачі [2, с. 74].

Аналіз останніх публікацій. Аналіз досліджень у галузі комунікативістики свідчить про зростаючий інтерес науковців до вирішення теоретичних та практичних проблем комунікації [1; 4; 5; 8; 10; 11]. На матеріалі художньої літератури, кінодискурсу, інтернет-ресурсів (соціальних мереж, електронних листів, блогів), живого спілкування тощо шукаються відповіді та даються поради, як ефективно вести комунікацію, які шляхи її оптимізації та способи усунення можливих її руйнівних комунікативних течій, недоліків тощо [1; 6; 11; 12; 13]. Ця стаття, теоретичне підґрунтя якої враховує кратологічний аспект комунікації [3; 4; 6], тобто аспект впливу або, у широкому розумінні, влади однієї особи над іншою в ситуації взаємодії, узагальнює та розширює уявлення про конструктивні та деструктивні моменти комунікативної взаємодії.

Метою статті є аналіз та опис типів комунікативної поведінки партнерів у діалозі в кратологічній перспективі.

Матеріалом дослідження слугували фрагменти діалогів, відрізані з різних серій відомого британського драматичного телесеріалу *Sharpe* (5 сезонів, 1993–2008 рр.).

Виклад основного матеріалу дослідження. Конструктивна комунікація вимагає від її учасників такої поведінки, в якій, за умови врахування ними цілої низки параметрів контексту взаємодії, відбувається наближення кожного з них до запланованих результатів. Це такий процес інформаційного обміну, який створює гармонійні умови миттєвого співіснування мовців [4, с. 41]. Їхні інтенції, а, значить, й дії, стратегічно не суперечать одна одній під час здійснення комунікативних спроб досягти предметної чи комунікативної мети. Деструктивна ж комунікація відбиває концентрацію уваги адресанта на власній особистості та на поставленій цілі, при цьому ігнорується індивідуальність адресата в цілому або конкретні її параметри зокрема [6, с. 35; 7, с. 179]. Говоримо про критичну асиметричність діалогу, який втрачає ознаки гармонії внаслідок зміщення в бік суб'єктно-об'єктних відносин [12, с. 164]. Вважаємо, що можна виділити два типи такої поведінки. Перша відбиває неагресивний характер адресанта по відношенню до адресата та свідчить, скоріше, про комунікативну некомпетентність або негнучкість. В інтеракції народжується когнітивно-комунікативний конфлікт, або зіткнення таких інтересів та цілей, які не знаходяться в одній прагматичній площині. За відсутності явної чи усвідомленої шкоди соціальному обличчю партнера діалогу, тим не менш, потенційно може перейти в негативне емоційне русло. Другий тип засновано на агресії, омовленого та підкріпленого невербальною поведінкою негативного ставлення до партнера, його індивідуальних психічних, фізичних, фізіологічних якостей, соціальної ролі, статусу тощо. Агресія проявляється у вигляді підвищеної інтонації, яка зокрема супроводжує тональності категоричності, імперативності, нетерпимості, повчання, хамства, насмішки тощо, вживання пейоративних лексичних одиниць [6; 7; 11; 12; 13]. Психологічна відстань між комунікантами є значно більшою порівняно з першим типом. Обидва випадки деструктивної поведінки характеризуються тим, що вектор комунікативної взаємодії вказує на точку комунікативної невдачі.

Зрозуміло, що такі “чисті” типи є умовними конструктами. У цілому, комунікація, якщо вона відбувається, глобально завжди конструктивна. Вона відбиває та оформлює соціальний контакт. Навіть у випадку деструктивної поведінки обох мовців спостерігаємо конструктивність їхніх дій: вони так чи інакше підтримують конфлікт, зокрема емоційний, а, значить, він може бути віддзеркаленням їхніх комунікативних намірів. Крім того, у ситуації ієрархічних відносин деструктивна комунікативна поведінка, спрямована на партнера як на індивіда, може й підсилити ефект впливу, сприяти досягненню мети, поставленої вищою за статусом особою. Однак, якщо йдеться про ідеальну ситуацію, то конструктивність передбачає інтелектуальну, емоційну та соціальну гармонію.

Під час діалогу природним є міна комунікативних ролей, коли один комунікант віддає право говорити іншому, необов'язково після логічного завершення думки. Такий тип комунікативної поведінки розгортається на фоні реалізації загальної соціальної поведінки, окресленої владними межами примусу або насильства, у нашому випадку – конверсаційного насильства. Під останнім розуміємо редукацію мовленнєвих прав та можливостей іншого комуніканта [11 с. 314]. Воно не

обов'язково передбачає деструктивні дії: окрім імплементації в інтеракцію низки заборон щодо комунікативних дій іншого учасника, воно природньо передбачає зміну позиції адресанта на позицію адресата, статусно зумовлене право розпочинати, припиняти та корегувати соціально-предметні чи комунікативні дії партнера [2, с. 40–41]. Така поведінка може кваліфікуватися як “вторгнення” до особистісного простору партнера та класифікуватися як нав'язування позиції іншої об'єктивної чи суб'єктивної аксиологічності та / або необхідності зміни образу об'єкту / об'єктів розмови в свідомості партнера. Примус може перетинатися саме з агресією, тобто омовленою настановою мовця на суб'єкт-об'єктний тип відносин. Коли відбувається дискредитація соціального статусу, ролі партнера, приниження його гідності, авторитету, то це, безсумнівно, негативно впливає на взаємодію.

Наведемо приклад (у квадратних дужках позначені проінтерпретовані нами – *О.Г. та О.О.* – невербальні прояви поведінки комунікантів):

(1) **Officer:** You, Sir! Get out of the road! [with contempt] Don't just sit and gawp, *damn your eyes!* Do as I say! Get out of the *bloody* road!

Sharpe [drinks water; no other moves; grimaces of discontent].

Officer: Are you *deaf*, sir? I said: “Get out of the road”!

Sharpe [contemptuously]: Go round!

Officer [threatening]: Do you know who I am?

Sharpe [calmly]: I know what you are. And unless you want knocking on your *arse*, you'll go round.

Harper: Who's this lot, then?

Sharpe: Toy soldiers, Pat. Fresh out of the box by the look of them. (*Sharpe's Battle, 1995*).

З комунікативного погляду перед нами розгортається антидіалог між різними за рангом офіцерами британської армії. У вищого за званням офіцера, який рухається з колоною солдат є намір пройти уздовж дороги, на якій розташувалася рота під командуванням Шарпа, яка шойно прийняла бій та відпочивала. Початок комунікації одразу ж свідчить про реалізацію деструктивної поведінки офіцера, звання якого є вищим лише через те, що він належить правлячій верхівці Великобританії. Тон зневаги, презирства, підвищені інтонації *You, Sir!* сумісно з імперативними висловленнями *Get out of the road! Don't just sit and gawp, damn your eyes!* створюють як комунікативний портрет мовця, так і деструктивний ефект на те, що, як він сподівався, буде кооперацією: *Do as I say! Get out of the bloody road!*. Для нього війна – це лише можливість натягнути військову парадну форму та потім розповісти як він брав участь у військових операціях. Безглузде командування та втрати людських життів – не враховуються. Це чудово усвідомлював Шарп, який відповідає презирством на таку комунікативну поведінку. Перша його реакція – це (невербальне) ігнорування співрозмовника [*drinks water; no other moves; grimaces of discontent*]. Друга (*Go round!*) з тональністю (але меншою за інтенсивністю) зневаги втілюється так само в імператив – він не відступає. Вживання образливого натяку (*I know what you are*) та тактики погрози (*And unless you want knocking on your arse, you'll go round*) робить свою справу – офіцер із солдатами вимушені обходити, тобто комунікативна інтенція не була реалізована. Мовлення комунікантів характеризується наявністю одиниць зниженої модальності різного ступеня вульгарності від *deaf, gawp* (від вишуканої за

манерами людини, через що й вимальовується портрет справжньої натури офіцера та підсилюється ефект викликаного презирства) до *damn, bloody, arse*.

Тож дискурс насичений конфліктогенними елементами різних рівнів вербальної та невербальної комунікативної поведінки, а саме – емпазою, тональністю зневаги, погрози, хамства, презирства, модальністю категоричності, що зокрема підкреслюється окремими вульгаризмами та розмовною зниженою лексикою. Уявлена адресантом як конструктивна, комунікативна схема “господар – слуга” не спрацювала через інші погляди адресата.

Даний приклад також яскраво демонструє двошаровість комунікації, а точніше – те, що в діалозі одночасно реалізуються дві складові – біологічна та соціальна. Це типовий випадок для багатьох інтеракцій. Інакше кажучи, йдеться про попередньо надані (соціумом) мовцям статуси та ролі, які відтворюються в їхній комунікативній поведінці поряд з реалізаціями їхнього характеру, темпераменту, інтелекту тощо – природньо наданих (та розвинутих) властивостей мовленнєвої особистості.

Відповідно, як було встановлено в [10], мовець як представник соціуму виявляється в комунікації носієм двох типів влади: соціально-інтерактивної та соціально-статусної. Інтерактивна влада в комунікації розглядається нами як природньо та соціо-культурно зумовлена, втілена у формах мовних одиниць і граматичних категорій національної мови та реалізована в будь-якій ситуації спілкування, комунікативна інтенція адресанта змусити іншу особу вступити та підтримати мовний контакт, тобто їй стати та залишитись адресатом. Такий тип також реалізується в здійсненні контролю за перебігом комунікації та корекції її ходу [10, с. 47]. Вона відбиває параметри інтелекту, темпераменту, гендеру, волі, характеру, досвіду, авторитету, поваги тощо, тобто всі ті індивідуальні якості, які виформовують мовленнєву особистість “поза кадром” її існування в деякій соціальній ієрархії. Внаслідок різної активності комунікантів, які виявляють різний ступень ініціативи в кооперативному чи конфронтативному діалозі, формується асиметричність розподілу ролей “мовець-слухач” та асиметричність діалогу в цілому.

У наступному прикладі комунікація ґрунтується на інтерактивному типу владних відносин, коли товариш Шарпа зупиняє його від продовження дуелі новинами, значущість яких є більш вагомою, ніж покарання офіцера:

(2) **Ross [loudly]:** Don't shoot, Sharpe! You won't want to shoot him. Not when you hear my news.

Sharpe: What news?

Ross [excited]: The war's over! Wellington's won! We've won, Sharpe!

Sharpe [indignant]: God! I hope what you said is true, Ross, [menacingly] because if it's not, I'll go back there and I'll shoot him in the head!

Ross: Might've been better if he'd shot you in the head, Sharpe. There's no point beating about the bush. Your wife found out about the duel.

Sharpe [confused]: What?!

Ross: Yes, she's leaving for Bordeaux, taking a ship for England. **Sharpe [leaves immediately].** (*Sharpe's Revenge, 1997*).

Росс виступає повноцінним лідером взаємодії, адже в нього два інформаційних “козири” (*The war's over! Wellington's won! We've won, Sharpe!* та *Yes, she's leaving for Bordeaux, taking a ship*

for England), завдяки яким він повністю контролює хід комунікації (*Don't shoot, Sharpe! You won't want to shoot him*) та всієї ситуації й змушує Шарпа діяти, як він і планував. Грамотний підхід до проблемної ситуації призвів до успіху в комунікації.

Статусна влада заснована на соціальних інститутах, які створюють зразки комунікативної поведінки та регулюють як розподіл ролей, так і послідовність дій індивідів залежно від їхньої позиції в соціальній ієрархії [10, с. 44]. Підґрунтям будь-якої влади є насильство, однак, якщо в комунікації вона виявляється як статусно-рольовий примус (тобто схвалене суспільством право керувати комунікацією), то типово не йдеться про деструктивну комунікативну поведінку під час продукування наказів, розпоряджень, вказівок тощо від вищої в ієрархії особи. Тобто в цьому контексті, навіть якщо імперативні висловлення супроводжуються елементами агресії, мається на увазі те, що соціальна установа в обличчі керівника підрозділу прагне досягти мети саме так, а не інакше.

Розглянемо приклад:

(3) **Sir Henry (Commander) [abruptly]:** I hope you know your place, Sharpe.

Sharpe (Officer) [polite tone]: You've made it very clear, sir.

Sir Henry: Tell me. Who made you an officer?

Sharpe: Sir Arthur Wellesley, sir.

Sir Henry [the raise of the voice]: Wellesley? [*contempt*] Ha! [*a categorical tone*] Wellesley don't know what makes a good soldier! Not many do. Do you know, Mr. Sharpe?

Sharpe: Yes, sir.

Sir Henry [contempt, hatred]: And what makes a good soldier, Sharpe?

Sharpe: The ability to fire three rounds a minute in any weather, sir.

Sir Henry [irony, sarcasm sneer/laughter]: Three a minute? The South Essex can fire two on a good day! You think you could do better, Mr. Sharpe?

Sharpe: Yes, sir.

Sir Henry [the raise of the voice]: You have until sunset, sir! Any man who cannot fire three rounds a minute will be flogged! Carry on, Sharpe!

Sharpe [leaves the tent]. (*Sharpe's Eagle, 1993*).

В діалозі природньо панує статусно-рольова нерівність партнерів: капітана та генерала. Домінує генерал, адже саме він веде розмову, більше висловлюється, видає накази (*You have until sunset, sir!; Carry on, Sharpe!*), іронізує, саркастично сміється (*Three a minute? The South Essex can fire two on a good day! You think you could do better, Mr. Sharpe?*), висловлює презирство (*And what makes a good soldier, Sharpe?*), погрожує (*Any man who cannot fire three rounds a minute will be flogged!*). Шарп обирає короткі, однозначні відповіді (*Sir Arthur Wellesley, sir; Yes, sir!*) (зокрема з метою скоротити неприємну розмову в часі), обирає ввічливу тональність (*You've made it very clear, sir*). Однак, в його словах (*The ability to fire three rounds a minute in any weather, sir*) міститься конфліктоген: офіцер не може конфліктувати напряму в координатах армійської субординації, тому обирає приховану деструктивність – насмішку над генералом, який зрозуміє її під час наступної зустрічі, коли побачить, що солдати Шарпа можуть робити “неможливе”.

На лексичному рівні обидві сторони обирають щонайменше нейтральні лексичні засоби оформлення думок. В інтерактивному плані генерал (як людина) демонструє деструктивну

поведінку, але вона здійснюється в жорстких рамках субординативної ситуації (високе офіцерське звання), тому тут не йдеться про комунікативну невдачу. Шарп так само добивається поставленої вже в діалозі основної комунікативної мети – хоче продемонструвати високу здатність його солдатів вести інтенсивний вогонь за будь-якої погоди.

Висновки з дослідження і перспективи подальших пошуків. Таким чином, дослідження будь-якої діалогічної взаємодії – формальної чи неформальної – насамперед, передбачає звернення до її регуляторного механізму – відносин влади в суспільстві. Соціальна залежність одного мовця від іншого (інтерактивна або статусна) набуває конкретних форм комунікативного впливу на співрозмовника. Реалізація кооперативної чи конфронтативної стратегій, або їхнє різнопропорційне об'єднання в межах своєї “партії” в діалозі, свідчить про той чи інший ступінь конструктивної чи деструктивної поведінки мовців. Конструктивний характер взаємодії зазвичай передбачає гармонійні відносини, які сприяють переходу комунікантів до задоволення наявних потреб за рахунок один одного. Для такої поведінки характерні позитивні оцінні номінативні та комунікативні одиниці, які відбивають налаштованість співрозмовників один на одного. Деструктивні випадки, які зумовлені поганим (неграмотним) веденням комунікації чи відкритою мовленнєвою агресією, що, однак, може нівелюватися в статусних відносинах, типово призводять до комунікативних невдач. Вербальними маркерами оформлення такої поведінки є імперативні синтаксичні конструкції, фонетичні інтонаційні засоби, які відтворюють модальність категоричності, авторитарності, недоброзичливості тощо, а також лексичні одиниці інвективного характеру.

Перспективою подальших досліджень може бути розгляд ситуацій вживання позитивних тактик кооперації, які контекстуально перетворюються на конфліктогенні.

Література:

1. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми. Полтава : Довкілля-К., 2008. 712 с.
2. Славова Л.Л. Мовна особистість політика: когнітивно-дискурсивний аспект. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2010. 358 с.
3. Dijk van T. The Discourse-knowledge Interface. *Critical Discourse Analysis: Theory and Interdisciplinarity* / Ed. by G. Weiss, R. Wodak. New York : Palgrave Macmillan, 2009. P. 85–109.
4. Fairclough N. *Language and Power*. Harlow : Pearson Education Limited, 2001. 263 p.
5. Поцелуєв С.П. Политические парадигмы. Ростов н/Д : Изд-во ЮФУ, 2008. 392 с.
6. Шульжук Н.В. Діалогічний дискурс у контексті еколінгвістичної проблематики. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія» : Серія «Філологія»*. 2020. 9(77). С. 135–138.
7. Козловець М.А., Федоренко В.О., Маслак П.В. Соціологія. Житомир : ЖВІРЕ, 2001. 460 с.
8. Vasylieva, O. Peculiarities of language personality structuring. *Traektorii Nauki*. 2016. 2(12), 4.14–4.17. <https://doi.org/10.22178/pos.17-8>.
9. Бойчук В. Кооперативні стратегії і тактики комуніканта-песиміста. *Актуальні питання іноземної філології*. 2018. № 8. С. 40–46.
10. Борисов О.О. Когнітивно-інформаційна параметризація діалогу у британських та українських різножанрових дискурсивних практиках: монографія / відп. ред. А. В. Корольова. Чернігів : Десна Поліграф, 2016. 376 с.
11. Волошинович Н. Мовленнєва агресія в інтернет-комунікації. *Актуальні питання іноземної філології*. 2016. № 4. С. 35–41.
12. Горбач С.С. Мовленнєва агресія в комунікативно-дискурсивній парадигмі. *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки* : зб. наук. праць. Луцьк: Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, 2008. Вип. 5. С. 164–166.
13. Ігнат'єва С.Є. Мовленнєва агресія у сучасному щоденниковому дискурсі. *Психолінгвістика*. 2013. Вип. 12. С. 177–183.

Borysov O., Vasylieva O. Constructive and destructive communicative behavior of interlocutors (on the material of the British serial “Sharpe” (TV Series))

Summary. The article aims at description of communicative behavior in dialogue. Communication is believed to be information exchange between partners who influence each other to achieve their own goals. Communicative impact reflects social connections between people based on power relations that structure society. The interactive and status parts of interactions are established and characterized. In the first case the dependency of one person on another is realized through establishing or finishing the communicative contact as well as mutual regulation of verbal and non-verbal actions. In the second case the existing norms of social relations have a prescriptive character and thus dictate the rules of proper behavior in the situation of status inequality. Taking into consideration the cratological aspect of human interactions is crucial for the analysis and description of communicative behavior. The relations of social dependency were proved to form psychological climate, immediate pragmatic setting, cognitive contributions of partners into the interactive space and their behavioral reactions. Two types of communicative behavior, namely constructive and destructive, were established. The constructive interaction is a harmonic social phenomenon grounded on the principles of cooperation and tolerance and leads to the fulfillment of the set aims. The destructive behavior testifies to the violation of the above-mentioned principles. Its extreme case is speech aggression targeted at the discretization of the interlocutor's personality, one's neglect as an equal partner and disparagement of one's role in dialogue. If the constructive behavior results in success, then the destructive leads in communicative failure. Nevertheless, it is underlined that subordinative relations may not have an impact on the results of aggressive speech activity of the partners who neglect each other's individuality. In such a case either the superior typically achieves the aim set or the junior (explicitly or implicitly) gets the desired result through the disregard of hierarchical relations in certain contexts.

Key words: communication, dialogue, power, influence, communicative behavior, constructive and destructive communicative behavior.

*Горбаченко А. Л.,**асистент кафедри іноземних мов,
факультетів психології та соціології
Навчально-наукового інституту філології
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка**Рябокучма Т. О.,**старший викладач кафедри німецької мови,
Київського національного економічного університету
імені Вадима Гетьмана*

ПАРАЛІНГВІСТИЧНІ ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ ЕМОЦІЙ У СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛІЙСЬКОЇ ТА НІМЕЦЬКОЇ МОВ)

Анотація. Стаття присвячена дослідженню паралінгвістичних засобів вираження емоцій у соціальних мережах, використання яких у сучасній мережевій комунікації набуло широкої популярності. Ілюстративним матеріалом дослідження слугували дописи у різних соціальних мережах англійською та німецькою мовами. У ході здійснення наукової розвідки було з'ясовано, що емоційне наповнення тексту під час спілкування у соціальних мережах передається шляхом використання знаків пунктуації, різних варіацій шрифту та смайлів. У статті запропоновано визначення паралінгвістики як науки, що є підрозділом семіотики, предметом вивчення якої є позамовні явища, що, у поєднанні з вербальними засобами, здатні передавати змістовну інформацію у процесі мовної комунікації. Виокремлено паравербальні засоби спілкування в усному мовленні, а саме: просодіку (темپ мови, тембр, висота і гучність голосу) та екстралінгвістику (паузи, сміх, плач, кашель, зітхання та інші звуки, які людина відтворює за допомогою голосу). У письмовому мовленні, зокрема у спілкуванні в соціальних мережах, визначено особливі паравербальні засоби, які також здатні відтворити цілий спектр емоцій. До останніх віднесено смайли, які допомагають комунікантам боротися з беземоційністю сприйняття інформації у соціальних мережах, надають змогу простіше сприймати емоції співрозмовника та передавати власні; використання пунктуації та варіації шрифту. Смайли є зображеннями, які універсальні для розуміння. Доведено, що перш, ніж використати смайл, потрібно точно знати його значення та усвідомлювати контекст потенційного вжитку. Досліджено, що такі парамовні засоби, як використання пунктуації та варіації шрифту, можуть вживатися тільки як допоміжні по відношенню до вербальних засобів передачі інформації і можуть лише додавати експресивні відтінки до змісту повідомлення, а саме: у спілкуванні в соціальних мережах три крапки передають уповільнений темп мовлення або довгі паузи; тире в Інтернет-комунікації вживається для привернення уваги до найважливішої інформації; виділення тексту великими літерами або особливим типом шрифту передає висоту голосу, або звертає особливу увагу на написане.

Ключові слова: паралінгвістика, комунікація, невербальні засоби, смайл, соціальні мережі, варіації шрифту, розділові знаки.

Постановка проблеми. У сучасному світі існує надзвичайно багато форм, засобів та способів спілкування, значна частина яких пов'язана з можливостями глобальної мережі Інтернет. Сьогодні всесвітня мережа Інтернет надає користувачам можливість спілкуватися навіть, якщо вони знаходяться далеко один від одного. Комунікація у соціальних мережах має багато позитивних рис, зокрема здатність спілкуватися будь-де і будь-коли, можливість відкладеної відповіді, відчуття захищеності і приватності. Однак, існують і негативні сторони такої діяльності, до яких, зокрема, належить проблема розуміння емоцій співрозмовника [1, с. 170] та вираження власних почуттів. Емоційне наповнення тексту, яке в усному мовленні виражається через застосування певної інтонації, пауз та тембру голосу, під час спілкування у соціальних мережах передається шляхом використання знаків пунктуації, різних варіацій шрифту та смайлів. Відтак, останні допомагають подолати беземоційність сприйняття у процесі віртуального спілкування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить про те, що царина вивчення паралінгвістичних засобів вираження емоцій у соціальних мережах виявляється малодослідженою. Здебільшого науковці приділяють увагу або дослідженню Інтернет-комунікації цілому [1; 2; 3], або саме позамовним засобам спілкування в усному та писемному мовленні (зокрема для вираження емоцій) [4; 5; 6].

Мета статті полягає у виявленні та аналізі паравербальних способів передачі емоційного стану комунікантів у соціальних мережах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Людське спілкування як окремий тип діяльності вирізняється комплексною та багатоаспектною природою [4, с. 110]. Т. В. Модестова наголошує на тому, що базовими цілями міжособистісного спілкування у сучасному світі є ефективна реалізація спільної діяльності; успішний планомірний вплив на інших учасників комунікаційного процесу; продуктивний обмін інформацією; створення позитивного емоційного бекграунду у процесі спілкування. Зрозуміло, що досягнення таких цілей передбачає використання не лише вербальної складової у процесі спілкування, а й різних засобів, до яких належать міміка, жести, тон,

положення тіла тощо [4, с. 111]. Іншими словами, ефективна комунікація передбачає використання невербальних, або ж паралінгвістичних, засобів.

З метою втілення своїх комунікаційних намірів, мовці досить часто звертаються до паралінгвістичних (позамовних) одиниць. Термін «паралінгвістика» функціонує у лінгвістичній літературі уже досить давно, хоча достеменно невідомо, хто саме ввів його у науковий обіг. Зважаючи на це, з'явилося декілька різних визначень поняття «паралінгвістика», які відрізняються шириною охоплення того, що саме входить у це поняття. У науковій розвідці під терміном «паралінгвістика» пропонуємо розуміти науку, яка є підрозділом семіотики, предметом вивчення якої є позамовні явища, що, у поєднанні з вербальними засобами, здатні передавати змістовну інформацію у процесі мовної комунікації. Варто зазначити, що призначення паравербальної комунікації полягає у тому, аби викликати у партнера певні відчуття та емоції, що необхідні для досягнення цілей комунікації і намірів мовця [5, с. 44].

Важливою також є проблема забезпечення емоційних потреб комунікантів. До таких потреб, зокрема, належать потреби у розумінні, співчутті, заохоченні тощо. Застосування необхідних невербальних засобів полегшує створення позитивної емоційної обстановки і, відповідно, підвищує ефективність спілкування [4, с. 114].

До паравербальних засобів спілкування здебільшого відносять просодіку (темپ мови, тембр, висота і гучність голосу) та екстралінгвістику (паузи, сміх, плач, кашель, зітхання та інші звуки, які людина відтворює за допомогою голосу) [5, с. 44–45].

Однак, зазначені засоби доречно розглядати лише під час вивчення усного мовлення. У письмовому мовленні, зокрема у спілкуванні в соціальних мережах, неможливість використання зазначених парамовних прийомів компенсується особливими паравербальними засобами, які також здатні відтворити цілий спектр емоцій.

Одними з таких засобів є смайли. Саме вони допомагають комунікантам боротися з беземоційністю сприйняття інформації у соціальних мережах. Смайли надають змогу простіше сприймати емоції співрозмовника та передавати власні. Смайли є зображеннями, які універсальні для розуміння. Історія смайлів починається, коли у 1982 році професор американського університету Карнегі-Меллон Скотт Фалман (англ. Scott Elliot Fahlman) запропонував використовувати для позначення усмішки у друкованому тексті двокрапку, дефіс і дужку – :-). Цей набір символів отримав офіційну назву «смайл» (англ. *smiley*) і відтоді й донині став невід'ємною частиною Інтернет-комунікації [7].

Своєю універсальністю смайли завдячують своїй іконічній природі. Своім виглядом смайли нагадують обличчя, які зображають певні емоції. Саме тому їх так легко розуміти і сприймати представникам різних культур, етнічних, соціальних чи вікових груп тощо. Звідси випливає, що головною комунікативною властивістю смайлів є однакове сприйняття усіма учасниками спілкування у конкретній комунікативній ситуації.

Для прикладу, американська співачка Тейлор Свіфт (англ. Taylor Swift) дуже часто використовує смайли у своїх дописах у соціальній мережі Twitter, аби поділитися своїми емоціями з фоловерами: *Thanks for all the beautiful wishes today!! I spent my 33rd birthday in the studio of course 🥰 Wouldn't have it any other way. Love you!; Love you guys so much. Stay sparkly out there 🥰* [8].

Найпопулярнішими смайлами у соціальних мережах виявляються наступні (приклади наведено із використанням текстових символів) [9]:

- :) – веселий вираз обличчя;
- :-) – звичайна посмішка;
- ;) – посмішка з підморгуванням;
- :)) – радість, сміх;
- :-D – гучний, тривалий сміх;
-)) – дуже сильний сміх (очі не видно від сміху);
- :-O – здивування;
- :-* – поцілунок;
- :(– похмурий вираз обличчя, сум;
- :-(- – сильний смуток, незадоволеність;
- :_(– плач, сльози.

Проте, у сучасній Інтернет-комунікації значно частіше використовують «малюнки-смайли», які зображають людей (у тому числі загальноприйнятті жовті смайли-обличчя), їжу, природні явища, будівлі тощо. Окремі месенджери навіть пропонують використовувати рухливі картинки у якості засобів паралінгвістики.

До того ж, використання смайлів сприяє подоланню мовного бар'єру і налагодженню комунікації між представниками різних народів. Наприклад, якщо хтось із співрозмовників не може підібрати необхідну лексичну одиницю, уміло підібраний смайл стане виходом із такої ситуації.

Зовсім нещодавно уважалося, що смайли доречно вживати тільки у неофіційній комунікації, а застосування смайлів у спілкуванні з діловими партнерами розглядалося, як прояв низького рівня культури ділового спілкування. Однак, розвиток ринкових відносин у сучасному світі сприяє дедалі активнішому використанню смайлів у бізнес-комунікації в соціальних мережах (рис. 1).

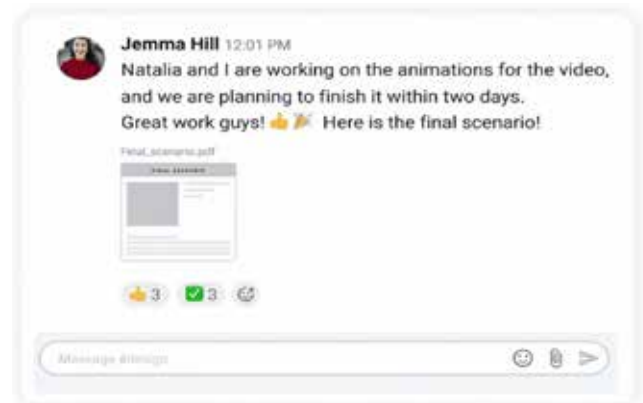

Рис. 1. Використання смайлів у бізнес-комунікації в соціальних мережах [10]

Необхідно звернути увагу на те, що недостатньо лише обрати смайли за власним смаком. Першочергову роль має відігравати саме розуміння значення того чи іншого смайлу, адже у різному контексті вони можуть сприйматися та інтерпретуватися по-різному. Особливо це правило важливе під час міжкультурної комунікації, адже, хоча смайли здебільшого є універсальними, вони все ж можуть по-різному трактуватися представниками різних культур [11, с. 288]. Наприклад, більшість людей вважає, що смайл, зображений на рисунку 2, означає щастя, однак, насправді це не так, адже він передає емоцію

полегшення. А смайл, що показано на рисунку 3, не означає плач, як багато хто вважає, натомість, він виражає сонливість. Смайл з рисунку 4 зовсім не означає злість, а передає відчуття тріумфу [12].

Рис. 2. Полегшення

Рис. 3. Сонливість

Рис. 4. Тріумф

У той час, як смайли, як паралінгвістичні засоби вираження емоцій, є самостійними носіями смислової інформації, такі парамовні засоби, як використання пунктуації та варіації шрифту, можуть використовуватися лише як допоміжні по відношенню до вербальних засобів передачі інформації і можуть лише додавати експресивні відтінки до змісту повідомлення.

Розглядаючи особливу пунктуацію, яка використовується для передачі емоцій, варто зазначити, що вона не завжди підпорядковується загальноприйнятим мовним правилам. Для прикладу, у спілкуванні в соціальних мережах іноді використовується кома поряд з трьома крапками, що передає уповільнений темп мовлення. Іноді крапок може бути і більше, що є ознакою довгих пауз. Наприклад, швейцарська компанія з виробництва косметики “Weleda” в одному зі своїх дописів у соціальній мережі Instagram, пропонуючи користувачам покрокову інструкцію, як зробити новорічний подарунок своїми руками, використовує вкінці допису три крапки разом зі смайлом, що є яскравим проявом паралінгвістики: *Und jetzt: anzünden und abwarten...* 😊 [13].

Тире в Інтернет-спілкуванні використовується для акцентування на найважливішій інформації, привернення уваги до неї. Наприклад: *I've been narrating a FASCINATING podcast on the first influencer – the one and only Elizabeth Taylor* [14]. Як бачимо, у запропонованому прикладі, окрім тире, використано ще один паралінгвістичний прийом, а саме виділення тексту великими літерами. Така варіація шрифту передає висоту голосу, або ж має на меті звернення уваги на написане, роблячи на ньому акцент. Іще одним прикладом може слугувати наступний допис американської співачки Кеті Перрі (англ. Katy Perry) у соціальній мережі Twitter (оригінальний шрифт збережено): **!!!ARE YOU READY TO PLAY!!!** [14]. Цей приклад одразу поєднує такі паралінгвістичні засоби, як великі літери, особливий шрифт тексту, а також нетрадиційне використання розділових знаків, метою чого є передача емоцій надзвичайного щастя та приємного хвилювання.

Висновки. Відтак, використання паравербальних засобів вираження емоцій у мережеві комунікації набуло у сучасному світі широкої популярності. У процесі спілкування в соціальних мережах, емоційне наповнення тексту передається зазвичай смайлами, знаками пунктуації та варіаціями шрифту. Загалом, такі паралінгвістичні засоби вираження емоцій застосовуються в Інтернет-комунікації поряд з вербальними, утворюючи цілісне інформативне повідомлення. Паралінгвістичні засоби вираження емоцій не лише впливають на емоційний стан комунікантів у соціальних мережах, а й сприяють підвищенню комунікативної цінності їхніх повідомлень, збільшують число каналів сприйняття і передачі інформації, допомагають спрямовувати процес декодування

інформації у те чи інше русло, сприяють створенню позитивної атмосфери спілкування.

Перспективи подальших пошуків у даному науковому напрямку. У зв'язку з тим, що інноваційні технології розширили функціональний потенціал лінгвальних засобів у віртуальному просторі, відкриваються нові перспективи дослідження паралінгвістичних засобів в Інтернет-спілкуванні, зокрема дослідження позамовних особливостей жанрів англійського та німецькомовного Інтернет спілкування – коментарів, дописів у соціальних мережах, повідомлень у чатах тощо.

Література:

- Шинкаренко О. Г. Особливості спілкування у соціальних мережах. URL: <http://dSPACE.pnp.u.edu.ua/bitstream/123456789/18764/1/33.pdf> (дата звернення: 23.12.2022).
- Коган К. М. Соціальні мережі як елемент нового соціального середовища. *Міжнародний науковий форум: соціологія, психологія, педагогіка, менеджмент*. 2014. Вип. 16. С. 61–71.
- Лашук Ю. Особливості віртуального наукового спілкування: культурологічний контекст. *Наукові праці Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського*. 2010. Вип. 27. С. 87–93
- Модестова Т. В. Вербальні та невербальні аспекти міжособистісної комунікації у сучасному контексті. *Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки*. 2014 №1 (22). С. 109–115.
- Ковалінська І. Невербальна комунікація : навч. посіб. Київ : Київський університет імені Бориса Грінченка, 2014. 289 с.
- Калита А. А. Фонетичні засоби актуалізації смислу англійського емоційного висловлювання : монографія. Київ : Видавничий центр КДЛУ, 2001. 351 с.
- The Man Who Brought a :-) to Your Screen. *Bloomberg*. URL: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2001-04-22/the-man-who-brought-a-to-your-screen> (дата звернення: 23.12.2022).
- Taylor Swift. *Twitter*. URL: <https://twitter.com/taylorswift13> (дата звернення: 23.12.2022).
- Спілкування в мережі Інтернет з використанням смайликів. *Способи спілкування*. URL: http://virtualspeak.blogspot.com/p/blog-page_9348.html (дата звернення: 23.12.2022).
- Should you use emojis in business communication? *Pumble*. URL: <https://pumble.com/blog/emojis-business-communication/> (дата звернення: 23.12.2022).
- Болотаєва А. Комунікативна роль культури смайлів у соціальних мережах. *Соціально-гуманітарні аспекти розвитку сучасного суспільства* : матеріали ІХ Всеукраїнської наук. конф., 15–16 квітня 2021 р. Суми : Сумський державний університет. С. 285–289.
- Улюблені смайли можуть мати відмінне значення від того, яке ви їм приписуєте. *Детектор медіа*. URL: <https://ms.detector.media/sotsmerezhi/post/13341/2015-05-26-ulyubleni-smayly-mozhut-maty-vidminne-znachennya-vid-togo-yake-vy-im-prypysuiete/> (дата звернення: 23.12.2022).
- Weleda. *Instagram*. URL: https://www.instagram.com/weleda_ag/ (дата звернення: 23.12.2022).
- Katy Perry. *Twitter*. URL: <https://twitter.com/katyperry> (дата звернення: 23.12.2022).

Horbachenko A., Riabokuchma T. Paralinguistic means of expressing emotions in social networks (based on the English and German languages)

Summary. The article is devoted to the study of paralinguistic means of expressing emotions in social networks, the use of which has become extremely popular in modern Internet communication. Posts in different social networks in English and German have become the illustrative

material of the study. It was found that the emotional content of the text during communication in social networks is transmitted through the use of punctuation marks, different font variations and smileys. It was determined that paralinguistics is a science that is a subdivision of semiotics, the subject of which is the study of non-verbal phenomena that, in combination with verbal means, are able to convey meaningful information in the process of communication. Non-verbal means of oral communication have been singled out, namely: prosody (tempo and pitch of speech, timbre) and extralinguistics (pauses, laughter, cough, and other sounds that a person reproduces with the help of voice). In written speech, in particular in communication in social networks, special non-verbal means have been defined, which are also able to reproduce a whole range of emotions. They include smileys, which help communicators deal with the emotionless perception of information in social networks, and also make it possible

to perceive the interlocutors' emotions and convey them more easily; the use of punctuation marks, and font variations. Smileys are images that are universal for understanding. It has been proven that before using a smiley, you need to know exactly its meaning and be aware of the context of its potential use. The study found that such paralinguistic means as the use of punctuation marks and font variations can only be used as the additional ones in relation to verbal means of information transmission and can only add expressive undertone to the content of the message, namely: in communication in social networks, an ellipsis conveys a slower pace of speech or longer pauses; a dash in the Internet communication is used to emphasize the most important information; the use of capital letters conveys the pitch of speech or draws special attention to what is written.

Key words: paralinguistics, communication, non-verbal means, smiley, social networks, font variations, punctuation marks.

Гарбар І. В.,*старший викладач кафедри сучасних мов**Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова***Гарбар А. І.,***старший викладач кафедри сучасних мов**Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова*

ГРАМАТИЧНІ АНОРМАТИВИ У ПРОФЕСІЙНОМУ МОВЛЕННІ

Анотація. У статті узагальнено типові граматичні помилки, які допускають комуніканти під час виконання своїх професійних обов'язків. Виявлено, що до найчастотніших прикладів граматичних аномативів належать морфологічні помилки, що пов'язані із використанням лексико-граматичних категорій іменника: роду, числа та відмінка, а також синтаксичні помилки, що стосуються вживання активних дієприкметників та прийменникових сполук. Проаналізовано вживання флексій у формах родового відмінка однини та множини іменників чоловічого роду II відміни; визначення роду у незмінюваних складноскорочених словах – ініціальних абrevіатурах; добір суфіксів для іменників чоловічого роду на означення осіб жіночої статі під час утворення фемінітивів; граматичні форми іменників давального відмінка однини; творення граматичних форм іменників кличного відмінка. Встановлено, що найбільше аномативних утворень у межах класу прикметника зафіксовано у творенні вищого ступеня порівняння. Систематизовано найпоширеніші способи заміни невластивих українській мові активних дієприкметників теперішнього часу, акцентовано увагу на правильному їх використанні залежно від контексту. Розглянуто низку аномативних варіантів активних дієприкметників. Зауважено, що помилки у прийменниковому керуванні найчастіше стосуються вживання прийменника *по*. Встановлено, що комуніканти доволі часто використовують скальковану з російської мови форму місцевого відмінка з прийменником *по*. Запропоновано можливі способи заміни прийменникових сполук, вказано на специфіку їхнього вживання.

Зауважено, що до появи аномативів призводить недосконале знання граматичних норм, відсутність чи недостатня сформованість навичок самоконтролю, а також негативний вплив мовленнєвого середовища.

Ключові слова: граматичні аномативи, граматичні форми іменника, фемінітиви, ступені порівняння прикметника, прийменник *по*, активний дієприкметник.

Постановка проблеми. У системі фахової освіти питання мовної культури, зокрема культури професійного спілкування, особливо важливе. У забезпеченні належного рівня культури мовлення професійного комуніканта вагома роль відводиться нормам літературної мови. Під час спілкування необхідно вживати слово, враховуючи не лише його значення, а й утворювати форму слова чи будувати словосполучення чи речення відповідно до правил граматики. М. Пентелюк стверджує, що граматична будова разом зі словниковим фондом становить основу мови, її специфіку й неповторність, граматичні закони й норми виводяться з конкретних фактів, із мовної практики

народу [1, с. 126]. Загалом граматичні аномативи – це словоформи або граматичні конструкції, що суперечать чинним лінгвістичним нормам, а отже, й не відповідають системі та структурі мови. Саме тому виявлення та дослідження граматичних аномативів у професійному мовленні, зокрема порушення морфологічних та синтаксичних норм, наразі є актуальним. О. Пономарів зауважує, що порушення морфологічних і синтаксичних норм української літературної мови ще більше впливає на рівень культури мовлення, ніж лексичні огріхи [2, с. 156].

Отож проаналізуємо граматичні аномативи, які найчастіше використовуються у професійному мовленні: аномативні утворення у межах класу іменника та прикметника, типові помилки у використанні прийменникових конструкцій з *по*, ненормативне використання активних дієприкметників теперішнього часу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Граматичні аномативи вивчали українські лінгвісти та лінгводидакти протягом останніх років минулого століття. Проблемам мовних норм присвячені праці Н. Бабич, І. Білодіда, А. Коваль, М. Пентиліюк, С. Шевчук, К. Городенської, П. Куляса, О. Пономарева С. Караванського, І. Фаріон та багатьох інших науковців. Досліджено мовлення різних категорій носіїв мови. С. Караванський та І. Фаріон найповніше описали прийоми щодо заміни активних дієприкметників теперішнього часу. П. Куляс значну увагу приділив «спотвореному ступенюванню» прикметників. М. Пентиліюк дослідила питання граматичної правильності мовлення.

Мета статті – виявити та проаналізувати типові граматичні аномативи, що вживаються у професійному мовленні.

Основний матеріал. Одна з вагомих ознак культури мовлення – правильність, яка передбачає орфоепічну, орфографічну, лексико-фразеологічну, стилістичну, пунктуаційну та граматичну нормативність. На думку М. Пентелюк, найважливішим ступенем засвоєння літературної мови є граматична правильність мовлення [1, с. 126]. Недосконале знання мовних норм призводить до появи помилок (аномативів). Серед граматичних помилок науковці виокремлюють *словотвірні*, *морфологічні* та *синтаксичні*. Причиною появи словотвірних помилок є порушення правил утворення нових слів за вже чинними в мові словотвірними зразками. Відхилення від правил вираження хоча б одного із граматичних значень тієї чи іншої самостійної частини мови – роду, числа, відмінка, ступеня порівняння, особи, стану, часу, виду призводить до появи морфологічних помилок. Порушення норм дієслівного

та прийменникового керування, ненормативне вживання пасивних конструкцій, порушення норм уживання дієприслівників та їхніх зворотів, ненормативне використання активних дієприкметників теперішнього часу призводить до появи синтаксичних аномативів. Н. Бабич граматичними аномативами називає ненормативні утворення, що не відповідають формальному вираженню хоча б однієї з граматичних категорій роду, числа, відмінка, ступеня, особи, часу, способу, стану, виду [3, с. 24].

Важливо зауважити, що у граматиці найскладнішим є засвоєння правил утворення граматичних форм слів. Передусім розглянемо морфологічні помилки, що пов'язані із використанням граматичних категорій іменника: роду, числа та відмінка. Зосередимо увагу на визначені роду у незмінюваних складноскорочених словах – ініціальних абревіатурах, так як основною сферою їх виникнення є професійне мовлення. Рід в абревіатурах визначається за стрижневим словом – іменником співвідносного розгорнутого словосполучення, і нерідко поширюються узгодженими з цим словом означеннями, наприклад: *Запорізька АЕС (станція), цей міськвко (відділ), цей НБУ (банк), ця СБУ (служба), ця НАДУ (академія), це МВС (міністерство), це ТОВ (товариство)*. Відмінювані абревіатури чоловічого роду з кінцевим приголосним становлять лише незначну частину ініціальних скорочень, наприклад: у родовому відмінку однини ВАКУ (хоча *комісія* ж. р.); ЖЕКу (хоча *контора* ж. р.); ЕПРОПу (хоча *експедиція* ж. р.); ГОСту (стандарт); ТЮГу (театр) тощо.

Варто звернути увагу на появу фемінітивів у професійній комунікації. За новою редакцією Українського правопису фемінізовані назви виконавців дій, назв осіб за професією, посадою, званням відповідають статі. Від іменників чоловічого роду іменники на означення осіб жіночої статі творяться за допомогою суфіксів *-к-*, *-иц-* (*я*), *-ин-* (*я*), *-ес-*: *авторка, дослідниця, фахівчиня, поетеса* тощо. У мовців виникають труднощі, який саме суфікс додати до основи. Порушення норм уживання фемінітивів регульоване низкою правил. Із зазначених суфіксів найчастіше зустрічаються фемінітиви із суфіксом *-к-*: *міністер – міністерка, редактор – редакторка, експерт – експертка*. Якщо іменник чоловічого роду закінчується на *-ень* або *-ник* до кореня додаємо суфікс *-иц-*: *учень – учениця, очільник – очільниця, працівник – працівниця, вітрильник – вітрильниця*. Якщо іменник чоловічого роду закінчується на *-ець* та загалом на *приголосний* додаємо суфікс *-ин-*: *фахівець – фахівчиня, політик – політиkinя, філолог – філологиня, майстер – майстриня*. Утворюючи фемінітиви від іменників, основа яких закінчується на *-ець*, можемо помічати варіативність суфіксів *-иц-*, *-ин-*: *мовознавець – мовознавиця, виконавець – виконавиця, виборець – виборчиня, плавець – плавчиня*.

Науковиця М. Брус зазначає, що нині фемінітиви становлять досить обширну та багатогранну підсистему слів (понад п'ять тисяч номінацій) [4, с. 67]. Поширеним аномативом є граматична категорія відмінка іменника. Зазвичай труднощі становлять форми кличного відмінка, родового відмінка однини та множини, тому зупинимось на них більш детально. Аномативні утворення у межах класу іменника виявлено у вживанні флексій *-у(-ю) / -а(-я)* у формах родового відмінка однини іменників чоловічого роду II відміни. П. Куляс зазначає, що проблеми родового відмінка не повинно бути [5, с. 99]. Задля загального орієнтування варто пам'ятати основні правила: закінчення *-а(-я)* можуть мати іменники з конкретним значенням, зокрема назви, імена, різноманітні терміни, напри-

клад: *вектора, двигуна, декана*; закінчення *-у(-ю)* – іменники більш узагальненого, абстрактного, збірного значення; назви установ, закладів, організацій; слова із значенням місця, простору, часу; назви речовин, маси, матеріалу, наприклад: *майдану, району, палацу, факультету, року, образу, гіпсу*. Варто звернути увагу на іменники, які у родовому відмінку можуть мати паралельні закінчення, наприклад: *рахунка* (документ) і *рахунку* (дія; рахування); *апарата* (прилад) і *апарату* (установа, штат); *блока* (механізм; частина споруди, машини) і *блоку* (об'єднання держав, партій); *терміна* (слово) і *терміну* (строк); *папера* (документ) і *паперу* (матеріал) тощо. Вибір закінчення залежить від значення слова, яке визначаємо за контекстом.

Значну кількість помилок можна виявити у граматичних формах іменника у родовому відмінку множини. Зосередимо увагу на основних правилах. Переважно у родовому відмінку множини іменники II відміни чоловічого роду мають закінчення *-ів*. Граматичним аномативом є словотворення *солдат, тат, грам* замість *солдатів, татів, грамів*. Якщо іменник втрачає суфікс *-ин* називного відмінка однини, то у множині матиме нульове закінчення, наприклад: *киян, житомирян, татар, болгар, вірмен* (виняток *вірменів*), так як у Н.в. одн. *киянин, житомир'янин, татарин, болгарин, вірменин*. Є й паралельні форми *легенів* і *легень, перекриттів* і *перекрить, покриттів* і *покрить*.

Під час писемної професійної комунікації трапляються аномативні сполуки граматичних форм іменників давального відмінка однини. Практична стилістика рекомендує поєднувати варіанти закінчення, якщо особа називається кількома іменниками. Оформлюючи реквізит «адресат», пам'ятаємо про варіативність закінчень, наприклад: *директорів департаменту Корнієнку А. В.*, а не *директору департаменту Корнієнку А. В.* Треба уникати збігу однакових закінчень *-у, -ю*, які мають також іменники в родовому відмінку. Аномативом є збіг *директору інституту, начальнику відділу*, замість *директорів інституту, начальників відділу*. О. Пономарів, зауважив, що закінчення *-ові(-еві, -еві)* допомагає чіткіше розмежувати функції відмінків. Це дає змогу урізноманітнювати виклад, уникати нанизування в реченні слів з однаковими закінченнями [2, с. 207].

Досить часто порушують мовні норми, як в усній так і в писемній комунікації, під час творення граматичної форми кличного відмінка. Готуючи службові листи, комунікантам варто пам'ятати, що неправильно оформлене звертання не тільки є порушенням етикету ділового спілкування, а й, можливо, виявом неповаги до адресата. Зазвичай звертання у професійному мовленні складається з декількох слів, тому варто запам'ятати низку правил. Отож у звертанні, що складається з двох власних назв (імені та по батькові), обидва слова мають форму кличного відмінка: *Ілле Андрійовичу, Марино Семінівно, Германе Михайловичу*. Якщо звертання складається із загальної назви і прізвища, кличну форму має загальна назва, а прізвище вживається у формі називного відмінка: *пане Гнатенко, пані Сокол, міністре Загороднюк, добродію Янушук*. Якщо звертання складається з двох загальних назв, граматичну форму кличного відмінка має перше слово, а друге може вживатися як у граматичній формі називного відмінка, так і у граматичній формі кличного відмінка: *добродію секретар (секретарю), пане голово (голова), пане президент (президенте)*.

Під час вираження порівняльних відношень трапляються граматичні аномалії у творенні вищого ступеня порівняння прикметників. В українській мові якісні прикметники можуть мати вищий і найвищий ступені порівняння, просту та складену форми. Аномалією є поєднання обох форм ступенювання, наприклад: *більш оптимістичніші, менш вразливіші*. Варто не змішувати просту та складену форми вищого ступеня, а обрати один спосіб утворення, наприклад: *більш оптимістичні, менш вразливі*, насамперед віддаючи перевагу простій формі порівняння: *оптимістичніші, вразливіші*. Щоб не виникали кальки з російської мови, треба пам'ятати, що там, де в російській вживається прикметник у вищому ступені порівняння, в українській має бути прикметник зі сполучником *ніж, чим, як*, наприклад: *оператор досвідченіший, ніж я*. Аномалією буде *оператор досвідченіший мене, оператор досвідченіше мене*. Досить часто трапляються запозичення російських форм найвищого ступеня порівняння з використанням слова *самий*: *самий зручний спосіб*, замість *найзручніший*; *самий необхідний* замість *найпотрібніший*. П. Куляс зауважує, що варто знати відмінності у вживанні прикметників та прислівників вищого і найвищого ступенів порівняння в українській і російській мовах. Російською *высший* – є для української мови не *вищий*, а *найвищий*; як і *лучший* – це не *кращий*, а *найкращий* [5, с. 113]. Тому конструкції *вищий законодавчий орган, вища атестаційна комісія* є аномаліями, так як правильно буде *найвищий законодавчий орган, найвища атестаційна комісія*. Неволодіння правописними нормами та вплив російської мови є основними причинами помилок у ступенюванні.

До найчастотніших прикладів граматичних аномалій належить неправильне вживання прийменника *по*. На думку З. Сікорської, спотворені конструкції підточують структуру української мови, а потрапляють вони у професійне мовлення через незнання його носіями системної організації прийменникового складу [6, с. 93]. Найбільше труднощів виникає у вживанні прийменника *по*. В українській мові конструкції з прийменником *по* вживають тоді, коли йдеться: про мету дії (*ходити по воді, пішли по ліки, відпустка по догляду за дитиною*); про кількість чогось (*по 20 студентів на онлайн-конференції, тренується по 2 години, по десятку*); про час (*по обіді, по (після) смерті батька*); про місце чи напрям, де відбувається дія (*трансляція по телебаченню, наказ по університету*); про простір (*ходжу по аудиторії, розкидати книжки по столу*); про сферу діяльності (*по господарству, по службі*); про стосунки (*товариш по роботі, сестра по батькові*); про розподільність (*отримали по квитанції, роздали по відділах*); при зазначенні предмета, на який спрямована дія (*ударити по воротах*). Комуниканти досить часто використовують скальковану з російської мови форму місцевого відмінка з прийменником *по* замість:

– форми знахідного відмінка з прийменником *на*: *зауваження по темі* замість *зауваження на тему, живу по вулиці* замість *мешкаю на вулиці, назвати по прізвищу та імені* замість *назвати на прізвище та ім'я, звернутися по адресу* замість *звернутися на адресу, по всім питанням відповів* замість *на всі питання відповів*;

– форми орудного відмінка з прийменником *за*: *робота по сумісництву* замість *робота за сумісництвом, по дорученню керівника* замість *за дорученням керівника, працює по спеціальності* замість *працює за спеціальністю*;

– форми родового відмінка з прийменником *щодо*: *закон по врегулюванню* замість *закон щодо врегулювання, рекомендації по складанню* замість *рекомендації щодо складання, по відношенню до роботи експертної комісії* замість *щодо роботи експертної комісії*;

– форми родового відмінка з прийменником *з*: *фахівець по проєктуванню* замість *фахівець з проєктування, по технічних причинам* замість *з технічних причин, по багатьох причинам* замість *з багатьох причин*;

– безприйменникові конструкції: *план по обслуговуванню* замість *план обслуговування, тривала робота по реставрації* замість *тривала реставрація, по безготівковому рахунку* замість *безготівковим розрахунком*.

Замінюючи прийменникові конструкції з *по* іншими нормативними прийменниковими чи безприйменниковими конструкціями, ми увиразнюємо власне мовлення і збагачуємо його властивими українській мові формами.

Було б помилкою вважати, що обмеження у використанні форми активного дієприкметника в українській мові є якоюсь її недосконалістю. Б. Антоненко-Давидович зауважує, що невластивість активних дієприкметників в українській мові – це не вада її, що спонукає запозичати граматичні форми з інших мов, а її особливість, що відрізняє її від близьких і далеких мов [7, с. 156]. Найпродуктивнішим способом заміни активного дієприкметника є прийнятний синонім – частіше прикметник, іноді іменник. Розглянемо аномалію варіанти використання активних дієприкметників *вражаючий* та *існуючий* та їх прикметникові заміники. Досить часто можна чути *вражаючий факт* замість *разючий факт, вражаючий гумор* замість *ницівний або влучний гумор, вражаючий ефект* замість *могутній або сильний ефект, чи існує законодавство* замість *чинне законодавство, існуючий порядок* замість *заведений порядок, існуючі проблеми* замість *наявні проблеми, існуючі кордони держави* замість *сучасні кордони держави, існуючі ціни* замість *теперішні ціни. Є очевидним, що немає* неодмінної потреби послугуватися дієприкметниками *вражаючий* та *існуючий*, а краще замінити їх на більш природні для української мови прикметники, враховуючи варіативність, яка залежить від контексту.

Щодо заміни активних дієприкметників підрядним реченням варто бути обачним, щоб наша мова не була недолугою, незручною для мовлення [5, с. 270]. Г. Голосовська зауважує, що активні дієприкметники слід замінювати підрядним реченням за умови, якщо жоден з попередніх способів не вдається застосувати [8, с. 72]. Проаналізуємо *типові приклади*. Активні дієприкметники *виступаючий* та *поступаючий* варто замінити іменниками *промовець* та *вступник*, а не підрядними реченнями *який виступає, який вступає*. А у конструкціях *працюючий в університеті* та *працюючий над проєктом* – у першій дієприкметник варто замінити іменником *працівник*, а в другій – замінити підрядним реченням *який працює над проєктом*. У конструкції *держава, нападаюча на сусідню країну* дієприкметник можна замінити лише підрядним реченням *держава, що напала на сусідню країну*.

Ці факти переконують, що невластиві українській мові активні дієприкметники *варто замінювати* прикметниками, іменниками рідше підрядними реченнями.

Висновок. Отже, можна впевнено стверджувати, що вагому роль у досягненні високого рівня культури мовлення

професійного комуніканта відіграє досконале володіння нормами літературної мови, серед яких важливе місце посідають граматичні норми, дотримання яких сприяє увиразненню власного мовлення та утвердженню національної своєрідності української мови. Професійний комунікант повинен добре орієнтуватися в системі граматичних норм, так як неналежне володіння призводить до виникнення аномативів у ступенюванні прикметників, у дієслівному та прийменниковому керуванні, у вживанні не властивих українській мові активних дієприкметників, в оформленні граматичних форм іменника, зокрема родового відмінка однини та множини, давального відмінка однини, граматичних форм кличного відмінка. Мовознавець І. Кучеренко слушно зауважив, що без опертя на граматику неможливо навчитися будувати осмислені судження й правильні умовиводи [9].

Література:

1. Пентиліук М.І., Попова О.А. Граматично правильне мовлення як основа запобігання комунікативній девіантності. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2017. Вип. 68. С. 124–131.
2. Сучасна українська мова. / О.Д. Пономарів та ін.; за ред. О.Д. Пономарева. 4-те вид. Київ : Либідь, 2008. 488 с.
3. Бабич Н.Д. Основи культури мовлення. Львів : Світ, 1990. 324 с.
4. Брус М.П. Фемінітиви української мови в переплетінні давніх і сучасних тенденцій. *Вісник Львівського університету. Серія «Філологічна»*. Львів : Нац. ун-т ім. І. Франка, 2009. Вип. 46. Ч. I. С. 61–69.
5. Куляс П.П. Типологія помилок : підручник-монографія. Київ : Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2015. 464 с.
6. Сікорська З.С. Про особливості вживання прийменника на у професійному мовленні. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 10 : Проблеми граматики і лексикології української мови : зб. наук. праць*. Київ : Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2010. Вип. 6. С. 86–93.
7. Антоненко-Давидович Б.Д. Як ми говоримо. Київ : Либідь, 1991. 256 с.
8. Голосовська Г.Г. Активні дієприкметники в українській літературній мові : уживати чи ні? *Українська мова*. 2011. № 4. С. 63–71.
9. Кучеренко І.К. Теоретичні питання граматики української мови : морфологія. Вид. 2-ге, уточ. й доповн. Вінниця : Поділля-2000, 2003. 463 с.

Garbar I., Garbar A. Grammatical anormatives in professional speech

Summary. The article summarizes typical grammatical errors that communicators make while performing their professional duties. It highlights that the most frequent examples of grammatical anormatives include morphological errors related to the use of lexical-grammatical noun categories: gender, number, and case, as well as syntactic errors related to the use of active verbs and prepositional compounds.

We have analyzed the use of inflections in the genitive singular and plural forms of masculine nouns of the 2-nd declension; definition of gender in unchanging complex abbreviated words-initial abbreviations; selection of suffixes for masculine nouns to designate female persons during the formation of fimitives; grammatical forms of singular dative nouns; creation of grammatical forms of vocative nouns. It is noted that the most anormative formations within the adjective class are recorded in the formation of the higher degree of comparison.

The most common ways of replacing present tense active participles, which are not common in the Ukrainian language, have been systematized, and their correct use depending on the context has been emphasized. A number of anormative variants of active verbs have been considered. The article has also noted that errors in prepositional control most often relate to the use of the preposition “по”. It has been established that communicators quite often use the form of the copies taken from the Russian language with the preposition “по”. Possible ways of replacing prepositional compounds have been proposed and the specifics of their use have been indicated.

The article highlights that poor knowledge of grammatical norms, lack of or insufficiently formed self-control skills, as well as negative influence of the speech environment lead to the use of anormatives.

Key words: grammatical anormatives, grammatical forms of nouns, feminine forms, degree of adjective comparison, preposition “по”, active participle.

*Грималюк А. М.,**асистент кафедри німецької філології**Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника**Малашевська І. Я.,**старший викладач кафедри німецької філології**Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника*

АКТУАЛЬНІСТЬ ВЖИВАННЯ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ З РОСЛИННИМИ ТА ТВАРИННИМИ КУЛЬТУРНИМИ СИМВОЛАМИ У ПУБЛІЦИСТИЧНИХ ТЕКСТАХ

Анотація. Стаття присвячена дослідженню семантики фразеологічних одиниць з рослинною та аніمالістичною символічною складовою, а також їх реалізації у публіцистичному дискурсі ХХІ ст. Культурна значущість фразеологізму підвищується, якщо в його структурі присутня символічна складова, це пов'язано із частою інтерпретацією символу у термінах культури. Розглядаючи фразеологізми як знаки мови ми окреслили поле дослідження виділивши дві тематичні групи (рослинна та тваринна символіка), проаналізували культурну значущість символічних компонентів та сформували мовний матеріал для подальшого аналізу, який проводився на базі п'яти лексикографічних джерел та на корпусах сучасної німецькомовної публіцистики. Емпіричні дані зібрані після 2000 року, що дало нам можливість охарактеризувати сучасні тенденції у вживанні культурно маркованих фразеологічних одиниць. Проведені корпусні дослідження, які підтверджують або спростовують актуальність одних фразеологічних одиниць та архаїзацію інших. Серед рослинної символіки grüner Zweig виділилися частотою вживання у складі фразеологічних одиниць, а отже не втратив своєї актуальності у національній свідомості німецькомовного народу. Фразеологізм in den sauren Äpfeln beißen також показав системне вживання у контексті різного виду трудової діяльності. Спостерігаємо тенденцію до архаїзації фермерської символіки, нульової вживаності ідіом з компонентом «Affe» та низької текстової вживаності ідіом із видами птахів, проте фразеологізми den Vogel abschießen, ein Spatzvogel sein залишаються у частому мовному вживанні через узагальнюючу та загальновідому характеристику компонента Vogel. Ми також простежили певні стилістичні функції вживання обраних нами фразеологічних одиниць, що використовувалися для підсилення експресії, вираження суб'єктивної оцінки автора, для лаконічності та чіткості мовного викладу, привернення уваги читача. Значущість нашої роботи полягає у тому, що наше дослідження слугує певним внеском у фразеологію сучасної німецької мови, результати його можуть знайти застосування у подальшому дослідженні у сфері фразеології та лінгвокультурології.

Ключові слова: фразеологічна одиниця, ідіома, символ, корпусні дослідження, культура.

Постановка проблеми. ХХІ століття – це, беззаперечно, час технологічного прогресу, а засоби масової інформації відіграють у ньому одну із провідних ролей. Вони володіють

потужним фактором впливу на людей і є складником масової комунікації суспільства, що перебуває у постійному розвитку. Вживання фразеологічних одиниць у мові преси є важливим у побудові газетного тексту, оскільки воно збагачує та оживляє мовний виклад, загострює думку читача на потрібному для автора аспекті та наповнює матеріал емоційним зарядом. Лексеми-символи, які входять до складу фразеологізмів, підвищують їх культурну значущість, відображають ментальні смисли тому не втрачають актуальності для досліджень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Фразеологія залишається однією із найбільш досліджуваних галузей мовознавства, проте і досі думки лінгвісти розходяться у розумінні тих чи інших проблем фразеології. Так, на сьогодні відомі понад десяток дефініцій фразеологічної одиниці (далі – ФО), але жодна з них не знайшла загального визнання. Ми схильні притримуватися думки Я.А. Барана, який називає фразеологізми віртуальними знаками мови на зразок словосполучень і речень, з повним або частковим переосмисленням компонентів, призначення яких – вираження номінативно-експресивної функції [1, с. 77]. Їх семантика обов'язково містить денотативно-референтний і конотативний компоненти. Дослідники наголошують, що семантика ФО із символічною складовою є доступнішою й зрозумілішою носіям мови, але їх мотивація є часто затемненою для іноземців, оскільки в культурі кожного народу символи мають свої асоціативні зв'язки [2]. Особливістю символу є те, що він може належати до прямого або опосередкованого світу речей, наприклад: серце – символ любові і душі та вічна сутність, яка в організмі людини виконує провідну функцію [3, с. 28]. Для визначення сутності національно-культурного компоненту у фразеологізмах, науковці В. Баранов та Д. Добровольський також звертаються до поняття «національно-культурна специфіка». Вагомою для неї є внутрішня форма фразеологізмів, яка включає два аспекти – актуальне значення і образна складова. Саме вивчення останньої займає важливе місце у дослідженні цього поняття показуючи відмінності між мовами, які можуть бути культурно-мотивовані [4, с. 260]. Дослідженню культурно-символічних складових ФО присвячено чимало праць різними мовами. Серед науковців, що аналізували дане питання, можемо зазначити: Селіванова О.О. [5]; Самсонова О.В. [6]; Смерчко А. та Смарчко А. [7]; Міщенко О.С., Жайворонок В.В. [8]; Мізін К.І. [9]; Чиренко Т. [10].

Постановка завдання. Для нашого аналізу ми виокремили 200 фразеологічних зворотів німецької мови з рослинними та тваринними символічними компонентами на базі 5 лексикографічних джерел, проаналізували їх значення та перевірили актуальність їх вжитку у текстових корпусах Інституту німецької мови міста Маннгайм (Німеччина). Перевірка вживаності та реального текстового функціонування фразеологізмів, їх емпірична верифікація, полегшилася із розвитком корпусного методу [11]. Кількісно обраховані висновки показують переважання у мовному світогляді народу певних актуальних ФО на основі реального текстового вживання. У німецькомовному середовищі популярним корпусом являється Cosmas (IdS корпа інституту німецької мови міста Маннгайм), що включає збірку з писемних німецькомовних сучасних та історичних текстів (50,6 мільярдів слів станом на 02.02.2021), серед яких представлені художні, науково-популярні, публіцистичні та ін.. жанри. Також можна ознайомитися із підкорпусом усного мовлення, що включає аудіозаписи сучасної розмовної мови та діалектів носіїв мови [12]. Для нашого аналізу ми відбирали публіцистичні тексти, що датуються з 2000 до 2021 року.

Популяризація та доступність у роботі цією корпусною базою ми не могли оминати стороною, тому обрали її для свого дослідження. Це дасть змогу прослідкувати певні тенденції та особливості вживаності цих фразеологічних зворотів, виокремити архаїзовані, розглянути їх стилістичні функції у публіцистичних текстах.

Виклад основного матеріалу. Природний чинник впливає на розвиток суспільства, він відіграє ключову роль у формуванні тих чи інших видів діяльності та розвитку праці. Це відображається у комунікації. Вважається, що найбільшу кількість німецьких фразеологізмів дала епоха Середньовіччя, епоха лицарів та турнірів, буденність селян та воєнні події. Проте, достатньо численною групою з національно-культурною семантикою, вважають групу ФО, що відображає особливості природно-географічного середовища [13, с. 12]. Фразеологізми цієї категорії і стали об'єктом нашого дослідження. Для лексикографічної вибірки ми, опираючись на класифікацію за І.І. Чернишової, виділили: фразеологічні єдності (*Ins Gras beißen, j-n auf den Hund bringen, auf die Palme bringen, faule Fische*) фразеологічні сполучення (*Schimpfen wie ein Rohrspatz, dumm wie Bohnenstroh sein, Sich freuen wie ein Stint /Schneekönig*), фразеологічні вирази (*Alles ist für die Katze! Das ist, um auf die Akazien zu klettern! hol' s der Kuckuck! As Esel geboren, als Esel gestorben*) [14]. До класифікованих розрядів увійшли ФО: з рослинними компонентами (дерева та їх частини, квіти, трави, сільськогосподарські культури, фрукти, овочі і т.п.) – *Graß, Baum, Zweig, Rose, Lilie, Akazien, Veilchen, Holz, Palme, Stroh, Bohnenstroh, Birne, Apfel, Zitrone, Gemüse, Spargel, Kohl, Pilz, Pfeffer, Weizen, Reis, Dorn, Häcksel*; з анімалістичними (свійські та дикі тварини, птахи, комахи, плазуни, риби та ін..) – *Tier, Fisch, Kuckuck, Katze, Maus, Hund, Esel, Pferd, Gans, Hühnchen, Ziege, Schwein, Ente, Sau, Kalb, Ochsen, Kuh, Affe, Vogel, Elefant, Laus, Löwe, Biene, Schaf, Uhu, Bär, Wolf, Natter, Ratte, Bär, Hecht, Kalb, Spinne, Made, Schneekönig, Stint*. У ході нашого дослідження, ми визначили, що не всі компоненти наділені символічною значущістю. Розглянемо найбільш поширені та відомі символічно марковані фітоніми та зооніми, що входять до складу нашої вибірки.

Zweig у ФО: auf (keinen) einen grünen Zweig kommen – (не) добутися успіху, удачі – походить із Біблії, з XV ст. складова *grüner Zweig* символізує у національній свідомості німецького народу добробут, процвітання, нове життя, вона закріплена у казці Братів Грімм «Die drei grünen Zweige», та одночасно виступає алюзією на неї [13, с. 39].

Weizen у ФО: Sein Weizen blüht (іюму щастить); Dankbarkeit und Weizen gedeihen nur auf gutem Boden. Урожай пшениці у німецькомовній культурі вважався успіхом та великою удачею, оскільки тамтешні землі не відзначалися хорошою родючістю [15, с. 33].

Kohl у ФО: aufgewärmter Kohl – стара пісенька, стара історія; *das macht den Kohl nicht fett* – з цього мало толку, *Kohl reden* – верзти нісенітницю. Користь цього продукту люди відмічали здавна, він був одним з головних сільськогосподарських культур. А квашену капусту (*Sauerkohl*) вважали цілющим засобом від недуг [15, с. 34].

Spargel. Давня овочева культура, появилася у Німеччині в 1567 р. і вважається вишуканим продуктом. Її форма лягла в основу образу *den Spargel quer essen können* – мати великий рот; бути хвальком [13, с. 44].

Bohnen. Бобові займали провідне місце серед інших культур, вони були багатофункціональні, їх вживали люди, вони слугували кормом для тварин, добривом для ґрунту. Порівняння *dürr, lang wie eine Bohnenstange* в основу цієї метафори покладено спосіб росту рослини. Сухі стебла фасолі відзначаються міццю та твердістю *etw. ist hart, zäh wie Bohnenstroh*, а також пустотою у середині *dumm wie Bohnenstroh* [13, с. 40].

Pfeffer – спеція, яка цінувалася на вагу золота. Купців, що спекулювали на торгівлі перцем називали „Pfeffersack“. Часто ФО з цим компонентом наділені негативною конотацією з вираженою експресивністю: *das ist starker Pfeffer! – Це нахабство!; der soll bleiben, wo der Pfeffer wächst! – тримайся подалі звідси!; im Pfeffer liegen – сісти в калюшу; j-n ins Pfefferland wünschen – послати геть, під три чорти* [13, с. 40].

Квіткова символіка представлена такими компонентами, як: *Rose* – символ радості, чистоти та цнотливості; *Lilie* – символ надії, що прийшов з античності; образ печалі; *Veilchen* – улюблена квітка Йоганна Вольфганга фон Гете, символ пробудження природи та весни. ФО: *auf Rosenblüten liegen Eine Rose unter Dornen; Dastehen wie eine geknickte Lilie; jmd hat ein Gemüt wie ein Veilchen* [13, с. 47–48].

Hase – символічна складова, що відображена у значній кількості німецьких ФО. Прудкість та швидкість цієї тварини лягла в основу ФО, що описують досвід, професіоналізм, успіх та позитивний розвиток певної діяльності: *wissen, wie der Hase läuft, ein alter Hase*. Цьому позитивно-конотаваному образу протиставляється поняття невдачі: *Mir ist ein Hase über den Weg gelaufen (кішка перебігла дорогою)* – тобто у німецькомовній та українській культурах символічна складова виражена різними зоонімами, що потрібно враховувати при перекладі. Поняття «боягуз» передається через ФО: *Hans Hasenfuß; Hasenherz haben; einen Hasen im Busen haben* [13, с. 53].

Schwein (Sau). Вирощування свиней займало вагому нішу у фермерстві на території Німеччини до XVIII ст. Роль цієї тварини у житті німецького народу відобразилася у їх

традиціях та мові. Вона стала символом удачі, багатства, що зберігся і на сьогоднішній день – *jmd. hat Schwein (jmd hat Sau)*. У німецькій фразеології не обійшлося без ФО з цією символічною складовою, проте їх конотація не завжди позитивна: *Das Schwein am Schwanz haben; Das ist unter aller Sau; Blüten wie ein Schwein; ein armes Schwein sein; fett wie ein Schwein* [13, с. 55].

Bär – метафоричне відображення незграбності, грубості (*Ein ungeleckter Bär; Er brummt wie ein Bär*), лінощів (*auf der Bärenhaut liegen*) величі у різних проявах (*gesund wie ein Bär; hungrig wie ein Bär*) [13, с. 56].

Schaf – з цією лексемою зустрічаємо негативно марковані ФО, що характеризують людину наділену негативними якостями – *Ein räudiges Schaf steckt die ganze Herde an; Sich vom Schaf beißen lassen*. ФО *Wölfe im Schafskleidern/ Ein Wolf im Schafspelz sein* – вперше згадується у Євангеліє від Матвія 7, 15 і вживається для характеристики лицемірних людей, ключовим символом є образ хижої тварини – вовка, який прикидається миролюбною та безпечною овечкою, що не несе жодної загрози [13, с. 58].

Провівши текстову перевірку обраного матеріалу ми виявили певні закономірності його вживання у публіцистичному дискурсі:

Високу актуальність зафіксовано у ФО *einen grünen Zweig kommen* [16, 17, 18, 19] – 348 Korpora und 1111 Treffer, яка перевищує вживаність негативно маркованого фразеологізму *auf keinen grünen Zweig kommen* – *etw. 350 Korpora 800 Treffer*. Ми пояснюємо такі результати і досі актуальною символічною складовою *grüner Zweig* у національній свідомості німецького народу, що є алюзією на казку Братів Грімм «Die drei grünen Zweige» [13, с. 39]. Приклад вживання у джерелі *Tages-Anzeiger* (31.01.2018, S. 35) де мова йде про інтернет-платформу *Youtube* та проблеми з якими зіштовхнулися ютубери, особливо, таких маленьких країн як Швейцарія: *Youtube steckt in der Krise. Wird es in kleinen Ländern wie der Schweiz mit überschaubarem Publikum quasi unmöglich, mit Videos ein Auskommen zu finden?... Neue Youtuber können nicht von Beginn weg Kleinstbeträge als Einnahmen anhäufen, sondern müssen erst ein ordentliches Programm zusammenstellen, bevor sie auf einen grünen Zweig kommen* [20].

in den sauren Apfel beißen (бути змушеним робити щось неприємне) [18, 19] – *etw. 400 Korpora 1500 Treffer* – залишається актуальною ФО показавши високу текстову кодифікацію. Часто вживається у контексті складної та виснажливої праці, наприклад *Luxemburger Tageblatt* (14.06.2018): *Ein bisschen mehr Streik. Den Mitarbeitern bleibt oft nur der lange und teure Weg vor Gericht. Viele Menschen machen sich diese Mühe jedoch nicht. Sie verlassen den Betrieb oder beißen in den sauren Apfel. Manch einer traut sich auch nicht, aufzumucken* [21].

Цитати відомих особистостей, літературних персонажів, алюзія на яких, утворює конотативне навантаження, залишаються актуальними: *Du bist wie eine Blume* [22] (Г.Гайне) виявлена у 60 корпусах та *gut gebrüllt, Löwe!* [17] (цитата з В.Шекспіра) – у 200 корпусах. Наприклад, видання «*Nürnberg Nachrichten*» (07.06.2018, S. 12) публікувало статтю у якій йшлося про дискусію між архітекторами та гостями: *Gut gebrüllt, Löwe. Nicken bei den Architekturclub-Gästen. Doch die Würstchen- und Falafelbuden, davon ist auszugehen, werden Nürnberg attraktivste Plätze bis zum Sankt-Nimmerleins-Tag bela-*

gern. Eine kritische Baukultur-Debatte jenseits der Experten-Zirkel kommt in Nürnberg auch darüber nur schwer in Gang [23].

Серед ФО з рослинною символікою, які описують притивні розумові здібності в образливій формі актуальними вважаємо з символічними складовими *Stroh / Bohnenstroh*: *An dummen Leuten sind Rüben und Sack verloren – 0; Heu und Stroh im Kopfe haben – 0; Stroh im Kopf haben – 37 Korpora 46 Treffer; Dumm wie Bohnenstroh – 50 Korpora 60 Treffer*. Наприклад, у статті **Es brennt im Hause Trump**, що вийшла у джерелі **Sonntagsblick** (07.01.2018) бізнесмен, банкір, колишній радник президента Америки Д. Трампа – Стівен Беннон – висловлюється про Д. Трампа та його доньку у грубій манері: *Der «leninistische Rechtspopulist» beschreibt den 45. Präsidenten der USA als inkompetent, ungebildet und desinteressiert. Tochter Ivanka sei «dumm wie Bohnenstroh», ihr Gatte Kushner ein skrupelloser Geschäftemacher und Karrierist* [24].

Для опису низького рівня інтелекту використовують символіку таких тварин: *Esel, Ratte, Gans, Ziege, Ochse, Mondkalb, Hammel*. Несподіваним став результат з нульовою або мінімальною текстовою фіксацією більшості ФО з цими компонентами: *Auf einen Eselkopf sind Laugen umsonst – 0; eine Ratte im Kopfe haben – 0; dumm wie ein Ochse – 1; eine dumme Ziege – 5 Korpora 6 Treffer*. Найпродуктивніша ФО – *eine dumme Gans* (30 Korpora 45 Treffer). Приклад наводимо з джерела **Tages-Anzeiger** (04.12.2008, S. 20) де у статті мова йде про акторку Елізу Плюсс та її коментар на отриману роль у фільмі: **E08/DEZ.00812 Tages-Anzeiger, 04.12.2008, S. 20; Als Superzicke tritt sie nur im Kino auf Dabei hatte Elisa Plüss ursprünglich für die Rolle des anderen Mädchens im Film vorgesprochen, für die nette, etwas schüchternere Zoe. Dass der Regisseur, Christoph Schaub, dann auf die Idee kam, sie als Sabrina zu besetzen, kam schnell und überraschend. «Darum habe ich mir zuerst gar keine grossen Gedanken darüber gemacht, was es für mich bedeutet, so eine dumme Gans zu spielen»** [25].

Загалом спостерігаємо тенденцію до архаїзації фермерської символіки у сучасному мовному вжитку. ФО *Eine Sau haben* [19] була витіснена актуальнішою ФО з компонентом *Schwein – Schwein haben* [17, 18, 19, 22] 136 Korpora (193 Treffer): **Schwein gehabt: Zweimal zum Glück und einmal zum Unglück: Viele decken sich ja gerade zu Jahresbeginn gerne mit Glücksbringern aller Art ein. Da gibt es vierblättrige Kleeblätter, Schornsteinfeger und Schweine. Und manchmal muss man ja auch Schwein haben. Wie unsere Leserin Inge Kohl aus Wissen schreibt** [26]. Проте, ми зафіксували варіанти актуального вживання ФО з цим компонентом: *Einen zur Sau machen – etw. 190 Korpora 300 Treffer; Das ist unter aller Sau – 26 Korpora 32 Treffer*. Незафіксовані ФО: *es so dick hinter den Ohren haben wie die Sau die Läuse – 0, Passen wie der Sau das Halsband – 0*.

Серед стилістичних функцій кодифікованих нами фразеологізмів з даним компонентом ми виявили випадки редуцції. Така зміна синтаксичної структури дає ефект компактної, виразної подачі матеріалу наприклад: *Wie eine gesengte Sau* [19] – 30 Korpora 40 Treffer вживалася у текстах без компонента «*Sich benehmen*», описує негативну поведінку одного з учасників дорожньо-транспортної пригоди, яка залишила неприємний спогад у свідомості автора розповіді: **Sonntagsblick, 08.04.2018; «Dass mir alle zulächeln, ist mir am wichtigsten»: Nein. Vor Jahren hat mich ein Freund auf dem Motorrad**

mitgenommen. Er ist wie eine gesengte Sau gefahren. Dann sind wir gestürzt. Danach bin ich nie mehr auf ein Motorrad gesessen. Diese Episode hatte mich zunächst vom Motorrad distanziert. Aber heute liebe ich es als Zuschauer! [27].

ФО з такими тваринними компонентами як: *Pferd, Esel, Kalb*, показали нульову та мінімальну текстову маркованість: *den Pferdefuß wittern – 1; j-m einen Esel bohren – 0; Ein Esel in der Löwenhaut – 0; Ein Esel unter Bienen sein – 0; Sich auf den Esel setzen lassen – 0; Als Esel geboren, als Esel gestorben – 0; das Kalb ins Auge schlagen – 0; Jmd hat ein Kalb abgebunden – 0.*

Єдиною системною ідіомою є *eine lahme Ente* [17] – *etw. 300 Korpora 640 Treffer*. Наприклад, у виданні **Berliner Zeitung (21.10.2014)** у статті на політичну тематику, де мова йшла про американський сенат та президента Барака Обаму, в адрес якого і був вжитий фразеологізм: **Das Wahlkampfvirus. ... Nur sechs Senatsposten bräuchten die Republikaner zu gewinnen, dann müsste Obama in den letzten beiden Jahren seiner Amtszeit gegen eine republikanische Mehrheit in beiden Häusern des US-Parlaments regieren. Dann wäre er eine "lahme Ente", wie die Amerikaner sagen, und die Konservativen könnten den Präsidenten noch mehr blockieren, als sie es in den vergangenen Jahren ohnehin schon getan haben** [28].

ФО у яких вказаний вид птахи відзначилися мінімальним текстовим маркуванням: *Sich freuen wie ein Scheekönig – 0; Turteln wie die Tauben – 2 Korpora und 2 Treffer*. Проте, ФО з компонентом *Vogel* у значенні «зазнати успіхів у чомусь, добитися високих результатів» показали результати хорошої текстової вибірки: *blauer Vogel 25 Korpora 25 Treffer; Den Vogel abschießen 212 Korpora und 374 Treffer; Den Vogel abgeschossen haben – 200 Korpora, 500 Treffer; Ein Spaßvogel sein – 140 Korpora 230 Treffer*. Наприклад, у джерелі «**Spiegel-Online**» (31.07.2013) вживається ФО *blauer Vogel* [17, 19] чия національна конотація підсилена кольоровою символікою. У статті йдеться про найшвидший транспортний засіб *Der Bluebird CN 7* на котрому було встановлено швидкісний рекорд у 1964 році, та про те, чому Малкольм Кемпбелл (британський автогонщик, яхтсмен, рекордсмен світу по швидкості) обрав для нього це найменування: **Blauer Blitz: Die Bezeichnung Bluebird hatte bereits Malcolm Campbell eingeführt: Er entlieh sie einem gleichnamigen Theaterstück, in dem ein blauer Vogel das Glück symbolisiert. Don Wales pflegt wie sein Onkel Donald Campbell diese Tradition, wobei letzterem das Glück letztendlich versagt blieb. Er starb in einem Rennboot, das auch auf den Namen Bluebird getauft war – beim Versuch, einen Geschwindigkeitsrekord aufzustellen** [29].

Нульова та часткова текстова маркованість з компонентом «*Kuckuck*»: *Zum Kuckuck gehen – 9 Korpora 9 Treffer; Alles ist zum Kuckuck/scher dich zum Kuckuck/geh zum Kuckuck! – 0/ 5 Korpora 5 Treffer/ 3Korpora 3 Treffer; Hol dich der Kuckuck! – 2 Korpora 2 Treffer; (hol' s der Kuckuck! – 0); j-m ein Kuckucksei einschmuggeln – 1; undankbar wie ein Kuckuck sein – 0; j-n zum Kuckuck jagen – 1; Der hört den Kuckuck nicht mehr rufen – 0; Du undankbarer Kuckuck! – 0. У переліку присутні компаративні та модально-вигуківі вирazi, що використовувалися для вираження експресивної функції у текстах, наприклад у виданні **Mannheimer Morgen (27.03.2004): Die "verrückte" Stunde fühlt sich übergangen. "Pass künftig besser auf! Und jetzt geh zum Kuckuck oder sonst wohin und lass mich meine Arbeit machen!"** [30].*

Низьку актуальність текстової кодифікації ми схильні пояснювати архаїзованим символічним компонентом, а також характерністю вживання таких ФО в усному мовленні або неофіційному письмовому спілкуванні.

Нульове текстове вживання спостерігаємо у ФО з архаїзованим тваринним компонентом «*Affe*» для позначення негативних та позитивних якостей. Цей компонент-зоонім був символом дурості й блазенства у Середньовіччі, у сучасній німецькій мові він слугує також для характеристики веселої чи закоханої до нестями людини: *einen Affen an j-m gefressen haben; einen Affen tanzen lassen; den Affen loslassen; ist ein (wahrer) Affentanz, Ein dämlicher Affe; Sich wie ein wildgewordener Affe benehmen; So ein blöder Affe!; Wie vom wilden Affen gebissen sein*. Низьку частотність зафіксовано у ФО *seinem Affen Zucker geben – 15 Korpora und 18*

ФО з лексемами «*Hund*» та «*Katze*» показали результат від 0 до 1700 корпусів. Семантика фразеологізмів виражає поняття нещирої людини, поганого становища у житті, недовіри, занепаду і т.п. Відсутні у текстах: *auf den Hund sein; Bissige Hunde fahren in jeden Stein; Bissige Hunde haben zerrissene Ohren; das macht ja den Hund in der Pfanne verrückt; der Knüppel liegt bei dem Hunde; hol ihn der Hund!; wie die Hunde um einen Knochen raufen; Blöder Hund; Alles ist für die Katze; Da ist die schwarze Katze dazwischengekommen; eine falsche Katze; mit j-m die Strebekatze ziehen*. Для більшості з вище зазначених фразеологізмів характерна структура речення, що є причиною низької текстової кодифікації.

Зафіксовані текстові вживання: *j-n wie einen Hund behandeln – 25 Korpora 40 Treffer; Ein krummer Hund – 10 Korpora 10 Treffer; heulen wie ein Schloßhund – 3 (80 Treffer 1953–1999); frecher Hund, feiger Hund, scharfer Hund – 30 Korpora 50 Treffer; 25 Korpora 30 Treffer, 98 Korpora 120 Treffer; j-n, etw auf den Hund bringen – 100 Korpora 100 Treffer; Schlafende Hunde wecken – etw. 150 Korpora 250 Treffer u.a.* Найактуальнішою вважаємо ФО *auf den Hund kommen* [16, 17], яка зустрічалася у більше ніж 1500 корпусах, описує людину, що попадає у складне становище, занепадає. Дана ФО витіснила з мовного вжитку *auf den Hund sein – 0*.

Висновки. Отже, Під час аналізу усього текстового корпусу, ми виявили певні закономірності у вживанні символічно-маркованих ФО з позитивною і негативною конотацією, які на нашу думку варто виділити, наприклад, збереження актуальності культурно-маркованого фразеологізму *einen grünen Zweig kommen*; нульова вживаність ідіом з компонентом «*Affe*» у двох семантичних полях – позитивному та негативному, цей компонент втратив свою метафоричну актуальність для позитивно конотованих ФО в значенні «веселощів» (z. B. *den Affen loslassen*), а для негативно конотованих як символ людини «несповна розуму», «телепня» (*Ein dämlicher Affe*). Окрім архаїзації цього тваринного компонента, нами було виявлено часткову втрату актуальності ідіом з фермерською символікою тварин таких як наприклад: *Katze* (у значенні *недружніх стосунків, погані людини і т.п.*), *Sau* (у значенні «бути пройдисвітом»), *Ziege* (у значенні «відсутності розумових якостей у жінки або дівчини»), *Esel* (у значенні «відсутності розумових якостей у чоловіка або хлопця»), *Kalb* (у значенні *образи; хворобливого відчуття у шлунку*) – у негативно конотованих ідіомах, та *Ochsen* (у значенні *неймовірного щастя*), *Kalb* (у значенні

неймовірної радості) в ідіомах з позитивною конотацією. Окрім неактуальності ідіом із компонентами фермерської лексики, нульову та часткову текстову маркованість виявлено у негативно конотованих ФО з компонентами *Kuckuck*, та позитивно конотованих ФО з компонентами *blauer Vogel* (присутній також кольоровий культурний символ), *Scheekönig*. Це вказує на мінімальну актуальність ідіом саме із видами птахів, оскільки ФО *den Vogel abschießen, ein Spaßvogel sein* залишаються у достатньому мовному вживанні через узагальнюючу та загальновідому характеристики компонента *Vogel*. Серед стилістичних функцій досліджуваного емпіричного корпусу ми виділили: трансформацію ФО (редукція) – використовують для лаконічності викладу мовного матеріалу; часто вживані алюзії служать засобом передачі для читача певної асоціації чи згадки; вживання стилістичних фігур, таких як: метафори, гіперболи, перифрази, що насичують мовний текст образністю, емоційністю, індивідуалізацією автора; використання модально-вигуківих виразів як передача експресивної функції. Вважаємо, що перспективу дослідження можуть складати інші ФО з національно-культурною специфікою та їх глибший текстовий аналіз, що стане неодмінним вкладом у розвиток лінгвокультурології та фразеології.

Література:

- Баран Я.А. Фразеологія у системі мови. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 1997. 176 с.
- Гордій О.М. Фразеологічні експреси ви і комунікативи сучасної німецької мови в інтернет-текстах: автореф. дис. ...кандидата філологічних наук: 10.02.04. Львів, 2016. 21с.
- Грималюк А.М. Експліцитне та імпліцитне вираження конотації в цілісних ідіомах із культурними символами (на матеріалі публіцистичних текстів німецькомовної преси) *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського: науковий журнал*. 2020. Том 31 (70). №4. С. 160–164.
- Баранов А.Н., Добровольский Д.О. Аспекты теории фразеологии. Москва : Знак, 2008. 565 с.
- Селіванова О.О. Нариси з української фразеології (психокогнітивний та етнокультурний аспекти). Київ-Черкаси: Брама, 2004. 276 с.
- Самсонова О.В. ФО з рослинним компонентом на позначення інтелектуальних здібностей людини. Проблеми та перспективи розвитку науки на початку третього тисячоліття у країнах СНД: Матеріали І Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції: Збірник наукових праць. Переяслав-Хмельницький, 2012. С. 256–257
- Смерчко А. та Смарчко А. Словесні образи символи, які формують фразеологічні одиниці: лексикографічний аспект (на матеріалі української, російської та польської мов). URL: https://dspu.edu.ua/native_word/wpcontent/uploads/2016/04/2015_24.pdf (дата звернення: 15.12.2022)
- Мищенко О.С., Жайворонко В.В. Символіка імені в контексті етнокультури. *Науковий вісник Кафедри ЮНЕСКО Київського національного лінгвістичного університету*. 2001. Вип. 5, С. 106–115.
- Мізін К.І. Компаративна фразеологія. Кременчук : ПП Щербатих О.В., 2007. 168 с.
- Чиренко Т. Лінгвістична база даних «Зооморфний код культури в українській та англійській фразеології»: структура та функції. *Лінгвокомп'ютерні дослідження*. Вип. 13. Вінниця : ДонНУ ім. Василя Стуса, 2020. С. 53–59.
- Остапович О.Я. Корпусний аналіз текстових електронних масивів у вивченні фразеології іноземних мов. Методологічні принципи, практична аплікація, межі й застереження. *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки*. 2008. №5, С. 391–399.
- Das Deutsche Referenzkorpus (COSMAS II) [Електронний ресурс] URL: <http://www.ids-mannheim.de/cosmas2/> (дата звернення: 15.12.2022)
- Мальцева Д.Г. Германия: Страна и язык: Landeskunde durch die Sprache: Лингвострановедческий словарь. М.: «АСТ, Русские Словари, Астрель», 2001. 416 с.
- Чернышева И.И. Немецкая фразеология и принципы ее научной систематизации / Бинович Л.Э. и Гришин Н.Н. Немецко-русский фразеологический словарь. Москва: Русский язык, 1975. 656 с. С. 651–656.
- Мальцева Д.Г. Країнознавство через фразеологізми: посібник з німецької мови. Москва: Высшая школа, 1991. 170 с.
- Бинович Л.Э., Гришин Н.Н. Немецко-русский фразеологический словарь. М.: «Русский язык», 1975. 656 с.
- Гавриш В. І., Пророченко О. П. Німецько-український фразеологічний словник. К.: Радянська школа, 1981. Т. I, II.
- Röhrich Lutz. Lexikon der sprichwörtlichen Redensarten (Band 1–5). Freiburg, Basel, Wien, Herder, 1995.
- Duden – Redewendungen und sprichwörtliche Redensarten. Wörterbuch der deutschen Idiomatik hrsg. und bearb. von Günter Drosdowski und Scholze-Stubenrecht. Mannheim; Leipzig; Wien; Zürich : Dudenverl., 1992. S. 864.
- Matthias Schüssler. Youtube steckt in der Krise. 31.01.2018. // Tages-Anzeiger. URL: <https://www.tagesanzeiger.ch/digital/internet/youtube-steckt-in-der-krise/story/12933338> (дата звернення: 13.05.2019)
- Ein bisschen mehr Streik. 14.06.2018. // Luxemburger Tageblatt. URL: <https://www.tageblatt.lu/meinung/kommentar/ein-bisschen-mehr-streik/> (дата звернення: 20.06.2019)
- Duden: Zitate und Aussprüche: [Herkunft und aktueller Gebrauch; rund 7500 Zitate von der klassischen Antike bis zur Gegenwart] / hrsg. von Werner Scholze-Stubenrecht; Anja Steinhauer. Mannheim; Leipzig; Wien; Zürich: Dudenverl., 2008. 960 S.
- Nürnberger Nachrichten. Einfach mal abräumen, was da herumsteht Wenn Architekten über Baukultur diskutieren, hören viel zu oft nur Architekten zu. 07.06.2018, S. 12. // COSMAS II. URL: <http://www.ids-mannheim.de/cosmas2/> (дата звернення: 5.06.2019)
- Sonntagsblick. Es brennt im Hause Trumpf. 07.01.2018. // COSMAS II. URL: <http://www.ids-mannheim.de/cosmas2/> (дата звернення: 20.06.2019)
- Tages-Anzeiger. Als Superzicke tritt sie nur im Kino auf. 04.12.2008, S. 20 // COSMAS II. URL: <http://www.ids-mannheim.de/cosmas2/> (дата звернення: 15.12.2022)
- Schwein gehabt: Zweimal zum Glück und einmal zum Unglück. 13.01.2018, S. 13. // Rhein-Zeitung URL: https://www.rhein-zeitung.de/region/aus-den-lokalredaktionen/kreis-altenkirchen_artikel,-wochennachlese-von-sonja-roos-schwein-gehabt-zweimal-zum-glueck-und-einmal-zum-unglueck-_arid,1755789.html (дата звернення: 13.05.2019)
- Sonntagsblick. «Dass mir alle zulächeln, ist mir am wichtigsten». 08.04.2018. // COSMAS II. URL: <http://www.ids-mannheim.de/cosmas2/> (дата звернення: 10.07.2019)
- Berliner Zeitung. Das Wahlkampfvirus. 21.10.2014. // COSMAS II. URL: <http://www.ids-mannheim.de/cosmas2/> (дата звернення: 20.06.2019)
- Spiegel-Online. Blauer Blitz. 31.07.2013. // COSMAS II. URL: <http://www.ids-mannheim.de/cosmas2/> (дата звернення: 5.06.2019)
- Mannheimer Morgen. Die "verrückte" Stunde fühlt sich übergangen. 27.03.2004. // COSMAS II. URL: <http://www.ids-mannheim.de/cosmas2/> (дата звернення: 20.06.2019)

Hrymaliuk A., Malashevskaya I. Actuality of using German phraseological units with plant and animal cultural symbols in publicistic texts

Summary. The article deals with the study of the semantics of phraseological units with plant and animal symbolic components, as well as their implementation in journalistic discourse of the XXI century. Cultural significance of phraseology increases if there is a symbolic component in its structure, this is due to the frequent interpretation of the symbol in cultural terms. Considering idioms as signs of language, we outlined the field of research by distinguishing two thematic groups (plant and animal symbolic), analyzed the cultural significance of symbolic components and formed linguistic material for further analysis, which was conducted on the basis of five lexicographic sources and on the corpora of modern German-speaking publishers. Empirical data were collected after the year 2000, which gave us the opportunity to characterize modern trends in the use of culturally marked phraseological units. Corpus studies were conducted, which confirm or refute the relevance of some phraseological units and the archaism of others. Among the plant symbolism, *grüner Zweig* stood

out by the frequency of use as a part of phraseological units, and therefore did not lose its relevance in the national consciousness of the German-speaking people. Phraseologism *in den sauren Apfel beißen* also showed systematic use in the context of various types of labor activity. We observe a tendency towards the archaization of farm symbolism, zero use of idioms with the component "Affe" and low textual use of idioms with bird species, however, the phraseologisms *den Vogel abschießen*, *ein Spaßvogel sein* are found in frequent language use due to the generalizing and well-known characteristic of the component *Vogel*. We also traced certain stylistic functions of the use of phraseological units chosen by us, which were used to strengthen the expression, to express the subjective assessment of the author, for the brevity and clarity of the text, to attract the attention of the reader. The significance of our work lies in the fact that our research represents a certain contribution to the phraseology of the modern German language, its results can be used in further research in the field of phraseology and linguoculturology.

Key words: phraseology, idiom, corpus research, symbol, culture.

*Гримашевич Г. І.,**кандидат філологічних наук, доцент,**завідувач кафедри української мови та методики її навчання
Житомирського державного університету імені Івана Франка*

МОРФОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ГОВІРКИ СЕЛА ЧЕРЕВКИ ОВРУЦЬКОГО РАЙОНУ ЖИТОМИРСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Анотація. У статті акцентовано увагу на важливості дослідження говіркових морфологічних рис у діалектних текстах, які демонструють цілісність найменшого територіально-мовного утворення не тільки на граматичному, а й на інших мовних рівнях. Проаналізовано морфологічну систему середньополіської говірки с. Черевки Овруцького (зараз Коростенського) району Житомирської області, зафіксовану в зразках зв'язного народного мовлення, записаних від представників старшого покоління, корінних жителів досліджуваного населеного пункту. Значний за обсягом фактичний говірковий матеріал уможливив виявлення частоти, регулярності та особливостей функціонування досліджуваних морфологічних мовних явищ у царині іменної морфології (іменника, прикметника, займенника, числівника), де збережено чимало здебільшого архаїчних граматичних рис, частина з яких зумовлена фонетичними особливостями досліджуваної говірки як репрезентанта середньополіського етномовного континууму, а також у системі дієслова та прислівника. В іменних частинах мови проаналізовано особливості словозміни іменника, наявність, з одного боку, повних нестягнених форм прикметників, займенників (прикметникових), порядкових числівників, а з іншого – функціонування усічених форм указаних частин мови в називному відмінку однини чоловічого роду, прийменниково-займенникові конструкції без приставного звука. Виразною особливістю в царині дієслова є наявність інфінітива із суфіксом -т, а також превалювання в мовленні поліщуків форми майбутнього часу недоконаного виду, яка, крім усього, має ще й низку фонетичних особливостей. Водночас виявлено специфічні утворення в службових частинах мови. Здійснене дослідження морфологічної системи говірки підтверджує сталість у функціонуванні діалектних морфологічних особливостей, які притаманні й іншим середньополіським говіркам півночі Житомирської області.

Ключові слова: діалектний текст, морфологічні особливості, середньополіська говірка, морфологічна система.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. Значення діалектологічних досліджень упродовж останніх десятиріч зростає з огляду на збереження в говірковому мовленні низки архаїчних рис на різних мовних рівнях, які дають змогу по-новому осмислити багато проблем українського глото- та діалектогенезу, визначити особливості функціонування діалектизмів у сучасних умовах, простежити їхню динаміку з огляду на екстра- та інтралінгвальні чинники, виявити ступінь успадкування давніх діалектних форм літературною мовою та їх проникнення в інші говіркові ареали українського діалектного континууму. Успішне розв'язання вказаних вище питань залежить насамперед

від дослідження мовлення говірки як найменшого діалектного утворення, особливо тієї, яка розташована в архаїчних ареалах, до яких належить Полісся, адже вивчення цієї одиниці дає змогу виявити її місце в діалектному континуумі як складової ширшого діалектного утворення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій із цієї теми, виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Діалектне мовлення різних ареалів України привертає увагу лінгвістів з огляду на збереження в ньому багатьох архаїчних елементів, які дають підстави до низки важливих висновків у питаннях методології, проблемах українського діалекто- та глотогенезу, хоча діалектологічні студії II половини ХХ сторіччя – періоду посилення уваги до говіркового мовлення – передовсім були спрямовані на вивчення лексичних особливостей говорів, хоча в низці студій представлено й міркування про граматичну, зокрема морфологічну систему українських діалектів. Загалом граматичні риси всього українського діалектного континууму поряд з іншими діалектними особливостями стали об'єктом дослідження С. Бевзенка, Ф. Жилка, І. Матвіяса, П. Гриценка, Г. Воронич, Н. Прилипка, Н. Бекеш, Н. Марчук та інших учених. Водночас текстоцентризм діалектологічних студій кінця ХХ – початку ХХІ ст., залучення до аналізу широких діалектних текстів уможливили аналіз інших рівнів мовної системи, зокрема й морфологічного, у говорах північноукраїнського наріччя перебували в працях Г. Аркушина, Г. Козачук, Т. Назарової, Ю. Громика, Ю. Бідношиї, С. Довгопол, Р. Зінчук та ін., південно-східного – П. Брахнова, В. Дроздовського, В. Ващенко, Л. Лисиченко, З. Омельченко, К. Глуховцевої, А. Колесникова, Л. Рябець, М. Делюсто та ін., південно-західного – В. Німчука, М. Онишкевича, Й. Дзензелівського, Я. Закревської, І. Ощипко, І. Сюська, Т. Возного, О. Брошняк, Л. Остах, Л. Гажук-Котик, М. Зубрицької та ін.. Незважаючи на досить-таки значну кількість праць, усе ж, на думку дослідників, морфологія українських говорів, репрезентуючи високий евристичний потенціал, <...> наразі вивчена недостатньо [1, с. 97], причиною чого була незначна кількість текстографічних видань, бо для дослідження граматичного рівня важливою є насамперед діалектна текстографія, адже діалектний текст – надійна джерельна база для дослідження діалектних явищ на всіх мовних рівнях [2, с. 332], він дає змогу зберегти для нащадків унікальне мовлення наших прабатьків <...> та проаналізувати всі мовні рівні, зокрема морфологію та синтаксис, які потребують широкого контексту [3, с. 480], тому що діалектний текст є універсальним щодо структурних рівнів мови [4, с. 115], особливо граматичного, оскільки аналіз граматичних явищ

говірок передбачає не тільки аналіз їх форми, а й граматичної семантики, яка визначається тільки в дискурсі, що робить обов'язковим текстовий аналіз [5, с. 9], бо в тексті як реальному вияві мови щодо граматики можна зробити такий висновок: чим частіше вживається елемент, тим він типовіший [1, с. 183], адже на підставі тексту дослідник може простежити, як поділяються граматичні одиниці щодо частоти їх використання в мовленні діалектоносіїв [6, с. 129]. Зазначене вище дає підстави стверджувати, що й для цілісного вивчення говірки, для відтворення її як реальної комунікативної системи <...> необхідне залучення до аналізу значних за обсягом діалектних текстів [7, с. 9], особливо спонтанних, які забезпечують дослідника надійною лінгвальною інформацією, на підставі якої можливе системне вивчення граматики говірки, аналіз специфіки функціонування елементів граматичної структури [6, с. 137], зокрема й морфологічної.

З огляду на зазначене вище вважаємо актуальним дослідження морфологічних рис говірки с. Черевки, адже такий граматичний діалектний матеріал досі не був предметом окремої розвідки. Крім того, вивчення морфологічних особливостей доцільне, як зазначено вище, насамперед у діалектних текстах, адже зв'язне говіркове мовлення уможливує системне дослідження морфологічних діалектних одиниць і простеження закономірностей їх функціонування в мовленні діалектоносіїв.

Об'єктом дослідження є середньополіська говірка с. Черевки, яка, з огляду на час заселення [8, с. 524], є архаїчною, зберігає давні говіркові елементи на лексичному (вона представлена в «Лексичному атласі Правобережного Полісся» М. Никончука (н.п. 108) [9]), фонетичному [10] та морфологічному рівнях, хоча останній досі не привертав уваги діалектологів, що зумовлює актуальність нашої розвідки. Водночас зазначимо, що морфологічні риси середньополіських говірок уже були предметом нашого розгляду за матеріалами видання «Єдність у різноманітності. Поліщуки» [11], тому запропонована розвідка узагальнює напрацювання в означеній царині й покликана довести належність досліджуваної говірки за наявними морфологічними, переважно архаїчними, особливостями до середньополіського етномовного континууму.

Формування мети статті. Мета статті – за матеріалами діалектних текстів, записаних автором, проаналізувати морфологічні риси говірки села Черевки Овруцького (зараз Коростенського) району Житомирської області.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Записи говіркового мовлення, здійснені переважно від жителів старшого покоління з мінімальною освітою, які проживали в рідному для авторки селі від народження й зуміли в ідіолекті зберегти оригінальність на різних мовних рівнях, дають змогу простежити частоту, регулярність, особливості функціонування морфологічних одиниць у досліджуваному населеному пункті, які мають низку виразних діалектних ознак, причому значна частина з них зумовлена фонетичними особливостями говірки, що закономірно вплинули й на морфологічну систему.

Цілком закономірно, що найбільше морфологічних діалектних особливостей виявлено в царині змінюваних частин мови, які належать до іменної та дієслівної морфології. У царині іменника з-поміж говіркових рис відзначаємо насамперед такі:

1) наявність флексії *-ĕ* (континуант давнього **Ъ**) у формах знахідного та місцевого відмінків: *к'райк'і но'с'іл'і і чолов'єк'і /*

і жон'к'і // на'крайках ро'б'іл'і ише і мох'рѐ; недо'сол на сто'л'ѐ / а пере'сол пуд сто'лом;

2) збереження закінчення *-е* в називному відмінку множини: *позак'ручвайут 'вул'ік'і і 'в'єс'ат мох'рѐ / йєк на хуст'ци; 'л'уд'є у'с'акііє іє / од'не то'б'ѐ по'може і пуд'каже / а д'руге 'тѐл'ко па'гане с'каже;*

3) наявність флексії *-е* в називному та знахідному відмінках однини іменників середнього роду: *ве'с'єл'і:е ро'біл'і ча'с'т'єї вос'єн'є / ко'л'і по'робл'ат у'с'у ро'боту; важ'ке у'реміє було ко'л'іс' / 'голод / по'тѐм во'їна.*

Виразна морфологічна архаїчна риса, яка вирізняє середньополіський ареал, – активність побутування повних нестягнених форм прикметників, займенників, порядкових числівників, дієприкметників у називному відмінку множини, які регулярно відтворюються в мовленні поліщуків, системно представлена й у досліджуваній говірці: *но'с'іл'і д'воіє шта'ноу // 'н'іжн'ііє шта'ни' т'кал'і з полот'на / а 'в'єрхн'ііє су'кон:ііє з 'в'єчок; чоло'в'єч'ііє шта'ни' 'ш'іл'і л'а'ниіє / а на'в'єрх з 'воу'ні // л'а'ниіє шта'ни' бу'л'і 'с'єр'ііє / а воу'н'аниіє 'можеут бут у'с'ак'ііє // жон'к'і со'б'ѐ 'ш'іл'і спод'ніці л'а'ниіє і кра'шаниіє // бу'л'і 'тѐл'к'і ш'і'рок'ііє спод'ніці 'н'іжеї ко'л'єн; хварту'х'і бу'л'і у'с'ак'ііє / ііх 'ш'іл'і з 'б'єлого полот'на / во'ні т'реба шоб бу'л'і т'рах'і ко'рочи'ііє за спод'ніці; сорочк'і бу'л'і у'с'ак'ііє / голо'ш'іік'і і з коу'н'єром / да ише з бр'іжкам'і з кра'много полот'на // чох'лі / ма'н'єжка / коу'н'єр'і по'дѐлок 'в'іш'ітнііє; шта'ни' <...> бу'л'і не^а ко'ротк'ііє / а та'к'ііє / шоб закр'івал'і ног'і у'посто'лах // ііупк'і 'тоже'ш'іл'і з сук'на // кра'с'іл'і у'разниіє цв'єта; 'ш'іл'і ііупк'і / іа'к'ііє назив'вал'і анда'рак або л'єтн'ік // анда'рак'і 'ш'іл'і доу'з'ііє / шоб закр'івало 'ног'і // шоб кра'с'ів'ііє бу'л'і. Зазначена риса в досліджуваній говірці, як і загалом у середньополіському діалекті, особливо в північних районах Житомирщини, має системний характер, не знає динаміки, оскільки зафіксована й у мовленні молодшого покоління.*

Водночас фіксуємо стягнені форми прикметників, дієприкметників, числівників і займенників у називному відмінку однини чоловічого роду з утратою кінцевого *-ий*, які, на думку М. Никончука, є розмежувальною північно-південною ізоморфою [12, с. 581]: *'кажут / шо іа'кшо о'д'єн'єш' хустку / шоб 'мениш'і ро'жок буу' з'єрху / а 'бѐл'ш'і з'н'ізу / то шос' з то'бойу с'луч'іца па'гане; ієк 'нов'і'поієс / то но'с'іл'і 'тѐл'к'і до'цєркв'і / а ієк ста'ру' / то 'коло'хати; на в'єс'єл'і:і мо'ло'ди'х об'і'зат'єл'но са'д'іл'і пуд обра'зам'і на 'в'івернути ко'жєх // с'є ро'б'ілоса дл'а то'го / шоб бу'л'і ба'гатиіє і д'єток 'мал'і; два 'рази' во'ні' вокри'вайут мо'ло'ду 'хусткою / а мо'ло'ди' доу'жен з'н'ат / на т'рєім'і раз хуст'к'і зау'їзвал'і од'ну у' мо'ло'д'ічку / а д'ругу пуд 'бороду. Можемо припустити, що такі усічені форми виникли в результаті закону мовної економії, регулярно відтворюються в мовленні жителів говірки.*

Крім зазначених вище нестягнених форм займенників, досить часто вживаними в мовленні поліщуків є займенники третьої особи з прийменниками без приставного **н**: *бе'ремен:ої 'жѐнци' т'р'єба об'і'зат'єл'но но'с'іт хварту'ха // тѐл'к'і у'ї'го н'і'чого не^а т'р'єба брат і рук об'і'го не^а в'іт'і'рат / бо 'буд'є не^ахо'роше д'іт'а; відзначаємо також функціонування вказівного займенника чоловічого роду у формі **тей**: *теї' х'лоп'єц ні'чого не^а знау' про с'є.**

Здавна в говірковому мовленні села функціонують вказівні займенники **сей**, **ся**, **се** з палатальним компонентом з огляду

на фонетичну особливість – збереження м'якості приголосних перед **e**: *молоди́йе / йе́к 'жен' ац'а / то с'е'да́йт на 'в'іверну́ти ко'жух // с'е'дал'і / шоб бут ба'гати́м'і / да і'кажут / шоб так оброс'л'і ба'гачтвом / йе́к с'е́й ко'жух 'воуно́йу.*

Зауважимо, що в мовленні поліщуків старшого віку переважає також і вказівна частка **се** (*йак'шо пр'іс'н'іц'а / шо ку'н'іу 'нову'обу́ / то 'буд'е 'добре / а йак'шо збу'б'іу ста'ру / то с'е на'гана пр'ік'мета / 'може хтос' у'мерт'і у'ро'ду*), яка стійко вкоренилася й в ідіолекті молодшого покоління, хоча все ж інколи може замінюватися на **це**.

Зафіксовані варіанти числівникових форм зумовлені здебільшого фонетичними рисами середньополіських говірок. Зокрема, відзначаємо форми зі ствердінням **p** (*спод'н'іца була із трох і чоти́р'рох 'п'лок із кос'н'ікам'і у'с'ак'іх ц'в'е'то́у*), палаталізацією приголосних у числівниках з огляду на відсутність у говірці звука **n** (*т'реба два хварту'х'і / о'д'ін / 'в'іш'т'і / а д'руг'і / з мат'ер'йалу*), наявність закінчення **-ê** (*моло'ду зав'івайут дв'ê шчас'л'ів'іе 'ж'онк'і; чолов'єк'і но'с'іл'і дв'ê со'рочк'і / не'в'іш'іту за'рау'л'ал'і у'ш'т'ан'і / а 'в'іш'іту од'е'вал'і на'в'ерх на ш'т'ан'і*), часте функціонування форм числівників **штири, штирнацат** (*ш'т'іри'т'ік'і / два на'т'ік'і / 'с'оме нама'ха́ло; до ш'т'ірнац'ат'і год рос'ла з бат'кам'і / а по'т'ом по'ієхала до 'баб'і з 'д'едом*)

Окремо варто звернути увагу на функціонування давньої, очевидно, ще з киеворуського періоду, форми числівника **оба́і**, витвореної, імовірно, унаслідок контамінації збірного числівника **оба** та архаїчної форми нумератива **обон**: *і тв'о́і 'бат'ко / і мо́і 'бат'ко да о'байі стар'ік'і / 'кос'ат г'речку по вар'шечку да р'іка́йт / йе́к б'ік'і; два 'йурі́і да о'байі 'дур'ні / о'д'ін го'лодні́ / а д'руг'і хо'лодні́* (про свята Юрія в травні та грудні).

Низку важливих морфологічних діалектних рис фіксуємо в царині дієслова. Дослідники відзначають одне з унікальних діалектних явищ, яке чітко вирізняє середньополіський арел, – наявність інфінітива із суфіксом **-т** як визначальну архаїчну морфологічну рису, яка, можливо, за походженням сягає супіна: *йе́к о'д'ет' о'д'е'жу на'в'іворот / то 'можут зу'роч'ім / пр'іс'т'р'єк'на'к'інут / на'моу'к'і на'мов'ім // а л'у'д'іна / йе'ка 'може шос' воро'ж'ім / то во'на накла'да́е на'у'м'іс'н'е / шоб до'й'іе не' пр'іста'вал'і'ц'і'іе у'рок'і да'на'моу'к'і; ко'лі од'е'нут о'д'е'жу на'в'іворот / то 'кажут / шо 'можут нау'роч'ім; м'ім 'голову не' 'можна' у'с'ер'еду / бо 'буд'е бо'л'ет' голо'ва і у'д'е'вок 'будут' с'єк'т'іса і в'іна'дат'косі; у'л'ет'ку / йе́к іш'л'і жат / то од'е'вал'і'ч'істу со'рочку.*

Диспалаталізація **t** в особових формах дієслова, передовсім у формі третьої особи однини та множини теперішнього часу, – одна з виразних морфологічних особливостей досліджуваної говірки, я і загалом середньополіських говірок північної Житомирщини: *у'н'і'д'ел'у'у'ранці'ч'істу о'д'е'жу од'е'вайут / бо бо'л'уд'е до'церкв'і'ідут // 'шапку в'ікор'іс'тов'айут у гос'по'дарств'і / йе́к н'ідси'найут пуд'к'очку 'йайца д'л'а то'го / шоб була 'ц'єла 'шапка курча'н'ат // чолов'єк'і з'н'і'майут 'шапку / йе́к с'е'да́йт 'йе́с'т'і / 'кажут / шоб не' була 'т'ешча глу'ха; ко'л'есо во'до́йу к'рут'ім / а у'с'тун'і тоу'чут сук'но / да во'но'роб'іца 'м'ціне.*

Водночас відзначаємо низку інших особливостей у царині дієслова, зокрема функціонування усічених форм дієслів у першій особі множини теперішнього часу: *да позб'ірайомса у йа'к'о́і 'хат'і / да спо'вайом / тан'цуйом / в'іш'і'вайом*; збереження архаїчних (до дії йотової палаталізації) форм дієслова

в I особі однини теперішнього часу: *по са'дочку хо'д'у да на 'н'ебо гл'а'д'у*; переважане функціонування форми майбутнього часу недоконаного виду, яка, крім іншого, ще й позначена фонетичною діалектною рисою, що призвело до пом'якшення приголосих: *йак хо'д'іла / так і хо'д'ім'імеи / йак ро'б'іла / так і ро'б'ім'імеи / а н'е'в'єстка'н'єшк'і да'н'єшк'і / а ти'буд'єш'б'єжк'і да'б'єжк'і.*

Морфолого-фонетичною діалектною рисою вважаємо наявність постпозиційної частки-постфікса **-ся** зі ствердінням консонанта (форми **-са, -с**): *'ж'онка т'р'еба / шоб хо'д'іла 'коло худ'об'і у'хустці' / бо не' 'буд'е н'і'чого в'є'с'т'іса у'л'е'вах // на ба'гату ку'ту деу'к'і ло'ж'ілі 'шапку пуд'голову / шоб пр'і'с'н'іца теі / за ко'го'в'іід'єш'замуж; ж'о'ноча со'рочка 'ш'іласа з л'а'ного полот'на з трох 'п'лок; йак'шо у'ранці'одор'в'ец'а 'гуз'ік / то 'буд'е непр'іятнос'т'йа'кас'; 'голову не' 'м'іл'і у'пон'ід'ел'ок / бо не'буд'е'ха'з'аїство в'є'с'т'іс. Така риса визначає загальну тенденцію консонантизму в середньополіських говірках.*

Безкатегорійність і незмінність прислівника не дає змоги відстежити варіативність морфологічних форм, водночас виявлено низку фонетико-словотвірних варіантів прислівників, усічені та суфіксальні форми деяких адвербіативів: *у мо'роз надво'р'є на 'мона у'д'ержац'а; і 'ту'така / і 'та'мака / скр'оз'доброму'добре тощо.*

Водночас важливою рисою в царині прислівника є прості форми компаративна та суперлатива з архаїчним суфіксом **-ей**: *йе́к 'ж'онка 'мала'йже ро'д'ім / то у спод'н'іци'роз'іч'єнала ш'п'і'л'ку ч'і'гуз'іка / шоб б'іс'т'р'є'р'од'ім; 'ран'шеі'на ва'с'єл'і: і спо'вал'і'н'єс'н'у / ої'дон'у / 'дон'у / д'є'тв'о'я ко'са / шо ма'хала'са 'н'іжеі'п'о'йеса; у нас 'хустку 'найчас'т'єй зау'йазвал'і пуд 'бороду / у'моло'д'ічку і 'назад.*

Цікавою та різноплановою з огляду на фонетико-морфологічні особливості є система службових слів, у якій передовсім відзначаємо: 1) функціонування прийменників **зазо** (*в'он'ішоу'с'л'єдом 'зазо м'но́йу да шос' м'н'є гово'р'іу*), **пуд** (*го'ройу / пуд кру'тойу 'жеу'ж'ік'і ш'куру мнут*); 2) побутування єднального сполучника **да** (*да'с'єйом теі'л'он / да'пол'ом теі'лон / да'ба'ром теі'л'он / да'с'т'ел'ом теі'л'он / да'по'т'ом г'ру'з'ім на'ма'ш'іні*); підрядного сполучника **коб** (*коб да ка'б'і да шоб пуд 'носом рос'л'і гр'і'б'і*), порівняльного сполучника **бі**, очевидно, як усіченого варіанта **ніби** (*а ти'та'к'і / ус'е'роб'іш'спрокво'ла / с'тотно / б'і'тв'о́і 'бат'ко*).

З-поміж часток насамперед звертаємо увагу на заперечну частку **не**, яка в досліджуваній говірці має форми **не^a** та **на**: *на про'с'і / на мо'л'і / бо на дам; не^a ка'жи'н'і'кому / бо йа і са'ма не^a з'найу.* Водночас зауважимо, що система службових слів потребує докладного вивчення з огляду на її різноманітність на низку фонетичних варіантів, що може бути предметом окремої наукової розвідки.

Висновки з дослідження і перспективи наступних пошуків у цьому науковому напрямку. Отже, аналіз морфологічних особливостей говірки села Черевки Овруцького району Житомирської області дає підстави для таких висновків та узагальнень: 1) морфологічну систему будь-якого територіально-мовного утворення, зокрема й говірки, доцільно та перспективно досліджувати саме у зв'язному мовленні, тобто в діалектному тексті, адже саме в ньому такі риси проступають виразно, виявляють частоту свого функціонування, мають регулярний вияв, виразно виділяють досліджувану

територію (інколи навіть і говірку) із-поміж інших, демонструють взаємозв'язки з іншими говірками середньополіського діалекту, відображають загальні тенденції розвитку морфологічної діалектної системи, дають змогу виявити ступінь збереження морфологічних рис, виокремити визначальні, регулярно повторювані в мовленні представників старшого покоління особливості переважно в царині змінюваних частин мови; 2) зафіксовані морфологічні особливості здебільшого є архаїчними діалектними явищами, демонструють тяглість граматичної системи від найдавніших періодів до сьогодення, її стабільність упродовж тривалого часу та невіддатливості динамічним процесам, які відбуваються в мові; 3) значна частина морфологічних рис, наявних у говірці с. Черевки Овруцького (зараз Коростенського) району, зумовлена її фонетичними особливостями, що свідчить про взаємозв'язок різних структурних рівнів діалектного мовлення, у результаті чого виникає низка варіантних морфологічних форм із виразним фонетичним забарвленням; 4) проаналізовані морфологічні особливості підтверджують належність досліджуваної говірки до середньополіського етномовного континууму.

Перспективним вважаємо вивчення інших рівнів мовної системи в говірці, насамперед лексичного, який, як свідчать наведені уривки зв'язного мовлення та значний пласт діалектних текстів, записаний у говірці, зазнає значної динаміки, та фразеологічного, що уможливить створення комплексного системного дослідження говірки як репрезентанта поліської мови та культури, відображеної в говірковому слові.

Література:

1. Колесников А.О. Морфологія українських південнобессарабських говірок: генеза і динаміка. Ізмаїл: СМІЛ, 2015. 676 с.
2. Рябець Л.В. Діалектний текст – важливе навчальне джерело в курсі «Українська діалектологія». *Діалекти в синхронії та діахронії: текст як джерело лінгвістичних студій*. Київ, 2015. С. 332–336.
3. Ястремська Т.О. Динаміка діалектних явищ у тексті. *Діалекти в синхронії та діахронії: текст як джерело лінгвістичних студій*. Київ, 2015. С. 480–492.
4. Гриценко П.Ю. Інформаційний простір діалектного тексту. *Діалекти в синхронії та діахронії: текст як джерело лінгвістичних студій*. Київ, 2015. С. 100–118.
5. Колесник В.О. Дебалканізація болгарських переселенських говірок в Україні. Граматична система. Одеса: Астропринт, 2003. 231 с.
6. Дельюто М.С. Діалектна текстографія як прийом дослідження граматики переселенської говірки. *Діалекти в синхронії та діахронії: текст як джерело лінгвістичних студій*. Київ, 2015. С. 128–138.
7. Гриценко П.Ю. Тексти як джерело дослідження чорнобильських говірок. *Говірки Чорнобильської зони. Тексти*. К., 1996. С. 7–23.
8. Історія міст і сіл Української РСР. Житомирська область / Ред. кол. Чорнобривцева О.С. (голова редколегії), Булкін Г.П., Бутич І.Л., Василевський А.Ф., Вахбейт З.Д., Гудима Н.Г., Денисенко Г.І., Зайцев В.М., Іващенко О.М., Матяшук В.О., Москвін П.П., Новик М.К. (відп. секр. редкол.), Павлов О.О., Павловський А.А., Ремезов О.П. (заст. гол. ред.), Чекарев Л.М. Київ, 1973. 724 с.
9. Никончук М.В. Лексичний атлас Правобережного Полісся. Київ, 1994. 465 с.
10. Гримашевич Г.І. Фонетичні особливості говірки села Черевки Овруцького району Житомирської області. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*. Вип. 56. 2022. С. 43–46.
11. Гримашевич Г.І. Діалектні тексти середньополіських говірок як джерело збереження морфологічних особливостей. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету. Філологічні науки*. Кам'янець-Подільський, 2019. Вип. 50. С. 41–44.
12. Никончук М.В. Середньополіський говір. *Українська мова: енциклопедія / НАН України, Ін-т мовознав. ім. О.О. Потебні, Ін-т укр. мови; редкол.: В.М. Русанівський [та ін.]*. Вид. 2-ге, випр. і допов. Київ: Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М.П. Бажана, 2004. С. 581.

Hrymashevych H. Morphological features of the Middle Polish dialect of the village Cherevky of Ovrutsky district, Zhytomyr region

Summary. The article focuses on the importance of the study of speech morphological features in dialect texts, which demonstrate the integrity of both the smallest territorial-linguistic formation and broader speech associations not only at the grammatical, but also at other linguistic levels. The morphological system of the Middle Polish dialect of the village Cherevky of the Ovrutskyi (now Korostenskyi) district of the Zhytomyr region was analyzed, it was recorded in samples of coherent folk speech, recorded from representatives of the older generation, indigenous residents of the studied settlement.

A significant volume of actual colloquial material made it possible to identify the frequency, regularity and peculiarities of the functioning of morphological linguistic phenomena in the domain of nominal morphology (noun, adjective, pronoun, numeral), where many mostly archaic grammatical features have been preserved, some of which are due to the phonetic features of the colloquial under study as a representative of Middle Polish ethnolinguistic continuum, as well as in the verb and adverb system. In the nominal parts of speech the peculiarities of noun inflection are analyzed, the presence, on the one hand, of full uncontracted forms of adjectives, pronouns (adjective), ordinal numerals, and on the other hand, the functioning of truncated forms of the indicated parts of speech in the nominative case of the masculine singular, prepositional-pronoun constructions without affixed sound, etc.

A distinct feature in the field of verbs is the presence of the infinitive with the suffix -t, as well as the prevalence in the speech of the Polishchuks the future tense form of the imperfect tense, which, in addition to everything, also has a number of phonetic features. At the same time, specific formations in the service parts of the language were revealed. The conducted study of the morphological system of the dialect confirms the constancy in the functioning of dialectal morphological features, which are characteristic of other Middle Polish dialects of the north of the Zhytomyr region.

Key words: dialect text, morphological features, Middle Polish dialect, morphological system.

Громко Т. В.,
доктор філологічних наук,
доцент кафедри української філології та журналістики
Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка

ВАРІАНТНІСТЬ ОДИНИЦЬ МОВНОЇ СИСТЕМИ І ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ЛЕКСИКОГРАФУВАННЯ ВАРІАНТНОЇ ЛЕКСИКИ ГОВІРКИ

Анотація. У статті теоретично обґрунтовується поняття варіантності мовних одиниць як ідіомем на основі словника варіантної лексики мовної системи як окремого аспектного словника моноговіркового лінгвографічного комплексу. З'ясовується проблема тотожності і варіювання слова в лінгвістиці. Констатується недостатність досліджень теорії варіантності слова в українській діалектологічній науці, що пояснюються неповнотою або відсутністю емпіричної бази, неосвоєнням наявного фактичного матеріалу, недостатньою увагою до способів вивчення формальних модифікацій слова, слабкою освітленістю джерелознавчих та методологічних питань. Актуальність проблематики визначає ряд теоретичних положень: 1) варіантність, будучи іманентною властивістю будь-якого різновиду мови, широко представлена в діалектному мовленні; 2) формальне варіювання слова забезпечує континуальність говірки як системи мови; 3) лексикон говірки, говірколінгварій, становлять інформаційно-дослідницьку лексикографічну систему ідіому – тезаурус. Узагальнений огляд теоретичних засад діалектологічної лексикографії варіантної лексики говірки дозволив дійти висновку про специфіку представлення в ньому говірколінгварію. Результати дослідження репрезентують Словник варіантної лексики говірки як аспектний, який входить до моноговіркового лексикографічного комплексу, маючи уніфіковані правила демонстрації у ньому мовних одиниць і водночас відрізняючись своїми структурними та номенклатурними параметрами відображення лексико-семантичних видозмін мовних одиниць. Словник варіантної лексики говірки бачиться нами як репрезентант складності, різноманіття явища формального варіювання діалектного слова, як демонстрація цілого ряду формально-смыслових зв'язків у лексиці для подальшої моноговіркової дескрипції, орієнтованого на монографічний опис говірки. Запропоноване лексикографування лінгварію варіантної лексики в межах одного ідіому в перспективі орієнтоване на розгляд особливостей матеріального коливання слова в говірці як окремих мовній системі, що слугуватиме повному монографічному її опису.

Ключові слова: діалектологія, говірка, лексикологія, лексикографія, Словник варіантної лексики говірки, варіантність, ідіом, мовна і мовленнєва одиниця, лінгварій, ідіома.

Актуальність проблеми. Проблема тотожності і варіювання слова має міждисциплінарний характер і теоретично та в практичному полі дотична до різних кластерів наукового знання про мову: лексикології, лексикографії, історії мови, соціолінгвістики, стилістики, культури мови тощо. За кваліфікацією професора П. Ю. Гриценка, варіантність є «структур-

но-типологічною й імпліцитною ознакою більшості сучасних діалектних систем. Вона визначається насамперед усною формою побутування говірки, що зумовлює настанову на творення наративу тут і зараз» [1, с. 12]. Відтак діалектологічна наука в цьому ключі сприяє розробці теоретико-методологічних і фактичних підстав варіантології як лінгвістичному напрямку, оскільки форми прояву варіантності слова в діалектному континуумі окремої мови надзвичайно різноманітні; визначення їхнього статусу лексичного тотожності/варіантності є систематизуючим принципом, і «в кінцевому підсумку теорія тотожності і варіювання слова лежить в основі розуміння слова як одиниці мовної системи» [2, с. 22], у чому знаходиться онтологічне розуміння ідіому як теоретична основа лінгвістичного наукового пізнання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Варіантність у вітчизняній діалектології, якщо й була предметом дослідження мовознавців, то лише в диференційних описах, відповідно з частковим аналізом репертуару мовних одиниць різних рівнів в окремих діалектних угрупованнях. На сьогодні найоптимальнішим з точки зору формального і семантичного варіювання є опис ареального варіювання діалектної лексики, зроблений П.Ю. Гриценком [3]. У цілому, теоретичне підґрунтя трактуванні межі слова до початку ХХІ ст. в лінгвістиці ще не має ознак всебічності вивчення, узагальнення принципів модифікації слова та лексикографування мовних одиниць.

Дослідження варіантності як вирішенню проблеми тотожності і варіювання слова в діалектології [4; 5] може сприяє лексикологічне вивчення ідіому за систематизуючим принципом, що у свою чергу орієнтоване на лексикографування мовних одиниць в межах говірки. Варіантність в мовній системі говірки (що фіксується в говірковому мовленні) проявляється на різних мовних рівнях – фонетичному, лексичному, граматичному. Дослідниця М.М. Ткачук вважає, що варіантність більше притаманна «транслокалізованим говіркам», адже вони є «відкритішими до входження нових елементів, насамперед лексичних, унаслідок дії різних факторів, що згодом утворюють ряди варіантів» [5, с. 155].

Визначення мети дослідження. Аксиоматичним, на наш погляд, є твердження про те, що варіативність мовних одиниць не можливо будь-яким чином кваліфікувати без належної емпіричної бази його вивчення [3, с. 5], яка практично забезпечується укладанням словників різних типів і жанрів. Практично в усіх діалектних лексикографічних виданнях варіанти слів подаються як синоніми до літературних в межах однієї статті з відповідними посиланнями. Однак ідея створення окремих словників варіантної лексики літературної мови (наприклад,

нормативно-стилістичного словника, що міг би прислужитися в лінгводидактиці) або певного діалектного утворення – з фіксацією «максимально широкою варіативності у способах вираження» [6, с. 88], – на жаль, залишається досі не реалізованою не лише у слов'янському, а у вітчизняному мовознавстві. Поза увагою дослідників при укладанні словників залишаються типи, контексти та інші параметральні характеристики варіантів слів, що важливі не лише для лексикографування, а й для лінгвографічного зводу – тезауруса [7] лінгварію окремої мовної системи, що включає не лише лексику, а й лексико-граматичні та граматичні мовні та мовленнєві одиниці. Теоретичне обґрунтування словника варіантної лексики окремого ідіому сприятиме удокладненню укладання Зведеного наукового діалектного словника варіантних утворень на матеріалі усієї української діалектної лексикографії та інших лексичних та текстових корпусів за лінгвістичним критерієм тотожності/варіантності слова. Такий словник міг би інтегрувати розрізнені факти до загальномовної теорії тотожності/варіантності, проілюструвавши наочно матеріал для типологічних досліджень в галузі фонетики, лексики, словотвору, морфології [8, с. 48], а також для порівняльно-історичного вивчення слов'янських мов і їх діалектів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Діалектний матеріал складають варіантні одиниці, які характеризуються і численністю, і різноманітністю, й індивідуальністю вираження в окремій системі ідіому, до того ж, не виключають літературний узус. У вітчизняних діалектних лексикографічних виданнях склалася традиція подавати варіанти слів у рамках однієї вокабули (напр., [9; 10]). Збагачений варіантними одиницями української діалектної мови, досвід «Словника говіркових, розмовних, рідковживаних та застарілих слів української мови» М.М. Ткача [11] («підказує», що в українській діалектології настав час укладання Зведеного наукового діалектного словника варіантних утворень на матеріалі усієї української діалектної лексикографії та інших лексичних та текстових корпусів. Такий словник міг би інтегрувати розрізнені факти до загальномовної теорії тотожності/варіантності, проілюструвавши наочно матеріал для типологічних досліджень в галузі фонетики, лексики, словотвору, морфології, а також для порівняльно-історичного вивчення слов'янських мов і їхніх діалектів. Робота над зведеним українським діалектним словником варіантів послужила би справі уніфікації поки нескоординованих лексикографічних досліджень і допомогла б виробленню єдиних науково-теоретичних і практичних основ словникової розробки варіантних одиниць мови.

В україністиці такий зведений словник демонстрував би варіанти зв'язків слова на матеріалі лексичної системи української діалектної мови як прояв її гомологічної асиметрії. Орієнтований на вивчення матеріального коливання слова, не «в просторовому (ареальному) аспектах мови» [3], а в практичному аспекті, словник варіантної діалектної лексики є репрезентантом формальної (зовнішньої, матеріальної) модифікації слова у плані варіантології.

Варіантність мови як системи, а відтак і окремих говірок, характеризується слабкою вивченістю. За теорією тотожності і відмінності слова формальна модифікація слова, теоретичні засади якої сформульовані в працях В.В. Виноградова [12], А.І. Смирницького [13] та ін. у слов'янознавстві, германістиці, тюркології тощо, будучи іманентною властивістю будь-якого

різновиду мови, широко представлена в діалектному мовленні [14, с. 4].

Між тим, особлива роль варіантних одиниць, в тому числі формальних модифікацій слова, – настільки істотна властивість мови, що не може обмежуватися аналізом окремих фактів чи груп фактів на різних рівнях мовної системи, але має вивчатися в рамках варіантології [15, 1998]. Варіювання слова – фундаментальна властивість будь-якої мови, абсолютна лінгвістична універсальність. Вона є своєрідним сплетінням складних взаємин між різними мовними рівнями, відображенням тенденцій розвитку мови.

Студії з варіювання діалектного слова демонструють, як правило, фрагменти цього явища – окремі групи слів, наприклад нестабільних у звуковому відношенні, ареальні особливості лексичних варіантів [3]. Інтерес учених частіше спрямований на вивчення формального варіювання слова як явища діалектної макросистеми – групи споріднених або типологічно схожих говірок. «Сучасні провідні позиції функціональної парадигми, – зазначає З.М. Богословська, – спонукають перенесення акценту на вивчення формальних модифікацій слова, що реально взаємодіють в одному ідіомі» [14, с. 5]. Для прикладу, варіантна лексика в літературній мові відрізняється від діалектної питаннями формальних видозмін і мотивованість слова, взаємозв'язку лексикалізації і матеріальної модифікації тощо. У наш час у царині діалектології варіантність слова пояснюється неповнотою або відсутністю емпіричної бази, неосвоєнням наявного фактичного матеріалу, недостатньою увагою до способів вивчення формальних модифікацій слова, слабкою освітленістю джерелознавчих та методологічних питань.

Вирішення проблем становлення і розвитку, інструментарію варіантології або узагальнення досвіду класифікації типів формальних варіантних утворень, способів, принципів і критеріїв ідентифікації, таксономії формального варіювання слова в говірці не ставляться нами як завдання в межах діалектологічного дослідження. Такі завдання можуть бути вирішеними лише за умови повноти емпіричної бази узусу, на опис якого спрямовані такі розвідки варіантології як феномена слова.

Дескрипція лінгварію говірки базується на тезаурусі як повному зводі мовних і мовленнєвих одиниць. Одним з аспектів словників на його основі є варіантний словник говірки. Його теоретична функція – попередньо уточнити онтологічні ознаки формального варіювання слова, окресливши статус такого типу праць з урахуванням вкладу попередників. Лексикографування матеріально коливальної лексики в межах одного ідіому в перспективі орієнтоване на розгляд особливостей варіювання слова в системі говірки як окремого струму мови. Така репрезентативність фактичного матеріалу не лише емпірично збагатить українську діалектологію, а й, орієнтована на монографічний опис говірки, забезпечить об'єктивність цілого ряду інших українських та слов'янських мовознавчих досліджень.

Як уже зазначалося, охоплюючи значний пласт лексики кожного різновиду мови [16, с. 3], варіювання слова репрезентує іманентні властивості говірки як мовної системи. Формальна варіантність слова як ідіомеми (говіркової мовно-мовленнєвої одиниці) відрізняється особливою продуктивністю в усному діалектному мовленні. Наші попередні розвідки у цьому плані [17; 18] підтверджують наявність в мові формально-семантичного типу варіювання слова з формально-смісловими парадигмами слів (однокореневі синоніми, пароніми) і утворю-

ють формально-змістову парадигму в лексиці. За дослідженням З.М. Богословської, «формальне варіювання слова виступає як умова безперервності в просторі комунікативної функції мови, тому одним з головних ознак варіантної лексики діалектної системи мови визнається її характеристика з погляду співвіднесення з основними формами існування національної мови» [14, с. 9].

Варіантологія діалектної мови у прикладному аспекті – інструментарій (принципів, методів, джерел і т. ін.), лексикографічна параметризація формальних модифікацій слова належно описана в російському «Словнику варіантної лексики сибірського говору» [16]. Цей новий тип діалектного словника системного типу включає теоретичну частину, методичний інструмент і джерельну базу варіантології широковідомого повним та рядом аспектичних словників російської говірки с. Вершинине. Така диференційована характеристика різних сторін варіантології говірки (одиниць, властивостей, процесу), застосування різних принципів аналізу (дискретності/недискретності, антропоцентризму і ін.) і сукупності критеріїв (семантичних, матеріальних, структурних, функціональних, когнітивних і ін.) і їх ранжування» [14, с. 9] демонструє всебічне окреслення формальної варіантності слова як багатовимірної структури. Однак опис лінгварію даної говірки, за вказівкою авторки [16], є не повним – диференційним.

Об'єктивна репрезентація предмета дослідження – варіантної лексики говірки – сьогодні можлива при кваліфікуванні одиниць вираження як простої (бінарні опозиції) і складної (двочленні й багаточленні опозиції) парадигми слова, як фрагментів незамкнутого комплексного, ієрархічно структурованого, системно організованого об'єднання, яке можна назвати «полем лінгварію». Аспектичність його визначає формально-семантичний тип мовно-мовленнєвих одиниць усього масиву слів лінгварію.

Як неодмінний атрибут діалектної мови, формальне варіювання слова характеризує вираженість варіантних зв'язків лексичних одиниць в різних цілях, що реалізується в різних жанрах діалектного мовлення, і поряд з експресивністю та іншими ознаками, справедливо визнається феноменом народної мовної культури. Будь-яка говірка може бути описана іманентно, як мова окремого соціуму, тими способами, які виробила сучасна лінгвістика.

Однією з найфундаментальніших ознак формального варіювання слова є можливість маніфестації змін у ньому в окремому страті на синхронному рівні. Дескрипція говірки розкривається через фонетичний, морфологічний, словозмінний і словотвірний потенціал мови, що зафіксований у формальних варіантах слова, відображаючи в них усю різноманітність мовних процесів, тенденцій, трендів тощо.

За висновками дослідників, характер формального варіювання слова «можна визначити як двоїтий: певний і розмитий, стійкий і тимчасовий, типовий і унікальний, реальний і потенційний, баластний і багатофункціональний, загальнопоширених і локальний, узуальної і індивідуальної, свій і чужий тощо. [14, с. 12].

Формальне варіювання слова забезпечує континуальність говірки як системи мови [19, с. 24], і відтак є основною умовою безперервності комунікативної функції мови в часі і просторі, зв'язком між соціолектом та ідіолектом. Оскільки засадами діалектологічної парадигми є функція, мовна система, структурна

одиниця ідіому (говірки), то бачення говірки як цілісної багаторівневої одиниці і потребує докладного вивчення усіх моноговіркових елементів, у тому числі й варіантів слів, для комплексного всебічного її вивчення – монографічного опису говірки.

Результатом дослідження діалектологічної лексикографії варіантної лексики говірки в основі повного опису говірки є лексична репрезентація за укладуванням нами тезаурусом говіркового мовлення, що базується на моноговірковому корпусі текстів, на матеріалі лінгварію говірки села Піщаний Брід Новоукраїнського району Кіровоградської області (методологічні основи опису та досвід дескрибування лінгварію говірки див. за монографією «Методологія та досвід дескрипції говірки» [20]). Це основний сегмент мовленнєвої лексикографії або фрагмент дескриптивної лексикографії говірки, що орієнтований на інші аспекти словників говірки. Уся сукупність слів говірки, говірколінгварій, входить до моноговіркового лексикографічного комплексу. Саме така інформаційно-дослідницька лексикографічна системи спроможна відобразити реальну мовну ситуацію окремого узусу.

До особливостей мікроструктури Словника варіантної лексики говірки (далі СВЛГ) серед основного складу словників відносимо специфіку оформлення з опорою на тезаурус говірки, а також структурні та номенклатурні параметри відображення лексико-семантичних видозмін мовних одиниць. Уніфікованими правилами демонстрації в них одиниць такого плану:

- відбір варіантів слів і особливості лексикографування його формальних варіантів, безумовно, демонструє наявність регулярних структурно-семантичних типів в цій сфері;
- для встановлення належності варіативних одиниць до однієї парадигми слова використовується ряд критеріїв, серед яких неможливе неврахування показників метамовної свідомості говірконосіїв у межах свого узусу;
- в моноговірковому тезаурусі не передбачено розміщення варіантних утворень у межах однієї словникової статті. Атрибуція всіх варіантів слова у СВЛГ – базова умова детального «портретування» кожного з елементів формального варіанта слова.

СВЛГ за типологічними характеристиками він: монодіалектний, мікросистемний, узуальний, словесний, недиференційний, синхронний, частковий (відображає фрагмент лексикону лінгварію), системний, варіантний, семасіологічний, лінгвістичний тлумачно-аспектний, дескриптивний, лінгвоцентричний, а також за порядком розташування матеріалу – формальний, алфавітно-суцільний, прямий (пор. [14, с. 16]). Подаємо показовий фрагмент «Словника варіантної лексики говірки с.Піщаний Брід Новоукраїнського району Кіровоградської області» як досвід укладання за проектом Тезауруса цієї говірки (див. Додаток до дисертації [7, с. 633–681]):

АВАРІЙНИЙ – АВАРІЙНИЙ, ▲ Аварійна бригада, ♦ (фразема) Аварійний вихід (терм. цивіл. обор.), ♦ Аварійний погріб (терм. цивіл. обор.), ▲ Аварійна машина, ▲ Аварійний трос, ▲ [що-н.] аварійний, ▲ Аварійний запас. ▲ Аварійний припас. ▲ Аварійний набір, ■ Аварійний набір на случай замочиться [дитина], ■ Аварійний набір для тривоги [учням].

Серед лінгвістичних параметрів означуваного типу словника – фонетико-граматичні, семантичні, прагматичні, ілюстративні (макро- і мікрокомпозиційні). Реалізуючи ідею

лексикографічного моноговіркового монографічного опису, СВЛГ водночас екстраполює специфіку діалектної варіативності як аспектний словник нового типу, який призначений для демонстрації численних системних (внутрішньословесних) зв'язків, що є прерогативою діалектного мовлення як феномену. До того ж, на думку О.О. Нефьодової, «загальнономвний показник варіантності в діалекті складається із суми ідіалектного варіювання» [21, с. 283].

СВЛГ бачиться нами як репрезентант складності, різноманіття явища формального варіювання діалектного слова, як демонстрація цілого ряду формально-сміслових зв'язків у лексиці для подальшої моноговіркової дескрипції, орієнтованого на монографічний опис говірки (об'єднання їх за принципом функційної спільності, наприклад, умовно-мовних одиниць, а мовних – за лексико-семантичним принципом), адже для дескриптивного лексикографічного опису достатнім є лише первинне лінгвістичне вчленування ідіомем.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Проведений нами загальнений огляд теоретичних засад діалектологічної лексикографії варіантної лексики говірки дозволив дійти висновку про специфіку представлення в ньому говірколінгварію. СВЛГ бачиться нами репрезентантом складності, різноманіття явища формального варіювання діалектного слова, як демонстрація цілого ряду формально-сміслових зв'язків у лексиці для подальшої моноговіркової дескрипції, орієнтованого на монографічний опис говірки. Будучи складником моноговіркового лексикографічного комплексу, що описує лексику однієї діалектної системи в повному обсязі та з різних сторін, СВЛГ покликаний виконати дескриптивну функцію мовних одиниць як виражального ресурсу діалектного узусу. Варіантні одиниці мовних даних говіркового дискурсу дозволяють вирішити цілий ряд загальнотеоретичних завдань, пов'язаних із проблемами тотожності слова, лексикалізації фонетичних і морфологічних процесів, зіставно-типологічних досліджень тощо.

Література:

1. Гриценко П. Е. Феномен диалектного явления: онтология и гносеология. *Исследования по славянской диалектологии. 17. Судьба славянских диалектов и перспективы славянской диалектологии.* Москва, 2015. С. 9–59.
2. Соколов О. М. Основы имплицитной морфологии русского языка. Москва: Изд-во «РУДН», 1997. С. 203 с.
3. Гриценко П. Ю. Ареальное варіювання лексики. Київ, 1990. 272 с.
4. Муқан А. М. Варіантність форм у деяких новостворених говорах української мови. *Українська діалектна морфологія.* Київ: Наукова думка, 1969. С. 191–199.
5. Ткачук М. М. Граматична варіантність української переселенської говірки в Башкортостані. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка.* Філологічні науки. 2022. Вип. 1 (96). С. 155–164.
6. Иванцова Е. В. Отражение варьирования слова в диалектных словарях. *Русские говоры Сибири. Лексикография.* Томск: Изд-во Том. ун-та, 1993. С. 87–91.
7. Громко Т. В. Методологія лексико-граматичної дескрипції лінгварію говірки: дис. ... доктора філол. наук. 10.02.01 – українська мова. Одеса, 2021. 685 авт. арк.
8. Глуховцева К. Варіативність діалектних явищ у системі українських східнословобанських говірок. *Волинь-Житомирщина.* 2005. № 14. С. 48–54.
9. Бондар О. І. Словник українських говорів Одещини. Одеса: Одеський національний університет ім. І. І. Мечникова, 2010. 222 с.
10. Сабадош І. В. Словник закарпатської говірки села Сокириця Хустського району. Ужгород: Ліра, 2008. 480 с.
11. Ткач М. М. Словник говіркових, розмовних, рідковживаних та застарілих слів української мови. Чернівці: ПАТ «ПВК «Десна», 2019. 1000 с.
12. Виноградов В. В. О формах слова. *Известия АН СССР. Отделение литературы и языка.* Москва, 1944. Т. III. Вып. 1. С. 31–44.
13. Смирницкий А. И. К вопросу о слове (проблема «тождества слова»). *Труды Института языкознания.* Москва, 1954. Т. 4. С. 3–50.
14. Богословская З. М. Диалектная вариантология: лексикологический и лексикографический аспекты: дис. ... доктора филол. наук / Том. гос. ун-т. Томск, 2006. 401 с.
15. Гак В. Г. Языковые преобразования. Москва: Школа «Языки русской культуры», 1998. 768 с.
16. Богословская З. М. Словарь вариантной лексики сибирского говора. Т. 1: А–К / Под ред. О. И. Блиновой. Томск. Томский государственный университет, 2000. 304 с.
17. Hromko T. V. Dictionary of variant vocabulary in the light of monographic description: theoretical justification. *International journal of philology.* 11(3). 2020a. С. 42–47. URL : <http://dspace.cuspu.edu.ua/jspui/handle/123456789/4022/>
18. Hromko T. V. Theoretical fundamentals of lexicographic variation of idiom. *Korszerű műszerek és algoritmusok tapasztalati és elméleti tudományos kutatási: tudományos művek gyűjteménye a nemzetközi tudományos-gyakorlati konferencia anyagaival* (Hang 3), September 18, 2020b. Budapest, Hungary: European Scientific Platform. P. 63–64. URL : <https://doi.org/10.36074/18.09.2020.v3.24>.
19. Мельничук О. С. Розвиток мови як реальної системи. *Мовознавство.* 1981. № 2. С. 22–34.
20. Громко Т. В. Методологія та досвід дескрипції говірки: монографія. Дніпро, 2021. 452 с.
21. Нефедова Е. А. Вариантность как отражение эволюции русских говоров. *Диалекты в синхронии та диахронии. 3. Трансформація діалектного континууму і проблеми лінгвоєкології.* Київ : КММ, 2017. С. 283–295.

Hromko T. Variantity of units of the language system and theoretical basis of lexicography of variant vocabulary of the idiom

Summary. The article theoretically substantiates the concept of the variant of language units as idioms based on the dictionary of the variant vocabulary of the language system as a separate aspect dictionary in the monosyllabic linguistic complex. The problem of the identity and variation of the word in linguistics is clarified. The insufficiency of research on the theory of word variation in Ukrainian dialectological science is noted, which is explained by the incompleteness or absence of an empirical base, the lack of mastery of the available factual material, insufficient attention to the methods of studying the formal modifications of the word, and the weak illumination of source-scientific and methodological issues. The relevance of the issue is determined by a number of theoretical propositions: 1) variability, being an immanent property of any variety of language, is widely represented in dialect speech; 2) the formal variation of the word ensures the continuity of the idiom as a language system; 3) lexicon of the idiom, the idiomolingual are the informational and research lexicographic system of the idiom – the thesaurus. A generalized review of the theoretical foundations of the dialectological lexicography of the variant lexicon of the colloquial language made it possible to come to a conclusion about the specificity of the colloquialism presentation in it. The

results of the study represent the Dictionary of variant vocabulary of the idiom as an aspect one, which is included in the monosyllabic lexicographic complex, having unified rules for the demonstration of linguistic units in it and at the same time differing in its structural and nomenclature parameters of displaying lexical-semantic variations of linguistic units. We see the dictionary of variant vocabulary of the idiom as a representative of the complexity, diversity of the phenomenon of formal variation of a dialect word, as a demonstration of the whole range of formal-semantic connections in

the vocabulary for further monosyllabic description, focused on the monographic description of the idiom. The proposed lexicographing of the lingual of variant vocabulary within one idiom in the future is focused on considering the peculiarities of the material fluctuation of the word in the idiom as a separate linguistic system, which will serve as a full monographic description of it.

Key words: dialectology, subdialect, lexicology, lexicography, Dictionary of variant vocabulary of idiom, variant, idiom, language and speech unit, lingual, idiomema.

*Huseynova K. S.,**Lecturer at the Department of Foreign Languages
National University "Odesa Law Academy"*

MAIN TACTICS OF THE EMOTIONAL IMPACT STRATEGY IN AMERICAN JUDICIAL DISCOURSE

Summary. Recently, there has been a tendency to study speech communication as a component of human activity, since communication has much in common with other activities. They are united by the presence of the object, goals, means, ways to achieve the result and the result itself. An integral part of the speech behavior of representatives of any sphere of professional communication is the methods of the speaker's communicative influence on the addressee.

The legal discourse is no exception in this regard. The emergence of interest in the functional and pragmatic aspects of the study of oral legal discourse led to the emergence in domestic and foreign science of a large number of studies devoted to the study of the practical side of oral judicial discourse, certain linguistic aspects of the language of law and jurisprudence, as well as the pragmatic component of legal discourse. Legal discourse is a kind of institutional discourse, which in the modern world is implemented in many areas of human activity.

This article is devoted to the study of the communicative and pragmatic aspect of oral legal discourse, the main area of implementation of which is speeches in court. In this regard, we can talk about judicial discourse as a kind of legal discourse in a situation of a court session.

Various tactics of addressing the participants in the trial are one of the ways of emotional impact not only on the jurors, but also on the rest of the persons present in the court. Appeals can contain a variety of speech elements of psychological impact on a person – compliments, words of gratitude and praise, manifestations of sympathy and respect, as well as humorous statements and jokes, the effect of which impresses those present in the hall and disposes to the lawyer and the defendant. Passages of addresses are most often saturated both stylistically and lexically, combining attention-grabbing turns of speech and constructions.

Having a communicative impact on the audience, the lawyer pursues the goals of the cognitive and communicative plan, implemented through the strategies of communicative impact.

This article analyzes the main tactics of the emotional impact strategy in American judicial discourse, and also highlights their most characteristic features, due to national and cultural specifics. Among the considered tactics, special attention is focused on such tactics as professional self-presentation, the creation of a “circle of friends”, the creation of a “circle of strangers”, a compliment, an analogy.

Key words: emotional impact strategy, tactics, linguistic culture, judicial discourse, “circle of friends”, “circle of strangers”, compliment, analogy.

Having a communicative impact on the audience, the lawyer pursues the goals of the cognitive and communicative plan, implemented through the strategies of communicative impact.

The speech behavior of lawyers during their opening and closing speeches in a trial with the participation of jurors determines the choice of certain strategies and tactics of communicative influence on addressees.

Let us note the fact that professional participants in judicial communication (prosecutors and lawyers) one way or another have an emotional impact through the basic strategies of defense and prosecution, but, in our opinion, it is legitimate to single out a separate universal strategy of emotional impact, since the degree of interpretation of the facts on which jurisprudence relies is determined precisely by this strategy.

In turn, the strategy of emotional impact is considered as a set of tactics of emotional impact. Let us dwell on the general characteristics of some of them.

We single out the tactics of professional self-presentation, the use of which is caused by the desire of participants in judicial communication to position themselves within the professional community, moreover, direct self-presentation consists in the fact that the speaker gives himself a complimentary description in an explicit form, while indirect self-presentation, which is much more often resorted to, consists in fluency in legal terminology, references to one's high qualifications and rich professional experience: “And in doing so, in the exhaustive examination and cross-examination of all of the witnesses in this case and the exhaustive investigation and work that's been done, one thing is clear: This defendant has received the ultimate in a fair trial” [3]. By repeatedly using the epithet “exhaustive” in combination with the collective generalizing pronoun “all” (exhaustive examination and cross-examination of all of the witnesses, exhaustive investigation and work), the prosecutor emphasizes the fact that he did a lot of work, implicitly pointing to his professionalism.

The tactics of creating a “circle of friends” and a “circle of strangers” are organically combined with each other and are based on the common values and norms adopted in this society. When implementing this tactic, the opposition “friend – stranger” is actively exploited, which is universal for any culture, since it is natural for a person to attribute himself to one or another social group, opposing this group to other groups that do not share the values of “friends”: “And he rejoiced in the death and destruction, because he knew he had done his part to kill Americans, and that the plot had succeeded. Now, he caused the deaths by lying to federal agents about what he was doing in the U.S., and his lies permitted his all Qaeda brothers to go forward, and that's what they did” [1]. Terrorism has become one of the most urgent problems faced by American society, so the idea of uniting society in the fight against terrorism is extremely popular today in the United States. In this passage, the defendant's belonging to one of the terrorist groups transfers him

to the category of "strangers", excluding him from the "friends". The idea of alienation is realized with the help of a number of techniques: words with the semantics of "destruction, death" (death, destruction, kill); oxymoron (rejoiced in the death and destruction); allusions (his all Qaeda brothers); euphemism (to go forward). The mention of terrorist plots against America and Americans (he had done his part to kill Americans, the plot) is quite often exploited in American linguistic culture, and in various spheres of society, such as politics, the media, and even in the field of law in order to attract representatives of civil society to their side.

The tactics of compliment and imitated dialogue are contact-establishing and contact-supporting tactics. So, the compliment tactic usually helps to start a conversation, in other words to "break the ice". According to the definition of L. S. Cherneiko, it controls interpersonal distance and is a signal of proximity, and the main function of a compliment is to establish contact and maintain friendly relations, when the speaker's task is to locate the interlocutor [2]. Stereotypical situations predetermine both the choice of compliments and the reaction to them: rejection of a compliment, gratitude, return compliment, which is dictated, first of all, by the cultural model [3. p. 34].

The compliment tactic, in addition, contributes to the creation of a positive emotional background of the communication situation, reduces confrontation: "We're a nation that's governed by laws and the Constitution. We try to provide equal justice to everyone. Our Constitution guarantees to all defendants the right to a jury trial. And that is why you are here, as a check against the abuse of government power, with roots in the law as far back as the Magna Carta. And for serving we all thank you and appreciate your time" [1]. The lawyer resorts to a detailed multifaceted compliment in combination with the tactics of creating a "circle of friends".

The first plan is a global compliment - a compliment to the entire nation, to the entire people, implemented with the help of a number of arguments:

1) nation that's governed by laws and the Constitution (reliance on the law, supported by a reference to the Constitution, as well as an appeal to patriotism);

2) equal justice to everyone (exploitation of the popular idea of a "country of equal opportunities");

3) Constitution guarantees ... the right to a jury trial (a reference to the Constitution, backed up by personification, in which the Constitution is likened to a human being capable of guaranteeing certain rights and freedoms).

The second plan is a local compliment directed specifically at the actual addressee - the jury, which also has a complex structure and is implemented through a set of implicatures:

1) as a check against the abuse of government power (an appeal to the traditional idea of checks and balances in American society, the balance of power, which ensures a fair consideration of all important issues);

2) roots in the law as far back as the Magna Carta (an appeal to traditional values in Western culture, the introduction of the precedent name "Magna Carta", which is a synonym for law in Western culture);

3) we all thank you and appreciate your time (emphasized attention to the personality of each, respect for the individual's personal contribution to the implementation of the general idea of justice). In addition, the prosecutor makes it clear to the jury that he values their

personal time, which is extremely important in Western culture, in which time is considered as one of the main values.

So, the lawyer combines an appeal to the core values of Western society (individualism, punctuality, justice under the law, patriotism) with an appeal to the tradition that prevails in society very competently.

The tactic of a compliment, as a rule, is combined with the tactic of imitated dialogue. Since the dialogic form of communication is the most natural for a person, the tactics of imitated dialogue is doomed to success: it allows you to largely influence the situation of communication, guiding it in the right direction using a number of techniques, such as rhetorical questions or question-answer complexes: "Now, just crazy mistakes are made, really bizarre activities are done after that. Does it change the fact that the act was in self-defense? No. It's after the event. Does it change the fact that accident played a part in it? No. It's after the event. Is it bizarre? Is it grotesque? Yes. Is it explainable? Yes. And we will explain it to you" [4]. The lawyer resorts to the traditional technique that implements the tactics of imitated dialogue - the introduction of a question-answer complex, and the structure of the questions is very remarkable: they all belong to the category of general questions, that is, those that provide for short affirmative or negative answers. A short answer "Yes" or "No" is a milestone, a landmark that attracts and focuses attention on the most important points of speech.

Questions and answers are a sequence of interrelated, logically following one from the other verbal cues. Thus, a logical chain is created, with the help of which the lawyer builds a rational argument, appealing to the interlocutor's common sense. The absence of special questions in the above chain is also not accidental: the author does not introduce additional information so that it does not interfere with the perception and comprehension of the above argumentation, does not lead to the side.

A large number of epithets creates an appropriate image of a strange and largely random incident (crazy mistakes, bizarre, grotesque activities). But, for all the strangeness of what is happening, the lawyer appeals to the popular belief in Western society in common sense, rationality, logic (Is it explainable? Yes. And we will explain it to you).

The tactic of an imitated dialogue echoes the tactic of appealing to the life experience and common sense of the judge and jury. This tactic allows you to shift the emphasis in communication, making the recipients of information the center of communication (their interests, tastes, expectations, value orientations), thereby contributing to the effectiveness of communication: "Logic, common sense, it ought to be there. The DNA, the amplicons, those little things, they don't know where to go. Contamination is a random thing, happens willy-nilly. And what you have here is they're trying to get you to believe that only the killer's blood was contaminated, and it was consistently contaminated with only the defendant's blood type. Does this make any sense to you?" [4]. In his speech, the lawyer directly appeals to the jury's common sense, implementing his communicative intention through a set of techniques. At the very beginning of the paragraph, we find a direct reference to logic and common sense (Logic, common sense, it ought to be there). The following is a detailed substantiation of the conclusions of the investigation so that the jury can trace the entire logical chain, analyze each stage of the argument and draw the only possible, logically justified conclusion. At the same time, the lawyer expresses his thoughts in an extremely understandable language, focusing on

the listener – the average American who is far from medicine or forensic science.

In this case, there is a tendency for government officials to focus on the common man, which is characteristic of American linguistic culture: everything should be simple, understandable, accessible. The desired effect is reinforced by a rhetorical question at the end of the paragraph (Does this make any sense to you?).

The tactics of analogy is based on the mechanism of assimilation of any new phenomenon, situation to familiar, habitual phenomena or situations, thereby facilitating the perception and understanding of unusual images and situations: “So why were these issues raised? Why were these questions raised? Well, they are all questions and issues that were raised as a distraction. There were roads raised, roads created by the defense to lead you away from the core truth and the issue that we are searching for the question – for the answer to – which is, who murdered Ron and Nicole? But these roads, ladies and gentlemen, these are false roads. They’re false roads because they lead to a dead end” [5]. The lawyer resorts to analogy tactics, considering the court session as a network of roads, from which it is vitally important to choose one correct one.

The defense side creates these "roads" leading away from the main road – from the truth (roads raised, roads created by the defense to lead you away from the core truth). The image of a road that leads to a goal or leads away from it is typical for American linguistic culture, which has developed due to the movement and interaction of ethnic groups (for comparison, we will cite a number of English-language idioms actively used by Americans: There are more ways to the wood than one.; the road less travelled; get the show on the road; hit the road; one for the road).

In addition, Americans value mobility, freedom of movement, for them freedom is associated with the road. Therefore, in our opinion, the applied analogy evokes multiple associations and contributes to a better understanding and perception of the communicative situation.

Lawyers resort to using the strategy of appealing to emotions in their opening and closing speeches. This is due to the fact that representatives of the law seek to exert a psychological influence on the jurors, arousing in them feelings of justice or sympathy towards the defendants.

The strategy of appeal to reason is less commonly used, however its use also has a certain place in correctly constructed and reasoned speech. The implementation of mixed tactics depends on many factors; however, they are always used to some extent by lawyers for various purposes.

A wide range of language and linguistic tools help barristers and prosecutors to achieve their goals. Some of them help to give the performance a certain degree of expression and emotionality, while others help to build a clear and reasoned individual line of defense or accusation.

Thus, various tactics of addressing the participants in the trial are one of the ways of emotional impact not only on the jurors, but also on the rest of the people present in the courtroom. Appeals can contain a variety of speech elements of a psychological impact on a person – compliments, words of gratitude and praise, manifestations of sympathy and respect, as well as humorous statements and jokes, the effect of which impresses those present in the hall and disposes to a lawyer or prosecutor. Passages of addresses are most often saturated both stylistically and lexically, combining attention-grabbing turns of speech and constructions.

In conclusion, we note the fact that, according to our observations, the American linguoculture is characterized by the use of all the identified tactics by both prosecutors and lawyers who resort to a combination of several tactics to create the effect of rapprochement with the audience.

References:

1. Opening Statement of U. S. Attorney Robert Spencer in the Zacarias Moussaoui Trial (March 6, 2006: P. 21–46 transcript). URL: <http://law2.umkc.edu/faculty/projects/ftrials/moussaoui/zmmacmahon.html>
2. Мосейко, А.А. Этикетные модели поведения в британской и русской лингвокультурах : дис. ... канд. фил. наук. Волгоград, 2005. 197 с.
3. Чернейко Л.О. Базовые понятия когнитивной лингвистики в их взаимосвязи. Язык, сознание, коммуникация : сб. ст. / отв. ред. В.В. Красных, А.И. Изотов. М., 2005. Вып. 30.
4. Statement for the defense delivered by defense attorney Dick DeGuerin at the Galveston County murder. URL: <http://www.criminaldefense.homestead.com/Durst.html>
5. Excerpts from prosecutor Marcia Clark's closing arguments Sept. 26, 1995, in the O.J. Simpson murder case. URL: <http://www.usatoday.com/news/index/nns28.htm>

Гусейнова К. С. Основні тактики стратегії емоційного впливу в американському судовому дискурсі

Анотація. Останнім часом спостерігається тенденція вивчення мовної комунікації як компонента людської діяльності, оскільки спілкування має багато спільного з іншими видами діяльності. Їх поєднує наявність об'єкта, цілей, засобів, способів досягнення результату та самого результату. Невід'ємною складовою мовної поведінки представників будь-якої сфери професійної комунікації є методи комунікативного впливу на адресата.

Юридичний дискурс не є у цьому відношенні винятком. Виникнення інтересу до функціональних та прагматичних сторін вивчення усного юридичного дискурсу зумовило появу у вітчизняній та зарубіжній науці великої кількості досліджень, присвячених вивченню практичної сторони усного судового дискурсу, окремих лінгвістичних аспектів мови права та юриспруденції, а також прагматичної складової. Юридичний дискурс є різновидом інституційного дискурсу, який у сучасному світі реалізується в багатьох сферах людської діяльності.

Ця стаття присвячена дослідженню комунікативно-прагматичного аспекту усного юридичного дискурсу, основною сферою реалізації якого є виступи у суді. У зв'язку з цим ми можемо говорити про судовий дискурс як різновид юридичного дискурсу в ситуації судового засідання.

Різному роду тактики звернення до учасників судового процесу є одним із способів емоційного впливу не тільки на присяжних, а й на інших осіб, присутніх у залі судового засідання. Звернення можуть містити різноманітні мовні елементи психологічного впливу на людину - компліменти, слова вдячності та похвали, прояви співчуття та поваги, а також гумористичні висловлювання та жарти, ефект яких вражає присутніх у залі та сприяє адвокатам або прокурорам. Пасажи звернень найчастіше насичені як стилістично, так і лексично, поєднуючи у собі привертаючі увагу мовні звороти та конструкції.

Здійснюючи комунікативний вплив на аудиторію, юрист має на меті когнітивний та комунікативний план,

що реалізуються за допомогою стратегій комунікативного впливу.

У цій статті аналізуються основні тактики стратегії емоційного впливу в американському судовому дискурсі, а також виділяються їх найбільш характерні риси, зумовлені національною та культурною специфікою. Серед тактик,

що розглядаються, особлива увага акцентується на таких тактиках, як професійна самопрезентація, створення «кола своїх», створення «кола чужих», комплімент, аналогія.

Ключові слова: стратегія емоційної дії, тактика, лінгвокультура, судовий дискурс, «коло своїх», «коло чужих», комплімент, аналогія.

*Демиденко Г. Г.,
кандидат філологічних наук,
старший викладач кафедри української мови
Криворізького державного педагогічного університету*

ЕТНОФРАЗЕОЛОГІЗМИ З КОМПОНЕНТОМ ХЛІБ ЯК МЕНТАЛЬНІ МАРКЕРИ УКРАЇНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

Анотація. У статті розглянуто фразеологізми з компонентом хліб з позиції їх етнокультурної семантики. Проаналізовано наукові розвідки мовознавців, зацікавлених питаннями етнофразеологічного фонду української мови, звернено увагу на ті напрацювання в етнолінгвістичній царині, які сприяють висвітленню окремих етномотивованих реалій; проаналізовано наявні в науковому обігу витлумачення етнофразеологізму як такого мовного утворення, що актуалізує знання лінгвоносців про світ, зокрема й народну харчову культуру крізь призму ментальних рис, світоглядних орієнтирів, національного світовідчуття тощо.

Інтерес сучасної лінгвістики до питань взаємодії мови і культури, мови й мислення, реалізованих у тріаді «мова – культура – людська особистість», формують актуальність запропонованої теми. З'ясовано, що одним із напрямків етнофразеології є вияв ціннісних орієнтацій, закорієних у внутрішній формі цих лінгвоодиниць та їх знакової динаміці. За таких умов зроблено висновок про те, що значним культурно-національним потенціалом наділено фраземи з етнографічним компонентом, зокрема такими є сталі звороти з компонентом-глютенемою хліб. У результаті вивчення мовного матеріалу доведено, що національна кухня не позбавлена етнокультурного навантаження, а сама їжа постає виразником не тільки біологічної, але й культурної цінності.

У роботі розглянуто вербальне вираження культуремою хліб у зв'язку із опрацюванням словників різних типів, а саме: словник знаків української етнокультури, словники загальномовної та ареальної фразеології. Подано семантичний аналіз етнофразеологізмів, запропоновано їх поділ на лексико-тематичні групи, що містять компонент-назву хліб як у загальнонаціональній фразеосистемі, так і в мові говірок. Визначено найбільш продуктивні в кількісному відношенні номінації; опрацьовано фразеологізми, які ілюструють різні життєві й побутові ситуації, відображають традиції і звичаї народу, розкривають окремі риси характеру українців, дають оцінку поведінці, моральним якостям, показують світ крізь призму культури харчування. Такі етномовні одиниці вербалізують загальний образ носія мови, репрезентують мовну картину світу.

Ключова слова: етнофразеологізм, етнокультура, національна лінгвокультура, національна кухня, лінгвоментальність, діалектна фразема, глютенема, мовна картина світу.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Сучасна лінгвістична царина демонструє зацікавленість дослідників у вивченні мовних одиниць крізь призму таких понять, як ментальність, культура народу, моральні та вольові

якості, особливості поведінки тощо. Не викликає сумніву те, що судження українців про себе й про світ навколо репрезентуються в мові, яку варто сприймати як засіб світопізнання, світосприйняття та акумуляції знань, вербалізовану систему ціннісних орієнтирів, поглядів на життя, біологічну та соціальну природу свого існування. Сьогодні можна впевнено констатувати, що ретрансляція таких знань і відчуттів мовця найпоказовіше виражено у фразеології, адже саме у стійких висловах збереглися найдавніші вірування та звичаї, світоглядні доміанти, особливості розуміння й сприйняття своєї духовної та матеріальної сутності.

Усе частіше в дослідницьке поле потрапляють ті фразеологізми української мови, які є планом вираження традиційної культури, і у зв'язку із цим їх варто розглядати у системі «мова – культура – етнос». Такі лінгвоодиниці потребують виваженої номінації й ретельного витлумачення, тому в науковому обігу натрапляємо на термін етнофразеологізм. Ідеться передусім про такий «особливий різновид семантично неподільних стійких сполучень слів, етнічно й культурно зумовлених ментальних утворень, у структурі яких наявний компонент культури, виражений етнолексемою, або сценарій образу одиниці відображає акціональні дії чи уявлення, притаманні певному етносу, походження яких пов'язане з обрядами, звичаями, ритуалами, повір'ями, замовляннями, міфами» [1, с. 29]. Окремого вивчення потребують сталі вирази з особливими етнокомпонентами, які вже давно набули ознак констант: *хліб, коровай, кожух, вінок, калина, кутя* та ін. Вважаємо, що аналіз фразем із компонентом *хліб* сприяє висвітленню проблемних ділянок у розумінні етномаркованих реалій, визначає особливості національно-культурної оцінки *хлібу* відповідно до традицій харчування, зважаючи на шанобливе, сакральне до нього ставлення, що, відповідно, і засвідчує актуальність нашої наукової праці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Твердження про відображення в мові національної культури наявне у працях багатьох українських і зарубіжних учених, для яких ключовою є «інтерпретація етномовних явищ у контексті теорії етносвідомості, формування уявлень про самотність відтворення етнічної, національно-культурної картин світу та опис механізмів, які забезпечують розуміння культурних цінностей, ідеалів, стереотипів й установок певного етносу» [2, с. 16]. В етнолінгвістичних роботах В. Жайворонка, В. Кононенка, З. Коцюби, Ж. Краснобаєвої-Чорної, Л. Лисиченко, Г. Онуфрійчук, Л. Савченко, О. Селіванової, І. Царьової Н. Шарманової, В. Ужченка та ін. розглянуті питання про вербальне вираження культурних кодів, цінностей та ідеалів етносу, стереотипізацію й концептуалізацію дійсності, взаємозв'язки між ментальними й мовними одиницями тощо. Посилена увага активізувалася

у площині етнофразеологічних розвідок, які повсякчас звертаються до понять етнічної картини світу, до сфери народної духовної культури, сакральності, традиційності (Г. Онофрійчук, Л. Савченко, І. Царьова). На сучасному етапі свого розвитку етнофразеологія постає як наука про національно-мовне життя, яка вивчає результати впливу, здійснюваного на фразеосистему психологією, міфологією, віруваннями, звичаями і традиціями, побутом, загалом уявленнями про світ і місце окремої людини та народу в ньому. Окремим спектром таких досліджень є діалектна фразеологія, яка, на думку мовознавців, найбільшою мірою виявляє здатність лінгвоодиноці транслювати культурні цінності та виражати етнокультурну семантику загалом (Г. Добролюжа, Н. Коваленко, Р. Міняйло, В. Ужченко, Н. Уманцева та ін.)

Мета статті полягає в тому, аби проаналізувати етнокультурний контекст фразеологізмів української мови з компонентом *хліб*, які можна вважати етномаркером національної ідентичності. Джерельна база дослідження охоплює стійкі вирази української мови, дібрані із загальнономовного фразеологічного словника [3], словників ареальних фразем [4; 5; 6; 7; 8; 9; 10] загальною кількістю близько 130 одиниць.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як стверджує Н. Шарманова, народна їжа українців характеризується багатством та різноманітністю. Чимало страв мають конкретне обрядове призначення (*каша, кутя, кисіль* тощо). Однак з особливою шанобою наші предки ставилися до *хліба*, вважали його святом. Він завжди лежав на почесному місці – на столі, на скатертині чи рушнику: щоб ніколи не переводився та сім'я не знала голоду. Люди вірили: як їсти хліб, то не можна лишати недоїдка, бо в ньому вся сила. Велика була роль хліба в обрядах, і зокрема на весіллі: *сонячний коровай, калачі, шишки* [2, с. 62].

В українській національній кухні хліб – це «1) харчовий продукт, що випікається з борошна, або зернова культура на пні; споконвіку хліб у великій пошані; ставлення до нього побожне, культове, бо це Божий дар; не випадково випікають його переважно у формі сонця й називають святом; їсти його потрібно лише з непокритою головою; при ньому не можна лаятися, насилати на когось прокльони; святий хліб не слід кидати під ноги, а коли випадково падає, його піднімають, цілують і кладуть на стіл» [11, с. 618].

Хліб по праву можна вважати визначальною ознакою історії українців, їх національної кулінарної культури, ментальним кодом. Вочевидь, важливу роллю хлібу є збереження духовної свідомості нашого народу, яка ґрунтується на традиційних християнських цінностях, зафіксованих у біблійних текстах, звідки й походять фразеологізми: *хліб засушений* [3, с. 746; 4, с. 184], *жити не хлібом єдиним* [3, с. 236].

В українській гастрономічній практиці хліб є улюбленою їжею, святинею, головою столу, про що свідчить значна кількість фразем з глютономною *хліб* у структурному складі як загальнонаціональної фразеології, так і ареальної. Наприклад, про надважливість хлібу в житті людини йдеться у сталих виразах: *сливка – слинка, риба – вода, а хліб – голова* [4, с. 184]; *хліб – не тягар* [4, с. 185]; *хліб та капуста біди в хату не пустять* [4, с. 185]; *грушка – минушка, аби хліб родив* [4, с. 184]. Зафіксовано у фразефонді української мови вислови, що ілюструють смакові особливості хлібу, фізичні дані (сухий, черствий): *хоч об [суху] дорогу бий* [10, с. 181]; *такий хліб, що за батьком можна кидати* [4, с. 184]; *у хліба роги й ноги* [4, с. 184].

Дібраний для аналізу мовний фактичний матеріал засвідчує: фразеологічна вербалізація етнолексми *хліб* в українській мові досить різноманітна. Проведене дослідження семантичного наповнення стійких зворотів дало змогу визначити набір ознак, які реалізуються у значенні фразем.

Високою відтворюваністю в опрацьованому масиві фразеологічних одиниць відзначаються сталі вислови, які ілюструють наявність чи відсутність хліба в родині через поняття голоду і ситості, заможності, достатку і бідності. Нестача хліба завдає фізичних і психологічних страждань, жити без нього означає голодувати і бідувати, що власне зафіксовано у сталих зворотах північних діалектів, а саме: *ззів би боханець хліба* [6, с. 47]; *перебиватися з хліба на воду* [6, с. 374]; *перебиватися з хлібом і водою* [6, с. 374]; *сидіти без хліба* [6, с. 374]; *сидіти на хлібі та воді* [6, с. 374]; *без кришки хліба сидіти* [6, с. 178]. Як бачимо, супутньо є глютонома *вода*, яка виступає виразником важливої біологічної потреби людини в рідині. У мовленні поліщуків побутують вислови *[і] хліб не кажний день є* [4, с. 184]; *їсти сухий хліб* [4, с. 184], які також транслюють уявлення українців про голодне життя. В академічному словнику загальнонародної фразеології вираз *їсти сухий хліб* [3, с. 282] позбавлений оцінки названого фізіологічного стану при нестачі продуктів й увиразнює насамперед фінансову скруту, нестатки, нужду.

В українській фразеології соціальне й матеріальне виснаження також пов'язане з відсутністю хліба як базової потреби, як першочергового показника добробуту і процвітання родини, господарства, країни. Наприклад: *лишиться без кришки хліб* [6, с. 179]; *[і] хліба ні за що купить* [4, с. 184]; *перебиватися з хліба на воду* [3, с. 489]; *заробив води до хліба* [7, с. 49]; *перебиватися на чорному хлібі* [3, с. 282]. Останній вислів має у своїй структурі прикметник *чорний*, репрезентуючи тим самим якість хліба – джерела життєдайної енергії, адже *чорний хліб* зазвичай випікається з житнього борошна і традиційно виступав головним продуктом харчування незможних людей, селян порівняно з тим, що вживали знатні особи, панство (пор. *їсти білий хліб* – «жити заможно, сито» [10, с. 512]).

Фактичний матеріал демонструє, що хліб виражає народні уявлення про загальний достаток і заможність, адже є базовим продуктом, тому вислів *їсти хліб* [3, с. 282], *мати шматок (кусень, кусок) хліба* [3, с. 379] кваліфікують такий матеріальний стан людини, коли вона має все необхідне для існування, не відчуває нестатків, заробляє достатньо на прожиття. Інший рівень благополучного й ситого життя ілюструють вислови, як-от: *хліб і до хліба* [9, с. 242; 3, с. 745], *заробити на хліб і горілку*, тобто «добре заробити» [6, с. 374], де зафіксовано глютоному *горілка*, що постає увиразником матеріальних благ. На противагу названим лінгвоодиноціям фіксуємо вираз *перепадати на хліб*, що означає «мати мізерний заробіток» [3, с. 497] і, очевидно, підтверджує висловлені вище зауваження про функцію хлібу як загального мірила національного й особистого добробуту.

Значну частотність виявляють фразеологізми, внутрішня форма яких відображає соціально зумовлене явище – проживання за рахунок інших. Наприклад: *все життя чужий хліб їсть* [4, с. 184]; *з'їдати чужий хліб* [4, с. 184]; *чужий хліб з'їдати* [4, с. 185]; *їсти чужий хліб* [3, с. 282], де промовистим вербалізатором паразитичного існування є прикметник *чужий*.

Фінансово-матеріальна залежність, короткотривала чи занадто довга, від іншої особи виражена таким висловом,

як-от: *з'їсти хліба* [4, с. 184; 3, с. 265]; *переїдати хліб* [3, с. 493]. У вислові *їсти (просити) ласкавий (ваши) хліб*, що в мовленні лемків означає «бути на утриманні в родичів або інших людей, які з ласки погодилися утримувати сироту або ж іншу людину» [9, с. 110], має символічне означення хліба – *ласкавий*. Як бачимо, у такому активному функціонуванні прикметників у структурному складі аналізованих фразем синтезовано атрибутивні характеристики наших уявлень про хліб. Наприклад: *чужий хліб, сухий хліб, тяжкий хліб, гіркий хліб, казенний хліб* та ін. Так, скажімо, вираз *їсти казенний хліб*, тобто «жити за рахунок держави» [3, с. 282], пов'язаний із семантичним наповненням саме прикметника *казенний* у значенні державний, такий, що належить казні. У такому ж аспекті заслуговують на увагу вислови, які ілюструють нужденність людини через випрошування матеріальних благ в інших людей, фактично життя за їх рахунок. Наприклад: *прошений хліб* [9, с. 242; 3, с. 745]; *проханий хліб* [3, с. 745], *ласкавий хліб* [3, с. 745].

Протилежними за значеннями до проаналізованих попередньо фразеологізмів є сталі звороти, що демонструють прагнення людини до самостійного життя, яке починається з відокремлення від батьків, створення власних побутових благ. Для таких здебільшого діалектних виразів характерним є займенниковий компонент *свій*, а саме: *їти на свій хліб* [6, с. 374; 4, с. 184]; *бути на своїх хлібах* [4, с. 184]; *свій хліб* [9, с. 242; 3, с. 746]; *добувати хліб [свій]* [3, с. 211]. Останній вираз засвідчує додатковий інформаційний посил, акцентуючи на заробітках собі на прожиття саме важкою працею. З-поміж досліджуваних лінгвоодиниць фіксуємо й такі, що дають уявлення про хліб з позиції його цілісності / подільності, наприклад, *мати шматок хліба* [4, с. 184]; *одрізаний шматок хліба* [3, с. 655], який вербалізує звичну для українців родинно-побутову ситуацію, коли вийшовши заміж дочка починає жити самостійно, незалежно від батьків. У мовленні поліщуків також побутує вираз *одрізана скибка хліба* [4, с. 184], однак з локальною семантикою, даючи характеристику самотній людині.

Значну продуктивність виявляють фраземи із компонентом *хліб*, смисловий діапазон яких зосереджений на відображенні людської праці, що посідає одне з ключових місць у житті українського народу. За народними уявленнями хліб на столі мають працювати, наполегливі люди, а хліборобство є традиційним національним заняттям. Показовими в цьому сенсі є вислови, що демонструють важку працю, наприклад, фразеологізм *тяжкий хліб* є загальноживаним і досить поширеним у мові говірок, де схарактеризовано не тільки фізичну працю, але й зауважено на важкості заробітків взагалі [4, с. 184; 9, с. 242; 3, с. 746]. Подекуди семантика фразем розширюється, і сталі звороти демонструють важкий досвід здобування заробітків, різні життєві негаразди, які можуть спіткати людину: *скуштувати хліба* [3, с. 661]; *наїстися усіх хлібів* [10, с. 512]; *гіркий хліб* [4, с. 184].

Як свідчить спостереження над мовним матеріалом, сталі звороти з компонентом *хліб* презентують протилежні значення, тому на противагу важкій роботі в мовній практиці українців побутують вислови на позначення легкої праці, яка подекуди межує з ледарством. Наприклад: *легкий хліб* [3, с. 745; 4, с. 184; 9, с. 242]; *лежаний хліб* [3, с. 745]; *сідати на легкий хліб* [3, с. 649]; *на легкий хліб вийти* [10, с. 512]; *легкого хліба*

шукати [4, с. 184]. Закономірно, що про працюватість, успішність господаря і тим більше про його нікчемність також можна висловитися, уживаючи фразему *не в лежня хліб, не в дурня гроші* [7, с. 443], яка власне й характеризує поганих господарів.

Чимало репрезентантів досліджуваної групи фразеологізмів відображають у своєму значенні «безперервний процес розвитку етнокультури, акумулюючи у внутрішній формі найрізноманітніші вияви національної духовності» [12, с. 359]. Відповідно до національних традицій українців хліб «має обрядове значення – при сватанні, заручинах, батьківському благословенні на шлюб, при новосіллі, на похороні тощо [11, с. 618]. Найбільшу частотність уживання такі лінгвоодиниці мають у східнослов'янських і степових говірках Донбасу, а у фразеографічній літературі зафіксовано їх етнографічний характер. Загалом ілюстраторами поведінкових ритуалів, що супроводжують саме весілля, підготовку до нього є різноманіття висловів на позначення процесу сватання, як-от: *відкусити хліб (хліба)* [10, с. 511; 4, с. 184], *перерізати хліб* [4, с. 184; 3, с. 498]; *розрізати хліб на дві частини; хліб ламати* [4, с. 184]; *хліб різати* [10, с. 511]. Частують хлібом й під час інших весільних обрядодій, що відображено у фраземі *їти хліба одвідать*, яка вербалізує процес частувати в домі молодої ранком після першої шлюбної ночі, натомість фразема *хліба одвідать* репрезентує частуватися в домі молодої другого весільного дня [10, с. 512]. У лемків дані про весільні, передвесільні чи післявесільні клопоти зберіглися у внутрішній формі фразем: *їти на хліб* [9, с. 108]; *брати на хліб* [9, с. 45]. У раз відмови дівчини під час сватання уживаним є сталий зворот *повертати хліб* [3, с. 524], якщо ж навпаки домовленості було досягнуто, то за традицією прийнято обмінятися хлібом, що відображає вираз *обміняти хліб [святий]* [3, с. 455]. З-поміж дібраного мовного матеріалу зафіксовано фразеологізм, який демонструє процесію поминок, а саме: *хліб нести* – «робити поминки» [6, с. 374].

Зустріч гостей для українця також є урочистою подією, що супроводжується ритуалом-привітанням і піднесенням хліба на знак гостинності й пошани. Наприклад: *давати хліб і сіль* [6, с. 374]; *хліб-сіль* [4, с. 185]. У формулах вітання чи побажання, як-от: «*Хліб-сіль!*», «*Хліб та сіль!*», глютонами *хліб* та *сіль* постають символом найголовнішого, що має бути в людини, щоб пригостити когось, тому й уживається як традиційне привітання до кого-небудь під час їди з побажанням доброго апетиту [3, с. 746]. Закономірно, що подібні фраземи в окремих своїй варіантах демонструють дружнелюбну поведінку когось, номінують дружні стосунки між кимось, у кого є спільні інтереси, турботи, можливо спільний побут: *водити хліб і сіль* [4, с. 184]; *водити хліб-сіль* [3, с. 122]; *ділити хліб-сіль* [3, с. 203].

Хліб як найцінніший дар, як щось найочікуваніше символізують ті подарунки, які дорослі можуть принести дітям, повертаючись з роботи чи з дороги, адже такі зустрічі супроводжуються висловами *хліб од (від) зайця* [10, с. 513], *хліб од (від) лисички* [10, с. 513]. Як стверджують фразеографічні джерела, ці фраземи вживають у жартівливому контексті мешканці східнослов'янських і степових говірок [10, с. 513].

Як бачимо, фразеологізми метафорично переосмислюють властивості хліба, його вплив на життя й поведінку людини; будучи джерелом фізіологічного благополуччя він

нагромаджує навколо себе різноманітні асоціативні поля, пов'язані із зовнішнім виглядом людини, її моральними рисами, розумінням життя і смерті загалом. Завершення земного життя передбачає зупинку не стільки фізичного існування, скільки демонструє те, що людина перестане споживати хліб чи буде випікати його на тому світі: *збирається хліб пекти Богу (батькам, родичам)* [10, с. 511]; *перестати їсти хліб* [10, с. 511] та ін. У кількісному вимірі досліджені звороти виявляють меншу відтворюваність у мовленні українців, однак синтезована в них культурно-національна інформація є можливістю пізнати особливості національного світобачення й світовідчуття.

Звертаємо увагу на звороти, семантика яких відображає народні уявлення про концепцію виховання дітей, клопоти і проблеми, пов'язані з цим (*малі діти їдять хліб, а великі серце* [6, с. 333]), про життя у прийомах (*приймацький хліб собацький* [4, с. 184]; про родинні стосунки загалом (*у дочки хороши очки, а в невісточки хліба з'їсточки* [4, с. 336]; *хліб як зять: який є такий і їдять* [5, с. 22]).

Фраземи із компонентом *хліб* є показовими при описі розумових здібностей мовця. Наприклад, дурну, нездібну до чогось людину називають так: *дурний, як сало без хліба* [6, с. 307]; *дурне сало без хліба* [3, с. 628]; *дурне як сало без хліба* [7, с. 182]; *дурне сало без хліба* [7, с. 182], подекуди вживання таких зворотів характерне для лайки задля того, аби образити, принизити співрозмовника. На позначення душевних якостей особистості, доброти, людяності, співчуття до когось, щедрості вживають вислови на кшталт *і в борці вкинути, і на хліб намазати* [7, с. 35]; *хоч на хліб намазати* [7, с. 388]; *ділитися останнім шматком хліба* [3, с. 204]; *останнім куском хліба поділитися* [7, с. 117]; *дати хліб у руки* [3, с. 189]; *добрий, як з маслом хліб* [9, с. 243]. Подібних позитивних конотацій набуває і вираз *хліб за хліб* [8, с. 218], що вживається в ситуації, коли варто сказати про вдячність за надану допомогу.

Зв'язок глютонами хліб із життям народу надто тривалий і глибокий, що сприяло виникненню фразем на позначення найрізноманітніших рис людини. Скажімо, когось сором'язливого назвуть сталим зворотом *кусок хліба не з'їсть* [10, с. 294]; хитрого, схильного до обману опишуть, як-от: *хворий лежить, та без нам'яті хліб їсть* [4, с. 184]; кого-небудь улесливого зневажливо схарактеризують таким, що *хоч на хліб намазуй* [10, с. 513], вигадливість, вимогу мати щось незвичне, недоступне схарактеризують завдяки фраземі *захотіти хліба чорного з маслом машинним* [10, с. 511].

Не позбавлена народна фразеологія й інших негативних номінацій людської вдачі, коли йдеться про скупу людину, можна послуговатися такими виразами: *з чужої торби хліба не шкода* [4, с. 184]; *хапає як голодний хліб* [4, с. 184]; *тримає ніби я йому хліб в голодовку винен* [4, с. 184]; про когось набридливого скажемо вживаючи вираз *голодній кумі хліб на умі* [4, с. 184].

Антонімічною парою на Поліссі виступають вислови, пов'язані з вольовими якостями людини, її вмінням мати власні думки, переконання, життєву позицію і бути позбавленою цього, наприклад, *не вчи ученого їсти хліба печеног* [4, с. 184] і *жити чужим хлібом* [4, с. 184]. Про пристрасть людини до чогось маніфестує фразема *і хлібом не годуй* [3, с. 155], яка в поліських говірках розширює свою семантичну наповненість і вживається на позначення проти-

лежних емоційних станів, а саме: від байдужості до великого бажання. Окрім номінації морально-етичних чеснот людини, її почуттєвої сфери, народна фраземіка надає відомості про фізичний стан мовця. Наприклад, з іронією говорять про когось здорового, хто вдає із себе хворого *не одна тонна хліба вмире* [10, с. 491], а про фізично кволого, млявого вживатимуть вислів *як три дні хліба не їв* [3, с. 281].

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Отже, аналіз мовних фактів демонструє, що хліб є символом життя, фігурує в народних обрядах (при сватанні, заручинах, батьківському благословенні на шлюб, при новосіллі, на похороні), є споконвічним харчовим звичаєм українців, незмінним компонентом людського існування і традиційним елементом харчової культури народу. Детальне вивчення структурного складу й семантичного обшару фразеологізмів із глютоною хліб дає змогу підсумувати, що такі вирази позначають фрагменти дійсності, асоційовані із благополуччям / знедоленістю, багатством / бідністю, працьовитістю / ледачістю, самостійністю / залежністю, гостинністю, привітністю, щедрістю, як найвиразнішими якостями українців. У мові говірок закорінилися уявлення про риси характеру мовців, їх поведінкову, вчинки та ін. Фразеологія якнайвиразніше вербалізує шановане ставлення до хліба, що, відповідно, транслює й усебічну повагу й поцінування національної кухні, їжі загалом. Перспективу майбутніх наукових пошуків убачаємо в дослідженні та систематизації фразеологічних виявів національної гастрономічної традиції, яку репрезентують інші глютономні компоненти.

Література:

1. Савченко Л. В. Етнолінгвістична реконструкція фразеологізмів української мови : дис. ... філол. наук. К., 2014. 598 с.
2. Шарманова Н. М. Етнолінгвістика : навчальний посібник для студентів факультету української філології / за ред. Ж. В. Колоїз. Кривий Ріг : НПП АСТЕРІКС, 2015. 192 с.
3. Словник фразеологізмів української мови / уклад. В. М. Білоноженко та ін. Київ : Наукова думка, 2003. 1104 с.
4. Доброльожа Г. М. Фразеологічний словник говірок Житомирщини. Житомир : ПП Туловський, 2010. 404 с.
5. Доброльожа Г. М. Етноконцептний словник постійних народних порівнянь поліських і суміжних говірок. Житомир, 2020. 148 с.
6. Коваленко Н. Д. Фразеологічний словник подільських і суміжних говірок. Кам'янець-Подільський : ТОВ «Рута», 2019. 412 с.
7. Мацюк З. Що сільце, то нове сільце : словник фразеологізмів Західного Полісся. Луцьк : Вежа-Друк, 2013. 476 с.
8. Словник фразеологізмів та паремій Чернівецьчини : матеріали до словника фразеологізмів та паремій Чернівецьчини / уклад. Г. Кузь, Н. Руснак, М. Скаб, Л. Томусяк. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т імені Юрія Федьковича, 2017. 352 с.
9. Ступінська Г. Ф., Битківська Я. В. Фразеологічний словник лемківських говірок / за ред. Г. Ф. Ступінської, В. Я. Ступінського. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2013. 464 с.
10. Ужченко В. Д., Ужченко Д. В. Фразеологічний словник східно-слобожанських і степових говірок Донбасу. Луганськ : Вид-во ДЗ «ЛНУ ім. Тараса Шевченка», 2013. 552 с.
11. Жайворонок В. Знаки української етнокультури : словник-довідник. Київ : Довіра, 2006. 703 с.
12. Ужченко В. Д., Ужченко Д. В. Фразеологія сучасної української мови : навч. посіб. Київ : Знання, 2007. 494 с.
13. Доброльожа Г. Хліб та борошняні вироби в поліській фразеології: історичний та етнокультурний коментар. Мовознавчий вісник. 2012. Вип. 14-15. С. 128–134.

Demydenko G. H. Ethnic phraseological units with the nominative component BREAD as mental markers of the Ukrainian identity

Summary. The paper investigates the Ukrainian phraseological units bearing the nominative component BREAD through the prism of their ethnic and cultural semantics. It represents the analysis of recent scientific research among linguists interested in the Ukrainian ethnic phraseological fund. It focuses mainly on those works in the ethnolinguistics that contribute to the coverage of certain ethnically motivated realities. The study gives the definition and further interpretation of an ethnic phraseological unit as a linguistic formation that reveals the knowledge of language speakers about the world, including folk food culture through the prism of mental traits, worldview orientations, national worldview, etc.

The interest of modern linguistics in terms of language and culture interaction, language and thinking, is commonly presented through the triad “language – culture – human personality”, which forms the relevance of the proposed topic. It has been found that one of the issues that ethnophraseology focuses on is the manifestation of value orientations rooted in the internal form of these linguistic units and their sign dynamics. Under these conditions it is concluded that ethnic phraseological units bear a significant cultural and national potential, especially those samples which contain ethnographic

components, in particular, set expressions with the nominative component BREAD. The analysis of the language material proves that national cuisine is not devoid of ethno-cultural load, and food itself is an expression of not only biological but also cultural value.

The paper deals with the verbal expressions of the cultural concept BREAD given in dictionaries of different types, namely: a dictionary of signs of the Ukrainian ethnoculture, dictionaries of general and regional phraseology. The study presents semantic analysis of ethnic phraseological units, their division into lexical and thematic groups containing the nominative component BREAD both in the national phraseological system and in the language of dialects. The research determines the most productive nominative units. The analysis of the phraseological units illustrates their relevance to various life and routine situations, reflecting the traditions and customs of the Ukrainian people as well as revealing certain traits of the Ukrainian character, assessing behavior, moral qualities, showing the world through the prism of food culture. Such ethnolinguistic units verbalize the general image of a native speaker and represent the language picture of the world.

Key words: ethnophraseology, ethnoculture, national linguistic culture, national cuisine, linguistic mentality, dialectal phraseology, gluttonoma, language world picture.

*Діброва В. А.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри англійської мови гуманітарного спрямування № 3
Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»*

*Духаніна Н. М.,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри англійської мови гуманітарного спрямування № 3
Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»*

*Тищенко М. А.,
викладач кафедри англійської мови, гуманітарного спрямування № 3
Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»*

СИЛА ЗАПЕРЕЧЕННЯ В АНГЛІЙСЬКОМУ КОНТЕКСТІ

Анотація. Мета роботи – розкриття ролі та значення категорії та показати, що заперечення є важливим для вивчення іноземної мови. Загальноприйнятий погляд на те, що негативні твердження прагматично менш сприятливі та передають менше інформації, ніж позитивні, ставиться під сумнів шляхом аналізу ідейних, текстових, контекстуальних і міжособистісних ролей негативних тверджень. Методологічною основою дослідження є метод лінгвістичного спостереження і опису, а також метод контекстуального аналізу. Значущі ролі заперечення демонструють необхідність повного врахування тексту та контексту при розумінні заперечень у реальній мові, а однозначний погляд на прості негативних висловлювань демонструє відсутність розуміння такого підходу; слоган «ні означає ні» аналізується шляхом порівняння з одноразовими та повторюваними «ні». В процесі семантичного аналізу компонентів стійких словосполучень використовується метод компонентного аналізу, а також кількісний метод для підрахунку аналізованих мовних одиниць. Припущення полягає в тому, що тип заперечення вибирається з урахуванням оптимальної релевантності. Тобто люди приймають інтерпретацію, яка дає більший когнітивний ефект із меншими зусиллями на обробку (когнітивний рахунок). Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, заперечення може бути частиною суперечливих структур, які, будучи самодостатніми одиницями, не сприяють оновленню функції дискурсу, а, скоріше, блокують потік інформації. Аналіз функцій заперечення входить у ширшу структуру стилістичного аналізу, мета якого полягає в тому, щоб обговорити, як передній характер заперечення як рекурсивної функції та може мати ефект дезінформації. Висновки. В результаті проведеного дослідження, виявлено, що використання категорії «заперечення» визначає полярну опозицію ствердного, заперечує існування або невизначеного спростування. Це також відоме як «ні». Класична логіка нагадує заперечення з функцією істини, яка перетворює істину на хибність і цілком здатна на це виконання протилежної операції. Це заперечує істинність речення. Це просто перетворення стверджувального речення,

яке перетворює просте стверджувальне речення в негатив та на сьогоднішній день є актуальним і є перспективним для подальшого дослідження.

Ключові слова: мовні універсалії, категорія «заперечення», релевантність, істина, хибність.

Актуальність теми дослідження. Протягом багатьох років заперечення було однією з найбільш обговорюваних тем у граматиці англійської мови та предметом багатьох наукових робіт. Заперечення є фундаментальним мовним явищем для всієї мовної системи. Це з'являється на різних семантичних і синтаксичних рівнях і має різні цілі та значення. Сила заперечення – здатність вимкнути силу іншої істини. Заперечення здібностей також відоме як блокування здібностей, скасування здібностей, пом'якшення здібностей, заперечення здібностей, нейтралізація здібностей, придушення здібностей, анти-потужність, зняття заклинань, анулювання, потенційна заборона, блокування здібностей, скасування здібностей, пом'якшення здібностей, нейтралізація здібностей, анулювання здібностей і придушення потужності.

Виклад основного матеріалу. Заперечення – це граматичне явище, яке досліджувалось довгий час. Як логіко-розумова категорія феномен заперечення розвинувся в процесі тривалої інтелектуальної еволюції людства. Сьогодні категорія заперечення, поряд із категорією ствердження, становить одну з головних форм мислення людини і є властивою для всього людства. Аристотель був першим автором аналізу заперечення з філософської точки зору. З тих пір було проведено тисячі досліджень, як проілюстровано основною бібліографією заперечення в природній мові (Seifert and Welte 1987). Одну з перших категоризацій заперечень запропонував Отто Есперсен (1924) у розділі про настрій, де граматики розрізняє «категорії що містять елемент волі» та категорії «що не містять елемента волі». Його граматика також присвячує розділ запереченню.

Отже, **мета роботи** полягає у вірному використанні категорії заперечення, яка належить до розряду функціонально-

семантичних утворень, притаманних усім мовам світу. Як логіко-розумова категорія феномен заперечення розвивався в процесі тривалої інтелектуальної еволюції людства. Розуміння заперечення як логічної категорії пов'язано із класифікацією суджень. У формальній логіці заперечення і ствердження є фундаментними категоріями, які є протилежними судженнями. Сьогодні категорія заперечення, поряд із категорією ствердження, становить одну з головних форм мислення людини і є властивою для всього людства і є важливим компонентом міжкультурної комунікації: без заперечних висловлювань сьогодні неможливо уявити повноцінне людське спілкування будь-якою мовою.

Заперечення – це слово або фраза, яка показує, що ви відкидаєте або не згодні з чимось. У звичайних розмовах ми постійно використовуємо заперечення, тому багато з цих слів повинні бути вам знайомі. *Can't, don't i won't* – усі загальні засоби вираження заперечення (а також *not is, doesn't i not*). Такі слова, як *nobody* та *never*, також є негативними – вони просто виражають незгоду іншим способом.

Онтологічне значення і функціональна активність категорії заперечення, яка знаходить своє вираження в системах усіх природних мов, дає дослідникам підстави відносити заперечення до мовних універсалій (В. Манакін [1], Vystrov, Y., Petryna, O., Matton M. [2], Brown P. [3], O. Есперсен [4], А. Паславська [5] та ін.) як таких функціонально-семантичних утворень, що зумовлені, з одного боку, прагненням людини до диференціації (насамперед і шляхом заперечення) явищ буття і відображенням цього процесу в мові, а з іншого, – у різних ситуаціях спілкування мають національно-культурну специфіку. Незважаючи на те, що проблематику заперечення вже досить детально опрацьовано, вона залишається актуальною, оскільки сучасний розвиток мовознавства, найновіші досягнення в лінгвістиці тексту, когнітивістиці, комунікативних жанрах відкривають перспективи та нові аспекти аналізу категорії заперечення.

Відповідно до Свон (1996), заперечні неозначені займенники, такі як ніхто, нічого, ніколи тощо, є досить емпатичними. Ми часто віддаємо перевагу використовувати не будь-хто, ні що-небудь, ні коли-небудь тощо. Зауважте, що будь-хто, що-небудь, будь-коли тощо самі по собі не є негативними словами. Вони мають використовувати з *not*, щоб надати негативного значення. Наступні приклади ілюструють це:

I opened the door, but I couldn't see anybody.

I'm sorry, I can't tell you anything.

Деякі ряди неозначених займенників у деяких мовах також асоціюються з негативним середовищем, але не обмежуються вираженням *не існування*. Крім заперечних речень, вони також можуть використовуватися в умовних і питальних реченнях, стандартне порівняння та інші середовища. Вирази, які показують цей розподіл, зазвичай називають елементами негативної полярності.

Елементи негативної полярності використовуються для вираження екзистенційної квантифікації в межах заперечення.

В даній статті категорію заперечення розділили на окремі види. Звертаємо увагу на відмінності між *клаузальним* і *складовим* запереченнями та різницею між двома запереченнями *not* і *never*, які трапляються в різних середовищах. Якщо дві одиниці граматики мають протилежне значення, що означає, що вони не можуть бути істинними в одній ситуації, тоді одна є запереченням іншого. Негативний елемент пари – це той, якому інтуїтивно не вистачає властивості, як у другому з кожного пара в (1) і (2):

(1) a) *John has a good personality.*

b) *John doesn't have a good personality.*

(2) a) *He is happy.*

b) *He is unhappy.*

Існує кілька типів заперечення. Veselovská [6, 54–55] розрізняє семантичні, лексичні, фразові та клаузальні заперечення. Семантичне заперечення охоплює антонімію – відношення з протилежним значенням. Англійською, як і іншими мовами, вони мають переважно різні стебла. Приклад (3) демонструє протилежності живого і мертвого в трьох мовах. Так як у всіх вони різні основи, не потрібні заперечні афікси для створення семантичного заперечення:

(3) a) *alive – dead (English)*

b) *tirik – o'lik (Uzbek)*

c) *lebendig – tot (German)*

Приклад (3) показує, що мертве є негативним, оскільки воно не має властивості життя.

Це поняття протилежностей застосовується до лексичного заперечення, яке створюється додаванням.

Негативні префікси та суфікси, такі як *im-, in-, non- i -less* або *-free* до позитивного слова. Афікси створюють протиставлення до а позитивне слово, і вони створюють позитивно-заперечні пари слів. Таким чином, одне позитивне слово може мати два негативні відповідники, слова які належать до семантичного чи лексичного заперечення. Приклад (4) вказує на лексичне заперечення *untrue* і семантичне заперечення *false* їхній позитивний аналог істинний:

(4) *Правда – неправда/хибність*

Л. Хорн розглядає спеціальне заперечення на прикладі речення *“The director didn't sign the document yesterday”*. Дослідник доводить, що залежно від логічного акценту можна по-різному інтерпретувати заперечення. Однак слід також наголосити, що заперечення в цьому випадку можна розглядати як поняттєву категорію, а не граматичну, оскільки формальний показник заперечення *“not”* відноситься не до предикативного центру, а до інших членів речення. Використання заперечення з іншими членами речення одночасно з акцентуванням останніх викликано прагматичними причинами; в цьому випадку ми бачимо прояви прагматичного аспекту заперечення, що накладається на семантику заперечення. Відповідно, при цьому пропонуються такі варіанти інтерпретації:

It wasn't the director who signed (but someone else)

It wasn't the document that they signed (but something else)

They didn't sign the document (but rather did another thing, etc.)

It wasn't yesterday that they signed it (but some other time) [7, с. 135].

Якщо розглядати це висловлювання ізольовано, тобто поза контекстом, у висловлюванні міститься відображення факту реальної відсутності дії в об'єктивній дійсності у часі та просторі. Категорія заперечення при цьому виступає в загальному типі, тобто визначає роз'єднаність предикативного центру речення – *“they”* і *“sign”*.

Заперечення – це складне явище, яке вивчали з багатьох точок зору, включаючи пізнання, філософію та лінгвістику. Як описав Лоулер (2010, стор. 554), когнітивно, заперечення «передбачає деяке порівняння між «реальною» ситуацією якийсь конкретний елемент і «уявна» ситуація, в якій його не бракує». Про важливість когнітивного підходу до вивчення заперечення свідчать найсучасніші наукові праці, де його

природа як здатності мислення розглядається і в одній мові: українській (М. Баган, Л. Кардаш), англійській (В. Михайленко), французькій (О. Мокра, І. Музейник), іспанській (Ю. Підпригора), і на матеріалі різних структурних мов: германських, романських, слов'янських (А. Паславська). В логіці формалізмів, «заперечення є єдиним значущим монадичним функтором», поведінка якого описується законом протиріччя, який стверджує, що жодне твердження не може бути одночасно істинним і неправда. У природній мові заперечення функціонує як оператор, як квантори та модальні. Основною характеристикою операторів є те, що вони мають область видимості, тобто їх значення впливає на інші елементи тексту:

a. *We didn't find the book.*

b. *We thought we would find the book. This was not the case.*

Враховуючи такий взаємозв'язок між запереченням і протиріччям з одного боку заперечення та контрасту з іншого, не дивно, що було виявлено, що заперечення досліджено в контексті класифікації дискурсивних відношень та виявлення протиріч.

Більшість досліджень у цій галузі використовують досить стандартні, тобто засновані на реченнях та методи виявлення заперечень. Після виявлення заперечення воно використовується як функція для завдання вищого рівня на виявлення суперечності або контрасту. Наприклад, Narabagiu, Hickl і Lacatusu (2006) обговорюють систему, яка спочатку виявляє заперечені вирази, а потім знаходить протиріччя на основі виявлених заперечень.

Висновки. Розуміння заперечення як неврахування детермінованого попереднім висловлюванням змісту веде до обмеження, коли з поля зору виключаються відповіді, які функціонально і з точки зору їхньої конкретної реалізації мають спільність із мовленнєвими діями не-врахування. По-друге, таке визначення розширює загально визначений концепт про те, що досліджуватися повинні й висловлювання, які, лише підтверджуючи роль мовця, визнають конверсаційну відповідність ініціального висловлювання або сигналізують, що мовець бере до уваги попередню установку, реалізовану в ініціальному висловлюванні.

Література:

1. Манакин В. М. Мова і міжкультурна комунікація. Київ : Академія, 2012. 288 с.
2. Bystrov, Y., Petryna, O., Matton, M. (2018) Double Negation in English and Ukrainian: a View from Cognitive Linguistics and a SLA Context. *Studies about Languages* [Vol. 33], 17–32.
3. Brown P., Levinson S. *Politeness: Some Universals in Language Usage*. Cambridge : Cambridge University Press, 1987. 345 p.
4. Jespersen O. *Negation in English and other Languages*: København: Kgl. Danske Videnskabernes Selskab, Historisk-Filologiske Meddelelser 1; 5. [Reprinted in: *Selected writings of Otto Jespersen*. London: Allen & Unwin, no year.], 151.
5. Паславська А. Й. Заперечення як мовна універсалія: принципи, параметри, функціонування. Львів : ЛНУ, 2005. 289 с.

6. Veselovská Ludmila (2009) *The Course in English Morphology and Morphosyntax*. Palacky University Press, Olomouc.
7. Lakoff R. The logic of politeness, or, minding your p's and q's. *Papers from the Ninth Regional Meeting of the Chicago Linguistics Society*. Chicago, 1973. P. 292–305.
8. Селиванова Е. А. Когнитивная ономазиология. Киев : Фитосоциологический центр, 2000. 340 с.
9. Horn L.R. Lexical incorporation, implicature, and the least effort hypothesis. *Papers from the parasession on the lexicon* / [eds. D. Farkas, W.M. Jacobsen, K.W. Todrys]. Chicago : CLS, 1978. 196–209 p.

Dibrova V., Dukhanina N., Tyshchenko M. The power of the objection in the English context

Summary. The purpose of the work is to reveal the role and meaning of the category and to show that negation is important for learning a foreign language. The conventional view that negative statements are pragmatically less favorable and convey less information than positive ones is challenged by analyzing the ideological, textual, contextual, and interpersonal roles of negative statements. The methodological basis of the research is the method of linguistic observation and description, as well as the method of contextual analysis. The significant roles of negation demonstrate the need to take full account of text and context when understanding negations in real language, and the unequivocal view of simple negative statements demonstrates a lack of understanding of such an approach; the slogan “no means no” is analyzed by comparison with single and repeated “no”. In the process of semantic analysis of the components of stable word combinations, the method of component analysis is used, as well as the quantitative method for counting the analyzed linguistic units. The assumption is that the type of negation is chosen with optimal relevance in mind. That is, people accept the interpretation that produces greater cognitive effect with less processing effort (cognitive account). The scientific novelty of the obtained results lies in the fact that denial can be part of contradictory structures, which, being self-sufficient units, do not contribute to the renewal of the discourse function, but rather block the flow of information. The analysis of negation functions is part of a broader framework of stylistic analysis, the purpose of which is to discuss how the forward nature of negation as a recursive function and can have the effect of misinformation. Conclusions. As a result of the research, it was found that the use of the category “objection” defines the polar opposition of affirmative, denying the existence or indefinite refutation. This is also known as “no”. Classical logic resembles a negation with a truth function, which turns truth into falsehood and is quite capable of doing the opposite operation. This negates the truth of the sentence. This is a simple transformation of an affirmative sentence that turns a simple affirmative sentence into a negative and is currently relevant and promising for further research.

Key words: linguistic universals, the category “negation”, relevance, truth, falsity.

*Yemelyanova O. V.,**Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Germanic Philology
Sumy State University**Smolianinova V. A.,**Bachelor's student of the Department of Germanic Philology
Sumy State University*

LINGUOPRAGMATIC FEATURES OF THE COMPETITIVE DEBATE

Summary. The article considers the linguopragmatic peculiarities of the competitive debate genre. It is determined that the competitive debate as a type of discourse possesses certain features, that distinguish it from other types of public speaking, and plays a significant role in developing of the oratory and speech writing skills. The competitive debate is a competition in which teams of several people discuss a certain topic and, according to the court's decision, the team that chooses the most effective argumentation for its position becomes the winner. World Schools Debate format is one of the popular formats of debate used for educational purposes in order to develop the skills of speech writing and presenting and the ability to quickly analyse the opponent's speech and use it building one's own discourse.

The characteristic features of the competitive debate in World Schools Debate format are described, namely: universality of the given topic, freedom of its interpretation and choice of the argumentation, universal terminology, emotive vocabulary, low level of speech formality. The problem of interpretation of the topic and its role in speech writing is analysed. The factors influencing the formation of argumentation strategy are listed. The role of the position of the opponents in the argumentation is explained and it is noted, that while the Proposition party is rather free in building their own argumentation line, the Opposition mostly relies on the information given by the Proposition. It is mentioned, that the choice of demonstrative examples can directly influence the attraction of the audience. The lack of influence of the speaker's social status, gender, or background and, therefore, low level of speech formality are explained. The different methods, used for manipulation of the audience's opinion are analysed and it is noted, that the use of various expressive means and emotionally marked vocabulary can strengthen speaker's position in the eyes of the audience. The role of clichés, shortened forms and other stylistically marked lexical means is described.

Key words: communicative discourse, debate, World Schools Debate format, linguopragmatic features, oratory, speech writing.

Formulation of the problem. In today's world, the most valuable thing is information, and communication is one of its main sources. One of the popular types of communication is discourse, the various manifestations of which are the objects of many studies of various sciences: linguistics, philology, sociology, psychology, etc. In general, discourse is perceived as a process of forming a relevant accurate opinion, based on the analysis

and reinterpretation of the general available information. One of the popular types of discourse is debate.

Debate, as a way of conveying information, is recognized as a popular and effective form of discourse nowadays. As a type of public discourse, debate is an exoteric discourse (that aims to persuade a third party to take the side of the speaker), which is delivered orally and contains various verbal and non-verbal means of communication [1, p. 186]. During the debate, the participant must prepare their own speech using all the means of oratory, choose an effective and relevant argumentation for it, listen to the given questions and, after analysing them, give proper answers that should satisfy the interest of the questioner and support participant's position. In addition, after one's own speech, the participant must listen to the opponent's speech and formulate one's own questions. Participating in debates helps to learn to analyse the provided information quickly, extracting the most important pieces from it, correctly formulate one's own discourse and questions, and influence the audience with the help of oratory.

In addition to studying successful strategies for building one's own discourse and argumentation, one should be aware of typical features of the competitive debate genre, in order to study its patterns deeply. Linguopragmatic features of different types of speech communication of different nature were already analysed by linguists (Kondratenko N. V. [2], Kosenko Y. V. [3]), as well as debate genre in particular (Didukh O. O. [4], Bohatyrova Y. V. [1]). With the existence of thorough guides to speech writing and oratory (B. Gibson [5], Cambridge Union Society [6]), scholars can investigate the peculiarities of different types of debate, their role in the influence on the audience and impact on the personal development (Boyarsky N. F. [7]).

The **topicality** of the work is that despite the number of works focused on analysis of debates as a genre of discourse, a diversified study of the linguopragmatic features of the genre of competitive debate in the World Schools Debate format on the example of a specific debate session has not been held so far. This study will demonstrate the results of the content analysis of theses and arguments of each of the teams, the linguistic features of the given texts, and the extralinguistic parameters of the performances. The **aim** of the study is to analyse the linguistic and pragmatic features of the competitive debate.

The **subject matter** of the study is text of the competitive debate, specifically the final round of NSDA (National Speech & Debate Association) Nationals 2022, on the given topic "This House believes that housing is a guaranteed right" [8]. The **objec-**

tive of the research is the linguistic and pragmatic features of competitive debate.

Presentation of the main research material. Competitive debate is a competition in which teams of several people, usually students, discuss a certain topic and, according to the court's decision, the team that chooses the best argumentation for its position becomes the winner [9]. Debates are a complex type of speech that requires a certain level of professionalism from the speaker not only when preparing and presenting his own material, but also when interacting with the opponent, simultaneously analysing his speech, formulating counterarguments and, in general, the ability to navigate the real situation. Among the features of debate on the example of the World School Debate format, there are both those that are characteristic of the debate genre in general, and those that are due to the peculiarities of the format.

The World School Debating format is a combination of British Parliamentary and Australasian debates. Two teams participate in a debate, the Affirmation or Proposition team and the Denial or Opposition team, each of which has three speakers. Speakers of the teams give their speeches in turn, which last 8 minutes, and at the end, the leader of each team sums up for 4 minutes, based on the conclusions that were made after the analysis of the previous speeches. Then the judges choose the winner depending on which team's performance was more complete, illustrative and logical. This debate format can be considered one of the most convenient to use in the learning process, since it is not formalised and it provides more opportunities for improvisation and the development of critical thinking. At the same time, tight deadlines and lack of time for prolonged reflection keep the participants at the edge and train their ability to analyse information in a critical situation. [7, p. 43]

Relevance to the topic of the debate. While being relevant to the given topic, the speaker's speech must be based on their own interpretation of the topic. In case of competitive debates, more universal and vague topics are on the agenda, which oblige participants not to create a specific solution to the problem, with precise calculations, an action plan, and an analysis of possible consequences, but rather a reasoning on the topic, considering the problem from different points of view and formulating its possible theoretical solutions.

The main topic of these debates was the statement "This House believes that housing is a guaranteed right." The Proposition interpreted it as a call to action, and built their argument around the analysis of the issue of homelessness and the demand of making housing, at the highest level, the right guaranteed for all people. They supported their arguments by listing the advantages of accepting the demand and taking actions in order to fulfil it and presenting negative consequences of demand's rejection. The Opposition focused their interpretation on the idea that the given statement is a fact, which is not reflected in reality. They built their argumentation line on the number of real examples, that prove the inconsistency of this statement according to the situation in the world, and their main thesis was that the idea "a verbally guaranteed right to housing will solve all problems" not only does not work in the real world, but also can be harmful.

Thus, it is clear that the same statement can be interpreted in different ways. After analysing the positions of the parties and the differences in their interpretations, one might think that they are not opposing each other, but rather discoursing at different levels of perception of the problem. However, because this type of debate is not expected to produce one clear decision, the parties are not limited

in the freedom of their interpretations, reasonings and conclusions; and all that matters for the victory of one side or another is the clarity and persuasiveness of the argumentation and its presentation.

Argumentation strategy. There are many factors that can influence the choice of argumentation strategy of one's speech, for example, positions of the opponents, limited speaking time, the given topic, social status or gender of the speakers, etc.

The positions of the opponents define not only their interpretation of the topic, but also the priority of choosing various types of argumentation strategy. Due to the primacy of presenting new information, the Proposition usually addresses an explicit addressee, for example, opponents or listeners in the audience, which requires using a cooperative strategy that involves a clear gradual clarification of position, an attempt at conviction, and a call for decision-making. Thus, the Proposition party tends to use direct arguments. This can be seen in the following passage:

"The thesis of this argument is that housing is fundamentally a human right and we therefore believe that it is a guaranteed one. ... Why then does something being a human right necessarily mean that we think it should be a guaranteed one? We think this is fairly straightforward. Firstly given we have just marked housing as a human right, which means this house believes that every human should pragmatically have access to a home; there is no other way to facilitate that than by guaranteeing it. Secondly, we would say that on a basic definitional level a human right is largely synonymous with the guaranteed one at the point at which they each describe a set of standards and protections applicable to all humans simply because of their existence as humans. What are the impacts here? The principal mechanization operates on a higher plane a priori to the practical. That is to say: it doesn't matter what you end up believing about the pragmatic feasibility of this motion, the declaration of housing as a guaranteed right is principally good in and of itself" [8].

This passage can be seen as an example of the use of a successful argumentation model in short form. The first sentence describes the current situation, followed by a question containing the idea proposed by the speaker, which they will further prove by listing several statements. The passage ends with conclusion that repeats the idea expressed at the beginning, this time in the affirmative form [6, p. 6].

The analysis of the material shows that the speeches of the Proposition speakers demonstrate a tendency to break down arguments into separate theses and gradually present opinions. Although words such as "firstly... secondly..." (with their variations, such as "first, second layer...") and connecting subjunctive constructions (such as "at the point at which..."), demarcate separate theses, the constant repetition of the words "human, right" and usage of emphasising questions contribute to the integrity consistency of the thought. Confidence in one's position is demonstrated by the use of modal words such as *should* and illocutionary phrases such as "we believe that...".

The Opposition party's speech, on the contrary, because of its "answering" nature, is based mostly on the information, given by the Proposition, with constant references to its speakers, consisting of giving the analysis of stated points and proposing their counterarguments. This can be seen in the following passage:

"First of all, look at our burden which is really important that there isn't much interaction with the idea that they have to show it in the status quo not some moral absolute called a moral society.

They have to answer a very key question: how do we determine what this moral society looks like? All they say is that a certain individual would know what is moral and therefore the entire society knows what's moral. But without any grounding or semblance from the real world we never know what it means to be moral in the first place. Here's how that's crucial for your ballot. That means that we have to ground their conception of a moral society from at least some idea of the real world" [8].

In their speech, Opposition usually uses indirect argumentation strategy, firstly presenting their antithesis that is centred not on providing direct supporting points to their idea, but interpreting and refuting Proposition's argumentation by introduction of side questions. Then they suggest their action plan on how the given information will be used and what material will be presented next in order to meet the inconsistency of the Proposition thesis, in this particular case it will include providing more real life examples. Generally, presenting its analysis of the Proposition's points and recognizing its strengths, Opposition party tries to convince the audience in the inconsistency of the Proposition's speech by drawing attention to side question, this way preparing the ground for its own counterargumentation, built on the different interpretation or complete refutation of the Proposition's thesis.

One of the main debate features is limited speaking time, which directly influences the choice of argumentation strategy or expressive means. For example, when speakers tend to use the classical structure of argumentation, which begins with the main conclusion, proceeds with the logical sequence of arguments and examples, and ends with the repetition of the main idea, given in the beginning, this approach adds clarity and consistency to speech.

The given topic influences argumentation in a special way. It has impact on the choice of active vocabulary, whether it is universal or professional, which in turn affects the choice of argumentation strategy. The speaker must decide, whether more profound clarification of the problem details is needed, with descriptive examples and complex theoretical discourse, or it is better to focus on the emotional impact on the audience through appealing to morality or common sense by using simple terms and constructions, but with strong positive or negative connotations.

Examples are a significant part of argumentation strategy, which can play the crucial role in attracting audience. The variety of examples' types is immeasurable; they can be based on anything connected to the topic [5, p. 6]. In this particular debate, parties use different types of examples. The Proposition operates parts of the legislative framework (about the declaration of housing as a guaranteed right) and different universal statements, based usually on statistics or believes (about general problems that unhousing leads to, such as increase of crime level, domestic violence, reduced life quality, etc.). The Opposition on the contrary, tends to give specific examples of certain cases, from large-scale, in which a big number of people are involved (the Ukrainian refugee crises and Soviet mass deportations) to relatively small and insignificant, but very detailed ones, aimed at arousing sympathy from the audience (life stories of ordinary people, who suffered due to lack of housing).

Linguopragmatic properties. The lexical component of the debate usually depends on the area that the debate covers; the topic of debate directly influences the choice of terminology [4, p. 82]. Due to the publicistic nature of the debate itself and usually exoteric and understandable topic, chosen vocabulary is rather simple and universal, and most of the terms featured in

discussion are introduced by the first speaker and then constantly repeated by others. About the special terminology, since the topic covers the legislation sphere and the housing problem in particular, the vocabulary includes some basic terms, such as human right, guaranteed right, policy, housing right, etc. Speech is also characterized by widespread use of clichés, typical for the debate genre, such as *"the key issue here is"*, *"on our side of the house"*, *"we are so proud to propose"*, *"thus do not allow our opponents to uphold a side of the house"*, etc.

Publicistic and exoteric nature of the competitive debate requires the usage of simple, but mostly emotional vocabulary, since speech is aimed not at people, familiar with the peculiarities of the subject in question, but at ordinary people, who firstly need to understand the topic, and secondly, decide, whose opinion suits them best and formulate their own attitude to the problem.

One of the specific feature of this debate format is the reduced level of speech formality, especially in terms of addressing. Social status of speakers can reflect on the speech behaviour intentionally (when the speaker consciously denotes addressee as possessing a certain social status) or unintentionally (when speaker's social status, role, group, belonging, etc. are "modulated" in speech) [3, p. 211]. Due to the fact that participants are students, young people that do not possess a high social status, no polite forms of address, such as "Mister" or "Miss", are used here. Lack of need for marking social status, together with the general standards of spoken language, is also the reason for frequent use of the shortened forms such as *"we're"*, *"I'll"*, etc. All this emphasizes the unimportance of the opponent's status for this communication and allows one to focus on formulating one's own opinion related to the context of the debate topic, rather than on maintaining a good relationship with the opponent. In addition, the discussion is characterized with rather high level of emotionality of speech, which is manifested in the use of various stylistically marked stable lexical means or just more explicitly expressed nature of connotation, for example *"we're looking to the real world, you guys are looking to hot air"*, *"to make opposition seem like the bad guy"*, etc.

In debates, speakers usually use the present tense in their speeches. It can be seen in the following passage:

"Remember that side opposition is looking at the actual acknowledgement that there are problems in our system of guaranteeing it. Side proposition is looking to a moral world that makes their life easier by saying that one guarantee solves all of our issues. If there's any truism in this debate it comes from side proposition" [8].

The use of the Present Simple and Continuous tenses helps to bring the speech up to date and engage the audience. Using the imperative form of the verb at the beginning of the sentence, the speaker directly addresses the audience, conditionally calling for more attention. In addition, the use of the verb "remember" itself involves certain level of manipulation, as it implies that everything that comes after it must already be a generally accepted fact in the mind of the audience.

Speaking further about the manipulation of the audience's feelings, the declarative nature of speaking has its own impact. For this, the discourse approach to analysis of such patterns comes in handy [2, p. 147]. This can be seen in the following passage:

"Even if you don't buy that their interpretation is abusive, remember that proposition bench gets to define this house as a moral society. They agree at that point that our burden is merely

to prove the truth of the statement that a moral society should do this kind of action. We tell you we believe in that fundamental principle. But we can make this really easy for you: if this house is a moral society, proposition merely has to prove the statement 'a moral society believes that housing is a guaranteed right'. That's the way you should be looking at the motion" [8].

In this case, the speaker openly uses the communicative strategy of self-presentation and discrediting the opponent. The entire passage is declarative, where the speaker defines his tasks for himself, promises the audience to provide answers, and directly tells the audience what it should think. The rhythm of the passage is created with the help of contradistinctions of the positions, which are highlighted by pronouns "they/we" in the beginning of the sentences, which is beneficial for strengthening the connection with the listeners, and alienation of the opposing party from the audience. Must be mentioned the tendency to the "theatricality" of the speech, for example, in the first sentence the speaker uses the informal phrase of derogative nature "if you don't buy...", thus he tries to manipulate the feelings of the audience, to make them believe that his statement is so obvious that it is hard not to understand him. Also, the speaker, in order to show confidence in his position, promises the audience "we can make this really easy for you", creating the impression that he definitely knows much more about the topic of conversation than the audience, and his opinion can be considered authoritative.

Conclusions and prospects for further research. The thorough analysis of the research material shows that the genre of the competitive debate in the World Schools Debate format is characterised by the following features: universality of the given topic, from which follows the freedom of its interpretation and choice of the argumentation strategy and speech writing methods; publicistic nature, reflected in the use of simple universal terminology and emotive vocabulary in the narrative, aimed at audience not familiar with the subject; low level of speech formality due to the unimportance of social status of participants; resort to manipulation of the audience's feelings. The factors that influence the argumentation line are: the position of the speaker and the nature of speech, the reliance on the information from the opponent's speech; limited speaking time; given topic; nature of examples. Different linguistic features (such as tense, imperative forms, clichés, abbreviated forms, terminology, etc.) assist the speaker in persuading the audience.

The prospects of further research are seen in the comprehensive analysis of other types of debate and comparing its features in order to define their role in developing oratory and speech writing skills.

References:

1. Богатирьова Є.В. Політичні дебати як тип аргументативного політичного дискурсу. *Лінгвістичні студії*. Вип. 21. 2010. С. 183–187.
2. Кондратенко. Н.В. Лінгвопрагматичні аспекти дослідження політичної комунікації в українському мовознавстві. *Вісник Одеського національного університету. Філологія*. 20(2) (12). 2015. С. 144–150.
3. Косенко Ю.В. Основи теорії мовної комунікації: навч. посіб. Суми : СумДУ. 2011. 282 с.

4. Дідух О.О. Лінгвістичні особливості англомовних дебатів. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Сер. : Педагогічні науки*. Вип. 111. 2013. С. 80–85.
5. Brad Gibson. A Comprehensive Look at Original Oratory. URL: <https://static1.squarespace.com/static/56ae81be20c64718e8bc4f84/t/56c69476859fd098298a3846/1455854711934/A+Comprehensive+Look+at+Original+Oratory.pdf> (дата звернення: 15.11.2022)
6. The Cambridge Union Society Introductory Guide to Debating. URL: <https://cambridgeuniondebating.files.wordpress.com/2017/07/bp-format-and-basic-argumentation.pdf> (дата звернення: 15.11.2022)
7. Боярский Н.Ф., Наумов С.А. Использование образовательной программы «дебаты» при обучении правам человека. Харьков : Колорит. 2011. 80 с.
8. "NSDA Nationals 2022 – World Schools Debate Final Round". URL: https://www.youtube.com/watch?v=ytA7V3wXux0&ab_channel=BodhiSilberling
9. Cambridge Dictionary. URL: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/debate> (дата звернення: 15.11.2022).

Ємельянова О. В., Смолянінова В. А. Лінгвопрагматичні особливості змагальних дебатів

Анотація. У статті розглянуто лінгвопрагматичні особливості жанру змагальних дебатів. Визначено, що змагальні дебати як різновид дискурсу мають певні особливості, які відрізняють його від інших видів публічної промови, і відіграють значну роль у розвитку ораторських та письмових навичок. Змагальні дебати – це змагання, в якому команди з кількох осіб обговорюють певну тему і за рішенням суду переможцем стає команда, яка обрала найбільш ефективну аргументацію своєї позиції. Формат World Schools Debate – один із популярних форматів дебатів, який використовується в освітніх цілях для розвитку навичок написання та презентації промов, уміння швидко аналізувати промову опонента та використовувати її для продовження побудови власного дискурсу.

Описано характерні риси змагальних дебатів у форматі World Schools Debate, а саме: універсальність заданої теми, свобода її інтерпретації та вибору аргументації, універсальна термінологія, емоційна лексика, низький рівень офіційності мовлення. Проаналізована проблема інтерпретації теми та її роль у побудові промови. Перераховано фактори, що впливають на формування стратегії аргументації. Пояснена роль позиції опонентів в аргументації та зазначено, що якщо сторона Пропозиції досить вільна у побудові власної аргументаційної лінії, то Опозиція здебільшого спирається на інформацію, надану Пропозицією. Зазначено, що вибір прикладів може безпосередньо впливати на залучення аудиторії. Пояснена відсутність впливу соціального статусу, статі, чи походження спікера й, відповідно до цього, низький рівень офіційності мовлення. Проаналізовано різні способи маніпулювання думкою аудиторії та зазначено, що використання різноманітних експресивних засобів та емоційно забарвленої лексики може зміцнити позицію спікера в очах аудиторії. Охарактеризовано роль кліше, скорочених форм та інших стилістично маркованих лексичних засобів.

Ключові слова: комунікативний дискурс, дебати, формат World Schools Debate, лінгвопрагматичні ознаки, ораторське мистецтво, спічрайтинг.

*Запухляк І. М.,**кандидат філологічних наук,**доцент кафедри теорії і практики перекладу**Донецького національного університету імені Василя Стуса**Яценко Д. В.,**студентка**Донецького національного університету імені Василя Стуса*

СТРУКТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ З КОМПОНЕНТОМ НА ПОЗНАЧЕННЯ ЧАСУ В АНГЛІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

Анотація. У статті досліджуються структурні особливості фразеологізмів з компонентом на позначення часу в англійській та українській мовах. Матеріалом дослідження слугували 163 фразеологізми англійської мови та 106 фразеологічні звороти української мови, що мають у складі лексичний компонент на позначення часу, дібрані методом суцільної вибірки з сучасних фразеологічних словників. Під час аналізу використано такі методи дослідження як метод суцільної вибірки, метод дис-трибутивного аналізу, методи аналізу та синтезу, а також описовий метод.

Виявлено, що серед фразеологізмів з компонентом на позначення часу в англійській та українській мовах існують як ізоморфні структурні моделі аналізованих фразеологізмів, так і аломорфні, які є типовими лише для однієї мови з повною їх відсутністю в іншій, що характерне різноструктурним мовам. Найчисельнішим граматики-структурним розрядом в обох аналізованих мовах є адвербіальні фразеологізми, а найменш чисельними в обох мовах – ад’єктивні вислови. Більшість фразеологізмів з компонентом на позначення часу належать до ізоморфних структурних моделей.

З’ясовано, що вказані розбіжності можуть зумовлюватися відмінностями у граматичних правилах аналізованих мов. Українська мова допускає гнучкість порядку слів у виразах, що впливає на позиційність компонентів у структурних моделях, сприяючи створенню нових структурних груп. Відсутність системи флексій в англійській мові також впливає на існування аломорфних структурних моделей. Крім того, потракування частиномовної приналежності службових слів у компаративних конструкціях зумовлює аломорфність певних структурних моделей. Менша кількість українських фразеологізмів з компонентом на позначення часу може пояснюватися традицією укладання українських фразеологічних словників, що не включає певні компаративні звороти в домен фразеології.

Ключові слова: фразеологізм, адвербіальний фразеологізм, структурна модель, ізоморфний, аломорфний.

Постановка проблеми. Фразеологізми, як одиниці вторинної номінації кожної мови привертають увагу науковців вже тривалий час. Вони віддзеркалюють уявлення представників лінгвостільнот про оточуючий світ та його закони. Вивчення фразеологічних одиниць (далі – ФО) з певним лексичним компонентом є актуальним на сучасному етапі мовознавчих дослі-

джень. Однак структурні особливості фразеологізмів з компонентом на позначення часу ще не були об’єктом окремого дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Деякі науковці вже приділяли свої лінгвістичні розвідки дослідженню фразеологізмів з певним компонентом. Наприклад І.В. Гарбера аналізує конфліктогенні фразеологізми з компонентами БОГ (ГОСПОДЬ)/БІС (ЧОРТ) [1], І.М. Запухляк звертає увагу на структурні особливості фразеологічних одиниць з лексичним компонентом «вода» в українській мові та «water» в англійській мові [2], Л.О. Лисенко вивчає фразеологізми із компонентом «вогонь» [3], І.В. Мілева та М.О. Ходаківська присвячують статтю фразеологізмам з компонентом-онімом [4], натомість О.П. Плавуцька, Н.І. Закордонць та І.В. Обіход досліджують лексико-семантичні особливості фразеологізмів з компонентом “EDUCATION” в англійській мові [5]. Однак жодне дослідження не присвячувалося структурним особливостям ФО з компонентом на позначення часу.

Мета статті – встановити ізоморфні та аломорфні характеристики структури фразеологізмів з компонентом на позначення часу в англійській та українській мовах.

Об’єктом дослідження є фразеологізми з компонентом на позначення часу в англійській та українській мовах.

Предмет розвідки – структурні особливості ФО з компонентом на позначення часу в англійській та українській мовах.

Матеріалом дослідження слугують 269 фразеологізмів з компонентом на позначення часу в англійській та українській мовах, дібрані методом суцільної вибірки з сучасних фразеологічних словників (163 ФО з компонентом на позначення часу в англійській мові та 106 ФО з компонентом на позначення часу української мови).

Виклад основного матеріалу дослідження. Фразеологізми відображають істотні та важливі елементи людського буття, актуалізуючи ті, чи інші предмети, явища та поняття. Оскільки час та проміжки часу можуть мати надзвичайне значення, видається закономірною наявність лексичних компонентів на позначення часу у фразеологізмах англійської та української мов.

Послугуючись твердженням М.Ф. Алефіренко, що «Оскільки ... фраземи співвідносяться з лексико – граматичними класами слів, то їх можна згрупувати умовно в такі семан-

тико – граматичні розряди: субстантивні, ад’єктивні, дієслівні, адвербіальні та інтер’єктивні» [6, с. 46], всі аналізовані фразеологізми були поділені на вказані лексико-граматичні розряди. Однак не було виявлено інтер’єктивних ФО з компонентом на позначення часу у жодній з аналізованих мов.

Критеріями класифікації є частини мовна приналежність компоненту та його позиційність у структурі фразеологізму. Структурні моделі представлені формулами, де N – Noun, NP – Noun Phrase, VP – Verb Phrase V – Verb, Adj. – Adjective, Adv. – Adverb, Prep. – Preposition, Conj. – Conjunction, Part. – Participle. Іменникові фрази можуть включати такі компоненти як прикметник, дієприкметник, прислівник, числівник, артикль, займенник та іменник. Дієслівні фрази можуть включати прислівник, прийменник, а також іменник.

1. Адвербіальні фразеологізми з компонентом з компонентом на позначення часу в англійській та українській мовах.

Згідно з твердженням М.Ф. Алефіренко, адвербіальні фразеологізми – це «фраземи кількісно- або якісно-обставинної семантики, які характеризуються повною відсутністю морфологічних парадигм і виконують у реченні функції обставин» [6, с. 62].

1.1. У результаті аналізу ілюстративного матеріалу виявлено, що найпродуктивнішою групою адвербіальних ФО є структурна модель Prep. + N / NP (+ Prep. + N), до якої належать усі 68 фразеологізмів англійської мови та 19 українських висловів (46,4% адвербіальних ФО).

Ізоморфна модель адвербіальних фразеологізмів обох досліджуваних мов Prep. + N. Прикладами цієї моделі можуть слугувати такі вирази: англ. *in time* ‘вчасно’, укр. *за мить* ‘дуже швидко’. Ця група є найпродуктивнішою в англійській мові та налічує 35 ФО англійської мови, тобто 51,4%. В англійській мові виявлені адвербіальні ФО, що вживаються лише в заперечній формі (англ. *not for a moment* ‘навіть ні на секунду’). В українській мові модель Prep. + N, навпаки, не є продуктивною і налічує 3 ФО, тобто 7,3% (укр. *за мить* ‘дуже швидко’, *в час* ‘тоді, коли треба’).

Більш притаманною українській мові є структурна модель Prep. + N + Prep. + N, що налічує 6 ФО української мови, тобто 14,6% (укр. *зо дня на день* ‘постійно’, англ. *from time to time* ‘іноді, час від часу’). Можна припустити, що для представників аналізованих лінгвоспільнот, час та регулярність процесу, за якими можна дати вичерпну характеристику, відіграє особливу роль у світосприйнятті.

1.2. Найчисельнішою серед аломорфних моделей є N / NP (+ Prep. + N), яка налічує 6 ФО української мови, тобто 14,6%. Прикладами таких ФО укр. *день у день* ‘постійно’, *свого часу* ‘колись, у минулому’. В українській мові зустрічаються

односкладні адвербіальні моделі, що виражені одним словом, наприклад укр. *днями* ‘колись’.

1.3. Структурна модель Conj. + N / NP нараховує 5 висловів, що становить 12,2% адвербіальних ФО. Наприклад, укр. *як один день* ‘щасливо, безтурботно’, *мов три дні* ‘повільно’. Аломорфність цієї групи обумовлена тим, що елементи компаративних висловів трактується в англійській граматиці як прийменники, а не як сполучники.

1.4. Досить непродуктивною є група представлена Part. + N / NP (+ Part. + N), чотирьома фразеологізмами, що складає 9,7% адвербіальних ФО. Прикладами яких виразів можуть слугувати укр. *не перший день* ‘давно’, *не рік, не два* ‘довготривало’. Для англійської мови препозиція часток у словосполученнях не характерна, що може пояснювати аломорфність вказаної моделі.

1.5. Ще одна досить непродуктивна модель адвербіальних ФО представлена дієслівними фразами, наприклад укр. *за день не перевищася* ‘значно, велика кількість’.

Квантитативні особливості структурних моделей адвербіальних ФО з компонентом на позначення часу в англійській та українській мовах представлені в Таблиці 1.

Як видно з таблиці адвербіальні ФО з компонентом на позначення часу в англійській та українській мовах мають як ізоморфні, так і аломорфні структурні моделі, які обумовлені різноструктурністю аналізованих мов.

2. Дієслівні ФО з компонентом з компонентом на позначення часу в англійській та українській мовах.

М.Т. Демський стверджує, що до дієслівних відносяться ФО з узагальноною семантикою процесуальної ознаки, об’єктивованою в дієслівних категоріях виду, стану, способу, особи та часу [7, с. 26–28]. Оскільки діяльність, або бездіяльність, а також стан, у якому знаходиться сама людина, члени суспільства, та оточуючі предмети мають значний вплив на життя людини, видається закономірним, що дієслівні фразеологізми досить численні в обох досліджуваних мовах.

Результати аналізу засвідчують, що другою за чисельністю аналізованих ФО групою є дієслівні фразеологізми з компонентом на позначення часу, налічуючи 50 фразеологізмів англійської мови (32,1% аналізованих англійськомовних висловів) та 28 українських ФО (26,4% аналізованих українських виразів).

2.1. Найпродуктивнішою з ізоморфних моделей дієслівних фразеологізмів англійської та української мов з компонентом на позначення часу є V + N / NP, яка налічує 25 ФО англійської мови, тобто 50% (англ. *to burn the midnight oil* ‘засиджуватися за книгами до пізньої ночі’; *to serve time* ‘відбувати термін у в’язниці’) та 13 ФО української мови, тобто 43,3% (укр. *відтягати час* ‘зволікати здійсненню чого-небудь’). У деяких

Таблиця 1

Структурні моделі адвербіальних ФО з компонентом на позначення часу в англійській та українській мовах

№	Структурна модель ФО	Англійська мова	Українська мова
1	Prep. + N / NP(+ Prep. + N)	68 (100%)	19 (46,4%)
2	N / NP (+ Prep. + N)	–	9 (22%)
3	Conj. + N / NP	–	5 (12,2%)
4	Part. + N / NP (+ Part. + N)	–	4 (9,7%)
5	VP	–	4 (9,7%)
	Разом	35 (100%)	41 (100%)

дієслівних ФО дієслово вживається лише в пасивному стані (англ. *to be pressed for time*- відчувати нестачу часу).

2.2. Іншою ізоморфна структура V + Prep. + N / NP налічує 9 ФО англійської мови, тобто 18% дієслівних фразеологізмів (англ. *to start over with a clean slate / to start off with a clean slate* ‘забути про минуле і почати все спочатку’) та 4 ФО української мови, тобто 13,3% (укр. *відставати від часу* ‘бути застарілим’, *виходити з років* ‘старіти’).

2.3. Найпродуктивніша аломорфна модель англійської мови V + N + Prep. налічує 16 ФО, тобто 32% аналізованих дієслівних фразеологізмів (англ. *to open season on (someone or something)* ‘відкрити сезон полювання на кого-небудь; вільно критикувати’). Існування вказаної структурної моделі лише в англійській мові можна пояснити таким граматичним явищем як фразові дієслова, що непридатні українській мові.

2.4. Варто зазначити, що в українській мові серед дієслівних фразеологізмів існує аломорфна модель Conj. + NP + V, представлена єдиним фразеологізмом, що складає 3,3% дієслівних фразеологізмів (укр. *як середа на п'ятницю скривитися* ‘дуже скривитися, виглядати незадоволеним’). Правила української мови дозволяють вживання залежних слів у препозицію до дієслова, що не допускається граматичними правилами англійської мови.

Кількісні особливості структурних моделей дієслівних ФО з компонентом на позначення часу в англійській та українській мовах представлені в Таблиці 2.

Проведений аналіз емпіричного матеріалу дозволяє стверджувати, що більшість дієслівних фразеологізмів з лексичним компонентом на позначення часу в англійській та українській мовах є ізоморфними, що може пояснюватися існуванням подібних розрядів перехідних та неперехідних дієслів в обох аналізованих мовах, а також засвідчує існування менш численних аломорфних груп, існування яких пояснюється граматичними особливостями певної мови, які відсутні у іншій.

3. Субстантивні ФО з компонентом з компонентом на позначення часу в англійській та українській мовах. Відповідно до твердження М.Ф. Алефіренко субстантивні фразеологізми – це «... фраземи з узагальнено-предметною семан-

тикою, об’єктивованою в граматичних категоріях роду, числа й відмінка. У реченні субстантивні фраземи виконують синтаксичні функції підмета, іменної частини складеного присудка або додатка» [6, с. 46]. В англійській мові ця категорія посідає третє місце за кількістю одиниць, включаючи 29 ФО (17,7%). Натомість, субстантивні фразеологізми було визначено другою за обсягом категорією в українській мові, до якої входить 35 ФО української мови, що становить 31,5% загальної кількості аналізованих фразеологізмів.

3.1. Найчисельнішою ізоморфною групою субстантивних ФО з компонентом на позначення часу в англійській та українській мовах є структурна модель N + N, представлена 14 виразами англійської мови (48,3% субстантивних ФО) та 9 українських фразеологізмів (25,7%). Наприклад: англ. *one-night stand* ‘одноразовий виступ’, укр. *злоба дня* ‘сенсація’, *людина року* ‘зіркова постать’. Досить висока продуктивність цієї моделі англійської мови може пояснюватися тим, що завдяки конверсії іменники у препозиції набувають атрибутивного значення щодо другого іменника.

3.2. Другою ізоморфною групою є Adj. + N, яка налічує 3 англійських вислови (10,3%) та 20 українських ФО (57,1% субстантивних висловів української мови). Прикладами аналізованої групи можуть слугувати такі вислови: англ. *blue Monday* ‘понеділок – день укр. *вчорашній день* ‘минуле’, *медові дні* ‘щасливий час’. У цих висловах прикметники виконують атрибутивну функцію щодо іменників, на відміну від попередньої групи.

3.3. Аломорфна група англійської мови N + Prep. + N нараховує 12 висловів (41,4% аналізованих субстантивних ФО), наприклад: англ. *all the time in the world* ‘дуже багато часу’, *the moment of truth* ‘момент істини’. Оскільки в англійській мові відсутня система флексій, така значна кількість ФО, що мають у складі іменники, об’єднані прийменниками, видається цілком закономірною.

3.4. В українській мові існує субстантивна модель, яка містить прийменник та два іменники, наприклад укр. *за часів Адама* ‘сива давнина’ та не є притаманною англійській мові.

Квантитативні особливості структурних моделей субстантивних ФО з компонентом на позначення часу в англійській та українській мовах представлені в Таблиці 3.

Таблиця 2

Структурні моделі дієслівних ФО з компонентом на позначення часу в англійській та українській мовах

№	Структурна модель ФО	Англійська мова	Українська мова
1	V + N / NP	25 (50%)	16 (53,3%)
2	V+ Prep. + N / NP	9 (18%)	4 (13,3%)
3	V + N + Prep.	16 (32%)	–
4	Conj. + NP + V	–	1 (3,3%)
	Разом	50 (100%)	28 (100%)

Таблиця 3

Структурні моделі субстантивних ФО з компонентом на позначення часу в англійській та українській мовах

№	Структурна модель ФО	Англійська мова	Українська мова
1	N + N	14 (48,3%)	9 (25,7%)
2	Adj. + N	3 (10,3%)	20 (57,1%)
3	N + Prep. + N	12 (41,4%)	–
4	Prep. + N + N	–	2 (5,7%)
	Разом	29 (100%)	31

4. Ад'єктивні ФО з компонентом з компонентом на позначення часу в англійській та українській мовах. М. Ф. Алефіренко вказує, що «... ад'єктивними називають фрази, яким притаманне категоріальне значення атрибутивності, здатність виражати статичну ознаку предметів» [6, с. 46]. Вказаний граматико-структурний розряд є найменшим в обох аналізованих мовах, нараховуючи 9 англійських ФО (5,8% аналізованих виразів) та 6 українських фразеологізмів (5,7%).

4.1. Єдиною ізоморфною структурною моделлю є *Prep. + N*, яка налічує 6 виразів англійської мови (43,7% англійських ад'єктивних ФО), а один вираз української мови (16,7%) наприклад: англ. *up in years* 'дуже старий', укр. *на часі* 'важливий'. У цих виразах ознака виражена імпліцитно, оскільки образ, актуалізований у висловах зрозумілий представникам лінгвостіпільноти.

4.2. Найбільшою аломорфною групою англійських ад'єктивних фразеологізмів є *Adj. + Prep. + N / NP*, що актуалізує структуру компаративних висловів, наприклад англ. *black as night* 'чорний, як ніч'. Аломорфність цієї моделі пояснюється тим, що українська фразеологічна традиція не включає подібні вислови у фразеологічні словники, на відміну від фразеологічних словників англійської мови, які мови фіксують компаративні вирази саме як ФО.

4.3. Найменш продуктивна група англійської мови представлена єдиним трикомполітом англ. *fly-by-night* 'ненадійний (про людину або бізнес)'.

4.4. Найчисельніша структурна модель ад'єктивних ФО української мови *Prep. + N + Part. + Adj* представлена 4 фразеологізмами (66,7% ад'єктивних ФО). Прикладом таких виразів може слугувати: укр. *без нічі не тутішній* 'нікому не знайомий'.

4.5. Як уже зазначалося вище, аломорфність структурних моделей української мови, першим елементом яких є частка, зокрема *Part. + N + Prep. / Part. + N* пояснюється строгістю порядку слів в англійській мові, за якого препозиція часток у словосполученнях не допускається. Прикладом таких виразів є укр. *аби день до вечора* 'ледачий', *ні дня, ні нічі* 'хто-небудь дуже завантажений роботою, не має вільного часу'.

Кількісні особливості структурних моделей ад'єктивних ФО з компонентом на позначення часу в англійській та українській мовах представлені в Таблиці 4.

Квантитативні особливості граматико-структурних розрядів ФО з компонентом на позначення часу в англійській та українській мовах представлені в Таблиці 5.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Проведений аналіз засвідчує існування як ізоморфних структурних моделей фразеологізмів з компонентом на позначення часу в англійській та українській мовах, так аломорфних структур, що повністю відсутні у в одній з досліджуваних мов. Ізоморфні структури актуалізують вживання прямих та непрямих додатків в обох досліджуваних мовах. Аломорфність певних груп обумовлена різноструктурністю аналізованих мов, зокрема відсутністю системи флексій англійській мові та більш гнучким порядком слів української мови, граматичні правила якої дозволяють препозиційне розташування таких службових частин мови, як сполучники та частки у словосполученнях.

Подальші перспективи досліджень вбачаємо у зіставленні структур ФО з іншими компонентами, а також у дослідженні культурних особливостей та мовної картини світу представників лінгвостіпільнот далеко споріднених мов.

Література:

1. Гарбера І. В. Конфліктогенні фразеологізми з компонентами БОГ (ГОСПОДЬ)/БІС (ЧОРТ). *Записки з українського мовознавства*. 2021. № 28. С. 298–308.
2. Запущая І. М. Структурні особливості фразеологічних одиниць з лексичним компонентом «вода» в українській мові та «water» в англійській мові. *Типологія мовних значень у діяхронічному та зіставному аспектах* : зб. наук. праць / Оленяк М. Я (голов. ред.). Вінниця : ДонНУ імені Василя Стуса, 2019. Вип. 38. С. 74–92.
3. Лисенко Л. О. Контрастивний аспект у вивченні фразеологічних одиниць із компонентом вогонь (на матеріалі української та англійської мов). *Наукові записки КДПУ. Серія: Філологічні науки (Мовознавство)* / ред. кол.: О. А. Семенюк [та ін.]. Кіровоград : Видавель Лисенко В. Ф., 2016. Вип. 146. С. 245–249.
4. Мілева І. В., Хомаківська М. О. Фразеологізми з компонентом-онімом: семантико-граматичний і культурно-специфічний аспекти. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*, 2021. Вип №2 Том 32 (71) Ч.1. С. 45–49.
5. Плавущька О. П., Закардоньч Н. І., Обіход І. В. Лексико-семантичні особливості фразеологізмів з компонентом "EDUCATION" в англійській мові. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*, 2021. Вип №2 Том 32(71) Ч.2. С. 47–51.

Таблиця 4

Структурні моделі ад'єктивних ФО з компонентом на позначення часу в англійській та українській мовах

№	Структурна модель ФО	Англійська мова	Українська мова
1	<i>Prep. + N</i>	6 (43,7%)	1 (16,7%)
2	<i>Adj. + Prep. + N / NP</i>	9 (56,3%)	–
3	трикомполіт	1 (%)	–
4	<i>Prep. + N + Part. + Adj</i>	–	3 (50%)
5	<i>Part. + N + Prep. / Part. + N</i>	–	2 (33,3%)
	Разом	16 (100%)	6 (100%)

Таблиця 5

Граматико-структурні розряди ФО з компонентом на позначення часу в англійській та українській мовах

Підгрупа	Граматико-структурні розряди	Англ. мова	Укр. мова
1	Адвербіальні	68 (41,7%)	41 (38,7%)
2	Дієслівні	50 (30,7%)	28 (26,4%)
3	Субстантивні	29 (17,8%)	31 (29,2%)
4	Ад'єктивні	16 (9,8%)	6 (5,7%)
	Разом	163 (100%)	106 (100%)

6. Алефіренко М.Ф. Теоретичні питання фразеології. Харків: Вища школа, 1987. 135 с.
7. Демський М.Т. Граматичні особливості української дієслівної фразеології. *Мовознавство*. 1984. № 2. С. 24–32.

Zapukhlyak I., Jashhenko D. Structural peculiarities of idioms with the component denoting time in the Ukrainian and English languages

Summary. The article dwells upon structural features of the idioms with the component denoting time in the Ukrainian and English languages. The topicality of the article is stipulated by attention of the scientists to the contrastive researches of the idioms in English and Ukrainian. The aim of the article is to define and describe the grammatical features of the idioms with the component denoting time. The article focuses on 269 idioms (163 English and 106 Ukrainian idioms with the component denoting time). The research resorts to the following research methods: a continuous sampling method, methods of analysis and synthesis; a descriptive method and the distributive method.

The results of the analysis show the existence of isomorphic structural groups of the idioms with the component denoting time apart from the allomorphic structural models, which exists only in one of the languages under consideration. The most numerous idioms with the component denoting time in both analyzed languages are adverbial idioms, whereas the least numerous are the adjective ones. The biggest isomorphic structures of the verbal idioms with the component denoting time represent the use of verbs with direct and indirect objects. The majority of the idioms with the component denoting time belong to the isomorphic structural models. The allomorphic groups of the Ukrainian exist due to the more flexible word order that allows conjunctions and particles to be located as the initial element of the collocation. The major allomorphic model of the English language is represented by Phrasal Verbs, the meaning of which does not coincide with the meanings of its components, thus they are the unit of the second nomination.

Key words: idiom, substantive idiom, substantive idiom, adjective idiom, verbal idiom, adverbial idiom.

*Кемінь У. В.,**аспірантка кафедри сучасної української мови
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича*

КОНФЛІКТНІ МОДЕЛІ РЕАЛІЗАЦІЇ КАТЕГОРІЇ ЕМОТИВНОСТІ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ «БУКОВА ЗЕМЛЯ» МАРІЇ МАТІОС)

Анотація. У статті проаналізовано конфліктні моделі текстової комунікації, які вербалізують емотивно-аксіологічні інтенції, увиразнюють низку емоцій негативного спектру: гнів, злість, роздратування, обурення, ненависть, сум, страх, страждання та ін. Поставлена мета передбачає розв'язання таких завдань: виокремити конфліктні моделі реалізації категорії емотивності, схарактеризувати функційний потенціал синтаксичних конструкцій, спрямованих на втілення конфліктної комунікації у художньому дискурсі Марії Матіос. Актуальність дослідження зумовлена тим, що мова творів авторки не вивчалась в аспекті дослідження категорії емотивності, що засвідчує і новизну наших наукових студій про ідіолект цієї сучасної української письменниці.

З оперттям на роман «Букова земля» Марії Матіос, відомої української письменниці, визначено синтаксичні одиниці як домінуючі маркери передавання емоцій та реалізації категорії емотивності. Зокрема, у процесі аналізу охарактеризовано, що конфліктні моделі категорії емотивності репрезентують такі синтаксичні конструкції: синтаксичний повтор, незакінчені речення, питальні речення та запитання-перепити, окличні речення, яскраву емоційність текстової комунікації створюють вигуківі емоційно-оцінні і кличні комунікати. У художньому дискурсі Марії Матіос світ постає крізь призму психологічного паралелізму як результат зіставлення дивовижних картин природи з душевними, емоційними переживаннями людини.

У результаті аналізу, приходимо до висновку про те, що в плані вираження і передачі людських емоцій та почуттів мовні одиниці синтаксичного рівня здатні точніше й глибше виразити розмаїтий емоційний спектр.

Ключові слова: категорія емотивності, конфліктні моделі, синтаксичний повтор, питальні речення, окличні речення, незакінчені речення, художній дискурс, Марія Матіос.

Актуальність проблеми. У центрі досліджень сучасної антропоцентричної лінгвістики перебуває субстанція суб'єкта мови як носія індивідуально-авторського світобачення. У зв'язку з цим, у мовознавстві науковці звертають свою увагу на проблему відображення специфічних якостей та ознак людини в мові, реалізацію емоційності в процесі мовної діяльності, на безпосередній вияв емоцій їхню вербалізацію в синтаксичному текстовому континуумі. Завдяки багатьом дослідженням філософів, психологів, культурологів, мовознавців, незаперечним став факт, що формування емоцій у житті індивідуума слугує найважливішою умовою розвитку людини як особистості, що засвідчує антропоцентричність наукових парадигм сьогодення.

Актуальність нашого дослідження визначається кількома чинниками. По-перше, подібний інтерес до лінгвістики емоцій

та різні погляди на емоцію як когнітивну, інтелектуальну одиницю стимулював до пошуків вивчення мовних засобів, що відображають людину, її внутрішній і зовнішній світ, у якому вона існує. По-друге, сучасна лінгвістика вивчає взаємозв'язки емоційної сфери особистості та її мовної репрезентації, взаємозалежності переживань як психоемоційного явища, вербалізація їх різними мовними засобами. По-третє, мова творів М. Матіос не вивчалась в аспекті дослідження категорії емотивності, що засвідчує і новизну наших наукових студій про ідіолект цієї сучасної української письменниці.

Мета статті – виокремити конфліктні моделі реалізації категорії емотивності, схарактеризувати функційний потенціал синтаксичних конструкцій, спрямованих на втілення конфліктної комунікації у художньому дискурсі М. Матіос.

За нашими спостереженнями, М. Матіос художньо модифікує специфіку народного світосприйняття, створюючи авторську самобутню картину світу, що неодноразово підкреслювала сама авторка в численних інтерв'ю: «Усі трансформації, які відбуваються в мені, моему світогляді, оцінка тощо, зв'язані винятково на моїх горах, на гуцульській Буковині» [1, с. 5]. Авторка робить акцент на тому, що її внутрішні переконання, погляди, ідеї нерозривно пов'язані із життям її роду, її краю. У мовотворчості письменниці світ постає крізь призму психологічного паралелізму результат зіставлення дивовижних картин природи з душевними, емоційними переживаннями людини.

М. Матіос є віртуозом у передаванні людських емоцій. Дослідник живомовної стихії у мовотворчості авторки Я. Голобородько виділяє такі характерні риси її творчості, як антропоцентризм і психологізм: «...по-народному емоційне начало в її прозових текстах зазвичай переважає над самобутньо-концептуальним. Вона більш художник, аніж мислитель. І це цілком характерно для української літератури, в якій у синтагмі «експресія – інтелект» очевиднішою, репрезентативнішою виявляється перша категорія» [2, с. 71]. Усе це зумовлює значну різноманітність у зображенні емоційних станів людини в текстах мисткині.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сьогодні емотивний аспект став об'єктом багатьох наукових досліджень. В тих чи тих мовознавчих напрямках активно працюють такі вчені, як: А. Вежицька, М. Гамзюк, С. Гладь, Я. Гнезділова, Т. Космеда, І. Паров'як, А. Прокопченко, О. Селіванова, С. Шабат-Савка, В. Шаховський, В. Шинкарук та ін. Утім, незважаючи на велику кількість наукових напрацювань, багато проблем, пов'язаних з вербалізацією емотивності у мові, залишаються недослідженими.

Мова та емоції як дві синхронні системами, кожна з яких впливає на функціонування іншої, оскільки адресат добирає

засоби вираження думок та почуттів залежно до своєї комунікативної мети, тому мовлення не може бути позбавленим емоційного забарвлення. До прикладу, нейтральне висловлення все ж має почуттєвий контекст, тобто омовлена думка набуває емоційного забарвлення. Водночас емоції слугують екстралінгвальними чинниками, а емотивність містить інформацію про емоції людини, які виникають на різних мовних рівнях у вигляді семантичних компонентів, притаманним цим рівням. Призначення категорії емотивності – зображувати світ почуттів автора та його персонажів і водночас впливати на реципієнта, щоб той, осмислюючи художню інформацію, зазнав естетичної насолоди від читання.

Емотивність розглядають як один із елементів структури стилістичної конотації поряд із експресивністю, емоційністю і функціональним стилістичним компонентом. Людські емоції яскраво вербалізують різнорівневі мовні одиниці. Коли висловлення є навмисним, усвідомленим і має інтенцію впливу на адресата, здійснюється за допомогою дібраних мовцем з арсеналу емотивних засобів спеціальної лексики, синтаксису та інтонації, воно – емотивне [3, с. 16]. Слушно зауважує В. Шинкарук, «мовець може вибрати будь-який спосіб вираження емотивності: номінацію (назву почуття), дескрипцію (опис внутрішніх переживань), експресію (вираження почуттів за допомогою одиниць усіх рівнів мови)» [4, с. 32]. Цілком переконливою виглядає думка М. Гамзюка про те, що «емотивність може самостійно створювати значення мовних одиниць, виділяючи внаслідок логічних операцій аналізу, синтезу, абстрагування, індукції, дедукції, узагальнення з-поміж ознак об'єкта емотивне ставлення до нього [5, с. 29].

Дослідниця А. Прокопченко пов'язує емотивність «із психічним аспектом людської діяльності». Важливо відзначити, що в межах поданої дефініції науковиця стверджує, що «емотивність слугує для вираження почуттів людини, тобто виконує афективну функцію» [6, с. 40]. Вербальне втілення емоційного переживання стосується міжособистісного та соціального рівня психіки, а отже, різнорівневі мовні одиниці починають уживатися на позначення симптоматичної сигналізації емоційного стану, розширюючи вербалізацію емоцій та створюючи додаткові можливості емотивних значень у мові.

Так, спираючись на твердження С. Шабат-Савки, що «емотивно-аксіологічні інтенції якраз і передають індивідуальне, емоційно-чуттєве сприйняття довкілля, оцінене ставлення до побаченого і почутого» [7, с. 113], вважаємо можливим розглядати конфліктні мовленнєві реалізації художнього дискурсу М. Матіос як механізм категорії емотивності.

Виклад основного матеріалу. Категорія емотивності найяскравіше відображається в художньому дискурсі, адже основною складовою художнього тексту є його комунікативна приналежність. У ньому змальовано емоційне життя людей, конфліктні ситуації, які моделюють емоційне реагування читача на текстову дійсність, що є чи стає емоціогенною.

Дослідниця Л. Білоконенко зазначає, «будь-яка комунікативно-прагматична ситуація може репрезентувати як загальномовну, так і індивідуально-авторську компетенцію мовця. І загальномовна, і індивідуально-творча компетенція розкривається на рівні тексту, де актуалізуються різні буттєві «сенси», у тому числі й конфліктні. Конфлікти почасти включають мовні знаки, які характеризуються узуальною й оказіональною експресією» [8, с. 36].

Аналізуючи мовний конфлікт, варто зауважити, що в ньому потенційно закладено негативний аспект. На нашу думку, негативні реакції характеризують особливий стан мовця, при якому він перебуває на межі психоемоційного напруження. Негативні емоції – це відчуття, які викликають негативну реакцію людини, призводять до підвищення тону спілкування, неадекватної реакції на почуту інформацію. У мовотворчості М. Матіос актуалізуються емоційно-оцінні інтенції негативного характеру з домінування емоцій: гніву, злості, роздратування, ненависті, страждання, суму, страху та ін.

Безперечно, одиниці мови слугують спонукальним механізмом породження мовного конфлікту, однак варто виокремити синтаксичні маркери – «структури, які свідомо або спонтанно обирають мовці задля реалізації своєї конфліктної комунікативної мети та які активно впливають на спілкування сторін і механізми розгортання суперечки» [8, с. 146]. У цьому аспекті, слушно зауважує С. Шабат-Савка про те, що «ті або ті синтаксичні одиниці експресивізуються і передають психоемоційний стан людини, яскраво вербалізуючи авторський задум» [9, с. 87].

До синтаксичних репрезентантів конфлікту уналежнюємо **повтори**, які цілком природно слугують «підсилювачем» емоцій. Виконують експресивно-емотивну функцію, допомагають оцінити якість переданих повідомлень. Повтор дає змогу розгорнути конфліктну тему та слугує засобом більшої сили напруги в описі конфліктного образу мовця, емоційне наростання провокує нові смислові акценти, що з'являються в мові персонажів. Напр.:

– *Домнула Потеску! – Шельгори відчуває, що його вперше бракує слів. – Що відбувається в місті?!*

– *А що відбувається в місті? Большевики за наведенням жидів двічі відбомбили Ясси. Гасимо пожежі. І наводимо порядок.*

– *Я вас питаю, що за погроми відбуваються у місті? – Шельгори уже не стримує себе [10, с. 555]. У цьому конфлікті емоційне наростання відбувається поступово, поступово збільшується сила емоцій, що провокує ефект наростання напруженості висловлення спричиняє інтонаційне посилення, які додатково репрезентуються низкою питальних та окличних речень.*

Повтор включає різні засоби вираження мовлення. До прикладу, автор може відійти від певних логіко-граматичних, комунікативно-логічних норм оформлення фраз, напр.: *Ето який такий це ворог, щенюнок? Ето я тебе ворог? Я ворог?! Ти чьо мне людей будоражиши? Ето ти їх прівьол і руководиши імі? Ти здесь старшенствуєси?* [10, с. 501].

До синтаксичних маркерів вербалізації конфліктності заховуємо **речення зі звертаннями** та окремі емоційно насажені **вокативні конструкції** напр.: – *Смерде, чи ти не знаєси, що не годиться перед православним чоловіком упорожні переходити дорогу а токма мені у день уродин – грубо крикнув із коня. – Вертайся! Вертайся, смерде, тобі кажу!* [10, с. 63]; – *Мамо, ну що ти таке кажеш, мамо?! [10, с. 48]; – Дарію, коли би в тебе не тото неспасне горе, ноги моєї би тут не було ніколи бірше, куме, який їсь лестий та напасний...* [10, с. 169]. Вокативні однокомпонентні речення передають цілу гаму емоцій мовця: обурення, докір, гнів, роздратування. Напр.: – *Ти! Стара курво пультата! Махорко смердюча, ти будеш нам указувати, що ми маємо знати і що робити?! [10, с. 651].*

Такі синтаксичні конструкції спрямовані на те, щоб спонукати людину слухати, зосередити свою увагу на чомусь.

Посутнім маркером конфліктної моделі реалізації категорії емотивності в контексті роману «Букова земля» М. Матіос слугують **питальні речення**. Функція емоційних запитань, на думку мовознавиці С. Шабат-Савки, полягає «не в передаванні запиту інформації, а у вираженні емоційної реакції мовця на звернений його увагою певний фрагмент дійсності. Такі запитання не є «інформативними», оскільки їх ставлять не для того, щоб адресат визначив своє ставлення до повідомлюваного в запитанні. Навпаки, «інформатором» у такому разі є сам «мовець», тому що повідомляє адресатові або свою категоричну думку про щось, або емоційну реакцію щодо якогось факту» [11, с. 195].

Питальні речення – це своєрідні «зачіпки» для мовців, що розгортають / згортають або розвертають полотно мовного конфлікту [8, с. 152]. Такі речення дають змогу посилити вплив на опонента, спростувати його думку, схилити до потрібної дії і як результат – переконати в правильності певної ситуації, як-от: – *Що, махорко! Старіси – то й дуріси? Язык тобі не тримається за зубами?* [10, с. 648].

Емоційні запитання, кінцевою інтенцією яких є вираження негативних емоцій, виокремлюємо конструкцію зі значенням докору. Докір – потенційний конфліктоген, який викликає відповідне звинувачення з боку адресата, адже адресант у ньому висловлює відверте невдоволення опонента [8, с. 154], напр.: *Думаси, люди не знали? Не виділи того? Люди все про всіх знають. А ти тут тепер граєш вар'ята?! – і люто розірвана навпіл разом із нижньою сорочкою темна блуза у білу квіточку двома лапами впала на підлогу услід за Гафією* [10, с. 651].

Спалах неконтрольованого гніву передають питальні висловлення, «які виражають посилену емоційну діяльність мовця, його переживання і супроводжуються відтінками невдоволення, гніву щодо тих явищ і подій, що вплинули на самого суб'єкта мовлення» [11, с. 198], напр.: – *Ти чьо, здурел? Мальчонка! Життя надосло?* [10, с. 762]; – *Що за маразм? Що це за маразм? – майже кричить, не в силі стримувати роздратування* [10, с. 823]; – *Шо ти мозгі мнє паріш? Тамбовській волк тобі товариш! – драгується Степан, не відходячи, проте, від Петрового узолів'я* [10, с. 908]. Як бачимо, у мовотворчості письменниці, ефективним маркером репрезентації емоції гніву, роздратування слугують питальні речення, які стають компонентами розмовно-побутових, соціальних сцен, сварок.

Мовний конфлікт увиразнює діалогічна єдність, у якій реакція на запитання відбивається своєрідною відповіддю, що є конфліктогеном відмови від подальшої розмови на певну тему, як-от: – *Що ти таке кажеш, Ганушко?! – Те, що чуєте... всяке може бути...* [10, с. 740]. Подібні форми відповіді не є агресивним прийомом, адже за нею не простежується бажання образити опонента. – *Так що вам збрехав син, тату? – став перед гуцулом. – А що – хіба один раз збрехав?! – питанням на питання відповів Іван* [10, с. 787]. У цих відповідях, навпаки – домінує прагнення утриматись від надто грубих висловів.

Питання-перепити використовують мовці для додаткового пояснення. Конфліктну спрямованість має перепитування задля переформування думки адресанта, коли співрозмовник не розуміє. Речення такого типу свідчить про бажання адресата подумати над побаченим чи почутим, відтермінувати відповідь,

дібрати потрібну фразу або уникнути подальшої комунікації. Напр.:

– *Так что будем делать? – видно, що чоловік зі шрамом не втрачає самоконтролю, навіть попри люту «Бандери».*

– *Спасать! Будем его спасать. Иначе мы ничего не узнаем.*

– *Стьопя, ти здурел? Как ми будем его спасать?!*

– *Как?! Как своево...* [10, с. 893]. Такі речення слугують сигналами конфліктності у художньому дискурсі М. Матіос, таким чином авторка не тільки підкреслює емоції персонажів, а й безпосередньо впливає на динаміку та розв'язання конфліктної ситуації.

Як засвідчує ілюстративний матеріал мовотворчості М. Матіос, на синтаксичному рівні емотивну функцію мови реалізують **окличні речення**, що виявляють широкий спектр негативних емоцій, увиразнюють емоціогенність побутових моделей людської комунікації. Напр.: – *Ти! Ти! Пада! – Стьопка кричить, не стримуючись... – Що ти мнє мозгі пудріш, професор, і на жалість давши?! Як захочу, так буде!* [10, с. 908]. Активним засобом вираження окличності слугують синтаксичні структури, яким притаманна неповнота, як-от: – *Все. Хватит! Не до шлюбу збираєтесь – і собі підвищує голос Піддубний...* [10, с. 844]; – *Грубо! Грубо, працюєте товариші! – не стримуючись кричав майор Дроздов... – Без душі! Не переконливо! Грубо! Фальшиво! Нема пояснювальної роботи. Нема фантазії. Нічого нема!* [10, с. 791]. Конструкції такого зразка відзначаються високою емоційністю, яке створюється за допомогою скорочення обсягу висловлення, звільнення його від «зайвої» інформації.

Важливу роль у створенні конфліктної комунікації відіграють **незакінчені висловлення**, які увиразнюють надзвичайно яскравий світ людських емоцій та почуттів, тобто реалізують категорію емотивності. Напр.: *Чи ви лиш сіль споживаєте, що такі скупі? Коли маєте полонини і ліси, і люди, і все маєте... Але совісті не маєте... – запитав чи ствердив дідок...* [10, с. 64]; – *Що зробити, що зробити... то кров моя затроєна. Дитина моя. Хоч ніж мені в серце вдарила. А я...* [10, с. 169]; *А ти... що ти знаєш про війну, Матею? Гівно знаєш!* [10, с. 170]. Такі речення відповідають стану емоційної напруги. Співрозмовники висловлюють свої думки в короткій формі, називають тільки ті явища, ознаки, дії які є цільовими у тому або тому висловленні.

Негативні емоції – потужний конфліктогенний чинник, тому мовленнєві реакції, які відбуваються під час конфлікту пов'язані з емоційністю. Задля вираження невдоволення, гніву, зневаги, докору, відчаю, відрази, іронії мовці послугуються **вигуківими емоційно-оцінними еквівалентами речення**, що становлять: кличні комунікати, які передають роздратування мовця, як-от: – *Ірод! Ірод! – несамовито кричить бабуся і щосили гамселить дядька Андрія рогачем по плечах* [10, с. 750]; спонукальні вигуки, що реалізують волевиявлення мовця: – *Марш мені з господарки, куме! Без тебе кров із серця капає, холеро ти така, що сиплеш мені соли на душу!* [10, с. 169]; фразеологічні сполуки з компонентом Бог: – *Йой – скрикнув господар. – Побійтесь Бога, пане офіцер! Та як же я міг щось викидати з свої господарки?* [10, с. 860]; усталені уснорозмовні, звulгаризовані комунікати, що виявляють зневагу, обурення, увиразнюють негативне ставлення: ... – *твою мат! Я сказав: я хочу знати, откуда фотографія моєї матері у етого бандеровського ушльопка!* [10, с. 893].

Отже, конфліктні моделі текстової комунікації вербалізують емотивно-аксіологічні інтенції, увиразнюючи низку емоцій негативного спектру: гнів, злість, роздратування, обурення, ненависть, сум, страх, страждання та ін. З-поміж різних мовних засобів виокремлено синтаксичні одиниці як домінуючі маркери передавання емоцій та реалізації категорії емотивності. Зокрема, у процесі аналізу охарактеризовано, що конфліктні моделі категорії емотивності у романі «Букова земля» М. Матіос репрезентують такі синтаксичні конструкції: синтаксичний повтор як лексико-синтаксичну структуру, яка виформовує емоційну єдність конфлікту; незакінчені речення, які увиразнюють надзвичайно яскравий світ людських емоцій та почуттів; питальні речення та запитання-перепити, яким властива емоційно-експресивна функція; окличні речення, що виявляють такі емоції, як: обурення, докір, гнів, роздратування. Яскраву емоційність текстової комунікації створюють вигуківі емоційно-оцінні і кличні комунікати, що виформовує предмет подальших наукових студій. У результаті дослідження, приходимо до висновку, що в плані вираження і передачі людських емоцій та почуттів мовні одиниці синтаксичного рівня здатні точніше й глибше виразити розмаїтий емоційний спектр.

Література:

1. Таран Л. Марія Матіос: «Завжди має бути щось інше». *Вечірній Київ*, 2006 7 квітня. С. 5.
2. Голобородько Я. Буковинська орнаментика Марії Матіос. *Вісник Національної академії наук України*, 2008. №3. С. 66–73.
3. Шаховский В. Эмоции как объект исследования в лингвистике. Вопросы психолингвистики. *Институт языкознания РАН*, 2009 №9. С. 29–42.
4. Шинкарук В. Особливості реченневих структур з емоційно-оцінними значеннями. *Studia Linguistica*, 2011. Вип. 5. С. 29–37.
5. Гамзюк М. Емотивний компонент значення у процесі створення фразеологічних одиниць (на матеріалі німецької мови): *Видавничий центр КНЛУ*: Київ, 2000. 256 с.
6. Прокопченко А. Мовна репрезентація емотивності у текстах новел Д. Г. Лоуренса (дис. канд. філол. наук) *Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського*, 2018. 275 с.
7. Шабат-Савка С. Категорія комунікативної інтенції в українській мові: монографія. Чернівці: «Букрек», 2014. 421 с.
8. Білоконенко Л. Українськомовний міжособистісний конфлікт: монографія. *Интерсервіс*: Київ, 2015. 335 с.
9. Шабат-Савка С. Синтаксичні маркери емотивності в художньому дискурсі (контекст «Щоденника страченої» Марії Матіос). *Закарпатські філологічні студії*, Ужгород, 2021. №18. С. 85–90.
10. Матіос М. Букова земля. Київ: «А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА», 2019. 928 с.
11. Шабат-Савка С. Українськомовний питальний дискурс: монографія. Чернівці: Рута, 2019. 332 с.

Kemin U. Conflict models of implementation of the emotionality category (based on the material of the novel “Beech Land” by Maria Matios)

Summary. The article analyzes conflict models of text communication, which verbalize emotional and axiological intentions and express several emotions of the negative spectrum: anger, anger, irritation, indignation, hatred, sadness, fear, suffering, etc. The set goal involves solving the following tasks: to single out conflicting models of realization of the category of emotionality and to characterize the functional potential of syntactic constructions aimed at embodying conflict communication in the artistic discourse of Maria Matios. The relevance of the study is determined by the fact that the speech of the author's works wasn't deeply researched yet, especially in the aspect of researching the category of emotionality, which also proves the novelty of our scientific studies about the idiolect of this modern Ukrainian writer.

Based on the novel “Beech Land” by Maria Matios, a well-known Ukrainian writer, syntactic units are defined as dominant markers of conveying emotions and realizing the category of emotionality. In particular, in the process of analysis, it was realised, that the conflict models of the category of emotionality represent the following syntactic constructions: syntactic repetition, unfinished sentences, interrogative sentences, and interrogative questions, exclamatory sentences, vivid emotionality of text communication is created by exclamatory emotional-evaluative and exclamatory communications. As a result of the analysis, we conclude that in terms of the expression and transmission of human emotions and feelings, linguistic units of the syntactic level can more accurately and deeply express a diverse emotional spectrum.

Key words: category of emotionality, conflict models, syntactic repetition, interrogative sentences, exclamatory sentences, unfinished sentences, artistic discourse, Maria Matios.

Корольова Н. О.,

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри німецької філології

ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»

НАЦІОНАЛЬНА МЕНТАЛЬНІСТЬ У ДЗЕРКАЛІ ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ «ЧАРІВНА ГОРА»)

Анотація. Статтю присвячено особливостям лексико-семантичного відображення концептів, котрі є ключовими та базисними валоративами поведінки персонажів роману Томаса Манна «Чарівна гора». Зазначено конкретні аспекти сприйняття цих концептів; встановлено мовні складові ядра та периферії їх лексико-семантичних полів. Лексика в сукупності її семантичних зв'язків є важливою складовою системи засобів відображення ментальності німецького народу у творах Т. Манна. Для досягнення її своєрідності важлива як вся сукупність слів, так і їх значення, образотворчі можливості і т.д [1, с. 65]. Семантика лексем, що відображають ментально-поведінкові норми та ментально-психологічні характеристики персонажів творів як суб'єктів ментальності німецького народу нами розкривається за допомогою семантичних складових лексико-семантичних полів. Лексико-семантичне поле – це сукупність мовних одиниць, об'єднаних спільністю вираження певного поняття [2, с. 59]. Базисне для поля поняття є ідеальним елементом, тоді як інтегровані у поле слова, що знаходяться у певних відношеннях одне з одним, є його матеріальним втіленням. Основою для виділення семантичних полів може слугувати наявність спільного змістового, понятійного значення у системі явищ дійсності, що репрезентуються. Семантичне поле як спосіб відображення мовної картини світу різних народів залежить від національного сприйняття світу. Ядро семантичного поля виражає спільний з поняттям семантичний признак [3, с. 60]. Актуальність статті полягає в орієнтації її проблематики на сучасну парадигму лінгвістичної думки щодо взаємозв'язку мови, культури та мислення народу. Новизну матеріалу визначає встановлення ментально-психологічних рис персонажів творів Т. Манна, яке ґрунтується на інтерпретації семантики та прагматики лексичних елементів, які входять до певних лексико-семантичних полів, що визначаються зазначеними у роботі базовими концептами та виокремленими аспектами їх відображення у свідомості персонажів.

Встановлено, що відображення національної ментальності у творі здійснюється за допомогою мовних засобів, які експліцитно чи імпліцитно маркують лексику, що слугує для характеристики персонажів як суб'єктів ментальності німецького етносу.

Ключові слова: національна ментальність, ментальні риси, лексико-стилістичне поле, мовне відображення, ментально-психологічний портрет, стилістична інтерпретація.

Постановка наукової проблеми та її значення. Проблема вивчення відображення мовою мисленнєвих структур, притаманних певному етносу, сягає від В. фон Гумбольдта та О.О. Потєбні до наших часів. У сучасних дослідженнях національний спосіб сприйняття та розуміння дійсності, що

детермінується сукупністю когнітивних стереотипів нації, визначається як національна ментальність [1; 4; 5; 6]. Вона трактується як своєрідний тип, образ мислення, соціально-психологічні установки, специфічний спосіб сприйняття об'єктивної реальності. Складовими ментальності визначають колективну пам'ять, соціальні уявлення та відносини, колективні емоції, почуття і настрої, норми, цінності та ідеали, національний характер та темперамент, ментальні репрезентації культури, стиль мислення, поведінкові зразки, національна ідентичність – і мову [4; 6; 7]. Розгляд мовного відображення решти складових національної ментальності відповідає панівній антропоцентричній парадигмі. Зауважимо, що, оперуючи поняттям національної ментальності, ми погоджуємося із твердженням П. Дінцельбахера, наведеного ним у передмові до книги «Історія європейських ментальностей», про нестатичну природу ментальності [4, с. 5]. Динаміка її розвитку адаптується до історико-соціальних обставин та епохи існування етносу. Фактично, ми говоримо про історичну ментальність, про ті її особливі, характерні для певного народу риси, які притаманні йому на тому чи іншому етапі розвитку [Там само].

Аналіз досліджень цієї проблеми. Хоча термін *національна ментальність* став використовуватись у широких наукових колах в кінці ХХ – на початку ХХІ століття, вже протягом більш ніж 150 років простежуються спроби визначення соціальної, історичної чи психологічної основи для об'єднання людей. Дослідження проводились у руслі соціології, етнопсихології, антропології, соціальної історії, характеризуючись, проте, спільним знаменником – розумінням наявності базису існування того чи іншого народу, що активізує та визначає його культуру, релігію, традиції, побут тощо.

Австрійський дослідник П. Дінцельбахер стверджує, що «національну ментальність можна швидше описати, ніж визначити, оскільки вона виражається в діях» [Цит. за 4, с. 25]. Проте він визначає її як історичну ментальність, зазначаючи, що «вона є сукупністю способів та змістів мислення і світосприйняття, які є визначальними для даного колективу у даний час» [Там само]. Це визначення відображає динамічні характеристики національної ментальності, її здатність трансформуватись відповідно до зовнішніх чи внутрішніх факторів.

Сучасна парадигма наукового знання спрямована на комплексний, антропоцентрично орієнтований підхід до розуміння національної ментальності. Стверджується доцільність аналізу ментальної специфіки етносу у взаємозв'язку із його культурою та мовою як засобом її вербалізації (І.О. Голубовська [1]; А.М. Приходько [7]; О.І. Потапенко [2]; Н.В. Слухай [5]; О.Б. Ткаченко [6]; та ін.).

Мета і завдання статті. Метою статті є виокремлення основних концептів, що є ментальними орієнтирами для персонажів роману Томаса Манна «Чарівна гора». Для досягнення цієї мети було необхідним визначити поняття національної ментальності в гуманітарних науках, провести лексико-стилістичний аналіз мовних засобів, які експліцитно чи імпліцитно відображають характери головних героїв романів, яких ми розглядаємо як суб'єктів ментальності німецького народу, що діють у взаємозв'язку із часопростором твору, відображеною у ньому епохою із властивими їй особливостями культури, норм поведінки, організації побуту.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Персонажі творів письменника є суб'єктами ментальності народу. Лексичні, стилістичні та граматичні засоби, визначені у процесі дослідження мови творів, можна вважати маркерами вербалізації їх ментально-психологічних портретів. Основою існування персонажів є певні моральні та психологічні орієнтири – концепти, які формують їх поведінку та реакції на зовнішню дійсність. Виокремлення та встановлення мовних складових лексико-семантичних полів цих концептів містять вказівку на особливості їх відображення у творах та відтворення й сприйняття у свідомості персонажів. Прагнення до порядку (ORDNUNG), цінування часу (ZEIT), повага до пунктуальності, точності (PÜNKTLICHKEIT), бережне ставлення до всього, що пов'язано з домом (HAUS), виконання обов'язку (PFLICHT) є пріоритетними правилами соціальної поведінки персонажів романів Т. Манна; це – концепти, які мають конвенційні мовні форми вираження змісту, віддзеркалюють найсуттєвіші правила взаємодії людей у суспільстві, властиві їм психологічні особливості. Під національною ментальністю розуміємо сукупність варіативних форм світосприйняття, які властиві певним групам людей, об'єднаних у соціальні чи історичні спільноти. Національна ментальність існує на рівні індивідуальної та колективної свідомості, визначає властиві цим людям психологічні особливості, котрі лежать в основі звичаїв і моралі та формують способи їх поведінки стосовно зовнішньої дійсності.

Роман «Чарівна гора» належить до другого етапу творчості Томаса Манна. Спостереження за мовним матеріалом дозволило визначити специфіку сприйняття концепту HAUS / ДІМ у часопросторі роману, виокремити та інтерпретувати складові його лексико-семантичного поля.

Розуміння дому у творі може бути структуроване у межах двох основних аспектів: житла та родини, які є визначальними для лексичних складових ближньої та дальньої периферії лексико-семантичного поля. Особливості часопростору та змістового наповнення роману визначили специфіку сприйняття концепту HAUS як «дім дідуся Ганса Касторпа» та «санаторій «Давос». Таке відображення цього концепту у романі базується на існуванні фактично двох місць, які сприймаються як дім головними героями, зокрема, Гансом Касторпом, розуміння яких ми розглядаємо як вияв процесів свідомості суб'єктів ментальності німецького народу.

Складовими лексико-семантичного поля концепту HAUS у зазначених аспектах виступають мовні одиниці, які характеризують внутрішню організацію будівель, їх складових частин залежно від того, яка функція їм передбачена, лексеми, які номінують внутрішнє оздоблення приміщень. Ці мовні одиниці формують ближню периферію зазначеного лексико-семан-

тичного поля. Дальню периферію становлять номінації людей, що там проживають – членів родини або, відповідно, персоналу санаторію як його функціональної складової частини, а також, залежно від контексту, емоції, які описують ставлення до зазначених складових суб'єктами роману.

Спостереження за лексичними складовими двох наведених нижче фрагментів тексту надало можливість встановити складові лексико-семантичного поля концепту у плані його сприйняття як санаторію «Давос». У першому фрагменті мова йде про первинний опис санаторію під час прибуття туди Ганса, який вважав, що приїхав на декілька тижнів відвідати кузена, а в другому – міститься детальне зображення кімнати, яка стала для головного героя домом на довгі роки:

Gleich zur rechten, zwischen Haustor und Windfang, war die Concierge-Loge gelegen, und von dort kam ein Bediensteter von französischem Typus, der, am Telefon sitzend, Zeitungen gelesen hatte, in der grauen Livree des hinkenden Mannes am Bahnhof ihnen entgegen und führte sie durch die wohl beleuchtete Halle, an deren linken Seite Gesellschaftsräume lagen [8, S. 20].

Die Tür war doppelt, mit Kleiderhaken im inneren Hohlraum. Joachim hatte das Deckenlicht eingeschaltet, und in seiner zitternden Klarheit zeigte das Zimmer sich heiter und friedlich, mit seinen weißen, praktischen Möbeln, seinen ebenfalls weißen, starken, waschbaren Tapeten, seinem reinlichen Linoleum-Fußbodenbelag und den leinenen Vorhängen, die in modernem Geschmacke einfach und lustig bestickt waren [8, S. 21].

Мовними одиницями, складовими ближньої периферії лексико-семантичного поля у зазначених контекстах є іменники *das Haustor* (ворота будинку), *der Windfang* (тамбур), *die Concierge-Loge* (місце консьєржа), *die Halle* (зал), *die Tür* (двері), *der Kleiderhaken* (гачок для одягу), *der Hohlraum* (порожній простір), *das Zimmer* (кімната), *die Möbel* (меблі), *die Tapeten* (шпалери), *der Linoleum-Fußbodenbelag* (лінолеум), *die Vorhänge* (гардини), дієслово, яке характеризує місцезнаходження складових будинку, – *liegen* (лежати, бути розташованим), а також лексеми, які описують їх якісні ознаки – *wohl beleuchtet* (добре освітлений), *weiß* (білий), *heiter* (світлий), *friedlich* (мирний, спокійний), *praktisch* (практичний), *stark* (міцний), *waschbar* (придатний для прання), *reinlich* (чистий), *leinen* (льняний).

Прагнення до порядку ми розглядаємо як один із базисних та значимих у системі цінностей персонажів роману Т. Манна «Чарівна гора» як суб'єктів ментальності німецького народу (інтелігенція передвоєнного часу).

Мовний матеріал твору дозволив нам встановити особливості сприйняття концепту ORDNUNG / ПОРЯДОК персонажами твору та виокремити основні складові його лексико-семантичного поля на основі таких аспектів його відображення: Прагнення до впорядкування зовнішньої дійсності; Організація функціонування суспільства та Розпорядок дня. Останнє виокремлено нами на основі врахування важливої ролі розпорядку життя персонажами роману.

Спостереження за лексикою поданого далі фрагменту тексту дозволило встановити складові лексико-семантичного поля концепту ORDNUNG / ПОРЯДОК як необхідності дотримання чіткого розпорядку дня у санаторії:

Der Normaltag war klar gegliedert und fürsorglich organisiert, man kam rasch in Trott und gewann Geläufigkeit, wenn man sich seinem Getriebe einfügte. Im Rahmen der Woche jedoch

und größerer Zeiteinheiten unterlag er gewissen regelmäßigen Abwandlungen, die sich erst nach und nach einfanden, die eine zum erstenmal, nachdem die andere sich schon wiederholt hatte; und auch was die alltäglichen Einzelercheinungen von Dingen und Gesichtern betraf [8, S. 148].

Наведений фрагмент тексту характеризує організацію життя в санаторії на основі дотримання правил, які базувались на строгому розподілі часу у розпорядку дня та тижня серед його мешканців. Тому, на нашу думку, у наведеному контексті лексико-семантичне поле концепту ORDNUNG / ПОРЯДОК формують мовні одиниці, які відносяться до регламентації існування у межах лікувального санаторію.

В першу чергу ми відносимо сюди іменники *der Normaltag* та *die Hausordnung*, які відображають розуміння наявності чіткого розпорядку як норми існування та як важливої частини зовнішнього світу. Життя за погодинним та поденним розкладом є, на думку пацієнтів, закономірним, а з часом єдино можливим. Тому до лексичних складових аспекту сприйняття порядку як необхідності дотримання розпорядку дня ми відносимо дієслова *gliedern* (розділяти), *organisieren* (організувати), прикметники *fürsorglich* (обайливо), *regelmäßig* (регулярно) та іменники *der Rahmen* (рамка, межа) і *die Zeiteinheit* (одиниця часу). Семантика цих мовних одиниць характеризує упорядкованість проведення часу та життя у санаторії. У сприйнятті мешканців воно інтерпретується як необхідність уніфікованого та строго організованого плану життя, як процес, що підпорядковується закономірностям та є характеристикою прагнення впорядкувати дійсність: все відбувається регулярно та за планом, у межах встановленого часу.

Специфіка роману «Чарівна гора», у порівнянні з іншими творами Т. Манна, полягає в інтерпретації та зображенні часу у двоплановому відношенні: з одного боку, перед читачем постає історичний період часу перед Першою світовою війною; а з іншого, час у діалогах персонажів та автора із читачем розглядається як логіко-філософська категорія. Це виявило себе у мовному відображенні концепту ZEIT / ЧАС та визначило особливості критеріїв виокремлення складових його лексико-семантичного поля у творі.

Розуміння часу як певного лінійного історичного періоду реалізує важливий аспект його сприйняття персонажами твору: час як фізична величина. Лексичні одиниці, які характеризують особливості ZEIT / ЧАС у романі, формують ближню периферію його лексико-семантичного поля.

Концепт ZEIT / ЧАС у свідомості персонажів твору є також філософською категорією. Складовими лексико-семантичного поля у зазначеному аспекті є мовні одиниці, семантика та контекстуальний елемент значення яких імпліцитно чи експліцитно містить характеристику часу, об'єктивовану в розмовах героїв або їх роздумах. Вони формують дальню периферію лексико-семантичного поля. Ядром мовної об'єктивації сприйняття часу у творі ми вважаємо іменник *die Zeit* (час).

У поданому далі фрагменті тексту ми спостерігаємо приклад мовного вираження такого аспекту сприйняття часу персонажами твору, оскільки він відображає роздуми головного героя Ганса Касторпа про час, його виміри та усвідомлення.

«Was ist denn die Zeit?» fragte Hans Castorp und bog seine Nasenspitze so gewaltsam zur Seite, daß sie weiß und blutleer wurde. «Willst du mir das mal sagen? Den Raum nehmen wir

doch mit unseren Organen wahr, mit dem Gesichtssinn und dem Tastsinn. Schön. Aber welches ist denn unser Zeitorgan? Willst du mir das mal eben angeben? Aber wie wollen wir denn etwas messen, wovon wir genaugenommen rein gar nichts, nicht eine einzige Eigenschaft auszusagen wissen! Wir sagen: die Zeit läuft ab. Schön, soll sie also mal ablaufen. Aber um sie messen zu können...warte! Um meßbar zu sein, müßte sie doch gleichmäßig ablaufen, und wo steht denn das geschrieben, daß sie das tut? Für unser Bewußtsein tut sie es nicht, wir nehmen es nur der Ordnung halber an, daß sie es tut, und unsere Maße sind doch bloß Konvention, erlaube mir mal...» [8, S. 95].

Складовими лексико-семантичного поля у цьому фрагменті виступає іменник *die Zeit*, який є його ядром, а також лексеми, семантика яких містить характеристику цієї категорії, способів і можливостей її вимірювання та сприйняття. Ми відносимо сюди іменники *das Bewußtsein* (свідомість), *die Maße* (мірло), прикметники *meßbar* (придатний до вимірювання), *gleichmäßig* (рівномірний), дієслова *messen* (вимірювати) та *ablaufen* (минати).

Відображення PFLICHT / ОБОВ'ЯЗОК у романі «Чарівна гора» характеризується, на нашу думку, кореляцією з основним аспектом його розуміння персонажами твору – обов'язком перед зовнішнім світом. Зауважимо, що під поняттям «зовнішній світ» ми розуміємо як обставини та фактори соціально-культурних реалій, так і людей, що оточують персонажів. У наведеному нижче фрагменті з роману мова йде про переживання Ганса Касторпа під час поїздки до гірського санаторію «Давос», який розташований далеко від його дому:

Zwei Reisetage entfernen den Menschen – und gar den jungen, im Leben noch wenig fest wurzelnden Menschen – seiner Alltagswelt, all dem, was er seine Pflichten, Interessen, Sorgen, Aussichten nannte, viel mehr, als er sich auf der Droschkenfahrt zum Bahnhof wohl träumen ließ [8, S. 12].

У контексті складовими лексико-семантичного поля ми вважаємо іменник *die Pflichten*, який є його ядром, а також іменники *die Interessen* (інтереси), *die Sorgen* (турботи), *die Aussichten* (перспективи). Ці лексичні елементи використані у синонімічному відношенні і відображають розуміння обов'язку Гансом Касторпом. У синонімічній парадигмі складових ми вважаємо помітним зовнішнє спрямування відчуття зобов'язання, спрямованого на навколишню дійсність: зацікавлення, перспективи, турботи спрямовано на взаємодію з реаліями оточуючого світу.

В романі «Чарівна гора» пунктуальність у розумінні персонажів твору – це необхідність чітко дотримуватися часових валоративних фіксованих координат та реалізувати всі дії відповідно до їх меж. Лексико-семантичне поле мовного відображення цього соціального фактора у романі формують мовні одиниці, які номінують усвідомлення необхідності виконувати дії у відведений для них час. У поданому далі фрагменті тексту роману мова йде про ставлення Йоахіма до недотримання норм пунктуальності, навіть якщо це стосується вчасного приходу на сніданок:

Wie lange es dauerte, wußte er nicht. Als der Zeitpunkt gekommen war, ertönte das Gong. Aber es rief noch nicht unmittelbar zur Mahlzeit, es mahnte nur, sich bereitzumachen, wie Hans Castorp wußte, und so blieb er noch liegen, bis das metalische Dröhnen zum zweitenmal anschwell und sich entfernte. Als Joachim durch das Zimmer kam, um ihn zu holen, wollte Hans Castorp sich

umziehen, aber nun erlaubte Joachim es nicht mehr. Er haßte und verachtete Unpünktlichkeit. Wie man denn vorwärtskommen wolle und gesund werden, um Dienst machen zu können, sagte er; wenn man sogar zu schlapp sei, um die Essenszeit einzuhalten. Da hatte er natürlich Recht, und Hans Castorp konnte lediglich darauf hinweisen, daß er ja nicht krank, dafür aber im höchsten Grade schläfrig sei. Er wusch sich nur rasch die Hände; dann gingen sie in den Saal hinunter, zum drittenmal [8, S. 106].

У зазначеному контексті складовими лексико-семантичного поля є такі лексеми: *der Zeitpunkt* (момент), *die Unpünktlichkeit* (непунктуальність), *hassen* (ненавидіти), *verachten* (зневажати), *vorwärtskommen* (розвиватися), *kommen* (приходити), *einhalten* (дотримуватися), *schlapp* (в'ялий, слабкий). Виокремлені лексеми відображають процеси свідомості персонажів, які стосуються відсутності вміння виконувати ті чи інші дії вчасно та їх інтерпретацію, як показника неповноцінності людини, маркера її нездатності повноцінно функціонувати у суспільстві та розвиватись. Така форма розуміння пунктуальності у свідомості персонажів твору, молодшої інтелігенції, яка живе в час перед Першою Світовою війною, вказує на базисну та ключову роль даного концепту у системі цінностей тогочасного німецького етносу.

Висновки та перспектива подальшого дослідження.

Отже, у контексті спостереження за мовою роману Т. Манна «Чарівна гора» було виокремлено п'ять базисних концептів, які є визначальними для буття персонажів творів: HAUS, ORDNUNG, ZEIT, PFLICHT, PÜNKTlichkeit. Встановлення зазначених вище концептів, їх ролі у системі цінностей персонажів та окреслення ближньої та дальньої периферії було виконано у контексті особливостей описаної у творі епохи із її культурними, світоглядними, ціннісними нормами. Аспекти сприйняття того чи іншого концепту, на основі яких розмежовувалась ближня та дальня периферії, релевантні до роману і окресленого у ньому часопростору.

Перспектива дослідження ментальності німецького народу у творах письменника полягає, у першу чергу, в розширенні кола романів, за якими проводиться спостереження, та у порівнянні особливостей ментально-психологічних характеристик персонажів великих та малих прозових творів.

Література:

1. Голубовська І.О. Етнічні особливості мовних картин світу: монографія / Ірина Олександрівна Голубовська. [2-е вид., випр. і доп.]. К.: Логос, 2004. 284 с.
2. Потапенко О.І. Лінгвоконцептологія. Монографія: вид. 2-ге. К.: Освіта України, 2011. 336 с.
3. Бацевич Ф.С. Лінгвалізація світу: гуманітарні переваги та онтологічні загрози. *Мовознавчий вісник*. Збірник наукових праць. Черкаси, 2010. Вип. 11. С. 8–13.
4. Історія європейської ментальності. Серія: Культурологія / заг. ред. Петера Дінцельбахера. К.: Літопис, 2004. 722 с.

5. Слухай Н.В. Сучасні лінгвістичні теорії концепту як мовнокультурного феномена. Мовні і концептуальні картини світу. №7. К. 2002. 464 с.
6. Ткаченко О.Б. Мовні критерії національної ментальності. *Нова філологія*. № 1. 2001. С. 23–65.
7. Приходько А.М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики. Запоріжжя: Прем'єр, 2008. 322 с.
8. Mann Th. *Der Zauberberg*. Frankfurt am Main: S. Fischer Verlag GmbH, 1991. 1234 S.

Korolova N. National mentality in the mirror of (on the material of the novel “The Magic Mountain”)

Summary. The article deals with the peculiarities of lexical and semantic reflection of concepts, which are the basic valoratives of the behavior of the characters of Thomas Mann's novel “The Magic Mountain”. Specific aspects of perception of these concepts are indicated; the linguistic components of the core and the periphery of their lexical-semantic fields are established. Lexis in the complex of its semantic connections is an important component of the system of means of reflecting of the German mentality in the works of T. Mann. The whole complex of words and their meanings, visual capabilities, is important for understanding of its originality [1, p. 65]. The semantics of lexical elements, that reflect the mental and behavioral norms and mental and psychological specific features of the characters of the novel as subjects of the mentality of the German people is indicated through the semantic components of lexical-semantic fields. The lexical-semantic field represents a complex of linguistic units, which express the certain concept [2, p. 59]. The basic concept is an ideal element, while the integrated words, which are in a certain interrelation with each other, are its material embodiment. The basis for the selection of semantic fields can be formed by the common semantic, conceptual meaning, which are represented in the system of phenomena of reality. The semantic field depends on the national perception of the world and represents a way to reflect the linguistic view of the world of different people. The core of the semantic field and the concept express the same semantic features [3, p. 60]. Actuality of the article is related to the modern paradigm of linguistic researches in regards to the interrelation of language, culture and thinking of the people. The originality of the material is determined by the establishment of mental and psychological traits of characters in the novel, which is based on the interpretation of semantics and pragmatics of lexical elements, which are part of certain lexical and semantic fields.

It is established that the reflection of the national mentality in the roman is carried out with the help of linguistic means, which explicitly or implicitly mark the lexis, used for description of the characters as subjects of the German mentality.

Key words: national mentality, mental features, lexical-semantic field, language expression, mental-psychological portrait, stylistic interpretation.

*Котович В. В.,**доктор філологічних наук,
завідувач кафедри української мови**Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка**Кравченко-Дзондза О. Е.,**кандидат педагогічних наук,**доцент кафедри фундаментальних дисциплін початкової освіти**Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*

МЕТАФОРА ЯК ЛІНГВОКУЛЬТУРНИЙ МАРКЕР (НА МАТЕРІАЛІ ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКОЇ ПРОЗИ ПОЧАТКУ ХХ СТ.)

Анотація. У статті розглянуто метафору та інші образні засоби мови, засвідчені у творах Б.-І. Антонича, В. Будзиновського, Б. Лепкого, С. Рудницького, В. Стефаніка, О. Турянського, І. Филипчика, Марка Черемшини, як мовнокультурний маркер та як вияв образного світобачення західноукраїнських майстрів слова початку ХХ ст.

З'ясовано, що художній дискурс цього періоду, означений глибокою любов'ю до рідного краю та людей цієї землі. Мова творів багата образними засобами, серед яких чільне місце відведено метафоризованим лексемам. Вивчення художньо-ціннісних орієнтацій, метафоричних словесних образів, створених майстрами слова, демонструє етнокультурологічні засади національного світосприйняття, дає змогу пізнати вималювану письменниками національну мовну картину світу.

Під метафорою, наголошено в статті, розуміємо процес перенесення у свідомості носія значення однієї мовної одиниці або категорії з одного об'єкта на інший мови на ґрунті схожості між ними. Аналогія та асоціація, закладені в природі метафори, ведуть до виникнення образу, який демонструє неповторну мовну картину світу. Проведено лінгвопоетичні студії над образними лексичними одиницями, які являють собою «тріумф поетичної техніки» письменників та органічне поєднання з національною культурою народу.

Обґрунтовано, що в західноукраїнській літературі 20-х – початку 30-х рр. ХХ ст. явище «антропонімізації» природних явищ, тобто приписування живій і неживій природі процесів і дій, пов'язаних із діяльністю людини та протилежний до «антропонімізації» процес: порівняння людини, її дій з явищами, характерними для неживої природи, рослинного й тваринного світів, автори передавали через власні спостереження, створюючи неповторний авторський стиль та водночас зберігаючи вірність загальним тенденціям національної культурної традиції.

Зроблено висновок, що західноукраїнські прозаїки початку ХХ ст. проявили себе знавцями людських душ, стали творцями нового художнього бачення та збагатили український художній дискурс образними метафоризованими лексемами.

Ключові слова: метафора, лінгвокультурний маркер, вторинна номінація, переносне значення, західноукраїнська проза початку ХХ ст.

Постановка проблеми. Питання взаємозв'язку мови й культури стало осердям сучасних мовознавчих досліджень. Мова та духовні сили людини розвиваються не окремо й не послідовно, а формують монолітну інтелектуальну єдність [1, с. 44]. Надзвичайної ваги набувають сьогодні лінгвокультурологічний та етнологічний напрями лінгвістичних студій, що уможливають досягнути світогляд народу, особливості його історії, культури, мовної картини світу [2, с. 63]. У системі лінгвокультурологічних засобів мови неабияка роль належить тропіці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Від праць О. Потебні, І. Франка, І. Огієнка до мовознавчих досліджень В. Ващенко, С. Єрмоленко, Н. Сологуб, В. Жайворонка, В. Кононенка та багатьох інших сучасних творців наукового дискурсу проаналізовано семантичні асоціації слів, пов'язаних з культурними традиціями носіїв мови. Вчені вказують на специфіку семантичних асоціацій, властиву не тільки лексичним новотворам, значенням яких притаманний національно-культурний компонент, а й звичайним нейтральним загальноживаним словам, поширеним у різних культурах та зафіксованим у різних мовах. Має місце активне обговорення проблеми перетворення слова на символ, семантика якого є результатом інтеграції та переосмислення на асоціативному рівні його прямих, переносних і конотативних значень під впливом культурного контексту. Залишається актуальною необхідність вивчення слова в контексті всіх знакових систем культури: народних традицій, фольклорних і художніх творів тощо.

Мета нашої статті: розглянути тропіку і, зокрема, метафору як мовнокультурний знак, виявити специфіку образного слововживання у творах західноукраїнських майстрів слова початку ХХ ст. (Б.-І. Антонича, В. Будзиновського, Б. Лепкого, С. Рудницького, В. Стефаніка, О. Турянського, І. Филипчика, Марка Черемшини), окреслити лінгвокультурне маркування таких одиниць.

Виклад основного матеріалу дослідження. Найяскравіші риси поетичної форми нової течії в українській прозі початку ХХ ст. вичерпно схарактеризував Іван Франко: «Коли старші письменники завсіди клали собі метою описати, змалювати такі чи інші громадські чи економічні порядки, ілюструючи їх такими чи іншими типами, або змалювати такий а такий характер, як він розвивається серед такого чи іншого окруження,

нові письменники кладуть собі іншу задачу. Для них головна річ людська душа, її стан, її рухи в таких чи інших обставинах, усі ті світла й тіні, які вона кидає на ціле своє оточення залежно від того, чи вона весела, чи сумна. Коли старші письменники виходять від малювання зверхнього світу – природи, економічних та громадських обставин – і тільки при допомозі їх силкуються зробити зрозумілими даних людей, їх діла, слова й думки, то новіші йдуть зовсім протилежною дорогою: вони, так сказати, відразу засідають у душі своїх героїв і нею, мов магічною лампою, освічують усе оточення... В порівнянні до давніх епіків їх можна би назвати ліриками, хоча їх лірика зовсім не суб'єктивна; навпаки, вони далеко об'єктивніші від давніх оповідачів, бо за своїми героями вони цезають зовсім, ... заставляють нас бачити світ і людей їх очима. Се найвищий триумф поетичної техніки, ... се спеціальна душевна організація тих авторів, виплід високої культури людської душі» [3, с. 108]. Ці слова видатного українського письменника, дослідника української мови та літератури визначатимуть напрям наших лінгвістичних студій.

У творах західноукраїнських письменників початку ХХ ст. спостережено новий етап образного освоєння світу, «перехідний до глибшої і повнішої метафоризації» [4, с. 87]. Метафора як стилістичний засіб надзвичайної місткості – явище поліфункційне. Виконувана нею роль завжди залежала від конкретних завдань, які ставить перед собою автор. Крім власне образної, метафора виконує в художньому творі й низку інших функцій: передає авторську оцінку персонажів, є засобом характеристики їхньої зовнішності, психології, мовлення, а також здійснює загальностилістичні функції – експресивну, жанроутворювальну тощо. Створюючи метафору, митець порушує традиційні системи семантичних відношень: він будує свою метафоричну модель бачення людини та довкілля.

Персоніфікуючи реалії природи, автори лірико-психологічних прозових творів уособлюють їх, надаючи функції живих істот. Цим досягається розуміння спільності всього живого на землі, ословлюється ідея його взаємозалежності та взаємозумовленості. Дії та вчинки, властиві людям, переносяться на явища природи, одухотворяючи їх. Це надає художньому мовленню прозаїків глибокого ліризму й водночас філософського звучання: гори-велетні сховали білі голови в чорних хмарах /О. Турянський/; небо кам'яне і мідяно та холодно дивиться на землю /О. Турянський/; ліси дивувалися старому голосові /Марко Черемшина/; скали застогнали /Марко Черемшина/; червоне сонце кинуло їх тіні, через межі /В. Стефанік/; стогнуть дерева /Б. Лепкий/; сонце сміялося над ними; місяць моргає на зірки /Б. Лепкий/; зорі весело виморгували /Л. Филипчак/.

У стилістичній системі художньої прози початку ХХ ст. персоніфіковані образи природи найчастіше функціонують як розгорнуті метафоричні структури. Раніше в українській літературі переважав об'єктивний опис якогось природного явища чи пейзажу, а потім зазначалось, яке враження вони справили на душу героя, які викликали в нього спогади, асоціації (наприклад, у ранніх творах М. Коцюбинського). У західноукраїнській літературі 20-х – початку 30-х рр. ХХ ст. явище «антропомізації» природних явищ, тобто приписування живій і неживій природі процесів і дій, пов'язаних із діяльністю людини, з функціонуванням організму, з подібністю до частин її тіла, створює

суб'єктивний малюнок – усе передається через власні спостереження і сприймання персонажів [5, с. 93]. У творах людина й природа тісно пов'язані, психічні переживання особи переплітаються з враженнями від спостереження картин природи, що і зумовлює метафоричний перехід: людина переносить свої почуття на природу, приписує їй людські відчуття – відбувається персоніфікація явищ природи, олюднення їх, оживлення природи: вечір обіймає мене холодним подувом /Б.-І. Антонич/; сонце чепурило розливним золотом свого світла всю природу /О. Турянський/; гушавина розгомонила срібним сміхом /О. Турянський/; понура тьма хмар поклася гробним каменем на замучені душі /О. Турянський/; морози кулаками лускають /Марко Черемшина/; сонце розсипалося золотим піском по вулицях і площах великого міста /Л. Филипчак/; степ осотується імлюю /Б. Лепкий/; степ мовчав і корчився з болю /Б. Лепкий/.

Засіб персоніфікації природи, відомий в українській літературі від «Слова о полку Ігоревім», на початку ХХ ст. набув особливого поширення, оскільки відповідав новим завданням, поставленим перед молодими західноукраїнськими письменниками. Художня думка бачить у звичайних побутових явищах і предметах щось наділене додатковим потенційним змістом. Метафора може вільно об'єднувати в собі безмежну поетичну уяву з досить чіткою раціоналістичною основою: у В. Стефаніка – вікна посліпли, дзвони заміли, у Марка Черемшини – хата застогнала, хата моргала, двері сердилися, вікна хмурилися, в О. Турянського – хата питає, мури стогнуть, у Б. Лепкого – танцюють стіни, позіхає канапа. Предмети матеріального світу стали не просто емоційно-насиченим фоном для людських вчинків і почуттів: матеріальний світ (село, хата, дзвіниця, скрипка та ін.) діє майже на рівні сценічних персонажів, виявляє глибинну підтекстову структуру розповіді. Рівень персоніфікації неодухотвореного матеріального світу є таким, що в прозових творах одночасно присутні два аспекти: реальний і метафоричний, але обидва утворюють органічну єдність, перебувають у стані взаємопроникнення.

Упадає в око окрема група метафоричних утворень цього типу з незвичайною сполучуваністю метафоричних компонентів: її думки ще з весільного деревця не позлітали /Марко Черемшина/; здавалося, що той голос шукав великої згуби, а не можучи її віднайти, бив собою о скали верхів і вибігав у село на скаргу /Марко Черемшина/; спомини з жалем, з розпукою ткали плахту /В. Стефанік/; молитви щебечуть по вуглах /В. Стефанік/; захриплий з утому голос скаржився по стократ /Б.-І. Антонич/; але мовчанка вибачала устам за їх сором'язливість /С. Рудницький/. Таке тяжіння західноукраїнських письменників до асоціативно-ускладненої метафоризації зумовлене високими вимогами, які ставили перед собою самі художники слова: загальноприйняті або відомі вже в літературній мові засоби зруйнували б образ і не збуджували б тих асоціацій, які було важливо авторам викликати в свідомості читачів. Водночас на творчості письменників позначився вплив нових віянь у мистецтві, які вимагали, щоб у центрі художньої уваги були особисті почування, мінливі настрої, вся складність індивідуальної людської свідомості [6, с. 5].

Не менш істотне значення має і зворотний до «антропомізації» процес: порівняння людини, її дій з явищами, характерними для неживої природи, рослинного й тваринного світів. Цей тип представлений у нашому дослідженні невеликою

кількістю метафоричних сполук: дівчина, замість піти на торг і принести гріш, готова зів'янути в гаремі сина /В. Будзиновський/; богачки зеленіли по снігові із зависті /В. Стефаник/; Марія задеревіла від вашого співу /В. Стефаник/; бадіки деревіли /Марко Черемшина/.

Характерними для мовотворчості західноукраїнських прозаїків є також метафоричні конструкції із семантичною невиразністю, у яких асоціацію, метафоричне перенесення введено в контекст через порівняльні сполучники мов, немов, наче та ін., а також модальні слова (здається, здавалося): наче серце увірвалося в нього /Л. Филипчак/; наче б коса смерті устряла їм у мозок /Л. Турянський/; гроза чорних хмар наче посилає їм лише одну думку /Л. Турянський/; здається, що вся природа заперла дух і прислухається /Б. Лепкий/; коні мов плывуть по снігу /Б. Лепкий/; здавалося, що той голос шукав великої згуби /Марко Черемшина/. Такі метафоричні перенесення відшуковуємо в повісті-поемі О. Турянського «Попа межамі болю» та в ранніх творах Б. Лепкого. Вони були традиційними для мовотворчості Марка Вовчка, Г. Квітки-Основ'яненка, І. Нечуя-Левицького, де «метафора часто являла собою щось середнє між порівнянням і метафорою: вона обов'язково вводилася через порівняльні слова мов, наче та ін.» [4, с. 87].

Важливим компонентом естетичної системи західноукраїнських письменників є семантика кольору. Назагал, кольористика у творах письменника є елементом його ідіостилю та світобачення. Назви кольорів «мають велику смислову значимість, викликають широке коло асоціацій» [2, с. 60]. Зазвичай у досліджуваних творах вживаються якісні прикметники, що означають відомі кольори, однак здавна з тим чи тим кольором пов'язують певні оцінні уявлення негативного чи позитивного плану. Переносне вживання прикметників на означення кольору часто має відтінок символічного значення, а перенесення відбувається із сфери фізичної на сферу психічного, соціального. Так, прикметник чорний вже традиційно викликає негативні асоціації: чорні думки, гадки, чорна душа тощо. У повісті О. Турянського «Попа межамі болю» актуалізуються такі значення епітета чорний: 'страшний': чорні хмари закрили задрістю сонце і блакить неба й повисли над ними, як велетенські чорні крила всесвітнього духа знищення, 'темний': а там недалеко на край неба гори – велетні сховали білі голови в чорних хмарах. В оповіданні Марка Черемшини «Писанки» епітет чорний набуває символічного звучання: моканові гадки... корчилися під хмарою чорного жалю. Епітети на означення світлих, яскравих кольорів пов'язані з подіями, явищами, приємними для людини, з тими, що викликають емоції радості, щастя, а епітети на означення темних кольорів – з явищами, які викликають негативні емоції, гнітючі враження: завдяки науці я знайшов для свого чорного життя світяну мрію /О. Турянський/; так, наче б дивився Мокан, як його темні гадки сідали воронами на крила /Марко Черемшина/. Стилістично важливими є також епітети, що відбивають протиставлення людини й тварини, приписуючи людині якості, характерні тим чи тим тваринам: медвежі лапи /О. Турянський/, крокодилячий рот /Б.-І. Антонич/; вовчий погляд /Л. Филипчак/; вовчий апетит /О. Маковей/; баранячий розум /В. Будзиновський/; лисяче лице /Марко Черемшина/. Різні якості тварин лягли в основу абстрагування, переносного вживання таких озна-

чень для характеристики людини. Так, у значенні 'сильний' у романі «Син землі» О. Турянського вживається прикметник медвежий: Куценко захопив управителя у свої медвежі лапи. А в творі В. Будзиновського «Осаул Підкови» епітет баранячий зберігає фольклорне значення (баран у народній пам'яті уособлював завжди такі риси, як обмеженість, тупість, недалекість): Вже те, що ти мені набрехав, показує, що в тебе баранячий розум.

Великою різноманітністю й особливою інформативністю відзначаємо структури з порівняльними зворотами. Художня мова використовує «семантичну глибину порівняльних зворотів, щоб образно передати асоціативні зв'язки між поняттями, щоб неозначеність цих зв'язків перетворити на джерело мовної експресії» [7, с. 152]. Механізм творення образного значення за допомогою порівняння розкрив О. Потебня. На прикладі української народної пісні вчений дослідив умови, необхідні для розуміння цього тропу: «... хоч яке було б прекрасне порівняння, але воно примушує нас думати про те, що зовсім не містить необхідної властивості суб'єкта думки» [8, с. 111]. Художньо-образні порівняння викликають у уяві нібито звичні картини і водночас роблять текст багатоплановим, закликають до праці думку й уяву читача. Прагненням письменників наблизити далеке, світле, недосяжне до щоденних, звичайних речей, явищ, людських реалій пояснюємо часте вживання ними порівнянь з об'єктами сонце, зірки, місяць: як зірочки, усміхнулися писаночки писані /Марко Черемшина/; мов промінь сонця до зорі, так він до неї біг /О. Турянський/; ясне чоло, як сонце /В. Стефаник/; спинка при ковнірі горіла, як вечірня зірниця /Б. Лепкий/; хмарка ввійшла, наче те місячне проміння, що крізь вікно продирається /Б. Лепкий/; голова кругла, наче місяць у повні /Б.-І. Антонич/.

Порівняння людини з твариною містить як загальномовну, так і стильову семантику: у порівнянні людини з конем до загальномовної зараховуємо ознаку сили, витривалості, а до актуалізованих художнім стилем – ознаку людської вдачі – норувий, неспокійний: отець парох, як лошак, побіг до хати /В. Стефаник/; як молоді коні, з тягарем під гору рвуть /Б. Лепкий/; дівча, як молодий кінь /Б. Лепкий/.

Різний зміст реалізовано в порівнянні людини з собакою (псом). Найперше – загальновідоме значення 'вірний': Була се стара невільниця, вірна, як собака /В. Будзиновський/. У поєднанні з характерними усталеними означеннями об'єкт порівняння набуває значення 'злий', 'небезпечний': люди, як голодні пси, снувалися /Б. Лепкий/; Сабо гарчав несамовито, наче скажений пес, який даремно обгризає засохлу костомашу /О. Турянський/.

Цікавими є порівняння, в яких порівняльним об'єктом виступають назви культурно-побутових реалій українців. Словник таких об'єктів різноманітний: папір, стіна, хата, дзвін, дзвіниця, веретено, бочка, м'яч та ін. В основі цих порівнянь лежить «принцип локальності уявлення, який від самих початків літератури, вже від класичного гомерівського епосу живив образну систему художнього твору» [8, с. 111]. Локальність образу зумовлена певним національно-історичним побутом персонажів, їхньою соціальною сферою, пов'язана з настроєм, з усім емоційним і психологічним тоном твору: в тебе серце, як маятник у годиннику /Б. Лепкий/; висів туман, як брудна сива плахта /Б. Лепкий/; голос гетьмана м'який, як шовк, як оксамит /Б. Лепкий/; вуса, наче дві розмикані мітли /О. Турянський/;

пані Стефанія зблідла, як хустка /О. Турянський/; душа, як чорна скриня /В. Стефаник/; душа, як завалена хата /В. Стефаник/; нещастя..., як спотреблений кафтан /В. Будзиновський/; мов папір, сталеві стіни каси /О. Маковей/; звертівся дід, гей веретено /Марко Черемшина/.

Такі поняття народного побуту, як коса, ніж, серп, молот, меч, одяг та ін., створюють асоціативний план складних образів: її голос летів, гей крилатий ніж /М. Черемшина/; роги [корів] здіймалися понад пшеницею, немов чудні серпи /О. Турянський/; таємна сила виблискує ледяно, ніби гострий, сталевий, закривавлений кінець коси несамовитого косаря /О. Турянський/; ріка... подобала на мстивий меч /В. Стефаник/; степ ... виглядав, мов пошарпана з розпуки одежа /Б. Лепкий/. Зіставлення в одному семантичному ряді віддалених понять виявляє також тенденцію до перенесення світу відчуттів у світ конкретних реалій: зніці, як сверла /Б. Лепкий/; серце, як молот /О. Туринський/; важке зітхання, як ковальський мішок /Б. Лепкий/; душа, як чорна скриня /В. Стефаник/; слова рвалися, наче крихке скло /Б.-І. Антонич/. Отже, такі порівняння створюють влучні й несподівані образи, що оновлюють зображення, а звідси – своєрідність образного синтезу, властива західноукраїнській прозі початку ХХ ст.

Оригінальними є порівняльні звороти, в основі яких асоціації зі сфери інших видів мистецтва, наприклад: королевич Сігурд сидів на коні, немов статуя /І. Филипчак/; Мотря стояла, як з мармуру кута /Б. Лепкий/. Письменники часто дивляться на світ очима художника, передаючи суто живописні спостереження: очі, як перли /В. Стефаник/; камінь яснів, мов алмаз /Б. Лепкий/; і біліють [гори], мов срібні острови серед сірого моря мряки /О. Туринський/.

Проза західноукраїнських прозаїків наповнена також музично-звуковими асоціаціями. Музичне сприйняття природи, почуттів відображено в порівняннях: голос – як зависоко настроєна струна; як натягнена струна; лакеї – мов струна витягнені /Б. Лепкий/.

Розвиваючи фольклорну образність, використовуючи усталені народнопоетичні зв'язки, західноукраїнські письменники водночас творять нові образи: ниви, як віці добре годовані /В. Стефаник/; він занімів і затріпотався так само, як та риба на помості /О. Маковей/; палата вся закосичена квітками, як тота дівка, що йде до шлюбу /Марко Черемшина/; станув, мов стовп вкопаний в землю /В. Будзиновський/; щасливий, як віл під обухом /Б. Лепкий/. Частота вживання таких порівнянь свідчить про те, що народні інтонації органічно входять у мову автора й персонажів.

Висновки з дослідження і перспективи подальших пошуків. Метафора та інші образні засоби, вияскравлені у творах Б.-І. Антонича, В. Будзиновського, Б. Лепкого, С. Рудницького, В. Стефаника, О. Турянського, І. Филипчак, Марка Черемшини, відображають авторське сприйняття світу через призму рідної мови. Розгляд означених явищ в аспекті лінгвокультурології дає змогу говорити про національну самобутність українського художнього дискурсу, про специфіку образних засобів мови.

Західноукраїнські прозаїки початку ХХ ст. проявили себе тонкими знавцями людських душ, стали творцями нового художнього бачення, яке відкривало невідомий до того світ, те, чого ще не досягнула людська думка, що раніше було схованим, але так прагнуло виявити себе в образі, у слові. Перспективи

подальших досліджень убачаємо у вивченні інших одиниць мовної тропіки письменників початку ХХ ст., зокрема, метонімії та синекдохи.

Література:

1. Гумбольдт В. фон. Избранные труды по языкознанию / общ. ред. Г. В. Рамишвили. Москва: ОАО ИГ «Прогресс», 2000. 400 с.
2. Сологуб Н.М. Мовний світ Олеса Гончара. Київ: Наукова думка, 1991. 140 с.
3. Франко І. Зібрання творів: у 50 т. Київ: Наукова думка, 1982. Т. 35. С. 108.
4. Коцюбинська М. Образне слово в літературному творі: питання теорії художніх тропів. Київ: Вид-во Акад. наук УРСР, 1960. 188 с.
5. Русанівський В.М. Структура лексичної і граматичної семантики. Київ: Наукова думка, 1988. 238 с.
6. Агеева В.П. Українська імпресіоністична проза. Київ: Ін-т літератури ім. Т. Г. Шевченка, 1994. 160 с.
7. Єрмоленко С.Я. Синтаксис і стилістична семантика. Київ: Наукова думка, 1982. 264 с.
8. Потебня А. А. Мысль и язык. Киев: Синто, 1993. 203 с.

Kotovych V., Kravchenko-Dzondza O. Metaphor as a linguistic marker (on the material of Western Ukrainian prose of the beginning of the 20th century)

Summary. The article examines metaphor and other figurative means of speech, attested in the works of B.-I. Antonych, V. Budzinovskiy, B. Lepky, S. Rudnytskyi, V. Stefanyk, O. Turyanskyi, I. Filipchak, Mark Cheremshina, as a linguistic and cultural marker and as an expression of the figurative worldview of the Western Ukrainian wordsmiths of the beginning of the 20th century.

It has been found out that the artistic discourse of this period, characterized by a deep love for the native land and the people of this land, is reproduced by the rich verbal structures of the Ukrainian language, among which the appropriate place is given to the tropics. The study of artistic and value orientations, metaphorical images created by the masters of the word, opens the way to raising the ethnocultural foundations of the national worldview, lays the foundations of the picture of the world that distinguishes the national community.

The article emphasizes that metaphor is the process of transferring the meaning of one language unit or category from one object to another in the mind of a native speaker on the basis of similarities between them. Analogy and association, embedded in the nature of metaphor, lead to the emergence of an image that demonstrates a unique linguistic picture of the world. Linguistic studies were conducted on figurative lexical units, which represent the "triumph of poetic technique" of writers and their organic fusion with the national culture of the people.

It is substantiated that in the Western Ukrainian literature of the 20s and early 30s of the 20th century the phenomenon of "anthroponymization" of natural phenomena, i.e. attribution to animate and inanimate nature of processes and actions related to human activity, the authors transmitted through their own observations, creating a unique author's style and at the same time maintaining fidelity to the general trends of the national cultural tradition.

It has been concluded that Western Ukrainian novelists of the beginning of the 20th century showed themselves to be connoisseurs of human souls, became creators of a new artistic vision and enriched the Ukrainian artistic discourse with figurative metaphorical lexemes.

Key words: metaphor, linguistic and cultural marker, secondary nomination, figurative meaning, Western Ukrainian prose of the beginning of the 20th century.

*Куцос О. І.,
кандидат філософських наук,
докторант кафедри слов'янських мов
Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*

КЛАСИФІКАЦІЯ ВИЗНАЧЕНЬ ПОНЯТТЯ «НАЦІОНАЛЬНИЙ ХАРАКТЕР» МЕТОДОМ КЛАСТЕРНОГО АНАЛІЗУ

Анотація. Багатогранність поняття «національний характер» обумовлює необхідність створення теоретично і методологічно обґрунтованої класифікації його визначень. Така класифікація може бути створена шляхом залучення кластерного аналізу. За допомогою методу суцільної вибірки було виявлено сто варіантів дефініцій аналізованого поняття, в яких виділяються десять смислових компонентів: поведінково-реактивний, емоційно-чуттєвий, комунікативно-лінгвістичний, філософсько-світоглядний, духовно-релігійний, соціально-культурний, матеріально-побутовий, історико-етнографічний, природно-кліматичний та генетико-антропологічний. Дослідження виявило, що сукупність визначень національного характеру може бути розподілена за п'ятьма кластерами: 1) психологічні особливості, що базуються на соціокультурному фундаменті; 2) психологічні особливості, які ґрунтуються на світоглядних підвалинах; 3) поведінка, що базується на світоглядній основі; 4) соціокультурний феномен; 5) культурно-світоглядна єдність як історично обумовлений феномен. Виявлено, що переважна більшість авторів трактує національний характер як психологічне утворення, що проявляється як через зовнішні форми (поведінка, дії, реакції), так і через внутрішні (почуття, установки). Основою формування психологічних проявів є психічна природа представників етносу, тобто їхні світоглядні установки, спосіб мислення, стереотипи мислення, навіть їхня ціннісна сфера. Деяко менше значення, але теж відчутне, мають соціокультурні аспекти буття: по-перше, це стосується особливостей функціонування соціальних інститутів, по-друге, специфіки традицій, звичаїв, тобто певних культурних універсалій. Проведений аналіз дозволяє сформулювати авторське визначення: національний характер – це сукупність соціально-культурних, поведінково-реактивних, емоційно-чуттєвих та філософсько-світоглядних особливостей представників нації.

Ключові слова: національний характер, кластерний аналіз, дефініція, компонент.

Постановка проблеми. Вивчення національного характеру є одним із найбільш значущих для сучасної науки завдань. Даний феномен є фундаментом, на якому формуються і розвиваються різні галузі гуманітарного знання. Розуміння сутнісних основ та рушійних сил національного характеру дозволяє глибше зрозуміти психологічні, соціальні, політичні та культурні особливості його носіїв. При цьому йдеться не лише про теоретичне осмислення основоположних принципів формування конкретного національного характеру, а й про практичне застосування цих знань у контексті поширення глобалізаційних процесів. Не викликає сумнівів той факт, що усвідомлення

та прийняття рис того чи іншого національного характеру суттєво спрощує міжнаціональну взаємодію.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми національного характеру в різний спосіб ставилися та вирішувалися в рамках багатьох гуманітарних наук. Огляд публікацій виявив, що він є предметом зацікавлення лінгвістів (А. В. Горшеніна, О. В. Євсєєва, В. А. Маслова, Є. Ф. Нечасва, Є. В. Ноженко), психологів (Є. А. Аляжкіна, П. І. Гнатенко, І. Г. Дубов, Л. Е. Орбан-Лембрик, Ю. П. Платонов), культурологів (В. Бокань, І. М. Вельм, О. С. Красильникова, А. Г. Миненко, Т. В. Потапчук), етнологів (А. С. Баронін, Г. Лозко, А. М. Львовичкіна, Б. Савчук, Г. Т. Тавадов), істориків (О. В. Бондаренко, З. М.-Т. Дзарахова, Є. Ю. Красова, А. П. Мельников, І. М. Федорченко), філософів (З. А. Авганова, В. В. Козелько, М.Є. Максютя, Т. А. Овсянникова, А. О. Рубан), політологів (В. Л. Бозаджієв, І. А. Некрасов, С. В. Голєв, А. Ф. Телякаєва, В. Табачковський) тощо. Незважаючи на велику кількість досліджень, єдиного усталеного визначення національного характеру не існує. Разом із тим, наші подальші лінгвістичні дослідження потребують конкретизації концепту «національний характер», що й зумовило необхідність уточнення його дефініції.

Постановка завдання. Багатогранність поняття «національний характер» обумовлює необхідність створення теоретично та методологічно обґрунтованої класифікації його визначень. На наш погляд, найбільш адекватну класифікацію визначень поняття «національний характер» можна створити за допомогою кластерного аналізу. Алгоритм дій складається з таких кроків: 1) добір існуючих визначень поняття національного характеру з різноманітних наукових та навчально-наукових джерел; 2) виділення основних смислових компонентів у межах дібраних дефініцій; 3) опис визначень як таких, що містять або не містять кожний зі смислових компонентів; 4) здійснення кластерного аналізу дефініцій; 5) опис сформованих кластерів.

Виклад основного матеріалу. Для реалізації задуму методом суцільної вибірки було дібрано та проаналізовано різноманітні інформаційні джерела – наукові статті, монографії, дисертації, автореферати дисертацій, словники, енциклопедії, підручники та посібники. Зокрема, ми звернулися до електронних наукових бібліотек, баз даних захищених дисертацій та інших ресурсів, які містять відповідні наукові та навчально-наукові матеріали. Сфера наших наукових інтересів пов'язана з вивченням національного характеру у російській та українській мовній свідомості, тому було ухвалено рішення зосередитись на дослідженні українсько- та російськомовних текстів.

Використовуючи метод суцільної вибірки, ми виявили сто варіантів визначення поняття «національний характер». Зокрема, 29 визначень містяться у наукових статтях, 12 – у монографіях, 26 – у дисертаціях та авторефератах, 11 – у словниках та енциклопедіях, 22 – у підручниках та посібниках. В рамках цих визначень було виділено 10 смислових компонентів, що так чи інакше характеризують сутність поняття «концепт»: 1) поведінково-реактивний; 2) емоційно-чуттєвий; 3) комунікативно-лінгвістичний; 4) філософсько-світоглядний; 5) духовно-релігійний; 6) соціально-культурний; 7) матеріально-побутовий; 8) історико-етнографічний; 9) природно-кліматичний; 10) генетико-антропологічний. Вони сформульовані шляхом узагальнення окремих визначень поняття «національний характер»; таким чином, їхній зміст розкривається через відповідні тези в рамках обраних нами варіантів визначень.

Так, поведінково-реактивний компонент представлений такими характеристиками: 1) особливості форм реакцій на навколишній світ; 2) швидкість та інтенсивність реакцій на події; 3) норми поведінки та діяльності; 4) національний колорит дій; 5) традиційні форми поведінки; 6) стереотипи поведінки, психологічні та поведінкові схильності; 7) манера поведінки, типовий спосіб процесів; 8) сукупність моделей поведінки; 9) психологічні стереотипи поведінки; 10) якості та риси, що домінують в образі дій та стереотипах поведінки; 11) сукупність стійких поведінкових характеристик та форм реакції; 12) трансформація національних уявлень в особливостях поведінки та діяльності людей; 13) формування вольових якостей етнічної спільності; 14) система певних характерологічних якостей, що зумовлюють національну своєрідність; 15) характеристики соціальної поведінки; 16) патерни зовнішньої поведінки; 17) сукупність домінуючих характеристик, втілених у поведінкових стереотипах.

Емоційно-чуттєвий компонент виражається через такі визначення: 1) певна сукупність емоційно-чуттєвих проявів; 2) методи емоційно-чуттєвого освоєння світу; 3) національний колорит почуттів та емоцій; 4) реакції на звичні ситуації у формі почуттів та станів; 5) своєрідна емоційна реакція на явища об'єктивного світу; 6) емоційно-вольові реакції; 7) ставлення до власної та інших етнічних спільнот; 8) емоційно-психологічна сторона традицій, звичок та звичаїв; 9) певна сукупність емоційно-чуттєвих проявів; 10) масові емоційні переживання; 11) загальний спосіб відчуття навколишньої реальності.

Комунікативно-лінгвістичний компонент реалізується за допомогою наступних тез: 1) лінгвокультурне співтовариство; 2) специфіка мови та комунікативної поведінки народу; 3) взаємний вплив один на одного окремих індивідів; 4) характерні реакції у типових ситуаціях спілкування, зумовлені соціо-лінгвістичними факторами; 5) відображення специфіки мови; 6) наявність побутової та літературної мови; 7) міжособистісні та міжнаціональні взаємини; 8) правила та норми взаємодії.

Філософсько-світоглядний компонент представлений такими характеристиками: 1) своєрідність нації, її менталітет; 2) сприйняття довкілля; 3) зовнішня форма цілісного прояву ментальності; 4) ставлення до навколишнього світу; 5) ціннісне ставлення до навколишнього світу; 6) набір основних особистісних характеристик; 7) система основних існуючих в етносі установок, цінностей, настроїв; 8) сукупність стійких особливостей сприйняття світу; 9) особистісне самовизначення; 10) колективні національні уявлення народів про

світ і себе; 11) особливості світосприйняття, що реалізуються через духовні цінності, почуття, асоціації, зразки та стереотипи; 12) спосіб акумуляції культурних національних цінностей та установок; 13) формування духовно-моральних якостей етнічної спільності; 14) єдність суспільної свідомості; 15) спільність системи надособистісних колективних уявлень про мир, суспільство, особи і норми поведінки; 16) комплекс уявлень про свій та інші народи; 17) особистісні елементи та структури, що забезпечують загальні форми світосприйняття; 18) форма прояву несвідомого; 19) відображення у психіці людей загальних та специфічних умов існування нації; 20) історично сформована сукупність психічних властивостей нації; 21) сукупність стійких психологічних аспектів; 22) спосіб світovidчуття, властивий національній спільноті; 23) сукупність найбільш стійких, базових для певної етнічної спільності особливостей сприйняття навколишнього світу; 24) концептуальне бачення картини світу; 25) світоглядні архетипи; 26) життєві цілі групи людей; 27) ставлення до вічних загальнолюдських цінностей; 28) основа психічного складу нації; 29) форма прояву національної ідеї; 30) ставлення до власного внутрішнього світу; 31) особливості сприйняття навколишнього світу; 32) стійка категорія самосвідомості; 33) національний колорит способу мислення; 34) сукупність типів мислення; 35) сукупність національно-психологічних установок.

Духовно-релігійний компонент визначається через такі дефініції: 1) своєрідність духовного розвитку; 2) сукупність специфічних духовних аспектів; 3) сукупність особливостей духовної подоби народу; 4) система основних існуючих в етносі вірувань; 5) уявлення про чесноти та вади; 6) особливості моралі та релігії; 7) духовний образ народу.

Соціально-культурний компонент виражається за допомогою наступних тез: 1) національні риси звичок та традицій; 2) специфіка національної культури; 3) національні особливості культури та інших сфер суспільного життя; 4) культура, традиції, звичаї, обряди; 5) якості та риси, що домінують у культурі; 6) прояви психічної енергії свідомого та несвідомого, виражені у витворах мистецтва, літератури, у символах; 7) здійснення результатів діяльності у продуктах матеріальної та духовної культури; 8) психологічні риси, пов'язані з культурною єдністю етнічної групи; 9) органічна цілісність культурних якостей та характеристик; 10) синтез етнічного та соціального; 11) процес об'єктивації константних якостей менталітету у соціокультурні цінності; 12) вимога культури до психологічного складу індивідів; 13) модель людського буття, втілена у культурі; 14) своєрідна персоніфікація культури цієї національної спільності; 15) культурна універсальність, що фіксує специфіку культурних відмінностей; 16) особливості соціокультурної зміни народу; 17) особисті зразки, які домінують у системі виховання та об'єктивовані в літературі, легендах, історичній традиції; 18) комплекс культурних цінностей; 19) система інститутів, властивих цьому народу.

Матеріально-побутовий компонент представлений такими характеристиками: 1) формування особливостей сприйняття під впливом соціальних умов життя; 2) ставлення до соціально-побутового середовища; 3) національні риси, що формуються під впливом умов матеріального життя; 4) психологічні риси, які формуються у конкретних економічних та культурних умовах розвитку; 5) адаптація суб'єктів до соціального простору.

Історико-етнографічний компонент визначається через наступні дефініції: 1) відображення у психіці історичних умов існування нації; 2) властивості, притаманні спільноті на певному етапі розвитку; 3) психологічні риси, пов'язані з історичною єдністю етнічної групи; 4) національні риси, що формуються під впливом умов історичного розвитку; 5) відображення нації як суб'єкта історії; 6) соціальне утворення, що має стадії зародження, становлення, гальмування, дисперсії, кризи; 7) перехід етнонаціонального буття у соціально-історичні та державні форми життєдіяльності; 8) специфічне поєднання загальнонародських рис у конкретних історичних та соціально-економічних умовах буття нації; 9) залежність від конкретних історичних та соціально-економічних умов існування певної спільноти; 10) передача культури з покоління до покоління у незмінному чи малозміненому вигляді; 11) історичний розвиток національно-культурного буття; 12) історична динаміка розвитку.

Природно-кліматичний компонент виражається за допомогою наступних тез: 1) формування нації під впливом природно-кліматичних чинників; 2) формування особливостей сприйняття під впливом природних умов життя; 3) психологічні риси, які формуються у конкретних природних умовах розвитку; 4) формування особливостей під впливом географічних факторів; 5) формування особливостей під впливом екології.

Генетико-антропологічний компонент реалізується у таких визначеннях: 1) формування нації під впливом біолого-соматичних факторів; 2) сукупність специфічних фізичних аспектів; 3) формування особливостей сприйняття під впливом генетичної схильності; 4) сукупність генетичних (спадкових) характеристик; 5) генотип.

Кожне зі 100 визначень ми розглянули як таке, що містить або не містить виділені 10 компонентів, після чого здійснили кластерний аналіз. Дослідження виявило, що сукупність дефініцій національного характеру може бути розподілена за п'ятьма кластерами.

Перший кластер охоплює 30% визначень поняття «національний характер». Насамперед, вони містять такі компоненти, як поведінково-реактивний, емоційно-чуттєвий та соціально-культурний, а також у дещо меншій мірі – філософсько-світоглядний. Визначення даного типу пропонують такі автори, як С. М. Арутюнян та М. Г. Складановська. Так, С. М. Арутюнян визначає національний характер як «своєрідний національний колорит почуттів та емоцій, способу мислення та дій, стійкі та національні риси звичок і традицій, що формуються під впливом умов матеріального життя, особливостей історичного розвитку даної нації та проявляються у специфіці її національної культури» [1, с. 23]. На думку М. Г. Складановської, національний характер – це «сукупність специфічних психологічних рис етнічної спільноти в конкретних історично-економічних, культурних та природних умовах її розвитку. До національного характеру можна віднести традиційні форми поведінки, сприйняття навколишнього середовища та емоційно-психологічні реакції на навколишню дійсність, ціннісні орієнтації, потреби, смаки» [2, с. 76]. Таким чином, визначення, які об'єднують перший кластер, трактують національний характер як психологічну особливість, що базується на соціокультурному фундаменті.

Другий кластер включає 27% визначень поняття «національний характер». Їм притаманне об'єднання поведінково-

реактивного, емоційно-чуттєвого та філософсько-світоглядного компонентів. Цієї точки зору дотримуються такі дослідники, як Ю. І. Авер'янов та Л. Е. Орбан-Лембрик. Так, на думку Ю. І. Авер'янова, національний характер може бути визначений як «сукупність найбільш стійких, основних для даної національної спільноти особливостей сприйняття навколишнього світу та форм реакцій на нього. Національний характер є, передусім, певною сукупністю емоційно-чуттєвих проявів, виражаючись насамперед у емоціях, почуттях і настроях – у засобах емоційно-чуттєвого освоєння світу, а також у швидкості та інтенсивності реакцій на події» [3, с. 211]. Л. Е. Орбан-Лембрик вважає, що національний характер – це «інтегративна сума рис характеру представників нації (національна свідомість, ідея-цінність, тверда воля тощо; своєрідне, специфічне поєднання загальнонародських рис у конкретних історичних і соціально-економічних умовах буття нації» [4, с. 131]. Таким чином, другий кластер охоплює визначення, що репрезентують національний характер як психологічні особливості, що базуються на світоглядному фундаменті.

Третій кластер поєднує 12% визначень понять «національний характер». У рамках цих трактувань поєднуються, перш за все, поведінково-реактивний та філософсько-світоглядний компоненти. Подібної точки зору на аналізований феномен дотримуються такі автори, як В. К. Трофімов та В. І. Шинкарук. Так, на думку В. К. Трофімова, національний характер «є складною діалектичною єдністю сутності і явища. У національному характері можна виділити три основні рівні: 1) інтер'юрий рівень, що включає колективні національні уявлення народів про світ і себе; 2) рівень трансформації цих уявлень, особливо поведінки та діяльності людей; 3) рівень об'єктивації (опредметнення) результатів діяльності у продуктах матеріальної та духовної культури того чи іншого народу» [5, с. 205]. З погляду В. І. Шинкарука, національний характер – це «сукупність психологічно-ментальних та поведінкових ознак, особливостей, притаманних певній етнонаціональній спільноті» [6, с. 414]. Узагальнюючи, можна стверджувати, що третій кластер містить визначення, які трактують національний характер як поведінку, що базується на світоглядному фундаменті.

Четвертий кластер містить 23% визначень поняття «національний характер». Їхня особливість полягає в тому, що абсолютну перевагу має один компонент – соціально-культурний. Цієї наукової позиції дотримуються такі дослідники, як А. А. Белік та І. П. Лисяк-Рудницький. Так, А. А. Белік вважає, що національний характер – це «не тільки стійкі моделі поведінки, а й форма буття культури народу, що існує в об'єктивованих формах мистецтва, фольклору тощо. Інтегруючим моментом цих двох аспектів існування національного характеру є «Я» як національно-особливе ядро особистості. Саме у процесі діяльності особистості здійснюються особливості етнокультурних моделей поведінки, а об'єктивовані форми культури входять у історичну динаміку розвитку» [7, с. 212–213]. І. П. Лисяк-Рудницький вважає, що «національний характер тотожний із своєрідним способом життя, комплексом культурних вартостей, правилами поведінки та системою інституцій, які притаманні даному народові. Національний характер формується історично й можна визначити ті фактори, що спричинилися до його постання. Після того, як національний характер встиг скристалізуватися, він звичайно виявляє чималу

стабільність і уміння відкидати або асимілювати підривні впливи» [8, с. 511]. Таким чином, четвертий кластер охоплює визначення, що репрезентують національний характер як соціокультурний феномен.

П'ятий кластер охоплює 8% визначень поняття «національний характер». Для даних визначень типовим є об'єднання таких компонентів, як філософсько-світоглядний, духовно-релігійний, соціально-культурний та історико-етнографічний. Вказану наукову позицію поділяють такі автори, як А. В. Горшеніна та А. Б. Юнацька. Так, А. В. Горшеніна зазначає, що національний характер – це «система особливостей історії, психіки, соціуму, які характеризують духовний вигляд народу, що проявляються через відношення до вічних загальнолюдських цінностей у властивих його представникам традиційних формах поведінки та існують в об'єктивованих формах суспільної свідомості: мові, нормах, цінностях та творах народної культури» [9, с. 83]. На думку А. Б. Юнацької, національний характер – це «своєрідність національних психологічних рис менталітету (концептуального бачення картини світу, ціннісних орієнтацій), національних традицій та звичаїв, які сформувалися під впливом кліматичних та географічних чинників, особливостей історичного розвитку, релігійних вірувань певної нації. Ці особливості проявляються у специфіці національної культури цієї нації, у мові та комунікативній поведінці народу» [10, с. 51–52]. Отже, п'ятий кластер поєднує визначення, згідно з якими національний характер є культурно-світоглядною єдністю як історично обумовлений феномен.

Висновки і пропозиції. Проведений аналіз показує, що переважна більшість авторів трактує національний характер як психологічне утворення, що проявляється як через зовнішні форми (поведінка, дії, реакції), так і через внутрішні (почуття, установки). Основою формування психологічних проявів є психічна природа представників етносу, тобто їхні світоглядні установки, спосіб мислення, стереотипи мислення, навіть їхня ціннісна сфера. Деяко менше значення, але теж відчутне, мають соціокультурні аспекти буття: по-перше, це стосується особливостей функціонування соціальних інститутів, по-друге, специфіки традицій, звичаїв, тобто певних культурних універсалій.

Вищесказане дозволяє сформулювати авторське визначення: національний характер – це сукупність соціально-культурних, поведінково-реактивних, емоційно-чуттєвих та філософсько-світоглядних особливостей представників нації. Таким чином, дослідження національного характеру як однієї з найважливіших парадигм сучасного гуманітарного знання доцільно здійснювати шляхом аналізу психологічних, психічних та соціокультурних аспектів буття людини як представника того чи іншого етносу.

Література:

1. Арутюнян С. М. Нация и ее психический склад. Краснодар, 1966. 271 с.

2. Складановська М.Г. Екологічна культура в українському національному характері. *Вісник Придніпровської державної академії будівництва та архітектури*. 2016. №7. С. 74–79.
3. Аверьянов Ю.И. Политология: Энциклопедический словарь. Москва: Publisher, 1993. 431 с.
4. Орбан-Лембрик Л.Е. Соціальна психологія особистості і спілкування. Київ: Либідь, 2004. 576 с.
5. Трофимов В.К. Душа России: истоки, сущность и социокультурное значение русского менталитета. Ижевск: Ижевская ГСХА, 2010. 408 с.
6. Філософський енциклопедичний словник / Під ред. В.І. Шинкарука. Київ: Абрис, 2002. 744 с.
7. Белик А.А. Культура и личность. Психологическая антропология. Этнопсихология. Психология религии. Москва: РГГУ, 2001. 378 с.
8. Лисяк-Рудницький І. Україна між Сходом і Заходом. *Історія філософії України: Хрестоматія*. Київ: Либідь, 1993. С. 511–520.
9. Горшеніна А.В., Лызлова И.А. Роль лексики в формировании национального характера. *Современные научные исследования и разработки*. 2016. №7. С. 82–83.
10. Юнацька А.Б. Вербалізація національного характеру: кореляція мови і культури. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2011. №3. С. 50–53.

Kutsos O. Classification of definitions of the concept "national character" using the method of cluster analysis

Summary. The multifaceted nature of the concept of "national character" necessitates the creation of a theoretically and methodologically grounded classification of its definitions. Such a classification can be created by involving cluster analysis. Using the continuous sampling method, one hundred variants of definitions of the analyzed concept were identified, in which ten semantic components are distinguished: behavioral-reactive, emotional-sensual, communicative-linguistic, philosophical-worldview, spiritual-religious, social-cultural, material-household, historical- ethnographic, natural-climatic and genetic-anthropological. The study found that the set of national character definitions can be divided into five clusters: 1) psychological features based on the socio-cultural foundation; 2) psychological features based on worldview foundations; 3) behavior based on worldview; 4) sociocultural phenomenon; 5) cultural and ideological unity as a historically conditioned phenomenon. It was found that the vast majority of authors interpret the national character as a psychological formation that manifests itself through external forms (behavior, actions, and reactions) and through internal ones (feelings, attitudes). The basis of the formation of psychological manifestations is the mental nature of representatives of the ethnic group, i.e. their worldviews, way of thinking, stereotypes of thinking, and even their value sphere. Somewhat less important, but also tangible, are the sociocultural aspects of life: firstly, it concerns the peculiarities of the functioning of social institutions, secondly, the specifics of traditions, customs, i.e. certain cultural universals. The conducted analysis allows to formulate the author's definition: national character is a set of socio-cultural, behavioral-reactive, emotional-sensual and philosophical-worldview features of the nation's representatives.

Key words: national character, cluster analysis, definition, component.

Максимоць О. М.,

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри математики інформатики та академічного письма
Подільського державного університету

РОЗВИТОК СУФІКСАЛЬНОЇ СЛОВОТВІРНОЇ ПІДСИСТЕМИ ІМЕННИКІВ ІЗ ТРАНСПОЗИЦІЙНИМ ЗНАЧЕННЯМ ОПРЕДМЕТНЕНОЇ ДІЇ (УТВОРЕННЯ ІЗ СУФІКСОМ -ІНН(Я))

Анотація. Деривати із загальним словотвірним значенням опредметненої дії становлять значну групу лексики в українській мові. Систему формантів, що беруть участь у творенні зазначених іменників, складають праслов'янські, власне українські та запозичені суфіксальні морфеми. У роботі ми визначаємо лексико-словотвірні групи віддієслівних іменників, що творяться за допомогою суфікса **-інн(я)**, простежуємо їх динаміку та визначаємо сферу функціонування.

Девербативні іменники з суфіксом **-інн(я)**, утворювані від дієслівних основ на **-и** та приголосний, на відміну від дериватів на **-нн(я)**, що номінують протяжну, розгорнуту в часі дію, мають дещо послаблене значення процесності. Обстежені джерела починають фіксувати розглядані девербативи переважно з XIX століття. Цей тип віддієслівних іменників охоплює похідні, що формують кілька лексико-словотвірних груп, серед яких за кількісним складом виокремлюються насамперед субстантиви на позначення процесів, пов'язаних із трудовою та професійною діяльністю людей (*красіння, ліпіння, свердління, квасіння, косіння*), а також похідні, що є назвами стосунків між людьми (*сваріння, сердіння, застережіння*) та ін. Досить активно поповнювалась група номенів переміщення, пересування, руху (*лазіння, вивозіння, ходіння*) тощо. Склад інших лексико-словотвірних груп в основному сформувався за рахунок ресурсів нової української мови: іменники на позначення комунікативної діяльності (*верзіння, говоріння, лепетіння*), назви психічного стану (*оздоровління, полегшіння, потрясіння*), процесів, пов'язаних з інтелектуальною діяльністю (*лічіння, мисління*) тощо. Зростання рівня продуктивності відповідного словотвірного типу фіксується лише в іменниках на позначення процесів, пов'язаних із трудовою та професійною діяльністю людини. Для інших ЛСГ модель ДО + **-інн(я)** виявилася непродуктивною. З другої половини XX ст. частина дериватів окремих ЛСГ (іменників на позначення стосунків між людьми, процесів, пов'язаних із інтелектуальною діяльністю та деяких інших) вийшла з активного вжитку.

Ключові слова: словотвір, опредметнена дія, іменник, суфікс, історія, розвиток.

Постановка проблеми. Віддієслівні іменники – це значний масив української лексики, що є наслідком транспозиції дієслівної основи в іменникову і відзначаються досить широкими можливостями. Ці деривати називають дії, дають їм «імена». Усі мовознавці погоджуються з тим, що віддієслівні іменники, посідаючи проміжне місце між дієсловом та іменником, поєднують їхні семантичні та граматичні властивості. Проте в сучасному українському мовознавстві немає єдиного погляду

на це поєднання, особливо щодо успадкування граматичного значення виду. Одні мовознавці вважають, що «категорія виду в девербативах значною мірою нейтралізована й позбавлена статусу граматичної категорії» [1, с. 79]. Другі зазначають, що «у результаті дослідження нами засвідчено факт збереження у семантичній структурі девербативів, що виникли в процесі транспозиції, не лише лексичного значення мотивуючого дієслова, а й граматичного значення виду поряд із набуттям нових категорійних значень... Однак, стверджуючи факт існування цієї категорії в іменах дії, не слід ототожнювати її з дієслівною» [2, с. 83]. Треті зауважують, що внаслідок морфологічного переходу дієслова в іменник, останній зберігає «в дещо модифікованому вигляді категорію виду» [3, с. 116]. Проте, сучасний підхід до з'ясування словотвірних процесів дозволяє визначити розглядані похідні як синтаксичні деривати, які виникли внаслідок трансформації вербатива у субстантив, що пов'язано зі зміною синтаксичних умов функціонування дієслова в реченні (переміщенням дієслівних предикатів у граматичну позицію підмета).

Поєднання дієслівної семантики з категоріальним значенням предметності, особливості словотвірної структури зумовлюють своєрідність девербативних іменників, великою мірою репрезентованих похідними зі значенням опредметнених дій, процесів, станів.

Девербативні іменники, об'єднані спільним значенням – опредметнена дія/стан, є репрезентантами різних родів дії: тривалої, розгорнутої в часі, результативної, мультиплікативної, одноактної, ітеративної.

Категорію опредметненої дії, процесу, стану формують іменники на позначення інтелектуальної; комунікативної діяльності людини; процесів, пов'язаних із трудовою та професійною сферою людини; девербативи на позначення обрядів, звичаїв, традицій; дій суб'єктів живої та неживої природи; назв виробничих та технологічних процесів тощо [4, с. 77].

За структурними ознаками такі іменники утворюють багату і складну систему лексико-словотвірних типів. Ця система формувалася протягом тривалого історичного періоду. Тому поряд зі спільнослов'янськими суфіксами (-нн(я), -тт(я), -б(а), -ок, -иц(я), -от) в українській мові наявні суфікси іншомовного походження (-аці(а), -аж, -ур(а)). Кожний словотвірний тип на позначення опредметненої дії характеризується певними семантичними особливостями. Саме цим і зумовлюється активність вжитку іменників кожного словотвірного типу та сфера їх стилістичного використання [5, с. 161]. Усі згадані іменникові суфікси в структурі віддієслівних іменників виконують спільну

функцію – транспозицію дієслівних основ в іменникові, а, протиставляючись один одному, вони відрізняються семантикою основ-мотиваторів, до яких приєднуються, значенськими відтінками, експресивністю та стилістичною спеціалізацією.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Особливість дериваційної структури та своєрідність семантики віддієслівних іменників зумовили неослаблений інтерес до їх вивчення. Учені відзначають, що дослідження словотвірної структури віддієслівних іменників сучасної української літературної мови як мікросистеми взаємозалежних елементів, що склалася в процесі еволюції мови та формування її літературного різновиду, має значний теоретико-пізнавальний і практичний інтерес [6, с. 35]. У вітчизняному мовознавстві предметом розгляду стали походження, склад та продуктивність транспозиційних формантів, що беруть участь у творенні згаданих похідних, їх мотивувальна база тощо [7, с. 128; 7, с. 111–113].

Дериваційний аспект вивчення віддієслівних похідних дав підстави для вибудови концепції словотвірної категорії предметної дії [9, с. 143–144; 10, с. 22–28] або категорії предметних значень дієслівних предикатів [11, с. 207]. В.Олексенко підкреслює, що “за своєю природою і механізмом утворення словотвірна категорія предметних значень дієслівних предикатів належить до словотвірних категорій особливого типу” [там само].

Мета нашої розвідки полягає в тому, щоб визначити дериваційну структуру віддієслівних іменників із суфіксом **-іnn(я)**, проаналізувати лексико-словотвірні групи зазначених дериватів, простежити їх динаміку та визначити сферу функціонування.

За науковими дослідженнями, “суфікс **-іння** ввійшов в сучасну словотвірну систему української мови двома шляхами: 1) внаслідок перерозкладу – з кінцевого *h* основи – давній суфікс **-ниє, -нъє**; 2) внаслідок фонетичного варіювання суфікса **-енн(я)** під наголосом (напр., *значіння* поряд із *значення, кроїння – кросення...*)” [8, с. 69]. Дослідники зауважують, однак, що не в усіх випадках компонент суфікса **[i]** можна вважати закономірним історичним звуком.

Девербативні іменники з суфіксом **-іnn(я)** утворюються від дієслівних основ з тематичним голосним **-и-** (говоріння ← говорити, носіння ← носити, ходіння ← ходити) та основ на приголосний (везіння ← везти, плетіння ← плести, впадіння ← впасти). Порівняно з віддієслівними іменниками на **-nn(я)**, які позначають протяжну, тривалу, розгорнуту в часі дію, похідні з суфіксом **-іnn(я)** мають дещо послаблене значення процесності. Проте, зауважують дослідники, ця залежність непослідовна і яскраво виявляється лише в опозиційних парах віддієслівних іменників у разі граничності (видової парності) мотиватора недоконаного виду, як-от випадання – випадіння [12, с. 29]. Ступінь вияву субстантивного компонента в семантиці розглянутих девербативів залежить, на думку дослідників, “від спрямованості позначуваної дії на досягнення результативної межі: від значення лише предметної дії (у віддієслівних іменниках, співвідносних з неграничними дієсловами недоконаного виду) до появи значень результату цієї дії (у віддієслівних іменниках, мотивованих дієсловами доконаного виду або потенційно граничними недоконаного виду)” [13, с. 168].

У межах похідних із суфіксом **-іnn(я)** виокремлюється кілька лексико-словотвірних груп:

1. Кількісно найбільшою є група іменників на позначення процесів, пов’язаних із трудовою та професійною діяльністю людини. Ряд таких утворень фіксується обстеженими джерелами XIX ст., наприклад: *гоїння* “лікування” (Писк 31), *гоїння* (Лев 6), *буріння* (138), *волочінє* (Ж 119), *коптіне* (365), *лагодінє* (395), *скубіне* (880), *ворожіння* (Тимч 73) тощо.

За нашими спостереженнями, на початку XX ст. кількість дериватів цієї групи поступово зростає. Появу відповідних новотворів засвідчує “Русско-украинский словарь” М.Уманця і А.Спілки, наприклад: *біління* (УміСп 129), *щепління* (360) “колірування”, *корчіння* (372), *красіння* (380), *крутіння* (387), *ліпіння* (417), *метіння* (435), *мостіння* (448) “бурковання (камінем)”, *миління* (452), *місіння* (454), *наводіння* (465), *печіння* (655), *меління* (720), *городіння* (858), *свердління* (914), *соління* (965), *сушіння* (1002), *творіння* (1012), *точіння* (1025), *удіння* (1050), *чистіння* (1105). Значна кількість таких утворень фіксується в “Словнику української мови” за ред. Б. Грінченка, наприклад: *варіння* (Гр I 127), *в’язіння* (261), *громадіння* (329), *кадіння* (II 207), *кошіння* (296), *куріння* (331), *лупління* (382), *молотіння* (448), *плетіння* (III 194), *прядіння* (494), *робіння* (IV 20), *родіння* (28), *садіння* (95), *скромадіння* (144), *стеління* (202) тощо. Внаслідок зростання продуктивності дериваційної моделі **ДО + іnn(я)** триває активне поповнення дериватів цієї лексико-словотвірної групи у другій половині XX ст. Так, “Словник української мови” містить чималу кількість таких утворень, наприклад: *гостріння* (СУМ II 145), *дробіння* (420), *жаріння* (510), *квасіння* (IV 131), *коління* (224), *колотіння* (235), *косіння* (305), *крупіння* (366), *луціння* (561), *пасіння* (VI 86), *потрошіння* (VII 427), *руління* (VIII 207), *тельбушіння* (X 66), *терebіння* (84), *товчіння* (169), *толочіння* (181), *торосіння* (207), *тушіння* (331), *цідіння* (XI 226) та ін. Похідні зазначеного типу рееструються дослідниками і в регіональному мовленні: *біління* (Глух 26) “процес відбілювання льону”, *гладіння* (51) “прасування” тощо.

2. З середини XIX ст. фіксуються поодинокі утворення на позначення дії суб’єктів живої та неживої природи, наприклад: *колосоїння* (Гр II 272), *бродіння* (СУМ I 238), *іскріння* (IV 49), *квітіння* (135), *цвітіння* (XI 189) тощо.

3. Суфікс **-іnn(я)** продукує також невелику групу похідних, що вказують на стосунки між людьми. В обстежених джерелах XIX – початку XX ст. збереглися давні утворення зазначеного типу, як-от: *влестіння* (Писк 129) “обдурювання”, *дражніне* (Ж 203), *непотерпліне* (519), *пестіне* (629), *підержніне* (646) “підозріння”, *хваління* (УміСп 1083), *вабіння* від “вабити” (Гр I 120), *дозвоління* (410), *миріння* (II 426), *радіння* (IV 2), *сваріння* (103), *сердіння* (115), *застережіння* (Яв I 272). Протягом другої половини XX ст. окремі деривати такого типу перейшли до пасивного складу української лексики. Поряд із цим обстежені джерела зазначеного періоду містять невелику групу утворень, які фіксуються вперше, наприклад: *напутіння* (“напутити”) (СУМ V 166), *шкодіння* (XI 479) “жаління”, *щадіння* (571). Похідні зазначеного типу властиві і для діалектного мовлення, наприклад: *приндіння* (Чаб III 263) “сердіння”, *споможніне* (Он II 243) “допомога”.

4. В обстежених джерелах нової української мови маємо кілька утворень, що є назвами психічного стану людини, наприклад: *буріння* (Писк 15) “хвилювання”, *оздоровління* (Гр III 44), *полегшіння* (282), *сердіння* (IV 115), *тужіння* (293), *маріння* (435), *мерзіння* (572), *журіння* (1024), *потраєсіння* (К IV 270).

5. З другої половини XIX ст. фіксуються утворення, що є назвами обрядів, традицій, релігійних понять, наприклад: *оженіння* (Кв-Осн II 324), *молінє* (Ж I 450), *женіння* (Гр I 479), *подзвіння* “дзвін по вмершому” (III 240), *староціння* “сва-тання” (IV 199), *посвячіння* (358), *розгрішіння* (ЛексФр 208).

6. Протягом другої половини XIX – початку XX ст. в українській мові сформувалася невелика група іменників на позначення комунікативної діяльності людей, наприклад: *саркавіння* (УміСп 344) “картавлення”, *веління* (Гр I 132), *верзіння* (136) “балаканина”, *говоріння* (296), *лепетіння* (II 355), *донесіння* (Саб 99) тощо.

7. В обстежених джерелах нової української мови реєструється кілька іменників на позначення звукових процесів, що супроводжують дію, наприклад: *квиління* (ЛексФр 102), *голосіння* (Гр I 305), *шкребіння* (К VI 504), *тарабаніння* (СУМ X 38).

8. Протягом другої половини XIX–XX ст. сформувалася невелика група іменників на позначення переміщення, пересування, руху, наприклад: *баріння* “уповільнювання, зупинка” (Писк 6), *лазіння* (Лев 112), *ворушіння* (УміСп 1114), *гоніння* (Гр I 308), *ловіння* (II 374), *ходіння* (IV 407), *вивозіння* (Саб 60), *завозіння* (119), *ведіння* від “вести” (СУМ I 315), *колобродіння* від “колобродити” (безцільно ходити) (IV 227), *кружіння* (371), *крутіння* (377), *метушіння* від “метушитися” (рухатися безладно) (694), *носіння* (V 446) тощо.

9. У джерелах другої половини XIX – початку XX ст. виявлено кілька девербативів, що є найменуваннями психо-фізіологічної діяльності організму, наприклад: *ятріння* (ГрН-Л 9), *шуріння* (Яв 226), *запаління* (Саб 49) “запалення”.

10. З середини XIX ст. серед інших похідних розгляданого типу з’являються іменники на позначення інтелектуальної діяльності людини, наприклад: *помишлінє* (ЛексФр 181), *лічіння* (Гр II 372), *учіння* (IV 371), *мисління* (453). Протягом другої половини XX ст. кількість таких утворень зменшується, оскільки деякі з них виходять з ужитку, а нові похідні не з’являються.

Розглядані девербативні іменники вживаються здебільшого у розмовному та художньо-белестричному стилях, зрідка – в епістолярному, публіцистичному, наприклад: *Після сніданку, вмивання і гоління Совинський потинявся по апартаментах* (Загр 146); *Другим відкриттям Дома Периньйона стала здатність місцевих вин переброджувати не повністю й припиняти бродіння взимку, поновлюючи його навесні* (Україна №2-3 30); *Художник жодного сходу сонця не проспав, ловив місячне марево, а в весняних ходіннях Кліма з Химою у гості до жайворонка в степ вбачав “поему ніжності”* (Дивослово 1995 24); *Giglio мусить набиратися сили, а не розтрачувати, адже учіння, то l’antichambre de la vie* (ЛУкр 1965 X 111); *Це було творіння його рук – і після банальних могил від цього перехоплювало дух* (Любка 98); *Вона вже готова зарисягтися, що бачила його з вікна – вершинка, який промчав провулком в останній день перед падінням Республіки* (Роздобудько 114) та ін.

Висновки з дослідження і перспективи подальших пошуків у даному науковому напрямку. Таким чином, девербативні іменники з суфіксом *-инн(я)*, утворені від дієслівних основ на *-и* та приголосний, на відміну від дериватів на *-нн(я)*, що номінують протяжну, розгорнуту в часі дію, мають дещо послаблене значення процесності. Обстежені джерела почи-

нають фіксувати розглядані девербативи переважно з XIX століття. Цей тип віддієслівних іменників охоплює похідні, що формують кілька лексико-словотвірних груп, серед яких за кількісним складом виокремлюються насамперед субстантивні на позначення процесів, пов’язаних із трудовою та професійною діяльністю людей (*красіння, ліпіння, косіння, творіння*), а також похідні, що є назвами стосунків між людьми (*сваріння, сердіння, застережіння*) та ін. Досить активно поповнювалася група номенів, переміщення, пересування руху (*лазіння, вивозіння, ходіння*) тощо. Склад інших ЛСГ в основному сформувався за рахунок ресурсів нової української мови: іменники на позначення комунікативної діяльності (*верзіння, говоріння, лепетіння*), назви психічного стану (*оздоровління, полегшіння, потрясіння*), процесів, пов’язаних з інтелектуальною діяльністю (*лічіння, мисління*) тощо. Зростання рівня продуктивності відповідного словотвірного типу фіксується лише в іменниках на позначення процесів, пов’язаних із трудовою та професійною діяльністю людини. Для інших ЛСГ модель ДО + *-инн(я)* виявилася непродуктивною. З другої половини XX ст. частина дериватів окремих ЛСГ (іменників на позначення стосунків між людьми, процесів, пов’язаних із інтелектуальною діяльністю та деяких інших) вийшла з активного вжитку.

Список скорочень джерел:

1. Глух Глуховцева К., Леснова В., Ніколасенко І., Терновська Т., Упеченко В. Словник українських східнословобанських говірок. Луганськ. 2000 р.
2. Гр Словарь української мови: В 4 т. / Зібран. ред. журн. “Київ. старина”. Упорядкував, з дод. власн. матеріалу, Б. Грінченко. К., 1907–1909.
3. ГрН-Л Нечуй-Левицький І. Словарь // Граматика українського язика. Етимологія. К., 1913. Частка 1. 84 с.
4. Дивослово Науково-методичний журнал Міністерства освіти України. 1999–2000.
5. Ж Малорусско-немецкий словарь: В 2 т. Львів, 1886. 1117 с.
6. Загр Павло Загребельний. Брухт. – Харків: Фоліо, 2003. 399 с.
7. К Українсько-російський словник: У 6 т. / За заг. Ред. І.Кириченка. К.: Наукова думка, 1953–1963.
8. Кв-Осн Квітка-Основ’яненко Г.Ф. Твори: У 6т. К.: Держлітвиддав, 1956.
9. Левч Опытъ русско-украинского Словаря / Составил Мих. Левченко. Київ, 1879. 190 с.
10. ЛексФр. Лексика поетичних творів Івана Франка: Методні вказівки з розвитку лексики / Укладачі: І.І.Ковалик, І.Й.Ощипко, Л.І.Полгога. Львів: ЛГУ, 1990. 264 с.
11. ЛУкр Леся Українка. Твори: У 12т. К.: Наукова думка, 1979.
12. Любка Карбід. Роман / Андрій Любка. Чернівці: книги. XXI; Meridian Czernowitz. 2015. 288 с.
13. Он Онишкевич М.Й. Словник бойківських говірок: У 2ч. К.: Наукова думка, 1984. 495 с.
14. Писк Словникъ: Живої народнеї, письменної і актової мови руськихъ югівчанъ Російської і Австрійсько-Вендерської царії / Составил Фортунать Пискуновъ. Київ, 1882. 310 с.
15. Роздобудько Неймовірна. Ода до радості. Роман. / Ірен Роздобудько. Київ: Нора-Друк, 2022. 368 с.
16. СУМ Словник української мови: В 11т. К.: Наукова думка, 1970–1980.
17. Тимч Русско-малоросійській словарь. К., 1897.
18. Україна Україна. Громадсько-політичний, літературно-художній часопис. 2004–2005.
19. Ум і Сп Уманець М., Спилка А. Русско-українській словарь. Берлін, 1924. 1149 с.

20. Чаб Чабаненко В.А. Словник говірок Нижньої Наддніпрянщини: У 4 т. Запоріжжя, 1992.
21. Яв Яворницький Д.І. Словник української мови. – Катеринослав: Слово, 1920. Т.1. 412 с.
13. Колібаба Л. Семантико-функціональна характеристика суфіксів іменників дії в аспекті дивергенції. Українська мова. 2005. №3. С. 27–37.

Література:

1. Пономаренко К. Девербатив у семантико-синтаксичній структурі речення. Донецький вісник Наукового товариства ім. Шевченка. Т. 22. Донецьк: Український культурологічний центр, Східний видавничий дім. 2008. С. 73–87. URL: <http://www.experts.in.ua/baza/doc/download/visnyk22.pdf>
 2. Ярмоленко Г.А. Категорійне значення виду в семантичній структурі *nomina agentis*. Наукові записки. Серія: Філологічні науки (мовознавство). Кіровоград, 2001. Вип. 31. С. 83–85.
 3. Вихованець І., Городенська К. Теоретична морфологія української мови: Академ. граматика укр. мови ; За ред. І. Вихованця. К.: Унів. вид-во “Пульсари”, 2004. 400 с.
 4. Максимець О. М. Історія формування словотвірної структури віддієслівних іменників, що є назвами виробничих та технологічних процесів у новій українській мові. Нове та традиційне у дослідженнях сучасних представників філологічних наук: Міжнародна науково-практична конференція, м. Одеса, 24–25 лютого 2017 року. Одеса: Південноукраїнська організація «Центр філологічних досліджень», 2017. 116 с.
 5. Максимець О. М. (2015) Розвиток суфіксальної словотвірної підсистеми іменників із транспозиційним значенням опредметненої дії (структури з суфіксом -н(и)/-чин(и)). Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. 2015. с. 161–163. ISSN 2076-6173
 6. Пінчук О.Ф. Словотвірна структура віддієслівних іменників в сучасній українській мові. Морфологічна будова сучасної української мови. Київ: Наукова думка, 1975. С. 35–82.
 7. Бевзенко С.П. Історична морфологія української мови. Нариси із словозміни та словотвору. Ужгород: Закарпат. вид-во, 1960. 416 с.
 8. Словотвір сучасної української літературної мови. Київ: Наукова думка, 1979. 405 с.
 9. Городенська К.Г. Проблема виділення словотвірних категорій (на матеріалі іменника). Мовознавство. 1994. № 6. С. 22–28.
 10. Гумецька Л.Л. Нариси словотвірної системи української актової мови XIV – XV ст. К.: Вид-во АН УРСР, 1958. 298 с.
 11. Олексенко В.П. Словотвірні категорії іменника: Монографія. Херсон: Айлант, 2001. 240 с.
 12. Колібаба Л. Асиметрія словотвірних співвідношень багатозначних дієслів та іменникових девербативів. К.: Інститут української мови НАН України, 2005. 348 с.
- Maksymets O. Development of the suffixal word formation subsystem of nouns with transpositional means of objectified action (formation with the suffix -инн(я))**
- Summary.** Derivatives with a generic word-forming meaning of the subject action constitute a significant group of vocabulary in the Ukrainian language. The system of formants involved in the creation of such nouns consists of Proto-Slavic, actually Ukrainian and borrowed suffix morphemes. In the work, we define lexical and word-forming groups of verbal nouns formed with the suffix **-инн(я)**, trace their dynamics and sphere of functioning.
- Deverbative nouns with the suffix **-инн(я)**, formed from verb bases in -и and a consonant, unlike derivatives in -нн(я), which nominate a long-lasting action unfolding in time, have a somewhat weakened meaning of processivity. The examined sources begin to record the considered deverbatives mainly from the 19th century. This type of verbal nouns includes derivatives that form several lexical and word-forming groups, among which, based on their quantitative composition, there are primarily nouns used to denote processes related to the labor and professional activities of people (*красіння, ліпіння, свердління, квасіння, косіння*), as well as derivatives, which are the names of relationships between people (*сваріння, сердіння, застережіння*), etc. The group of nomens of movement (*лазіння, вивозіння, ходіння*), etc., was quite actively replenished. The composition of other lexical and word-forming groups was mainly formed at the expense of the resources of the new Ukrainian language: nouns denoting communicative activity (*верзіння, говоріння, лепетіння*), names of mental states (*оздоровління, полегшіння, потрясіння*), processes related to intellectual activity (*лічіння, мисління*), etc. An increase in the level of productivity of the corresponding word-formation type is recorded only in nouns to indicate processes related to the labor and professional activity of a person. For other lexical and word-forming groups, the model verb base + **-инн(я)** turned out to be unproductive. From the second half of the XX century part of the derivatives of certain lexical and word-forming groups (nouns to denote relations between people, processes related to intellectual activity, and some others) have fallen out of active use.
- Key words:** word formation, object action, noun, suffix, history, development.

*Мовчан Д. В.,**кандидат філологічних наук,
доцент кафедри германської філології
Сумського державного університету**Стрельнікова Є. С.,**студентка
Сумського державного університету**Савчук А. І.,**студентка
Сумського державного університету*

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ КОМІЧНОГО У СУЧАСНОМУ ПОЛІТИЧНОМУ АНЕКДОТІ

Анотація. Результати проведеного дослідження демонструють багатоаспектну природу гумористичного дискурсу, представленого жанром політичного анекдоту. Анекдот можна охарактеризувати з естетичної, психологічної та лінгвістичної точок зору, при цьому лінгвістичні параметри анекдоту дозволяють реалізувати його комічний ефект. Здійснено систематизацію та опис основних прийомів та тактик створення комічного ефекту на прикладі англійських та американських форумів, опублікованих на англійських та американських форумах.

Мовні явища, які у політичному анекдоті пов'язані з лінгвопрагматичними чинниками, тобто оповідачем та адресатом повідомлення, а також із ситуацією, в якій відбувається комунікація, демонструють досить широкий діапазон репрезентації комічного, до яких насамперед належить каламбур або мовна гра, іронія, сарказм, принцип обманутого очікування та змішаний метод. Гра слів дозволяє пізнати глибинну структуру жарту через застосування різноманітних способів незвичних механізмів передачі інформації та лінгвістичних маніпуляцій, що приводить до активізації нових асоціативних відношень між мовними одиницями. Особливістю іронії є співіснування двох смислових планів – прямого експліцитного й імпліцитного, що суперечить прямому. Іронія реалізується як спосіб вираження авторських інтенцій, причому інтенсивність емоційної насмішки може варіюватися від добродушної до в'їдливої. Вдавання до сарказму дозволяє схарактеризувати політичний анекдот як реалізацію конфліктної ситуації, комунікативною задачею якої є вплинути на опонента вербальними засобами, принизити та підкреслити свою перевагу. Ефект обманутого очікування є одним із типів актуалізації, що полягає у контрасті, який виникає при заміні звичного, «очікуваного» за умов даного контексту елементу на елемент низької передбачуваності.

Доведено думку про те, що політичний анекдот є особливою формою гумористичного дискурсу в межах неформальної комунікації з чіткою орієнтацією на інтереси аудиторії, він імпліцитно транслює настрої громадськості щодо певних політичних подій та лідерів, слугує консолідації окремих суспільних груп та суспільства в цілому та може мати за мету як компрометацію окремих політичних діячів, так і формування їх позитивного іміджу.

Ключові слова: політичний дискурс, жарт, каламбур, іронія, сарказм.

Постановка проблеми. Наукова інтерпретація комічного має давню традицію та сягає ще часів давньогрецьких мислителів. Анекдот, як одна із форм комічного дискурсу, має певні мовні та позамовні характеристики, які слугують реалізації комічної інтенції й розгортаються в ситуації сміхової та ігрової комунікації. Анекдот передбачає динамічний процес розгортання як когнітивного, так і комунікативного плану, ситуацію, на тлі якої відбувається вербальний акт комунікації, та результат мовленнєвої діяльності.

Діалектика політичного анекдоту продиктована взаємодією політичних процесів та явищ, функціонуванням політичної комунікації, існуванням політичної складової життя в цілому. У політичній картині світу тієї чи іншої мови зафіксовані анекдоти про політичних діячів, політичні партії, їх політичні позиції та рішення. Політичні жарти можуть переслідувати різні цілі: з одного боку, виступаючи засобом антиреклами, вони можуть створювати негативний образ політика, який поступово втрачає авторитет і повагу, а з іншого боку, політичні жарти можуть стати «ознакою популярності» політичного діяча, своєрідним свідченням того, як він сприймається представниками соціуму.

Актуальність теми дослідження зумовлена тим фактом, що політичний анекдот існує у всіх формах мовленнєвої комунікації, як то дипломатичній, політичній сферах, засобах масової комунікації та у повсякденному житті. **Мета наукової розвідки** полягає у детальному розкритті прийомів та засобів формування комічного ефекту у політичних анекдотах, які з'являються у сучасному англійському комунікативному просторі з огляду на особливості політичних анекдотів як засобу неформального спілкування.

Аналіз досліджень і публікацій. Теоретичною основою для проведення цього дослідження стали праці таких вітчизняних і закордонних вчених, як О. Є. Гомілко, С. В. Баранової, З. М. Коваль, І. В. Лесик, О. М. Линтвар, М. В. Мусійчук, Н. В. Філатової, І. П. Калініченко, С. Г. Денисюк, Н. В. Кондратенко, А. М. Ляшук, А. Д. Мац, О. Є. Ненько, О. О. Чорновол-Ткаченко, О. Лінча, Дж. Лакоффа, Г. Бентона, П. Бергера та ін.

Виклад основного матеріалу дослідження. Політичний анекдот відображає актуальні події у суспільстві, роль в них

окремих діячів, тому є одним із засобів осмислення та відзеркалення політичного життя в цілому. Американський вчений Г. Бентон у своїй статті «Витоки політичного анекдоту» зазначав, що політичні жарти є потужними трансляторами поширених настроїв в соціумі, які не можуть знайти санкціонованого виходу [1, с. 33–35].

«Політичний гумор є невід'ємною частиною політичного процесу, яка постійно змінюється, реакцією на концентрацію влади в суспільстві, носить в основному позитивний характер, оскільки сублімує агресію і припиняє багато міжособистісних конфліктів. Політичний гумор може бути добродушним і тонким, а також жорстоким і брутальним і виконує важливі функції. ... Він створює загальний суспільний інтерес до політики і до його представників» [2, с. 214].

Популярність політичного анекдоту залежить від актуальності теми, рівня дотепності автора, а також значною мірою від спроможності порушити табу.

Щоб зрозуміти природу політичного анекдоту, його вплив на аудиторію та її реакції, нам потрібно детальніше проаналізувати, на чому базується комічний ефект, якими прийомами та засобами він може бути досягнутий.

Каламбур або мовна гра

Мовну гру (термін Л. Вітгенштейна) по праву можна віднести до тих лінгвістичних явищ, які породжують багатомірність анекдоту. Метою свідомого порушення мовних норм є досягнення більшої виразності, експресії, але найчастіше – комічного ефекту в тексті. Мовна гра безпосередньо пов'язана зі здатністю людини творчо використовувати мовленнєві засоби. Вужчою формою вияву мовної гри є каламбур, в основі якого лежить використання різних значень однієї й тієї самої лексеми або вживання омофонів – слів однакового звучання, але таких, що мають різні значення. Наприклад:

A: Why is England the wettest country?

B: Because so many kings and queens have been reigning there. [3].

В анекдоті вживається різновид омофонії – паронімія. Слова *rain* – *reign* є близькими за звучанням, різними за формою і мають різне значення. Внаслідок використання паронімії створюється комічний ефект.

Наступний приклад створення комічного ефекту базується на співзвучності:

Politics is the most accurate word in the English language. Poly = many. Ticks = blood sucking parasites. [4].

У цьому анекдоті спостерігається співзвучність слова *politic* зі словами *poly* та *ticks*, які є, з точки зору автора, безсторонньою прихованою характеристикою першого слова. Саме використання співзвучних слів з протилежним значенням і виконує жартівливу функцію анекдоту.

Каламбур дуже часто виникає за умови багатозначності слів. Наприклад:

I'm going to go on a Brexit diet. The pounds will drop fast. [5].

Лексема *pound* має два значення: міри ваги, що експлікується за допомогою слова *diet* та міри грошової одиниці – розкривається через *Brexit*. Натяк на те, що вага буде втрачатися так само швидко, як і зниження курсу фунта стерлінгів після голосування щодо виходу Великобританії з ЄС у 2016 році, створює гумористичний ефект цього висловлення.

Як бачимо, адресант намагається передати повідомлення імпліцитним способом за допомогою гри слів, припускаючи,

що одержувач інформації відповідь належним чином. Приховані смисли лексичних одиниць, що закладені в анекдоті, актуалізуються завдяки зіткненню непосредованих логічних контекстів. [6, с. 59–61].

Іронія

Іронія належить до числа феноменів, увага до яких була прикута здавна. Білецька О. О. зазначає: «Жодна з існуючих теорій не здатна повністю відрізнити іронічне висловлювання від неіронічного» [7, с. 30]. Причина криється в тому, що не з'явилася така класифікація та критерії, які б відмежовували іронію від інших категорій. Існує багато визначень цього явища, узагальнивши які, можна охарактеризувати іронію як засіб, що виражає кепкування, глузування, використовуючи прихований контекст.

В енциклопедії «Українська мова» наводиться наступне визначення іронії: «Іронія – різновид антифразису, троп, де з метою прихованого глузування або для легкого добродушного жарту мовна одиниця з позитивно-стверджувальним (в широкому розумінні) значенням, конотацією або модальністю вживається з прямо протилежними характеристиками» [8, с. 122].

Яскравою особливістю іронії є її подвійний зміст, де істинним є прямо виражене, а протилежне мається на увазі. Чим більше протиріччя між ними, тим сильніша іронія.

Для кращого розуміння іронії розглянемо наступний приклад:

My favorite mythical creature? The honest politician. [9].

У цьому анекдоті чесні політики представляються як явище, що існує на рівні міфів. Інакомовлення полягає в тому, що де-юре чесні політики є всюди, а де-факто вони, на жаль, – міфічні створіння (*mythical creature*).

Особливістю вербального вираження іронії є співіснування двох смислових планів – прямого експліцитного та імпліцитного, який суперечить прямому [10, с. 17]:

The economy in the UK is getting so dire that the elderly aren't getting to enjoy their retirement.

The BBC interviewed 73 year old Charles from Windsor: "despite having a generous government pension, I've had to start working today." [11].

Використання іронії як засобу створення комічного ефекту в політичних анекдотах може бути результатом політкоректності. Політичний лідер, виступаючи об'єктом іронії, у такий спосіб може збільшити свою популярність. Анекдоти, у свою чергу, відображають ставлення суспільства до політичних діячів. Так, британський прем'єр-міністр У. Черчилль користувався народною повагою, прикладом чого є наступний жарт:

A lady who was known as Churchill's main rival in parliament was giving a speech. Churchill, with his usual enthusiasm for his rival, dozed off while the lady was speaking. She stopped her speech and awoke Sir Winston by yelling, "Mr. Churchill, must you sleep while I talk?" Churchill sleepily replied, "No, ma'am. I do so purely by choice" [12].

Як бачимо, іронія в тексті анекдотів говорить сама за себе, проте іронічні анекдоти може зрозуміти тільки людина з гарним почуттям гумору, для решти такі анекдоти будуть незрозумілими і навіть позбавленими логіки.

Сарказм

Сарказм у списку засобів створення комічного ефекту в анекдоті завжди стоїть поряд із іронією. Сарказм виступає вищою формою іронії, якій притаманні високий ступінь глу-

зування та викриття. Даний засіб характеризують як образливе глузування або різке, ехидне висловлювання. Іронія часто породжує тонкий, м'який гумор. Результат сарказму ближче до явної критики, прямого антагонізму, а іноді до навмисної словесної образи чи сорому. [13, с. 82–84].

Порівняймо наступні жарти:

I once meet an honest, caring, politician that listened when I spoke and tried to help the country. Then I woke up. [14].

Politicians and diapers have one thing in common: they should both be changed regularly... and for the same reason. [3].

На відміну від першого анекдоту, що демонструє собою приклад іронічного протиставлення ідеальних політиків та дійсності, другий анекдот прямо висміює політиків, злісно порівнюючи їх з підгузками.

Відповідно до спостережень, анекдоти про політичні партії республіканців і демократів в США та лейбористів і консерваторів у Великобританії відрізняються неприхованим сарказмом. Наступний анекдот прийшов від членів Демократичної партії Сполучених Штатів, які виступали проти висунення республіканця Теодора Рузвельта на пост президента у 1904 році:

While delivering a campaign speech one day Theodore Roosevelt was interrupted by a heckler: "I'm a Democrat!" the man shouted.

"May I ask the gentleman," Roosevelt replied, quieting the crowd, "why he is a Democrat?"

"My grandfather was a Democrat," the man replied, "my father was a Democrat and I am a Democrat."

"My friend," Roosevelt interjected, moving in for the kill, "suppose your grandfather had been a jackass and your father was a jackass. What would you then be?"

Alas, Roosevelt was thwarted by the quick-witted heckler, who promptly replied: "A Republican!" [12].

Принцип обманутого очікування

Початок вивчення ефекту обманутого очікування належить представникам Празької лінгвістичної школи, які надавали великого значення теорії поетичної мови. Вони вважали, що віршований текст повинен бути не тільки впорядкованим, але і включати в себе елементи несподіванки для досягнення більшої «поетичності».

Поняття «обмануте очікування» охоплює контрасти, які виникають при заміні звичного, «очікуваного» за певних контекстуальних умов елементу на елементи з невеликою передбачуваністю. Суть даного прийому базується на психологічному процесі декодування інформації, де лінійність мовлення сприяє певному рівню передбачуваності, оскільки поява елементів у мовленнєвому потоці обумовлена попереднім елементом і впливає на наступний, тобто декодування відбувається спрогнозовано, лінійно. Коли в такий ряд вводиться елемент низької передбачуваності, процес декодування сповільнюється, що сприяє приверненню до нього уваги реципієнта.

Саме на цьому феномені базується значна кількість анекдотів та жартів. З ефектом обманутого очікування пов'язаний будь-який навмисний збій у логіці мислення, що зазвичай виражається останнім словом чи реченням в анекдоті і є його кульмінацією [15]. Продемонструємо анекдот, в якому спостерігається ефект обманутого очікування:

Vladimir Putin consulted with a fortune teller. He asked:

"How long will I live?"

The psychic replied:

"I cannot tell that but I do know you will die on a Ukrainian holiday."

"Which holiday?" Putin asked.

"Whichever day you die will be a Ukrainian holiday." [16].

Варто зазначити, що принцип обманутого очікування часто використовують у змішаній формі, як то у поєднанні з явищем мовної гри. Наприклад:

If con is the opposite of pro, then is Congress the opposite of progress? [3]

Комічний ефект може виникати при перетині двох незалежних контекстів у точці бісоціації, якщо вони здаються слухачеві чи читачеві анекдоту асоційованими – так виникає протиріччя, яке потім компенсується реакцією сміху [17]. До прикладу:

Kid: Dad, I want to be in politics when I grow up.

Dad: Are you insane? Have you completely lost your mind? Are you a moron?

Kid: Forget it. There seems to be too many requirements. [3].

У наведеному анекдоті дитина порушує логіку розмови, вирішивши що всі характеристики, які вона почула від батька, це критерії, щоб бути політиком. Реакція батька викликала непорозуміння, що сприяло виникненню ефекту обманутого очікування, який базується на основі передбачуваності та непередбачуваності.

Висновки і перспективи дослідження. У цілому, англomовний політичний анекдот характеризується стриманістю і наявністю підтексту, який реалізується, зокрема, використанням мовної гри. Гра слів дозволяє пізнати глибинну структуру жарту через застосування різноманітних способів незвичних механізмів передачі інформації та лінгвістичних маніпуляцій, що приводить до активізації нових асоціативних відношень між мовними одиницями. Іронія надає тексту політичного анекдоту особливого забарвлення, своєрідно розкриває незадоволеність автора навколишнім світом. Особливістю іронії є співіснування двох смислових планів – прямого експліцитного й імпліцитного, що суперечить прямому. Іронія реалізується як спосіб вираження авторських інтенцій, причому інтенсивність емоційної насмішки може варіюватися від добродушної до в'їдливої. Вдавання до сарказму дозволяє схарактеризувати політичний анекдот як реалізацію конфліктної ситуації, комунікативною задачею якої є вплинути на опонента вербальними засобами, принизити та підкреслити свою перевагу. Ефект обманутого очікування є одним із типів актуалізації, що полягає у контрасті, який виникає при заміні звичного, «очікуваного» за умов даного контексту елементу на елемент низької передбачуваності. Подальша інтерпретація повідомлення потребує від реципієнта більших зусиль, і, таким чином, викликає більше емоцій під час сприйняття. Звідси випливає ще одна надважлива функція ефекту обманутого очікування – творення механізму експресивності, емоційного впливу на свідомість читача, у даному разі створення гумористичного ефекту.

Зазначимо, що часто досить складно визначитися з конкретним прийомом чи засобом, який представлений у тому чи іншому випадку. Розпізнавання таких засобів іноді носить суб'єктивний характер: так, наприклад, комусь іронія може здатися сарказмом і навпаки. Більше того, існують й інші прийоми та засоби досягнення комічного ефекту, які не знайшли відображення у нашому дослідженні, проте також становлять інтерес та могли б стати предметом подальших наукових розвідок.

Література:

1. Benton G. The Origins of the Political Joke. *Humour in Society: Resistance and Control*. New York : St. Martin's Press, 1988. P. 33–55.
2. Кондратенко Н. Неформальні засоби політичної комунікації: дискурс політичного анекдоту. *Стиль і текст*. 2011. Вип. 7. С. 206–214.
3. Laugh factory. Political jokes. URL: <https://www.laughfactory.com/jokes/political-jokes> (дата звернення: 20.11.2022)
4. Bored panda. The Most Amusing Political Jokes The Internet Has To Offer. URL: https://www.boredpanda.com/political-jokes/?utm_source=google&utm_medium=organic&utm_campaign=organic (дата звернення: 16.11.2022)
5. Inews. 57 of the funniest jokes about Brexit as the UK leaves the EU. URL: <https://inews.co.uk/light-relief/jokes/best-brexit-jokes-148082> (дата звернення: 16.11.2022)
6. Карпчук Н. П. Адресованість в офіційному та неофіційному дискурсі : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Харків, 2005. 218 с.
7. Білецька О.О. Іронія як феномен культури (на прикладі британської літератури). *Культура і мистецтво у сучасному світі*. 2016. Вип. 17. С. 25–34.
8. Українська мова : Енциклопедія. ред.-упоряд.: В. М Русанівський., О. О Тараненко. та ін. 2-ге вид. Київ : Вид-во «Укр. енцикл.» ім. М. П. Бажана, 2004. 824 с.
9. OneLineFun. Political one liners1. URL: <https://onelinefun.com/political/> (дата звернення: 20.11.2022)
10. Калита О.М. Мовні засоби вираження іронії в сучасній українській малій прозі. Автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук. 10.02.01. Київ, 2006. 23 с.
11. UPJOKE. Charles Jokes. URL: <https://upjoke.com/charles-jokes> (дата звернення: 16.11.2022)
12. Legacee. JOKES ABOUT FAMOUS HISTORICAL LEADERS. URL: <https://legacee.com/types-of-leadership-styles/leadership-jokes> (дата звернення: 20.11.2022)
13. Просіна К. Форми та засоби вираження комічного у художньому творі. *Сучасні світові тенденції розвитку науки та інформаційних технологій*. 2019. С. 82–84.
14. OneLineFun. Political one liners3. URL: <https://onelinefun.com/political/3/> (дата звернення: 20.11.2022)
15. Голубчук Т.В. Засоби створення стилістичного контексту у гумористичних текстах. URL: <http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/4154/1/Golubhuk.pdf> (дата звернення: 10.11.2022)
16. UPJOKE. Vladimir Putin Jokes. URL: <https://upjoke.com/vladimir-putin-jokes> (дата звернення: 16.11.2022)
17. Attardo S. The Semantic Foundations of Cognitive Theories of Humor. *The International Journal of Humor Research*. 1997. № 10 (4). P. 395–420.

Movchan D., Strelnikova Ye., Savchuk A. Verbalization of the comic in the modern political anecdotes

Summary. The results of the study demonstrated the multidimensional nature of humorous discourse represented by the genre of political anecdote. An anecdote can be characterized from an aesthetic, psychological, and linguistic point of view. It is considered, that the linguistic parameters of the anecdote make it possible to implement its comic effect. The main methods and tactics of creating a comic effect are systematized and described on the example of English-language political jokes published on English and American forums.

It was established that linguistic phenomena that in a political anecdote are associated with linguopragmatic factors, that is, the narrator and the addressee of the message, as well as the situation in which communication takes place, demonstrate a wide range of the comic representation, which primarily includes a pun or wordplay, irony, sarcasm, the principle of deceived expectation and a mixed method. Wordplay allows to understand the deep structure of a joke through the use of various methods of information transmission and linguistic manipulations, therefore, leading to the activation of new associative relations between language units. Irony is implemented as a way of expressing the author's intention, herewith the intensity of emotional mockery can vary from good-natured to caustic. Sarcasm is recognized as the realization of a conflict situation, the communicative task of which is to influence the opponent by verbal means, humiliate and emphasize one's own advantage. The effect of deceived expectation lies in the contrast that occurs when replacing of the usual, expected element through an element of low predictability under the given context takes place.

The study has shown that a political anecdote is a special form of political discourse with a clear focus on the interests of the audience within the framework of informal communication. It implicitly conveys the public's mood regarding certain political events and leaders, serves to consolidate individual social groups and society as a whole, and can aim whether to compromise individual political figures or to form their positive image.

Key words: political discourse, joke, pun, irony, sarcasm.

*Москальов Д. М.,**кандидат філологічних наук,**завідувач кафедри східної культури та літератури
Київського університету імені Бориса Грінченка*

ФУНКЦІОНАЛЬНО-СЕМАНТИЧНЕ ПОЛЕ ПЕРСОНАЛЬНОСТІ В СУЧАСНІЙ ЯПОНСЬКІЙ МОВІ

Анотація. Мета роботи полягає в спробі визначити структуру функціонально-семантичного поля (ФСП) категорії персональності в японській мові, виділивши в ньому ядро та периферію; визначити основні та периферійні способи вираження персональності в японській мові.

Методологія базується на принципах функціональної граматики.

За результатами виконаної роботи було показано, що функціонально-семантичне поле персональності в японській мові виглядає так: центром поля є особові займенники першої та другої особи, оскільки, навіть попри їх чисельність та особливість значення кожного з них, вони виконують ті самі функції, що й особові займенники в інших мовах, а саме, безпосередньо вказують на особу. Можна навіть сказати, що особові займенники в японській мові є точнішими за особові займенники в багатьох інших мовах, оскільки вони вказують не тільки на положення учасника відображеної ситуації по відношенню до ситуації мовлення, а і на соціальні, гендерні та вікові ознаки учасників ситуації мовлення, а також на відносини між ними. Виконують цю функцію вони точніше і ширше за їх, наприклад, українські аналоги на кшталт «ви» (гоноративне значення якого розвивається через функцію множини другої особи) і роблять це, не використовуючи периферійні лексичні засоби (наприклад, «Ваш покірний слуга»). Проміжок між центром та периферією займають займенники третьої особи, оскільки вони вказують на особу, що знаходиться поза ситуацією мовлення.

Периферія функціонально-семантичного поля персональності поділяється на ближню та віддалену периферію.

До ближньої периферії належать ті граматичні форми, в яких навіть без використання займенників та знання позамовного контексту очевидно, до якої особи відноситься висловлювання. Такими є, зокрема, форми способу вираження бажання, форми наказового способу, форми спрямованості дії. Оскільки ці граматичні форми вказують на особу без допомоги займенників, їх можна було б поставити в центр поля персональності, однак, оскільки додавання до цих форм особових займенників не спричиняє ніяких граматичних помилок, то це означає, що функція цих форм, хоча і є важливою, особливо в контексті японської мови, але не є необхідною.

До віддаленої периферії ФСП персональності належать ті форми, в яких без використання займенника функція позначення особи виражена неявно або не виражена зовсім.

Висновки. ФСП персональності в японській мові містить ядро (особові займенники) та периферію, яка включає ряд форм, що вказують на особу. При цьому, попри особливості використання в японській мові особових займенників, вони все ще є найточнішим засобом вираження функціонально-семантичної категорії пер-

сональності, що, звісно, не зменшує ролі тих мовних засобів, які допомагають знайти особу в ситуаціях, коли особові займенники відсутні. Не дивлячись на те, що ці засоби описані нами як периферійні, оскільки вони просто замінюють займенники, в багатьох випадках саме вони є основними указниками на особу в висловлюванні.

Ключові слова: японська мова, персональність, функціонально-семантичне поле.

Вступ. Особливістю японської мови є багаточисельність особових займенників, і разом з тим (через відсутність особового відмінку дієслів та необов'язковість наявності суб'єкту в висловлюванні) – неочевидність вираження особи. Причиною цього є особливе мовне світосприйняття японців, збережене завдяки багатовіковій ізоляції. Японській лінгвіст Окутсу Кей-чиро зазначає: «Є така думка, що японська мова «розпливчата» частково тому, що суб'єкт та інші іменники часто видаляються, але, якщо мовець та той, хто слухає усвідомлюють вербальний та невербальний контекст, в якому відбувається висловлювання, все, що насправді відбувається – це те, що вони не повинні нескінченно говорити про речі, які вони обидва знають. Більше того, японська мова – надзвичайно раціональний, економний тип мови, що залежить від контексту» [1]. Можна сказати, що для японців сама дія з суб'єктом є важливішою за постійне його називання. Це прямо стосується категорії персональності, адже свідчить про те, що еліптичний займенник є надзвичайно важливим елементом японської мови.

Окрім цього, японське світосприйняття можна бачити в їх міжособистісних та міжкласових відносинах, що виражаються в системі гоноративів. Як пише японський вчений Екояма Цунеакі, важлива особливість японської мови полягає в тому, що один і той самий зміст виражається по-різному в залежності від суспільних відносин між людьми. Саме з ввічливістю пов'язана величезна кількість особових займенників, оскільки вибір займенників залежить від статі, віку та соціального статусу мовця.

У середньовічній Японії, особливо в пізні середньовіччя, система ввічливості була ще складніше, ніж зараз, а правила вживання форм ввічливості – набагато жорсткіші. Мовець не міг виходити за межі мовних норм, встановлених для нього. В основному, за рахунок цього, кількість форм ввічливості в час пізнього феодалізму була надзвичайно великою. Наприклад, в мові XVII – початку XIX ст. зафіксовано 31 займенник першої особи, 48 займенників другої особи [2].

В сучасній японській мові займенникові значення являють собою не менш складний та різнорівневий комплекс, а способи вираження значення персональності проявляються на різних рівнях мови.

Мета дослідження полягає в спробі визначити структуру функціонально-семантичного поля (ФСП) категорії персональності в японській мові, виділивши в ньому ядро та периферію; визначити основні та периферійні способи вираження персональності в японській мові.

Щоб визначити структуру ФСП персональності в японській мові, необхідно проаналізувати основні засоби, що вказують на особу в реченні. Для цього доцільно почати із засобів, що знаходяться в центрі (а також найближчі до нього) функціонально-семантичної категорії персональності, а саме – займенників.

Займенники сучасної японської мови не складають єдиної та однорідної системи. В.М. Алпатов виділяє чотири підсистеми: старшу чоловічу, старшу жіночу, молодшу чоловічу, та молодшу жіночу [3]. На вживання особових займенників також впливають соціальні та професійні розбіжності. Основними займенниками першої особи, що використовуються в сучасній японській мові є *わたし*, *わたくし*, *あたし*, *僕*, *俺*. До них можна додати *儂*, що використовується чоловіками літнього віку та *うち*, що використовується переважно в кансайському діалекті. Таким чином, в старшій чоловічій знаходяться підсистеми знаходяться *わたし*, *わたくし*, *僕*, *俺*, *儂*; в молодшій – *私*, *わたくし*, *僕*, *俺*; в старшій жіночій – *わたし*, *わたくし*; молодшій – *わたし*, *わたくし*, *あたし*, *うち*.

Також необхідно зазначити, що особові займенники першої особи дуже часто виносяться за межі речення, і коли мовець говорить, не використовуючи займенників, це означає що він скоріш за все говорить про себе (*昨日夜まで働いた* – «[Я] вчора працював до ночі»).

Замість використання особових займенників може використовуватися вказівний займенник *こちら*, що перекладається як «тут». Діти та підлітки жіночої статі замість займенників інколи говорять про себе у третій особі, використовуючи власне ім'я з гоноративним суфіксом – *ちゃん*.

Таким чином, вибір особового займенника першої особи пов'язаний з відносинами між співрозмовниками та соціальним положенням учасників розмови. В цілому, можна сказати, що в кожній підсистемі існує особовий займенник, який є немаркованим членом протиставлень, і може вживатися в різноманітних ситуаціях. В жіночих підсистемах таким займенником є *私*, чоловічих це *僕*. Цим займенникам протиставлені інші, пов'язані з ввічливим ставленням до співрозмовника. В молодшій чоловічій підсистемі *わたし* та *わたくし* передають підкреслену ввічливість, а *俺* – неповагу та фамільярність. В жіночій підсистемі *わたくし* передає підкреслену ввічливість, а *あたし* фамільярність.

До займенників другої особи сучасної японської мови відносяться *あなた*, *あんた*, *君*, *お前*, *てめえ*, *貴様*, *己*. Як і займенники першої особи, займенники другої зазвичай не використовуються в розмові, оскільки це вважається неввічливим. Замість них, до співрозмовників звертаються у третій особі, використовуючи прізвище або слова, що позначає їх соціальний стан (посада, звання і т.д), часто використовується слово *先生* (сенсей; вчитель, лікар). Через це, деякі дослідники відносили слово *先生* до числа займенників другої особи. Окрім *先生* існують і інші ввічливі способи звернення, як наприклад *お嬢さん* (пані), *奥さん* (чужа дружина), *社長* (директор фірми). Вони не можуть вважатися займенниками з грама-

тичної точки зору і представляти центр ФСП персональності, однак можуть бути віднесені на периферію поля.

Таким чином, займенники першої особи і займенники другої окрім простого вказання на особу, також вказують і на її стать, вік, соціальний статус та її відносини зі співрозмовником. Порівнюючи їх функції, можна сказати, що при виборі особового займенника першої особи виражається її ставлення до всіх інших людей і себе в порівнянні з ними, а при виборі особових займенників другої особи – виражається ставлення до конкретної людини. Маються на увазі ті займенники першої та другої особи, які мовець вибирає сам (тобто при близькому спілкуванні), а не ті які обумовлені «зовнішнім впливом» (формальністю або неформальністю).

Окрім цього, можна бачити кореляцію між особовими займенниками першої особи, що вживаються мовцем та займенниками другої особи, які мовець вживає до співрозмовника. Так, *わたし* та *わたくし* зазвичай буде використовуватись з *あなた*, *僕* та *あたし* з *あんた* та *君* і нарешті *俺* з *お前*. Таким чином можна виділити чітко розділені рівні ввічливості, які впливають з такого поділу, та пересвідчитись у тому, що категорія позначення особи та категорія позначення відношення однієї особи до іншої тісно пов'язані одна з одною в японській мові.

Далі від центра поля персональності знаходяться займенники третьої особи. Найбільш використовуваними займенниками третьої особи сучасної японської мови є *あの方*, *あの人*, *奴*, *此奴*, *其奴*, *彼奴*, *彼* та *彼女*. На відміну від займенників першої та другої особи, всі займенники третьої особи можуть вживатися як чоловіками так і жінками.

На відміну від особових займенників третьої особи в українській мові, займенники японської є більш точними, оскільки завжди вказують на особу, на відміну від української мови, де займенники третьої особи разом із властивістю вказувати на особу також мають властивість вказувати на предмет, що розмиває їх значення. У той же час, можна сказати, що займенники *あの方*, *あの人* та *奴* не вказуючи на стать особи, не досить точно вказують на особу. Але це кореспондує з особовими займенниками третьої особи в інших мовах (*вони* в українській або *they* в англійській). Тому, можна вважати, що особові займенники третьої особи мають посідати місце між центром та периферією поля персональності.

Периферія поля

Переходячи до периферії поля, необхідно звернути увагу на множину, яка в японській мові утворюється за допомогою множинних суфіксів, що додаються до іменників або особових займенників. Такими суфіксами є *達* – нейтральний суфікс, що формує множину. Виключенням є *友達* – «друг». Додавання суфікса множини завжди означає «слово n + інші такі, як слово n». Наприклад: *私達* (ми, тобто я + інші; такі як, я; я та ти, хто зі мною), *先生達* (вчителі, тобто вчитель та інші вчителі), *山田達* (Ямада та такі, як він). В останньому випадку можуть матися на увазі як «Ямада та його рідні», так і «Ямада та такі, як він».

Формальний суфікс *方* завжди вказує на групу, що не включає мовця. Наприклад: *あなた方* – «ви та всі інші. Неформальний суфікс *ら*, надає займенникам грубого відтінку. Наприклад, *彼ら*, *僕ら*, *俺ら*. Часто використовується з грубими займенниками наприклад, *奴ら*, *あいつら*, *きさまら*, *お前ら*.

Суфікс *共* може бути або дуже ввічливим, або образливим. Виражає заниженість та скромність у осіб, до яких застосо-

вється. Якщо мовець застосовує його до себе, то цей суфікс виражає скромність, і є надзвичайно ввічливим способом говорити про себе. Якщо ж він застосовується до інших, то може бути сприйнятий як поблажливий, а тому може бути сприйнятий як грубий.

Також слід зазначити, що множинні суфікси – це не єдиний спосіб вираження множини. Так, множина ще може позначатися за допомогою форманта 々, який повторює звук попереднього ієрогліфа. Деякі слова з 々 мають значення множини (人々 «люди»). Серед особових займенників японської мови таким словом є 我々. Це займенник, що означає множину першої особи, утворений від архаїчного особового займенника першої особи 我. Хоча 我 більше і не використовується, його множинну форму можна зустріти і сьогодні. Цей займенник означає «ми», але замість значення «я та ще хтось» він скоріше виражає «ми як група людей».

Як і в випадку із особовими займенниками однини, займенники множини точніше вказують на особу порівняно з українською мовою, оскільки вибір суфікса виражає ставлення мовця до особи, про яку йде мова, або вказує на ситуацію, в якій знаходиться мовець (офіційна/неофіційна). Окрім того, завдяки тому, що множина виражається суфіксом, можливо вказати на стать осіб, про яких йде мова, наприклад: 彼ら або 彼女達. Це, однак, не змінює того, що множина особових займенників за своєю суттю розпливчато вказує на особу. Візьмемо, наприклад, 彼ら. Дійсно, з цього слова можна зрозуміти, що мова йде про чоловіків, та те, що мовець виражає зневажливе/дружнє ставлення до осіб, про яких йде мова. Проте 彼ら залишається не прямою вказівкою на особу (він), а на групу осіб (він + він + він...), тому і займає місце на периферії поля персональності.

Як і українська, японська мова має один зворотній займенник – 自分, що виконує ті самі функції, що і український аналог «себе», тобто вказує на особу, що виконує дію спрямовану на неї саму. 自分 часто використовується з означальним займенником 自身 «сам». Також, хоча і досить нечасто, 自分 може вживатися як особовий займенник першої особи.

Ще один тип займенників, що несуть функцію персональності є відносний займенник 誰 та більш ввічливий варіант 何方. Вони знаходяться на периферії поля персональності, тому що вони дуже розпливчато вказують на особу.

Отже, японська має велику кількість різних займенників всіх типів, що пов'язано з особливим ставленням до ввічливості та особливостями структури японської мови, в якій не прийнято використовувати особові займенники першої та другої особи в усному мовленні. Завдяки такій кількості займенників вони не просто вказують на особу, а також виражають соціальний, гендерний, віковий, статус учасників ситуації мовлення, а також, виражають емоційне забарвлення, з яким учасники ситуації мовлення виражають своє відношення до співрозмовника та позначають своє місце в суспільстві.

Ознаки вираження категорії персональності без участі займенників

Попри величезну кількість особових займенників, знайти особу в японському реченні може бути непросто. Причинами для цього є відсутність в японській мові особових відмінків дієслів, та еліптичність особових займенників-підметів. Відповідно, в таких реченнях, де займенник не фігурує, категорія персональності виражається виключно за допомогою периферійних засобів.

Так, в реченнях із модальним значенням бажання, спосіб утворюється через приєднання суфікса たい до другої основи дієслова. Якщо форма на たい закінчує висловлювання, то це висловлювання може означати тільки висловлювання першої особи. Якщо ж формант たい не завершує речення (どこへ行きたいのですか – «Куди хочеш йти?»), то висловлювання може стосуватися другої особи.

В минулому часі функція вказання на особу たい стає більш розмитою:

飲みたい薬は何でも飲むことができた – «Міг приймати всі ліки, які хотів». Дане висловлювання може стосуватися як третьої, так і першої особи.

Інша форма вираження бажання たがる прямо протилежна по своїй функції. На відміну від たい, функцією たがる є вираження бажання усіх осіб окрім першої особи: 読む читати, 読みたがる хоче (хочуть) читати.

Отже, форма たがる та форма たい, у теперішньо-майбутньому часі, можуть виконувати функцію вказівки на особу навіть без допомоги займенників.

Таку ж функцію має і форма вираження бажання на てほしい. Ця форма висловлює бажання (прохання) про виконання дії в інтересах мовця, або бажання, щоб наступив який-небудь стан: 明日は早く来てほしいんだが – «Я хотів би, щоб ти завтра прийшов раніше». Як і たい, що знаходиться в кінці висловлювання, てほしい теж вказує на першу особу.

Ще одним способом дієслова, який має функцію позначання особи, без допомоги займенника є наказовий спосіб. Проста форма наказового способу співпадає з четвертою основою дієслів першого відмінювання та з п'ятою основою дієслів другого відмінювання: 見よ – Дивись!; 食べよ – Їж!; しろ – Роби!

Дієслова другого відмінювання мають ще одну форму простого наказового способу, що утворюється шляхом приєднання до другої основи дієслова суфікса ろ: 見ろ, 食べろ. Проста форма наказового способу вживається в усному мовленні задля вираження грубого або неофіційного наказу.

Окрім цього, ще одним способом виразити наказ є форма на なさい, та її скорочена форма: お遊びなさい – «Розважайтесь!», お遊び – «Розважайся!». Форма на なさい окрім вираження наказу виражає також і рекомендацію. Скорочена форма なさい виражає ввічливий наказ.

Найбільш розповсюдженою формою наказового способу в усному мовленні є форма на てください, яка виражає не наказ, а прохання: 窓を開けてください – «Відкрийте, будь ласка, вікно». Більш ввічливою формою вираження прохання є てくださいませんか. Формою близькою до てください є てくださいませんか (大きい声で話しててくださいませんか – «Чи не можете ви розмовляти гучніше?»).

Вираження значення наказу реалізується також за допомогою слова 頂戴, яке використовується дітьми та жінками: 見せて頂戴 – «Покажи мені!».

Слід зазначити, що стосовно засобів вираження необхідності, серед дієслівних форм та аналітичних конструкцій із значенням необхідності, не всі мають властивість вказівки на конкретну особу. Так при використанні конструкції なければならぬ або なくてはならない із значенням обов'язковості, необхідності або змушеності дії, пряме вказання на особу відсутнє, і може бути визначене тільки завдяки контексту. Так само дієслово із суфіксом べき також не вказує безпосередньо на особу (読むべき – «те, що заслуговує на прочитання»).

Дієслівні форми із функцією спрямованості дії (директив) також можна віднести до засобів вираження персональності без участі займенників. Директивні форми показують, в інтересах якої особи виконується дія. В ролі допоміжних дієслів при утворенні директива виступають дієслова: やる, 上げる, 差し上げる, 呉れる, 下さる, 貰う, 戴く. Розбіжності в вживанні цих дієслів, як у самостійному, так і у допоміжному значенні визначаються за соціально-особистісними умовами. Форми директива можна поділити на групи за їх функціями:

Перша група: てやる, て上げる, て差し上げる. При використуванні цієї форми директиву особа виконує дію в інтересах іншої особи. Якщо підмет позначає першу особу, то дія виконується в інтересах другої та третьої особи.

Варіанти спрямованості, що виражаються формами てやる і てあげる можуть бути такими: від першої особи до другої чи третьої («я – для тебе», «я – для нього»). Від другої особи до третьої («ти – для нього»); від третьої особи до третьої («він – для нього»). Наприклад: 弟におもちゃを買ってやりました – «Я придбав своєму молодшому братові іграшку».

Форми на てやる, て上げる і て差し上げる ніколи не використовуються для позначення спрямованості дії від 2-ї та 3-ї особи до першої.

До другої групи входять てくださる та てくれる (менш вічлива форма). При вживанні цих форм директиву особа, що виконує дію, виражену підметом, робить це в інтересах першої особи (мовця) або особи, що відноситься до сфери мовця.

Варіантами спрямованості, що виражається формами てくれる і てくださる можуть бути: від другої та першої особи («ти – для мене»); від третьої до першої особи («він – для мене»); від другої чи третьої особи до третьої («ти (він) – для нього»), із сфери першої особи («він – для близької мені людини»). Наприклад: 郵便屋さんが道を教えてくださいました – «Мені показав дорогу листоноша»

В третю групу входять ていただく та てもらう (менш вічлива). Вживаючи цю форму директиву, особа, що виражена підметом, відчуває сприятливі наслідки дії, що позначена основним дієсловом у формі директива: この本は母に送ってもらいました – «Цю книгу прислала моя мати».

В формі теперішнього-майбутнього часу директив てもらう, ていただく використовується для вираження спонукання, близького до наказу: バスが故障したので、ここで降りていただきます – «Оскільки в автобусі сталася несправність, прошу тут вийти».

Також, дієслово в формі директива てもらう, ていただく може бути оформленим суфіксом вираження бажання たい. Форма на ていただきたい є однією за найбільш поширених форм вираження прохання: もっと早く来ていただきたいです – «Хотів би, щоб ви прийшли раніше»

Отже, проаналізувавши деякі форми дієслів, в ситуаціях, де займенник-підмет є еліптичним, можна зробити наступні висновки. З точки зору категорії персональності, форми японських дієслів можуть бути поділені на ті, які вказують на особу навіть при відсутності займенників, і ті, спрямованість яких може бути зрозуміла тільки виходячи із контексту. Засобами, які допомагають

знайти особу в висловлюванні, є форми способу вираження бажання たい, たがる, てほしい, форми наказового способу, форми спрямованості дії.

Висновки. Загалом можна говорити, що функціонально-семантичне поле персональності в японській мові виглядає так: центром поля є особові займенники першої та другої особи, оскільки, навіть попри їх чисельність та особливість значення кожного з них, вони виконують ті самі функції, що й особові займенники в інших мовах, а саме, безпосередньо вказують на особу. Можна навіть сказати, що особові займенники в японській мові є точнішими за особові займенники в багатьох інших мовах, оскільки вони вказують не тільки на положення учасника відображеної ситуації по відношенню до ситуації мовлення, а і на соціальні, гендерні та вікові ознаки учасників ситуації мовлення, а також на відносини між ними. Виконують цю функцію вони точніше і ширше за їх, наприклад, українські аналоги на кшталт «ви» (гоноративне значення якого розмивається через функцію множини другої особи) і роблять це, не використовуючи периферійні лексичні засоби (наприклад, «Ваш покірний слуга»). Проміжок між центром та периферією займають займенники третьої особи, оскільки вони вказують на особу, що знаходиться поза ситуацією мовлення.

Периферія функціонально-семантичного поля персональності поділяється на ближню та віддалену периферію.

До ближньої периферії належать ті граматичні форми, в яких навіть без використання займенників та знання позамовного контексту очевидно, до якої особи відноситься висловлювання. Такими є, зокрема, форми способу вираження бажання たい, たがる, てほしい, форми наказового способу, форми спрямованості дії. Оскільки ці граматичні форми вказують на особу без допомоги займенників, їх можна було б поставити в центр поля персональності, однак, оскільки додавання до цих форм особових займенників не спричиняє ніяких граматичних помилок, то це означає, що функція цих форм, хоча і є важливою, особливо в контексті японської мови, але не є необхідною.

До віддаленої периферії ФСП персональності належать ті форми, в яких без використання займенника функція позначення особи виражена неявно або не виражена зовсім. Такою є, наприклад, форма なければならない, яка може використовуватись як до першої, так і до другої та третьої особи. Також сюди відносяться займенники множини та відносні займенники 誰 та 何方, оскільки вони не вказують на конкретну особу.

Таким чином, попри особливості використання в японській мові особових займенників, вони все ще є найточнішим засобом вираження функціонально-семантичної категорії персональності, що, звісно, не зменшує ролі тих мовних засобів, які допомагають знайти особу в ситуаціях, коли особові займенники відсутні. Навпроти, не дивлячись на те, що ці засоби описані нами як периферійні, оскільки вони просто замінюють займенники, в багатьох випадках саме вони є основними указниками на особу в висловлюванні.

Література:

1. The Myth of the Subjectless Sentence. URL: <https://japanesequizzes.com/the-myth-of-the-subjectless-sentence/>
2. Алпатов В.М. Япония: язык и общество. Москва: "Муравей", 2003.
3. Алпатов В.М. Система личных местоимений 1-го и 2-го лица в современном японском языке. Теория и типология местоимений. М., 1980

Moskalov D. Functional semantic field of personality of the Japanese language

Summary. The purpose of the article is to try to analyze the structure of the functional-semantic field (FSP) of the category of personality in the Japanese language, distinguishing its core and periphery; determine the central and peripheral ways of expressing personality in the Japanese language.

The methodology is based on the principles of functional grammar.

According to the results of the work performed, it was shown that the functional-semantic field of personality in the Japanese language has the following structure: the center of the field is the personal pronouns of the first and second person, because, even despite their number and the peculiarity of the meaning of each of them, they perform the same functions as personal pronouns in other languages, namely, directly indicate a person. It can even be said that personal pronouns in Japanese are more accurate than personal pronouns in many other languages, because they indicate not only the position of the participant in the reflected situation in relation to the speech situation, but also the social, gender, and age characteristics of the participants in the speech situation, and also on the relationship between them. They perform this function more precisely and more widely than, for example, Ukrainian analogues such as "you" (the honorific meaning of which is blurred by the function of the second person plural) and do it without using peripheral lexical means (for example, "Your humble servant"). The space between the center and the periphery is occupied by third-person pronouns, because they indicate a person outside the speech situation.

The periphery of the functional-semantic field of personality is divided into near and distant periphery.

The near periphery includes those grammatical forms in which, even without the use of pronouns and knowledge of the non-speech context, it is obvious to which person the statement refers. Such are, in particular, the forms of the way of expressing desire, the forms of the imperative mood, the forms of directedness of action. Since these grammatical forms indicate the person without the aid of pronouns, they could be placed in the center of the personality field, however, since the addition of personal pronouns to these forms does not cause any grammatical errors, it means that the function of these forms, although important, especially in the context of the Japanese language, but is not necessary.

The distant periphery of the FSP of personality includes those forms in which, without the use of a pronoun, the function of identifying a person is expressed vaguely or not at all.

Conclusions. The FSP of personality in Japanese contains a core (personal pronouns) and a periphery, which includes a number of forms indicating a person. At the same time, despite the peculiarity of the use of personal pronouns in the Japanese language, they are still the most accurate means of expressing the functional-semantic category of personality, which, of course, does not reduce the role of those language tools that help to find a person in situations where personal pronouns are absent. Despite the fact that these devices are described by us as peripheral, since they simply replace pronouns, in many cases they are the main markers of the person in the statement.

Key words: Japanese language, personality, functional-semantic field.

*Нечипоренко В. О.,**кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземної філології та перекладу
Вінницького торговельно-економічного інституту
Державного торговельно-економічного університету*

ЛІНГВОКУЛЬТУРНА СПЕЦИФІКА ПУБЛІЦИСТИЧНОГО ТЕКСТУ (НА МАТЕРІАЛІ СУЧАСНОЇ БРИТАНСЬКОЇ ПРЕСИ)

Анотація. Статтю присвячено дослідженню лінгвокультурного контенту сучасної британської публіцистики. Проаналізовано причини бурхливого розвитку журналістики, зокрема публіцистики. Як і будь-яке лінгвокультурне явище, публіцистичний дискурс, крім суто лінгвального, має зовнішній екстралінгвальний та внутрішній лінгвокогнітивний виміри. Лінгвокультурний аналіз публіцистичного дискурсу та його мовних особливостей є актуальним напрямком лінгвістичних студій. Метою даної розвідки є аналіз лінгвокультурної специфіки сучасного англomовного публіцистичного тексту в перекладознавчому вимірі, що передбачає розв'язання таких завдань: окреслити місце лінгвокультурології в дослідженні масмедійного простору; визначити засади та актуальні напрямки вивчення мови ЗМІ в контексті лінгвокультурології та медіастилістики; проаналізувати лінгвокультурний контент британських ЗМІ у перекладознавчому вимірі. Основний шлях до пізнання лінгвокультурного контенту видання передбачає аналіз змісту культурно маркованих знаків. У дослідженні здійснено синхронний аналіз публікацій медіа-ресурсу BBC News. Чітке структурування інформаційного потоку здійснюється за допомогою усталених концептуальних медіапопів. Досліджуючи лінгвокультурну специфіку англomовного сайту новин BBC News, ми зосередимося в першу чергу на аналізі культурно маркованих одиниць, пов'язаних з життям королівської родини, оскільки це один з найпопулярніших медіапопів британської публіцистики. Результати здійсненого аналізу дозволяють зробити висновок про високу насиченість лінгвокультурним контентом англomовних публіцистичних текстів. Лексичні одиниці з культурним компонентом значення відіграють суттєву роль у міжкультурній комунікації. Національно-культурну специфіку таких лексичних одиниць складають фонові знання – сукупність історико-культурних відомостей, які викликають у свідомості носіїв мови певні асоціації, що можуть виникнути виключно у представників даної лінгвокультурної спільноти і даної культури. Без мінімального володіння фоновими знаннями міжкультурна комунікація неможлива. Окреслено перспективи подальших наукових розвідок.

Ключові слова: культура, лінгвокультурний простір, публіцистичний текст, медіапоп, лінгвокультурний контент, BBC News.

Постановка проблеми. Лінгвокультурний аналіз публіцистичного дискурсу та його мовних особливостей є актуальним напрямком лінгвістичних студій. Публіцистичний дискурс виступає головною платформою не тільки для відбиття актуальних мовних та суспільних змін, але й для закріплення мов-

них кліше, тобто фігур мови, для яких характерні звичність звучання, відносно постійний склад компонентів, відтворюваність готових мовних блоків та вільний зв'язок між словами.

Аналізуючи причини бурхливого розвитку публіцистики, можемо співвіднести їх з виділеними І. Михайлиним чинниками розвитку журналістики:

1) розширення і поглиблення інформаційних потреб суспільства, необхідність щодня отримувати точну й правдиву інформацію політичного, економічного, соціального, культурного та ін. характеру;

2) активний суспільно-політичний і господарський стан суспільства, зростання усвідомлення людством себе як цілості, відчуття того, що події в будь-якій точці світу впливають на долі всіх країн і регіонів;

3) науково-технічна революція в галузі інформаційних і комунікаційних технологій, створення буквально в останні десятиліття нового виду існування інформації, пов'язаного з розвитком електронних інформаційних технологій;

4) глобалізація масової комунікації, створення можливості за допомогою комп'ютерних мереж негайного поширення повідомлень;

5) демократизація інформаційних процесів, потенційна можливість для кожного користувача ПК брати участь у створенні новин і пропонувати їх як масову інформацію [1, с. 84].

Розвиток традиційних ЗМІ і розповсюдження Всесвітньої мережі Інтернет призвело до створення єдиного інформаційного простору, особливого середовища. Всі ці фактори не могли не вплинути на процеси продукування і розповсюдження слова, на особливості мовлення і характер мовних змін.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Традиційно публіцистичний дискурс вважають дистантною формою комунікативної діяльності інституціонального та когнітивного характеру, основними учасниками якої є представники засобів масової інформації як соціального інституту та масова аудиторія. Саме публіцистичному дискурсу, у якому суб'єкту приписується найбільш еластична соціальна роль (виражати, тією чи іншою мірою, інтереси соціуму), належить домінуюча роль у сучасному світі [2, с. 174]. Методологічною і теоретичною базою даного дослідження слугують праці вітчизняних і зарубіжних науковців, спрямовані на вивчення змістових, структурних та функціональних особливостей мас-медійного дискурсу (І. Гаврилюк, О. Гончар, М. Желтухіна), лексико-семантичних особливостей публіцистичного стилю (А. Варковець, І. Козоріз), присвячені сучасним аспектам дослідження мас-медійного дискурсу (Я. Брухаль, Л. Дядечко, О. Дорофєєва, Л. Кудрявцева, О. Мосейчук, І. Філа-

тенко). Вагомими результатами досліджень в царині лінгвокультурології відзначилися М. Алефіренко, Ф. Бачевич, А. Загнітко, М. Мамич, В. Манакін, К. Мізін, О. Потапенко, О. Селіванова. Сучасний англомовний медіа-дискурс стає об'єктом багатоаспектних досліджень (С. Потапенко, К. Разумна, І. Сніховська, А. Худолій), у тому числі належну увагу приділено вивченню особливостей перекладу публіцистичних текстів (Т. Ананко, І. Баланик, В. Бялик, І. Жданюк, Ю. Купрієнко, Ю. Мірущенко). Проте питання лінгвокультурного контенту сучасних англомовних медіа, дослідження його специфіки і способів передавання засобами української мови, як нам відомо, ще не ставало предметом наукового дослідження. Отже, аналіз публіцистичного дискурсу у призмі лінгвокультурологічних студій є актуальним, адже дає змогу більш детально окреслити особливості англійської мовної картини світу на сучасному етапі функціонування британського суспільства.

Метою даної розвідки є аналіз лінгвокультурної специфіки сучасного англомовного публіцистичного тексту в перекладознавчому вимірі, що передбачає розв'язання таких завдань: окреслити місце лінгвокультурології в дослідженні масмедійного простору; визначити засади та актуальні напрямки вивчення мови ЗМІ в контексті лінгвокультурології та медіастилістики; проаналізувати лінгвокультурний контент британських ЗМІ у перекладознавчому вимірі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Тексти публіцистичного дискурсу як частина масової комунікації, з одного боку, відображають стереотипи масової свідомості, а з іншого – формують їх, нав'язуючи індивіду певні смаки, життєві пріоритети, моделі поведінки, у тому числі мовленнєвої. Основний об'єм мовлення припадає сьогодні саме на сферу масової комунікації. Усі тексти масової інформації, або медіатексти, є однією з найпоширеніших форм сучасного існування мови. До того ж корпус текстів, що продукуються і щоденно передаються каналами ЗМІ, продовжує постійно збільшуватися. Акцентуючи на ролі ЗМІ у динаміці мовних процесів, варто підкреслити, що йдеться не тільки і не стільки про зміни, викликані впровадженням нових інформаційних технологій, скільки якісними перетвореннями у загальній лінгвокультурній ситуації.

Аналізуючи сучасні розвідки в царині публіцистичного дискурсу, українська дослідниця Я. Брухаль виділяє такі його характерні ознаки:

1) відкритість і сфокусованість на соціально резонансних фактах та їх концептуально-емоційна розробка;

2) відкрита соціальна оцінність, що дозволяє створити моделюючий ефект; відкрита світоглядна позиція, що забезпечує репрезентацію соціально-оцінних суджень (думок) і ідеологічний супровід «події соціальної думки», тобто обговорюваних суспільством ідей і пропонувані соціальних проєктів;

3) оцінно-ідеологічна модальність і пов'язана з нею стратегія фокусування, тобто регулювання спрямованості думки на ті чи інші фрагменти соціальної практики та стратегія оцінювання;

4) «політико-ідеологічний модус» формування і формулювання думки, інформаційного контенту і його кодування;

5) «інтерстильове тонування викладу», тобто використання різностильових засобів і способів для репрезентації соціальної реальності [3, с. 26].

У Великій Британії, де знаходяться редакції найвідоміших і найпрестижніших видань світу, газетно-публіцистичний текст

був і досі залишається зразком англійської мови і яскравим прикладом відзеркалення національного колориту. Проаналізувавши емпіричний та теоретичний матеріал з цього питання, українська дослідниця О. Мосейчук визначає найсуттєвіші ознаки англомовного публіцистичного дискурсу:

1. Завдяки широкому споживанню і легкому доступу, тексти публіцистичного дискурсу здійснюють необхідний вплив на масову аудиторію.

2. Політична свобода англомовних країн визначає свободу слова, тобто англомовний публіцистичний дискурс відображає стан розвитку суспільства і вільно, майже без обмежень на тематику, висвітлює найактуальніші аспекти життя

3. Наступною вимогою до публіцистичних текстів, яка обумовлена економією часу і місця, є лаконічність, стислість плану вираження при зростанні ємкості плану змісту.

4. Для сучасного публіцистичного дискурсу Великобританії та США є характерним активне проникнення і широке функціонування мовних одиниць зниженого регістру (забороненої, вульгарної, жаргонної, арготичної, просторічної лексики), що, у свою чергу, впливає на зниження загальної культури мови, з одного боку, та на розширення і гнучкість мовної норми – з іншого.

5. Тексти публіцистичного дискурсу (особливо заголовки) визначаються креативністю, прецедентністю, мовною грою.

6. Сучасний англомовний публіцистичний дискурс зазнав спрощення (демократизації) у формах і засобах викладення матеріалу, став ближчим до масової аудиторії, що пояснюється ринковою необхідністю задовольнити потреби споживача.

7. Сучасному етапу розвитку суспільства притаманною є плюралізація публіцистичного дискурсу, тобто висвітлення певного явища у різних площинах, часто з полярними оцінками, залежно від поглядів журналіста, зацікавленої політичної сили, політики видавництва тощо.

8. Визначальною рисою сучасного публіцистичного дискурсу Великобританії та США є персоніфікація адресанта, що дозволяє виявити суб'єктивне ставлення автора до певної події у призмі його переконань та поглядів.

9. Наслідком персоніфікації публіцистичного дискурсу є численне вживання ідіом різних структурних типів, авторських трансформацій ідіом, скорочень, контамінацій, утворення оказіонально-інтегрованих складних слів від словосполучень і речень тощо.

10. Жанрова і видова взаємодія призвела до певної дифузії стандартів публіцистики, появи ознак і вкраплень, що належать дискурсам за різними типологічними критеріями. Таким чином, сучасний англомовний публіцистичний дискурс є гібридним утворенням різних типів дискурсу [2, с. 176].

Термін «контент» останнім часом став одним з найбільш вживаних у дигітальних ЗМІ. Як слушно зауважує М. Мамич, значення слова контент формується на тлі усвідомлення того, що будь-яка інформація потребує структурування для полегшення її сприймання, орієнтації аудиторії її споживачів щодо пошуку тих матеріалів, що становлять цінність для соціокультурної спільноти [4, с. 24]. У сучасній теорії соціальних комунікацій, медіалінгвістиці у вузькому термінологічному вживанні – це «загальний обсяг інформації Інтернету або окремого інформаційного ресурсу, реалізований як сукупність текстів; сукупність вмісту певного (друкованого чи електронного) часопису» [1, с. 450]. У нашому дослідженні для визначення

сутності поняття 'контент масмедіа' ми послуговуємося дефініцією, запропонованою українською дослідницею М. Мамич: «Контент – структурований за рубриками, тематичними блоками, жанрово-стильовими різновидами зміст медіа» [4, с. 24]. Саме через конкретні жанри з їх медіатопіками і відповідним лінгвокультурним наповненням і формуються контенти видань.

Контент BBC News, як і будь-який інший, віддзеркалює певні ціннісні орієнтири представників світової спільноти, що структурована за соціальними (гендерними, освітніми, віковими, професійно-рольовими тощо), культурними (етно-, національно, релігійно, ціннісно маркованими), територіальними тощо чинниками.

У культурі повсякдення представники соціуму діють у різних сферах суспільного життя, об'єднаних у т. зв. піраміді тезаурусу (вона охоплює художній, політичний, релігійний, науковий, освітній, економічний тощо різновид культур). У кожній з цих галузей діяльності люди накопичують інформацію, використовують її як у цій же сфері, так і поширюють, передаючи спільноті через ЗМІ. Тому в медіаконтенті багатьох видань нормою інформаційної політики є широке охоплення різних видів інформації та ціннісних орієнтирів соціуму, що створюють його лінгвокультурний контент. На думку М. Мамич, інформація, «пропущена» крізь культурно орієнтований семіозис, завжди відбиває лінгвокультуру соціуму, адекватну процесам розвитку інформаційної, пізнавальної, естетичної, наукової, релігійної тощо його діяльності [4, с. 10].

Лінгвокультурне насичення інформаційного медійного поля суспільства відображене в ньому через репрезентацію вербалізованих об'єктів культури та духовно-ментальних цінностей буття. Лінгвокультурологічний аспект вивчення контенту ЗМІ переносить долідження на рівень концептуальний, поняттєвий, когнітивно-ідеологічний, посилює в ньому ціннісну інформацію про стан культури суспільства. Основний шлях до пізнання лінгвокультурного контенту видання пов'язаний з класичним семасіологічним аналізом змісту культурно маркованих знаків.

Традиційними для британських ЗМІ є поділ тематичних блоків на дві групи: теми універсального висвітлення і культуроспецифічні тематичні блоки. До усталених тематичних компонентів належать політика, економіка, фінанси, катастрофи і природні катаклізми, наука, закони, освіта, культура, релігія, здоров'я, спорт, погода. Дані теми у змістовому плані охоплюють практично усі сфери суспільного життя (*War in Ukraine, Coronavirus, Climate, World, UK, Business, Tech, Science, Stories, Entertainment & Arts, Health*).

Проте наявні і такі теми, які притаманні лише даній культурі. Мова йде про найбільш частотні, повторювальні теми, які постійно присутні у ЗМІ Великої Британії, т. з. "buzz-topics". Культуроспецифічна тематика відображає специфіку сучасного британського життя і відіграє неабияку роль у загальному об'ємі інформації. Загалом англійські ЗМІ завжди демонстрували підвищений інтерес до приватного життя можновладців, політиків і членів королівської родини.

У вересні 2022 похорон Королеви транслювався по британському телебаченню і в онлайн ЗМІ. Загалом ефір подивилися 20 млн британців. За різними оцінками, у світі за церемонією спостерігали від 4 до 5,1 млрд осіб. На сьогодні похорон Єлизавети II є наймасштабнішою телетрансляцією у порівнянні з іншими визначними подіями (Олімпійські ігри в Лон-

доні (2012), похорон принцеси Діани (1997), весілля принца Вільяма і Кейт Мідлтон (2011)).

За даними сайту Statista.com, медіа присутність британських монархів є найвищою серед усіх королівських родин Європи. Королева Сполученого Королівства Єлизавета II була найпопулярнішим членом королівської родини у віртуальній пресі. За період з січня по квітень 2021 року майже 200 000 онлайн статей згадували Королеву [5].

Досліджуючи лінгвокультурну специфіку англійського сайту новин BBC News, ми зосередимося в першу чергу на аналізі суспільно-політичних реалій, пов'язаних з життям королівської родини, оскільки це один з найпопулярніших медіатопіків британської публіцистики.

Окремо хочеться відзначити статтю Lucy Wallis & Vibeke Venema "The personal touches in Her Majesty's colourful funeral flowers" [6], яка є щільно насиченою саме лінгвокультурним контентом. На українському сайті BBC NEWS Україна дана публікація відсутня, що дозволяє зробити висновок про специфічність наданої інформації, цільове спрямування статті на англійського читача. Загалом, текст присвячений символізму квітів, які були у траурному вінку Єлизавети II, про що йдеться на початку публікації: *The colourful flowers and plants, taken from the gardens of royal properties, were chosen for their symbolism.* Далі авторки пояснюють значення кожної квітки, яка була у вінку: *Rosemary for remembrance – rosemary has long been associated with remembrance. Myrtle, the ancient symbol of a happy marriage, cut from a plant that was grown from a sprig of myrtle in The Queen's wedding bouquet in 1947. English oak, a national symbol of strength, in a nod to the Queen's constancy and steadfast duty. It also symbolises strength of love.* Окремо описані квіти, які за своїми кольорами нагадують Королівський Стандарт: *The flowers in the Queen's funeral wreath featured scented pelargoniums, garden roses, autumnal hydrangea, sedum, dahlias and scabious, all in shades of gold, pink and deep burgundy, with touches of white, to reflect the colours in the Royal Standard flag on which it sat.* Цікавою з погляду лінгво- і суспільствознавства є згадка і про активну енвайронменталістську позицію Чарльза III, якій на поліг на тому, щоб флористична композиція створювалася виключно з природних матеріалів: *King Charles is well-known for his commitment to the environment and, at his request, the wreath was made in a sustainable way – without the use of floral foam but, instead, created in a nest of English moss and oak branches.*

З позицій транслатології є очевидним те, що більшість слів у різних мовах є еквівалентними, оскільки ґрунтуються на міжмовному понятті: вони містять однакову кількість понятійного матеріалу і відображають один і той самий елемент дійсності. Незважаючи на це, семантика слів відрізняється через вплив на неї цілої низки факторів, таких як розбіжності власне мовної інформації, різні лексико-фразеологічна сумісність, соціолінгвістичні конотаційні елементи, які визначаються культурою, звичаями і традиціями різних народів. Через подібні відмінності питання про існування міжмовних синонімів і еквівалентів видається досить дискусійним.

Фонову лексику, яка і складає левову частку лінгвокультурного контенту і використовується в публіцистичних текстах ЗМІ Великої Британії, можна представити у вигляді тематичної

класифікації, в яку входять наступні групи: власні імена історичних постатей, звання, ступені, титули, органи і носії влади, установи, предмети і явища традиційного побуту, національна валюта, свята, флора і фауна тощо. Цей перелік може доповнюватися подібними групами.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Результати здійсненого аналізу дозволяють зробити висновок про високу насиченість лінгвокультурним контентом англійських публіцистичних текстів. Сайт BBC NEWS пропонує низку новинних медіатопіків, кількість яких значно перевищує кількість рубрик, представлених на україномовній версії сайту BBC NEWS Україна. Особливу увагу приділено дослідженню статей, розміщених у рубриці “UK Royal Family”, оскільки саме цей медіатопік характеризується унікальним національно-маркованим контентом. Лексичні одиниці з культурним компонентом значення відіграють суттєву роль у міжкультурній комунікації. Під час спілкування іноземною мовою важливо мати не лише мовну компетенцію, а й мати уявлення про численні явища культури і побуту, представлені в країні, мовою якої ведеться розмова. Національно-культурну специфіку таких лексичних одиниць складають фонові знання – сукупність історико-культурних відомостей, які викликають у свідомості носіїв мови певні асоціації, що можуть виникнути виключно у представників даної лінгвокультурної спільноти і даної культури. Без мінімального володіння фоновими знаннями міжкультурна комунікація неможлива.

Література:

1. Михайлин І.Л. Основи журналістики. Підручник. 5-те вид. перероб. та доп. К.: Центр учбової літератури, 2011. 496 с.
2. Мосейчук О.М. Публіцистичний дискурс як контекст реалізації комунікативного впливу на масового адресата. *Вісник Житомирського державного університету. Філологічні науки*. 2012. Вип. 65. С. 174–177.
3. Брухаль Я.Б. Комунікативний підхід до вивчення публіцистичного дискурсу. *Наукові записки Ніжинського державного університету ім. М. Гоголя. Серія «Філологічні науки»*. Ніжин: НГПУ, 2014. Кн. 2. С. 23–28.
4. Мамич М.В. Лінгвокультурологічний контент журналу «Жінка» (середина ХХ – початок ХХІ століття). Дис. ... доктора філологічних наук. НАН України Інститут української мови. К., 2016. 399 с.
5. Celebrity Index – European royal families. Statista.com. URL: <https://www.statista.com/study/88314/celebrity-index-european-royal-families/>

6. Wallis L., Venema V. The personal touches in Her Majesty's colourful funeral flowers. BBC NEWS. URL: <https://www.bbc.com/news/uk-62954578>

Nechyporenko V. Linguistic and cultural specificity of a publicistic text (based on the modern British press)

Summary. The article deals with the research of the linguistic and cultural content of the modern British press. The reasons for the rapid growth of journalism, in particular publicistic texts, are analyzed. The publicistic discourse like any other linguistic and cultural phenomenon possesses both extralingual and intrinsic lingual and cognitive aspects. Linguistic and cultural analysis of the publicistic discourse and its linguistic specificities is of current interest within linguistic studies. The aim of the article is to analyze linguistic and cultural specificity of a modern British publicistic text within the frames of the translation theory, which involves the following tasks: to identify the role of linguistic culturology in mass media researches; to underline basic and topical approaches of mass media language studies in the context of linguistic culturology and media stylistics; to analyze the linguistic and cultural content of British mass media within the frames of the translation studies. The general approach to learning the linguistic and cultural content of any publication is the analysis of the culturally marked signs' meaning. The work attempts to conduct a synchronous analysis of publications selected on the site of BBC News. BBC News' media texts get thematic relevance and are organized according to specific headings and transmitted to readers. Clear structuring of the information flow is carried out using established conceptual media topics. Investigating the linguistic and cultural specificity of the English-language BBC News website, we focus primarily on the analysis of socio-political realities related to the life of the royal family, as this is one of the most popular media topics in British journalism. The results of the performed analysis allow us to conclude that English language publicistic texts are full of the linguistic and cultural content. Lexical units, including cultural components, play a vital role in the process of intercultural communication. Background knowledge is the basis for understanding lexical units mentioned above. Background knowledge is the sum of historical and cultural information that is caused by certain associations. Those associations arise in the consciousness of representatives of this specific linguistic and cultural community. Successful intercultural communication depends on at least minimal background knowledge. The article outlines prospects for further scientific research.

Key words: culture, linguistic and cultural space, publicistic text, media topic, linguistic and cultural content, BBC News.

*Pavlichenko L. V.,**Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor at the Department of English Philology
and Intercultural Communication,
Educational and Scientific Institute of Philology
Taras Shevchenko National University of Kyiv**Orlova V. V.,**Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor at the Department of English Philology
and Intercultural Communication,
Educational and Scientific Institute of Philology
Taras Shevchenko National University of Kyiv*

GREENSPEAK IN THE WARTIME: ECOLOGICAL MEDIA DISCOURSE ON THE WAR IN UKRAINE, 2022

Summary. The study presents an ecolinguistic approach to the analysis of media discourses on the ecological challenges caused by the war in Ukraine in 2022 and provides the theoretical basis for an analysis of language in media ecological discourse.

The aim of the research is to analyse the linguistic means used to present environmental problems in the English-language media discourse that appeal to readers' emotions, influence the way people consider ecology and are supposed to encourage the general public to take urgent measures. The corpus of the material for the analysis was selected by the content and semantic analyses by the continuous sampling from the editorial articles in the English language newspapers, magazines, ecological blogs, forums, websites on the war in Ukraine and its impact on the local and global environment. The research shedding light on the usage of lexico-semantic means and stylistic figures and highlighting the linguistic elements of special interest, focuses on the role of metaphor in the media discussion of the most essential environmental issues and hazards caused by the military invasion into Ukraine, the local and global consequences. The applied methodology also includes Multimodal Discourse Analysis (MDA) that investigates the construction of meaning by combination of verbal and non-verbal correlates. The analysed metaphors are presented in verbal, visual or verbal and visual modes. The study gives a detailed explanation of the analysed discourse structures and illustrates the metaphorical images of the war as a disaster, an ecowar opposed to ecopeace, a killer and a crime, while the environment is presented in the headlines of the editorials as a living being and a weapon. Multimodal metaphors present the combination of the verbal and visual correlates in a bright pictures that trigger emotions of readers, with visual correlate adding and supporting the verbal one. In most examples a verbal mode introduces target domains, but source domains are presented by a visual mode. The further stage of the research can be a larger-scale corpus-supported study of stylistic figures in the ecological discourse of the wartime.

Key words: ecological discourse, environmental problems in the wartime, metaphor, personification, metonymy.

Introduction. Over the last nine months the world media have focused on the war in Ukraine and its possible aftermath.

As the armed conflicts contribute to the degradation of the natural environment, the importance of eco awareness greatly increases. These will include destruction, ecological and humanitarian disasters and crises, climate change, armed conflicts that cause new and dangerous substances to appear in the ecosystem of the unseen scale for man and for nature, etc. Contemporary scientific and technical achievements have led to the creation of advanced technologies that, when used during military operations, destroy ecosystems for a long period. War being above all a human drama and absolute evil, Russia's ecocide, in the long term future, can have global importance: burnt hectares of forest by shelling and contaminated by unexploded mines and shells, flooded coal mines, atmospheric pollution caused by fires, burials of killed animals, contaminated fertile soil with harmful substances, 50,000 dolphins died in the Black Sea as the result of hostilities [1]. Russia has been shelling large industrial facilities causing pollution of soil and water with heavy metals. Fires destroy the natural environment of rare species of plants and animals. The war damages air, land, plants, water, kills animals. The shelling of nuclear power plants can cause a catastrophe for the territory and for the whole mankind.

The study focuses on the role of the language in solving the problems of the environment caused by the war in Ukraine. The aim of the research is to analyse the linguistic means used for the presentation of environmental challenges in the English-language media based on the ecolinguistic approach. The corpus of the material for the analysis was obtained by the content and semantic analyses of mass media publications to identify the specific features and functioning of lexical-semantic and stylistic means in mass media texts highlighting the environmental hazards.

The research methodology is the ecolinguistic approach [2,3], where linguistics addresses the questions of environmental destruction. The research area is one of the modern scientific trends based on social, psychological and philosophical approaches to linguistics combined with sociology and ecology. The primary purpose of ecolinguistics research is to identify ideologies ("the stories of how the world was, is, will be and should be"), which are shared by members of particular groups in society supported

by discourses, in other words, “the standardised ways that particular groups in society use language, images and other forms of representation” [4].

Literature review. One of the topics included in the ecolinguistic research is Ecological Discourse Analysis [5,6], which is the analysis of a discourse in the ecological framework [4], and the impact of human activities on the environment [7, 8]. The conceptual system being metaphorical, metaphor is one of the linguistic devices that can change human beliefs [9-13]. It can trigger many familiar images in the discourse to evoke emotions and induce to actions. As emphasising the content, they can be means of raising ecological consciousness, “... the use of metaphors is an imaginative process” [14]. The methodology is also Multimodal Discourse Analysis (MDA) that investigates the construction of meaning by combination of different modes, images, colour, design [16-17] and the method of Critical Metaphor Analysis to disclose the intentions of the speakers [15].

Marijn H. C. Meijers, Paola Remmelswaal & Anke Wonneberger [18] give the definition of “a visual impact metaphor as an object that comprises a visual implicit comparison to another object so to visualize the impact of one’s behaviours by using a feedback feature. The authors argue that visual metaphors consider to convey more persuasive impact than verbal ones [19]. According to Charles Forceville’s, Multimodal cognitive metaphors as those “in which target, source and / or mappable features are represented or suggested by at least two different sign systems or modes of perception” [20].

Results and discussion.

I. The war as an ecological disaster, a climate story. The following examples demonstrate the metaphors presenting a war as “an environmental or ecological disaster” emphasizing the ruining character of the invasion, while metaphors for the war as “a climate story” may be sometimes misleading hiding the destroying character of the military invasion:

1. War Is an Ecological Disaster-but Ukraine Can Build Back Greener [21].
2. Russia’s invasion of Ukraine is a climate story [22].
3. Ukraine is a climate story. Because everything is a climate story [23].
4. War has been an environmental disaster for Ukraine [24].

II. Ecowar, ecopeace and a fossil fuel war metaphors emphasise the seriousness of the consequences of climate change, depletion of natural resources caused by the military actions that will be obvious only in some time, and that should engage people in climate change issues:

1. The Russian army has burned forests and poisoned water supplies, flouting international law. As the UN draws up new guidelines, is it possible to wage an “eco” war? [25].
2. The Need for Ecological Peace In Times of War [26].
3. ‘This is a fossil fuel war’: Ukraine’s top climate scientist speaks out [27].

A large number of media reports addressing climate change issues are multimodal, combining texts with video illustrations, comments, photos and cartoons, etc. The following example illustrates the environmentalists’ movement (the verbal sign of the “climate emergency” and the photo of Greta Thunberg as the metonymy) whose efforts are erased by the war metonymically presented by the image of the tanks. The constructed metaphor from the source domain is “The war is destroying the efforts of the environmentalists”.

Has war erased the climate emergency from the global agenda? [28].

III. A powerful tool for drawing attention to environmental hazards in Ukraine in media publications is personification metaphor of the war as **a killer or a fight**, that “threatens”, “is hurting” or “is bombarding nature”. The metaphor appealing to immediate actions for helping the nature is highlighted by the multimodal metaphor of “trashing the Earth” (5) supported by the visual sign and combined with the title that enables us to construct the metaphor: “The war in Ukraine in destroying the planet”:

1. ‘An Ecocide’: How the conflict in Ukraine is bombarding the environment [29].
2. Ukraine war threatens global heating goals, warns UN chief [30].
3. Russia's War In Ukraine Is Hurting Nature [31].
4. War is a climate killer [32].

5. War in Ukraine threatens global fight against climate change [33].

IV. Perceiving the **environment as ‘an organism’, ‘a person’, ‘a community’** allows to look at the planet as a **living being** that is suffering from the war and crying for help, with personification metaphors “silent casualty of war”, a living being that “recovers” and “suffers” that are added by the visual image of a suffering live planet holding the sign “no war” symbolising its “plea”:

1. Former UN Secretary General Ban Ki-moon alleged that the environment remains a silent casualty of war [34].
2. It will take at least 50 years for our environment to recover from the conflict [35].
3. Ukraine’s coal mines – both operational and disused – have also suffered under the conflict, presenting a particular threat to rivers and groundwater [36].
4. Dead dolphins: how nature became another casualty of the Ukraine war [37].
5. The environmental casualties of war in Ukraine [38].
6. A ‘Silent Victim’: How Nature Becomes a Casualty of War [39].
7. Ukraine’s natural environment is another casualty of war. The damage could be felt for decades [40].

8. [41]

V. Nature as a weapon and a tool. Taking the extreme measures as flooding to buffer zones, using the nature as a weapon for defence coined the new term “WarWilding” in early March, 2022, when the wetland of the river Irpin near Kyiv was reflooded to make the Russians turn back and abandon military hardware:

1. WarWilding: a new word to describe the startling effects of using nature as a weapon [42].

The Russian troops, metonymically presented in the examples as “Vadimir Putin” and “Russia”, used a nature as a weapon for the attack damaging and burning forests and poisoning water supplies, flouting international law to occupy the new territory and harm the ecology and people:

2. How Vladimir Putin weaponised the environment in Ukraine [43].

3. Ukrainians suffer in cold, US says Putin is ‘weaponising’ winter [44].

4. Russia is weaponizing water in its invasion of Ukraine [45].

5. Weaponizing Energy Will Hurt Russia the Most [46].

VI. War as a crime. Figure 1 depicts a broken glass container signifying a ruined planet and the tree serves as a metonymy for the whole nature, while the multimodal metaphor here is actualised by several modes. The source domain is presented by the photo that is added and defined by the target domain which is nominated as an “Environmental War Crime”. The only tree left in the broken glass implies the danger posed on the wildlife which is ruined by the war. So, the mapping from the broken glass to the broken planet is “fragility”, “high risk of destruction”. The presented metaphor is “Our planet is as fragile as glass and ruining of the nature in the wartime Russians are committing crimes”. In Figure 2 the source domain is a gun and a plant which present metonymies for the war killing the nature. The metaphorical mapping from the gun and a plant to the destroyed environment is ruining and destruction caused by the war identified by the inscription on ecological crimes when it comes to the effects of the war on the environment. The symbolical presentation of the Russian president and The International Criminal Court on the background of armed vehicles and burning land (3) supports the text about the legal responsibility of Russia for the crimes to the Ukrainian nature, where the photo of the president, the court symbol and the vehicle metonymically presents the state, the Justice and the Army. In all there figures the verbal mode introduces target domains and source domains are presented by a visual mode.

1. *The Role of the Environmental War Crime in the Russian Invasion of Ukraine* [47].

2. War and environment: Russia’s ecological crimes and how to record them [48].

3. Russia Should Pay for Its Environmental War Crimes [49].

Conclusion. The research demonstrates a large number of metaphors used in the ecological discourse on the war and its destructive consequences for the environment. The analysed metaphors are presented in verbal, visual or verbal and visual modes. Most examples depict the ruining character of the war in the source domains showing it in the headlines as a “disaster”, an “ecowar” opposed to “ecopeace”, a “a killer and a crime”, while the environment is regarded to as “a living being” and “a weapon”. A number of personification metaphors are related to conceptual metaphors and help the readers understand environmental issues in terms of themselves. The studies of multimodal metaphors set up a combination of the verbal and visual correlates to create a bright picture and trigger emotions of readers, visual correlate adding and supporting the verbal one. In most examples thy verbal mode introduces target domains and source domains are presented by a visual mode. The research can be considered an initial stage for a larger-scale corpus-supported study on stylistic figures in the ecological wartime discourse to come to more general linguistic conclusions and to provide new insights.

References:

1. The President’s speech at the meeting of the G20 countries: a view on ecocide. Mode of access: <http://epl.org.ua/en/announces/vystup-prezydenta-na-zustrichi-krayin-velykoyi-dvadtsyatky-poglyad-na-ekotsyd/>
2. Mühlhäusler P. Babel Revisited // *The Ecolinguistics Reader: Language, Ecology and Environment* / Edited by A. Fill, P. Mühlhäusler. London, New York: Continuum, 2001. P. 159–164,
3. Mühlhäusler, P. *Language of Environment, Environment of Language: A Course in Ecolinguistics*. London: Battlebridge Publications, 2003.
4. Stibbe, A. *Ecolinguistics: Language, ecology, and the stories we live by*. Abingdon, United Kingdom: Routledge, 2015.
5. Cheng, Ming. "Theoretical framework for ecological discourse analysis: A summary of New Developments of Ecological Discourse Analysis" *Journal of World Languages*, vol. 8, no. 1, 2022, pp. 188-226. Mode of access: <https://www.degruyter.com/document/doi/10.1515/jwl-2021-0030/html>
6. Cheng, Ming and He, Wei. "News reports about the Sino-US trade war: An ecolinguistic approach" *Journal of World Languages*, vol. 7, no. 3, 2021, pp. 428-460. <https://doi.org/10.1515/jwl-2021-0021> Mode of access: <https://www.degruyter.com/document/doi/10.1515/jwl-2021-0021/html?lang=en>
7. *Climate change and conflict*. Mode of access: [Conflict and Climate | UNFCCC](https://www.unfccc.org/)
8. Joe McCarthy. *How War Impacts Climate Change and the Environment*. Mode of access: <https://www.globalcitizen.org/en/content/how-war-impacts-the-environment-and-climate-change/>
9. Flusberg, Stephen J. et al. “Thinking about the future: The role of spatial metaphors for time.” *Cognitive Science*, 2017.
10. Matlock Teenie, ; Coe Chelsea, & Westerling A. LeroyMonster wild-fires and metaphor in risk communication. *Metaphor and Symbol* 32 (4):250-261, 2017.
11. Lakoff, G., & Johnson, M. *Metaphors we live by*. University of Chicago Press, 1981.
12. Paul H. Thibodeau & Cynthia McPherson Frantz & Matias Berretta, 2017. "The earth is our home: systemic metaphors to redefine our relationship with nature," *Climatic Change*, Springer, vol. 142(1), pages 287–300, May.
13. Princen, Thomas E. “Speaking of sustainability: the potential of metaphor.” *Sustainability: Science, Practice and Policy* 6 (2010): 60–65.
14. Christensen, T. and Wagoner, B . *Towards a cultural psychology of metaphor: A holistic-development study of metaphor use in an institutional context*; *Culture & Psychology* 21 (4), 2015. p. 515–531.

15. Charteris-Black, J. *Corpus approaches to critical metaphor analysis*. Hampshire/New York: Palgrave Macmillan, 2004.
16. Kress, G., & Van Leeuwen, T. *Multimodal discourse: The modes and media of contemporary communication*. London: Arnold Publishers, 2001.
17. Hansen, A. *Environment, Media and Communication* London, Routledge, 2018.
18. Marijn H. C. Meijers, Paola Remmelswaal & Anke. Wonneberger. *Using Visual Impact Metaphors to Stimulate Environmentally Friendly Behavior: The Roles of Response Efficacy and Evaluative Persuasion Knowledge*, *Environmental Communication*, 2019. Mode of access: https://www.researchgate.net/publication/329571232_Using_Visual_Impact_Metaphors_to_Stimulate_Environmentally_Friendly_Behavior_The_Roles_of_Response_Efficacy_and_Evaluative_Persuasion_Knowledge?enrichId=rgreq-a9693a3b99b98017267fbb66e412a1ef-XXX&enrichSource=Y292ZXJYWDlOzMyOTU3MTIzMjtBUzo3MDM2Nzk3Nzg3OTE0MjVAMTUONDc4MTc0MTQ0Nw%3D%3D&el=1_x_3&esc=publicationCoverPdf
19. Sopory, P. and Dillard, J.P. *The Persuasive Effects of Meta-phor: A Meta-Analysis*. *Human Communication Research*, 2002, 28, 382–419.
20. Yana Vermenych. *Multimodal metaphonymy and metametaphor in ecologically oriented English documentaries*, 2008. Mode of access: https://www.researchgate.net/publication/349960880_MULTIMODAL_METAPHTONYMY_AND_METAMETAPHOR_IN_ECOLOGICALLY_ORIENTED_ENGLISH_DOCUMENTARIES
21. *War Is an Ecological Disaster-but Ukraine Can Build Back Greener*. Mode of access: <https://www.wired.com/story/war-is-an-ecological-disaster-but-ukraine-can-build-back-greener/>
22. *War, Oil, and Crimes: Reporting the New Climate Story*. Mode of access: https://coveringclimatenow.org/event/talking-shop-war-oil-and-crimes-reporting-the-new-climate-story/?gclid=Cj0KCQiAnNacBhDvARIsABNDa6925ianNrNz8xO1u2uYhCTYX1zn2CGFPc7IcEj18DBq2_tnDrXuogaAnx4EALw_wcB
23. Sammy, Roth. *Ukraine is a climate story. Because everything is a climate story*. Mode of access: <https://www.latimes.com/environment/newsletter/2022-03-03/ukraine-is-a-climate-story-because-everything-is-a-climate-story-boiling-point>
25. McKenzie, Jessica. *War has been an environmental disaster for Ukraine*.
26. Mode of access: <https://thebulletin.org/2022/02/war-has-been-an-environmental-disaster-for-ukraine/#:~:text=War%20has%20been,By%20Jessica%20McKenzie>
27. Nuttall, Philippa. *How Vladimir Putin weaponised the environment in Ukraine*. Mode of access: <https://www.newstatesman.com/long-reads/2022/05/how-vladimir-putin-weaponised-environment-in-ukraine>
28. Mode of access: <https://www.newstatesman.com/long-reads/2022/05/how-vladimir-putin-weaponised-environment-in-ukraine>
29. 26. Lam, Curtis. *The Need for Ecological Peace In Times of War*. Mode of access: <https://earth.org/ecological-peace/>
30. Milman, Oliver. *‘This is a fossil fuel war’: Ukraine’s top climate scientist speaks out*. Mode of access: <https://www.theguardian.com/environment/2022/mar/09/ukraine-climate-scientist-russia-invasion-fossil-fuels>
31. *Has war erased the climate emergency from the global agenda?* Mode of access: <https://twitter.com/cartoonmovement/status/1510877088332632069>
32. *‘An Ecocide’: How the conflict in Ukraine is bombarding the environment*. Mode of access: <https://www.trtworld.com/magazine/an-ecocide-how-the-conflict-in-ukraine-is-bombarding-the-environment-56730>
33. Fiona Harvey. *Ukraine war threatens global heating goals, warns UN chief*. Mode of access: <https://www.theguardian.com/environment/2022/mar/21/ukraine-war-threatens-global-heating-goals-warns-un-chief>
34. Carlson, R., Barber, R., Ramirez, R., Rott, N. *Russia’s War In Ukraine Is Hurting Nature*. Mode of access: <https://www.npr.org/2022/07/12/1111063925/russias-war-in-ukraine-is-hurting-nature#:~:text=SHORT%20WAVE-,Russia%27s%20War,-In%20Ukraine%20Is>
35. Angelika Claußen. *War is a climate killer*. Mode of access: <https://www.ips-journal.eu/topics/economy-and-ecology/war-is-a-climate-killer-6094/>
36. *War in Ukraine threatens global fight against climate change*. Mode of access: <https://pledgetimes.com/war-in-ukraine-threatens-global-fight-against-climate-change/>
37. *The Environmental Cost of the War in Ukraine*. Mode of access: <https://www.greeneuropeanjournal.eu/the-environmental-cost-of-the-war-in-ukraine/>
35. *Ukraine’s Environment Faces a Long Road to Recovery*. Mode of access: <https://www.greeneuropeanjournal.eu/ukraines-environment-faces-a-long-road-to-recovery/>
36. Fadek, Timothy. *How war has devastated Ukraine’s coal industry*. Mode of access: <https://edition.cnn.com/2022/02/05/europe/gallery/ukraine-coal-miners/index.html>
37. Cundy, Antonia. *Dead dolphins: how nature became another casualty of the Ukraine war*. Mode of access: <https://www.theguardian.com/environment/2022/jun/07/dead-dolphins-how-nature-became-another-casualty-of-the-ukraine-war>
38. Solliday, Amanda. *The environmental casualties of war in Ukraine*. Mode of access: <https://today.duke.edu/2022/06/environmental-casualties-war-ukraine#:~:text=Print%20this%20story-,AMANDA,-SOLLIDAY>
39. Anthes, Emily. *A ‘Silent Victim’: How Nature Becomes a Casualty of War*. Mode of access: <https://www.nytimes.com/2022/04/13/science/war-environmental-impact-ukraine.html>
40. Kottasová, Ivana. *Ukraine’s natural environment is another casualty of war. The damage could be felt for decades*. Mode of access: <https://edition.cnn.com/2022/05/22/europe/ukraine-russia-war-environment-intl-cmd/index.html>
41. *Ukraine war and the ‘international community’* Mode of access: <https://www.dailymirror.lk/opinion/Ukraine-war-and-the-international-community-EDITORIAL/231-232115>
42. Mundy, Vincent. *WarWilding: a new word to describe the startling effects of using nature as a weapon*. Mode of access: <https://www.theguardian.com/environment/2022/sep/05/warwilding-a-new-word-to-describe-the-startling-effects-of-using-nature-as-a-weapon-ukraine-korea-aoe>
43. Nuttall, Philippa. *How Vladimir Putin weaponised the environment in Ukraine*. Mode of access: <https://www.newstatesman.com/long-reads/2022/05/how-vladimir-putin-weaponised-environment-in-ukraine>.
44. *Ukrainians suffer in cold, US says Putin is ‘weaponising’ winter*. Mode of access: <https://www.euractiv.com/section/global-europe/news/ukrainians-suffer-in-cold-us-says-putin-is-weaponising-winter/>
45. Hussein, Hussam. *Russia is weaponizing water in its invasion of Ukraine*. Mode of access: <https://www.nature.com/articles/d41586-022-00865-2>
46. Depetris, Daniel. *Weaponizing Energy Will Hurt Russia the Most*. Mode of access: <https://time.com/6217385/weaponizing-energy-will-hurt-russia-the-most/>
47. Winter, Elliot. *The Role of the Environmental War Crime in the Russian Invasion of Ukraine*. Mode of access: <https://www.jurist.org/commentary/2022/04/elliott-winter-ukraine-conflict-environmental-war-crime/#>
48. *War and environment: russia’s ecological crimes and how to record them*. Mode of access: <https://rubryka.com/en/article/war-and-environment/>
49. Morber, Jenny. *Russia Should Pay for Its Environmental War Crimes* Mode of access: <https://www.wired.com/story/russia-should-pay-for-its-environmental-war-crimes/>

Павліченко Л. В., Орлова В. В. Екологічні проблеми воєнного часу: екологічний медіа дискурс про війну в Україні, 2022

Анотація. Дослідження представляє еколінгвістичний підхід до аналізу англomовних медіа-дискурсів щодо екологічних викликів, спричинених війною в Україні у 2022 році, і забезпечує теоретичне підґрунтя для аналізу мови в медіа-екологічному дискурсі. Метою статті є аналіз мовних засобів, які використовуються для представлення екологічних проблем в англomовному медійному дискурсі, що викликають емоції читачів, а також впливають на сприйняття екології та мають спонукати широку громадськість до вжиття заходів. Корпус матеріалу для аналізу отримано шляхом контент та семантичного аналізу та методом суцільної вибірки зі статей англomовних газет, журналів, екологічних блогів, форумів, сайтів про війну в Україні та її вплив на локальне та глобальне довкілля. Дослідження висвітлює вживання лексико-семантичних засобів і стилістичних фігур, виділяє мовні елементи, що становлять особливий інтерес, досліджує роль метафори в медіа-обговоренні найважливіших екологічних проблем і небезпек, спричинених військовими діями в Україні, їх

локальних і глобальних наслідків. Застосовувана методологія також включає мультимодальний аналіз дискурсу (МАД), який досліджує побудову значення шляхом поєднання вербальних і невербальних корелятивів. Аналізовані метафори представлені у вербальному, візуальному або вербально-візуальному режимах. Дослідження дає детальне пояснення проаналізованих структур дискурсу та ілюструє метафоричні образи війни як катастрофи, ековійни (на противагу екомиру), вбивці та злочину, а навколишнє середовище представлене в заголовках редакційних статей як жива істота і зброя. Мультимодальні метафори представляють поєднання вербальних і візуальних корелятивів у яскравих картинах, які викликають емоції читачів, візуальні кореляти доповнюють і підтримують вербальний компонент. У більшості прикладів вербальний режим представляє цільові домени, а вихідні домени представлені візуальним режимом. Подальшим етапом розслідування може бути більш масштабне корпусне дослідження стилістичних фігур у екологічному дискурсі воєнного часу.

Ключові слова: екологічний дискурс, екологічні проблеми воєнного часу, метафора, персоніфікація, метонімія.

*Ревуцька С. К.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри іноземної філології
українознавства та соціально-правових дисциплін
Донецького національного університету економіки і торгівлі
імені Михайла Туган-Барановського*

МОВНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ УКРАЇНЦІВ У РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ Й КУЛЬТУРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

Анотація. У час, коли суспільство перебуває на порозі новітніх геополітичних змін, надзвичайно важливим є питання національної ідентичності нації. Процеси ідентифікації залежать від багатьох факторів, які так чи інакше дають можливість особистості чіткіше окреслити межі понять «свій» і «чужий», як основного у формуванні ідентичності. Музичне слово є одним із важливих чинників, де виявляється вектор національної ідентичності. Мова і музика, як основа культурної ідентичності, виконує консолідуючу функцію в українському суспільстві.

У статті здійснено спробу окреслити мовну трансформацію української музичної сфери, як фактору становлення національної й культурної ідентичності.

У процесі аналізу соціологічних опитувань різних років було окреслено поступовий і свідомий процес мовної трансформації української музичної сфери і нації загалом. Процеси формування національної й культурної ідентичності, де мова є невід'ємним компонентом, є надзвичайно складними. Національна ідентичність не може з'явитися раптово у непередбаченому, несвідомому суспільстві. Це внутрішня потреба свідомої нації, вибір і чітке окреслення власної території, меж культури, матеріальних і культурних цінностей.

Українці за короткий проміжок часу продемонстрували неабияку активність у становленні національної і культурної ідентичності, що помітна у музичній сфері. Про процеси мовної трансформації свідчать такі факти: неофіційна цифра звучання україномовних пісень на радіо значно вища, за затверджену законодавством майже удвічі (на жаль у цифровому еквіваленті даних немає); за час повномасштабного вторгнення з'явилася значна кількість україномовних пісень на злободенні теми, в яких окреслено спільність переживань, підноситься почуття свободи, любові до своєї Батьківщини; чіткішими є й національно-культурні межі «свій»/«чужий»; наділення старих текстів новими смислами тощо. Свідоме споживання україномовного контенту, засвідчене у дослідженнях, є показником того, що мовний фактор є наразі ключовим у визначенні пріоритетів у споживача. Українець тяжіє до вибору того продукту, який транслює його спільність із культурою української нації, національними почуттями, символами, цінностями.

Ключові слова: мовна трансформація, національна ідентичність, нація, україномовний музичний контент, музична сфера, культурна ідентичність, ідентифікація.

Постановка проблеми. У науковому світі наразі досить активно розробляється тема національної й мовної ідентичності українців. Мова є важливою складовою національної

ідентичності й покликана стати об'єднуючим фактором усіх сфер функціонування і розвитку суверенної держави, особливо у час боротьби проти тероризму і геноциду нації.

За останні два-три десятиріччя Україна пережила серйозні суспільно-політичні зрушення, що відбилися і на процесах формування української нації і на становленні її культури.

Так зване «мовне питання» та багаторічна маніпулятивна політика в Україні забезпечують і його постійну актуальність як фактору формування національної ідентичності України. Ускладнюючим фактором розвитку самобутньої національної культури, зокрема у музичній сфері, є дихотомія «продукт» – «споживач», у якій тривалий час україномовний музичний продукт програвав російськомовному. Пісні російських виконавців чи українських російською мовою дуже часто можна було почути у громадському транспорті, у рекламній сфері тощо і це мало свої негативний вплив на загальну культуру та ідентифікацію.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поняття національної ідентичності є надзвичайно складним і багатодисциплінарним, а тому маємо й різновекторність у дослідженні цього феномену. Питанню національної ідентичності, її структури, ознак, чинників, що її визначають і впливають на її процес розвитку і становлення присвячено значну кількість праць як зарубіжних, так і вітчизняних дослідників.

Однією з найперших ґрунтовних праць є праця Е. Смітта, де окреслено національну ідентичність як соціально-історичний конструкт, названо її риси й фактори, що впливають на розвиток.

Заслужують на увагу й низка комплексних міждисциплінарних досліджень (М. Степико, І. Вільчинська, М. Єгупов, Т. Воропаєвої, М. Козловець). Більшість науковців у галузі психології акцентують увагу на певних компонентах, що становлять цілісну структуру процесу національної ідентичності: когнітивний, афективний і поведінковий (Л. Співак., Д. Піонтовська, О. Бичко, С. Макаренко, О. Дмишко, О. Шевченко, Г. Ставицький, О. Гріньова та інші).

У культурологічному аспекті національну ідентичність розглядають Л. Готовкіна (Король), Р. Поліщук, Т. Полухтович, адже вона реалізується шляхом засвоєння національно-культурних цінностей та ідеалів, а також усвідомлення власної культурної самобутності.

У межах мовознавчої науки одним із пріоритетних питань є мова, як складова національної/культурної ідентичності. Мова є не лише базовим елементом національної культури,

а й окреслює спільні цінності нації, визначає її пріоритети у розвитку. 2022 рік став для українців переламним роком у багатьох сферах і особливо помітно це у мовно-культурній сфері, зокрема музичній. Найшвидше на події 24 лютого зреагувало поетичне і музичне мистецтво, продемонструвавши всьому світові свою національну ідентичність у слові. Незважаючи на величезну кількість наукових робіт щодо сутності, функцій та ознак поняття національна ідентичність, питання щодо мовних пріоритетів українського споживача української музичної культури і її ролі у розвитку національної й культурної ідентичності висвітлено дотично.

У межах цієї статті спробуємо окреслити мовну трансформацію української музичної сфери, як фактору становлення національної й культурної ідентичності.

Виклад основного матеріалу. Упродовж усіх років незалежності українська музична сфера залишалася в так званому «тіньовому бані» російської. Споживання україномовної музичних творів було вкрай низьким, навіть українські виконавці мали здебільшого російськомовний репертуар. Досить красномовним є той факт, що ідентифікація населення України була неоднозначною. Так, близькість із українською мовою і культурою у 2014–2015 роках відчувало лише 70,8% українців, найнижчим цей відсоток є на Слобожанщині – 45%, Донбасі – 48,6%. У той час, коли вже йшла АТО, із російською мовою і культурою відчують близькість 60,4% Донбасу, Поділля – 39,5%, Нижнього Подніпров'я – 39,4% [1]. Високий відсоток ідентифікації з російською мовою і культурою давав відповідно і високий рівень споживання російськомовного продукту, музичного в тому числі. Маже 30 відсотків населення (28,6%) незалежної держави ідентифікують себе із культурою іншої держави, що в результаті дає відсутність чіткого розрізнення «свій» – «чужий», спільної національної і культурної ідентичності.

Розподіл особистістю на «свій» і «чужий» відбувається на різних рівнях залежно від особистих меж і критеріїв. У територіальних межах «чужим» буде той, хто знаходиться далі, соціальних – хто займає вищий/нижчий статус, культурному – хто має відмінності в традиціях, цінностях, фольклорі тощо. «Чужість» визначається за наявністю чи відсутністю спільних рис; у цьому складному процесі залучені й органи чуття людини, і її психіка, і те, які фактори стали домінуючими в процесі формування її ідентичності, які цінності є пріоритетними тощо. Т. Полухтович відзначає, що «Обов'язковою підставою національної ідентичності є спільність культури. Базові цінності, утворюючи культурну основу, визначають правила взаємовідносин, розставляють пріоритети, оцінки, цілі» [2. с. 11].

Нехтувати у цьому плані музичним контентом, що заповнює радіо- і телефір і формує вектор національної ідентичності, не можна. Першим кроком у бік повернення до національної української мови стало ухвалення Верховною Радою України Закону «Про мову» від 25 квітня 2019 року. У перших редакціях документу постановили, що виключно українською мовою мали вести свою діяльність державні службовці та працівники сфери торгівлі під час роботи із відвідувачами, усі державні та регіональні медіа. Також були введені мовні квоти для радіо трансляцій. Так, україномовні пісні мали становити 25% загального обсягу пісень, які були поширені упродовж доби. Таку, досить толерантну квоту підтримало загалом 65% українців за даними дослідження Фонду «Демократичні іні-

ціативи» спільно з соціологічною службою Центру Разумкова у 2020 році Регіональна підтримка досить має подібну специфіку до показників ідентичності з російською мовою й культурою. Категорично проти висловилося 56% у Східних регіонах, 40% – на Півдні, і 26% у Центрі. Тож припускаємо, що загалом 35% відсотків споживачів продовжували споживати російськомовний музичний контент [3].

Цікавими у цьому плані є й дослідження проведені Соціологічною групою «Рейтинг» щодо музичних вподобань українського споживача. 26% українців віддають перевагу поп-музиці, 21% – фольклорній, 18% – шансону, при цьому відзначено, що саме молодь є найбільшим за кількістю споживачем популярної музики, року, диско, клубної та електронної музики. Дослідники також з'ясували, що упродовж 10 років, тобто з 2009 року, поп-музика залишилася лідером, хоча й зменшилася на 6%, любителів шансону і народної музики теж стало менше на 4%, при цьому збільшилася кількість любителів класики на 5% [4]. Ці дані свідчать про те, що вплив на формування національної ідентичності українців можна і варто впроваджувати шляхом збільшення і популяризації україномовного контенту на радіо- і телевізійному просторі.

Так звана українізація в музичній сфері активізувалася через ескалацію російсько-української війни з 24 лютого 2022 року. Насамперед, було внесено зміни до Закону України «Про телебачення і радіомовлення», де частка пісень українською мовою за добу збільшилася на 15% загального обсягу музичних творів. Мовні трансформаційні процеси в українського суспільстві у музичній сфері стали очевидними. Так, за даними Youtube charts україномовна музика українських виконавців з березня по вересень стала більш затребуваною, а порівняно із вереснем 2021 року і взагалі – дзеркально: якщо у 2021 україномовні пісні були поодинокими, то у 2022 – російські. Найяскравіше зміни помітні уже у квітні 2022 року (1–7.04.22), з 22 липня україномовним контент займає більше приблизно 80% ефіру і дедалі показник збільшується [5].

Спільні ідеї і цінності українського суспільства, висловлені у музичних творах різних стилів, почали набувати ознак національних, а, враховуючи, що «За своїм змістом національна ідентичність є сферою ідей, цінностей і смислів культури, що сприймаються та артикулюються більшістю громадян країни» [6. с. 177], то й показником нового етапу формування національної ідентичності.

Упродовж кількох днів лютого-березня в соцмережах і радіопорталах почали з'являтися україномовні пісні, в яких досить чітко звучало небажання мати щось спільне із російською культурою, декламувалася єдність і незламність нації.

У піснях простежується й чітка хронологія подій, емоцій і почуттів, які однаково переживалися українцями в різних кутках держави. Так, однією з перших набула популярності нова версія пісні «Ой, у лузі червона калина», рано вранці 5 березня 2022 року, заспівана акапело Андрієм Хливнюком, вокалістом гурту Бумбокс, на пустій Софіївській площі. Текст пісні має давню історію, однак не втрачає своєї актуальності – єдність із пращурами у боротьбі за свободу. За 9 місяців боротьби українського народу ця пісня була переспівана різними мовами з безліччю реміксів.

17 березня виходить пісня Оі FUSK «По кому дзвін?», урочення Донецька, у будинок якого 2 березня влучила російська ракета. Текст пісні сповнений цілком виправданою люттям ві-

лілої людини, що відображає емоційний стан багатьох українців, чий будинок було зруйновано. Поступово подібним контентом наповнюється увесь україномовний інтернет-простір. Текстова наповнення україномовних пісень стає дедалі глибшим, дедалі більше з'являються фольклорні мотиви.

Л. Корній наголошує на тому, що саме через музику, «яка розвивається в діалозі з музичним фольклором, митці можуть несвідомо або свідомо досягти етнонаціональної ідентичності. Значну роль відіграє діалог «чужого» і «свого» на рівні творчості одного композитора або музичного стилю певної епохи, який зумовлює вироблення «свого», що відрізняється від «чужого», і таким чином музика набуває ознак національної ідентичності» [7]. У цьому аспекті не можна оминати увагою переможний виступ Kalush Orchestra на сцені Євробачення. У композиції «Стефанія» не лише гармонійно поєднано фольклорні й сучасні мотиви, а й чітко було озвучено спільне бажання народу – порятунку азовців.

Україномовна пісня стає об'єднуючим фактором під час боротьби за свободу на території не лише всієї України, а й Європи загалом. Основні цінності українців відбиває наступна композиція рок-гурту THE HARDKISS «Як ти?», випущена 12 квітня. Турбота про рідних, близьких і знайомих, біль і тривога втілилися у простому короткому питанні: «Як ти?».

Під час бойових дій близько 4 мл українців вимушені були шукати притулку за кордоном. За таких умов мова стала ключовим фактором розрізнення «свій»/«чужий», і це спонукало українців свідомо обирати українську у повсякденному вжитку. Так, за інформацією дослідницької компанії Gradus Research, які методом самозаповнення анкети в мобільному додатку у травні 2022 році провели опитування спостерігаємо 12% різницю між тим, яка мова є пріоритетною у спілкуванні для українців. Зокрема, до повномасштабного вторгнення українською мовою спілкувалися 41% і російською відповідно 58% респондентів, після – співвідношення змінилося на користь української мови 53%, 46% відповідно. Російськомовні громадяни активно почали відмовлятися від спілкування російською мовою, однак знання української ще не дозволяє повноцінно замінити мову спілкування навіть на побутовому рівні. Українською вдома спілкується переважно молодь (18–29 років) і середнє покоління (36–50 років) 86–87% [8].

На пісенному фронті 22 квітня, напередодні Великодня з'являється пісня «Рідні мої» у виконанні реп-виконавиці з Кіровоградщини Alyona Alyona та співачки з Василькову Jerry Neil. Пісня являє собою абсолютний символ роз'єднаних війною сімей.

Щодня українці переживають біль втрати, зростання люті й ненависті, що відбивається у пісенних текстах. SKOFKA – «Чути гімн», композиція присвячена другові автора, який загинув, захищаючи Україну, однак попри свист ракет, українці піднімають бойовий дух гімном і продовжують боротьбу.

Серед українських співаків, в репертуарі яких були переважно російськомовні твори, почали перекладати їх українською, англійською, свідомо відмовляючись виконувати російською мовою на знак протесту. З огляду на те, що саме поп-музика, є найбільш затребувана серед українських споживачів, саме представники цього напрямку музики почали цей процес надактивно.

У процесі формування національної ідентичності неабияку роль відіграє емоційна складова, а концентрація колективних емоцій і почуттів, втілена у влучних словах, виконує ще й консолідуючу функцію у цьому процесі: «національні почуття впливають на формування національної самосвідомості індивіда, і навпаки – сформована національна самосвідомість формує культуру національних почуттів» [9].

Досить специфічним втіленням колективних почуттів є музичний фольклор. Створені музичні твори дуже важко назвати високими зразками національної культури, адже в них часто трапляються мовні помилки, нецензурна лексика, як найвищий «аргумент» люті і ненависті до ворога, однак вони є ознакою доби, смислотворчим чинником єднання нації. Так, наприклад, привітальна фраза голови Миколаївської ОДА Віталія Кіма, набула ознак афоризму. У ній сконцентрувався смисл гордості і протистояння, незламності, зрозумілий по-справжньому лише українцям, для інших – просто вітання. Жвава і водночас войовнича мелодія композиції у соцмережах застосовувалася у тих випадках, коли треба було продемонструвати протилежність очікуваному, силу духу українців чи воїнів, єднання українців тощо. Подібного войовничого настрою додав і DJ-мікс із звернення Олександра Поворознюка до Президента України Володимира Зеленського. Взагалі ненормативна лексика з перших днів повномасштабного вторгнення набула іншого забарвлення для української нації, її можна було чути як у музичних композиціях, так і в радіо- чи телеэфірах.

Цікаво представлені у музичній сфері й спільні ідеали. Помітною є тенденція повернення до витоків музичної культури, україномовних виконавців 80–90-х років. Текстуальний вибір не випадковий. Так, пісні Степана Гіги «Яворина» та «Цей сон» були написані ще на початку 2000-х, але на сьогодні набули дещо іншого змістового наповнення. Зокрема, текст пісні-реквіуму «Яворина» було написано поетом Степаном Галябардою ще у 1995 році і присвячувалася вона народному артисту Назарію Яремчуку, який завчасно пішов із життя. Сьогодні ж ця пісня звучить на пошану усім воїнам-захисникам, що поклали своє життя за незалежність України. Саме такими є сьогоднішні українські ідеали патріота, який «любив вас усіх, та найбільше любив Україну».

Як уже неодноразово зазначалося, українська культура тривалий час перебувала під впливом російсько-совєцької. Під час опитування 20060Ц-2017 році маємо відсоток осіб, переважно старшого віку (старших за 60 років), які відчують спільність із культурою неіснуючої країни. За більш ніж десять років цей показник знизився з 7,3% до 2,7%, що свідчить про появу нового свідомого покоління, яке обирає національну культуру. Дослідження 2022 року яскраво свідчать про те, що це покоління українців, плакаючи своє національне надбання у різних сферах, прагнуть радикального відмежування від усього російського – 59,9%, серед же людей старшого віку (60 років і старші) лише 48,6% опитаних. Відсоток тих, хто категорично проти розриву будь-яких стосунків із федерацією найвищий також серед людей старших за 60 років (8,2%), а серед молоді 18–29 років – найнижчий (2,8%) [10]. У цьому випадку можна говорити про те, що українці старшого віку вочевидь сильніше відчують так званий комплекс меншовартості, який виник за сприяння радянщини. Молодше покоління вже менш відчуває цей комплекс, а тому наявність відмінної мови, культури, шляху розвитку із іншою державою є природним процесом ідентифікації.

Наразі, коли українська нація проходить свій активний етап формування, реміксування народних пісень, повернення до пісень, що були певною мірою табуованими, бо мали яскраво виражений національний характер чи символіку, є її яскравим показником трансформацій. Українці прагнуть у всіх сферах демонструвати свою самобутню культуру, зі своїми символами і цінностями. Це не є новим в українському суспільстві, а швидше новий етап у становленні національної ідентичності, коли приходить усвідомлення, що саме мова є ключовим фактором, навколо якого розбудовуються національні цінності, інтереси держави тощо.

Висновки. Процеси формування національної й культурної ідентичності, де мова є невід'ємним компонентом, є надзвичайно складними, тому ідентичність «не можна легко або швидко прищепити населенню з допомогою штучних засобів» Е. Сміт [11. с. 24]. Це внутрішня потреба свідомої нації, вибір і чітке окреслення власної території, меж культури, матеріальних і культурних цінностей. Українці за короткий проміжок часу продемонстрували неабияку активність у становленні національної і культурної ідентичності, що помітна у музичній сфері. Про процеси мовної трансформації свідчать такі факти: неофіційна цифра звучання україномовних пісень на радіо значно вища, за затверджену законодавством майже удвічі (на жаль у цифровому еквіваленті даних немає); за час повномасштабного вторгнення з'явилася значна кількість україномовних пісень на злободенні теми, в яких окреслено спільність переживань, підноситься почуття свободи, любові до своєї Батьківщини; чіткішими є й національно-культурні межі «свій»/«чужий»; наділення старих текстів новими смислами тощо.

Свідоме споживання україномовного контенту, засвідчене у дослідженнях, є показником того, що мовний фактор є наразі ключовим у визначенні пріоритетів у споживача. Українець тяжіє до вибору того продукту, який транслює його спільність із культурою української нації, національними почуттями, символами, цінностями.

Література:

1. Що об'єднує та роз'єднує українців. URL: <https://dif.org.ua/article/shcho-obednue-ta-rozednue-ukraintsiv>
2. Полухтович Т. Національна ідентичність і культурна традиція. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія : Культурологія.* 2016. Вип. 17. С. 8–12
3. Українська мова: шлях у незалежній Україні. URL: <https://dif.org.ua/article/ukrainska-mova-shlyakh-u-nezalezhnyi-ukraini>
4. Музичні вподобання українців. URL: https://ratinggroup.ua/research/ukraine/muzykalyne_predpochteniya_ukraincev.html
5. Війна та музика. Як змінювалися музичні вподобання українців у ютубі <https://texty.org.ua/articles/107687/vijna-ta-muzyka-yak-zminyuvalysya-muzychni-vpodbannya-ukrayinciv-v-yutubi/>
6. Степико М.Т. Українська ідентичність: феномен і засади формування : монографія. К.: НІСД, 2011. 336 с.
7. Корній Л. Проблема етнонаціональної ідентичності українського музичного мистецтва. URL: <http://um.etnolog.org.ua/zmist/2019/6.pdf>
8. Як змінилися життя і поведінка українців – інсайти із досліджень воєнного часу https://gradus.app/documents/216/Gradus_Dentsu_05052022.pdf
9. Гнатенко П.І. Національна психологія: монографія. Днепропетровск, Поліграфіст. 2000.213. URL: <http://amkob113.ru/gnt/>
10. День Незалежності України: що об'єднує українців і як ми бачимо перемогу на шостому місяці війни. URL: <https://dif.org.ua/article/den-nezalezhnosti-ukraini-shcho-obednue-ukraintsiv-i-yak-mi-bachimo-peremogu-na-shostomu-misyatsi-viyni>
11. Сміт Ентоні. Національна ідентичність / З англ. пер. Петро Тарашук. К.: «Основи», 1994. 224 с. . URL: <http://litopys.org.ua/smith/smi.htm>

Revutska S. Language transformations of Ukrainians in the development of national and cultural identity

Summary. At a time when society is on the threshold of the latest geopolitical changes, the question of the ethnic's national identity is extremely important. Identification processes depend on many factors, which in one way or another enable the individual to more clearly delineate the boundaries of the concepts of "own" and "other", as the main factor in the formation of identity. The musical word is one of the important factors where the vector of national identity is revealed. Language and music, as the basis of cultural identity, perform a consolidating function in Ukrainian society.

The article attempts to outline the linguistic transformation of the Ukrainian musical sphere as a factor in the formation of national and cultural identity. In the process of analyzing sociological surveys of different years, a gradual and conscious process of linguistic transformation of the Ukrainian musical sphere and the nation as a whole was outlined.

The processes of national and cultural identity formation, where language is an integral component, are extremely complex. National identity cannot appear suddenly in an unprepared, unconscious society. This is the internal need of a conscious nation, the choice and clear delineation of one's own territory, the boundaries of culture, material and cultural values. In a short period of time,

Ukrainians demonstrated considerable activity in the formation of national and cultural identity, which is noticeable in the musical sphere. The following facts testify to the processes of linguistic transformation: the unofficial number of Ukrainian-language songs played on the radio is much higher, almost twice as much as approved by legislation (unfortunately, there is no data in the digital equivalent); during the full-scale invasion, a significant number of Ukrainian-language songs appeared on current topics, in which the commonality of experiences is outlined, the feeling of freedom, love for one's Motherland is exalted; the national-cultural boundaries of "own"/"foreign" are also clearer; endowment of old texts with new meanings, etc. Conscious consumption of Ukrainian-language content, proven in research, is an indicator that the language factor is currently key in determining consumer priorities. A Ukrainian tends towards choosing that product that conveys his commonality with the culture of the Ukrainian nation, national feelings, symbols, and values.

Key words: language transformation, national identity, nation, Ukrainian-language musical content, musical sphere, cultural identity, identification.

*Ryzhkova S. V.,**Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor at the Department of Foreign Languages
Donbas State Pedagogical University**Radzievska O. V.,**Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor at the Department of Foreign Languages
Donbas State Pedagogical University*

LEXICAL AND SEMANTIC PECULIARITIES OF USE OF THE APHORISMS IN POLITICAL DISCOURSE OF THE ENGLISH LANGUAGE AS THE MEANS OF INFLUENCE ON THE AUDIENCE

Summary. The article deals with the theoretical material on how to understand the "aphorism" and "political discourse", its particularities, the necessary set of criteria, which are necessary for distant living.

As a result of the analysis of aphorisms in political discourse, it was determined that the aphorism is based on its relevance to one author, logical conclusion and accuracy of interpretation.

The authors revealed the main semantic features of the aphorism: "true", generalization, generalized character, style, building up to an independent basis, aesthetically meaningful form.

The authors pointed out that the aphorism is a moving loneliness, that it does not have a mass (spontaneous), but "recognized" creativity. The current nature of aphorism is confirmed and yet, that aphorisms in political discourse do not have a syntactic paradigm, although models, for some kind of aphorisms, are repeated in the absolute majority of vipadkiv models of strong, changing words.

Comprehensive analysis of the purpose of "political discourse" and its peculiarities allows us to talk about those who are closely intertwined with linguistic methods of expressiveness and using such powerful methods to spit on the mass, like: prihovani vyslovlyuvannya, which are served at the sight of food; ascertaining tazakliki child; interpretation of the description of the problems to face the suspilstvo; calls to accept that other decision and propositions help too much.

Political discourse is a more foldable linguistic phenomenon, as it can read the genre structure, which is created in both written and written forms and is characterized by the presence of a large number of specific signs (thematic determinism, reading the role structure (addressee, addressee-supporter, directness), communicative activity on the stagnation or the loss of political power) and victorious functions in the service: informative, argumentative, persuasive, controlling, etc.

On the butts of aphorisms, which were celebrated by worldly politicians, the authors identified the most coexisting concepts of political discourse, such concepts are: "power", "power", "curry", "politics", "value", "economy".

Key words: political discourse, aphorism, lexeme, political fiend, concept.

Studying the characteristics of political discourse, we come to the conclusion that the aphorism exists in the unity of two

parts – the material side (events and phenomena directly related to the sphere of politics) and the abstract-philosophical aspect, which indicates the reality of human activity. On the one hand, political aphorisms, similar to those of other groups, characterize shared important cultural concepts; form a positive attitude towards the spiritual values of the world. On the other hand, political aphorisms reflect the peculiarity of perception of the reality of political discourse.

Formulation of the problem. The analysis of the vocabulary of political aphorisms allows us to draw conclusions about the peculiarities of the worldview of the participants of the political discourse, as well as about their system of values and the ways of their implementation. So, the problem of the article is to consider the relationship between aphorisms used by politicians and their worldview systems or value systems.

The aim of the article is to reveal the content and principles of using a political aphorism as an element of political discourse.

The subject of the article is political discourse, as an important part of lexicology.

The object of the article is a political aphorism, as an important element of political discourse.

The relevance of the article lies in the importance of the existence of political discourse. People have always tried to find ways to influence and manipulate a large number of people, so the appearance of political aphorisms is the result of such a search process, and this issue has been studied by many scientists, lexicologists, politicians, etc.

Analysis of research works. Many domestic and foreign scientists have studied aspects of political discourse. The following scientists studied the theories of political discourse: Yu. Sheygal, B. Parshin, T. Van Duck, A. Chudinov, S. V. Vynogradova.

Theories of speech influence and the principles of linguistic pragmatics were studied by I. Susov, O. Eizers, M. Makarova and others.

Main material. The perception of the world of politics is realized in the system of concepts in the minds of the participants of the political discourse. "The central concepts that form the basis of social institutions have a great generative power, because they focus a large sensory field. A special dictionary should be compiled to describe this sensory field" [1, p. 6].

According to the vocabulary, terms, expressions, the concept corresponds to the presentation of the meaning that is guided by a person during the thinking process, and also reflects the content of experience and knowledge, the content of the results of all human activity and processes of world knowledge in the form of a certain "quantum" knowledge. Concepts reduce the variety of real and imaginary phenomena to a single unit. They help a person retain knowledge about the world. They are also used as "building blocks" or conceptual systems that facilitate the process of processing experience by summarizing information according to certain developed categories and classes. "Concept" means a set of words and phrases that create a thematic cycle, which is closely related to the meaning of the "semantic field" [2, p. 430].

It should be noted that in the minds of native speakers, reality is divided into two interconnected sides: the material (real) world and the world of abstract concepts and phenomena. These are very important components for many categories of people, and especially for politicians who try to understand and define the limits of reality in their various relationships with people.

Each category in the lexical composition of the aphorism is presented in a special lexical and grammatical set. In particular, a significant number of lexical units make up the property category "politics" and categories that include lexical units denoting such concepts as "state", "nation", "ideology", "law", "society", "power", "economy", "democracy", "health", "elections", "crime", "corruption", "war", etc.

The concept of "politics" is considered in the system of political aphorism in several aspects: a) the activity of state power, which reflects the social order; b) direction of state activity (domestic and foreign policy); c) type of activity, strategy:

"Politics depends on our ability to persuade each other of common aims based on common reality" [3, p. 140].

"The first rule of politics: there are no rules. You make your own luck" [4].

Foreign policy in the aphorism system is noted as

a) non-interference in the internal affairs of other countries:

"In the end, no amount of American forces can solve the political differences that lie in the heart of somebody else's civil war" [3, p. 133].

b) Relations with other states:

"When our neighbors suffer, all of the Americas suffer" [3, p. 121].

c) The level of development of the state, compared to others:

"It's time for the United States to reclaim and renew its historic role as a leader in the hemisphere, and the example of hope for all who seek opportunity in the Americas" [3, p. 80].

d) The process of foreign policy implementation:

"Diplomacy is measured by patience and effort" [3, p. 73].

e) Cooperation with other countries:

"Interdependence is an accepted fact. It is giving rise to a great yearning for a sense of global purpose, underpinned by global values, to overcome challenges, global in nature" [5].

e) Globality:

"Globalization is good, but it will only work to create a world of peace and plenty if the world also acts decisively to give its values a set of convictions and beliefs, as well as accepting what it brings by its own strength" [6].

Domestic policy is considered in the aphorism system in several aspects:

a) development of the country, improvement of the quality of life; b) orientation to the future, achievement of goals; c) cooperation, assistance, public relations; d) real life in the country, for example:

"If we stand together, we rise together" [3, p. 121].

"The danger for us today is not reversion to the politics of the 1980s. It is retreat to the sideliners" [5].

It should be noted that the lexeme "internal policy" functions as a unifying unit. Its set includes a whole series of meanings and words that combine political aphorisms related to the concepts of: economy, elections, party, corruption, crime, democracy, etc.

The concept of "economy" in the system of political aphorism is represented by the following aspects:

a) economy as a concept; b) economy as an activity; c) corruption; d) internal economy; e) economic development; f) stability.

The specificity of the political aphorism system indicates the vocabulary that forms the semantic field of "power". Power is understood in political science as a special type of influence, the ability to achieve certain goals, the possibility of using certain political mechanisms, and also as a special relationship between power and people. [7, p. 98].

E.I. Sheigal divides political aphorisms into two groups:

1) aphorisms that include the essence of power, its philosophical and psychological aspects;

2) aphorisms of the strategic type, which include effective principles of the struggle for power. [7, p. 106].

The aphorisms of the first group are considered as a desire for power, as a natural human trait, and also reveal a deep psychological motivation to obtain power; emphasize the negative moral and ethical consequences of power. Strategic aphorisms are based on the principles of power distribution; updating the revolutionary strategy; state support, armed forces; and also emphasize the incompatibility of absolute power and freedom.

Different groups of political aphorisms are presented in the following examples:

1) Political dominance: "Sometimes the only way you conquer the pull of power is to set it down" [5].

2) Authorities and government bodies: "In an opportunity society, as opposed to the old welfare state, government does not dictate; it empowers" [5].

3) Rights and opportunities:

"Power concedes nothing without a demand. It never did, and it never will" [3, p. 96].

"Power, wealth and opportunity are in the hands of the many, not the few" [6].

The lexeme "election" also refers to the semantic field and represents political aphorisms of such words as company, campaign, voter, party, guarantee, promise, etc.:

"The core vote of this party today is not the heartlands, the inner city, not any sectional interest or lobby. Our core vote is the country" [6].

A large group among political aphorisms consists of a formula containing such lexemes as government official, government, administration, which together form part of the semantic field "administration", for example:

"Leaders lead but in the end it's the people who deliver" [5].

This group includes aphorisms related to both abstract statements and specific situations or individuals, for example:

"The reason they don't believe government has a role in solving national problems is because they think government is a problem" [3, p. 87].

Authors of political aphorisms consider not only the activities of the government, but also strategies for the future. Therefore, the content of the aphorism includes vocabulary that determines the factors of the formation of a personality capable of being an effective administrator, as indicated in the following example:

"And there are the easy bits and hard bits of leadership. There is no doubt which is preferable. But true leadership means doing both" [6].

Analyzing the vocabulary with a more specific meaning, we conclude that special attention is paid to the characteristics of the character of a politician who is a member of the ruling party or a politician who holds a ruling position in the country. The lexical content of such aphorisms includes vocabulary that defines:

a) moral essence: gratitude, courage, integrity, honesty, responsibility, for example:

"Power without responsibility being the prerogative of the harlot through the ages" [6].

b) the ability of a politician to fulfill promises and achieve goals:

"Promise made is a promise kept" [3, p. 80].

c) the attitude of the politician towards the entire people and towards himself: violence, confidence, benevolence, etc.:

"We need leadership that sees government not as a tool to enrich well-connected friends and high-priced lobbyists, but as the defender of fairness and opportunity for every American" [3, p. 92];

d) strong-willed qualities of a politician: courage, independence, strong will:

"Religious leadership need not accept such wisdom in counseling their flocks, but they should recognize this wisdom in their politics" [3, p. 97].

Political aphorisms clearly fulfill the idea of activity, which is reflected in the structure of their subdivisions. It indicates not only general activities, but also private general concepts such as: practice, business, work, service, etc., for example:

"Now let's get out and do it" [4].

The nation is represented in the political aphorism as an ethnic community of people, as well as a synonym of the main word-concept of the state:

"America is great because Americans are good" [3, p. 7].

Conclusion. We came to the conclusion that aphorisms help us to determine which concepts attract the attention of different politicians as the authors of the aphorism. The analysis showed us that the most common concepts of aphorism are such concepts as politics, statehood, value, administration, power and economy. Aphorisms are the result of a great cultural experience of any nation. The intensity of use of some concepts indicates the peculiarities of the worldview of some politicians. A more in-depth study of other aspects of political discourse may be a perspective for further investigations.

References:

1. Карасик В.И. Религиозный дискурс. Языковая личность: проблемы лингвокультурологии и функциональной семантики. Волгоград: Перемена, 1999. 165 с.

2. Розенталь Д.Э., Теленкова М.А. Словарь-справочник лингвистических терминов. М.: АСТ, Астрель, 2001. 624 с.
3. Cohen D. Obama: The historic front pages. W.: Sterling, 2009. 224 p.
4. Hope C. Britain could intervene militarily in Syria in months, UK's top general suggests. The telegraph. 2012. № 6.
5. Glaberson W. U.S. May Permit 9/11 Guilty Pleas in Capital Cases. The New York Times. 2009. № 3
6. Hope C The forgotten war. The telegraph. 2012. № 8.
7. Шейгал Е.И. Семантика политического дискурса. Дис. д-ра филол. наук: 10.02.01, 10.02.19. Волгоград, 2000. 434 с.

Рижкова С. В., Радзівська О. В. Лексико-семантичні особливості використання афоризмів у політичному дискурсі англійської мови як засобу впливу на аудиторію

Анотація. У статті розглянуто теоретичний матеріал щодо визначення понять «афоризм» та «політичний дискурс», їх особливості, необхідні набори та критерії, які потрібні для їх вдалого вживання.

У результаті проведеного аналізу афоризмів у політичному дискурсі, було визначено, що афоризм відрізняється своєю належністю одному автору, логічною закінченістю та точністю висловлювання.

Авторами виявлені основні семантичні ознаки афоризму: «істинність», узагальненість, генералізований характер, стислість, здатність до самостійного існування, естетично значуща форма.

Автори відзначили, що афоризм є мовленнєвою одиницею, що має не масову (спонтанну), а «усвідомлену» відтворюваність. Мовна природа афоризму підтверджується і тим, що афоризми у політичному дискурсі не мають синтаксичної парадигми, хоча моделі, за якими побудовані афоризми, повторюють у абсолютній більшості випадків моделі вільних, змінних об'єднань слів.

Комплексний аналіз визначення «політичний дискурс» та його особливостей дозволяє говорити про те, що він тісно взаємопов'язаний з лінгвістичними прийомами експресивності та такими мовними методами впливу на маси, як: приховані висловлювання, що подаються у вигляді питань; констатації та закликати діяти; трактування та описи проблем, що стоять перед суспільством; закликати сприяти тому чи іншому рішенням та пропозиції допомоги тощо.

Політичний дискурс – це складне лінгвістичне явище, яке має чітку жанрову структуру, що відтворюється в усній і письмовій формах та характеризується наявністю в ній великої кількості специфічних ознак (тематична детермінованість, чітка рольова структура (адресант, адресат-опонент, адресат-спостерігач), спрямованість комунікативної діяльності на захоплення або утримання політичної влади) і виконує певні функції у суспільстві: інформативну, аргументативну, персуазивну, контролюючу і т.д.

На прикладах афоризмів, що використовувалися світовими політиками, авторами визначені найбільш уживані концепти політичного дискурсу, такими концептами є: «держава», «влада», «керівництво», «політика», «цінність», «економіка».

Ключові слова: політичний дискурс, афоризм, лексема, політичний діяч, концепт.

*Романюха М. В.,**кандидат філологічних наук,**доцент кафедри перекладу**Дніпровського державного технічного університету*

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ АСПЕКТИ ОЗНАЧЕННЯ В АНГЛОМОВНИХ НАУКОВО-ПОПУЛЯРНИХ ТЕКСТАХ

Анотація. В складному англомовному означенні розкриваються типологічні відмінності між українською та англійською мовами. Атрибутивні конструкції є чи не найбільш поширеним типом вільних словосполучень сучасної англійської мови, атрибути можна зустріти у кожному функціональному стилі, але, вочевидь, структурно-семантичний тип наявних атрибутів буде знаходитися під впливом жанрових комунікативних особливостей тексту.

Для аналізу структурно-семантичних особливостей атрибуту у статті спираємося на тексти з популярних англомовних науково-популярних видань *Scientific American* та *National Geographic*.

Мовні особливості науково-популярного тексту пропонують багату палітру семантико-стилістичних та синтаксичних засобів передачі думки, у цьому проявляється спорідненість науково-популярного та масово-інформаційного тексту. З іншого боку, науково-популярний текст несе складне наукове знання, але адресований нефахівцю, який достатньо ерудований і вмотивований для осягнення наукової тематики. Однак, цей читач потребує підтримки у її сприйнятті, іншими словами – науково-популярний текст має говорити «легко про складне».

Специфіка адресатно-адресантних відносин у цьому комунікативному просторі немовби диктує вибір структурних моделей атрибута – тут можна зустріти як розповсюджені структурні моделі термінологічної лексики, так і характерні для інформаційних жанрів моделі з внутрішньою предикацією. Таке розмаїття синтаксичних структур підтверджує синкретизм жанру науково-популярного тексту і має неабиякий лінгводидактичний потенціал для підготовки філологів та перекладачів. Ілюстративний матеріал цього огляду може збагатити джерельну базу дисциплін «Порівняльна лексикологія англійської та української мов», «Порівняльна стилістика англійської та української мов», «Практика письмового та усного перекладу» та допоможе при удосконаленні граматичних навичок при вивченні англійської мови.

Ключові слова: науково-популярний текст, атрибутивна конструкція, економія мовних засобів, атрибутивні конструкції з внутрішньою предикацією.

Постановка проблеми. Структурні аспекти мови традиційно актуальні для мовознавчих студій. Зокрема, така досить специфічна для англійської мови синтаксична категорія як означення (атрибут) викликає постійну зацікавленість у вітчизняному філологічному середовищі, адже позначена категорія яскраво демонструє типологічні відмінності між українською та англійською мовами. Ці порівняльні спостереження, безсумнівно, підкріплюють джерельну базу дисципліни «Порівняльна лексикологія англійської та української мов» та підштовхують

молодого філолога удосконалювати свої навички користування граматику англійської мови. Атрибутивні конструкції є чи не найбільш поширеним типом вільних словосполучень сучасної англійської мови, атрибути можна зустріти у кожному функціональному стилі, але, вочевидь, структурно-семантичний тип наявних атрибутів буде знаходитися під впливом жанрових комунікативних особливостей тексту. Так, спостерігаючи за синтаксисом англомовної науково-популярної періодики, можна стверджувати, що властиві цьому текстовому континууму комунікативні відносини зближення між адресатом і адресантом диктують у певному сенсі і вибір структурних типів атрибутивних словосполучень.

Аналіз останніх наукових досліджень. Англомовне означення (атрибут) та складні словосполучення атрибутивного типу традиційно привертають увагу мовознавців. Добре відомим і вагомим внеском у вивчення структурно-семантичних типів означення в англійській мові зробив В. Д. Аракін. Атрибутивне словосполучення в його тлумаченні є вільним синтаксичним утворенням, це двочлен (рідше тричлен), де обидва компонента – центральний і залежний – поєднані за допомогою синтаксичного (атрибутивного) підрядного зв'язку [1, с. 16].

Семантико-синтаксичну структуру словосполучень досліджувало багато науковців, зокрема А. П. Загнітко, Ю. В. Фоменко та інші. Атрибутивні конструкції як носії наукового знання у складі фахової термінології були об'єктом ґрунтовних досліджень В. І. Карабан [2], О. Суперанської [3]. Сучасна наукова періодика, присвячена структурним аспектам складних термінів практично неосяжна.

Перекладацький аспект складних комплексів із означенням в різних жанрових різновидах текстів також приваблює наукову спільноту [4; 5; 6; 7; 8].

Структурні та семантичні аспекти англомовних груп з означенням на матеріалі текстів наукового і науково-технічного стилю є досить популярним об'єктом уваги, тоді як функціонально-стильова специфіка означення в науково-популярному тексті не отримала повної уваги. Отже, і лінгводидактичний потенціал таких спостережень залишився поза увагою.

Отже, **мета цієї роботи** – продемонструвати специфіку атрибутивних груп в англомовному науково-популярному тексті у функціонально-стилістичному та лінгводидактичному аспектах. В якості джерел **матеріалу дослідження** використано добре відомі науково-популярні видання, як-от: *National Geographic*, *Scientific American*, *Euroscientist* завдяки мовній автентичності, доступності і сучасності тематичної спрямованості матеріалів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Філологам та перекладознавцям варто частіше звертатися до синкре-

тичних жанрів комунікації, яким є науково-популярна стаття. Завдання науково-популярного тексту досить комплексне – не лише поінформувати, але і зацікавити, популяризувати складне наукове знання серед непрофесійної, але вмотивованої і досить ерудованої аудиторії. Нерідко у тексті статті відчувається статусна рівність читача і автора. У цьому аспекті науково-популярні тексти функціонально подібні до інформаційно-аналітичних текстів. Це можна відчути у спільних для обох жанрів мовних рисах: елементи розмовної лексики, пряме звертання, риторичні питання, відчутна емоційна забарвленість та оцінка, образні елементи, фразеологія та багаті ресурси обманутого очікування.

Навіть при поверхневому знайомстві тексти науково-популярних платформ виявляють більшість структурно-семантичних типів словосполучень, які В. І. Карабан пропонує виділяти в науковому тексті [2], зокрема N+N (*tennis elbow, sea legs*), N+PI+N (*the mineral-infused waters*), N+PI+N (*sea-dwelling populations*), ADJ+PI+N (*innocent-looking fish*), багато із них можуть урізноманітнюватися числівниками, кількістю компонентів, що перетворює їх на багатоконпонентні сполуки (*four-foot-wide rotors, poppy-seed-sized collection*).

Варто продемонструвати на низці прикладів, що атрибутивні сполуки в науково-популярному тексті мають свою специфіку через функціонально-стилістичні та комунікативні особливості жанру.

Так, загальна тенденція до семантичного стягнення, до компактності слововживання, безсумнівно спостерігається і в науково-популярних текстах. У фрагменті зі статті нижче смислова група «судовий процес з приводу безпечного для дельфінів вилову риби» була скорочена до чотирьох слів і уважний читач, дійшовши до цього фрагменту тексту, потенційно здатен ідентифікувати зміст у такому згорнутому вигляді:

The dolphin-safe court battle could drag on for years but it raises important questions for consumers aiming to buy products that are environmentally friendly and socially responsible. Scientists say there's one inescapable certainty in any type of commercial fishing: incidental bycatch, the lackluster term for marine life from whales and dolphins to sharks, seabirds, and endangered sea turtles-unintentionally hooked or ensnared in nets [9].

Семантичне стягнення, прагнення якомога економніше висловлювати думки, властиве інформаційним жанрам, подекуди досягає піку в науково-популярних статтях і призводить до логічного парадоксу. Приміром, при обговоренні пропозиції від мережі ресторанів доступного харчування смissoва група *здорова їжа* була презентована у тексті як *health-conscious food*, хоча прикметник *conscious*, згідно зі словниками, може відсилати лише до людини:

What makes Everytable unique is that prices will vary according to the community each restaurant serves-even if the communities are right next door. So a Spicy Mexi-Cali bowl that costs four dollars in South L.A. will cost around eight dollars in Downtown Los Angeles, where a second location will open this summer. Still, the higher downtown prices will be competitive with other outlets offering health-conscious food [10].

Тенденція до семантичного стягнення досягає свого піку у заголовках. Тут науково-популярний текст потужно проявляє свою масово-інформаційну природу – заголовок має у максимальній мірі передати головну ідею повідомлення. Заголовки, що містять атрибутивні групи, виступають відмін-

ним робочим майданчиком для студентів-філологів при ідентифікації меж групи означення (або декількох), вироблення здогадки про основний зміст тексту шляхом розтлумачення синтаксичних утворень екзотичною для себе мовою, відмінною за логікою вибудовування змісту. Вочевидь, через потреби економії мовних зусиль в заголовку опущено інформацію про людину, яка постраждала від перцевого балончика, але ерудований читач потенційно здатен додати цю семантику у робочу здогадку:

Brazil Pepper-Spray Photo Highlights Exposure Risks

After a woman is subdued during protests, the use of force raises questions

He pointed to a legal report to the U.S. Marine Command, which stated that pepper spray "can cause respiratory failure in susceptible individuals," and to a North Carolina Medical Journal article on the hazards of pepper-spray exposures, with examples of lethal or almost lethal consequences [11].

Компактність науково-популярного заголовку, як і схожі ущільнені за змістом заголовки інформаційно-аналітичних текстів, подекуди породжує неоднозначне тлумачення і потребує уваги не тільки до структури власне означення, але і до синтаксису заголовкового комплексу. Допитливий молодий філолог має відшукати у заголовку не тільки межі атрибутивної групи, але й можливий присудок. Варто підкреслити, що складність структури атрибутивних сполук у заголовку може бути максимальною. Неоднозначність у даному випадку може породжувати слово *shifts*, яке завдяки широко розповсюдженій в англійській мові конверсії може тлумачитися і як іменник у множині, і як дієслово у Present Simple:

Reprogrammable Eutelsat Quantum Satellite Shifts Missions on the Fly

Companies, governments and other customers will soon be able to directly access instruments on a satellite and assign them new missions on the fly [12].

При аналізі атрибутивних сполук науково-популярного тексту варто розширити фокус уваги і звернутися до особливостей семантики головного слова – позначуваного іменника. У фрагменті нижче мова йде про вплив на молодь жорстокості з екранів і для позначення цього впливу вжито один з найбільш частотних іменників із широким значенням – *exposure*. При перекладі подібні слова вимагають конкретизації або модуляції (споглядання сцен насильства):

«What this study does is show that it's media violence exposure that is teaching children and adolescents to see the world in a more aggressive kind of way,» says Anderson. «It shows very strongly that repeated exposure to violent video games can increase aggression by increasing aggressive thinking» [13].

Іменник як центр атрибутивної групи може реалізувати установку на контраст, створюючи ефект обманутого очікування завдяки появі оцінної одиниці у такому, здавалося б, професійно-орієнтованому тексті інформаційного характеру про розбудову телекомунікаційних урбаністичних мереж. Цей контраст варто враховувати при відтворенні фрагменту у перекладі:

That's why the millimeter-wave flavor of 5G – the superfast coverage – will be available only in densely populated cities such as New York and San Francisco. In suburban and rural areas, 5G will bring a speedup of "only" nine times faster. The need to install more small cells means more rectangular boxes on lampposts, more wires

on utility poles and more *industrial-looking ugliness* in places where local residents don't always want it [14].

За нашими спостереженнями досить частотним типом атрибутивної конструкції у науково-популярному тексті є атрибутивна група із внутрішньою предикацією – свого роду згорнуте, спресоване речення або фраза, яку можна впізнати за графічним формленням чи то за допомогою дефісів, чи то лапок. Лаконічність, неймовірна легкість, з якою ціле речення може вписатися у позицію препозитивного означення пояснює їх широке використання у газетно-інформаційних жанрах, а їхня частотність у науково-популярному тексті демонструє спорідненість цих жанрів, їхню комунікативну схожість: *“The traditional approach to ‘translation’ of research and innovation is a long road to one-size-fits-all policies* [15].

Особливо розповсюдженим структурним типом атрибутивних сполук з внутрішньою предикацією можна вважати модель імперативного судження, яка створює відчуття «пришвидшеного» читання. Нерідко таке почуття легкості створюється завдяки усвідомленому вибору односкладових дієслів, які створюють відчуття приємного ритму, автоматизують сприйняття, надають милозвучності (*pick-your-own farms, stay-at-home orders* та подібні). У наступному фрагменті атрибутивна група до того ж збагачена алітерацією, що може додати естетичної привабливості роботі з такими синтаксичними одиницями:

Their new restaurant concept, Everytable, puts fresh, nutritious grab-and-go meals into physical and financial reach of those in low-income areas [10].

В цілому, наявність атрибутивних груп із внутрішньою предикацією в науково-популярному тексті підтверджує досить високий рівень мовної свободи, який може дозволити собі автор, балансує, як і в інформаційних жанрах, між установкою на інформування та розважання читача.

Висновки. Мовні особливості науково-популярного тексту пропонують багату палітру семантико-стилістичних та синтаксичних засобів передачі думки, у цьому проявляється спорідненість науково-популярного та масово-інформаційного тексту. З іншого боку, науково-популярний текст несе складне наукове знання, але адресований нефахівцю, який достатньо ерудований і вмотивований для осягнення наукової тематики, але потребує підтримки у її сприйнятті. Іншими словами, науково-популярний текст має говорити «легко про складне».

Специфіка адресатно-адресантних відносин у цьому комунікативному просторі немовби диктує вибір структурних моделей атрибута – в цих текстах можна зустріти як розповсюджені структурні моделі термінологічної лексики, так і характерні для інформаційних жанрів моделі з внутрішньою предикацією. Таке розмаїття синтаксичних структур підтверджує синкретизм жанру науково-популярного тексту і має неабиякий лінгводидактичний потенціал для підготовки філологів та перекладачів.

Література:

1. Аракин В.Д. Сравнительная типология английского и русского языков. Учеб. пособие. 3-е изд., М.: ФИЗМАТЛИТ, 2006, 232 с.
2. Карабан В.І. Переклад англійської наукової і технічної літератури. Граматичні труднощі, лексичні, термінологічні та жанрово-стилістичні проблеми. Вінниця : Нова книга, 2004, 576 с.
3. Суперанская А.В., Подольская Н.В., Васильева Н.В. Общая терминология: Вопросы теории. М.: ЛИБРОКОМ, 2012, 248 с.
4. Романюха М.В. Англомовні атрибутивні групи як комплексна перекладознавча проблема науково-популярного тексту. «Науко-

вий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія. 2021 № 52. Частина 2. С. 169–172.

5. Гайда О., Бойко Г. Формування професійної перекладацької компетентності здобувачів вищої освіти освіти. Вісник Львівського університету. Серія педагогічна. 2021. Випуск. 35. С. 33–39
6. Крилова Т.В., Войтова О.А. Синтаксичні перетворення атрибутивних словосполучень під час перекладу газетно-інформаційних текстів. Фаховий та художній переклад: теорія, методологія, практика: матеріали доповідей V Міжнародної науково-практичної конференції 5-6 квітня 2013 р. / за заг. ред. А.Г. Гудманяна, С.І. Сидоренка. К.: Аграр Медіа Груп, 2013. С. 99–103.
7. Мелешко І.В. Особливості перекладу атрибутивних та абсолютних конструкцій в англійській та українській мовах Режим доступу: confesp.fl.kpi.ua/ru/node/1073
8. Остроушко О.А. Особливості перекладу англійських атрибутивних словосполучень українською мовою (на матеріалі інформаційних текстів). April 2010 Філологічні студії Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету 4. С. 150–155. DOI: 10.31812/filstd.v4i0.940
9. Ebersole R. How dolphin-safe is canned tuna. March 10, 2021. URL: <https://www.nationalgeographic.com/animals/article/how-dolphin-safe-is-canned-tuna?cmpid=org%3Dngrp%3A%3A%3Dsocial%3A%3A%3Dfacebook%3A%3A%3Deditorial%3A%3A%3Dadd%3Dfb20211121animals-resurfwwdolphinsafetuna&linkId=140844390&fbclid=IwAR0QvPzVTatQkYiF2tGdHPQxqBq59U4qet7y1q3TEfyRAffltpYIQIUG5aQ>
10. Di Roma K. At This L.A. Food Chain, Where You Live Decides What You Pay. July 28, 2016. URL: <https://www.nationalgeographic.com/culture/article/evertable-healthy-meals-california-food-desert>
11. Clark Howard B. Brazil Pepper-Spray Photo Highlights Exposure Risks. June 21, 2013. URL: <https://www.nationalgeographic.com/photography/article/130619-brazil-rio-de-janeiro-pepper-spray-photo-health-impacts>
12. Khadiikar D. Reprogrammable Eutelsat Quantum Satellite Shifts Missions on the Fly. December 1, 2021. URL: <https://www.scientificamerican.com/article/reprogrammable-eutelsat-quantum-satellite-shifts-missions-on-the-fly/>
13. Little By Little, Violent Video Games Make Us More Aggressive. The Times. URL: <https://time.com/34075/how-violent-video-games-change-kids-attitudes-about-aggression/>
14. Pogue D. 5G Devices Are about to Change Your Life. URL: <https://www.scientificamerican.com/article/5g-devices-are-about-to-change-your-life/>
15. The evolving relationship between business and science URL: <https://www.euroscientist.com/evolving-relationship-business-science/>
16. Романюха М.В. Англомовні науково-популярні онлайн-ресурси у викладанні перекладознавчих дисциплін. Лінгвістика. Лінгвокультурологія : «Картина світу у життєдіяльності людини» / За ред. акад. НАНВО України, проф. Ю. О. Шепеля. Дніпро : Акцент ІІІ, 2020. Т. 16. С. 81–93.

Romaniukha M. Structural and semantic aspects of the attribute in english popular science texts

Summary. The complex English attribute reveals the typological differences between the Ukrainian and English languages. Attributive constructions are practically the most common type of free word combinations in modern English, attributes can be found in every functional style, but, obviously, the structural-semantic type of a given attribute will be influenced by the genre communicative features of the text.

To analyze the structural-semantic features of the attribute in the article, we rely on texts from such well-known

popular science journals as Scientific American and National Geographic.

Linguistic features of popular science texts offer a rich palette of semantic, stylistic and syntactic means of conveying thought, which shows the affinity of popular science and mass information text. On the other hand, a popular science text carries complex scientific knowledge, but is addressed to a non-specialist who is sufficiently erudite and motivated to understand scientific topics. However, this reader needs support while reading, in other words, a popular science text is supposed to explain complex topics in an easy way.

The specificity of sender-addressee relations in this communicative environment seems to dictate the choice of structural models of the attribute – here you can find both

widespread structural models of terminological vocabulary and models with internal predication typical of informational genres. Such a variety of syntactic structures confirms the syncretism of the popular science text genre and has considerable linguistic didactic potential for the training of philologists and translators. The illustrative material of this review can enrich the source base of the disciplines "Comparative lexicology of the English and Ukrainian languages", "Comparative stylistics of the English and Ukrainian languages", "Practice of written and oral translation" and help in improving grammatical skills when learning English.

Key words: popular science text, attributive construction, economy of linguistic means, attributive constructions with internal predication.

*Руденко М. Ю.,**кандидат філологічних наук,**доцент кафедри германської та слов'янської філології**ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»*

СУЧАСНИЙ МОЛОДІЖНИЙ СОЦІОЛЕКТ: ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ТА ХАРАКТЕРНІ РИСИ

Анотація. Молодіжна мова – невичерпне джерело розвитку соціальних діалектів та мови в цілому. Її широкому поширенню та популярності сприяє глобалізація, сучасні електронні та інформаційні технології. В Україні відчувається дефіцит досліджень, присвячених комплексному розгляду теоретичних питань сучасного молодіжного соціолекту на матеріалі різних мов. До розробки теми нас спонукає багатогранність молодіжної мови та її стрімкий розвиток, відсутність усталених поглядів на проблему, перспективи для наукових досліджень, що відкриваються. Актуальність роботи обумовлена популярністю молодіжної мови не лише серед юнаків та дівчат, а й інших верств суспільства, розширенням можливостей її використання та дослідження. Стаття цікавить дослідників та зацікавлених читачів тим, що висвітлює нинішній стан молодіжного соціолекту, його характеристики з позицій представників різних лінгвістик останніх років, показує широкий спектр проблем, розкриває особливості молодіжної мови на регіональному матеріалі; виділяє мотиви використання в різних сферах, особливості, тенденції розвитку та характерні риси; дозволяє відповісти на питання, які не знаходять належного висвітлення в науковій літературі: стан та особливості молодіжного соціолекту в різних мовах, нетрадиційні словотвірні процеси, письмова форма молодіжної мови, сленг молоді іммігрантської та країн, що розвиваються. Використовувалися методи: описовий, лінгвістичного спостереження, узагальнення, інтерпретації та класифікації, порівняльний, анкетування. У перші десятиліття XXI ст. молодіжна мова змінилася: стала загальною, запозичила сленг сучасних інформаційних технологій, музикантів, наркоманів, представників LGBT; розширилася її письмова форма. У багатьох мовах молодіжний соціолект відрізняється своїми особливостями. Стрижень його – студентський сленг. Виділяється ряд характерних рис: груповий характер, прояв функцій, тематична спрямованість лексики, регіональні (територіальні) відмінності, рухливість, взаємодія з іншими підсистемами мови, синонімія, полісемія, гендерні особливості, використання письмової форми, оціночність, образність, евфемістичність, гумористичність, постійне поповнення лексики. Виділено якісні зміни, що відбулися в молодіжному соціолекті в різних мовах за останні десятиліття. Мету дослідження: аналіз та узагальнення сучасного стану, особливостей, тенденцій розвитку та характерних рис молодіжного соціолекту, розкриття поглядів мовознавців на ці питання досягнуто.

Ключові слова: молодіжна мова, студентський сленг, підлітковий сленг, соціальний діалект, сленг, жаргон, аргю.

Постановка проблеми. Молодіжна мова є стрижнем, життєдайним джерелом соціальних діалектів. Протягом свого існу-

вання вона еволюціонує, розвивається, у зв'язку із чим змінюються оцінки лінгвістів. Нині молодіжний соціолект сприймається як рушійна сила мови, що надає їй новизну, колорит, експресію. Особливо цьому сприяють сучасні електронні технології.

Актуальність і важливість цієї роботи обумовлена увагою до сленгу нинішніх юнаків та дівчат в аспекті глобалізаційних процесів, зростаючим інтересом до особливостей мовної поведінки молоді як найпрогресивнішої та найяскравішої групи сучасного суспільства. Незважаючи на наявність великої кількості робіт, присвячених розробці проблеми сучасної молодіжної мови, це питання залишається у фокусі уваги та потребує глибокого дослідження. Його вивчення допомагає простежити за тенденціями, особливостями, характерними рисами феномену молодіжного соціолекту. Наскільки відомо автору, це одна з небагатьох статей в Україні, присвячених розгляду теоретичних питань сучасного молодіжного соціолекту на матеріалі різних мов та країн. Загалом розвиток молодіжного соціолекту в Україні йде аналогічно до інших мов. Робота буде цікава читачеві тим, що в ній представлено нинішній стан молодіжної мови, її характеристики з позицій авторитетних представників різних лінгвістик, проаналізовано актуальні роботи останніх років у багатьох мовах, висвітлено широкий спектр лінгвістичних проблем молодіжної мови, розкрито особливості молодіжної мови з використанням регіонального матеріалу. До цього нас спонукає багатогранність молодіжної мови, стрімкий її розвиток, обмежена кількість комплексних робіт з молодіжної мови, відсутність усталених поглядів на проблеми соціальної діалектології, перспективи для наукових досліджень.

Насамперед дослідження вимагають питання, які не знаходять належного висвітлення в науковій літературі: стан та особливості молодіжного соціолекту в різних мовах, нетрадиційні словотвірні процеси, письмова форма молодіжної мови, сленг молоді іммігрантської та країн, що розвиваються.

Наукова новизна статті полягає в тому, що зроблено комплексний теоретичний аналіз стану та особливостей молодіжної мови із залученням значної кількості сучасних дослідницьких матеріалів різних мов, проаналізовано велику кількість актуальних питань із зазначеної тематики. Вдалося показати якісні зміни, що відбулися в молодіжній мові різних країн за останні десятиліття.

Матеріали дослідження складають положення наукових праць (наукові статті, дисертаційні дослідження), що присвячені вивченню сучасного молодіжного соціолекту. Поставлені в роботі завдання розкрито за допомогою методів: описового (взято за основу вивчення), лінгвістичного спостереження, узагальнення, інтерпретації та класифікації, порівняльного.

Використано метод отримання соціолінгвістичної інформації – анкетування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Яві молодіжного соціолекту, його характеристики та особливостям, тенденціям розвитку присвячено велику кількість наукових праць. Багато аспектів цього явища вивчені досить повно. Однак молодіжний лексикон рухливий, мінливий у часі, тому завжди актуальний та цікавий.

Під час проведення дослідження насамперед спиралися на роботи О. В. Цибізової та І. І. Галанкіної [1], І. Г. Будіаса та співавторів [2; 3], І. Г. Будіаса та П. В. Савітрі [4], Е. Хурст-Харош [5], Ф. Г. Прагама та співавторів [6], С. Ндлову [7], Л. Роелс та співавторів [8], Р. Лутвіана та С. Мафулах [9], Е. Ц. Агулар та Є. Г. Францо [10].

Зусилля вчених у дослідженні сучасного молодіжного соціолекту зосереджені на наступних актуальних питаннях: характерні риси, особливості, тенденції розвитку молодіжної мови в цілому, а також її різновидів (студентської, шкільної, підліткової, наркотичної, LGBT); джерела та засоби формування словника молодіжної мови; англійські запозичення в молодіжному сленгу; сфери використання молодіжної мови; вплив Інтернету, соціальних мереж на молодіжний сленг; письмовий молодіжний сленг; вплив на молодіжний сленг сучасної поп-культури.

І. Г. Будіаса та співавтори [2, р. 1] відзначають, що сучасний сленг активно використовується як в усній, так і в письмовій формі, яка знаходить все більше шанувальників. Автори характеризують письмовий молодіжний сленг як свіжий, яскравий, креативний; Е. Ц. Агулар та Є. Г. Францо [10, р. 148] – як відмінний смішними виразами.

Велика увага в роботах дослідників приділяється способам утворення молодіжного сленгу. С. Нешковська [11, р. 52] вважає, що найбільш продуктивними способами в багатьох мовах є: афіксація, скорочення, метафоризація, запозичення. Зокрема, суфіксація настільки популярна, що іноді молоді навіть зловживає цим способом: *hipermegasuperguay*, *hipersupermegabonito* [10, р. 148].

Дослідження О. В. Цибізової та І. І. Галанкіної [1] присвячено виявленню англійських запозичень у молодіжному сленгу, впливу англійської мови на сленг сучасної молоді. Зазначено, що в стилі терміни російським молодіжним сленгом освоюються дуже багато англіцизмів. Автори виділяють нові англійські запозичення, їх зростання, лексичні та граматичні особливості порівняно із запозиченнями попередніх років.

І. Г. Будіаса та співавтори [2, р. 4–5] звертають увагу на велику кількість скорочень, які молоді люди використовують при спілкуванні в соціальних мережах (*bro*, *brow*, *vroh* “brother”; *sis*, *sista* “sister”).

Е. А. Діланова [12, с. 876] наголошує на важливості метафоризації в сленговій мові молоді. С. Ндлову [7] у своїй статті розглядає використання метафори в молодіжному Інтернет-сленгу (у соціальних мережах) африканської молоді, наголошуючи, що цей тип словотвору є популярним серед молоді багатьох країн. Указує, що останнім часом набуває поширення цифрова комунікація, тобто створення цифрових метафор для прискорення та спрощення спілкування в соціальних мережах при письмовому спілкуванні. Завдяки використанню молодими людьми різних інноваційних прийомів, у тому числі шифру в словах, створюються яскраві метафоричні сленгізми.

І. Г. Будіаса та співавтори [3] вивчають використання сленгу в соціальних мережах і, зокрема, причини цього явища. Серед

численних причин уживання молодіжного сленгу виділяють головні: 1) заради гумору чи забави, 2) щоб виглядати сучасно, 3) для полегшення спілкування, 4) для зниження серйозності в розмові, 5) для спонукання до близькості, а також такі, як: 1) для відрекомендування себе, 2) щоб уникнути світської бесіди, 3) щоб показати перевагу, 4) щоб приховати зміст розмови.

Е. Хурст-Харош [5] аналізує та узагальнює роботи дослідників африканської молодіжної мови. Уважає, що африканська молодіжна мова користується популярністю, розвивається швидше, ніж молодіжні мови у світі в цілому, що пов'язано з багатомовністю на континенті, мобільністю молоді та множинними контактами, поширенням сленгу на сільську молоді, міжнародним впливом, зокрема через розвиток Інтернету та соціальних мереж.

Н. Гхоунане [13] розглядає наркотичний сленг алжирських підлітків, який популярний також серед дівчат. Цей сленг швидко змінюється. Найчастіше підлітки створюють жаргонні терміни, що вживаються для продажу та купівлі наркотиків, а також для видів, що широко використовуються, таких як екстазі, героїн, ЛСД і барбітурати.

Е.-М. Д. Дранге [14] проводить порівняльне дослідження сленгу підлітків у неформальній обстановці в трьох іспаномовних спільнотах (Мадрид, Буенос-Айрес та Сантьяго-де-Чилі). Описує та порівнює сленгові слова, вирази, лайки, вивчає прагматичні функції цих слів. Робить висновок, що зазначений сленг переважно регіональний. У той же час, є схожість у прагматичних функціях жаргонних слів у контексті.

Незважаючи на наявні дослідження, багато важливих питань молодіжної мови не знаходять належного висвітлення в літературі, деякі залишаються дискусійними. Немає узагальнюючих робіт з молодіжного соціолекту в різних мовах, комплексних праць, які висвітлюють молодіжну мову в загальнотеоретичному аспекті. У наявних роботах не показана повна картина змін у молодіжному соціолекті за останні десятиліття, відображені лише окремі аспекти. Наприклад, немає ґрунтового опису нинішніх особливостей молодіжної мови – письмової форми, гендерних особливостей, взаємодії молодіжного соціолекту з іншими підсистемами мови. Наше дослідження спрямоване на усунення зазначених прогалин, висвітлення та аналіз вищезазначених питань. Розглянута література дає можливість проаналізувати тенденції розвитку, характерні риси, особливості сучасного молодіжного соціолекту в різних мовах, зробити відповідні висновки для розкриття теми дослідження.

Мета статті полягала в аналізі та узагальненні сучасного стану, особливостей, тенденцій розвитку та характерних рис молодіжного соціолекту, розкритті поглядів мовознавців на ці питання.

Виклад основного матеріалу

1. Результати

1.1. Сучасний стан молодіжного соціолекту. У XXI ст. молодіжна мова змінюється: стає більш розкутою, постійно поповнюється свіжими сленгізмами з різних мов, особливо англіцизмами, у ній яскраво проявляється сленг сучасних інформаційних технологій, музикантів, мігрантів, наркоманів, представників LGBT. Широкого поширення набуває письмова форма сленгу. Сучасний сленг швидко розповсюджується через фільми (особливо американські), телевізійні програми, Інтернет; стає загальним, охоплює молоді усієї земної кулі.

Чому молоді люди не можуть обходитися без сленгу? Проведене анкетування серед студентів Донбаського державного педагогічного університету (Таблиця 1) допомагає відповісти на це запитання. Групі студентів у кількості 20 осіб (10 студентів та 10 студенток) було запропоновано в анонімній анкеті вказати основну причину (із 17-ти) використання сленгу.

Студенти обрали 7 основних причин. Відповіді свідчать, що головними причинами використання сленгу є прагнення виглядати оригінальним, висловлюватися лаконічно (пов'язане з широким використанням сленгу в соціальних мережах, мобільному зв'язку), збагачувати свій лексикон, уникати мовних штампів, наголошувати на приналежності до студентського співтовариства. Причому мотиви використання сленгу дівчатами ненабагато відрізняються від юнаків. Зазначені причини загалом відповідають мотивам використання сленгу молодими людьми багатьох країн.

Незважаючи на процеси глобалізації у світі, водночас у багатьох мовах молодіжна мова відрізняється своїми особливостями, темпами поширення. Розвиваються мови іммігрантської молоді (Франція, Німеччина). У Росії мова молоді насичена вульгарною лексикою, в Україні – евфемізмами, нецензурщиною. У побуті студентів ісламських навчальних закладів з'являється багато грубих сленгових слів. В Індонезії переважає регіональний молодіжний сленг, іноді таємний, як, наприклад, у Сурабаї (Східна Ява) [15, р. 106, 119]. У Франції поширений молодіжний сленг (*Argot commun des jeunes*), який носить всепроникний характер: *accro* «наркоман», *fic* «поліцейський», *tes* «чувак, самець, сутенер», *pote* «приятель» [16, р. 209–210, 221]. Дуже швидко процес зміни молодіжної мови відбувається в країнах, що розвиваються, зокрема на африканському континенті [5, р. 1–2].

Найбільш віддані молодіжній мові підлітки [3, h. 194–195], школярі, студенти, представники різних молодіжних субкультур та спільнот. Наприклад, поширений французький молодіжний сленг включає студентський сленг, сленг середньої школи, сленг коледжу, сленг реперів та інші молодіжні мікросленги [16, р. 211].

Повсюдно шириться молодіжний наркотичний сленг, носії якого від використання метафор і прізвиськ, переходять до складніших кодів: *007s or 69s* – Ecstasy/MDMA; *100s or 25s* – LSD; *151* – Crack cocaine [13, р. 422].

Популярний молодіжний міський сленг, особливо в столицях та великих містах. Деякі міські молодіжні мови виникають із злочинних аргів (ісікамто (*Isicamtho*) та цоцитал (*Tsotsitaal*) у Південній Африці) і несуть їхній відбиток [5, р. 2].

Молодь багатьох країн (особливо студенти, геймери) активно використовує повсякденно, в Інтернет-спілкуванні ігровий сленг, який поступово входить до загальноживаної лексики. У більшості випадків він складається з англіцизмів, іноді використовується серед молоді як спосіб приховати зміст сказаного від оточуючих, сприяє розширенню та інтернаціоналізації сленгу [17, р. 580–582, 587].

Розширюється сфера застосування молодіжного сленгу. Він постійно використовується не тільки в неформальній обстановці [18, р. 35–36], але також у навчальних закладах, офісах, часто застосовується при спілкуванні юнаків та дівчат з представниками старших поколінь, у кінофільмах [19, h. 46], рекламі, засобах масової інформації, художніх книгах, текстах пісень [6, р. 72], Інтернеті, мобільному зв'язку [7, р. 3]. Лідерство в поширенні сленгу займають соціальні мережі [18, р. 35–36]. Тут сленг відрізняється різноманітністю, швидким розповсюдженням [8, р. 1], постійною мінливістю, масовим використанням [3, h. 195]. Молодіжний сленг широко представлений на сайтах російськомовних соціальних мереж та блогів, в Інтернет-публікаціях та чатах [1, с. 686].

Творці контенту в соціальних мережах, у тому числі на YouTube, блогери впливають на мовну поведінку підлітків. З цією метою прагнуть до оригінальності своєї мови шляхом створення та використання нових, унікальних слів та фраз, перемикання коду, змішування коду та сленгу. Популярні ютубери та влогери в Індонезії часто використовують у спілкуванні жаргон і сленг: *kyu* «мелодія», *asshiaoapp*, *mantul* «справді добре», *tercyduk* «наздогнав», *receh* «монета», *baper* «бAPER», *unch* «висока», *woles* «розслабитися», *bosque* «ліс» [4, р. 1, 4].

1.2. Характерні риси, особливості, тенденції розвитку молодіжного соціолекту. Виявляються нові тенденції в розвитку групового молодіжного сленгу. З одного боку, у різних країнах студенти, підлітки, спільноти музикантів, LGBT, скейтбордистів, наркоманів, злочинців мають свій унікальний жаргон, насамперед використовуючи його в групових чатах, соціальних мережах [6, р. 72], щоб відгородитись від сторонніх. У той же час, ознакою сьогодення стало поширення сленгових слів за межі групи. Особливо це притаманно групам певної спрямованості (футбольних уболівальників, байкерів, музичних фанатів) [3, h. 193]. У багатьох молодіжних мовах спостерігається рух від окремих молодіжних жаргонів до єдиної молодіжної мови. Підлітки з різних країн, завдяки процесам глобалізації, Інтернету, почуваються частинкою суспільства однодумців. Молодіжні підгрупи вже не так чітко вирізняються зі своїм сленгом.

Таблиця 1

Причини використання сленгу

Причини використання сленгу	Відповіді студентів		Відповіді студенток		Разом	
	Кіль-кість	%	Кіль-кість	%	Кіль-кість	%
Для задоволення			1	10%	1	5%
Відрізнитися від інших, виглядати оригінальним	3	30%	2	20%	5	25%
Уникати мовних штампів	1	10%	2	20%	3	15%
Виразитися лаконічно, чітко	2	20%	2	20%	4	20%
Щоб збагатити лексикон	2	20%	1	10%	3	15%
Щоб привернути співрозмовника до себе			1	10%	1	5%
Щоб підкреслити свою приналежність до певної спільноти, групи	2	20%	1	10%	3	15%
Разом	10	100%	10	100%	20	100%

У сучасному молодіжному сленгу дослідники налічують понад 20-ти функцій, виділяючи, на свій розсуд, головні, часто під різними назвами. Широко поширені: репрезентативна/ідентифікуюча/сигнальна, експресивна, корпоративна, комунікативна, ігрова, конспіративна.

Популярна в багатьох мовах емоційно-експресивна функція, яку також називають емотивною або емоційно-виразною, зустрічається чотирьох типів: іронічна, жартівливо-фамільярна, несхвальна та загрозна. Для створення експресії молоді у спілкуванні використовує багато засобів, наприклад, вокативи. У російській мові: Настя – *Нэски*; Руслан – *Русь*, *русич* [20, с. 246]. В іспанській мові популярні вокативи, що вказують на вік, професію, стать, описують відносини між співрозмовниками. Феномен молодіжної мови – інтенсифікатори. В іспанській мові: *super-*, *mazo*, *to(do)*, у т. ч. високоекспресивні: *puto* (бля) [8, р. 7].

Певна частина молоді (представники субкультур, солдати, студенти, школярі, діти, наркомани, LGBT), як і раніше, віддана конспіративній функції соціолекту, що свідчить про живучість арготизмів у молодіжній мові: *крематорій* «школа», *пахан* «директор школи», *развлекуха* «вечір відпочинку». Одна з цілей – приховати зміст сказаного від оточуючих [17, р. 587; 2, р. 1]. У США арготизми присутні в соціальних мережах, реп-піснях молодих людей з передмістя [21, р. 160]. На сучасному етапі молодіжна мова відрізняється вираженою тематичною спрямованістю, охопленням широкого кола явищ і понять. В її основі лежить антропоцентризм. Виділяються лексико-тематичні групи, що фіксують негативні явища, проведення часу, взаємини. Очевидно виділяється тема «секс». У більшості мов мінімально представлені слова, що стосуються роботи та навчання.

Примітно, що, незважаючи на безліч негативних жаргонних найменувань, молодіжний соціолект залишається позитивним феноменом.

Тематика молодіжної сленгової лексики в різних мовах збігається і відображає типові інтереси молоді в навчальній діяльності та проведенні часу. Наприклад, сленг молодих росіян і французів визначається наявністю спільних тематичних полів і формує їхню мовну картину світу [22, р. 243]. Їм властиві загальні елементи, такі як «людина», «навчальний процес», «наркоманія/алкоголь», «краса/неподобство».

Молодіжний соціолект виявляє регіональні (територіальні) відмінності. У Німеччині, наприклад, місцеві особливості німецької молодіжної мови виражені сильніше, ніж в інших європейських мовах. Порівняння сленгу підлітків з різних іспаномовних угруповань (Мадрид, Буенос-Айрес і Сантьяго-де-Чилі) свідчить про те, що вони використовують у спілкуванні деякі загальні сленгові слова, але переважає в кожному регіональний сленг [14, р. 6–7, 11–12]. Місцеві особливості лексики характерні для учнівської молоді. Наприклад, шкільний та студентський сленг в англійській, німецькій, українській та російській мовах регіонально та територіально обмежений, оскільки учні та студенти певного навчального закладу мають свої специфічні реалії.

У низці країн (Росія, Іспанія) превалує загальномолодіжний соціолект, регіональні відмінності незначні [10, р. 147–148].

Загальносвітова тенденція: жаргонізми, що зародилися у великих містах, поповнюють загальномолодіжну мову [23, h. 1]. Водночас, живлять загальномолодіжний соціолект і регіональні молодіжні мови.

Загалом, останні десятиліття спостерігається тенденція до зближення регіональних мов, їх нівелювання, загальномолодіжний соціолект охоплює дедалі більше територій.

Молодіжний соціолект виявляє стрімку мінливість, плинність лексичної системи [24, с. 80; 1, с. 692]. Мова молодіжних груп оновлюється приблизно кожні три роки. Динамічна та рухлива шкільна лексика. Наприклад, словниковий запас сленгізмів індонезійських школярів постійно змінюється відповідно до обстановки [23, h. 2]. Швидким створенням нових термінів відрізняється мова конголезької молоді [5, р. 4]. Часто змінюється сленг молодих угорців, які постійно використовують нові вирази [25, р. 116].

Помітною рухливістю відрізняється молодіжний наркотичний жаргон. Н. Гхоунане [13, р. 420–421] відзначає швидке старіння та перехід у розряд повсякденного мовлення заповненого наркотичного сленгу алжирських підлітків.

Особливо нестійка в часі молодіжна оцінна лексика. На зміну словам типу *железно*, *потрясний*, *дико* (лексика російської молоді 1950–1960-х рр.) прийшли *стрёмно*, *зашиквар*, *фирмовий*.

З огляду на вищенаведе, не можна заперечувати спадкоємність молодіжного соціолекту. Л. Беллоне [26, р. 330–331, 334] фіксує наявність лексики молодіжного сленгу 1960-х рр. у молодіжній італійській мові кінця ХХ–ХХІ ст. Кожне покоління іспанської молоді вводить у свій лексикон жаргонні слова, які раніше не використовувалися багато років: *marrón*, *movida*, *tío*, *tronco* [10, р. 149].

Молодіжний соціолект тісно взаємодіє з іншими підсистемами мови, відзначається розмитістю кордонів [1, с. 692]. Молодіжна субстандартна лексика проникає в мови: літературну, розмовну, місцеву, національних (етнічних) меншин. Літературне, розмовне мовлення, місцеві мови, у свою чергу, є багатим джерелом поповнення лексики молодіжного соціолекту.

Істотно впливає на молодіжну мову лексика злочинних угруповань, наркотичних груп, тюремне арго. Наприклад, молодіжний італійський жаргон насичений лексикою з мови злочинців. Цьому сприяють телесеріали для молоді [27, р. 487–488]. Молодіжна мова, у свою чергу, поповнює кримінальний жаргон.

Розповсюдженню сленгізмів з різних підсистем, їх впливу на молодіжну мову, соціолекти різних молодіжних спільнот суттєво сприяє Інтернет: соціальні мережі, чати, форуми.

У багатьох мовах рішуче заявляє про себе жіночий молодіжний сленг. Е. Бойлу та Д. Кардаш [28, р. 77–87] відзначають прагнення багатьох студенток до освоєння молодіжного сленгу турецькою мовою. Своєрідність жіночого сленгу проявляється в Інтернеті. Наприклад, на молодіжному розважальному гумористичному сайті *1cak.com* жіночий сленг, на відміну від чоловічого, відзначається ввічливістю, відсутністю грубості та образ [29, р. 125].

Часто в жіночому сленгу виявляються свої особливості. Наприклад, мадридські школярки, дівчата, щоб надати мові більш ніжний і довірчий тон, уживають групу сленгових слів, що закінчуються на *-i*: *besis*, *gıapi*, *holi*, *okis* [10, р. 149].

Поряд із повсюдною активізацією жіночого молодіжного мовлення, у деяких країнах цей процес затримується. Наприклад, в Ярмуцькому університеті (Йорданія) сленг використовують лише студенти чоловічої статі [30, р. 106].

Завдяки Інтернету, мобільному зв'язку примітною особливістю молодіжної мови стала її письмова форма, яка в умовах сьогодення суттєво не відрізняється від усної. Особливо широко молодіжний письмовий сленг поширений у соціальних мережах, платформах, сервісах. Письмовий молодіжний сленг часто використовується як гра, творчість. При спілкуванні в Інтернеті, мобільним зв'язком активно застосовується перемикування, змішування коду, інтерференція, скорочення та аббревіації, ігнорується правильне написання слів. При цьому, у багатьох молодіжних мовах домінує англійська мова [3, h. 193].

Юнаки та дівчата активно використовують нову форму спілкування – нетспік, що включає характерні ознаки як усного, так і писемного мовлення. Комп'ютерні гравці використовують спосіб спілкування, названий leetspeak або leet. При цьому літери замінюються цифрами або іншими символами, наприклад: Me g0 gr4b s0Me k0rph33 (I am going to grab some coffee).

Сучасний молодіжний сленг вирізняється яскраво вираженим оцінним характером. Така лексика має позитивну, негативну, нейтральну, амбівалентну оцінку («Жерсть!», «Піпець!», «Треш!», «бугай»). Позитивна оціночність виражається переважно в межах тематичних полів: «Музика, дозволення», «Краса», «Дружба, дружня бесіда», «Чоловік», «Кохання, сексуальні стосунки»; негативна – «Освіта», «Виродливість», «Людина», «Богуздтво», «Злочин», «Дурність», «Втома». Подібне характерно для молодіжного сленгу в різних мовах, зокрема для французької та російської [22, p. 246, 248].

У молодіжному сленгу переважає знижена, груба емоційно-оцінна лексика (несхвалення, зневага, презирство, приниження). Хоча останнім часом більше з'являється лексичних одиниць, що виражають схвалення і позитивну семантику: *кавайний, няшний, бестовий, зая*.

Оціночна лексика нестійка в часі та постійно оновлюється.

Мова юнаків та дівчат завжди підкреслено емотивна та образна. Образність є основною ознакою молодіжної лексики.

Сучасному молодіжному сленгу характерна евфемістичність, яка має характер «стеба, баламутства».

Одним із основних експресивних відтінків, який несе із собою молодіжна сленгова лексика, є гумористичний. Сленг використовується для вираження сильних та яскравих емоцій у гуморі [6, p. 72]. А. Аль-Харшах та співавтори [30, p. 106] з приводу сленгу студентів-хлопців в Ярмуцькому університеті (Йорданія) пишуть, що ці висловлювання використовуються, щоб створити атмосферу гумору, веселощів та розваг.

Тенденцією сучасного молодіжного соціолекту є синоніміка. Наприклад, в українському студентському сленгу: *герла – матільда – клава – телиця – тьотка* – «дівчина».

У всіх мовах об'ємними є синонімічні ряди, що належать до тематичних груп: «людина», «дружба», «секс», «шкідливі звички», «проведення часу», а також ті, у центрі яких знаходяться поняття «набридливість», «зрада». У той же час, синонімічний ряд за тематичною групою «навчання» в сучасній молоді не користується популярністю.

Молодіжному сленгу властиве явище синонімічної атракції.

Окрім синонімії, молодіжній мові характерні антонімічні стосунки. Широко використовуються омоніми, топоніми.

Джерела та засоби формування словника молодіжного сленгу різноманітні, стрімко рухливі. У більшості мов найбільш поширені: 1) метафоризація, 2) афіксація, 3) метафоризація + суфіксація, 4) усічення + суфіксація, 5) усічення, 6) іншомовні запозичення, 7) ідіоматизація, 8) запозичення внутрішньомовні, 9) еративи, 10) нетспік. Значну роль грають Інтернет (переважає), телебачення, радіо, кінофільми, художня література, пісні, реклама.

Свої особливості відзначаються в словотворі молодіжного Інтернет-сленгу. Тут на першому місці стоять скорочення (1) усічені слова, 2) аббревіація). Яскрава тенденція – еративи (орфографічні та графічні), форма спілкування нетспік (netspeak). Наприклад, у багатьох мовах світу молодь у соціальних мережах активно застосовує цифрову комунікацію. Зазначене явище поширене серед африканської [7, p. 1–3], індонезійської [9, p. 56] молоді.

У молодіжних соціолектах різних мов часто є і превалюють свої, особливі механізми словотвору. У французькому молодіжному сленгу найбільш поширені: 1) метафоризація та метонімізація, 2) запозичення, 3) ідіоматизація, 4) суфіксація, 5) верлан, 7) усічення [22, p. 242]. У створенні перуанського молодіжного сленгу (jeringa) активно використовуються семантичні процеси (метафора та метонімія), а також морфологічний спосіб словотвору (усічення, суфіксація, інверсія) [31, p. 318–319].

Проведене, як зазначалось, анкетування студентів Донбаського державного педагогічного університету дозволило визначити джерела та засоби формування словника студентського сленгу в регіоні. Представлені студентами списки сленгізмів, які вони використовують у спілкуванні, зведені до єдиного списку (170 одиниць). Зазначені сленгізми були класифіковані за способами словотвору та поповнення молодіжного сленгу (Таблиця 2).

Таблиця 2

Джерела та засоби формування словника студентського сленгу

Найменування	Кількість слів	Відсоток
Афіксація	34	20%
Абревіація	14	8,2%
Усічення	8	4,7%
Метафоризація	29	17%
Лексика кримінального та злочинського жаргону	41	24%
Іншомовні запозичення	32	19%
Полісемія	8	4,7%
Фонетична мімікрія	2	1,2%
Телескопія	2	1,2%
Разом	170	100%

Найбільш продуктивними способами словотвору та поповнення студентського сленгу в регіоні є такі: лексика кримінального та злочинського жаргону (пояснюється тривалими бойовими процесами в регіоні та нездоровою криміногенною обстановкою), іншомовні запозичення, афіксація, метафоризація, аббревіація.

У більшості молодіжних мов виявляються численні приклади метафоричного мовлення. Виникнення нових слів спирається на метафору (*автомат* «залік, отриманий автоматично за результатами поточної успішності»), метонімію (*звір* «студент біологічного факультету») або – рідко – синекдоху (*борода* «зубрила, відмінник»). Наприклад, метафорами рясніє мова африканської молоді. У нігерійській молодіжній мові метафори широко використовуються в жартівливих темах, присвячених сміливості та мужності, спричинених уживанням алкоголю [5, р. 4]. У Південно-Африканській Республіці, Зімбабве рясніє метафорами мова спільноти міської молоді Санкамто (S'ncamtho) [7, р. 1–2].

Важливу роль у словотворенні сленгу грають запозичення з іноземних мов, насамперед англійської. Багато в чому цьому сприяють соціальні мережі та інші можливості Інтернету [8, р. 1]. О. В. Цибізова та І. І. Галанкіна [1, с. 688] відзначають постійне стрімке зростання англійських запозичень у сленгу російської молоді. В Індонезії навіть маленькі діти застосовують сленгові слова та фрази іноземними, регіональними мовами. Особливо подібне поширене під час спілкування в чатах з друзями [4, р. 5].

Використання тих чи інших процесів словотвору в сленгу залежить від ситуації та обстановки, форми, в якій відбувається спілкування. Канадський поп-співак Джастін Бібер у текстах, з якими він звертається до шанувальників своєї творчості в Інстаграм, використовує сім процесів формування сленгових слів: 1) відсікання, 2) змішування, 3) акронім, 4) запозичення, 5) деривація, 6) створення нових слів та 7) множинні процеси. З метою економії часу найчастіше використовує відсікання (54%). У той же час, у фільмі "Straight Outta Compton" виявлено шість процесів утворення сленгових слів [6, р. 71–75].

Молоді люди у формуванні лексичного фонду часто використовують полісемію (*жерсть* «1) "листова залізо", 2) сленг "щось незвичайне"»). Е. А. Діланова [12, с. 874–876] відзначає багатозначність молодіжної мови, насиченої сленговими метафорами, в англійській мові піддослідних. Р. Лутвіана та С. Мафулах [9, р. 57] звертають увагу на різне значення сленгових слів залежно від контексту в мовленні персонажів у коміксах "Mad about Millie" та "Deadpool vs Old Man Logan".

1.3. Висновки. Серед нових та важливих явищ у молодіжному соціолекті виділимо: 1) повсюдну відданість молодих людей сленгу, на поширення якого суттєво впливають сучасні електронні та інформаційні технології. Крім загальномолодіжного, у багатьох країнах шириться сленг наркотичний, міський, ігровий, LGBT. Водночас, у багатьох мовах молодіжний сленг відрізняється своїми особливостями. Розширюється сфера застосування сленгу. Особливо це притаманно соціальним мережам, груповим чатам, мобільному зв'язку; 2) у багатьох молодіжних мовах спостерігається рух від окремих молодіжних жаргонів до єдиної молодіжної мови; зближення регіональних мов та розширення загальномолодіжного соціолекту; підвищення значущості функцій; типовість тематики сленгової лексики, що відображає інтереси молоді різних країн у навчальній

діяльності та проведенні часу; стрімка мінливість молодіжного сленгу і, водночас, збереження спадкоємності; тісний взаємозв'язок з іншими підсистемами мови, особливо кримінальним жаргоном; популярність жіночого молодіжного сленгу; яскраво виражений оцінний характер, емотивність, образність, евфемістичність, гумористичність; широке поширення емоційно-експресивних сленгізмів; 3) примітна особливість – письмова форма мови, синоніміка, антонімічні відносини; різноманітність засобів формування словника молодіжного сленгу, особливо поширення метафоризації, афіксації, усичення, запозичень іншомовних (насамперед англіцизмів) та внутрішньомовних, еративів, нетспік.

Виходячи з аналізу вважаємо, що нами розкрито та узагальнено сучасний стан, характерні особливості молодіжного соціолекту, погляди мовознавців на ці питання.

2. Дискусія. У цій статті ми спираємося на теоретичну основу, сформовану дослідниками молодіжного соціолекту в багатьох мовах.

Наші висновки про зміну молодіжної мови, прихильність юнаків і дівчат сленгу ґрунтуються на процесах глобалізації у світі, що відбуваються, міграції молоді, стрімкому розвитку сучасних електронних та інформаційних технологій, поширенні англомовних фільмів, пісень, насичених молодіжною сленговою лексикою та впливом зазначених факторів на молодіжну мову. Зазначені висновки мають значення в рамках дослідження, тому що підтверджують поставлену нами мету: виявити зміни, які відбулися в молодіжному сленгу, їх причини, мотиви, що спонукають молодих людей використовувати сленг. Особливо швидко процеси зміни молодіжної мови, поширення сленгу відбуваються в країнах, які розвиваються, наприклад, на африканському континенті, що викликано розвитком на цій території цифрових комунікацій, соціальних мереж, багатомовністю, популяризацією молодіжної мови через музику (особливо хіп-хоп і пов'язані з ним форми; використання англійської мови в хіп-хоп), поезію, кіно та інші творчі можливості [5, р. 1–4].

Чому ми стверджуємо, що новаторами розвитку молодіжної мови є студенти, підлітки, представники різних субкультур? Цей результат викликаний тим, що лідерство студентів пояснюється їхньою розкутістю, широким кругозіром, грамотністю, володінням іноземними мовами, мобільністю. Представники субкультур також мобільні, спілкуються на міжнародному рівні, розкуті та ексклюзивні у своєму мовленні, запозичують багато англіцизмів [13, р. 421–422; 15, р. 107, 119]. Підлітки особливо активні щодо сленгу в соціальних мережах, які стали їх стилем життя [3, h. 192–193]. Вони створюють свою універсальну мову, використовуючи широкий спектр інноваційних мовних форм. Ця мова відрізняється від інших, але пов'язує підлітків із членами групи [8, р. 1–2].

Чому ми наголошуємо на важливості групового сленгу? Використовуючи його, молоді люди стверджують та ідентифікують себе в групі, реалізують колективну ідентичність. У той самий час, з кінця ХХ ст. підлітки з різних країн, завдяки процесам глобалізації, Інтернету, почуваються частинкою суспільства однодумців. Це свідчить про те, що молодіжний сленг – не національна особливість однієї мови, а інтернаціональний феномен. Змінюється функція сленгової мови, яка тепер не обмежується певними групами, а використовується багатьма [3, h. 194]. Молодіжна мова стає соціальним

різновидом мови, засобом невимушеного спілкування в колі однолітків. Йде стирання кордонів між сленгом та розмовною, літературною мовою.

Важливою рисою сучасної молодіжної мови є прояв її функцій. Думка лінгвістів про значимість функцій неоднозначна, що пояснюється національними традиціями, особливостями мови, особистим розумінням проблеми, а також тим, що значимість функцій у сленгу не є постійною величиною, схильна до перерозподілу [1, с. 692]. Підставою для виділення нами за важливістю репрезентативної/ідентифікуючої/сигнальної, експресивної, корпоративної, комунікативної, ігрової, конспіративної функцій є їх значущість та корисність для молодих людей.

Цікавим для дослідження є питання тематики сленгової лексики. Чому ми відзначаємо як яскраво виражену антропоцентричність молодіжного сленгу? Ця теза важлива, оскільки переважна більшість слів неформальної мови молоді пов'язана з особистістю та її проявами. Найбільш активно використовуються лексичні одиниці, що належать до сфери оцінки особистості та її реалізації в молодіжному соціумі, виражають настрої, ставлення до людей та ситуацій, реалії спілкування. У той же час, приналежність сленгізмів до тієї чи іншої тематики іноді буває умовною, тематичні групи можуть перетинатися [1, с. 689–691]. Питання актуальності лексико-тематичних груп, пов'язаних із проведенням часу, взаємовідносинами та неактуальності – пов'язаних із навчанням, роботою, пояснюється таким екстралінгвістичним фактором як спосіб життя. Нецікаві теми відсутні в молодіжному лексиконі в зв'язку з неактуальністю. Молодь насамперед сприймає тематику та лексику негативної спрямованості.

Аналіз показує, що лінгвістів цікавить питання єдності/регіональних відмінностей молодіжної лексики. Ми відзначаємо цей результат, оскільки територіальні відмінності молодіжних соціолектів обумовлені лінгвальними та екстралінгвальними особливостями регіону функціонування. У той же час, зближення молодіжної лексики в багатьох мовах останніми роками спричинене активною міграцією молоді в межах своєї країни, збільшенням інтенсивності контактів, особливо завдяки Інтернету.

Молодіжна сленгова лексика стрімко рухлива, постійно збагачується та оновлюється. Це зумовлено тим, що все менш виразне швидко зникає, нові одиниці з'являються як результат швидкої зміни поколінь та оновлення їхньої мови, прагнення підлітків протиставити себе дорослим, виділитися [11, р. 50], бурхливим розвитком сучасних комп'ютерних, хмарних, мобільних та інтернет-технологій [32, р. 399]. Наприклад, російський молодіжний сленг у стислі терміни освоює величезну кількість англіцизмів. Зважаючи на рухливість сленгу англіцизми встигають проходити лише початкові або проміжні етапи мовної адаптації, а потім змінюються новими одиницями [1, с. 693–694]. У молодих наркоманів, представників LGBT швидко рухливість, оновлення сленгових лексичних одиниць та виразів пов'язані з бажанням приховати від сторонніх зміст сказаного.

До питання швидкої змінності/живучості молодіжних сленгізмів слід підходити диференційовано. Цей результат ґрунтується на тому, що одні пласти лексики швидко змінюються, інші – ні. Живучість забезпечують стійкі групи молоді, наприклад музикантів. Важливе значення має експресивність сленгових одиниць. Сленгізм, що втратив експресивність, зникає,

зберіг – продовжує функціонувати. Слід урахувати існування базового ядра сленгової лексики. Такі сленгізми існують довго.

Є досить доказів тісної взаємодії молодіжного соціолекту з іншими підсистемами мови. Вичленувати його як замкнуту підсистему можна лише умовно. Особливо молодіжна мова реагує на явища ззовні, що відрізняються незвичністю, новизною, екстравагантністю. Вона живиться всім новим, нетрадиційним чи відкинутим: мовленням музичних фанатів та наркоманів, комп'ютерним жаргоном та міським просторіччям, англійською мовою та злодійським арго. У свою чергу, основними причинами впливу молодіжного соціолекту на інші підсистеми мови є його відкритість і те, що він став засобом спілкування в повсякденному житті, відрізняється яскравістю, експресивністю, дотепністю.

Констатуємо прагнення молодих жінок створювати молодіжні сленгізми. Це викликано підвищенням активності жінок у всіх сферах суспільства, розкріпаченням їхньої поведінки, проявом більшої самостійності та незалежності від чоловіків.

Використання молодіжної мови в засобах масової інформації, глобальній мережі Інтернет, рекламі, художній літературі, поп-культурі сприяє розширенню її природної сфери вживання та широкому застосуванню письмової форми – свіжого явища сучасності. У зв'язку з обмеженням прямих контактів між людьми через світову пандемію, пов'язану з COVID-19, письмова мова молоді отримала серйозний поштовх у 2020–2022 рр. Цей результат викликаний тим, що популярність та широке застосування письмової форми сленгу, у т. ч. при цьому вживанні засобів словотвору, таких як скорочення та абревіація, ігнорування правильного написання слів, форми спілкування нетпк (netspeak), стилю літспк (leetspeak) суттєво впливає на спілкування молодих людей, урізноманітнює та збагачує молодіжний соціолект.

Молоді люди прагнуть зробити свою мову яскравою, оригінальною, свіжою та гострою, тому вона відрізняється оціночністю (з переважанням негативної оцінки), образністю, евфемістичністю, гумористичністю. Виділимо причини, з яких негативно заряджених лексем у молодіжному сленгу більше, ніж позитивних: 1) негативні сторони життя сприймаються молоддю набагато гостріше, ніж позитивні; вони викликають емоційну реакцію; 2) багато таких одиниць іронічно забарвлені; молоді за рахунок цих сленгізмів досягає ігрового або жартівливого ефекту. Оціночна лексика нестійка в часі, слова-оцінки схильні до мовної моди. Тому часто швидко поширюючись у молодіжному середовищі вони внаслідок великої частотності вживання втрачають свою образність та експресивність і перетворюються на своєрідні мовні штампи. Унаслідок цього в мовленні завжди існує потреба в нових оціночних словах, а оскільки є потреба, такі слова виникають (*залізно, залізобетонно, класно, потрясно, хіпово, екстазно* та ін.).

Наше твердження про синонімічність молодіжного сленгу пояснюється його творчим характером. Кожне нове покоління носіїв мови намагається виразити себе через мову, створюючи нові одиниці сленгу, особливо в тих сферах, які цікаві для сучасного суспільства. Активне створення синонімії викликане прагненням урізноманітнити експресивні засоби вимови, знайти більш виразні прийоми позначення предметів і явищ дійсності, забезпечити новизну і незвичайність у вживанні,

а іноді й просто в зв'язку з мовною модою або сліпим наслідуванням.

Відмінна риса молодіжної мови – прагнення до словотворчості. Дане твердження ґрунтується на тому, що з метою створення своєї власної ідентичності, групової прихильності, юнаки та дівчата, як правило, використовують широкий спектр інноваційних мовних форм, насамперед у лексичній сфері [8, р. 2]; намагаються яскравіше, емоційніше висловити своє ставлення до описуваного предмета або події, дати оцінку тому, що відбувається. З цією метою вдаються до найбільш продуктивних механізмів словотвору: метафоризації, використання карно-кримінального аргю, зовнішніх запозичень (особливо з англійської мови), афіксації. Застосовуються нові, нетрадиційні форми. При спілкуванні в соціальних мережах активно використовуються еративи, аббревіація, цифрова комунікація, щоб скоротити текст і зберегти жвавість висловлювання; створюється безліч метафор, зокрема на основі чисел. Це пов'язано з необхідністю створення коротких текстів, економією часу, творчістю [7, р. 3, 7]. Р. Лутвіана та С. Мафулах [9, р. 61] уважають, що на індонезійських студентів, які вживають сленгові слова, утворені в основному за рахунок застосування нестандартного написання, змішування індонезійського слова з іншим іноземним словом, зміни написання слова, уплинув стиль правопису, що використовується під час спілкування в соціальних мережах.

І. Г. Будіаса та співавтори [2, р. 1] відзначають продуктивність підлітків у словотворенні. При повсякденному спілкуванні вони схильні творчо створювати нові слова, використовувати існуючі слова в нових варіаціях, складати речення, нові висловлювання шляхом об'єднання різних елементів (шляхом комбінації різних мовних варіацій), які раніше не використовувалися.

Наше дослідження підтверджує, що багатозначність – характерна риса молодіжних соціолектів. У той же час, є й інші думки з цієї проблеми. Наприклад, О. В. Благовіщенська [33, с. 8] стосовно мови молоді в Японії констатує, що більшість молодіжних жаргонізмів однозначні. Як правило, одна лексична одиниця може мати максимум два значення. Уважаємо, що цей висновок нехарактерний для молодіжного соціолекту більшості мов.

Отже, констатуємо, що в молодіжному соціолекті останні десятиліття відбулися істотні зміни: він став розкутішим, постійно поповнюється англіцизмами, шириться використання письмового сленгу. Анкетування студентів показало основні причини використання сленгу студентами: насамперед, щоб відрізнитися від інших, уникати мовних штамів, висловлюватися лаконічно.

Молодіжна мова в різних мовах має свої особливості. Удалося виявити: найактивніші групи, спільноти, які вживають сленг (студенти, школярі, підлітки, представники різних молодіжних субкультур та спільнот); поширені різновиди сленгу (наркотичний, міський, ігровий); сфери застосування (лідерство займає Інтернет, у т. ч. соціальні мережі).

Визначено найбільш продуктивні джерела та засоби формування молодіжного сленгу. У результаті анкетування встановлено, що студенти Донбаського державного педагогічного університету у формуванні сленгового словника явну перевагу (порівняно з молоддю інших регіонів) віддають запозиченням із лексики кримінального та злочинського жаргону, афіксації, іншомовним запозиченням (Таблиця 2).

Визначено свіжі тенденції в розвитку молодіжного сленгу, у т. ч.: а) поширення сленгових слів за межі групи, рух від окремих молодіжних жаргонів до єдиної молодіжної мови; б) підвищення значущості функцій, особливо експресивної; прихильність певної частини молоді до конспіративної функції; в) виражена тематична спрямованість; антропоцентризм в основі молодіжної мови тощо.

Існує достатньо підстав стверджувати, що сучасний молодіжний сленг відрізняється яскраво вираженим оцінним характером; йому характерні емотивність, образність, евфемістичність, гумористичність.

Отримані результати в основному узгоджуються з актуальними знаннями по темі. З нового слід виділити: 1) розвиток сленгової мови іммігрантської молоді; 2) вульгаризація та евфемізація молодіжної мови в Росії та Україні; 3) швидке поширення сленгу в країнах, що розвиваються, зокрема на африканському континенті; 4) сплеск використання лексики кримінального та злочинського жаргону в Донбаському регіоні (на прикладі проведеного анкетування студентів).

Значення та важливість результатів полягає в тому, що аналіз використання молодіжного сленгу проведено комплексно, на великій кількості іноземних мов; результати дозволяють побачити стан та розвиток молодіжного сленгу в багатьох країнах. Розглянуто широкий спектр лінгвістичних питань молодіжної тематики, порушено проблеми, які недостатньо висвітлені в публікаціях інших авторів і через багатогранність досліджуваної теми відкривають можливості для її подальшого глибокого і всебічного вивчення.

Наш аналіз матеріалу за темою, результати та висновки підтверджують думку вчених, що сучасна молодіжна мова – явище складне, багатопланове, що має безліч відмінних рис. Молодіжний соціолект постійно розвивається, без нього неможливе існування будь-якої мови. Цей феномен досліджено далеко не у всіх параметрах, тому потребує подальшого вивчення.

Висновки. Матеріал, викладений у статті, дозволяє зробити такі висновки. У XXI ст. молодіжний соціолект суттєво змінився порівняно з мовою попередніх десятиліть: звужується частка групового сленгу, шириться загальномолодіжний. Молодіжна мова стає загальною в масштабах планети. Вона знаходиться під впливом комп'ютерного сленгу, Інтернет-сленгу, мобільного зв'язку, музикантів, наркоманів, представників LGBT. Усе більшої популярності набирає молодіжний письмовий сленг. Широко використовуються нетрадиційні засоби словотвору. Водночас, у різних мовах молодіжний сленг має свої особливості: переважання групового сленгу, велика кількість запозичень із сленгу злочинців, евфемістичність, виражений регіональний характер, розширення іммігрантського сленгу. Стрижнем молодіжної мови є сленг студентів та підлітків. Активно заявляє про себе сленг молодіжних субкультур. Відрізняються характерні особливості сучасного молодіжного соціолекту (груповий характер, функціональність, тематична спрямованість лексики, рухливість, взаємодія з іншими підсистемами мови, гендерний характер, запозичення англіцизмів, розширення письмової форми, оцінність, емотивність, образність, евфемістичність, гумористичність лексики), з одного боку, що свідчать про його тісний зв'язок із загальнорозмовною мовою, з іншого – про наявність своїх, індивідуальних особливостей. Матеріали нашої роботи свідчать про значний внесок, що вносять мовознавці багатьох

країн у дослідження та висвітлення стану сучасного молодіжного соціолекту, який відкриває широкі можливості для творчості та наукового пошуку. Розкриття вищевикладених результатів та висновків свідчить про досягнення поставлених цілей у статті.

Значення результатів дослідження полягає в тому, що стаття охоплює широкий спектр проблем молодіжної мови, сприяє розкриттю та висвітленню стану, характерних якостей, особливостей та тенденцій розвитку молодіжного соціолекту в різних мовах на сучасному етапі. Вона цікава мовознавцям і стане матеріалом для осмислення нинішнього стану молодіжної мови та її наукової розробки, дискусій з даної проблеми, подальшого вдосконалення методології досліджень; надасть користь у викладанні курсів лінгвістичних дисциплін у вищих навчальних закладах, в організації культурно-просвітницької роботи.

Перспективи майбутніх досліджень з молодіжного соціолекту ми бачимо в таких питаннях: розширення кола мов, що залучаються, і типологічне зіставлення молодіжного соціолекту в них; вивчення тенденцій розвитку мови молодіжних субкультур; вплив соціальних мереж, форумів, чатів на розвиток молодіжної мови; вивчення письмової молодіжної мови як явища сучасності.

Література:

1. Цибизова О.В., Галанкіна І.І. Англiцизми в молодежном сленге 2020 – 2021 гг.: опыт описания и анализа. *Вестник РУДН. Серия: Теория языка. Семантика. Смантика*. 2021. 12(3). С. 684–698. DOI: 10.22363/2313-2299-2021-12-3-684-698
2. Budiasa I.G., Savitri P.W., Shanti Sari Dewi A. A. Sg. Slang Language in Indonesian Social Media. *Lingual: Journal of Language and Culture*. 2021a. Vol. 11, No. 1. P. 1–5. DOI: <https://doi.org/10.24843/LJLC.2021.v11.i01.p06>
3. Budiasa I.G., Savitri P.W., Shanti Sari Dewi A.A. Sg. Penggunaan Bahasa Slang di Media Sosial. *Humanis: Journal of Arts and Humanities*. 2021b. Vol. 25.2. H. 192–200. DOI: <https://doi.org/10.24843/JH.2021.v25.i02.p08>
4. Budiasa I.G., Savitri P.W. The Effect of Indonesian Youtuber's and Vlogger's Register on Young Generation Behavior. *Lingual*. 2020. Vol. 9, No. 1. P. 1–7.
5. Hurst-Harosh E. Youth language in Africa: Introduction to the special issue. *Linguistics Vanguard*. 2020. 6(s4). P. 1–4. DOI: <https://doi.org/10.1515/lingvan-2020-0069>
6. Pratama F.G., Wiyaka, Prastikawati E. F. Word formation analysis found in English slangs used by Justin Bieber on Instagram. *ELTALL (English language teaching, applied linguistics and Literature)*. 2021. Vol. 2, No. 2. P. 71–80.
7. Ndlovu S. Attributional and relational influence of numerals in S'ncamtho metaphors. *Linguistics Vanguard*. 2020. 6(s4). P. 1–9. DOI: <https://doi.org/10.1515/lingvan-2019-0067>
8. Roels L., Latte F. D., Enghels R. Monitoring 21st-Century Real-Time Language Change in Spanish Youth Speech. *Languages*. 2021. 6.162. P. 1–25. DOI: <https://doi.org/10.3390/languages6040162>
9. Lutviana R., Mafulah S. The use of slang words in online learning context of EFL class. *EnJourMe (English Journal of Merdeka): Culture, Language, and Teaching of English*. 2021. Vol. 6, No. 1. P. 55–62. DOI: 10.26905/enjourme.v6i1.6118.
10. Aguilar E.C., Franco E.G. Voces y expresiones del argot juvenil madrileño actual. *Círculo de Lingüística Aplicada a la Comunicación*. 2018. 74. P. 147–168. DOI: <http://dx.doi.org/10.5209/CLAC.60518>.
11. Neshkovska S. The Anti-language in the English as a Foreign Language Curriculum. *Respectus Philologicus*. 2020. Vol. 37(42). P. 47–61. DOI: <http://dx.doi.org/10.15388/RESPECTUS.2020.37.42.38>.
12. Диланова Э.А. Метафорический потенциал сленгового языка молодежи: некоторые результаты пилотного эксперимента. *Вестник РУДН. Серия: Теория языка. Семантика. Смантика*. 2019. Т. 10, № 4. С. 871–878. DOI: 10.22363/2313-2299-2019-10-4-871-878
13. Ghounane N.A Thorough Examination of Teens Drug Slang in Algeria. *Arab World English Journal*. 2020. Vol. 11, No. 1. P. 419–431. DOI: <https://dx.doi.org/10.24093/awej/vol11no1.28>
14. Drange E-M. D. No me banco la gente así. Un estudio comparativo del uso de palabras coloquiales y malsonantes en conversaciones informales en tres comunidades de habla hispanohablantes. *Bergen Language and Linguistics Studies*. 2019. 10(1). P. 1–13. DOI: 10.15845/bells.v10i1.1502
15. Hoogervorst T.G. Youth culture and urban pride. The sociolinguistics of East Javanese slang. *Wacana: Journal of the Humanities of Indonesia*. 2014. Vol. 15, No. 1. P. 104–131. DOI: 10.17510/wjhi.v15i1.107
16. Ponchon T., Retinskaya T., Voynova N., Baghana J., Karpenko V. Elaboration of an empirical basis for the web-based mapping of French common youth slang. *XLinguae*. 2021. Vol. 14, Issue 4. P. 209–226. DOI: 10.18355/XL.2021.14.04.14
17. Volkova I.I., Chernyavskaya A.G. Gaming Slang Terms in Russian Online Media: A Case Study of News Articles. *Вестник РУДН. Серия: Литературоведение. Журналистика*. 2021. Vol. 26, No. 3. P. 580–588.
18. Emha R.J., Fatinova D. Indonesian Lingual Variation Use Among Millennials In The Industrial Revolution Era 4.0. *Jurnal Arbitrer*. 2021. Vol. 8, No. 1. P. 35–45. DOI: <https://doi.org/10.25077/ar.8.1.35-45.2021>
19. Alfhyani C. Analisis wacana perbedaan agama dan budaya dalam film „Bidadari mencari sayap”. *Suar Bétang*. 2021. Vol. 16, No. 1. H. 39–48.
20. Федотова Т.В. Тенденции варьирования вокативных форм в молодежной языковой среде. *Филологический класс*. 2021. Том 26, № 4. С. 241–248. DOI: 10.51762/IFK-2021-26-04-21
21. Andree A.N., Ismail N., Darmayanti N. Form, Meaning and Function of Argot in French Rap Song: Sociolinguistics Study. *RETO-RIKA: Jurnal Ilmu Bahasa*. 2019. Vol. 5, No. 2. P. 159–167. DOI: <http://dx.doi.org/10.22225/jr.5.2.1214>
22. Vikulova L.G., Ukhova L.V., Gaponova Z.K., Razumova L.V., Ukhova P.S. The slang of young Russians and French: reinventing scientific linguistic collaboration in the age of coronavirus and containment. *XLinguae*. 2021. Vol. 14, Issue 4. P. 237–253. DOI: 10.18355/XL.2021.14.04.16.
23. Yana A., Nurlela, Gustianingsih. Kosakata Bahasa Gaul Siswa Sekolah Dasar Kelas Tinggi. *Jurnal Handayani: Jurnal Kajian Pendidikan Pra Sekolah dan Pendidikan Dasar*. 2018. 9.1. H. 1–10. DOI: 10.24114/jh.v9i1.10507.
24. Ван Синхуа, Курьянович А. В. К вопросу об интерпретации и употреблении русской жаргонной лексики китайскими инофонами. *Вестник ТГПУ (TSPU Bulletin)*. Томск, 2012. 2(191). С. 80–86. DOI : 10.23951/1609-624X-2018-2-80-86
25. Kovács M. Le champ lexical d'aimer dans l'argot commun des jeunes Hongrois. *Acta Universitatis Lodziensis. Folia Litteraria Romanica*. 2021. 16. P. 105–117. DOI: <https://doi.org/10.18778/1505-9065.16.10>
26. Bellone L. Per un nuovo itinerario gergale nella letteratura del secondo '900: "Lo sbarbato di" Umberto Simonetta. *Carte Romanze*. 2019. 7(1). P. 321–339. DOI: 10.13130/2282-7447/11992
27. Zuccheri S. Pratiche di sottotitolazione non professionale in Cina. *Annali di Ca' Foscari: Serie Orientale*. 2019. Vol. 55. P. 473–508. DOI: 10.30687/AnnOr/2385 3042/2019/01/015.
28. Boylu E., Kardaş D. The views of teachers and students on slang in teaching Turkish as a foreign language. *Journal of Language and Linguistic Studies*. 2020. 16(1). P. 73–88. DOI: 10.17263/jlls.712655
29. Harared N. Slang Created and Used in Icak.com Site: A Sociolinguistics Study. *Humaniora*. 2018. Vol. 9, No. 2. P. 119–127. DOI: 10.21512/humaniora.v9i2.4262.

30. Al-Harahsheh A., Farghal M., Al-Rousan R. Anti-language: A Case Study of Jordanian Inmates. *In SKASE Journal of Theoretical Linguistics*. 2020. Vol. 17, No. 1. P. 102–116.
31. Ramírez T. T. Processos de criação lexical na gíria Peruana: o caso do 'floreo' verbal. *Cadernos de Letras da UFF*. 2013. 23(47). P. 315–331.
32. Nardyuzhev V. I., Nardyuzhev I. V., Marfina V. E., Kurinin I. N. American slang: diachronic analysis. *RUDN Journal of Informatization in Education*. 2017. Vol. 14, No. 4. P. 399–405. DOI: 10.22363/2312-8631-2017-14-4-399-405
33. Благовещенская О. В. Язык молодежи в Японии : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.22 «Языки народов зарубежных стран Европы, Азии, Африки, аборигенов Америки и Австралии». Москва, 2007. 25 с.

Rudenko M. Modern youth sociolect: tendencies of development and characteristic features

Summary. Youth language is an inexhaustible source of development of social dialects and language in general. Globalization, modern electronic and information technologies contribute to its wide spread and popularity. In Ukraine there is a lack of investigations, devoted to the complex study of theoretical questions of modern youth sociolect according to the material of different languages. We are encouraged to develop the topic by the versatility of youth speech and its rapid development, the absence of established views on the problem, and the opening up prospects for scientific research. The relevance of the study is due to the popularity of youth language not only among boys and girls, but also among other layers of society, enriching abilities of its using and investigating. The article is of interest to researchers and interested readers because it highlights the current state of the youth sociolect, its characteristics from the standpoint

of representatives of various linguistics in recent years, shows a wide range of problems, reveals the features of the youth language on the basis of regional material; highlights the motives for use in various fields, features, development trends and characteristics; allows to answer questions that do not find proper coverage in the scientific literature: the state and peculiarities of the youth sociolect in different languages, non-traditional word-formation processes, the written form of the youth language, slang of immigrant young people and developing countries. The following methods were used: descriptive, linguistic observation, generalization, interpretation and classification, comparative, questionnaire. In the first decades of the XXI century the youth language has changed: it has become general, borrowed the slang of modern information technologies, musicians, drug addicts, LGBT representatives; expanded its written form. In many languages, the youth sociolect has its own characteristics. Its core is student slang. A number of characteristic features are distinguished: group character, manifestation of functions, thematic orientation of vocabulary, regional (territorial) differences, mobility, interaction with other subsystems of the language, synonymy, polysemy, gender characteristics, use of written form, appraisal, figurativeness, euphemism, humorousness, constant replenishment vocabulary. The qualitative changes that have taken place in the youth sociolect in various languages over the past decades are highlighted. The purpose of the study: analysis and generalization of the current state, features, development trends and characteristic features of the youth sociolect, disclosure of the views of linguists on these issues has been achieved.

Key words: youth language, student slang, teen sociolect, social dialect, slang, jargon, argot.

*Sechka S. V.,**Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor at the Department of Foreign Languages
Donbas State Pedagogical University*

LEXICAL AND SEMANTIC PECULIARITIES OF TOPONYMS OF THE ENGLISH LANGUAGE: GRAMMATICAL STRUCTURE AND FUNCTIONS

Summary. The article considers various variants of the definition of the term "toponym", and also emphasizes the place of toponymy among related sciences. The issue of classification of toponyms is considered separately. It is noted that in the process of historical development, toponymic nominations can undergo various phonetic, morphological, lexical and semantic transformations. The linguistic activity of the toponymic vocabulary is manifested in its derivational potential, as well as in the presence of toponymic nicknames.

The toponymic vocabulary should not be separated from the general vocabulary, which is characterized by many features that are characteristic of common names. Like general vocabulary, toponymy is characterized by the process of semantic variation (polysemy, synonymy, antonymy, hyperonymy, paronymy); word formations (different methods of derivation); the important derivation of the linguistic sign (the internal form of the toponym and different types of motivation: morphological and semantic); pragmatic aspect (emotionality, imagery, evaluability); figurative meaning (metaphor, metonymy). Like all vocabulary in general, toponymic vocabulary is subject to the law of economy of lexical means, which is manifested in the simplification of toponymic structures, in the predominance of one-word toponyms, and in the tendency to shorten toponyms in colloquial speech.

The structure of the meaning of a toponym does not fundamentally differ from the structure of the meaning of a nominal name, including denotative, significant and connotative components. The difference is related to the poorer extension of the semantic components and the wider intentionality of the toponym.

The toponymic system of the English language is characterized by: a) anthropocentricity, manifested in the corresponding method of nomination, which is one of the most productive; b) androcentricity, manifested in the dominance of the masculine gender.

The word-forming activity of toponyms reveals a close connection with the social significance of the denotations of toponyms. Toponymic nicknames are variants of toponyms due to functional, emotional and social load. They reflect language universality, which is associated with synonymy as a result of semantic attrition and with the manifestation of language creativity.

Characterized by a significant degree of variation within a certain territorial variant, toponyms form an integral complex of structural-semantic connections that distinguish them from similar complexes in other territorial variants and languages. Therefore, despite the similarity of general features, the English toponymy of each territorial variant has its own specificity (etymological, chronological, motivational, structural, word-forming, cultural).

Key words: toponym, evaluative expression, proper name, geographical name, communication.

Formulation of the problem. In the modern world, interest in learning English as a language of international communication is growing, and toponyms are of great value for study, because they are a reflection of the history and culture of the people. Famous geographer V.A. Zhuchkevich emphasized: "It is impossible to imagine the life of modern society without geographical names. They always accompany our thinking from early childhood. Everything on earth has its address, this address begins with the place of birth of a person. Home village, street, city, country – everything has its own name. Daily reading of newspapers, classical literature, studying the history of culture and the development of science create new phenomena, at the same time, the stock of geographical names in our language expands" [1, p. 18].

The relevance of research. The problem of analyzing toponyms of the English language, as a special phenomenon in linguistics, is relevant today.

Toponyms of the English language are the **object** of research.

The subject of the research is topical toponyms in modern English.

The aim of the research is to analyze the semantic features of toponyms of the English language.

Analysis of research and publications. The study of toponymy of the English language is devoted to the works of many foreign and domestic researchers: O.S. Akhmanova, V.D. Bilenkoi, I.A. Danchinova, O.K. Denisova, O.A. Leonovicha, G.D. Tomakhin, G. Bradley, T. Codrington, A. Mauer, A. Smith, and others.

Main material. Considering the object of research of this work, it is necessary, first of all, to give a definition of the term "toponym". Yes, N.V. Podilska gives the following definition of such a linguistic phenomenon: "A toponym (geographic name, geographical name) is a class of homonyms, the proper name of any geographical object" [2, p. 132]. According to the definition of S.I. Ozhegova, toponym – "proper name of a separate geographical place (settlement, river, land)" [3]. The most extensive definition of a toponym from the point of view of linguistics is given by I.P. Lytvyn, who believes that this concept characterizes "the individualizing element of a complete toponymic formula (a complete toponymic formula includes a proper name and its accompanying geographical term, which clarifies to which type of geographical objects a certain name belongs)" [4, p. 68]. The above definitions are similar, different authors only make some additional comments that expand this concept from different points of view. Thus, there is a single opinion on

this issue in the scientific literature. As a linguistic category, a toponym is studied by linguists as a linguistic unit that performs certain functions.

The main and main meaning and purpose of a geographical name is to fix a place on the Earth's surface [5, c. 4]. The study of this section of the vocabulary is carried out by toponymics, which studies geographical names, their origin, semantic meaning, development, current state, spelling and pronunciation. Toponymy is an integral scientific discipline that is at the intersection of three fields of knowledge: geography, history, and linguistics [5]. A similar point of view regarding toponymy is expressed by O.A. Leonovych: "Toponymy is a frontier scientific discipline that arose and is developing at the intersection of several sciences: linguistics, history, and geography" [2, p. 62].

V.A. Nikonov considers toponyms to be invaluable for history, as geographical names belonging to different historical eras can be found on the same territory. Their attachment to the place allows to restore the ancient language of this territory and mark the limits of its distribution [5, p. 11].

V.D. Bilenka considers toponymy to be an interdisciplinary field of linguistic research and believes that history and geography, along with linguistics, play a significant role in its development. "The study of toponyms, as part of the vocabulary of the language, their semantics, structure, functions, that is, everything that is characteristic of them as linguistic units, should be directly related to the study of the history of a given people and the geography of the territory" [4, p. 9]. Toponyms are endowed with paradigmatic and syntagmatic characteristics characteristic of each word.

A great scientific and practical contribution to the study of toponyms was made by V.A. Zhuchkevich, who emphasized that names are necessary for cartography, and the spelling of geographical names is subject to the laws of toponymy, and names are additional sources of knowledge for geographers and historians [3, c. 3].

Thus, having analyzed and compared the information about the place experts give to toponymy as a branch of science, we can state that toponymy is important for studying such disciplines as geography and cartography. Performing their main function – fixing a place on the surface of the earth, geographical names are the most important element of a map. Geographical names contain important material for the study of natural landscapes, the nature of economic activity of the population and ethnicity, natural features of a particular region, etc.

Toponyms, being part of the vocabulary of the language, are subject to certain linguistic regularities and are part of linguistics. At the current stage, the linguistic aspect is a priority. To carry out fruitful toponymic research, it is necessary to use the methods and achievements of all three sciences. The division of methods in the field of toponymic research should take place as follows: the geographical method ensures the search for information; linguistic method is responsible for analysis and interpretation; and the historical method, in turn, helps the researcher interpret information in a historical context [5, p. 16]. Thus, all three disciplines, which are the basis of toponymy, are involved. Thus, such a numerous, multifaceted part of the vocabulary as toponyms cannot be considered from one point of view, but requires a complex approach to research.

Linguistics distinguishes three levels of meaning of geographical names: pre-toponymic (etymological meanings of the words that make up the basis of the name), toponymic (specific and unam-

biguous designation of the object), post-toponymic (associations and connotations that arise when the name is used in communication). V.A. Nikonov believes that there can be only one pre-toponymic meaning, and toponymic meanings are unlimited in number. [2, c. 62].

V.A. Nikonov singles out three functions of the meanings of toponyms: 1. The direct (nominative) function of a toponym is to serve as an address. Some names not only indicate the object, but also describe it. 2) The descriptive (descriptive) function is not mandatory and is carried out until the etymological meaning is lost or it does not come into conflict with the changing features of the object. 3) The ideological function can be divided into pre-toponymic (etymological meaning) and toponymic meaning [4, c. 63].

Within the scope of our study, it is appropriate to consider the main toponym classifications proposed by American scientists for the study and systematization of toponyms of the United States of America.

One of the first variants of toponymic classification was proposed by H. Mencken. The researcher believes that all geographical names can be divided into eight classes:

– Class 1 includes names, by their origin, related to proper names: Washington, Lafayette. The same class also includes various complex names consisting of combinations of a proper name with a geographical term or toponym-forming suffix: Pittsburgh, Knoxville, Hagerstown, FortRiley.

– Class 2 unites the transfer names of other states and regions of the country: New Albany, NewYork, New Windsor, Yorktown, etc., that is, these are toponyms formed from other, previously used, by adding elements such as -new (new), -west (western), – north (northern), etc., as well as various geographical terms or toponym-forming suffixes. According to H. Mencken, direct transfers of names from other countries and states also belong to this class: Baltimore (the name of a glacier in Alaska), Princeton (the name of a peak in the state of Colorado), numerous names such as Rome, Alexandria, Troy, Sparta, Warsaw etc.

Class 3 includes all Indian names found on the territory of the United States: Oneida, Onondaga, Mohawk, etc.

Class 4 combines names of Spanish, French, Dutch, German and Scandinavian origin, that is, all non-English names except Native American ones.

Class 5 includes names that were created from biblical images and concepts: Conception, Beulah, Canaan, Jordan, Sharon, Adam, etc.

Class 6 includes descriptive names: Bald Knob, Sandy Hook, Bull Run, French Lick, Eagle Pass, etc.

Class 7 contains names reflecting the rich animal and plant life of the country: Buffalo, Alligator, RatLake, Crawfish, OilCity, Bromide, Goldfield, CoalRun, Cement, etc.

Class 8 combined all sorts of fancy, exotic names such as: Hell-for-Sartains, Undershirt Hills, Razzle-Dazzle, Cow Tail, Yellow Dog, Jump Off, Poker City, Goose Hill, Skunktown, Pig Eye Lake, Hot Coffee, Burning Bear, etc.

Having studied the importance of the study and features of the classification of toponyms, let's consider their morphological properties on the examples of evaluative expressions

According to the participation of the toponym in the evaluation situation, we distinguish cases where the toponym itself is the object of evaluation, and cases where a certain other object is evaluated through the toponym. We will call the first option "toponym –

direct participant", and the second option – "toponym – indirect participant", and, accordingly, we will talk about direct and indirect assessment.

Let's consider examples of direct assessment. The nature of the evaluation depends on the type and means of expression of the evaluative predicate, which is combined with the toponym. The collision of two opposing opinions leads to a two-vector structure of evaluation: Here are examples of direct indirect evaluation: "Why, my goodness: Janny!" she cried. She always pronounced his name, John, to rhyme with Ann. Earlier that vacation, she had visited in New York City, and tried to talk the way she thought they talked there" [6, p. 1].

So, in the given example, a positive assessment of the city of New York is emphasized.

Another type of direct evaluation of a toponym contains the comparison of objects with the value better / worse or similarity (like, as). Assessment can be both direct and indirect. Let's consider examples: "I'm told it's like fairy-land, there's no other word for it" [6, p. 20].

In the given example, there is a direct comparative indirect impersonal assessment with an attitude towards validity.

With the indirect participation of the toponym in the evaluation situation, as a rule, the character receives a characteristic through the toponym associated with it. The toponym in these cases is used mainly in a locative sense, but at the same time acquires an evaluative connotation. This is a variant of absolute indirect interpersonal assessment with an attitude towards any person. Let's consider examples: "I was brought up in America but educated at Oxford, because all my ancestors have been educated there for many years ... After that I lived like a young rajah in all the capitals of Europe – Paris, Venice, Rome – collecting jewels, mainly rubies, hunting big game, painting a little" [6, p. 68].

In the given example, the hero of the novel "The Great Gatsby", exaggerating his social status, refers to the prestigious university he allegedly graduated from, as well as numerous trips to famous European cities. The example characteristically reflects an absolute indirect interpersonal assessment with a focus on the speaker.

Among the examples of indirect assessment, along with absolute, there are also examples of comparative assessment: "Divided, separated, shut off – black people kept away from everybody else! I go to Fisk; the boys I went to school with, go to Harvard ... I sleep in the garage, you sleep in the house" [6, p. 52].

In the given example, a young African-American man gives a response to his white benefactor, while comparing two toponyms – the names of educational institutions. The locative value acquires an additional indirect evaluative characteristic – negative in the first case, and positive in the second one.

Let's give another example of a comparative indirect assessment, where the American stereotype of false masculinity is contrasted with the European norms of male-father behavior: "Why should not the American father kiss the American son, when it's done in Italy, in Russia, in France?" [6, p. 13].

In the classic work of I. Ilf and E. Petrov, an action predicate is used – an imperative verb. The combination of a toponym with a verb in the imperative form gives the statement a positive tone, for example: "Arnold, I think we'd better go home, back to America" [6, p. 51]. The given example, like the previous one, can be considered as an indirect indirect management assessment. In

a milder form, joint action is proposed, a return to America, which the speaker views as positive.

Thus, in the second group of examples, the main role belongs to the variant where, by means of the use of a toponym in its own locative meaning, an evaluation-characteristic is given to the character. At the same time, the speaker often resorts to social stereotypes.

Conclusion. Based on the conducted research, it can be concluded that toponymy is an integral scientific discipline that arose at the intersection of several sciences – linguistics, history and geography, which have a complex interdisciplinary connection. Special attention is paid to classifications of toponyms. Until now, no single classification has been found. All cases of participation of toponyms in the situations discussed are divided into two groups: 1) When the object of evaluation is the toponym itself (direct participation) and 2) when another object is evaluated through the toponym (indirect participation). The first group is characterized by a sharp advantage of direct assessment over indirect assessment using static predicates and the reflexive nature of assessment with a large share of subjectivity. Evaluative and locative signs play an equally important role in this group. The second group, the group of indirect assessment, is distinguished by an indirect predicate associated with a toponym. The priority in it is the locative meaning of the toponym, and the assessment plays an additional role. A perspective for further research is an in-depth study of the morphological and lexical features of toponyms of the English language.

References:

1. Арутюнова Н. Д. Дискурс. Лингвистический энциклопедический словарь. М., 1990. С. 235 с.
2. Гуроров В. А. Лингвофілософська природа наукового та філософського дискурсів. Філологічні аспекти дослідження дискурсу. Вісник Харківського університету. Сер. Філологія. 2001. Вип 10. С. 69.
3. Крысин Л. П. Толковый словарь иноязычных слов. М.: Рус. яз., 1998. 340 с.
4. Ильин И. П. Дискурс и дискурсивные практики. Постмодернизм. Словарь терминов. М.: 2001. 230с.
5. Иванова Е. А. Коммуникативный статус текста в дискурсе – художественном, виртуальном, сакральном. Філологічні аспекти дослідження дискурсу. Вісник Харківського університету. Сер. Філологія. 2001. Вип.. 33. с. 167
6. Kemminghausen K. S. Von Droste-Hülshoff. Berlin: Aufl., 1981. 321 S.

Сечка С. В. Лексико-семантичні особливості топонімів англійської мови: граматична структура та функції

Анотація. У статті розглянуто різні варіанти визначення терміну «топонім», а також підкреслено місце топоніміки серед суміжних наук. Окремо розглянуто питання класифікації топонімів. Зазначено, що у процесі історичного розвитку топонімічні номінації можуть піддаватися різним фонетичним, морфологічним, лексичним та семантичним трансформаціям. Лінгвістична активність топонімічної лексики проявляється у її дериваційному потенціалі, а також у наявності топонімічних прізвиськ.

Топонімічну лексику не варто відокремлювати від загальної лексики, яка характеризується багатьма ознаками, які властиві загальним іменам. Як і загальна

лексика, топоніміка характеризується процесом семантичного варіювання (полісемія, синонімія, антонімія, гіперонімія, паронімія); словотвори (різні способи деривації); важливою похідністю мовного знаку (внутрішня форма топоніму та різні типи мотивованості: морфологічна та семантична); прагматичним аспектом (емоційність, образність, оцінка); переносним значенням (метафора, метонімія). Як і вся лексика взагалі, топонімічна лексика підпорядковується закону економії лексичних засобів, який проявляється у спрощенні топонімічних структур, у переважанні однослівних топонімів та у тенденції до скорочення топонімів у розмовній мові.

Структура значення топоніму принципово не відрізняється від структури значення номінального імені, включаючи денотативний, сигніфікативний і конотативний компоненти. Відмінність пов'язана з біднішим екстенсіоналом семантичних компонентів та ширшим інтенсіоналом топоніму.

Топонімічна система англійської мови характеризується антропоцентричністю, що проявляється у відповідному

способі номінації, яка є одним із найпродуктивніших; андроцентричністю, що проявляється в домінуванні маскулінного гендера.

Словотвірна активність топонімів виявляє тісний зв'язок із соціальною значимістю денотатів топонімів. Топонімічні прізвиська є варіантами топонімів, обумовленими функціональним, емоційним та соціальним навантаженням. Вони відображають мовну універсалію, що пов'язана з синонімією внаслідок семантичного зношування та з проявом мовотворчості.

Характеризуючись значним ступенем варіювання в межах певного територіального варіанту, топоніми утворюють цілісний комплекс структурно-семантичних зв'язків, що відрізняють їх від аналогічних комплексів в інших територіальних варіантах та мовах. Тому за схожості загальних рис англійська топоніміка кожного територіального варіанта має власну специфіку (етимологічну, хронологічну, мотиваційну, структурну, словотворчу, культурологічну).

Ключові слова: топонім, оціночний вислів, власне ім'я, географічна назва, спілкування.

Ситник І. В.,

викладач кафедри китайської мови і перекладу
факультету східних мов
Київського університету імені Бориса Грінченка

СИСТЕМНО-СТРУКТУРНА ОРГАНІЗАЦІЯ ДІЄСЛІВ КИТАЙСЬКОМОВНОГО ПЕДАГОГІЧНОГО ДИСКУРСУ ПОЧАТКОВОГО РІВНЯ

Анотація. У статті представлено результати дослідження системно-структурної організації дієслівної лексики корпусу текстів китайськомовного педагогічного дискурсу початкового рівня. Джерелом дослідження є основні комунікативні навчальні тексти найпопулярніших підручників з китайської мови початкового рівня, а саме: «Новий практичний курс китайської мови» 《新实用汉语课本》, «Комплексний курс китайської мови Фачжань ханьюй: початковий рівень» 《发展汉语初级综合》, «Поглиблений курс китайської мови. Початковий рівень» 《博雅汉语初级》, «Курс китайської мови» (початковий рівень) 《汉语教程》. З'ясовано, що в сучасній китайській лінгвістиці особливо актуальними є проблема встановлення системно-структурної організації елементів дискурсу та опису зв'язків, якими між собою пов'язані ці елементи. Окреслено важливе актуальне питання систематизації дієслівних одиниць китайської мови. У статті висвітлено основні класифікації китайських дієслів мовознавців Люй Шусяня (吕叔湘), Лі Цзіньсі (黎锦熙), Чжу Цінмін (朱庆明), Лі Децзіня (李德津), Чен Мейчжень (程美珍), Чень Чанлая (陈昌来), Чжао Юаньжень (赵元任). Обґрунтовано причини, через які ускладнюється класифікація дієслів китайської мови. Доведено правомірність систематизації дієслів за семантичним параметром. Встановлено, що в словнику корпусу китайськомовного педагогічного дискурсу початкового рівня є 648 дієслів, сумарна частота використання в корпусі – 14269. Базуючись на лексико-семантичній класифікації «Семантичного словника сучасної китайської мови» дієслова китайськомовного педагогічного дискурсу початкового рівня інвентаризовано і систематизовано в межах трьох найзагальніших лексико-семантичних полів: Дія та Діяльність, Стан та Відношення, Дієслова вираження емоційного стану. У результаті квантитативно-частотного аналізу визначено і охарактеризовано ядро і периферію лексико-семантичних полів. Встановлено і візуалізовано кількісне співвідношення дієслів з семантикою «здійснювати діяльність, процес дії», «буття», «відчувати якість почуття» у словнику китайськомовного педагогічного дискурсу початкового рівня.

Ключові слова: китайська мова, дієслово, лексико-семантична класифікація, дискурс, лексика.

Постановка проблеми. Пріоритетною в сучасному китайському мовознавстві є проблема системного і структурного дослідження мовних одиниць в межах лексико-семантичних полів і груп. На цей час в Україні немає лінгвістичної теоретичної бази, надважливої для вирішення питань якісного добору навчальних матеріалів, а також необхідністю здобуття і опрацювання об'єктивних даних про системно-структурну орга-

нізацію дієслівних одиниць китайськомовного педагогічного дискурсу початкового рівня. Актуальність дослідження також зумовлена потребою комплексного дослідження лексико-семантичних властивостей китайського дієслова і формування класифікації, що може бути використана як у дидактичних цілях, так і для укладання ідеографічних словників.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Над дослідженням системно-структурної організації дієслівної лексики сучасної китайської мови в китайській лінгвістиці працювали та продовжують працювати багато науковців, таких як Люй Шусян (吕叔湘), Лі Цзіньсі (黎锦熙), Чжу Цінмін (朱庆明), Лі Децзінь (李德津), Чен Мейчжень (程美珍), Чень Чанлай (陈昌来), Ван Дін (王廷), Го Шулунь (郭曙纶), Лі Юйчжун (李愚中), Цзян Цзіїн (江子莹), Лі Сяолін (李小玲), Лю Ін (刘颖). Усі вони звертали і звертають увагу передусім на важливість систематизація лексики за семантичним параметром. Однак відсутні дослідження кількісного і якісного складу дієслівної лексики китайськомовного педагогічного дискурсу початкового рівня.

Метою статті є інвентаризація і систематизація дієслів китайськомовного педагогічного дискурсу початкового рівня.

Виклад основного матеріалу. Семантика дієслівної лексики завжди цікавила мовознавців. Є різні класифікації дієслів, що базуються на семантичному параметрі та виділяють різну кількість дієслівних лексико-семантичних полів і груп. За допомогою семантичної класифікації розкривається основна семантична ознака дієслова, на якій формується дієслово як частина мови – це категоріальне значення дії як процесу. Так, Люй Шусян (吕叔湘) поділяє дієслова на чотири найзагальніші класи: 1) дії; 2) дієслова «переживання»; 3) неактивні дії; 4) дієслова не-дії [1, с. 22]. На чотири узагальнені класи поділяє всі дієслова китайської мови Лі Цзіньсі (黎锦熙): *перехідні дієслова*, які позначають: 1) активний вплив на предмет; 2) способи пізнання; 3) передавання; 4) втручання в «чужу діяльність»; 5) найменування; 6) перетворення; 7) почуття та їхнє вираження; 8) відношення; *неперехідні дієслова*, які не мають додатка: 1) звичайні неперехідні дієслова; 2) які позначаються дії, пов'язані з предметами; 3) які позначають власні зміни або появу; 4) які позначають почуття та їхній зовнішній вияв; 5) які позначають існування; *дієслова-зв'язки*; *допоміжні дієслова* до яких належать модальні дієслова, дієслова з пасивним значенням, деякі афікси виду і часу та словотвірні елементи [2, с. 51]. Чжу Цінмін (朱庆明) пропонує класифікувати дієслова на дві групи: *модальні дієслова* – виражають можливість, бажання, обов'язок. Модальні дієслова становлять незначну кількість дієслів, що не редулюються, живаються без суфіксів 了, 着,

过 перед іншими дієсловами та поділяються на односкладові і двоскладові; *стандартні дієслова* – це велика група дієслів, що складається із дієслів дії і поведінки (позначають дії та поведінку людей або інших живих істот), психічної діяльності (позначають настрій, фізіологічний стан людей або інших живих істот), дієслів-зв'язок (поєднують підмет і присудок), дієслів існування і зміни (позначають існування, зміну, появу або зникнення людини або предмета), напрямку (односкладові або двоскладові дієслова, що в реченні виконують функцію присудка або комплімента) [3, с. 84]. Лі Децзін і Чен Мейчжень (李德津, 程美珍) поділяють дієслова на такі основні семантичні групи: 1) дієслова, що позначають дії; 2) дієслова, що позначають поведінку; 3) дієслова, що позначають психічну діяльність; 4) дієслова, що позначають зміну і розвиток; 5) дієслова, що позначають оцінку, володіння та існування; 6) дієслова, що позначають напрямок [4, с. 43]. На основі синтаксичних ознак дієслова Лі Децзін і Чен Мейчжень поділяють дієслова на перехідні та неперехідні. За семантичним параметром класифікує дієслова китайський лінгвіст Чень Чанлай (陈昌来) і поділяє дієслова сучасної китайської мови на п'ять груп: дієслова дії (动作动词), каузативні дієслова (致使动词), дієслова на позначення почуттів (心理动词), дієслова вияву ознаки (性状动词) та дієслова-зв'язки (关系动词) [5, с. 12]. Дієслова вияву ознаки включають дієслова стану (状态动词) та дієслова властивостей (性质动词). Водночас дієслова китайської мови Чень Чанлай поділяє за синтаксичною ознакою на три групи: одновалентні, двовалентні і тривалентні дієслова [5, с. 12]. Валентність розуміється в мовознавстві як «здатність слова певним чином реалізуватися в реченні і вступати у визначені комбінації з іншими словами» [6, с. 205]. Одновалентні дієслова (一价动词) – можуть керувати одним додатком. Двовалентні дієслова (二价动词) – можуть керувати двома додатками, тривалентні дієслова (三价动词) можуть приєднувати три додатки. Отже, при класифікації дієслів за семантикою китайські лінгвісти застосовували два підходи – поділ дієслів, що базується на певній граматичній характеристиці або поділ дієслів, що не базується на граматичних характеристиках, а до уваги береться тільки семантика дієслів [6, с. 15].

Правомірність систематизації дієслів за семантичним параметром відзначено у працях багатьох лінгвістів [7; 8; 9]. Проблема систематизації дієслівних одиниць китайської мови ускладнюється існуванням розгорнутої дієслівної полісемії. Дієслова характеризуються широким денотативним потенціалом, розвинутою полісемією, високою частотою вживання і численною кількістю дієслівних лексико-семантичних полів і груп. Загальновідомо, що одне багатозначне дієслово може входити у склад декількох лексико-семантичних полів: в одному з них воно входить в число ядерних дієслів і виступає у первинному денотативному значенні, а в решті розміщується на периферії і має похідне номінативне або конотативне значення [10, с. 97]. Тому хід дослідження має такий вигляд: 1) виділення дієслів, що входять до лексико-семантичного поля на основі спільності значень; 2) параметризація лексико-семантичних полів; 3) виокремлення ядерного і периферійного складу.

Для інвентаризації і опису системно-структурної організації дієслівної лексики китайськомовного педагогічного дискурсу початкового рівня за основу взято лексико-семантичну класифікацію дієслів «Семантичного словника сучасної китай-

ської мови». Дослідження лексико-семантичних полів дієслів неможливе без тлумачних словників. В нашому дослідженні використано значення дієслів із «Словника сучасної китайської мови» [11].

Встановлено, що у словнику китайськомовного педагогічного дискурсу є 633 дієслова, сумарна частота використання в корпусі – 14269. Систематизація дієслів здійснюється в межах трьох найзагальніших лексико-семантичних полів: **Дія та Діяльність** (动态行为); **Стан та Відношення** (静态关系); **Дієслова вираження емоційного стану** (心理活动) [12, с. 160].

Кількісно найбільшим є лексико-семантичне поле **Дії**, воно становить ядро дієслів китайськомовного педагогічного дискурсу. Дієслова лексико-семантичного поля **Дія та Діяльність** об'єднуються загальним родовим значенням «здійснювати діяльність, процес дії», яке виражається в ядерному дієслові *діяти*, що відіграє роль ідентифікатора. Дієслова першої групи **Дія та Діяльність** розподілені на: **Дієслова, що позначають рухи тіла** (身体活动), **Дієслова зміни** (变化), **Дієслова метеорології** (气象), **Дієслова руху** (位移), **Дієслова творення** (创造), **Дієслова володіння і отримання** (领属), **Дієслова комунікації** (信息交流), **Дієслова соціальної діяльності** (社会活动), **Дієслова розумової діяльності** (知识行为).

Дієслова, що позначають рухи тіла. Першим хто у своїх дослідженнях згадав про дієслова китайської мови на позначення рухів тіла є Чжао Юаньжень (赵元任) [13]. Однак досліджує, систематизує і чітко визначає цю групу дієслів китайський лінгвіст – Ван Дін (王廷) [14, с. 35]. Він зазначив, що дієслова на позначення рухів тіла – це «рухи, які безпосередньо пов'язані лише з тілом і не передбачають нічого поза ним» [14, с. 35]. Дієслова китайської мови на позначення рухів тіла розглядаються у низці досліджень [15; 16; 14; 17]. Ще в 1962 році дієслова на позначення рухів були поділені на такі чотири категорії [18, с. 71]: 1) дієслова «п'яти органів чуття» і голови; 2) рухи рук і кистей; 3) рухи ніг і стоп; 4) дієслова, що вказують на рухи всього тіла, фізіологічні зміни та лікування. Подібну класифікацію також можна знайти в «Дієслова сучасної китайської мови» [19]. Згідно з різними частинами тіла у словнику дієслова розділено на сім категорій, а саме: рухи рук, рухи ніг, рухи очей, рухи рота, рухи вуха, рухи носа, рухи всього тіла. Крім того, у найбільшому словнику китайських синонімів [20, с. 94] до дієслів поля **Дія** належать чотири категорії, що стосуються тіла, а саме: рухи верхніх і нижніх кінцівок, рухи голови, рухи всього тіла. У досліджуваному словнику китайськомовного педагогічного дискурсу зареєстровано значну 182 дієслова цієї семантики, як приклад представимо дієслова з найвищою частотою: 说 *говорити* (559), 看 *дивитись*; читати (538), 吃 *їсти* (238), 做 *робити* (197), 听 *слухати* (171), 打 *робити. грати* (140), 叫 *називати* (125), 走 *ходити* (113), 喝 *пити* (99), 坐 *сидіти* (99).

Дієслова зміни. В китайській мові дієслів на позначення зміни небагато [21]. До цієї групи належать 79 дієслів словника: 到 *прибувати* (215), 起 *починати; підводиться* (101), 得 *отримувати* (93), 开 *відкривати; вмикати* (88); 开始 *починати* (76), 关 *закривати, вимикати* (30), 毕业 *завершувати навчання* (29), 成 *ставати. завершувати* (29), 少 *зменшувати* (24), 完 *завершувати* (21).

Дієслова метеорології. Дієслова метеорології складають найменшу дієслівну групу. До цієї групи віднесено три дієслова: 下雪 *сніжити* (11), 下雨 *дощити* (6), 刮 *віяти* (3).

Дієслова руху. Рух, векторне поняття у фізиці, що означає зміну положення тіла відносно інших тіл у просторі, відрізок прямої, який вказує напрямок від початкового місця знаходження до кінцевого. У фізиці рух включає лише три елементи: початкове положення, кінцеве положення та напрямок. У лінгвістиці рух також розуміється як зміна положення об'єкта у просторі під час руху. Дієслова руху – це дієслова, які називають зміну положення особи або речі [22]. Значення дієслів руху базуються на специфікації руху, що полягає в тому, як ці дієслова виражають причину, мету або траєкторію руху [23, с. 31]. У досліджуваному словнику китайськомовного педагогічного дискурсу зареєстровано 44 дієслова цієї семантики: 去 йти (623), 来 приходити (321), 回 повертатися (173), 出 виходити (138), 上 підніматися (101), 下 спускатися (82), 进 заходити (52), 爬 підніматися (45), 离开 покидати (20), 旅行 подорожувати (18).

Дієслова творення. До цієї групи належать дієслова, що мають значення *творення*: творити розумовою діяльністю, творити художніми засобами, творити з сировини. У словнику зареєстровано 19 дієслів творення: 举行 влаштовувати (11), 发展 розвивати (11), 做饭 готувати (8), 建 будувати (5), 建立 створювати (4), 进步 розвивати (3), 组织 організувати (3), 进修 удосконалювати (2), 开发 розвивати (2), 举办 організувати (2).

Дієслова володіння і отримання. У словнику зареєстровано 19 дієслів цієї семантики: 买 купувати (164), 带 приносити (93), 送 відправляти (84), 给 давати (75), 借 позичати (41), 发 надсилати, випускати (32), 寄 надсилати (31), 受 отримувати (25), 卖 продавати (25), 交 здавати; заводити (друзів); вносити (оплату) (23). Ці дієслова позначають зміну володіння та його колишній або отриманий стан.

Дієслова комунікації. До цієї групи входять лише ті дієслова, які мають спільний семантичний компонент – *мовлення*. Різноманітні способи комунікації знайшли своє відображення у китайській мові у вигляді дієслів, що позначають вербальну і невербальну комунікації. Членами цієї групи є 37 дієслів: 让 дозволяти (141), 请 просити (137), 问 питати (118), 谢谢 дякувати (79), 告诉 повідомляти (57), 行 дозволяти (49), 聊 розмовляти (43), 坚持 наполягати (24), 谈 обговорювати (23), 回答 відповідати (22).

Дієслова соціальної діяльності. Ця група містить 161 дієслів з різних сфер суспільного життя: освіта, економіка, сім'я тощо, які позначають соціальні події, процеси, стосунки або

поведінку людини у соціумі чи соціуму загалом: 过 проходити; святкувати (121), 玩儿 гратися (58), 参加 взяти участь (42), 工作 працювати (41), 准备 готуватися (40), 打工 працювати (не за основним місцем роботи) (36), 上课 вести урок (33), 等 чекати (30), 遇到 стикатися (28), 休息 відпочивати (27).

Дієслова розумової діяльності. До цієї групи належать дієслова, що позначають процес здобуття знань та інформації; процес думання, припущення, оцінки; процес запам'ятовування; процес пізнання; процес вирішення проблеми тощо. До цієї групи входять 41 дієслова 想 думати; хотіти (358), 学 вивчати (109), 学习 вчитися (103), 觉得 вважати (99), 懂 розуміти (45), 发现 виявляти (38), 打算 планувати (37), 认识 знати (36), 忘 забувати (32).

У лексико-семантичному полі **Стан та Відношення** дієслова зі значенням буття становлять найбільшу групу. В словнику виявлено 33 дієслова на позначення стану: 是 бути (1507), 有 мати (808), 会 могли (234), 当 бути, служити [кимось] (44), 愿意 бажати (36), 好像 бути схожим (31), 需要 потребувати (29), 了 могли (28), 该 слід (22), 放心 бути спокійним (19).

Лексико-семантичне поле **Дієслова вираження емоційного стану** містить дієслова об'єднані спільним значенням «відчувати якийсь почуття» (文雅丽 2006). До цього поля належать 33 дієслова: 要 хотіти, потребувати (441), 喜欢 подобатися (209), 高兴 радіти (76), 爱 любити (33), 希望 сподіватися (31), 感到 відчувати (26), 着急 хвилюватися (22), 怕 боятися (21), 担心 хвилюватися (20), 相信 вірити (20).

Візуалізовано кількісне співвідношення дієслів у словнику на Рис. 1.

Висновки. В результаті кількісного аналізу дієслів (648) словника корпусу основних комунікативних навчальних текстів найпопулярніших підручників з китайської мови початкового рівня, а саме: «Новий практичний курс китайської мови» «新实用汉语课本» [24], «Комплексний курс китайської мови Фачжань ханьюй: початковий рівень» «发展汉语初级综合» [25], «Поглиблений курс китайської мови. Початковий рівень» «博雅汉语初级» [26], «Курс китайської мови» (початковий рівень) «汉语教程» [27], встановлено, що дієслова з виразною семантикою «здійснювати діяльність, процес дії» складають 91% усіх дієслів словника, дієслова з значенням буття становлять 5%, дієслова об'єднані спільним значенням «відчувати якийсь почуття» – 5%. Найбільша кількість дієслів належить до першої групи – 582, що відповідає 73% частоти використання усіх дієслів корпусу. Перші лексеми кожного з виокремлених

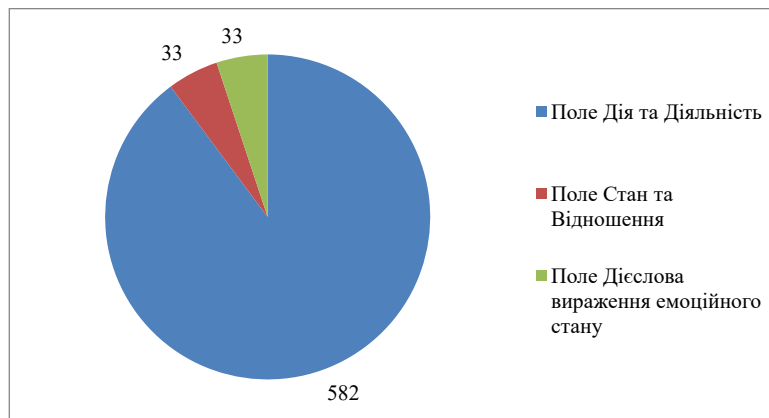

Рис. 1. Діаграма кількості дієслів у словнику

полів займають значну частину частотної області лексико-семантичного поля, тим самим формуючи визначені межі ядра. За допомогою квантитативно-частотного визначення ядра і периферії лексико-семантичного поля встановлено, що сукупність високочастотних лексем утворює ядро лексико-семантичного поля (сумарне вживання дієслів ядра у тексті становить 70% від усіх лексем), а низькочастотні лексеми належать до його наближеної (24% вживань у тексті) і віддаленої периферії (6% вживань). Також за допомогою аналізу словникових дефініцій встановлено, що високочастотними дієсловами є слова загального характеру, а низькочастотні дієслова представлені словами уточнювального та диференційного характеру. Кількісні та якісні результати здійсненого дослідження спрямовані на прагматичне застосування: розробка корпусів китайськомовного педагогічного дискурсу середнього та високого рівнів, укладання навчальних матеріалів, корекція методик засвоєння лексики китайської мови в навчальному процесі тощо.

Література:

1. 吕叔湘, 朱德熙. 语法修辞讲话. 北京: 中国青年出版社, 1952. 133 页.
2. 黎锦熙. 新著国语文法. 湖南: 湖南教育出版社, 2007. 169 页.
3. 朱庆明. 现代汉语: 实用语法分析. 上海: 东华大学出版社有限公司, 2005. 187 页.
4. 李德津, 程美珍. 外国人实用汉语语法. 北京: 北京语言大学, 2008. 139 页.
5. 陈昌来. 现代汉语动词的句法语义属性研究. 上海: 学林出版社, 2002. 157 页.
6. Загітко, А.П. Словник сучасної лінгвістики. Том 3. Донецьк: ДНУ, 2012. 350 с.
7. Агапій А.П. Лексико-семантична група дієслів мовлення в сучасній німецькій мові. Науковий вісник, 1998. № 41. С. 61-64.
8. Дарчук Н.П. Лінгвістичне забезпечення автоматичних систем аналізу українськомовного тексту (на прикладі системи автоматичного граматичного аналізу тексту АГАТ): дис. доктора філол. наук. Київ, 2015. 449 с.
9. Середницька, А.Я. Ідеографічний словник дієслів переміщення як засіб представлення системності лексики. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Філологія. 2015.
10. Барановська О.Д. Дієслівна інвентаризація і параметризація емотивної лексики в сучасній англійській мові: дис. канд. філол. наук. Львів, 2021. 446 с.
11. 中国社会科学院语言研究所. 现代汉语词典. 北京: 商务印书馆, 2016. 235 页.
12. 王惠, 詹卫东, 俞士. 现代汉语语义词典规范. 汉语语言与计算学, 2001. 页 159-176.
13. 赵元任. 汉语口语语法. 北京: 商务印书馆, 1979. 235 页.
14. 王廷. 汉语生命范畴初论. 上海: 华东师范大学, 2004. 167 页.
15. 马洪海. 论身体行为句式. 浙江: 浙江师范大学学报, 2003. 167 页.
16. 李金兰. 现代汉语身体动词的认识研究. 浙江: 浙江师范大学学报, 2005. 198 页.
17. 李临定. 现代汉语句型. 北京: 商务印书馆, 1993. 156 页.
18. 中国文字改革委员会. 普通话三千常用词表. 北京: 商务印书馆, 1962. 301 页.
19. 郭大方. 现代汉语动词分类词典. 吉林: 吉林教育出版社, 1994. 310 页.
20. 梅家驹. 同义词词林. 上海: 上海辞书出版社, 1983. 193 页.
21. 朴重奎. 现代汉语中变化动词的再分类问题. 汉语学习, 1996. 页 28-35.
22. 郑林. 普通话三千字常用词表. 北京: 商务印书馆, 2005. 112 页.
23. 朱蓓. 现代汉语位移动词研究综述. 上海: 上海工程技术大学高职学院, 2007. 165 页.
24. 刘珣. 新实用汉语课本 (I-IV). 北京: 北京语言大学出版社, 2002.
25. 荣继华. 发展汉语初级综合 (I-II). 北京: 北京语言大学出版社, 2011.
26. 任雪梅, 徐晶凝. 博雅汉语初级 (I-II). 北京: 北京大学出版社, 2004.
27. 杨寄洲. 汉语教程 (I-III). 北京: 北京语言大学出版社, 2009.

Sytnyk I. Systemic-structural features of Chinese pedagogical discourse verbs on primary level

Summary. The present paper is devoted to the research of the main systemic and structural features of Chinese pedagogical discourse verbs on primary level. This paper focuses specifically on the analysis of four Chinese elementary textbooks verbs: «Practical Chinese Reader» 《新实用汉语课本》, «Developing Chinese. Comprehensive course. Beginner level» 《发展汉语初级综合》, «Boya Chinese. Elementary» 《博雅汉语初级》, «Chinese course» 《汉语教程》. System-structural organization of discourse elements has received much attention in the past decade. Describing the connections between discourse elements is increasingly becoming a vital factor in Chinese language research. Despite this interest, no one to the best of author's knowledge has studied the main systemic and structural features of Chinese pedagogical discourse verbs on primary level. The main classifications of Chinese verbs made by linguists Liu Shuxiang (吕叔湘), Li Jinxi (黎锦熙), Zhu Qingming (朱庆明), Li Dejin (李德津), Chen Meizhen (程美珍), Chen Changlai (陈昌来), Zhao Yuanzhen (赵元任) are presented. This paper sheds new light on Chinese verbs classification problems. The aim of this research is to analyze the systematization of verbs according to the semantic parameter. The most remarkable result to emerge from the corpus data is that there are 648 verbs in the Chinese-language pedagogical discourse primary level corpus dictionary, the total frequency in the corpus is 14269. Based on the lexical-semantic classification of the "Semantic Dictionary of the Modern Chinese Language", verbs of the Chinese-language pedagogical discourse of the primary level were inventoried and systematized within the three most general lexical -semantic fields: Action and Activity, State and Relationship, Verbs expressing an emotional state. As a result of the quantitative-frequency analysis, the core and periphery of the lexical-semantic fields were defined and characterized. The quantitative ratio of verbs with the semantics of "to carry out an activity, the process of action", "to be", "to feel a certain feeling" in the dictionary of the Chinese-language pedagogical discourse of the elementary level were established and visualized.

Key words: Chinese language, verb, lexical-semantic classification, discourse, lexis.

*Сметана І. І.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри українознавства
і мовної підготовки іноземних громадян
Харківського національного економічного університету
імені Семена Кузнеця*

ЗВЕРТАННЯ В ПОЕТИЧНОМУ ДИСКУРСІ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ

Анотація. У статті висвітлено основні підходи в мовознавстві до вивчення звертання, розглянуто статус та функції звертання в структурі речення. На матеріалі збірки «Сад божественних пісень» Г. Сковороди встановлено, що апелятиви активно вживаються автором, утворюючи неповторний колорит та стиль письменника. Досліджено, що найчастіше митець послуговується риторичними звертаннями, у яких у ролі апелятивів виступають метафоризовані номени, тобто назви емотивів, птахів, предметів, явищ дійсності. Уживаються для того, щоб привернути увагу до об'єкта зображуваного, викликати в адресата певне ставлення до нього, збільшити експресивність мовлення. Вокативні речення використовуються задля особливої ритмізації мовлення, створення поетичної динаміки, загального інтонаційного малюнку твору. Власне звертання представлено рідше, здебільшого письменник приділяє увагу саме постаті Ісуса Христа, називаючи його Христе, Ісусе, Бог, Давидів сину тощо. Новозавітна містерія гріховідкуплення, смерті й воскресіння Божого Сина становить семантичне ядро цього образу.

Найчастотнішими в поетичних текстах є звертання, виражені іменниками в кличному відмінку, але також вживаються апелятиви у формі називного відмінка, множини та середнього роду, вони надають особливого стилізового ефекту поетичному наративу. Зазначено, що звертання виконують номінативну, апелятивну, вокативну та експресивну функції. З'ясовано, що поет активно продукує як однокомпонентні, так і багатокомпонентні конструкції, останні з яких подають детальний опис суб'єкта, до якого спрямована мова, відтворюють певні його риси і ставлення митця. Виявлено, що в мовній тканині Г. Сковороди активно вживаються звертання, підсилені вигуками о, рідше ой, ах, гей, які передають різноманітні почуття та переживання, надають поезії додаткового стилістичного забарвлення.

Ключові слова: звертання, риторичні звертання, вокативні речення, власне звертання, напівриторичні конструкції, кличний відмінок, тип, функція, структура, семантика.

Постановка проблеми. Поетичний текст є естетичним засобом опосередкованої комунікації й становить єдність форми і змісту; служить образному розкриттю теми, яка постає перед адресатом у вигляді мовних одиниць, що виконують комунікативну функцію. Звертання є одним із найважливіших компонентів комунікативного акту. Воно зазвичай задає тон усьому висловленню та подальшому спілкуванню.

Звертання здавна посідало виняткове місце в синтаксисі української мови і дотепер перебуває в полі зору лінгвістів. Незважаючи на розмаїтість і широку розробленість цього

питання в мовознавстві, проблема лінгвістичного статусу звертання не є усталеною й однозначною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти вивчення звертання й досі привертають увагу багатьох мовознавців, таких як Н.П. Вольвак, О.В. Гриценко, Н.О. Данилюк, І.В. Зензєря, Л.В. Кожухова, А.Ю. Маслова, В.А. Олійников, В.П. Пономаренко, М.С. Скаб та інші. У сучасній лінгвістичній літературі існують різні погляди на природу категорії звертання. Поряд із терміном форми звертання використовуються апелятив, вокатив, комунікативне звертання, еквівалент речення.

Уперше ця мовна одиниця стала предметом дослідження у праці Ф.І. Буслаєва, який під терміном звертання розумів засіб для вираження відношень між співрозмовниками, і виокремив його зі складу головних та другорядних членів речення [1, с. 277].

Таку позицію підтримували Д.М. Овсянико-Куликовський, О.М. Пешковський, О.О. Шахматов. Вони розглядали звертання серед «слів і висловів, що не входять до складу речення, а прилягають до речення, що стоять при ньому»; за змістом звертання пов'язані з реченням, але формально вони «лишаються елементами, що внутрішньо чужі реченню...» [2, с. 404-407] О.О. Потєбня у своїй праці «Із записок з російської граматики» змішує синтаксичні функції підмета і звертання, зазначає, що у наших мовах єдині відмінки, здатні виражати підмет – це називний і кличний. Згідно з цим кличний, як і називний, маючи визначену діяльність в реченні, розташований не поза ним, а в ньому [3].

Ці погляди поділяли І.К. Кучеренко, Є.К. Тимченко та інші. Перший з дослідників зазначає, що вокатив може бути підметом, прикладкою та одночленним спонукальним реченням. Визначення кличного відмінка як звертання, на думку цього мовознавця, не розкриває якісної характеристики цієї форми, при цьому не виявляється його особливості як члена речення, специфіка його граматичної семантики [4, с. 31].

Більшість сучасних лінгвістів сходяться на визначенні, яке запропонував Ф.І. Буслаєв. Отже, звертання – інтонаційно виділений компонент речення, що називає істоти чи персоніфіковані предмети, яким адресоване мовлення. Основне призначення звертання полягає в тому, щоб спонукати слухача звернути увагу на слова співрозмовника. Звертання не є членом речення та надає висловленню певного стилістичного забарвлення.

Мета статті – проаналізувати семантичні значення та будову звертань, визначити функціональні типи та стилістичні

тичну вагомість цих конструкцій у поетичному доробку Григорія Сковороди.

Об'єктом дослідження є поетична збірка «Сад божественних пісень» Г. Сковороди, предмет дослідження – синтаксичні, функційні та семантичні характеристики звертань у структурі поетичного тексту.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розрізняють власне звертання, риторичні звертання, напівриторичні конструкції та звертання-речення. Власне звертання позначає конкретну особу, до якої спрямоване мовлення, і розраховане на реакцію цієї особи.

Риторичні звертання формально нічим не відрізняються від власне звертань. Однак щодо змісту й призначення вони (риторичні звертання) не являють собою засіб спонукати співрозмовника до відповіді, а використовуються як стилістичний прийом, як спосіб відтворити стан мовця, його вподобання, думки, почуття. Крім загальних та власних назв людей, у ролі риторичних звертань можуть виступати найменування речей, рослин і тварин, абстрактних понять, імена міфічних персонажів та історичних осіб.

Риси власне звертань і риторичних звертань поєднують у собі напівриторичні конструкції. Такі звертання спрямовані до конкретних осіб, розраховані на реакцію, хоч і не безпосередню, і водночас передають емоційний стан мовця.

Крім розглянутих типів звертань, є звертання-речення (вокативні речення). Такі речення нерозчленовано відтворюють якусь думку і характеризуються звертальною інтонацією. Залежно від контексту речення-звертання можуть передавати захоплення, відчай, гнів, радість, прохання, заклик, заборону, пересторогу [5, с. 294–296].

За своїм морфологічним вираженням звертання може бути: іменником у кличному відмінку (вокативі); іменником, субстантивованим прикметником, дієприкметником або числівником у формі, ідентичній з формою називного відмінка (номінативі). Називний відмінок звертання характеризується специфічною окличною інтонацією, не властивою називному відмінку підмета [5, с. 294].

Вершиною літературної творчості Г. Сковороди є його поезія, якою він займався з кінця 50-х і до середини 80-х років XVIII століття. Перші його пісні створені ще в Переяславі у 1757 р. 30 оригінальних поетичних творів, написаних у 60–70-х роках, автор десь після 1785 р. об'єднав за жанрово-тематичними ознаками у збірку «Сад божественних пісень». Поетичну творчість Г. Сковорода розпочав уже зрілою людиною, сформованим письменником-філософом. У віршах і піснях він висловлював ті ж думки й почуття, що й у філософських творах, опрацьовував переважно теми про щастя людини, її місце в житті, роздумував про її моральні і духовні цінності. Його поетичній творчості властиві значне формально-поетичне і тематичне розмаїття, глибина думки, яскрава барокова образність, символічно-алегоричний поетичний реквізит.

За жанровими ознаками «Сад божественних пісень» можна вважати збіркою духовної лірики. Кожна з «пісень» збірки мала мелодію, складену самим автором. Беручи в основу кожної пісні «зерно» зі Святого Письма, Сковорода лише у небагатьох творах дотримувався наперед заданого мотиву, він обробляв тему по-своєму, спирався на літературну і народнопоетичну традиції [6, с. 26–27].

У збірці «Сад божественних пісень» представлено 30 пісень, символічна цифра, з епіграфом до кожної з них зі Священного Писання [7]. Як зазначив архієпископ І. Ісіченко, «30-річний вік визнавався старозавітною громадою необхідним для початку проповідницького й учительного служіння» [8]. У Новому Завіті євангеліст Лука зазначає, що «Сам Ісус, розпочинаючи, мав років із тридцять» (Лк. 3:23). Тому збірка пісень була написана досвідченою, зрілою людиною, а досягнення зрілості дає змогу навчати інших [8].

Г. Сковорода в поетичних творах використовує різноманітні апелятиви, а також вокативні речення. Розглянемо звертання в поетичному доробку письменника з погляду класифікації О.Д. Пономарева. Як зазначалося раніше, мовознавець виділяє такі типи звертань: власне звертання, риторичні, напівриторичні конструкції та звертання-речення (вокативні речення). У творах митця, ці типи представлені по-різному. Найчастіше трапляються риторичні звертання, їх приблизно 50% від загальної кількості. Риторичні звертання філософ використовує для відтворення стану ліричного героя, його думок, почуттів: *Пропadaйте, думи трудні І міста багатолюдні!* [6, с. 60]; *Ах ти, нудьго проклята! Ся докучлива печаль / Гризе мене затята, як міль плаття чи ржа сталь. / Ах ти, скуко, ах ти, муко, люта муко! / Де не буду, все з тобою всюди всякий час, / Ти, як риба з водою, завжди біля нас. / Ах ти, скуко, ах ти, муко, люта муко!* [6, с. 66]. Туга глибоко проникає у творчість філософа, вона пов'язана з символами темряви, лихого години й перешкоджає йому досягнути душевної свободи. Як зазначає В. Ерн, «вона завжди з ним, вона вже з дитинства гризе його душу, гризе безперервно й боляче; він відчуває себе безсилим боротися з нею, лютує в ньому, як дикий звір; вона викликає у нього крик і сльози» [9, с. 78]. Він намагається з нею боротися, удаючись до ритуальних заклинань: *Геть, печале, геть відсіль! Не нівеч ти красних сіл! / Біжи собі в болот, у підземні ворот.* [6, с. 51]; *Печале, прощай! Прощай! Прощай, зла утробо! / Вже кволості край, бо встав я із гроба.* [6, с. 64]

У поетичному доробку Г. Сковороди виокремлюємо реченнєві вокативні конструкції, вони становлять 40%: *О мій новий Адаме! Прегарний ти син! / О всьогосвітній сраме! О буйство Афіні!* [6, с. 55]; *Роде плотський! Невігласи!* [6, с. 58]; *О світе вабний!* [6, с. 64].

У сучасній лінгвістиці найбільш докладно проаналізувала синтаксичну організацію вокативних речень М.О. Голіченко. Мовознавець дослідила комунікативно-прагматичні функції вокативних речень в українському художньому та політичному дискурсах, узагальнила основні підходи дослідників до визначення статусу цих конструкцій, їхнього місця в системі синтаксичних одиниць, обґрунтувала авторську кваліфікацію вокативних речень [10, с. 17].

Р.М. Гайсіна, пояснюючи механізм виникнення вокативних конструкцій, зазначає: «Речення, що стоїть після звертання, ніби розшифровує – виражає конкретніше й розчленовано елемент повідомлення, вкладений мовцем у звертання. Не було б цього речення, звертання зіграло б ту саму роль. Тому звертання й речення, яке йде за ним, можна вважати певною мірою мовними дуплетами. Природно, що один із мовних дуплетів може втрачатися, у такому разі звертання бере на себе цілком те саме змістове навантаження, яке повинно було б мати наступне речення. Так унаслідок контамінації звертання

з певним емоційним чи інтелектуальним змістом постає особливий тип речення – вокативне речення» [11, с. 13].

Апеляція вокативних речень у поетичному доробку Г. Сковороди різноманітна, у них філософ звертається як до конкретних, так і до абстрактних понять: *Ізраїле! Гідри-звіра / Чи велика в ньому міра, / Треба зрозуміти.* [6, с. 61]; *О щастя, світ мій прясний! О щастя, цвіт мій прекрасний!* [6, с. 69]; *Оболоки геть невірні!* [6, с. 73]; *Ах, утіхо і радість! О сердечна сладість!* [6, с. 80]; *Плоть і світе! Пекло люте! / Все в тобі наскрізь отрута, / Щелепами позіхаєш / Іусе підряд ковтаєш, / Як минути сімі?* [6, с. 62]. В останньому прикладі автор наділяє світ хтонічними рисами, змальовуючи його якоюсь демонічною істотою. У 20 пісні, звертаючись до світу, Г. Сковорода висловлює свої бунтарські настрої, антидеспотичні погляди: *Світе! Світе безпорадний! / Вся надія у царях! / Берег, думаєш, безадний? / Вихор розмете цей прах. / Непорочність – це Сігор, повір, / А невинність – ось небесний двір. / Туди лети і там почий!* [6, с. 67].

Третю за кількістю вживання групу становлять власне звертання. У таких реченнях Г. Сковорода найчастіше звертається до Ісуса Христа, називаючи його Христе, Ісусе, Бог, Давидів сину, Пастирю наш і це не випадково, адже цей біблійний образ має неабияке значення в доробку митця, він інтертекстуально присутній у 25 із 30 поезій «Саду божественних пісень». Ліричний герой Г. Сковороди звертається до Ісуса на «Ти», як-от: *Чи хто мене від тебе зможе відвернуть, / А чи вогонь із неба схочу я задуть? / Хай весь світ – у забуття, / Лиш в тобі життя, о Ісусе! / Веди мене з собою, в горну путь на хрест, / Радий жить над горою, кину земну персть. / Смерть твоя – то життя, / Жовч – солодке пиття, о Ісусе! / Рани твої бідові – то моя печать, / А твої вінок терновий – слави благодать, / Твої цей поносний хрест, / Хвала мені і честь, о Ісусе!* [6, с. 54]. Митець тричі виносить вокатив *о Ісусе* на кінець строфи, підкреслюючи тим саме мотив проникнення у невідоме, де Ісус є втіленням божественного.

Найменшу групу становлять напівриторичні звертання: *Ідь здоровий, цілий, отче.* [6, с. 73]; *Святий мій Боже і віків творець, / Стверди, що клав був ти на скрижалі, / Нехай потягне з кінця в кінець / Наш світ, як тягнуть магніти сталь. / Коли неправо бачить десь око, / Навчи хуткіше, отче ти мій, / Людей ти бачиш, сидиш високо, – / Думок даремних в них різнобій.* [6, с. 56]; *Кинь, о друже мій, безділля, / Дорожити варто днем, / Зразу ти берись до діла – / Час безслідно промайне!* [6, с. 71].

Питання функціональних особливостей звертання неодноразово слугувало об'єктом вивчення в мовознавстві. Традиційно вважається, що загальна функція звертання полягає у називанні адресати мовлення, але, залежно від конкретного комунікативного завдання, може виконувати й кілька функцій. О.В. Селіванова виділяє апелятивну, тематичну, перформативну, фактичну, риторичну, експресивну та стилістичну функції звертання [12, с. 161]. Л.П. Рижова – соціально-регулятивну, інтенціональну, перлокутивну й перформативну; функцію, що ідентифікує, і функцію, що характеризує [13, с. 76, 78]. Н.Д. Арутюнова розглядає звертання як адресат повідомлення або адресат мовлення, підкреслюючи номінативну функцію, що визнається однією з конститутивних ознак звертання та поєднується з модальною, «актомовленнєвою» функцією [14, с. 365–366].

У мовній тканині Г. Сковороди всі слова, до яких звертається мовець, структурно виражені окремими повнозначними словами, які митець може повторювати для підкреслення емоційності, експресивності, сполученнями слів, вокативними реченнями. Також конструкції зі звертанням можуть становити безсполучникові чи сполучникові ряди: *Ах ти, скуко, ах ти муко, люта муко!* [6, с. 66]; *Гей, поля, поля зелені, / Поля, цвітом оздобленні, / Ах, долини, балки, / І могили, й пагорки!* [6, с. 60].

У мовно-комунікативному континуумі звертання позначають власні назви людей (імена, прізвища, по батькові); назви спорідненості і свояцтва; назви осіб за родинною, соціальною, національно-етнічною ознакою; назви осіб за певними характеристичними ознаками (зовнішніми, внутрішніми, позитивними, негативними). Номінативно-контактна функція є не метою, а способом адресації. За допомогою цієї функції мовець виділяє адресата з-поміж інших осіб [15, с. 93].

Часто поет ускладнює звертальну номінацію епітетами, що допомагає краще зрозуміти ліричного героя, його стан, думки, погляди: *Різномовнії народи, разом з нами порадійте, / Ангельській хори всі в небі славу пійте!* [6, с. 54]; *Ах ти, нудьго проклята! О докучлива печаль!* [6, с. 66]; *Світе безпорадний!* [6, с. 67]; *Мандрівні хай цезнуть страхи, / Сніте, подорожні прахи, / А слухняні добрі коні / Хай несуть як по долоні / У щасливий слід, мов гладенький лід.* [6, с. 73]; *О неситий ад!* [6, с. 78]; *Вишніх наук саде святий, / Лист розжевий і цвіт твій красний, / Прийми собі весняний вид!* [6, с. 75]. Для підсилення характеристики, виразності, митець відриває епітет від об'єкта зображення: *Краю, порадій, щасливий, – / Муж приходить добротливий.* [6, с. 74].

Григорій Сковорода активно послуговується звертаннями, підсиленними вигуками. Вигуки можна вважати «спеціалізованими емотивами, можливо – основним засобом вираження емоцій, оскільки саме вираження емоцій є їх основним функціональним навантаженням» [16, с. 91]. Вигуки, вжиті у поетичних текстах, передають різноманітні почуття та переживання, найчастіше разом зі звертанням філософ використовує емоційний вигук *о*, рідше *ой*, *ах*, *гей*: *О мій новий Адаме! Прегарний ти син! О всьогосвітній сраме! О буйство Афін!* [6, с. 55]; *О діброво, о зелена!* [6, с. 59]; *О Христе!* [6, с. 65]; *О нерозгаданий це слід! / О перемоги новий рід! / О сине Давидів!* [6, с. 63]; *О пагін Давида!* [6, с. 64]; *Ой ти пташко-жовтобоко, / Не клади гнізда високо, / А клади його на лужку, / На зеленому моріжку* [6, с. 65].

Більшість звертань у поетичному доробку митця за морфологічним вираженням є іменниками, це власні та загальні назви. Нормативною формою іменника в звертальній номінації є кличний відмінок, але інколи використовують називний. У формах множини та середнього роду кличний відмінок збігається з називним, тобто в цих формах вони морфологічно не відрізняються. У мовній тканині Г. Сковороди найбільш поширена є форма кличного відмінка: *Рости, благодавче наш, новий ходотавче наш!* [6, с. 52]; *І ти, швидкотекучий, повернися, Йордане, / Прийди скоро хрестити Христа, Іоанне!* [6, с. 53]; *О Ісусе, нам ти люба відрадість!* [6, с. 55]; але достатня кількість і іменників у називному відмінку, множині та середнього роду: *Слухай, небо і земля! Нині ужаснився, / Море, безднами всіма, погідно двигнився!* [6, с. 53]; *О щастя, світ мій прясний! / О щастя, цвіт мій прекрасний!* [6, с. 69]; *Ми тебе зовсім марнуєм, / О життя щасливий час!* [6, с. 71]; *Ангели, знижай-*

теся, до землі спускайтеся, / Бог, що сотворив нам віки, живе нині з чоловіком, / Станьте з хором, всім собором, / Веселіться, адже з нами Бог! [6, с. 52]; Красноглядні ліси, стежки від-слоніте, / Передтечу Іоанна до Христа впусти́те. [6, с. 54].

Трапляються і такі звертання, у яких поєднано кличний відмінок із називним в одній конструкції: *Плоть і світе!* [6, с. 62]; *Ах, утіхо і радість!* [6, с. 80].

У творчості Г. Сковороди є звертання, виражені субстантивним прикметником, але це поодинокі апелятиви: *Щастя, а де ти живеш? Мудрії, скажіте!* [6, с. 68]; *Щасний, хто його пізнає* [6, с. 74].

Висновки і пропозиції. Отже, у поетичному доробку автор активно живає різні типи звертань за семантикою (найчастіше це сакральні образи, навколишнє середовище, емотиви), структурою та морфологічним вираженням. Звертання, представлені в аналізованих текстах, найчастіше виражені формою кличного відмінка іменника, виконують номінативну, апелятивну, вокативну та експресивну функції, виділяються стилістичною виразністю та надають поетичному мовленню багатогранності. Перспективу подальшого дослідження вбачаємо в аналізі звертальних номінацій у прозових текстах Григорія Сковороди.

Література:

1. Буслав Ф.И. Историческая грамматика русского языка [Текст]. Москва: Учпедгиз, 1959. 623 с.
2. Слинко І.І. Синтаксис сучасної української мови: Проблемні питання: Навч. посібник. Київ: Вища шк., 1994. 670 с.
3. Потебня А.А. Из записок по русской грамматике. Т. IV. Вып. II. Москва: Просвещение, 1979. 406 с.
4. Кучеренко І.К. Категорія відмінка в сучасній українській мові [Текст]. Львів: Вид-во Львівського ун-ту, 1961. 52 с.
5. Сучасна українська мова: Підручник / О. Д. Пономарів, В. В. Різун, Л.Ю. Шевченко та ін.; За ред. О.Д. Пономарева. 2-ге вид., перероб. Київ: Либідь, 2001. 400 с.
6. Сковорода Г. Твори: у 2 т. Київ: АТ «Обереги», 1994. Т. 1 / Передм. О. Мишанича. 528 с.
7. Линник М.М. Світ символів Григорія Сковороди у збірці «Сад божественних пісень». Наукові записки НаУКМА. Літературознавство. 2018. Т. 1. С. 14–19.
8. Ісиченко Ігор, архієп. Сакральний простір «Саду божественних пісень» Григорія Сковороди. URL: <http://www.bishop.kharkov.ua/articles/sakralnij-prostir-sadu-bozestvennihpisen-grigoria-skovorodi>.
9. Эрн В. Сковорода: жизнь и учение. Москва: Тов-во типографии А. И. Мамонтова, 1912. 345 с.
10. Голіченко М.О. Комунікативно-прагматичні функції вокативних речень в українському та політичному дискурсах: автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова». Київ, 2018. 19 с.
11. Гайсина Р.М. Средства речевого контакта в современном русском языке: автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01 «Русский язык». Саратов, 1967. 22 с.

12. Селіванова О. Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія. Полтава : Довкілля. Київ, 2006. 716 с.
13. Рыжова Л.П. Коммуникативные функции обращений. Семантика и прагматика синтаксических единств. Калинин, 1981. С. 76–84.
14. Арутюнова Н. Д. Предложение и его смысл: Логико-семантические проблемы. Москва: Наука, 1976. 383 с.
15. Дмитрієва Д. М. Функційно-комунікативні вияви звертання в сучасній українській прозі (на матеріалі романів А. Кокотюхи та С. Жадана). *Вісник Донецького національного університету. Серія Б : Гуманітарні науки*. Вінниця, 2015. № 1 / 2. С. 91–97.
16. Могутова Н.В. Основные проблемы использования эмотивных языковых единиц для придания высказыванию естественности и эмоциональности (на примере английских междометий). *Язык, коммуникация и социальная среда*. Воронеж: ВГТУ, 2002. Вып. 2. С. 88–93.

Smetana I. Address in the poetic discourse of Grigory Skovoroda

Summary. The article highlights the main approaches in linguistics to the study of address, considers the status and functions of address in the sentence structure. Based on the material of the collection "Garden of Divine Songs" by H. Skovoroda, it was established that the author actively uses epithets, creating a unique flavor and style of the writer. It has been studied that the artist most often uses rhetorical appeals in which metaphorized nomen act as appellatives, i.e. the names of emotions, birds, objects, and phenomena of reality. They are used in order to draw attention to the depicted object, to evoke a certain attitude towards it in the addressee, and to increase the expressiveness of speech. Vocative sentences are used for special rhythmization of speech, creation of poetic dynamics, general intonation pattern of the work. The address itself is presented less often, mostly the writer pays attention to the figure of Jesus Christ, calling him Christ, Jesus, God, son of David, etc. The New Testament mystery of atonement, death and resurrection of the Son of God constitutes the semantic core of this image.

The most frequent in poetic texts are addresses expressed by nouns in the vocative case, but appellatives in the form of the nominative case, plural and neuter are also used, they give a special stylistic effect to the poetic narrative. It is noted that appeals perform nominative, appellative, vocative and expressive functions. It was found that the poet actively produces both single-component and multi-component constructions, the latter of which provide a detailed description of the subject to whom the speech is directed, reproduce certain of his features and the attitude of the artist. It was found that in the speech fabric of H. Skovoroda, addresses are actively used, reinforced by exclamations of oh, less often oh, ah, hey, which convey various feelings and experiences, give the poetry an additional stylistic color.

Key words: address, rhetorical address, vocative sentences, proper address, semi-rhetorical constructions, vocative case, type, function, structure, semantics.

Советна А. В.,*кандидат філологічних наук,
доцент кафедри прикладної лінгвістики та перекладу
Черкаського державного технологічного університету***Советний Е. С.,***магістр факультету гуманітарних технологій
Черкаського державного технологічного університету*

ЛІНГВІСТИЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ АНГЛОМОВНИХ ОГОЛОШЕНЬ В ГАЗЕТНО-ІНФОРМАЦІЙНИХ ВИДАННЯХ

Анотація. Статтю присвячено лінгвістичному аналізу оголошень в англomовних газетно-інформаційних виданнях. Було здійснено аналіз статей з англomовних газет, досліджено мовні та стильові особливості мови оголошень газетно-інформаційних видань, зокрема експресивність мови як спосіб залучення уваги аудиторії, вираження ставлення до переданої інформації, наявність оціночних епітетів, прямих звернень до читача; використання метафор, ідіом, образних порівнянь, літот. Було виявлено заголовки, побудовані на каламбурі, грі слів. Було проаналізовано велику кількість фразеологізмів, прислів'їв, ідіоматичної лексики, приказок. Серед лінгвістичних особливостей пропуск артикля, використання герундія та інфінітива замість дієслівної форми для вираження дії, вживання аббревіатур і скорочень слів, звернення до структури питального речення, трансформація синтаксичної семантичної структури ономастичного фразеологізму, створення стилістичних прийомів, в структуру яких входить ономастичний фразеологізм. Англomовній рекламі притаманною є фамільярність по відношенню до політичних діячів, міністрів. Спостерігається частотне і різноманітне вживання різних форм пасиву. З метою посилення експресивності і оцінності в контекст англomовного інформаційного повідомлення переносяться розмовні фразеологічні одиниці. Мова і стиль викладу кожного рекламного звернення підпорядковані основній ідеї і мають комунікативно-спонукальний характер. При створенні ритуального чи проблемного оголошення вибір лексичних, граматичних і словотворчих засобів визначається переважно дотриманням офіційно-ділового стилю спілкування і прагненням автора до мовної економії. Лексика даних англomовних оголошень в основному має конкретний та офіційний характер, що досягається через використання шаблонів та узуальної термінології в галузі професійної діяльності.

Ключові слова: оголошення, лінгвістичні характеристики.

Іншомовний газетний текст постійно знаходиться в сфері наукових, пізнавальних та освітніх інтересів лінгвістів з огляду на унікальні лінгвістичні та екстралінгвістичні властивості газетного тексту, які привертають увагу дослідників. До таких характеристик відносяться автентична сучасна мова газетних повідомлень, свіжа достовірна інформація, дискусійний характер публікованих тем, стисла форма викладу, вживання мовних кліше та стійких виразів.

В епоху глобалізації та інтенсивного розвитку міжнародних відносин все більший інтерес викликають англійські, газетні публікації. Невід'ємною частиною сучасного газетно-інформаційного видання є оголошення. Відмінною рисою оголошень, що отримала в подальшому широкий розвиток, є своєрідність лексичної сполучуваності, тобто поєднання слів, не сумісних зі своєю семантикою або за емоційно-стилістичним забарвленням. Багато слів набувають газетно-публіцистичного забарвлення, коли вживаються метафорично.

Розглядаючи рекламу з точки зору лінгвістики виникає природна зацікавленість до мовних особливостей рекламного тексту. Так само зростає важливість дослідження специфіки лексичних та семантичних особливостей англomовних рекламних текстів. Важливим є те, що при дослідженні текстів реклами не повною мірою враховуються специфічні лінгвістичні характеристики, структурно-семантичні особливості рекламних текстів, а також особлива комунікативна спрямованість рекламних повідомлень.

Актуальність теми зумовлена необхідністю проведення різнобічного дослідження текстів оголошень у сучасній англomовній періодиці, їх структурної організації, а також лінгвальних компонентів, які визначають успішне функціонування та дієвість оголошень.

Мета полягає у дослідженні особливостей англійського газетно-інформаційного тексту, структурно-семантичної організації і найуживаніших моделей англomовних рекламних текстів та оголошень, встановленні взаємозалежності позитивної прагматичної спрямованості рекламних звернень, ретельного добору їх лінгвістичних складників, а також з'ясуванні особливостей функціонування мовних засобів у рекламних текстах.

Важливе значення у складанні англomовних оголошень у газетах має лінгвістичний аспект. Проаналізувавши добірку статей з англomовних газет, ми можемо назвати такі мовні і стильові особливості мови оголошень газетно-інформаційних видань:

1) Експресивність мови як спосіб залучення уваги аудиторії, вираження ставлення до переданої інформації, наявність оціночних епітетів, прямих звернень до читача. Наприклад: «*a penetrating look*», «*a sharp smile*». Характерна риса англomовних оголошень у газетних виданнях – використання оціночної лексики, яка володіє яскравим емоційним забарвленням, наприклад: «*encouraging developments*» (позитивні зміни), «*grave crisis*» (важка криза) [1].

Через емоційну насиченість (використання метафор, ідіом, образних порівнянь, іронії, сарказму) мова оголошень в англійських газетних виданнях більше схожа на мову художньої літератури, ніж на мову науково-технічного тексту. Водночас у газетного тексту є ряд характерних лексико-синтаксичних рис, за допомогою яких можна його відрізнити від науково-технічного тексту;

2) Використання інших фігур мови, таких як літоти («*New York is not an ordinary city*» [2], епітети («*fun and tasty*). Існують також складові епітети. Наприклад: «*color born of emotion*»), образні порівняння («*beautiful as the day mysterious as night – прекрасна, як день, загадкова, як ніч*», гіперболи («*Trying to solve a million issues these days*»), іноді використовують не порівняння, а протиставлення («*melt in your mouth, not in the hands*»), метонімія («*England decides to keep check on immigration*»), метафори («*Storm of indignation*»).

3) Високий ступінь стандартизації: велика кількість клішованих і стійких виразів, стандартні терміни і назви, лексикалізовані метафори, штампи. Наприклад: «*to take part in discussions*».

4) Широке використання образної фразеології, прислів'їв, ідіоматичної лексики, приказок: «*Pull somebody's chestnuts out of the fire*».

5) В окрему групу можна виділити заголовки, побудовані на каламбурах, грі слів: «*The insurance for the invalid was invalid*».

6) Широке вживання реалій культурного, соціального та політичного життя; алюзій (з історії, кіно та літератури), цитат: «*He had been the spoiled darling of the press and now, like the dark angels of old, so huge a rout / Encumbered him with ruin*» (цитата з поеми Джона Мільтона «Втрачений рай»);

7) Використання розмовної лексики: «*For an organisation of limited resources and still without a main sponsor for the national team, Cricket Ireland has landed a big fish in John Bracewell*» (вираз «big fish» («важлива шишка») є розмовним).

До лінгвістичних особливостей газетних заголовків з ономастичним фразеологізмом ми відносимо наступні:

а) Пропуск артикля і змінюваних форм дієслова to be з метою залучення уваги читача до основної думки повідомлення, сконцентрованої в ономастичному фразеологізмі: «*Power in Pandora's box*» [3].

б) Використання неособистих форм дієслова (герундія та інфінітива) замість дієслівної форми для вираження дії: «*Opening up Pandora's Box*»; «*To oust the Trojan horse and save rest of Europe*» [3].

в) Вживання форми Present Simple (Indefinite) для передачі інформації про події, що відбулися. Ця граматична форма наближає описувані події до читача і посилює читачий інтерес: «*Castro labels EU the superpower's Trojan horse*»; «*Churches raise Cainover Pieta's Easter card*» [3].

г) Використання присвійного відмінка з неживими іменниками замість конструкції з сполучником of: «*Goldman's Trojan horse*» [4].

д) Вживання неповних речень, що складають заголовок, з пропущеним присудком: «*Trojan horse revolution' in treatment of breast cancer*» [4].

е) Звернення до структури питального речення: «*Why hidden body parts are our Achilles' heel?*». Аргументація в основному тексті реклами-питання будується у вигляді ряду питальних конструкцій, наприклад: «*The world is shrinking. Whereas your scope is constantly growing. Theoretically. And Practically?*» [4].

ж) Для надання заголовку виразності і динамічності використання «згорнутих» номінативних речень, які маркуються двокрапкою, з подальшим розгортанням і уточненням інформації: «*Pandora's box: Smartphone app developers are under federal investigation for sharing YOUR information*» [5].

з) Широке вживання аббревіатур і скорочень слів, наприклад: «*Jack of all trades for US*» [5].

і) Трансформація синтаксичної семантичної структури ономастичного фразеологізму, тобто вклинювання в структуру фразеологізму додаткових елементів, наприклад: «*The strange case of John Westwood ... or Dr Jekyll and Mr Portsmouth*» [5].

к) Створення стилістичних прийомів, в структуру яких входить ономастичний фразеологізм [1], наприклад: «*Clash of egos is City's Achilles' heel*» [5].

Якщо розглядати рекламу в англійських газетних виданнях, то там досить поширеними є дієслівні сполучення типу «*Buy this*», «*Discover that*». Вони зустрічаються у заголовку, основному рекламному тексті й фразі-відлунні, наприклад:

1) заголовок: *Share the excitement (Nissan)*

2) основний текст: *Align yourself with 85,000 people in over 130 countries, all of which are armed with the knowledge you need to move ahead and stay there. (Earnest & Young)*

Gain a broad perspective on leading your organization in a dynamic and highly competitive global market. Understand the impact of social, cultural, political, and economic issues on your business. Develop the capability to orchestrate, lead and manage organizational change. Create strategies to prepare your organization for the challenges of the twenty-first century (Darden Graduate School of Business Administration)

3) фраза-відлуння: *Manage your risk. (MS Insurance). Find out more by visiting our web-site* [5].

Дослідження англійських рекламних текстів показує, щодо найчастіше вживаних в імперативі дієслів можна віднести наступні: Buy, try, ask, get, see, call, feel, taste, watch, smell, find, listen, drive, let, look, drink, do, discover, start, enjoy (*Buy the car. Own the road.* [6].

Також для газетних текстів в цілому характерні такі специфічні особливості:

а) Часте вживання фразеологічних сполучень, які носять характер свого роду мовних штамів, наприклад: «in reply to», «there is no reason for».

б) Вживання фразеологічних поєднань типу «дієслово + іменник», наприклад: «to take part to» – «participate», «to give recognition» – «to recognize».

г) Вживання неологізмів, утворених за допомогою деяких продуктивних суфіксів, наприклад: -ist («*monogamists*»), -ize («*to Americanize*»).

д) Широке використання без особових зворотів в якості вступної частини повідомлень, наприклад: «*it is concerned that*».

е) Часте вживання аббревіатур, наприклад: «*BMW*» – *Bavarian Motor Works*, «*FEB*» – *Face, Eyes, Body*.

Однією з особливостей газетних оголошень є різноманітні скорочення. У таких текстах багато слів, в тому випадку якщо вони є часто вживаними і зрозумілими для більшості читачів, використовуються у скороченій формі або у формі аббревіатур. Середнайбільшпоширених аббревіатур – назви організацій, компаній, посад, програм.: *EU (European Union)*.

Ще одна група це скорочення прізвищ або фамільярні прізвиська відомих громадських або політичних діячів. Такі

скорочення значно ускладнюють розуміння і не завжди реєструються словниками. Наприклад, «*GBJ*» – *George Bush junior*.

Мовні засоби в газетному тексті оголошень вибираються, спираючись на читацьку, нейтральну в лінгвістичному відношенні, масову аудиторію. Тому лексика оголошень в газетних статтях досить різноманітна. В англійських газетах існує своєрідна і досить розвинена система суспільно-політичної термінології. Тексти науково-технічної реклами насичені науково-технічною термінологією; у рекламі косметичних засобів чи культурних подій використовується відповідна термінологія. Газета є віддзеркаленням сучасного рівня розвитку мови. У ній можна спостерігати інтенсивне сплетіння розмовного та книжкового стилів мови. Характерною рисою англійських газетних оголошень є використання розмовних оборотів в найсерйозніших за змістом текстах.

Незвичайною для українського читача здається та фамільярність, з якою в англійських рекламах та оголошеннях використовуються імена державних та політичних діячів. Нерідко керівників держав і міністрів називають по іменах: «Bob Kennedy» (Robert Kennedy), їхні прізвиська фамільярно скорочуються: «Mac» (Macmillan) і т. п. [7].

Особливістю англійських оголошень є прагнення прикрасити сухе англійське повідомлення, використовуючи окремі перифрази, жаргонізми та ін. Наприклад, таке поняття як «Humpty Dumpty», означає «кандидат, який не має шансів на обрання». Спостерігаються деякі прямо протилежні тенденції, незважаючи на фамільярно-розмовну забарвленість багатьох матеріалів цього жанру. У матеріалах англійських оголошень в газетах завжди вказують титул політичного діяча, навіть якщо він згадується в неформальній обстановці.

Якщо прізвисько політичного діяча написано без згадки титулу або займаної посади, перед нею завжди ставиться скорочення Mrs (Mistress) або Mr (Mister). Таким чином, Аденауер – це завжди «Doctor Adenauer» або «Chancellor Adenauer», Черчилль – «Sir Winston Churchill» або «Sir Winston» [8].

У текстах англійських інформаційних повідомлень спостерігається частотне і різноманітне вживання різних форм пасиву, що пов'язано зі специфікою жанру – з установкою на більш об'єктивну подачу інформації і з навмисним дистанціюванням виробника новин від описуваних подій. Широке вживання фразових дієслів призводить до того, що стиль англійських інформаційних повідомлень стає менш офіційним, набуває більшої емоційності.

З метою посилення експресивності і оцінності в контекст англійського інформаційного повідомлення переносяться розмовні фразеологічні одиниці. Дана тенденція поступово переходить в характеристику англійської газетного стилю в цілому. Тому відхід від стандарту більшою мірою характерний для англійських інформаційних повідомлень, ніж для українських.

Особливості лексичного складу текстів рекламних оголошень полягають у вживанні поруч із міжстильовою лексикою, позитивно-оцінної, експресивної лексики, яка має певне стилістичне забарвлення, і легко «читається» при швидкому сприйнятті тексту. Суттєве значення має вибір слів з урахуванням доступності та зрозумілості, оскільки оголошення розраховані на масову аудиторію. Помітною особливістю оголошень є можливість використання термінологічної та галузевої лексики, прийоми включення такої лексики в словесний ряд.

При створенні ритуального чи проблемного оголошення вибір лексичних, граматичних і словотворчих засобів визначається переважно дотриманням офіційно-ділового стилю спілкування і прагненням автора до мовної економії. Лексика даних англійських оголошень в основному має конкретний та офіційний характер, що досягається через використання шаблонів та узуальної термінології в галузі професійної діяльності. Особливості словотвору виявляються в переважанні аббревіатур і скорочених слів, які використовуються з метою мовної економії.

Типовою рисою англійських оголошень є наявність численних мовних стандартів-кліше, які спрощують і прискорюють процес складання оголошення.

Основними рисами мови рекламного, проблемного чи ритуального оголошення є загальнодоступність, соціально спрямована і позитивно забарвлена експресивність. Мова і стиль викладу кожного рекламного звернення підпорядковані основній ідеї і мають комунікативно-спонукальний характер.

Література:

1. Арешенкова О.Ю. Рекламний текст як функціональний різновид мовлення. *Науковий вісник Криворізького нац. ун-ту: «Філологічні студії»*. № 10, 2014. С. 5–11.
2. Безугла Т.А. Лінгвопрагматичні та стилістичні властивості рекламного дискурсу. *Вісник Харківського нац. ун-ту імені В.Н. Каразіна. Сер.: Філологія*. 2013. № 152, вип. 74. С. 31–36.
3. The Sun. 2016. URL: <https://www.thesun.co.uk/> (дата звернення: 12.10.22)
4. The Daily Telegraph. 2016. URL: <https://www.telegraph.co.uk/> (дата звернення: 20.10.22)
5. The Daily Mail. 2018. URL: https://www.dailymail.co.uk/news/breaking_news/index.html (дата звернення: 15.10.22)
6. The Independent. 2017. URL: <https://www.independent.co.uk/> (дата звернення: 15.10.22)
7. The People. 2018. URL: <https://www.peoplenewspapers.com/> (дата звернення: 20.10.22)
8. The Time. 2016. URL: <https://www.news.co.uk/our-brands/the-times/> (дата звернення: 21.10.22)

Sovyetna A., Sovyetnyi E. Linguistic characteristics of english advertisements in newspapers and newspapers

Summary. The article is devoted to the linguistic analysis of advertisements in English-language newspapers and news publications. An analysis of articles from English-language newspapers was carried out, linguistic and stylistic features of the language of announcements in newspaper and information publications were investigated, in particular, the expressiveness of language as a way of attracting the attention of the audience, expressing the attitude to the transmitted information, the presence of evaluative epithets, direct appeals to the reader; the use of metaphors, idioms, similes, metaphors. Headlines built on a pun, a play on words, were discovered. A large number of phraseological units, proverbs, idiomatic vocabulary, sayings were analyzed. Among the linguistic features are the omission of the article, the use of the gerund and the infinitive instead of the verb form to express action, the use of abbreviations and word reductions, the appeal to the structure of the interrogative sentence, the transformation of the syntactic semantic structure of onomastic phraseology, the creation of stylistic techniques, the structure of which includes onomastic phraseology. English-language advertising is characterized by familiarity with political

figures and ministers. Frequent and diverse use of various forms of the passive voice is observed. In order to increase expressiveness and evaluability, colloquial phraseological units are transferred into the context of the English-language informational message. The language and presentation style of each advertisement is subordinate to the main idea and has a communicative and persuasive character. When creating a ritual or problem announcement, the choice

of lexical, grammatical and word-forming means is determined mainly by the observance of the official business style of communication and the author's desire for linguistic economy. The vocabulary of these English-language ads is mainly specific and official in nature, which is achieved through the use of templates and customary terminology in the field of professional activity.

Key words: announcement, linguistic characteristics.

*Soldatova L. P.,**Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of English Language and Communication
Borys Grinchenko Kyiv University*

THE ESSENCE OF THE CONCEPT “LANGUAGE” IN MICHAEL ALEXANDER KIRKWOOD HALLIDAY’S RESEARCH

Summary. This article is a part of a series of articles devoted to the problems of the content of the concept of «language» evolution in the historical aspect (from antiquity to modernity).

The scientific heritage of Michael Alexander Kirkwood Halliday, one of the prominent representatives of The London School of Linguistics (School of Conceptualism), the founder of systemic-functional linguistics and systemic-functional grammar, is of interest for continuing the research of the mentioned problem.

M.A.K. Halliday paid great attention to the consideration of the concept of «language» from different points of view and positions. His theory and descriptions are widely accepted in linguistics.

For our research of the problems of linguistic terminology, namely the understanding of the content of the concept of «language» in a historical aspect, his conception of grammar, lexicogrammar (the term he invented) which is based on a more general theory of language; his examination of the concept of «language» from a social point of view to define a social semiotic resource, which he defined as meaning potential; his vision of the deep connection between «language» and social structure are of our interest.

The article presents research and analysis of M.A.K. Halliday's scientific heritage to identify and systematize his personal point of view and his understanding of the content of the concept. The definition of the concept of «language» based on the identified essential and «principal» meanings (essential groups) of the content of the concept was synthesized.

The informational analysis of the content of the concept «language» was carried out on the basis of the creation of the explanatory formula of concept content and elements of the characteristic structure.

This analysis makes it possible to identify and determine in systematized and generalized interpretations of the concept of «language» the «principal» meanings of the content of the analyzed concept.

According to the received results of the analysis of M.A.K. Halliday's scientific heritage, generalized definitions (interpretations) of the concept of «language» were identified and highlighted, demarcated and systematized, and 7 «principal» meanings that reflected the essence of this concept were revealed.

As a result of the conducted research, in compliance with the scientific requirement of full and monosemantic definitions for the definition of scientific terms and concepts, the generalized definition of the concept of «language» in M.A.K. Halliday's personal understanding was synthesized.

Key words: language, explanatory formula of concept content, elements of the characteristic structure, concept.

The statement of the problem. This research is a component in the knowledge of the laws and regularities of the evolution

of the concept of «language» content in the life activity of a person and a society in the historical aspect from antiquity to modernity.

The research is motivated and determined by the desire to research and reproduce the concept of «language» in the system of scientific knowledge as fully as possible.

The desire of a person and a society to study regularities, development, and synthesis of a complete and unambiguous definition of the content of the concept of «language» for further use in the system of scientific knowledge is relevant.

The need for this study is motivated and determined by the desire of people to synthesize complete and unambiguous definitions for scientific and dialectical categories, concepts, and terms at various stages of their development.

M.A.K. Halliday's personal interpretation could be used to predict optimal ways of development of this concept over time and trends for the future, which is relevant for the development of not only linguistics but also other sciences.

Analysis of the latest researches. Michael Alexander Kirkwood Halliday (1925–2018), a representative of the London School of Linguistics (School of Conceptualism), relied on the national traditions of British linguistics, studied language in a synchronous plan (synchrony), distinguishing the concepts of structure (syntagmatics) and system (paradigmatics), as well as social aspects of language, was the founder of system-functional linguistics and system-functional grammar.

The study of various aspects of M.A.K. Halliday's work aroused the interest of scientists, but the study of the content of the concept of «language» with the aim of synthesizing a generalized definition of the concept of «language» in M.A.K. Halliday's personal understanding was not done.

The purpose of the research is to analyze the personal understanding of the content of the concept of «language» in M.A.K. Halliday's research and generalize the main aspects according to essential, specific features; this allows us to determine the main elements of the characteristic structure.

The research was conducted according to the explanatory formula of concept content (EFCC) [1, c. 32–40].

The main tasks of this research:

– carrying out an informational analysis of the essence of the concept of «language» in the work of *M.A.K. Halliday*;

– identification of the elements of the characteristic structure and their systematization according to the structure of the explanatory formula of concept content (EFCC) for the study of content and structure-forming elements of the concept of «language» from the point of view of the essence and features;

– synthesis of the complete and unambiguous definition of the concept of «language» in the personal understanding of M.A.K. Halliday based on the results of his research.

The object of the research is the development of the interpretation of the concept of «language» in communicative relations in society during 5 periods of linguistics (*from antiquity to modernity*).

The subject of the research is the analysis of the scientific research of M.A.K. Halliday, a well-known representative of the London Linguistic School, whose activity took place in the 5th period, the last period of linguistics (the 30s of the 20th century to our time) and identification of his understanding the essence of the concept of «language».

The scientific novelty of the research consists in the analysis of the scientific works of M.A.K. Halliday, one of the leading European functionalists of the 20th century of the London Linguistic School, with the aim of determining the content of the concept of «language». According to the EFCC a description of the concept of «language» was carried out to reveal the existence of the concept, the phenomenon of its content, the structure with its elements, connections, and relations, presented in a generalized form with a common element inside.

Analysis of the latest researches. *The London School of Linguistics (School of Conceptualism) studied «language» in a synchronous plan, distinguishing the concepts of structure and system, as well as social aspects of «language». From the middle of the 19th century, representatives of the school relied on the national traditions of British linguistics, which paid attention to intensive research of «living» languages (especially so-called «primitive» or «exotic» languages of Africa, Asia, and Oceania).*

Within the framework of this school, the activities of Michael Alexander Kirkwood Halliday (1925–2018) began, one of the leading European functionalists of the 20th century, the founder of systemic-functional linguistics and systemic-functional grammar.

M.A.K. Halliday, a representative of the London School of Linguistics (School of Conceptualism), relied on the national traditions of British linguistics, studied language in a synchronous plan (synchrony), distinguishing the concepts of structure (syntagmatics) and system (paradigmatics), as well as social aspects of language, was the founder of system-functional linguistics and system-functional grammar.

The linguist founded a scientific direction called Systemic Linguistics and developed a well-known Systemic functional linguistics (SFL) model of language.

Systemic functional linguistics (SFL) considers language as a social semiotic system.

The presentation of the main material. For M.A.K. Halliday «The concept of «a language» is too important to be taken for granted ... we have to be careful to specify the nature of this category when we use it.» [2, p. 6].

He considered the concept of «language» from different points of view and showed the complexity, diversity, and ambiguity of this scientific concept, but he did not synthesize his unambiguous generalized definition.

M.A.K. Halliday tried «...to look at language from every possible vantage point» [3, p. 7] and described his work as «...wander[ing] the highways and byways of language» [3, p. 14].

He quoted J. R. Firth's point of view: «As my teacher, J. R. Firth, used to say, if you are a linguist, then language is what you say it is; you are not called upon to define it in simple terms – indeed

it is far too complex a phenomenon to be defined at all; and you are certainly not bound by any commonsense notions of what language is (still less by moralistic conceptions of what it ought to be!)» [4, p. 7].

At this stage of the research, we are interested in connections and relationships within the concept as a system and the structure of the phenomenon of the content of the concept of «language» with its elements. The connections of these elements in the structure and their relationship can be presented in a generalized form with a common element inside.

To do this, we will create an explanatory formula for the content of the concept of «language». The description of the concept, category according to essential, specific features will allow determining the main elements of the characteristic structure (the basic characteristic structure of the definitions of information in essence) to determine the Essence of the universal area of being, a part and/or unit of which is the researched concept of «language» according to the scientific works of M.A.K. Halliday.

Explanatory formula of concept content «language».

I. Elements of the characteristic structure.

1. Description of the concept.

1.1. Description of the concept, category according to the results of the analysis of previous knowledge that related to this concept.

In our previous articles, we analyzed the understanding and development of the concept of «language» at the previous periods of linguistics:

1st period – V–IV centuries B.C. – 16th century;

2nd period – XVII–XVIII centuries;

3rd period – the end of the 18th – the first half of the 19th century;

4th period – the end of the XIX – the first third of the XX century.

Research results are presented in 9 articles.

1.2. Detection of the existence of the concept, the phenomenon of its essence.

1.2.1. A social phenomenon.

Our life is very much dependent on language. M.A.K. Halliday proved deep connections between a language and a social structure, the ability to communicate and social life. Social retains priority in this role.

1.2.1.1. The condition of a person's existence in interaction with other people.

According to M.A.K. Halliday, «language» is «...not something separate from humanity, but an essential part of the condition of being human» [5, p. 117–118].

1.2.1.2. Creator and creature of human society in interaction.

M.A.K. Halliday preferred the social point of view and believed that society, language, and personality created an inseparable complex: «... language as the creature and creator of human society» [3, p. 6–7], «...language creates society» as the product of the activity of all society as a whole [3, p. 5].

1.2.1.3. Participant in the social process.

M.A.K. Halliday admitted that the process of socialization of an individual takes place in society: «...in its global evolution it cannot be other than a participant in the social process». [4, p. 22], indicated the presence of social processes that occur among speakers of different social classes:

1) socialization of the individual;

2) resocialization of the individual.

The purpose of these processes M.A.K. Halliday considered necessity «...to make special kinds of demand on languages» [6, p. 575] «...to create and maintain a social hierarchy with a tendency to associate certain modes of meaning with certain social contexts» [6, p. 575].

1.2.1.4. Outward expression of social actions.

In the process of communication, language acts to meet the needs of man and society:

1) a form of action. In the process of communication language acts “...as a form of action, as the enactment of social relationships and social processes” (Emphasis in the original) [7, p. 273];

2) a form of reflection. Social processes “...stress the culture as the context for language as *system*; and they see language as a form of reflection, as the construal of experience into a theory or model of reality”. (Emphasis in the original) [7, p. 273].

1.2.2. Resource to create and exchange meanings.

Language in the system-functional perspective is seen as a social semiotic resource, means interacting with the eco-social environment to create and exchange meanings and it is important to «...to interpret language not as a set of rules but as a resource...» [2, p. 262].

1.2.2.1. Meaning-forming resource.

M.A.K. Halliday considered that to learn a language is to learn to understand it: «language» is a «meaning-forming resource» [8].

1.2.2.2. Social semiotic resource.

Language in the system-functional perspective is seen as a semiotic tool/resource interacting with the eco-social environment to create and exchange meanings.

M.A.K. Halliday founded the term «Lexicogrammar» to confirm that vocabulary and grammar are parts of the same phenomenon. It is based on a more general theory of language as a social semiotic resource, or «potential for meaning» [9].

1.2.2.3. Resource for enquiring and thinking.

M.A.K. Halliday considered «Philosophical Language» as

1) «...a resource for research and reflection» [4, p. 204];

2) «... a means of arriving at new knowledge, a resource for enquiring and for thinking with» [4, p. 204].

1.2.3. Means/tool/ instrument of encoding/decoding and transmitting information.

Language is not only a means of communication but also of knowledge.

1.2.3.1. Means/ tool of thinking and reflection of psychophysiological processes that occur in the mind of the speakers.

Language allows us to talk about the outside world, and to inform people about things and events that they ignore or want to know.

1) «Philosophical Language» is «... a means of arriving at new knowledge» [4, p. 204];

2) «Language of science» is «... a tool, an instrument for expressing our ideas about the nature of physical and biological processes» [4, p. 202].

He understood various forms of discourse under the language of science, but considered them as «... a system resource for meaning-making, not as a collection of instances of text» [4, p. 49].

«Language of science» has become increasingly «anti-democratic» and «... sets apart those who understand it and shields them from those who do not» [4, p. 225].

1.2.3.2. A means and a tool for limiting scientific and social communication, communication between societies.

M.A.K. Halliday studied language in terms of social orientation and social hierarchy. It implies the foregrounding of the social structure and social hierarchy to wit the «sociolinguistic coding orientation».

The main feature of language is that «... speakers in different task-roles, use different dialects or registers» [2, p. 256].

He established a deep connection between language and social structure; language is not only a part of the social process, but also sociolinguistic coding:

1) «An anti-language» is «...the vehicle of such resocialization» [2, p. 575]. M.A.K. Halliday coined the term «anti-language» as «the means of realization of a subjective reality: not merely expressing it, but actively creating and maintaining it» [6, p. 576]. «An antilanguage may be «high» as well as «low» on the diglossic spectrum» [6, p. 583].

The process of the simultaneous existence in a society of two languages or two different forms of the same language, used in different functional spheres, involves bringing social structures and social hierarchies to the fore.

This involves a preoccupation with the functional relationship between language and social structure and a preoccupation with defining particular understandings of information and knowledge through the ritual functioning of social hierarchy and «...presented at the start brings into sharp relief the role of language as a realization of the power structure of society» [2, p. 285].

2) The language of science «...has become increasingly anti-democratic: its arcane grammatical metaphor sets apart those who understand it and shields them from those who do not» [4, p. 225].

1.2.3.3. An imperfect means of encoding/decoding and information transmission that needs description and normalization.

He believed that the lexical-grammatical system of language is inherently probabilistic, there are often two or more possible interpretations for the same element, and requires description and normalization to ensure authenticity: «At such times there arise proposals for improving language, making it a more effective tool for recording and extending our knowledge» [4, p. 119].

1.2.3.4. A means of learning, access to consciousness and communication of a person in society.

M.A.K. Halliday assigned an important role to teaching and learning languages, knowledge of a subject is encoded and transmitted through language, «learning how to mean» [10, p. 28].

«The study of language – of language in general, and of the particular languages that are valued in the context of our culture – has a central place in the institutional framing of knowledge» [4, p. 23].

1.2.3.5. A means and tool for ensuring authentic recipe, storage, and transmission of information regardless of time and space.

M.A.K. Halliday paid special attention to «a philosophical language», which in his opinion was «not simply a means of writing down, and hence transmitting, knowledge that had already been gained» [4, p.199].

1.2.3.6. A means of learning and preserving cultural and historical experience:

1) «Social semiotic». M.A.K. Halliday was convinced that «language» is «both a part of human history and a realization of it, the means whereby the historical process is construed. This is what we mean by language as «social semiotic» [4, p. 221];

2) Cultural and historical experience. M.A.K. Halliday supported the generally accepted view that the cultural-historical experience of society is part of human history: «In our opinion the history of language is not separate from the rest of human history; on the contrary, it is an essential aspect of it. Human history is as much a history of semiotic activity as it is of socio-economic activity» [4, p. 210].

1.2.3.7. A means of forming intercultural contexts.

M.A.K. Halliday, while analyzing the scientific issues of language and learning, considered language from a cultural point of view (the «national language») through the relationship and differences between the languages «English and Chinese». Since «language» now meant «languages», the perception of this role differed somewhat from one country to another [4].

M.A.K. Halliday argued that new cultural contexts in a particular language tend to change the semantic styles of new speakers of that language: «A particular language co-evolves with a particular culture... And whenever we use our language, all aspects of our culture are invoked» [11, p. 5].

1.2.4. Creation and product of nature:

1.2.4.1. A natural reflection of psychophysiological processes that occur in the mind of speakers so «the label ‘natural’ language is entirely apt» [5, p. 117].

1.2.4.2. A product of natural gradual adaptation (evolution).

Language has played and continues to play a key formative role in the evolution of human consciousness and society.

Language has evolved over time, along with the evolution of the human species, to cope with new conditions of existence and needs: «Language is as much a product of evolution as we are ourselves; we did not manufacture it» [5, p. 117–118].

1.2.5. Language as a system.

M.A.K. Halliday himself noted that from the very beginning of his research activity, the concept of «system» was part of his theory of «language», and the explanation of linguistic phenomena should be sought in the relationships between systems, not between structures [12].

1.2.5.1. An evolved system.

The emergence of «language» according to the historical principle is explained by the needs of the a person’s consciousness, so «language» is evolving during the time, along with the evolution of the human species, to cope with its needs. In his opinion, «a language is an evolved system» [4, p. 224], language is an evolved system: «This system, language, has evolved – along with the human species: it’s the sapiens in homo sapiens» [4, p. 10].

1.2.5.2. A coding system on three levels.

Formally, «language» is a system for encoding information. «Most coding systems are on two levels: a *content* and an *expression*... But language has evolved a third, abstract level of *form* intermediate between the two; it consists of content, form and expression, or, in linguistic terms, of semantics, lexicogrammar and phonology» (Emphasis in the original) [2, p. 256].

1.2.5.3. A semiotic system.

M.A.K. Halliday's approach to language as a semiotic system «not in the sense of a system of signs, but a systemic resource for meaning» [2, p. 260–261] became innovative.

1.2.5.4. A phonetic system.

«...language as a physical system (i.e. system-&-process), taking account of the physical properties of the sound wave» [3, p. 6].

1.2.6. A social semiotic.

According to M.A.K. Halliday, above and beyond «language as system» and «language as institution» lies the more general, unifying concept that he has labeled «language as social semiotic» [13, p. 659–661].

M.A.K. Halliday considered «language as social semiotics», that is, as a system of socially motivated established signs (meanings) that are used to express people’s needs of communication, beliefs, and cultures: «Language is, as we have tried to suggest, both a part of human history and a realization of it, the means whereby the historical process is construed. This is what we mean by language as «social semiotic» [4, p. 221].

1.2.7. Language as form.

M.A.K. Halliday proposed to consider language as «a form of action, as the enactment of social relationships and social processes» [7, p. 273].

Conclusion. According to the results of the research, the connections and relations within the concept in a generalized form with the main elements of the characteristic structure inside were presented and the essence of the concept of «language» in M.A.K. Halliday's scientific views was synthesized.

M.A.K. Halliday understood the Essence of the universal area of being, a part and/or unit of which the researched concept of «language» as a social phenomenon and a condition of human existence in interaction with other people; a complex developed information coding system; a meaning-making and social semiotic resource for the creation and exchange of meanings; a creation and product of nature that is in the process of evolution, a natural reflection of psychophysiological processes that occur in the speaker's mind; means of access to consciousness for learning, education, and communication in society; keeping of cultural and historical experience and formation of intercultural contexts; an imperfect means/tool that requires normalization to ensure authentic acquisition, keeping, encoding/decoding and limitation of information transmission in the process of scientific and social communication.

Prospects for further research. The continuation of the analysis and systematization of the content of the concept of «language» on the basis of the creation of the explanatory formula of concept in the 5th period of linguistics (the 30s of the 20th century to our time) is the prospect for our further research.

This will give us the opportunity to trace the process of the further evolution of the concept of «language» in the life activities of people and societies, taking into account historicism.

Based on the results of such research, it will be possible to synthesize a full and monosemantic definition of the concept of «language», which will not conflict with generally accepted ones and become more correct and sufficient at the analyzed stage.

References:

1. Солдатов Л.П. Поняття «дискурс»: проблеми визначення. Мовні і концептуальні картини світу: 36. наук. пр. Випуск 46, ч. 4. К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2013. 32–40 (429 с.)
2. Halliday M.A.K. Language and Society: Vol.10 in Collected Works of M.A.K. Halliday, ed. by Jonathan J. Webster. London and New York: Continuum, 2007. 304 p.
3. Halliday M.A.K. A Personal Perspective. In On Grammar, Vol. 1 in Collected Works of M.A.K. Halliday, ed. by Jonathan J. Webster. London and New York: Continuum, 2002. 454 p.

4. Halliday M.A.K. The language of science. London: Continuum, Vol. 5 in Collected Works of M.A.K. Halliday, ed. by Jonathan J. Webster London and New York: Continuum, 2004. 268 p.
5. Halliday M.A.K.; Martin J.R. (eds.) Writing Science: Literacy and Discursive Power. Bristol/London: The Falmer Press, 1993. 325 p.
6. Halliday M.A.K. Anti-Languages. *American Anthropologist*, 78 (3), 1976, pp. 570–584.
7. Halliday M.A.K. The notion of "context". On Language and Education, Vol. 9 in Collected Works of M.A.K. Halliday, ed. by Jonathan J. Webster London and New York: Continuum. 2007, 454 p.
8. Halliday M.A.K. Learning how to mean: explorations in the development of language. (Explorations in Language Study Series, edited by Peter Doughty and Geoffrey Thornton). London: Edward Arnold. 1978, 164 p.
9. Halliday M.A.K. An Introduction to Functional Grammar. 2004, 689 p.
10. Halliday M.A.K. The Language of Early Childhood, Continuum, Vol. 4 in Collected Works of M.A.K. Halliday. 2004, 430 p.
11. Halliday M.A.K., Studies in English Language: Volume 7 in Collected Works of M.A.K. Halliday. 2009, 384 p.
12. Halliday M.A.K. Meaning as choice. Systemic functional linguistics: exploring choice. editor / Lise Fontaine; Tom Bartlett; Gerard O'Grady. Cambridge: Cambridge University Press (CUP), 2013, pp. 15–36.
13. Halliday M.A.K. Language as Social Semiotic: The Social Interpretation of Language and Meaning. Front Cover. Michael A. K. Halliday. Edward Arnold, 1978, 256 p.

Солдатова Л. П. Сутність поняття «мова» у дослідженнях Майкла Олександра Кірквуда Халлідея

Анотація. Ця стаття є складовою частиною циклу статей, присвячених проблемам еволюції сутності поняття «мова» в історичному аспекті (від давнини до сучасності).

Наукова спадщина Майкла Олександра Кірквуда Халлідея, одного з видатних представників Лондонської лінгвістичної школи (школа концептуалізму), засновника системно-функціональної лінгвістики та системно-функціональної граматики, становить інтерес для продовження дослідження зазначеної проблеми.

М. Халлідей приділив багато уваги розгляду поняття «мова» з різних точок зору та позицій. Його теорія та описи отримали широке визнання в мовознавстві.

Для нашого дослідження проблем лінгвістичної термінології, а саме розуміння сутності поняття «мова» в історичному аспекті, становлять інтерес його концепція граматики, лексикограматика, термін, який він винайшов і який базується на більш загальній теорії мови; його розгляд поняття «мови» з соціальної точки зору для визначення соціального семіотичного ресурсу, який він визначав як «потенціал значення»; його бачення глибокого зв'язку між «мовою» та соціальною структурою.

У статті представлені дослідження та аналіз наукової спадщини М. Халлідея для ідентифікації та систематизації його особистої точки зору та розуміння сутності поняття «мова» за суттєвими, специфічними ознаками, які дозволяють визначити основні елементи характеристичної структури. За виявленими суттєвими та «стрижневими» значеннями змісту поняття була синтезована дефініція поняття «мова».

Інформаційний аналіз сутності поняття «мова» був проведений на базі створення тлумачної формули змісту поняття за суттєвими, специфічними ознаками та ідентифікації елементів характеристичної структури.

Цей аналіз дає можливість ідентифікувати та визначити у систематизованих та узагальнених трактуваннях поняття «мова» «стрижневі» значення сутності аналізованого поняття.

Відповідно до отриманих результатів проведеного аналізу наукової спадщини М. Халлідея були виявлені та виділені, розмежовані та систематизовані узагальнені дефініції (трактування) поняття «мова» та виявлено 7 стрижневих значень, які відображали сутність цього поняття.

У результаті проведеного дослідження з дотриманням наукової вимоги однозначності до визначення наукових термінів та понять була синтезована узагальнена дефініція сутності поняття «мова» в особистому розумінні М. Халлідея.

Ключові слова: мова, тлумачна формула змісту поняття, елементи характеристичної структури, поняття.

*Ткач П. Б.,**кандидат філологічних наук, доцент,
професор кафедри філології перекладу та стратегічних комунікацій
Національної академії Національної гвардії України*

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ТВОРЕННЯ ПОЕТОНІМІВ

Анотація. Стаття присвячена виявленню лексико-семантичних особливостей поетонімів. Аналіз проведено на матеріалі фентезійного циклу Робін Гобб «Світ Елдерлінгів», у якому відображено фікційну реальність, вигадану американською письменницею, що умовно відповідає рівню розвитку раннього Середньовіччя. Оскільки всі власні назви циклу мають смислове навантаження й відображають характеристику персонажа або місцевості за різними ознаками, вони мають значний дослідницький потенціал для поглиблення аналізу поетонімів.

Метою розвідки є виявити лексико-семантичні особливості поетонімів.

У роботі окреслено декілька класифікацій поетонімів за різними ознаками відповідно до специфіки ономастичного простору художнього твору. Зокрема визначено розряди поетонімів із позицій образної характеристики і сюжетного функціонування, розглянуто класифікацію поетонімів на підставі змістової значущості. Визначено функції поетонімів на лексичному рівні.

Узагальнено, що поетоніми в романах Робін Гобб позначають переважно характеристику персонажів і місця дії і побудовані на основі художніх прийомів, які умовно можна поділити на дві групи. До першої – найпродуктивнішої – групи належать поетоніми, побудовані на одному з художніх прийомів – антономасія або уособлення. Іншу групу поетонімів фентезійного світу Робін Гобб становлять поетоніми, що складаються з двох і більше основ, в одній із яких відбувається метафоризація назви професії, якого-небудь роду занять, походження, матеріалу, із якого складається, або якогось природного явища.

З'ясовано, що лексико-семантичними особливостями поетонімів циклу Робін Гобб «Світ Елдерлінгів» є те, що вони побудовані переважно на художньому прийомі антономасія, принципово меншу частку становлять складені поетоніми, у яких однією з основ слова є вказівка на професію, рід занять, якість природне явище, походження або матеріал, із якого складається, та уособлення.

Ключові слова: поетонім, лексико-семантичні особливості, антономасія, уособлення, метафоризація.

Постановка проблеми. У статті розглянуто лексико-семантичні особливості поетонімів. Поетоніми виконують не лише номінативну функцію, але й упливають на образність тексту завдяки оцінкам і асоціаціям, які відтворюють особистісне, культурне або історичне тло, на якому розгортається сюжет. Вони відіграють важливу роль у художньому творі, оскільки допомагають розшифрувати авторський задум. У сучасних наукових розвідках поетоніми фігурують під різними назвами й мають численні трактування, зокрема обґрунтовують семантичні, структурні й функціональні особливості цього різновиду онімів, проте фентезійні романи Робін Гобб, у всесвіті яких усі

власні назви є поетонімами, демонструють значний дослідницький потенціал для поглиблення аналізу поетонімів. Саме це й визначає актуальність дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сьогодні залишається певна термінологічна невизначеність щодо поетонімів, адже в численних наукових працях можна зустріти такі терміни: літературна, художня, поетична, стилістична, художньо-літературна, літературно-художня ономастика. Найбільш продуктивне вивчення поетонімів у різних термінологічних позначеннях ведеться в межах трьох загальновищезаних шкіл – одеської, донецької та ужгородської, представники яких – Т. Немировська, В. Калінкін і Л. Белей – вели активну наукову полеміку щодо назви й визначення поетонімів. У роботі прийнято термін і визначення В. Калінкіна. Також різними питанням поетичної онімії були присвячені розвідки Ю. Карпенка, В. Михайлова, Є. Отіна, В. Галич, М. Карпенко, Г. Лукаш, О. Немировської, Л. Кричун, Т. Крупеньової, М. Мельник, Н. Колесник, О. Порпуліт. Власні назви як стилістичну категорію, види мотивації поетичних власних назв вивчали Ю. Карпенко, Е. Магазаник, В. Михайлов, І. Муромцев, Є. Некрасова, В. Никонов, А. Пузирьов, А. Суперанська, В. Чернишев, Б. Шварцкопф. Проблемам відтворення найменувань у художньому перекладі та збереження тих функцій, які ці найменування виконують у художньому творі, присвячені роботи Н. Бияк, М. Бережної.

Метою дослідження є виявити лексико-семантичні особливості поетонімів.

Матеріалом дослідження є цикл романів Robin Hobb «The Realm of the Elderlings».

Виклад основного матеріалу. «Світ Елдерлінгів» – цикл романів американською письменницею Робін Гобб, що описує фікційну реальність, яка умовно відповідає рівню розвитку раннього Середньовіччя. Усі власні назви в цьому циклі мають смислове навантаження й відображають характеристику персонажа або місцевості за різними ознаками, тобто є поетонімами. Адже, на думку В. Калінкіна, поетонім є специфічною трансформацією власної назви, особливість якої прихована у властивостях референта імені. «Поетонім завжди, і у всіх без винятку випадках, називає віртуальний референт, що існує у творчій свідомості автора і відтворюється свідомістю читача. Це однаково розповсюджується як на цілком вигадані автором об'єкти, так і на об'єкти, що існують в дійсності або існували в минулому, оскільки всі вони у літературному тексті функціонують тільки у вигляді художньої, естетичної (та вторинної семіотичної) моделі» [1, с. 83].

Своєрідність поетонімів у романах Робін Гобб цілком впливає зі специфіки поетонімів у цілому. Зокрема вони

позначають вигаданих автором людей і території, мають конотативне навантаження, яке визначається контекстом, є важливим образним засобом для створення образної системи художніх творів, дає характеристику особі чи об'єкту. І оскільки імен у циклах дуже багато, вони є продуктивним матеріалом для дослідження, зокрема й щодо визначення лексико-семантичних особливостей.

На сьогодні окреслено декілька класифікацій поетонімів за різними ознаками відповідно до специфіки ономастичного простору того тексту (або текстів), аналізу якого (яких) була присвячена відповідна розвідка.

Із позицій образної характеристики і сюжетного функціонування поетоніми поділяють на великі розряди. Перша група включає поетоніми, які безпосередньо задіяні в тексті як засіб виділення та подальшої характеристики (імена головних і другорядних дійових осіб, назви місць дії тощо). Друга група – поетоніми, які опосередковано беруть участь у розкритті змісту художнього твору, тобто побічно залучені до загальної образної характеристики (історичні власні назви, літературні імена, а також інші оніми, що створюють у контексті художнього твору своєрідний «культурний» фон, який необхідно враховувати при загальній оцінці художнього тексту) [2, с. 38].

К. Зайцева створила класифікацію поетонімів на підставі змістової значущості:

- імена, релевантні якостям персонажів;
- імена, релевантні місцю дії;
- імена, релевантні часу дії [3, с. 37–39].

Розглядаючи семантику оцінних антропонімів у художньому творі, С. Сисоева відзначає, що літературні власні назви виконують у тексті номінативну, характерологічну, локалізаторську, ідеологічну, експресивну й оцінну функції [4, с. 152].

А. Вегеш зазначає, що на лексичному рівні української мови реалізація стилістичних функцій поетонімів зводиться передусім до ідентифікації національної, регіональної та соціальної належності денотата через присвоєння йому найменування, що однозначно репрезентує відповідну лексичну систему. Характеристика денотата лексичними засобами відбувається завдяки частковому відновленню доантропонімної семантики поетоніма, що дозволяє письменникові на основі асоціативних зв'язків вдаватися до індивідуально-авторських переносів значення (метафора, метонімія) або ж пов'язувати окремі оніми певного твору синонімічними чи антонімічними зв'язками [5, с. 32].

Д. Громова, аналізуючи промовисті імена у фантастичних романах Террі Пратчета, пропонує таку класифікацію поетонімів:

1. Поетоніми, побудовані на одному з художніх прийомів – антономасія, оксюморон і уособлення.
2. Складені поетоніми, основою яких є слова на позначення професії, роду занять або природного явища.
3. Складні поетоніми, які мають в своїй основі слово на позначення походження або матеріалу, із якого складається назване певним іменем [6, с. 1115].

При цьому варто зауважити, що друга і третя група відображає загальний принцип побудови поетонімів шляхом осново-складання й перенесення значень однієї з основ – метафоризації або метонімізації. Таким чином, узагальнюючи проаналізовані класифікації, можна зауважити, що поетоніми в романах Робін Гобб позначають переважно характеристику персонажів і місця

дії і побудовані на основі художніх прийомів, які умовно можна поділити на дві групи.

До першої групи належать прості поетоніми, побудовані на одному з художніх прийомів – антономасії або уособленні.

Антономасія – художній прийом, за якого відбувається перенесення загального слова із певним значенням на місце власної назви, при цьому названий таким чином людині можуть приписуватися якості і властивості номінального об'єкта [6, с. 1115], наприклад:

«*And didn't Verity, after all, make a much better king-in-waiting than had Chivalry?*» [7].

У цьому випадку автор використала антономасію, тобто перенесла назву загальних слів *chivalry* – лицарство й *verity* – істина на власні. У першому випадку автор прагнула показати мужність та поважність героя, у другому – правдивість і справедливність.

Not many are taught the Skill, anymore. I think it was King Bounty who decided that [7].

Bounty перекладається як «благодійність, благословення, щедрий дар». У цьому прикладі, як і у попередньому, авторка використала прийом антономасії для творення імені персонажа.

Buckkeep legend has it that King Wisdom sought and found the Elderlings' homeland by a secret path through the Mountain Kingdom [7].

Ще один приклад антономасії – ім'я *Wisdom*, яке перекладається як «мудрість, здоровий глузд». Авторка використовує зазначений прийом, щоб підкреслити характеристику короля.

Прийом антономасії є надзвичайно продуктивним для творення поетонімів у романах Робін Гобб.

What a precipice I teetered on. I met Celerity's eyes. She had no doubts. If I had never known Molly, I would have found her beautiful [7].

Celerity означає «швидкість, жвавість, спритність». Ці риси цілком притаманні героїні, хоробрій дівчині, яка не боїться допомогти головному герою в скрутні часи.

«*Um, it was a long time ago. Gage. He's a man-at-arms. He came to Burrich one night, a bit drunk, a bit cut up...*» [7].

Gage означає «виклик на поєдинок». Історія цього персонажа базується на тому, що він, почувши, як ображають його короля й принца, викликав образника на поєдинок, проте отримав нищій удар.

Також у прикладах поетонімів романів Робін Хобб можна знайти відображення художнього тропа уособлення – коли ім'ям людини або персонажа стає назва неживого предмету. Це певним чином налаштовує читача на оцінку особистості відповідно до ставлення до предмету [6, с. 1115].

«*I am Lance, a stable man for Duke Ram. That horse was sold to my duke. And not just him. Two spotted mares, and a gelding as well. I have the papers here.*» [7].

Ім'я *Lance* означає «спис». Проте персонаж, названий цим ім'ям не є військовим, який воює списом. Проте в словнику за цим словом закріплене ще жаргонне значення, пов'язане з чоловічим статевим органом. Оскільки персонаж чинить негідні вчинки, така двозначність може мати оцінне значення.

Lacey sat and smirked to herself and pretended to be tating lace [7].

Ім'я *Lacey* походить від слова *lace*, що означає «мереживо». У наведеному прикладі авторка використовує гру слів, щоб зробити ім'я персонажа ще прозорішим.

«Do you know *Chade*?» I asked abruptly, for the Fool sounded so like him I suddenly had to know. I had never mentioned Chade to anyone else, save Shrewd, nor heard talk of him from anyone around the keep.

«*Shade* or sunlight, I know when to keep a grip on my tongue. It would be a good thing for you to learn as well» [7].

Чейд – королівський убивця престолу Провісників і позашлюбний старший брат короля Шрюда. Існування Чейда невідоме більшості в замку Баккіп. Він пересувається лише таємними коридорами замку, а якщо потрібно вийти на люди, то ховається за іншою особистістю. Чейд задоволений цим образом життя, недарма його ім'я походить від слова *shade*, що в перекладі означає *тінь*.

Семантичні засоби є найважливішими для утворення поетонімів, оскільки саме на відмінності значення ґрунтується опозиція між власними назвами художнього тексту. У цьому аспекті важливим є лексичне й етимологічне значення поетонімів, метафоричне й метонімічне перенесення значення [8, с. 7]. Саме тому іншу групу поетонімів фентезійного світу Робін Хобб становлять поетоніми, що складаються з двох і більше основ, в одній із яких відбувається метафоризація назви професії, якого-небудь роду занять, походження, матеріалу, із якого складається, або якогось природного явища [6, с. 1115], наприклад:

«I did not look like a shepherd. It made me miss Burrich, and his calm assumption that I would know my business and do it. As he was turning to go, he suddenly turned back. "And your name, lad?" he called to me.

Tom Badgerlock, I said after an instant's hesitation. *Patience* had thought once to call me that, before I had accepted the name *Fitz*. The reflection called to mind something *Regal* had once flung at me. – You have to but scratch yourself to find *Nameless* the dog-boy, he'd sneered. I doubted he would think *Tom* the shepherd much above that.» [9].

Tom Badgerlock – це особистість, яку головний герой Фітц приймає для себе, коли повертається з Гірського королівства.

Badgerlock – це частина його зовнішності. Адже слово *badger*, яке означає «a heavily built omnivorous nocturnal mammal of the weasel family» [10], передає особливість його зовнішнього вигляду – біле пасмо волосся, ніби смуга на голові борсука. Том стверджує, що народився з нею, і тому його батьки дали таке ім'я. Друге ж слово *lock* – «a mechanism for keeping a door, window, lid, or container fastened» [10] метафорично характеризує його відлюдницький спосіб життя та замкнутість.

«*Chivalry's* dumping it over and leaving for *Withywoods* has stirred all the *Duchies* as if he'd poked a stick in a hive» [7].

Як говорить один із героїв, описуючи цю місцевість, її назва не відповідає реальності. Проте у цьому випадку автор хотів передати не пряму характеристику місцевості, а підтекст. Адже верба *withy* описується як *a tough, flexible branch of an osier or other willow, used for tying, binding, or basketry* [10]. Це місце наче захопило Чівела у свої володіння та сплело зашморг на його шії. Відмовившись від наслідування трону, він добровільно зачинився в цьому місці. І можливо, саме через це загинув, оскільки усамітненість зробила його беззахисним перед підступністю ворогів.

If you were just *Fedwren's* apprentice, or a stable hand, then you would be free to court and marry however you wished. But you are not, *FitzChivalry Farseer*. You are of the royal blood. Even

a bastard"– she stumbled slightly on the word--of that line must observe certain customs. And practice certain discretions [7].

Слово *fitz* означає походження, вказівку на те, що названий цим словом є чийсь сином, найчастіше бастардом. Отже, ім'я *FitzChivalry* вказує на те, що головний герой є бастардом принца Чівелрі.

Kebal Rawbread was not even a name known in the Six Duchies. It was a name not breathed in the Outislands. The independent folk of the scattered and isolated villages of the Outislands had never owed allegiance to any one King. Nor was *Kebal Rawbread* thought of as a King there. Rather he was a malevolent force, like a freezing wind that so coats a ship's rigging with ice that in a hour she turns belly-up on the sea [9].

Ім'я *Rawbread* складається з двох слів: *raw* – *сирий, необроблений*; *bread* – *хліб*. Цей персонаж на перший погляд видається самостійним діячем, проте насправді є знярядям у чужих руках, що було викрито пізніше. Його ім'я з самого початку натякає читачеві на несамостійність, неготовність персонажа.

Nighteyes, he corrected me. My mother-named me *Nighteyes*. I was the last of my litter to get my eyes open [9].

Нічноокий – це вовк, із яким Фітц зв'язаний завдяки володінню давньою магією, яка дозволяє говорити з тваринами. Слово *night* означає *the darkness of night* [10]. Воно передає природну характеристику персонажу адже вовки це нічні тварини. *Eye* – *a thing resembling an eye in appearance, shape, or relative position* [10]. Сам вовк повідомляє героєві своє ім'я, пояснюючи його походження тим, що він пізніше за інших відкрив очі після народження. Проте протягом оповіді його ім'я набуває іншого значення, адже Нічноокий був надзвичайно спостережливим та уважним до дрібниць, що не раз рятувало життя головного героя.

Висновки. Лексико-семантичними особливостями поетонімів циклу Робін Гобб «Світ Елдерлінгів» є те, що вони побудовані переважно на художньому прийомі антономасія, принципово меншу частку становлять складені поетоніми, де однією з основ слова є вказівка на професію, рід занять, якість природне явище, походження або матеріал, із якого складається, та уособлення.

Перспективою дослідження є аналіз художнього прийому гри слів як способу творення поетонімів.

Література:

1. Калинин В.М. Поэтика онима. Донецк : Юго-Восток. 1999. 408 с.
2. Доценко М.В. Поетоніміка модерністської та постмодерністської прози: дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01; Донец. нац. ун-т ім. Василя Стуса. Вінниця, 2018. 199 с.
3. Зайцева К.Б. Английская стилистическая ономастика. Тексты лекций. Одесса, 1973. 67 с.
4. Сисоева С.С. Оцінні антропоніми в англійській мові: монографія. Донецьк: ДонНУ, 2013. 231 с.
5. Вегеш А. Проблеми української літературно-художньої антропоніміки. Методичний посібник для студентів 5–6 курсів філологічного факультету. Ужгород, 2021. 67 с.
6. Громова Д.А. Особенности антропонимики современной британской литературы: классификация говорящих имен собственных на материале романов Терри Пратчетта (цикл «Плоский мир»). *Молодой учёный*. 2015. № 8 (88). С. 1114–1116.
7. Hobb R. *Assassin's Apprentice*. London: HarperCollins Publishers, 2014. 464 p.
8. Гаврилук І.С. Поетонімі опозиції в художньому тексті: лінгвальні параметри типологізації : Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук :

- 10.02.15 – загальне мовознавство; Донецький національний університет імені Василя Стуса. Київ, 2018. 22 с.
9. Hobb R. *Royal Assassin*. London: HarperCollins Publishers, 2014. 656 p.
10. Oxford English Dictionary. URL: <https://www.oed.com/>

Tkach P. Lexical and semantic ways of creation of the poetonims

Summary. The article is devoted to the detection of lexical-semantic peculiarities of poetonimes. The analysis is carried out on the material of Robin Hobb's fantasy cycle «The Realm of the Elderlings», which reflects the fixed reality invented by the American writer and corresponds to the level of development of the early Middle Ages. Since all of the names of the series have a clear semantic and reflect the character or area characteristics by different definitions, they have a considerable research potential to deepen the analysis of poetonimes.

The purpose of the investigation is to reveal lexical-semantic features of poetonimes.

Several classifications of poetonimes on different features according to the specificity of the onomastic space of the fiction are outlined in the work. In particular, the numbers of poetonims from the positions

of the image characteristic and the subject function are defined, the classification of poetonims on the basis of the substantial significance is considered. The functions of poetonims at the lexical level are defined.

It is summarized that poetonims in Robin Hobb's novels indicate mainly the characteristic of characters and places of action and built on the basis of artistic techniques, which can be conditionally divided into two groups. The first – the most productive – group belongs to poetonims, built on one of the artistic techniques – antonomasia or personification. Another group of poetonimes of the Robin Hobb's fantasy world are poetonimes consisting of two or more word stem, one of which is the metaphorized names of a profession, some kind of occupation, origin, material, which consists of, or some natural phenomenon.

It is proved that the lexical-semantic features of the poetonimes of Robin Hobb's fantasy cycle «The Realm of the Elderlings» are creation by the artistic techniques of antonomasia, a fundamentally smaller part is complex poetonimes, which word stem is a reference to a profession, a field, a natural origin, a material, or a form, and personification.

Key words: poetonimes, lexical-semantic features, antonomasia, personification, metaphorized meaning.

*Тодорова Н. Ю.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри іноземних мов
Військової академії (м. Одеса)*

*Лапін М. О.,
викладач кафедри іноземних мов
Військової академії (м. Одеса)*

СТРУКТУРНІ ТА СЕМАНТИКО-ГРАМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ АНГЛІЙСЬКИХ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ З КОМПОНЕНТОМ ВІЙСЬКОВОЇ СФЕРИ

Анотація. Статтю присвячено виявленню структурних та семантико-граматичних особливостей англійських фразеологічних одиниць з компонентом військової сфери, для чого виконано низку послідовних завдань: встановлено корпус англійських фразеологічних одиниць з компонентом військової сфери, розроблено їх семантико-граматичну класифікацію та описано найпродуктивніші моделі утворення фразеологічних одиниць кожного семантико-граматичного розряду.

Пропонована розвідка базується на поєднанні низки загальнонаукових та спеціальних лінгвістичних методів, що дозволило комплексно репрезентувати результати аналізу та забезпечити їх достовірність.

До корпусу досліджуваного матеріалу увійшли фразеологічні одиниці, у складі яких зафіксовано номени об'єктів, понять і явищ об'єктивної реальності, пов'язаних з військовою стратегією і тактикою, озброєнням і оснащенням та особовим складом збройних сил.

З урахуванням семантики, синтаксичної структури та морфологічних характеристик стрижневих компонентів фразеологічних одиниць розроблено їх семантико-граматичну класифікацію, у межах якої виділено чотири семантико-граматичні розряди: дієслівний, субстантивний, адвербіальний та ад'єктивний, серед яких дієслівний розряд є найпродуктивніший. Дієслівні фразеологічні одиниці демонструють найвищу кількість, складність та різноманіття синтаксичних моделей утворення, серед яких найчисленнішою є модель V+N, яка представляє собою двокомпонентне підрядне словосполучення з об'єктом зв'язком між стрижневим компонентом, вираженим дієсловом, і залежним компонентом, вираженим іменником. З'ясовано, що ця модель може розширюватися додатковими компонентами, вираженими іншими частинами мови: прикметниками, займенниками або прийменниками. Більшість субстантивних фразеологічних одиниць утворено за моделлю N+Prep+N, адвербіальних – Prep+N. У межах нечисленного ад'єктивного семантико-граматичного розряду жодна з моделей утворення фразеологічних одиниць не відрізняється продуктивністю.

Результати дослідження закладають перспективи подальшого аналізу англійських фразеологічних одиниць з компонентом військової сфери, зокрема їх семантичних характеристик.

Ключові слова: фразеологічна одиниця, військова сфера, англійська мова, семантико-граматична класифікація, структурні моделі.

Постановка проблеми. Утворюючи унікальну мікросистему, у якій «яскраво виявляється специфічний національний колорит, особливості образного народного мислення, власне національне сприйняття мовної картини світу, віддзеркалення характерних особливостей культури й побуту, народних звичаїв, історичного минулого тощо» [1, с. 49], фразеологічні одиниці (далі ФО) справедливо вважаються «душею кожної національної мови» [там само], і відповідно становлять значний науковий інтерес для сучасних лінгвістичних студій. Особливої уваги науковців заслуговують парадигматичні об'єднання ФО, аналіз яких дозволяє встановити сукупність системно зумовлених характеристик фразеологічних систем окремих мов, що сприяє вирішенню нагальної проблеми взаємозв'язку мови, мислення і культури.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Оскільки ФО є багатоконпонентними утвореннями, частим критерієм їх відбору як мовного матеріалу для дослідження виступає присутність у їх структурі компонентів певної тематичної групи. Зокрема, у зіставленні або окремо, об'єктом сучасних лінгвістичних розвідок постають англійські ФО з гендерним [2] або соматичним компонентом [3, 4], компонентом-найменуванням грошей [5], неживої природи [6], колоративами [7], топонімами [8], онімами [9] або ортонімами [10] тощо. Але попри значний доробок, присвячений аналізу парадигматичних угруповань ФО, дослідження англійських ФО з компонентом військової сфери представлені поодинокими працями, причому компоненти таких одиниць вербалізують лише певний аспект військової справи, наприклад, аналізуються ФО з лексемою на позначення зброї [11] або геральдичним компонентом [12]. Таким чином, у сучасній вітчизняній лінгвістиці бракує вивчення ФО з компонентом військової сфери, зокрема їх структурних та семантико-граматичних особливостей, що становить значну практичну цінність для викладання англійської мови як іноземної у вищих військових навчальних закладах.

Постановка завдання. Отже, метою пропонованого дослідження є виявлення структурних та семантико-граматичних особливостей англійських ФО з компонентом військової сфери, досягнення якої уможливиться послідовним розв'язанням наступних завдань: встановити корпус англійських ФО з компонентом військової сфери, розробити їх семантико-

граматичну класифікацію та описати найпродуктивніші моделі утворення ФО кожного семантико-граматичного розряду.

Матеріал аналізу становлять 305 англійських ФО, вилучені методом суцільної вибірки з друкованих та електронних лексикографічних джерел, в структурі яких зафіксовано один або декілька компонентів військової сфери. З опорою на ґрунтовний аналіз структури і складу військової лексики [13], до компонентів військової сфери відносимо номени об'єктів, понять і явищ об'єктивної реальності, пов'язаних з військовою стратегією і тактикою, озброєнням і оснащенням та особовим складом збройних сил.

Методологія дослідження об'єднує загальнонаукові та спеціальні лінгвістичні методи. Зокрема, загальнонаукові методи аналіз і синтез, індукція та дедуція застосовувалися для узагальнення і систематизації теоретичного матеріалу та для обробки і класифікації емпіричного матеріалу. З опорою на прийом *внутрішньої інтерпретації* розроблялася семантико-граматична класифікація ФО, а на методику *безпосередніх складників* – побудова їх структурних моделей, де *N* – Noun, *V* – Verb, *MV* – Modal Verb, *Adj* – Adjective, *Pron* – Pronoun, *Prep* – Preposition, *Conj* – Conjunction, *Part I* – Participle I, *Part II* – Participle II. Такі службові частини мови, як артиклі та інфінітивна частка не враховувалися під час моделювання структури ФО. *Описовий метод* забезпечив комплексну репрезентацію отриманих результатів, а *кількісний аналіз* – їх об'єктивність.

Виклад основного матеріалу. З урахуванням специфіки семантики та синтаксичної структури ФО, також морфологічних характеристик граматично стрижневих компонентів нами розроблено семантико-граматичну класифікацію ФО, згідно з якою вони розпадаються на чотири семантико-граматичні розряди: дієслівні (59%), субстантивні (29,8%), адвербіальні (8,6%) та ад'єктивні ФО (2,6%).

Дієслівні ФО з компонентом військової сфери. Як свідчить кількісна обробка даних, серед ФО з компонентом військової сфери дієслівний семантико-граматичний розряд виявився найпродуктивнішим. Основними ознаками, що дозволяють віднести ФО до вказаного розряду є фраземне значення узагальнено-процесуального або процесуально-атрибутивного характеру, наявність дієслівного компоненту у ролі граматичного центру одиниці та її здатність виконувати функції присудка й обставини [14, с. 66]: *to break ranks* 'to identify oneself as having separate interests or views from the rest of a group' [15, с. 413]; *to fire a salvo at someone* 'to present a series of criticisms to a person' [15, с. 414]; *have been in the wars* 'have been hurt or injured' [16, с. 307]; *to be quick on the draw* 'to act precipitately' [15, с. 412].

Крім вагомості кількісної представленості, ФО дієслівного семантико-граматичного розряду демонструють значну якісну різноманітність синтаксичної структури: у межах розряду зафіксовано 53 структурні моделі утворення ФО, кількість компонентів яких варіюється від 2 до 7. Слід зазначити, що двокомпонентна модель, яка складається з дієслова та іменника (*V+N*), є найчисленнішою, утворюючи 20% усіх зафіксованих англійських ФО з компонентом військової сфери: *to attract flak* 'to attract criticism' [15, с. 412]; *rattle sabres* 'threaten to take aggressive action' [16, с. 238]; *call the shots* 'take the initiative in deciding how something should be done; be in control' [16, с. 45]; *to draw fire* 'to encounter criticism' [15, с. 412]; *show the flag* 'make an official visit to a foreign port, especially as a show

of strength' [16, с. 108]; *pull rank* 'take unfair advantage of your seniority or privileged position' [16, с. 237]; *to join forces* 'to cooperate with one another in order to achieve a common objective' [15, с. 412].

Достатньо поширеними у межах дієслівного розряду є трикомпонентні моделі. Наприклад, синтаксична модель *V+Prep+N* утворює 9,1% аналізованих дієслівних ФО: *to go to the barricades* 'strongly protest against a government or other institution or its policy' [16, с. 16]; *to play with dynamite* 'to invite trouble by virtue of one's risky conduct' [15, с. 412]; *to catapult to fame* 'to achieve fame unexpectedly quickly' [15, с. 411]; *to shoot from the hip* 'to speak frankly and openly' [15, с. 414]; *put to the sword* 'if someone is put to the sword, he or she is killed or executed' [17].

Синтаксична модель *V+N+Prep* зустрічається у структурі 8,3% дієслівних ФО: *to cross swords with someone* 'to have a disagreement with another person' [15, с. 415]; *to have a shot at something* 'to attempt to achieve something' [15, с. 414]; *steal a march on sb/sth* 'to spoil someone's plans and get an advantage over them by doing something sooner or better than them' [18, с. 246].

7,2% аналізованих ФО дієслівного розряду створено за трикомпонентною моделлю *V+Adj+N*: *beat a hasty retreat* 'withdraw, typically in order to avoid something unpleasant' [16, с. 18]; *open old wounds* 'if you open old wounds, you revive a quarrel or problem that caused a lot of trouble in the past' [17]; *fight a losing battle* 'be fated to fail in your efforts' [16, с. 105]; *to be a real trooper* 'to be a person willing to try anything' [15, с. 415]. А 6,6% – за трикомпонентною моделлю *V+Pron+N*: *to earn one's stripes* 'to deserve promotion' [15, с. 415]; *to hold one's fire* 'to delay proposed action' [15, с. 412]; *to win one's spurs* 'to gain recognition after a period of effort (refers to the earning of a knighthood in battle)' [15, с. 414].

Як свідчать наведені приклади, найпоширенішим структурним типом дієслівних ФО з компонентом військової сфери виявилися двокомпонентні підрядні словосполучення з об'єктивним зв'язком між стрижневим компонентом, вираженим дієсловом, і залежним компонентом, вираженим іменником (*V+N*), які можуть розширюватися додатковими компонентами, вираженими іншими частинами мови: прикметниками, займенниками або прийменниками.

Що стосується полікомпонентних моделей утворення дієслівних ФО, найскладнішою є модель із 7 структурних елементів (*V+N+N+N+Prep+Pron+N*), яка представлена однією ФО: *to have a field marshal's baton in one's kit* 'to be ambitious' [15, с. 410].

Субстантивні ФО з компонентом військової сфери. Другий за численністю семантико-граматичний розряд представлено субстантивними ФО, яким притаманна узагальнено-предметна семантика [14, с. 67]: *a big shot* 'an important person' [15, с. 414]; *a Pyrrhic victory* 'a win which costs more than if there had been a loss (refers to the battle at which King Pyrrhus of Epirus defeated the Romans at Asculum)' [15, с. 415]; *a moving target* 'an objective subject to constant revision' [15, с. 415]; *gunboat diplomacy* 'if a country uses gunboat diplomacy, it uses the threat of military force to make another country obey it' [18, с. 167]; *a shot in the arm* 'stimulus or encouragement' [16, с. 260].

Серед 27 моделей утворення субстантивних ФО з компонентом військової сфери, які можуть містити від 2 до 5 елементів, найпродуктивнішою виявилася трикомпонентна модель *N+Prep+N* (23 %): *a battle of wills* 'a situation in which there are

two competing people or groups, and both sides are equally determined to get what they want' [18, c. 24]; *a blast from the past* 'something powerfully nostalgic, especially an old pop song' [16, c. 27]; *a war of words* 'a prolonged debate which is conducted by means of the spoken or printed word' [16, c. 307]; *shots across the bow* 'warnings' [15, c. 414]; *knight of the road* 'a man who frequents the roads, for example a travelling sales representative, lorry or taxi driver, or tramp. Originally, in the mid 17th century, this was ironically applied to a highway man' [16, c. 163].

Значну продуктивність демонструють двокомпонентні моделі *Adj+N* (19,7%) та *Part.I+N* (8,7%): *the last bastion* 'the only remaining defensive measure' [15, c. 410]; *a straight shooter* 'a person who is frank and outspoken' [15, c. 414]; *the cold war* 'the unfriendly relations between the communist nations and the rest of the world' [15, c. 415]; *a fighting chance* 'a small but real possibility that you might do or achieve something' [18, c. 134]; *a sitting shot* 'an initial move which is designated to establish facts for use in a later action' [15, c. 414]; *a losing battle* 'a struggle that is bound to end in failure' [16, c. 178].

Широко представленими серед англійських субстантивних ФО виявилися ФО, побудовані за моделлю *N+N* (16,4%): *paper warfare* 'an excessive amount of correspondence or red tape' [15, c. 415]; *war chest* 'a war chest is a fund that can be used to finance a campaign like and election or for use in emergencies or unexpected times of difficulty' [17]; *a Colonel Blimp* 'an old man who has old-fashioned ideas and believes he is very important' [18, c. 77]; *Turkey shoot* 'a fight or competition that is one-sided because one combatant or competitor is far superior to the others' [19]; *a shotgun wedding/marriage* 'a marriage that is arranged very quickly because the woman is going to have a baby' [18, c. 349].

Найскладнішою структурою характеризуються полікомпонентні моделі з 5 елементів *Pron+N+Prep+Pron+N* та *Adj+N+Prep+Pron+N*, кожна з яких представлена лише одним прикладом: *another arrow in one's quiver* 'an additional reason' [15, c. 410]; *different sides of the same shield* 'two different, contrary, or opposite perspectives about or aspects of something' [19].

Адвербіальні ФО з компонентом військової сфери. До адвербіального семантико-граматичного розряду віднесено ФО з компонентом військової сфери, які «вказують на характер здійснення дії, процесу, цілеспрямованість дії, її причину, місце, час і взагалі умови, за яких відбувається дія» [14, c. 71]: *within striking distance* 'near enough to hit or achieve' [16, c. 80]; *under the gun* 'under great pressure' [16, c. 132]; *like a shot* 'if someone does something like a shot, they do it quickly and eagerly' [18, c. 349].

Характерною рисою адвербіальних ФО військової сфери, у зіставленні з проаналізованими семантико-граматичними розрядами, є їх незначна кількісна представленість та спрощена синтаксична структура, яка не включає більше 5 елементів. Найпродуктивнішою моделлю утворення адвербіальних ФО є двокомпонентна модель *Prep+N* (23%): *to the hilt* 'completely. The image is that of plunging the blade of a knife deeply into something, so that only the hilt is visible' [16, c. 144]; *over the top* 'if something is over the top, it is excessive or unnecessary. It refers to the moment a soldier leaves the trenches' [17]; *under fire* 'being shot at; being rigorously criticized' [16, c. 108]. Зазначена модель може розширюватися ще одним прийменником,

займенником або дісприкметником, утворюючи трьохкомпонентні структури *Prep+Prep+N* (15,3%), *Prep+Pron+N* (7,6%) та *Prep+Part.I+N* (7,6%) відповідно: *out of line* 'behaving in a way that breaks the rules or is considered disreputable or inappropriate' [16, c. 174]; *with both barrels* 'with unrestrained force or emotion' [16, c. 16]; *within striking distance* 'near enough to hit or achieve' [16, c. 80].

Найскладніша полікомпонентна модель, утворена з 5 елементів *Prep+Pron+MV+V+N*, представлена лише одним прикладом: *before you can say knife* 'if something happens before you can say knife, it happens very quickly' [17].

Ад'єктивні ФО з компонентом військової лексики. Ад'єктивний семантико-граматичний розряд об'єднує нечисленні ФО з компонентом військової сфери, яким «притаманне категорійне значення агрибутивності, здатність виражати статичну ознаку предметів» [14, c. 69]: *at daggers drawn* 'if people are at daggers drawn, they are very angry and close to violence' [17]; *on the warpath* 'ready and eager for confrontation. The phrase originated with reference to American Indians heading towards a battle with an enemy' [16, c. 307].

Крім низької кількісної представленості вказані ФО демонструють відсутність продуктивних синтаксичних моделей: кожна з 7 зафіксованих моделей утворення ілюструються лише одним прикладом: *Part.II+Prep.+N – shot to pieces (or to hell)* 'ruined' [16, c. 260]; *Conj+Adj+Conj+N – (as) straight as an arrow* '1. Literally, totally straight. 2. Very truthful, reliable, and morally upright' [19]; *N+Adj – trigger happy* '1. Eager to use a weapon, i.e. to pull the trigger (of a gun). 2. Having a tendency to do something or engage in or begin some activity with even the smallest level of enticement or provocation' [19].

Висновки і пропозиції. До корпусу ФО з компонентом військової сфери увійшли ФО, у складі яких виявлено номени об'єктів, понять і явищ об'єктивної реальності, пов'язаних з військовою стратегією і тактикою, озброєнням і оснащенням та особовим складом збройних сил. Встановлено, що досліджувані ФО розпадаються на чотири семантико-граматичні розряди: дієслівний, субстантивний, адвербіальний та ад'єктивний, серед яких дієслівний розряд характеризується найвищою продуктивністю та різноманітністю синтаксичних моделей утворення. Серед дієслівних ФО найчисленнішою є структурна модель *V+N*, субстантивних – *N+Prep+N*, адвербіальних – *Prep+N*. Серед ад'єктивних ФО жодна з моделей не відрізняється продуктивністю. Результати дослідження закладають перспективи подальшого аналізу ФО з компонентом військової сфери, зокрема їх семантичних характеристик.

Література:

1. Венжинович Н. Ф. Фраземіка української літературної мови: когнітивний та лінгвокультурологічний аспекти. дис. ... д. філол. наук: 10.02.01. Київ, 2018. 503 с.
2. Павленко Н. О. Гендерний компонент в структурі та семантиці фразеологічних одиниць сучасної англійської мови. автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04. Запоріжжя, 2017. 24 с.
3. Денисенко І. І. Структурно-семантичні аспекти соматичних ідіом англійської мови. *Молодий вчений*. 2017 р. № 12.1 (52.1). С. 30–33.
4. Тоненчук Т. В. Типологія фразеологічних одиниць із компонентом соматизмом. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія «Філологія». Одеса, 2019. № 38. С. 146–148.
5. Григор'єва Т. Ю. Фразеологічні одиниці з компонентом-найменуванням гроші в сучасній англійській мові. *Вісник*

- Житомирського державного університету ім. І. Франка*. 2015. Вип 2 (80). С. 143–147.
6. Запухляк І. Структурні особливості адвербіальних фразеологізмів з компонентом на позначення неживої природи в англійській та українській мовах. *Актуальні питання гуманітарних наук*. Дрогобич, 2020. Вип 28. Т. 2. С. 17–24.
 7. Гуменюк І.І. Структурні та лексико-семантичні особливості фразеологічних одиниць із колоративами у англійській мові. автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04. Чернівці, 2010. 16 с.
 8. Панасюк Ю.В. Особливості фразеологічних одиниць із топонімичним компонентом в англійській мові. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Одеса, 2019. № 42. Т. 2. С. 88–91.
 9. Ковалюк Ю.В. Семантика та функції фразеологізмів з онімним компонентом у національних варіантах англійської мови. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04. Чернівці, 2011. 286 с.
 10. Тимошук Н.М. Фразеологізми з компонентом-ортонімом у лексичній системі англійської мови. *Вісник університету імені Альфреда Нобеля*. 2019. № 2 (18). С. 249–255.
 11. Тодорова Н.Ю. Структурні та семантико-граматичні характеристики фразеологічних одиниць із компонентом на позначення зброї в англійській мові. *Південний архів (філологічні науки)*. Херсон, 2021. Вип. LXXXV. С. 117–122.
 12. Литвиненко Ю.М. Фразеологізми з геральдичним компонентом у системі англійської мови. *Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя*. 2011. С. 69–72.
 13. Тодорова Н.Ю., Лаліна М.О. Семантичні характеристики військової лексики у складі англійських фразеологічних одиниць. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія: Філологія. Одеса, 2022. № 54. С. 111–114.
 14. Краснобаєва-Чорна Ж. Фраземіка та фраземографія в сучасній лінгвопарадигмі: підручник для студентів філологічних факультетів вищих навчальних закладів. Вінниця, 2018. 200 с.
 15. Renton N.E. *Metaphorically Speaking: A Dictionary of 3.800 Picturesque Idiomatic Expressions*. NY: A Time Warner Company, 1992. 528 p.
 16. *Oxford dictionary of Idioms* / edited by J. Siefring. NY: Oxford University Press Inc., 2004. 340 p.
 17. *Dictionary of English Idioms & Phrases*. UsingEnglish.com: website. URL: <https://www.usingenglish.com/reference/idioms/cat/32.html> (дата звернення: 04.07.2022)
 18. *Cambridge International Dictionary of Idioms* / ed. by E. Walter. Cambridge: Cambridge University Press, 2002. 587 p.
 19. *Farlex Dictionary of Idioms*. Farex, 2015. URL: <https://idioms.thefreedictionary.com> (дата звернення: 05.07.2022)

Todorova N., Lapina M. Structural, semantic and grammatical peculiarities of phraseological units with military component

Summary. The article focuses on the identification of the structural, semantic and grammatical peculiarities of the English phraseological units with a component belonging to the military sphere. In order to achieve the goal of the research the number of the consecutive tasks were carried out: the corpus of the English phraseological units with a military component was determined, their semantic-grammatical classification was developed, and the most productive models of the formation of the phraseological units within each semantic-grammatical class were described.

The proposed analysis is based on the combination of a number of general scientific and special linguistic methods, which made it possible to comprehensively represent the results of the research and ensure their reliability.

The corpus of the material under analysis consists of the phraseological units which include lexemes verbalizing the objects, concepts and phenomena of the objective reality related to the military strategy and tactics, weapons, equipment and the personnel of the armed forces.

Taking into account the semantics, syntactic structure and morphological characteristics of the core components of the phraseological units we developed their semantic-grammatical classification within which four semantic-grammatical classes were distinguished: verbal, substantive, adverbial and adjective one. The verbal class is the most productive. Besides, verbal phraseological units demonstrate the highest number, complexity and variety of syntactic models, among which the most productive one is V+N. It's a two-component subordinate phrase with the core component expressed by the verb and the dependent component expressed by the noun. It was found that this model can be expanded with additional components expressed by other parts of speech. Most substantive phraseological units are formed according to the model N+Prep+N, adverbial phraseological units are formed according to the model Prep+N. Within the limited adjective semantic-grammatical class, none of the structural models of the phraseological units is productive.

The results of the study make the prospects for the further analysis of the English phraseological units with a military component, in particular, their semantic characteristics.

Key words: phraseological unit, military sphere, the English language, semantic-grammatical classification, structural models.

*Токарева Т. С.,**кандидатка педагогічних наук, доцентка,
доцентка кафедри германських мов зарубіжної літератури
та методик їхнього навчання**Центральноукраїнського державного університету
імені Володимира Винниченка*

ДО ПИТАННЯ ПРО СТИЛІСТИЧНІ ФУНКЦІЇ ЗАЙМЕННИКІВ У НІМЕЦЬКІЙ МОВІ

Анотація. У статті розглядаються стилістичні особливості займенників німецької мови з огляду на їх вживання у текстах певних функціональних стилів. Оскільки морфологічні словоформи повною мірою реалізуються у зв'язному мовленні, то змістове навантаження, яке несе у собі займенник, обумовлює його стилістичну цінність. Мета статті полягає у розгляді та узагальненні стилістичних функцій займенників німецької мови.

Стаття узагальнює науковий матеріал з досліджуваної теми зважаючи на вихідні морфологічні особливості, які за певних умов та у відповідному контексті змінюють свої конотації та виконують відповідні стилістичні функції. Враховуючи, що займенники заміщають іменник або прикметник, вони розглядаються як необхідні елементи синтаксичної структури речення та є важливими з точки зору стилістики. Основну увагу в роботі акцентовано на розгляді стилістичних функцій особових займенників однини *ich*, *du*, *er*, *sie*, *es*, займенника множини *wir* та неозначено-особового займенника *man*. Встановлено, що особові займенники *ich* та *du* можуть певною мірою домінувати у тексті: займенник *ich* впорядковує структуру вірша, має узагальнююче значення, під ним розуміють особу, яка не має таких точних характеристик, як ім'я, вік, зовнішність, соціальний статус; якщо ж текст будується на переважачому вживанні займенника *du*, перша особа відходить на задній план, що створює для прозових творів перспективу оповідача від другої особи однини. Таке вживання особових займенників надає висловлюванню більш емоційного забарвлення, мовлення автора при цьому характеризується більшою експресивністю, акцентуються внутрішні почуття мовця, залучаючи читача до переживання певних емоцій та подій. Такі функції є характерними особливо для текстів стилю художньої літератури (як прозових, так і поетичних).

Значну увагу приділено розгляду особливостей вживання займенників *du* та *man* у прислів'ях та приказках, де вони мають узагальнююче значення, виражають життєвий досвід, мудрість поколінь, чим створюють відповідний стилістичний ефект. У статті також зазначено, що особові займенники набувають стилістичного ефекту в умовах відхилення їх від загальноприйнятого вживання; саме властивість надавати необхідну інформацію про граматичний рід та одночасно не мати функції назви повністю відповідає прагматичним завданням такого виду текстів як казка, де можуть дуже влучно вживатися як займенники *er*, *sie*, так і *es*, який є універсальним засобом для розгадки.

Ключові слова: займенник, особовий займенник, німецька мова, стиль, стилістична функція, текст.

Постановка проблеми. Стилiстика як галузь мовознавчої науки досліджує способи та чинники використання мовних виразних засобів залежно від характеру, мети висловлювання та безпосередньо від самих умов спілкування. З огляду на предмет дослідження стилістика є свого роду інтеграційною дисципліною, оскільки спостерігається досить тісний зв'язок досліджень у галузі стилістики із дослідженнями з граматики, лексикології, фонетики та інших галузей лінгвістики. У свою чергу стилістика розширює підґрунтя для подальших наукових розвідок у цих галузях в межах конкретної мови. Не лише словниковий склад мови, але й граматична система сучасної німецької мови має у своєму арсеналі синонімічні засоби вираження, серед яких мовець може обрати необхідні для нього з метою представлення певних об'єктів або явищ у певній ситуації спілкування зважаючи на суспільні норми використання мови. Таким чином вибір певних граматичних форм пов'язаний із їх виразною цінністю.

Актуальність дослідження. Завдяки використанню граматично-стилістичних засобів можна висловити особисте ставлення мовця чи того, хто пише (спокій, схвильованість, визначеність або ухилення від чогось та ін.). Через вибір відповідних граматично-стилістичних варіантів можна надати текстові певного історичного, територіального або ж соціального колориту. Граматична стилістика займається стилістичними можливостями як морфологічних, так і синтаксичних мовних засобів. Але морфологічні засоби є недостатньо дослідженими та систематизованими. Стилiстичне забарвлення у сфері граматики також ще не досліджене достатньою мірою. Використовуючи стилістичний аналіз можна розкривати стилістичні можливості окремих граматичних явищ у галузі морфології, зокрема займенники як частину мови. Слід зважати на те, що морфологічні словоформи реалізуються повною мірою у зв'язному мовленні (у мікро- та макроконтексті), оскільки вони є будівельним матеріалом синтаксичної конструкції. Кожна частина мови, у тому числі і займенник, із однаковим денотатом має своє власне змістове навантаження, яке обумовлює його стилістичну цінність.

Аналіз останніх досліджень. Серед вчених, які досліджували займенники німецької мови з точки зору їх стилістичних особливостей, слід, у першу чергу, назвати В. Шнайдера, який виклав результати своїх досліджень у праці «*Stilistische deutsche Grammatik*», яка була опублікована у 1965 році. Основні теоретичні положення, на які спирався В. Шнайдер, є доведеними

та визнаються і сьогодні. Послідовно розкривали питання, пов'язані зі стилістичними функціями займенників німецької мови, В. Фляйшер та Г. Міхель [1]. Загальний огляд займенників із акцентом на семантико-стилістичному аспекті належить Е. Шендельс [2]. Г.Ю. Герінгер у своєму підручнику «*Grammatik und Stil*» [3] також розглядає займенники як частину мови та вказує на їх основні стилістичні конотації. Серед вітчизняних мовознавців частково стилістичні значення займенників німецької мови акцентувала Є.П. Тимченко [4]. Вагомими є також теоретичні напрацювання з даного питання колективу авторів Л.І. Мацько, О.М. Сидоренко та О.М. Мацько [5]. Однак, стилістичні функції окремих видів займенників німецької мови є недостатньо визначеними та систематизованими, вони потребують додаткової уваги з огляду на можливості створення певного стилістичного ефекту.

Мета статті полягає у розгляді та узагальненні стилістичних функцій займенників німецької мови.

Виклад основного матеріалу. У мові займенники, головним чином, виступають узагальненими заміниками слів, «іменних частин мови, бо мають дуже загальну вказівку, неозначену або заперечну семантику» [5, с. 44]. Основним компонентом їх семантики визначається відносність, яка уможлиблює співвіднесення кожного займенника зі «словами конкретної семантики інших іменних частин мови» [5, с. 44].

Оскільки займенники заміщають або іменник, або прикметник, то розрізняють такі класи, як: іменникові (субстантивні) та прикметникові (ад'єктивні) займенники. З точки зору морфології вони розподіляються на 3 групи: 1) змінювані із займенниковим типом відмінювання, 2) особові займенники зі своїм особливим типом відмінювання та 3) незмінювані займенники. Деякі з них вказують на рід, інші не розрізняють роду (*wer, was*). Під час аналізу тексту вони вважаються граматичними елементами стилю, оскільки такі займенники на основі їх комбінації між собою та їхнього впорядкування стосовно інших мовних одиниць можуть мати певний вплив на стиль [6, с. 229].

Займенники розглядаються як необхідні елементи синтаксичної структури речення, хоча й не виступають носіями самого змісту речення, але, зі стилістичної точки зору, є надзвичайно важливими. Слід зазначити, що займенники не мають називної функції, вони вказують на об'єкти та їх ознаки, не називаючи їх. Тому часто вони розглядаються переважно як засоби зв'язку у реченні та тексті. Так, Г.Брінкман називає займенники свого роду нагадувальними описовими словами, зміст яких є доволі обмеженим та вузьким. Їх функція у процесі комунікації полягає у тому, що вони викликають спогади про те, що у мовному плані було сказано вже раніше. Р.Харверг розглядає займенники як анафористичний засіб текстової когезії і визначає текст з точки зору їх участі у його створенні як послідовність мовних одиниць, які обумовлюються безперервним ланцюжком займенників. [6, с. 233].

«Стилістика виділяє дві основні сфери займенників. Перша – це можливість у результаті заміни займенниками інших слів, як правило іменних, уникати повторів, урізноманітнювати текст і до того ж створювати цілу гаму стилістичних значень (інтимізувати, виділяти, приховувати особу тощо). А друга – творення з допомогою займенників семантичного ланцюжка, внаслідок чого формується семантична і граматична зв'язність тексту» [5, с. 45]. Загалом, використання

мовцем слів, що відносяться до певних частин мови, у тому числі і займенників різного виду, обумовлюється безпосередньо об'єктом та причиною, яка спонукає до мовлення. З цього випливає, що логічно-семантичні поняття «можуть з відповідними змінами передаватися різними частинами мови» [5, с. 45]. Отже, обираючи певні частини мови можна запобігти структурній «одноманітності морфологічних одиниць та урізноманітнювати текст» [5, с. 50]. Оскільки займенники мають узагальнююче значення, важливим для них є саме контекст, як «той комплекс виражальних засобів, у якому займенники розкриваються своїми відтінками й значеннями, реалізують свої стилістичні можливості» [5, с. 57].

З точки зору стилістики особові займенники є доволі розповсюдженим засобом організації тексту у деяких жанрах. Так, Т.І. Сільман розрізняє абсолютне (незалежне) та відносне (залежне) вживання особових займенників. Про абсолютне вживання мова може йти тоді, коли займенник *ich* виступає у якості ліричного «Я» (*Lyrisches Ich*), який впорядковує усю структуру вірша. У такому випадку займенник *ich* має узагальнююче значення, під ним розуміють особу, яка є вільною від точних та надмірних характеристик, таких як ім'я, вік, зовнішність, соціальний статус та ін. Ліричне *Ich* виступає тут у ролі інкогніто, із ним експліцитно чи імпліцитно конфронтують займенники *du* або *Sie*. Наприклад, у вірші Генріха Зузо Вальдека „*Geigerin*“ ліричне «*Ich*» визначає всю змістову структуру вірша, воно має узагальнююче значення точної та надмірної характеристики вільної особистості: *Ein tiefes Bitten, Beben / Im Singen deiner Geige: / O, junges, heißes Leben. / Ich aber weiß und schweige. / Ein Wohltrank ohne Neige, / Ein Wohltraum ohne Ende / Dein Lied, solange ich schweige. / Ich liebe deine Geige. / Vielleicht noch deine Hände* [6, с. 229].

Текст може будуватися також на переважаючому вживанні займенника *du*. У такому випадку перша особа ніби відходить на задній план, хоча її противник демонструється через призму думок та почуттів, як, наприклад, у вірші Е.М.Рільке: *Du meine heilige Einsamkeit, / du bist so reich und rein und weit / wie ein erwachsener Garten. / Meine heilige Einsamkeit du – / halte die goldenen Türen zu, / vor denen die Wünsche warten* [6, с. 230]. У цих рядках відчувається така висока концентрація почуттів, внутрішніх бажань ліричного героя, що вірш сприймається як свого роду поклоніння.

Цікавою з точки зору стилістики є перспектива оповідача від другої особи однини: *Du hast Hunger. Du hast Hunger und hast wenig Geld. Du hast Hunger, wenig Geld, hast wenig Zeit. Und: Du bist Student. Es ist fünf vor eins: Du gehst in die Mensa. Vielleicht bist du noch nie in einer Mensa gewesen. Vielleicht gehst du noch nicht zu denen, die sich hier täglich abspesen lassen ...* (Annette Cerok. *Speisung*) [7, с. 158]. Тут безпосередньо звертаються до адресата, залучаючи його таким чином до подій. Слід зауважити, що така форма особливо акцентує почуття мовця. Іноді у другій формі однини наказового способу вживається займенник *du*. Частіше це трапляється у повсякденному мовленні. Якщо ж мовець хоче виокремити свого адресата із багатьох інших, він обирає таку форму: *Geh du nach oben! Red du zu ihr!* У випадку, коли мовець хоче висловити не лише заклик до певної дії, а й своє оціночне відношення до адресата, доречно буде сказати так: *Du sei still!* (E. Strittmatter) [7, с. 158]. Займенник *du* може також підкреслювати піднесене забарвлення заохочення або заклик: *Herr, gib du allein, die*

das Schwert vertrieb, ein Dach, ein Brot, ein Kind, ein eigen Kissen. (M. Kaleko) [7, с. 158]. Вживання різних форм займенника *du* у поетичних творах надає більшого емоційного забарвлення, робить мовлення автора більш експресивним, акцентує протиставлення між відповідними формами займенника *ich*, наприклад: *Sage mir, mit wem zu sprechen / dir genehm, gemütlich ist; / ohne mir den Kopf zu brechen, / weiß ich deutlich, wie du bist.* (J.W. von Goethe) [8, с. 139]. *Dich haben sie erschossen / mich vertrieben / Und nun verteidigen sie / mit Gewehren / dein Grab / gegen meine Blumen* (H.-J. Heise. Dich) [8, с. 162]. Давальний відмінок особового займенника у сполученні з іменником надає морфологічній структурі розмовного забарвлення: «*Das ist dir ein Kerl! Ein prächtiger Bursche!*» [9, с. 288].

Займенник *du* має також узагальнюючий відтінок, не вказуючи на конкретну особу. Найчастіше у такому значенні він вживається у прислів'ях та приказках: *Hast du was, bist du was. Was du heute kannst besorgen, das verschiebe nicht auf morgen. Bettest du dich gut, so liegst du gut. Spare in der Zeit, so hast du in der Not. Bist du bescheiden, können dich alle leiden* [10, с. 32]. *Brätst du mir eine Wurst, so lösche ich dir den Durst* [10, с. 34]. *Gibst du dich etwas aus, so sei es auch* [10, с. 116].

Особові займенники 3-ї особи однини і множини *er, sie, es, sie* вживаються замість іменників, щоб уникнути їх повторення. Таким чином рід займенника 3-ї особи однини визначається родом заміненого ним іменника: *Neben mir saß ein älterer Mann. Er erweckte ein Interesse ...* (G. Krupkat). *Bevor die Freibeuter zum Sturm auf die Stadt ansetzten, hielten sie eine letzte Beratung ab.* (W. Bredel) [11, с. 143]. Займенник 3-ї особи множини часто використовується як форма ввічливого звертання до однієї або декількох осіб старших за віком або посадою, а також незнайомих осіб. Тоді він пишеться з великої букви і вживається виключно у прямій мові: *Ehe ich mich gefasst hatte, sprach sie weiter: «Sie sollen mich einmal besuchen. Ich habe einen merkwürdigen Stein, den ich Ihnen schon längst zeigen wollte. Eine Art Andenken, verstehen Sie.»* (G. Krupkat) [11, с. 143].

Як особливий стилістичний засіб використовується займенник 3-ї особи однини на початку художнього твору з метою створення більшого напруження. Лише у подальшому тексті читач дізнається, хто криється за цими *er, sie* або *es*. [2, с. 204]. Прикладом може слугувати початок оповідання В. Борхерта «*Das Brot*»: *Plötzlich wachte sie auf. Es war halb drei. Sie überlegte, warum sie aufgewacht sei. Ach so! in der Küche hatte jemand einen Stuhl gestoßen. Sie horchte nach der Küche* [12, с. 113]. У творах класичної художньої літератури при звертанні вживають застарілі форми займенників *Er, Sie* (однина) та *Ihr* (множина). Вони вважаються архаїчними та слугують для створення часового колориту: *Mach Er keine Geschichten. Ein Stück Brot werde ich für Ihn übrighaben.* (M. Ebner-Eschenbach). *Will Sie mich begleiten, kleine?* (J.W. von Goethe) *Es freut mich, mein Herr, dass Ihr ein Dichter seid.* (G.E. Lessing) [11, с. 144].

В. Шнайдер зазначає, що особові займенники для фахівців у галузі стилістики є привабливими та важливими лише тоді, коли вони змінюють свої місця або відхиляються від загальноприйнятого вживання. Властивість особових займенників, з одного боку, надавати інформацію про граматичний рід, а з іншого боку не мати функції назви (вони лише вказують на предмет), повністю відповідає прагматичним завданням такого виду текстів, як загадка. Предмет чи явище, яке необхідно відгадати, часто виникає у тексті як *ich* чи *er, sie, es*: *Nimm mir das*

rote Schloß vom Mund, / So tu ich dir was Neues kund. (Der Brief). У відповідній літературі часто наголошується на тому, що граматичний рід загаданого слова впливає на вибір особового займенника (*er, sie* чи *es*): *Vier Jahre bleibt er aus, / Dann kommt er nach Haus / Und zeigt sich wieder / Im Kreis seiner Brüder. (Der Schalttag).* Узгодження між родом іменника *der Schalttag* та особовим займенником *er* є своєрідною підказкою автора загадки: той, хто намагається відгадати, шукає відповідь серед іменників чоловічого роду, як у наступній загадці, де, відповідно, відповідь слід шукати серед іменників жіночого роду: *Sie hat vier Flügel und kann nicht fliegen, / Wohl zwanzig Füße und kann nicht kriechen, / Frisst unersättlich Korn und Kern, / Und schafft doch Nutzen ihrem Herrn. (Die Windmühle).* При цьому особовий займенник *sie* підсилюється присвійним займенником у давальному відмінку *ihrem*, який також вказує на іменник жіночого роду [6, с. 231–232].

В цілому народна загадка тренує кмітливість, розвиває фантазію та розширює уяву. Типовим для загадки є те, що вона часто описує живу істоту як неживу, оживляє неживу істоту, персоніфікує її, вводить слухача або читача в оману, підштовхує його до хибного рішення, до невірної відгадки, навмисне натякає на двозначність – і все це задля того, щоб замаскувати розгадку (загаданий предмет, явище або особу). При цьому вдаються до різних мовних засобів і серед них до розгадки через займенник *es*. За цим займенником може стояти як жива істота, так і нежива, особа як чоловічої, так і жіночої статі, людина або ж тварина та ін. Займенник *es* є дуже «зручним» для розгадки, це універсальний засіб для розвінчування загаданого: *Es geht über die Brücken, / Trägt ein Bett auf dem Rücken. (Die Gans)* роду [6, с. 233]. *Es bellt wie ein Hund, brüllt wie ein Bär, singt wie eine Nachtigall, solange man es ruft. Doch hat es keinen Mund. (Das Echo)* *Es hängt an der Wand ohne Nagel und Band. (Das Spinnweb)*. Крім того, займенник *es* часто має ознаки початкової частки *es*: *Es lebte vor vielen Jahren ein alter Fischer.* Частина *es* завжди стоїть на початку речення із стилістичних міркувань, щоб виділити підмет.

Стосовно особового займенника множини *wir* можна зазначити, що він може замінювати займенники *ich, du* та форму ввічливого звертання *Sie*: *Wir haben (ich habe) diese Frage in einer früheren Arbeit ausführlicher behandelt. Wir werden (ich werde) auf dieses Phänomen später zurückkommen. Wir werden bad sehen, wie ...* (у офіційно-діловому мовленні). *Nun nehmen wir (nimmst du) schnell noch unsere Tablette. Wir werden (du wirst) so etwas nicht wieder tun, hörst du?* (по відношенню до дитини). *Wir (ich), Wilhelm von Gottes Gnaden deutsche Kaiser, König von Preußen ...* Займенник *wir* часто вживається при звертанні до окремої особи, «*Wer sind wir denn?, dröhnte Herr Krepatz*» (H. Rosendorfer). У побутовому мовленні займенник *ich* замінюється займенником *wir* з метою надання висловлюванню іронічного відтінку: *Wissen wir deine Versprechungen! Ach, wie feinfühlig wir sind!* [7, с. 158]. Вживання займенника *wir* замість *ich* у науковому стилі виражає скромність: *Wir gehen hier davon aus, dass...* Так звана авторська форма множини вживається з метою активізувати читача: *Nun behandeln wir das Problem ...* Займенник *wir* замість *du/Sie* акцентує добросердечне ставлення до певної особи, наприклад: *Und jetzt gehen wir schon in den Kindergarten! Wie geht es uns heute, Frau Stern?*

Перш ніж розглянути стилістичні функції займенника *man*, слід зупинитися на розгляді його безпосереднього

граматичного значення. Отже, неозначений займенник *man* був утворений з іменника *Mann* внаслідок послаблення його лексичного значення. Оскільки граматичні функції займенника *man* є доволі обмеженими, вживається він переважно як субстантивний, у називному відмінку і виконує функцію підмета у неозначено-особових реченнях. Важливо, що значення даного займенника є доволі різноманітним, а сфера вживання – широкою. Найчастіше займенник *man* демонструє неозначено-особове значення: вказує на одну або кілька невідомих осіб, якщо увага самого мовця спрямована на дію або процес, а не на саму діючу особу. У такому разі діюча особа або невідома, або немає потреби її називати: *Man hatte in der Akademie meine Ankunft also nicht übersehen ...* (G. Krupkat) [11, с. 160].

Речення із займенником *man* можуть мати різну контекстуальну стилістичну цінність. З прагматичної точки зору вони є стилістично нейтральними. Але якщо їх перенести у певні мовленнєві ситуації, то можна спостерігати при цьому їх стилістичні трансформації: 1) Доволі високий ступінь використання речень із займенником *man* у науковому стилі обумовлюється тенденцією до узагальнення, до безособового способу вираження. Такі речення справляють враження більш високого ступеню об'єктивності у поданих фактах. 2) Дана модель речення може мати й діловий характер, що є типовим для розпоряджень, рецептів, загальної констатації фактів. 3) Використовуючись у іншому функціональному стилі речення із займенником *man* змінює свою стилістичну цінність. Вживаючись не у своєму безпосередньому значенні займенник *man* стає стилістично маркованим. Так, у мові діючих осіб та у пережитому мовленні воно може замінювати особове речення із різноплановим впливом відповідно до ситуації спілкування. 4) Категоричність та заперечний ефект висловлювання досягається завдяки вживанню умовного способу дієслова у мовленні діючих осіб у вираженні наказу, наприклад: *Man lache nicht*.

У якості звертання до адресату займенник *man* набуває певною мірою ефекту відчуження: *Warum sagt man dir das nicht?* Або: *Man wird alt und krank. Man verliert schon Freude.* (L. Frank). Адресат іронічно висловлюється про себе: *Das kann man ja nicht alles wissen*. Займенник *man* може вживатися у мові дійових осіб та у пережитому мовленні замість особового речення. Замість займенника *ich*: *Man war auch mal ein Dichter; Das verdammte Ischias, man wird alt; Man hatte erst Eltern gehabt, mit denen man nicht gut aber erträglich stand. Man hatte einen Mann gehabt und eine Tochter – man hatte sie nicht mehr* (H. Fallada. *Wolf unter Wölfen*) [7, с. 158]. У першому випадку мовець уникає вживання займенника першої особи однини через скромність, у другому випадку автор хотів би замаскувати неприємні факти, у третьому випадку (пережите мовлення) *man* слугує не для пом'якшення, а для підсилення трагічного ефекту.

Займенник *man* дуже часто має узагальнююче значення і стосується всіх, включаючи особу, яка говорить. Тут займенник *man* приблизно означає *die Leute, die Menschen, jedermann*. У цьому значенні займенник *man* часто вживається в прислів'ях, афоризмах і висловлюваннях узагальнюючого характеру: *Am Handel erkennt man den Wandel.* (Sprichwort) *Man fühlt nur halbe Freude, wenn man sie sitzsaft fühlt und lang sich's überlegt ...* (J.W. von Goethe) [11, с. 161]. Прислів'я визначається як висловлювання, яке базується на узагальненому досвіді, часто

зводиться до практичних життєвих правил. Тому стилістичний ефект займенника *man* підсилюється у вживанні відповідних прислів'їв як у художньому, так і у побутовому стилі, наприклад: *Man ändert sich oft und bessert sich selten. Man ist nur einmal jung. Man kann niemanden ins Herz sehen. Man lernt nie aus. Man schläft sich nicht gelehrt. Man soll den Tag nicht vor dem Abend loben* [10, с. 150–155].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, зважаючи на вищезазначене, можна зробити висновок, що займенники німецької мови (а саме, особові та неозначений займенник *man*) за відповідних умов вживання отримують певне стилістичне забарвлення, виступають у ролі засобів зв'язку у реченні та тексті. У текстах художньої літератури, як прозових, так і поетичних, вони слугують для передачі узагальнюючого значення, для акценту почуттів мовця, для залучення читача до подій на емоційному рівні. Вживаючись у якості заміщення певних іменників, особові займенники дозволяють уникати одноманітних повторів, а на початку художнього твору слугують для створення більшого напруження в очікуванні розвитку подальшого сюжету твору. Вони також є типовими для такого жанру народної творчості як загадка. У свою чергу неозначено-особовий займенник *man* впорядковує узагальнений зміст прислів'їв та приказок, акцентуючи значний життєвий досвід народу та усталені правила, надаючи таким висловлюванням відповідного колориту. Перспективу подальших наукових розвідок можуть скласти дослідження стилістичних функцій займенників безпосередньо у фразеологічних виразах та у пареміях певної тематики з огляду на їх соціокультурний компонент.

Література:

1. Fleischer W., Michel G., Starke G. *Stilistik der deutschen Gegenwartssprache*. 2.A. Frankfurt / Main: Peter Lang. 1996. 341 S.
2. Шендельс Е.И. *Практическая грамматика немецкого языка: Для I–III курсов и фак-тов иностр. яз. Учебник. 2-е изд., испр. М.: Высш. школа, 1982. 400 с.*
3. Heringer, Hans Jurgen. *Grammatik und Stil. Praktische Grammatik des Deutschen: Cornelesen Hirschgraben, 1989. 384 S.*
4. Тимченко С.П. *Порівняльна стилістика німецької та української мов. Навчальний посібник. Вінниця: Нова книга, 2006. 240 с.*
5. Мацько Л.І. та ін. *Стилiстика української мови: Підручник / Л.І. Мацько, О.М. Сидоренко, О.М. Мацько; За ред. Л.І. Мацько. К.: Вища шк., 2003. 462 с.*
6. Богатырева Н.А., Ноздрин А.А. *Стилiстика современного немецкого языка. Stilistik der deutschen Gegenwartssprache: Учеб. пособие для студ. лингв. вузов и фак. М.: Издательский центр «Академия», 2005. 336 с.*
7. Наер Н.М. *Stilistik der deutschen Sprache: Учеб. пособие / M.N. Naer. Москва: МПГУ, 2015. 256 с.*
8. Frank, Karl Otto, Heise, Ursula u. a. *Lesebuch. A (Gymnasium). 8. Schuljahr. Stuttgart: Ernst Klett Verlag. 216 S.*
9. Брандес М.П. *Стилiстика немецкого языка (для институтов и факультетов иностранных языков): Учеб. 2-е изд., испр. и доп. М.: Высш. шк., 1990. 320 с.*
10. Кудіна О.Ф., Пророченко О.П. *Перлини народної мудрості. Посібник для студентів та викладачів вищих навчальних закладів. Вінниця: Нова книга, 2005. 320 с.*
11. Смерчанський Р.І. *Довідник з граматики німецької мови: Довідк. вид. К.: Рад. шк., 1989. 304 с.*
12. *Das Lese-paradies 2. / Упоряд. Б.І.Гінка. Тернопіль: Навчальна книга-Богдан, 2007. 240 с.*

Tokaryeva T. On the question of the stylistic functions of pronouns in the German language

Summary. The article examines the stylistic features of German pronouns in view of their use in texts of certain functional styles. Since morphological word forms are fully realized in coherent speech, the content load carried by a pronoun determines its stylistic value. The purpose of the article is to consider and generalize the stylistic functions of pronouns in the German language.

The article summarizes the scientific material on the researched topic, taking into account the original morphological features, which under certain conditions and in the appropriate context change their connotations and perform appropriate stylistic functions. Considering that pronouns replace a noun or an adjective, they are considered as necessary elements of the stylistic structure of the sentence and are important from the point of view of stylistics. The main focus of the work is on the consideration of the stylistic functions of the singular personal pronouns such as *ich*, *du*, *er*, *sie*, *es*, the plural pronoun *wir* and the indefinite personal pronoun *man*. It was established that the personal pronouns *ich* and *du* can dominate the text to a certain extent: the pronoun *ich* organizes the structure of the poem, has a generalizing meaning, it is understood as a person who does not have such exact characteristics as name, age, appearance, social status;

if the text is built on the predominant use of the pronoun *du*, the first person recedes into the background, which creates the perspective of the narrator from the second person singular for prose works. Such use of personal pronouns gives the statement a more emotional color, the author's speech is characterized by greater expressiveness, the speakers' inner feelings are emphasized, involving the reader in experiencing certain emotions and events. Such functions are characteristic especially for texts in the style of fiction (both prose and poetry).

Considerable attention is paid to the consideration of the peculiarities of the use of the pronouns *du* and *man* in proverbs, where they have a general meaning, express life experience, the wisdom of generations, thereby creating a corresponding stylistic effect. The article also states that personal pronouns acquire a stylistic effect in the conditions of their deviation from the generally accepted usage; precisely the property of providing the necessary information about the grammatical art and at the same time not having the function of a name fully corresponds to the pragmatic tasks of such a type of texts as a fairy tale, where both the pronouns *er*, *sie* and *es* can be very aptly used, which is a universal tool for unraveling.

Key words: pronoun, personal pronoun, German language, style, stylistic function, text.

*Tomenchuk M. V.,
Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor at the Department of Applied Linguistics
Uzhhorod National University*

CORPUS STUDY OF SOMATIC PHRASEOLOGICAL UNITS

Summary. The somatic cultural code is one of the oldest. It relates to archetypic human concepts, which is the way of a person's acquisition of the world – the hermeneutical circle from one person to another and extrapolation of this circle on the environment. Anthropocentric aspect of phraseology focuses on set phrases used to nominate the human world. An important role in the nomination process of the objective world belongs to somatic phraseological units (SPUs) with lexemes denoting parts of the human body (somatism). The person's uniqueness from the linguistic point of view lies not only in their intellectual or spiritual qualities but also in the peculiarities of their body structure and functions of different body parts, which are inextricably linked with these qualities. SPUs impart discourse with the national colouring of humour, irony, etc. The aim of the article is to analyze semantical features of somatic phraseological units and their representation in the corpus.

The study has determined the following semantic groups of SPUs representing the somatic culture code and corresponding spheres of human existence: SPUs nominating a person; SPUs actualizing physical characteristics; SPUs representing physiological processes; SPUs representing speech activity; SPUs characterising human qualities; SPUs representing the mental sphere; SPUs representing the emotional sphere; SPUs nominating the human work activity; SPUs representing the social sphere. The analysis of the COCA and BNC corpora proves that the most frequently used somatisms as components of phraseologisms are the lexemes “hand”, “finger”, “eye”, “head”, etc. This situation may be explained by extra-linguistic reasons. The abovementioned somatisms are directly responsible for sensual (eyes) and logical (head) degrees of knowledge and the criterion of verity, i.e., practice (hand). The phraseological units containing somatisms predominantly actualize the semantics of human relations, feelings, emotions, and attitudes. It has been revealed that SPUs are common for the genre of fiction in both corpora. The least represented genre in the COCA Corpus is academic one while the BNC's least prevalent genre is the magazine one.

Key words: corpus analysis, somatic phraseological unit, the COCA Corpus, the BNC.

Problem statement. Somatic vocabulary is one of the most ancient universal lexical groups and one of the most important objects of study in comparative-historical, structural-comparative and linguo-cultural works of domestic and foreign linguists distinguishing this layer of vocabulary as the most important one in the lexical-thematic system of any language [1].

The reason for the constant attention to somatisms is the fact that the process of self-awareness of a person in surrounding reality and defining himself/herself as a personality began with the sensations that arose directly via the senses and parts of his/her own body. The human body has proven to be one of the most accessible objects for observation and study, and words denoting

parts of the human body are as old as human consciousness itself [2, p. 9].

Using these “instruments” of knowledge people began to orient in space and time, expressing their attitude to the world. The standard of human spatial orientation is the anatomical orientation of his/her body: the front part is the one where his/her senses, the organs of vision are located, the back part is the part for the spine, reflecting structural asymmetry of the human body.

However, the comprehensive picture including the analysis of idiographic spheres of vocabulary and the intensity of creating new meanings based on somatisms has not been revealed yet. The study of this stratum of the vocabulary attracts considerable interest owing to the desire to establish links between the “object of the nomination and the person who nominates” as well as the opportunity “to see the inner form, ... the cause of their origin and to identify some patterns of naming” [3, p. 8].

The topicality of the study is determined by the increasing attention of researchers to the problem of identifying national and cultural information, which is manifested at all levels of the language system, and at the same time, insufficient knowledge of problems related to identification, description and analysis of the national peculiarities of the English language at the level of somatism.

Literature review. The semantic field of somatisms is quite significant in any world language. Phraseological units with somatic components constitute 30% of phraseological corpus of any language [4]. Rich polysemy and high productivity of somatic phraseologisms attract many linguists. These units have been considered on the material of various languages: Ukrainian (O.O. Selivanova [5]), German (I.P. Zadorozhna [6]), Spanish (O.L. Tolstova [3]), English (N.I. Andreychuk [7]), Estonian (F. Vacc [8]).

A wide range of researched issues dealing with somatisms include conceptualization of somatic cultural code in idioms (O.O. Selivanova [5]); structural, semantic and functional characteristics of English somatic phraseologisms with the meaning of interpersonal relationships (Skrypnik I.Y. [9]); structural and semantic (N.Ya. Strilets [10]), linguocognitive (O.L. Tolstova [3]) peculiarities, etc.

The aim of the article is to analyze semantical features of somatic phraseological units and their representation in the corpus.

Results and Discussion. Names of body parts as the oldest stratum of the lexicon are directly associated with functional and carnal aspects of human existence and reflect the cultural-anthropological characteristics of the individuals belonging to a certain language community. This vocabulary is called somatic, i.e., it denotes parts of the body and the manifestations of the organism, and is one of the most interesting lexico-semantic groups. This

group belongs to the main vocabulary fund which evolved over many millennia and which reflects not only the knowledge of native speakers about the world, but also their beliefs about themselves and about their body. Somatism is characterized by stability, high frequency of use and, as a consequence, extensive semantic structure.

In the present research, a somatism is understood as language means designating phenomena related to the bodily sphere. Anatomical vocabulary plays an important role in the modeling the somatic fragment of the language world picture and is associated with the secondary figurative meanings typical for many languages. The body, its structure is a universal model for constructing a system of concepts in the language and culture of many ethnic groups.

Phraseological units with components-somatisms arise spontaneously, independently from each other, in different periods and in different languages, since they have a common basis which consists in the observation of a person himself/herself, parts of his/her body, the general physical and mental characteristics of a human, in general conditions of development, in the observation of life and behavior of animals, in the study of actions and emotions.

The correlation of form and content of language units of different levels, the linguistic meaning and extra-lingual knowledge is based on the material of images, memory, and representation.

According to V.V. Zhaivoronok, "the meaning of linguistic units is much wider than simple concepts and may contain the information of extralinguistic, cultural, mythological-poetic character. Therefore, the information of a certain unit belonging to the world picture may include both – the data about the objective situation in the world as well as the information about imaginary worlds" [11, p. 109].

The nucleus of the somatic vocabulary includes three categories of names: 1) general names of the human body/human body parts and names associated with the specifics of male and female body; 2) designations of the internal organs that ensure the viability and functioning of the human body; 3) designations of the substances of the human body and its organs.

In our study we have referred to "Oxford Dictionary of Idioms" [12] and "NTC's American Idioms Dictionary" [13]. The method of continuous sampling has been employed in the process of selecting somatic phraseological units. Having analyzed phraseological units fixed in the lexicographic sources, we have sampled 752 English phraseological units with the somatic component. In the process of selection we have observed units containing 41 lexical units nominating: 1) the body and the external parts of the body: *body, hand, finger(s), palm, thumb, mouth, wrist, elbow, shoulder, neck, lip, hair, belly, face, head, ear(s), eye(s), toe(s), heel; leg, foot, arm, nose, tongue, tooth, back, throat, waist, cheek, breast, chest, navel, etc.* 2) internal organs: *heart, brain, gut(s), spleen, etc.* 3) substances of biological character: *blood, skin, bone(s), skeleton, nerve etc.*

In the process of our study, we have singled out nine sub-groups representing the somatic culture code and corresponding spheres of human existence:

1. Somatic phraseologisms nominating a person. Names of body parts are used as a part of phraseological structures in the metonymic function to denote a person. The priority in using the names of body parts in the metonymic function is given to the lexeme "head". Thus, as the material under study shows, the lexeme "head" is used in the composition of the adverbial phraseological unit *per*

head meaning "[for] a person; [for] an individual". The lexemes "eye", "nose", "face", "mouth" and "hand" are also used to nominate a person. The somatism "eye" is used in the phraseological unit *a private eye* meaning "a private detective". The idiom *to count noses* meaning "to count people, typically in order to determine the numbers in a vote" [12, p. 202] uses the somatism "nose" to metonymically refer to a person. The lexeme "mouth" is used in the idiom *a mouth to feed* denoting "someone, especially a newborn baby for whom you must provide food" [12], for example: "*See, Helen is out-to-here pregnant, which means I got another mouth to feed*" [14]. "*Now she's gone there'll be one less mouth to feed, one less mouth to eat up the profits*" [12]. The somatism *hand* is used to denote "a person who engages in manual labour, especially in a factory, on a farm, or on board a ship" [14].

2. Somatic phraseologisms actualizing physical characteristics. The phraseological units belonging to this group denote notions included into the spheres appearance, age, weakness, strength and beauty. Thus, the notion of beauty is represented by the following idioms containing the somatisms "eye", "face", "skin" and "body": *the body beautiful, easy on the eye, a sight for sore eyes, eye candy, not just a pretty face, beauty is only skin-deep*, for example: "*A man that successful and easy on the eye had to get the play out of him before he settled down for life*" [14]. "*The resorts are elegant and easy on the eye, the hotels are stylish and airy*" [15].

3. Somatic phraseologisms representing physiological processes. Somatic phraseological units of this group represent a number of meanings describing the sphere of physical condition and health: good/bad state of health (*a sound mind in a sound body*), a particular ailment, illness (*sick to your stomach*), recovery from an illness (*to be on one's feet again*), hangover (*big head*), vigilance (*keep one's eyes open*), pregnancy (*a gleam (or twinkle) in someone's eye; the patter of tiny feet*), for example: "*Set your expectations low and keep your eyes open, for even these expectations are likely to be dashed if you're paying attention*" [14]. "*Well, it's alright I'll keep my eyes open and if I see it*" [15]. Somatic phraseologisms denoting physiological processes also include the idioms actualizing the opposition "life-death". In the process of the study, we have come across the following phraseological units with somatic component denoting the notion "death": *hand in your dinner pail, go the way of all flesh, turn up one's toes*.

4. Somatic phraseologisms representing speech activity. Somatic phraseological units including the names of the organs of speech (speech apparatus) are used to actualize speech activity. In the field of conceptual representation of speech, we observe the usage of the external (lip, mouth, tongue, tooth), and internal (throat) speech organs. The relevant organ representing different aspects of verbal human activity is mouth. The somatism "mouth" participates in the formation of idioms denoting various aspects of speech activity. It may denote superfluous speech: *run off at the mouth, a big mouth*. Metaphorically, idioms with this somatism may also actualize the meaning of boasting: *be all mouth (and no trousers), shoot your mouth off*. The meaning "to be silent" is represented by the idiom *to keep one's mouth shut*, for instance: "*If you don't have anything nice to say, then keep your mouth shut and move on*" [14]. "*Afraid to ask seemingly stupid questions, I kept my mouth shut*" [15].

5. Somatic phraseologisms characterising human qualities. The group of phraseological units characterising human qualities is diversified. It includes idioms containing different external

and internal somatisms and nominating various features of human personality. However, it should be noted that the somatism “face” is a key component in the composition of a number of phraseological units, verbalizing metaphorical connection of the inner world of a person and his/her appearance (e.g., *to lose one's face, to save face, put on a brave face, two-faced*, etc.), for example: “*She knew this couldn't have been easy for him, but he was **putting on a brave face***” [14]. “*The Bookman **put on a brave face** and smiled, but Endill knew there was nothing to smile about*” [15]. These phraseologisms may be subdivided into the units actualizing positive features and the idioms denoting negative human traits of character. The positive traits of character actualized by the somatic phraseologisms include courage, determination, responsibility, forgiveness, honesty, hopefulness.

The negative traits of character include boastfulness, cowardice, indecision, hypocrisy, envy, laziness, treachery, self-interest, insincerity, aggressiveness, revengefulness, proneness to alcoholism. For instance, aggressiveness is mainly represented by idioms with the somatism “blood” associated with violence and the nominations of hand and its parts associated with fighting, for example: *blood and guts, blood and thunder, have blood on your hands, go the knuckle, tear someone limb from limb*. Proneness to alcoholism is expressed by the following somatic phraseological units: *bend your elbow, hair of the dog, lift your elbow, wet the baby's head*.

6. Somatic phraseologisms representing the mental sphere. The relevant human organ in the representation of the mental sphere in human activity is the head. Since ancient times, the head was considered to be the main repository of thoughts, ideas, wisdom. The correlation between the somatic component “head” and mental concepts are characterized by “constituent motivation”. Thus, the majority of phraseological units representing the mental sphere contain the component “head”, for instance: *a clever head, have your head screwed on right, use one's head, where someone's head is at, a cool head*, etc., for instance: “*What you must do is keep a **cool head** and take great care not to panic*” [14]. “*It was therefore essential to have a co-organizer, someone who would keep a **cool head***” [15].

7. Somatic phraseologisms representing the emotional sphere. Studying language representation of emotional concepts, scholars focus on the universal traits and cultural uniqueness of basic human emotions which may be explicated by lexical and phraseological means. It should be noted that somatic phraseological units mainly denote negative emotions and feelings. There have been found only a few phraseologisms with somatisms nominating positive emotions and feelings including love (*make sheep's eyes at someone*), happiness, pleasure, and enjoyment (*warm the cockles of someone's heart, kick up your heels, music to your ears*, for instance: “*Money matters bring sweet **music to your ears** if you stop to realize that you've earned it*” [14]. “*I suppose that comments like that are **music to your ears?***” [15].

8. Somatic phraseologisms nominating the human work activity. Various idiomatic expressions differentiating between many shades of the meaning “a person at work” are widely used in the process of conceptualizing and categorizing various aspects of work activity. The leading organ symbolizing the practical activity of a person is the hand. Since ancient times, the archaic (and still topical) view of the extreme importance of the human hand for any kind of activity is fixed in idiomatic units. Thus,

human activity is characterized in the following aspects: participation/avoiding participation in activities (*put your hand to the plough, not lift a hand (to help someone), sit on one's hands*), manual work (*do something by hand*), the degree of activity, tension (*have one's hands full (with someone or something)*), interaction in the process of working (*get a hand with something, give someone a hand (with someone or something), join hands*), for instance: “*It is time for youth and our next generation of thought leaders to stand up, **join hands** and voices with you and our countries leaders, influencers and those who have paid the price and paved the way*” [14]. “*I have a message of hope: the time has come to **join hands***” [15].

9. Somatic phraseologisms representing the social sphere. Representing the most important concepts of human consciousness, human language reflects current trends in the transformation of the modern worldview. The object of consideration in the social sphere are primarily human relations. This plane of human existence is multifaceted: human relationships can range from unconditional support, friendship and care (e.g., *shoulder to shoulder*) to categorical rejection, contempt, deceit (e.g., *have a bone to pick with someone*) and even the threat of force impact (e.g., *to be at each other's throats*).

The English language abounds in the phraseological units with somatisms representing the following concepts included into the sphere of social relations: family (*blood is thicker than water, blood will tell, your own flesh and blood*), argument and conflict (*a bone of contention, have a bone to pick with someone, at loggerheads, be at each other's throats, fight tooth and nail, a war of nerves*), power (*know where the bodies are buried, have someone eating out of your hand, in the hollow of your hand, under someone's thumb, twist someone round your little finger*), class (*be born with a silver spoon in your mouth, live off the backs of somebody, blue blood*), cooperation (*cheek by jowl, put your heads together, shoulder to shoulder*), bribery, corruption, and extortion (*with your hand in the cookie jar/ have your fingers in the till, grease someone's palm, stick to someone's fingers, sticky fingers*), crime and punishment (*the long arm of the law, take the law into your own hands, a slap on the wrist*), poverty (*keep body and soul together, from hand to mouth*), for example: “*My newfound flame, on the other hand, was a hair stylist with a very fast life style and despite making a decent living, generally **lived from hand to mouth***” [14]. “*He **lived from hand to mouth** making instant resolves every time he opened his mail*” [15].

The actual use of the selected somatic phraseologisms have been analyzed on then material of the Corpus of Contemporary American English (COCA) and the British National Corpus (BNC). The COCA encompasses more than one billion words of text sampled from a wide range of genres: “spoken, fiction, popular magazines, newspapers, academic texts, TV and movies subtitles, blogs, and other web pages” [14]. The BNC contains 100 million words of text from the following genres: spoken, fiction, magazines, newspapers, academic, and miscellaneous [15]. The usage statistics of the most representative phraseologisms containing each of the specified somatisms are given in Table 1.

It should be noted that the somatisms “hand”, “finger”, “mouth”, “thumb”, “eye”, “head”, “face”, “foot”, “arm”, and “chest” are ten most common phraseological components in the COCA while prevalent somatisms in the BNC are “hand”, “finger”, “foot”, “mouth”, “eye”, “head”, “face”, “arm”, “lip”, and “chest”.

Table 1

PUs with somatisms in the COCA and BNC corpuses

№	Somatism	Phraseological unit	COCA	BNC
1	hand	at hand	7818	475
2	finger	cross your fingers	1629	158
3	mouth	word of mouth	1410	123
4	thumb	thumbs up	1380	56
5	eye	keep your eyes open	1214	92
6	head	from head to toe	1048	84
7	face	save face	925	67
8	foot	foot the bill	884	140
9	arm	with open arms	756	61
10	chest	get something off one's chest	713	57
11	tongue	hold your tongue	634	53
12	ear	be all ears	491	19
13	heel	head over heels	489	38
14	heart	heart of gold	442	29
15	wrist	slap on the wrist	402	10
16	body	over my dead body	337	24
17	hair	split hairs	331	7
18	gut	spill your guts	320	3
19	shoulder	the cold shoulder	319	26
20	cheek	(with) tongue in cheek	310	33
21	lip	curl your lip	291	59
22	neck	a pain in the neck	253	36
23	tooth	armed to the teeth	225	9
24	back	see the back of	224	54
25	leg	on your last legs	217	21
26	toe	dip your toe into something	212	17
27	nose	poke your nose into	209	38
28	belly	go belly up	197	0
29	blood	make your blood boil	181	8
30	bone	a bone of contention	171	55
31	nerve	have nerves of steel	115	7
32	brain	have something on the brain	94	5
33	skin	be skin and bone	90	33
34	spleen	vent one's spleen	37	6
35	throat	a lump in the throat	23	5
36	breast	make a clean breast of something	21	6
37	palm	grease (or oil) someone's palm	19	3
38	skeleton	a skeleton in the cupboard/closet	19	2
39	elbow	give someone the elbow	6	1
40	navel	contemplate/gaze at your navel	5	0
41	waist	dead from the waist down	4	0
		Total	24465	1920

Table 2

Distribution of somatic phraseologisms in COCA and BNC corpuses

	Section	COCA		BNC	
		Frequency	Percentage	Frequency	Percentage
1	BLOG	3058	12,5	0	0
2	WEB	3583	14,6	0	0
3	TV / MOVIES	2101	8,6	0	0
4	SPOKEN	3313	13,5	295	15,5
5	FICTION	4126	16,9	356	18,5
6	MAGAZINE	2943	11	198	10,3
7	NEWSPAPER	3475	14,2	252	13,1
8	ACADEMIC	1866	7,6	306	15,9
9	NON-ACADEMIC	0	0	239	12,4
10	MISCELLANEOUS	0	0	274	14,3
	Total	24465	100%	1920	100%

The analysis proves that the most frequently used somatisms as a component of the phraseological unit are the lexemes “hand”, “finger”, “eye”, “head”, etc. This situation can be explained by extra-linguistic reasons. The abovementioned somatisms are directly responsible for sensual (eyes) and logical (head) degrees of knowledge and the criterion of verity, i.e., practice (hand). The phraseological units containing somatisms predominantly actualize the semantics of human relations, feelings, emotions, and attitudes.

The analysis of distribution across genres in COCA and BNC corpora is presented in Table 2. The study reveals that the somatic phraseologisms are distributed unevenly in various genres. Thus, it has been revealed that 16,9% and 18,5% of somatic phraseologism usages fall to the fiction genre in the COCA Corpus and the BNC respectively. The least represented genre in the COCA Corpus is academic one comprising 7,6% of all usages. The BNC's least prevalent genre is magazine represented by 10,3% of all SPU usages.

Conclusion. Phraseological units represent an essential part of language and as such they effect the language potential and facilitate the cultural and national heritage. Their frequent use of somatic phraseological units proves that they idioms play an important role in terms of core vocabulary and therefore in language acquisition in general. Owing to their metaphorical character phraseologisms make the language colourful and rich, rendering human experience and the way a person cognizes the world around him/her. Since human body is significant to any human being, phraseological units containing the nominations of body parts are closely connected with the sensual facets of human existence. The comprehension of reality, when reflected in somatic phraseologisms, is often more understandable and vivid for language bearers.

References:

1. Государська О.В. Соматизми як засоби відображення наївної і наукової картин світу (на матеріалі мов романської і слов'янської груп: автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.17. Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова, Київ, 2011. 19 с.
2. Тоненчук Т.В. Структурно-семантичний, ідеографічний та функційний аспекти соматичних фразеологізмів у сучасній англійській мові: автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.04. Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича Міністерства освіти і науки України, Чернівці, 2016. 20 с.
3. Толстова О.Л. Лінгвокогнітивні особливості соматичних фразеологізмів іспанської мови: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.05. Київ, 2007. 20 с.
4. Гарасюк Д.М. Роль соматизмів у вербалізації концептуальної сфери “позитивна соціальна взаємодія”. *Філологічні науки*. 2007. № 4.
5. Селіванова О.О. Нариси з української фразеології. Психологічний та етнокультурний аспекти. Київ: Черкаси, 2004. 276 с.
6. Задорожна І.П. Семантичні та сполучувальні властивості компонентів фразеологізмів у німецькій мові: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04. Львівський національний ун-т ім. Івана Франка. Л., 2003. 20 с.
7. Андрейчук Н.І. Застосування терміна код в антропокультурній лінгвістиці. *Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка». Серія "Проблеми української термінології."* 2009. № 648. С. 113–117.
8. Вакк Ф.О. Соматической фразеологии эстонского языка. *Вопросы фразеологии и составления фразеологических словарей*. Баку, 1968. С. 152–155.

9. Скрипник І.Ю. Соматичні фразеологічні одиниці із значенням інтерперсональних відносин: структурно-семантичні та функціональні характеристики : автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.04. Харк. нац. ун-т ім. В.Н.Каразіна. Х., 2009. 20 с.
10. Стрілець Н.Я. Структурні та функціонально-семантичні особливості соматичних фразем у романських мовах (на матеріалі французької, іспанської та італійської мов : автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.05. Київ, 2003. 20 с.
11. Жайворонок В.В. Українські обрядові мовні формули на етнокультурному тлі. *Слово. Фраза. Текст*. М.: Азбуковник, 2002. С. 182–195.
12. Oxford Dictionary of Idioms/ed. by J. Siefring. Oxford University Press, 2004. 352 p.
13. NTC's American Idioms Dictionary / ed. by Richard A. Spears. McGraw-Hill; 3rd edition, 2000. 544 p.
14. The corpus of contemporary American English. Available from <https://www.english-corpora.org/coca/>
15. BNC. Available from <https://www.english-corpora.org/bnc/>

Томенчук М. В. Корпусне дослідження соматичних фразеологічних одиниць

Анотація. Соматичний культурний код є одним з найдавніших. Він пов'язаний з архетипними уявленнями людини, що є способом освоєння людиною світу – герменевтичним колом від однієї людини до іншої та екстраполяцією цього кола на навколишнє середовище. Антропоцентричний аспект фразеології фокусується на сукупності фразеологізмів, що використовуються для номінування світу людини. Важлива роль у процесі номінації об'єктивного світу належить соматичним фразеологічним одиницям (СФО) з лексемами на позначення частин тіла людини (соматизмами). Унікальність людини з мовної точки зору полягає не лише в її інтелектуальних чи духовних якостях, а й в особливостях будови тіла та функціях різних частин організму, які нерозривно пов'язані з цими якостями. СФО насичують дискурс національним забарвленням гумору, іронії тощо. Метою статті є аналіз семантичних особливостей соматичних фразеологічних одиниць та їхньої репрезентації у корпусі.

У результаті дослідження було виділено такі семантичні групи СФО, що репрезентують соматичний код культури та відповідні сфери людського існування: СФО на позначення людини; СФО, що актуалізують фізичні характеристики; СФО на позначення фізіологічних процесів; СФО на позначення мовленнєвої діяльності; СФО, що характеризують якості людини; СФО на позначення ментальної сфери; СФО на позначення емоційної сфери; СФО на позначення трудової діяльності людини; СФО на позначення соціальної сфери. Аналіз корпусів COCA та BNC доводить, що найуживанішими соматизмами у складі фразеологізмів є лексеми “hand” (рука), “finger” (палець), “eye” (око), “head” (голова) тощо. Така тенденція може пояснюватися екстралінгвістичними причинами. Зазначені соматизми безпосередньо відповідають за чуттєвий (очі) і логічний (голова) ступені пізнання та критерій істинності – практичну діяльність (рука). Фразеологічні одиниці з соматизмами переважно актуалізують семантику людських стосунків, почуттів, емоцій, ставлення. Виявлено, що СФО характерні для жанру художньої літератури в обох корпусах. Найменш представленим жанром у корпусі COCA є науковий, а найменш поширеним у BNC – журнальний.

Ключові слова: корпусний аналіз, соматична фразеологічна одиниця, корпус COCA, корпус BNC.

*Федурко М. Ю.,**доктор філологічних наук,**професор кафедри фундаментальних дисциплін початкової освіти**Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка**Патен І. М.,**кандидат філологічних наук,**доцент кафедри української мови**Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*

ЗАСОБИ ВТОРИННОЇ НОМІНАЦІЇ ЯК СТИЛІСТИЧНО-ВИРАЖАЛЬНИЙ ПОТЕНЦІАЛ МАСМЕДІЙНОГО ДИСКУРСУ

Анотація. Сучасна медіалінгвістика приділяє особливу увагу стилістичному аналізу мовного ресурсу, що впливає на потенційного реципієнта. Зміни лексичного та фразеологічного рівнів мови зумовлені екстралінгвістичними та інтралінгвістичними чинниками: глобальні культурні процеси, повномасштабне вторгнення росії, економічні перетворення, інформаційна революція, пандемія коронавірусу; неологізація, економія мовних засобів, мовна естетизація тощо. Засоби масової інформації швидко реагують на мовні зміни і активно популяризують найвлучніші.

У статті акцентовано увагу на особливостях засобів вторинної номінації масмедійного дискурсу: фразеологізмах, фразеологічних модифікаціях і фразеологічних неологізмах, метафорі, перифразах. З'ясовано, що процес творення вторинної номінації пов'язано з переосмисленням тих назв, які вже існують в мові, і з'явою у них нових значень.

Мета розвідки – встановити, чи використовує і з якою настановою сучасний масмедійний дискурс виражально-зображальні можливості засобів вторинної номінації.

Доведено, що влучно трансформований фразеологізм (неофразеологізм) привертає увагу читача та полегшує сприйняття складної інформації; часто неофраземи виникають на основі перенесення певних виразів з однієї сфери в іншу. Зазначено, що сучасні медіа активізували вживання фразеологізмів із негативною оцінкою різних суспільно-політичних явищ, наголошуючи на легковажному ставленні до важливих проблем.

Особливу увагу акцентовано на перифразах та метафорах. З'ясовано, що подекуди важко розрізнити фразеологізми і перифрази, тож з'ява фразеологічних перифразів не є випадковою. Використання перифразів у заголовках статей залучає читачів до перегляду тієї чи тієї статті. Обґрунтовано, що ефективним засобом вторинної номінації є метафора, яку вважають найважливішою прикрасою мовлення, також це найважливіший компонент друкованої та електронної комунікації. У текстах засобів масової інформації метафора – стратегічний елемент переконання.

Сучасний медійний дискурс активно використовує різноманітні можливості засобів вторинної номінації для влучного, подекуди гострого висловлення, адже не завжди нові слова можуть задовільнити потреби суспільства в передачі всіх відтінків думки, емоцій, почуттів, оцінок, ставлень.

Ключові слова: засоби вторинної номінації, масмедійний дискурс, метафора, перифраз, стилістичний потенціал, фразеологізм, фразеологічна модифікація, неофразеологізм.

Постановка проблеми. Сучасні засоби масової комунікації відіграють вирішальну роль у відображенні актуальних подій суспільства. Економічні перетворення, інформаційна революція, трагічні події світового значення, міжнародний тероризм тощо змінили стиль та жанрове розмаїття масмедійних текстів, суттєво вплинувши на лексичний і фразеологічний рівні української мови, бо ж мова ЗМІ, як стверджують дослідники, – «це узагальнена оперативна реакція на процеси, що відбуваються в суспільстві» [1, с. 344]. Наслідки цього впливу – нові мовні одиниці й засоби, зокрема засоби вторинної номінації (фразеологізми, фразеологічні модифікації й фразеологічні неологізми, метафора, метонімія, перифраз тощо), наділені потужним не лише виражальним і емоційно-оцінним, але також сугестивним потенціалом.

Позаяк важливим завданням медіа є не лише поінформувати своїх читачів і / чи слухачів, а й привернути та утримати їхню увагу, сформувати в них відповідну думку щодо певних подій, фактів, постатей, то уміння вправно використовувати стилістичний ресурс засобів вторинної номінації, як і правильно його прочитувати, постають одними з найважливіших у переліку умінь авторів і реципієнтів медійних текстів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні жанри вторинної номінації, або повторного використання знака певної форми для вираження нового змісту [2, с. 20], вивчали як вітчизняні, так і закордонні науковці, зокрема О. Сербенська, Ю. Гурмак, Н. Єльнікова, К. Городенська, О. Стишов, Ж. Колоїз, Л. Комаха, Т. Космеда, Л. Мацько, О. Земська, Є. Карпіловська, М. Гронзуаза, С. Романюк та ін., до того ж із відмінних позицій і з неоднаковою настановою. Так, у статті Ю. Гурмак проблему вторинної номінації розглянуто в контексті функцій одиниць і засобів різних рівнів мови. У ній витлумачено види вторинної номінації, описано їхні функції в реченні, тексті, дискурсі; схарактеризовано такі засоби вторинної номінації, як стилістична анафора, метафора, метонімія, перифраз [3]. С. Романюк досліджує фразеологізми та неофразеологізми українського політичного дискурсу, уживані його продуцентами для уви-

разнення власних позицій, суджень, оцінок [4]. О. Стишов аналізує основні джерела поповнення фразеологічного фонду української мови кінця ХХ – початку ХХІ століття новими, ще не зафіксованими фразеологічними словниками стійкими мовними одиницями [5]. Не полишено поза увагою й перифраз як засіб вторинної номінації. Зокрема, Ю. Макарець простежила структуру та механізми породження перифразів у мові сучасної публіцистики, їхні семантичні класи, функціонально-стилістичні й лінгвокультурологічні особливості, комунікативно-прагматичний й емоційно-експресивний потенціал [6]. М. Булаха зосередилася на аналізі ролі перифразів у заголовках медійних текстів [7]. Попри зазначене, вивчення засобів вторинної номінації в контексті реалізації їхніх стилістичних можливостей у текстах ЗМІ перебуває, з огляду на їхню високу продуктивність і широку представленість, у переліку зловбодених завдань сучасного мовознавства загалом, медіалінгвістики зокрема.

Мета нашої розвідки – встановити, чи використовує і з якою настановою сучасний масмедійний дискурс виразливо-зображальні можливості засобів вторинної номінації. Досягнення цієї мети передбачало розв’язання таких завдань: проаналізувати масмедійні тексти; виявити засвідчені в них одиниці вторинної номінації; з’ясувати їхні функції.

Виклад матеріалу. У масмедійному дискурсі початку ХХІ століття невирознесеність та штампований стандарт мови ще недавно тоталітарного суспільства замінює «неологічний бум», під яким розуміють з’яву в мові нових одиниць, а також нових значень у семантичній структурі вже наявних і розглядають насамперед як явище культури [8]. Згадані процеси потрапляють у сферу особливого зацікавлення вчених, позаяк місце й роль цього типу дискурсу в житті суспільства незмінно зростають.

Функціонування інновацій у всіх стильових різновидах мови зумовлене історично, воно постає обов’язковим атрибутом кожної епохи, а неологізми зберігають свій статус до тих пір, доки не стануть загальноживаними чи (що теж трапляється) не перейдуть у розряд застарілих. Інноваційна лексика в сучасних українських ЗМІ – це нерідко запозичення внаслідок лакуарності, бо ж багато чужомовних слів не мають українських відповідників – див., для прикладу, *хештег* ‘символ «#» в поєднанні з ключовим словом або фразою, який використовують вебтехнологісти для структурування текстових повідомлень за темою або типом’; *стам* ‘масове розсилання кореспонденції людям, які не зацікавлені в її отриманні’; *фейспалм* ‘популярний онлайн-жест; прикрите рукою обличчя як символ збентеження, роздратування, розчарування чи сорому’; *кенселінг* ‘публічний осуд зірок за якийсь некоректний їхній учинок’. Такі одиниці не тільки забезпечують стислість викладу думок, а й надають висловленням відтінку книжності, пор.: *Єдина відмінність у тому, що тільки кандидати мають звітувати про свої статки, і це новий привід для фейспалму* (Український тиждень, 28.02.2019); *Але скарги на кенселінг від деяких людей нагадують мені скарги людей, що не відстрілюють свої привілеї та не хочуть ділитись правами, що раніше належали лише їм* (День, 29.04.2022).

Чимало нових одиниць словника, зумовлених потребою поіменувати нові предмети, процеси, явища, їхні ознаки, дії чи стани, постали за словотвірними моделями української мови, наприклад: *путлерівський, орвелівський, путнізм, сви-*

нособаки, фейчати́на, рашисти, арестовлення, хамерсування, чорнобаїти, макронити, байрактарити тощо: *«Сви́нособаки» підтвердили свою репутацію: визволителі України знов виявили «казарму» окупантів у свинарнику* (Патріоти України, 23.10.2022); *Отож бо й виходить, що ця війна не тільки про битву цивілізації, добра і зла, справедливості і підлості, але й про втрачені покоління<>, у яких путні́зм відіграв майбутнє, зробивши співучасниками власних злочинів. Чим не орвелівський сюжет?* (День, 26.04.2022). Як бачимо, експресивно-оцінний заряд таких утворень спричинений не самою дериваційною схемою, а здебільшого смисловим (або ж навіть символічним) навантаженням мотивувального (твірного) слова.

Проте значно більшим стилістичним потенціалом, аніж проаналізовані, наділені в масмедійному дискурсі одиниці вторинної номінації, тобто ті, що постали внаслідок переосмислення вже наявних у мові слів чи словосполучень, інакше кажучи, у результаті використання старої форми для найменування нової (нових) сутностей. У нашій розвідці зосередимося на аналізі фразеологізмів (зокрема фразеологічних модифікацій і неофразеологізмів), метафор, перифразів як таких, що найпродуктивніші в досліджуваному матеріалі.

Фразеологізми в медійних текстах – це одиниці з особливим комунікативним навантаженням, один із найбільш дієвих засобів впливу на колективну й індивідуальну свідомості. Сучасна лінгвістика виходить поза межі традиційної фразеології, функції фразеологічних одиниць розширено, а їх самих аналізують як сталі словосполучення не тільки народно-поетичного та літературного походження [9, с. 334].

Використання фразеологічних зворотів у масмедійних текстах актуалізує суспільно-історичний досвід і знання, допомагає реалізувати як когнітивну, так і експресивну функції мови. Тексти з фразеологізмами не лише виразніше пояснюють «фрагмент» дійсності, вони забезпечують також його емоційно-оцінне потракування, тож виявляються і переконливішими, і доступнішими для сприйняття, їх швидше запам’ятовують і осягають: *Прикусити язика політикам дозволив новий антирейтинг найбільш корумпованих депутатів у Верховній Раді* (Факти, 10.09.2015); *Просто авторитет гетьмана [Богдана Хмельницького] ці гострі кути згладжував* (Український інтерес, 29.06.2022).

Газетна періодика кінця ХХ століття ще рясніла фраземами позитивно-офіційного характеру, тоді як сучасні медіа посилили критичний погляд на діяльність різних гілок влади, відтак активізували використання лексико-фразеологічних одиниць негативно-оцінного змісту [10], наприклад: *Ви справді думаете, що в Росії все було добре, а взимку 2013-го Путін раптово з’їхав з глузду?* (Газета по-українськи, 14.04.2017). Ступінь негативно-оцінної не надто знижують й дещо «м’якші» з погляду стилістичної маркованості фразеологізми, як-от *гнути лінію* ‘дотримуватися певних поглядів, норм поведінки і т. ін.’; *зв’язати руки* ‘позбавляти кого-небудь можливості вільно діяти’; *заплющити очі* ‘навмисне не помічати чого-небудь, не звертати уваги на щось’; пор.: *Треба продовжувати гнути лінію власних інтересів та суб’єктності, вимагати швидкої та реальної підтримки* (Сівєрщина, 14.06.2022); *Але тоді, руки путіну зв’язали Мінськими угодами, а якщо точніше, то Комплексом заходів по виконанню Мінських угод* (Сівєрщина, 05.12.2022); *Якщо на втрату півдня України та Донбасу ще можна заплющити очі, то вторгнення в Крим – прямий шлях до ядерного*

удару (Високий замок, 21.12.2022). Ба більше, навіть запозичені фразеологізми в сучасних ЗМІ використовують часто-густо з цією ж настановою – покритикувати, заперечити, осудити, наприклад: *Чого варто лише те, що влада влаштувала інформаційну блокаду нелюбимим ЗМІ, створивши своє медійне прокрустове ложе в стилі кремлівської пропаганди – «Єдині новини»* (Україна молода, 16.06.2022); *Визнання РФ державою-агресором – це фігівий листок для невизнання її державою-спонсором тероризму* (Газета по-українськи, 21.12.2022).

Будь-яке відхилення від фразеологічної норми є фразеологічною інновацією (С. Бомба), фразеологічною модифікацією (С. Пташник), (Л. Давиденко); фразеологічною трансформою (Г. Біловус); фразеологічним неологізмом (Л. Пашинська). Автори вдаються до трансформації фразеологізмів шляхом уведення в їхній склад нових одиниць чи заміни одного з компонентів словом-синонімом або ж навіть будь-яким іншим, щоб увиразнити якийсь із аспектів позначуваного поняття, оживити усталений в мові вираз, надати висловленню нових смислових чи експресивно-оцінних відтінків, наприклад: *І Москва це розуміє як нерішучість, продовжуючи гру на підвищення ставок і намагання взяти Захід «на ядерний понт»* (День, 17.04.2022). Увівши у склад відомого фразеологізму *брати / взяти на пушку (на понт)*, уживаного в значеннях «1. Обманюючи, хитруючи, діючи нечесно, домагатися чого-небудь. 2. Насміхатися, кепкувати з когось-небудь» [Фразеологічний, 51–52], прикметник *ядерний*, автор публікації розширює його семантичну структуру компонентом ‘лякаючи ядерною зброєю’ й у такий спосіб адаптує до адекватнішого відображення нинішньої політичної реальності. Написання в лапках підкреслює експресивну функцію виразу, націлює на правильне його декодування реципієнтом. Розширення структури фразеологізму *хід конем* (‘дія або прийом, який застосовують у крайньому випадку’ [Фразеологічний 2, 926], звісна річ, для досягнення позитивного результату) компонентом *кульгавий* у заголовку *«Хід кульгавим конем»* (Газета.ua, 2016) засвідчує скептицизм автора щодо успішності вживаних дій через їхню недоречність, погану спланованість, керівництво тощо.

Фразеологічні модифікації на кшталт *податки до люстрації доведуть* (трансформація фраземи *язик до Києва доведе* ‘розпитування допоможуть знайти те, що потрібно’); *на безгрошів’ї і Світовий банк – кредитор* (пор. з узуальним *на безриб’ї і рак риба* ‘якщо немає кращого, то будеш радий уже будь-чому, що є’); *сміх крізь вибиті зуби (сміх крізь сльози* ‘стан, при якому під удаваною веселістю криються невдачі, переживання, терпіння, біль і т. ін.’); *під лежачий камінь газ не тече* (пор. з кодифікованим *під лежачий камінь і вода не біжить (не тече)* – ‘той, хто нічого не робить, нічого й не здобуде’); *Із бідного по копійці – багатому субсидія* (трансформація прислів’я *З миру по нитці – голому сорочка*); *Чим далі в ліс – тим більше корупції* (пор. з прислів’ям *Чим далі в ліс, тим більше дров*); *Сім разів відміряй – один раз прийми: депутати Верховної Ради, не вагаючись, приймають нові закони* (загальнономовне *Сім разів відміряй – один раз відріж*) постали шляхом заміни одного з компонентів фразеологічної одиниці. У такий спосіб автори публікацій домагаються вирішення одразу кількох завдань: підкреслюють значущість проблеми, яку розкривають; втягують своїх читачів в орбіту зацікавлених нею; змушують проїнятися певними емоціями, почуттями оцінками; спонукають до дії тощо.

Серед фразеологізмів-трансформів зафіксовано випадки розбудови їхнього значеннєвого плану, тобто збагачення під впливом контексту семантичної структури фразеологізму, з’яву в ній нового значення без жодних структурних перетворень. Унаочнимо зазначене таким прикладом: *Тим паче, великі нафтові гроші, за які Путін намагається підкупити європейських та американських політиків, часом дають результат. Ми бачимо, як “крутять хвостами” перед Путіним навіть лідери деяких європейських країн* (Високий замок, 02.10.2014). Полісемічний фразеологізм *крутити хвостом* у складі цього висловлення розвиває значення ‘підлещуватися до когось, запобігати ласки’, пор. з лексикографічно кодифікованими ‘1) хитрувати, лукавити, лицемірити; 2) говорити неправду, ухиляючись від прямої відповіді і т. ін.; вагатися у виборі дій, вчинків тощо; 3) поводити себе легковажно; 4) ‘від кого; бути невірним у подружньому житті’ [11, с. 402].

Певною експресією позначені й ті контексти, які сигналізують про начебто розпад фразеологізму, але в яких образ і експресія вихідної одиниці все ж збережені, наприклад: *Зате після його перемоги на світ Божий, як шила з мішка, виліз весь його асортимент* (Високий замок, 27.02. 2020), пор. з *шила в мішку не втайш (не утайш, не сховаєш, не сховати)* ‘про щось явне, чого не можна приховати’; *Отже, сокиру політичного протистояння відкопали з пафосом. Махнули нею одразу по кількох знакових постатях української політики та війни з росією* (Україна молода, 16.06.2022), пор. з *закопати сокиру війни* ‘укласти мир; зупинити протистояння’.

У сучасному медіадискурсі не належать до винятків і фразеологічні неологізми. Це такі націлені на відтворення словосполучення, що по-новому називають давно відоме поняття або ж «допомагають описати і зрозуміти нові явища, які раптово стали частиною повсякденного життя» [12]. До таких, на нашу думку, належить віднести словосполучку *ходити (ходіння, хода) між крапельок (крапельками)* ‘шукати компроміси; лавірувати між різними політичними силами’. Її джерело – один із анекдотів про першого Президента України Леоніда Кравчука, достовірність чільної фрази якого сам він не заперечував. Переповідають таке: «Кравчука на вулиці застає дощ. Йому пропонують парасольку, однак президент лише відмахується зі словами “Нічого, я якось між крапельками”» (Chas. news, 10.05.2022). І ось виявляємо цей вислів у публікації іншого автора й на цілком іншу тему – про намагання в часи Руїни гетьмана Івана Виговського й козацької еліти відірватися від москви й зберегти козацьку державу: *Чи можна це назвати ходою «між крапельок», де фактично ми підтримували з усіма сторонами взаємовідносини та намагалися знайти компроміс в усіх питаннях?* (Український інтерес, 29.06.2022). Мем виборчих перегонів 2019 року *стадіон, так стадіон*, автор якого – п’ятий Президент України П. Порошенко, теж має шанси стати фразеологізмом, пор.: *Стадіон, так стадіон: як відбувалися легендарні дебати Порошенка і Зеленського – найкращі моменти шоу* (5.ua, 19.04.2020); *Стадіон, так стадіон. Занедбаний львівський стадіон «Торпедо» планують перетворити на легкоатлетичну базу* (Zaxid.net, 12.04.2020); *Стадіон, так стадіон! Три питання президенту від Зеленського* (Українська правда, 14.01.2021), тим паче, що послугував схемою для нових утворень, таких як *карантин – так карантин*.

На думку М. Кочергана й Г. Мінчак, «нові фразеологізми виникають на основі екстраполяції певних виразів з однієї сфери до іншої» [13, 55], скажімо, із медицини в політику: *Тому найнебезпечнішим вірусом, який вже не гіпотетично, а реально вразив українців, є, далєбі, не китайський COVID-19, а вірус ненависті і злоби, що його культивує екстравагантна група, ..., а тепер мутувала до статусу правлячої верхівки* (Високий замок, 27.02.2020) чи у художню творчість: *Так, психологізм важливий для мене, як і намагання «схрестити» вертикаль з горизонталлю. Хоч я б не сказала, що вже аж так намагаюся препарувати «анатомію» стосунків* (Україна молода, 14.02.2022); з техніки у художню творчість: *Завдання моє було навчитися «перемикати тумблери» у творчому «апараті»* (Україна молода, 14.02.2022); з техніки в історичну науку: *Коли ви сьогодні чуєте слова «колаборант», «гауляйтер», «партизани», «фільтраційні табори», немає відчуття, що в історії зірвало різьбу?* (Українська правда, 11.11.2022); з космонавтики в політику: *І от, зрозумівши, що зрештою їхня пропаганда зазнала краху, бо Україна остаточно полинає російську орбіту, Росія вдалася до фінального акту у багатосторічних стосунках – терористичної війни на знищення* (Українська правда, 30.11.2022).

Доволі складне питання сучасної лінгвістики – розмежування фразеологічних одиниць і перифразів. Намагання його розв'язати спричинилося до виокремлення фразеологічних перифразів [6, 29]: *Мобілізоване гарматне м'ясо рашисти комплектують речовими мішками часів Другої світової війни* (АрміяInform, 28.09.2022); *Процес формування у нас п'ятої колони почався набагато раніше 2014-го* (Полтавщина, 21.05.2022); *Тому блакитні шоломи на нашій території просто неможливі* (Україна молода, 16.06.2022); *Тому якщо тролите мене стосовно того, що я виявив бажання брати участь у захисті держави і що я записався до лав добровільного формування територіальної оборони, то кажу ж, «диванні війська» втрат не зазнали* (Українська правда, 04.05.2022).

Перифрази в медійних текстах виражають авторське чи суспільне ставлення до певних осіб чи подій: *«Гєбєльс» роспропа Соловйов надягнув камуфляж та увімкнув режим берсерка* (Telegram) («Берсерк» – одна з фентезі-манг, позначена особливою жорстокістю; *увімкнути режим берсерка* – «впасти у стан неконтрольованого гніву»); *Рівень шуму такий високий тому, що у Раді зібралися українофоби і влаштовують політичний шабаш. Створення будь-яких консультативних рад з російськими маріонетками – це саме шлях до повзучої капітуляції* (Високий замок, 14.03.2020) (*шабаш* – міф. «нічне збіговисько відьом, чортів, чаклунів і т. ін., супроводжуване диким розгулом»; *маріонетки* – «люди, що сліпо виконують чийсь (тут – російського політичного керівництва, путіна) волю»). Фрагмент *А можна і вгадувати те, чого взагалі не було, як це давно практикують оскобєні соловйови* (Високий замок, 17.12.2022) засвідчує можливість постання перифразів на основі власних назв.

Важливо мати на увазі й таке: семантика значної частини медійних перифразів зрозуміла й поза контекстом, проте не бракує серед них і таких одиниць, для потрактування яких контекст украй необхідний [6, с. 28], наприклад, *зелені смаглоки* (= представники партії «Слуги народу»): *11 і 9 лютого літаки із США та Великої Британії почали тягати сюди [в Україну] Javelin, бронезилети і каски. Польща паралельно*

ухвалила рішення про прийом майбутніх біженців і поранених. Що у цей час робили зелені смаглоки? (Газета по-українськи, 24.12.2022); *геополітична сверблячка* (=бажання загарбувати чужі території): *А коли на території росії створюються країни розумних розмірів, то у них якось ця сверблячка геополітична пропадає* (Україна молода, 16.06.2022)

Найчастіше журналісти використовують «лексичний індикатор» перифразів у заголовках статей, що програмує семантико-стилістичну тональність публікації, визначає її емоційно-оцінне тло; заголовок-перифраз, побіч того, стає вирішальним чинником для читача – ознайомлюватися чи не ознайомлюватися з тим або тим матеріалом [7, 43]: *Міфи та легенди божєвільної «бензоколонки»: Чи працюють економічні санкції проти росії* (Україна молода, 4.08.2022); *Мисливиця на екзопланети. Як під час війни українська дослідниця Ольга Захожай відкрила важливу для науки планету* (Українська правда, 1.12.2022).

Дослідники (М. Булаха, Ю. Кобилянський, І. Макарець, Є. Регушевський, Н. Сологуб та ін.), наголошують на нестандартності перифраза: його художня структура часто містить елемент загадки, яку читач повинен відгадати, щоб зрозуміти про кого чи про що йдеться в перифрастичному звороті: *Французький «кіндер-сюрприз»* (підзаголовок статті про Еммануєля Макрона) (Україна молода, 11.05.2017); *Корозія нейтралітету: як Швейцарія вимушено змінює свою зовнішню політику* (Українська правда, 22.11.2022).

До ефективних засобів вторинної номінації, яким активно послуговуються медійники, належить і метафора. Це найпродуктивніший інструмент збагачення мови, одна з найважливіших прикрас мовлення, засіб концептуалізації дійсності й формування суспільних поглядів [14]. «Людина, – наголошує О. Бойченко, – не спроможна мислити без метафор, навіть коли вона про це й не здогадується. І черпає вона метафори з усього, що її оточує» [16].

Метафора виражає ментальність носіїв мови, їхні думки, почуття й емоції, формує людський світогляд і структуру мислення, актуалізує соціальні чинники, впливає на сприйняття певних явищ і подій. Але не тільки. Вона також «здатна показати суспільно-політичні та ідеологічні зміни, що відбуваються в суспільстві й одночасно з'ясувати їх вплив на семантико-прагматичні процеси, що відбуваються в мовленні, вербалізуючи лінгвокреативність мовних особистостей» [17, 121]. Як прояв креативності мислення метафору виявляємо практично в усіх типах дискурсу, однак у кожному з них вона виконує особливі функції.

Сучасні медіа використовують метафору як стратегічний інструмент переконання, вона робить їхні тексти більш зрозумілими для широкого загалу, дає змогу емоційно-експресивно повідомити про головне й залучити якомога більше читачів, викликати в них довіру, спонукати до роздумів і навіть дій, а також забезпечити високі рейтинги видання, зробити його цікавим, актуальним, привабливим для споживача інформації: *Не потрібно бомбити міста. Досить розбомбити мізки* (Газета по-українськи, 14.04.2017); *Європейські лідери оголосили, що поведінка білоруської влади під час опозиційної акції буде тестом на готовність Мінська розморозити стосунки з Заходом* (Високий замок, 29.08.2017); *Тому в нас немає іншого виходу, як здійснювати суспільно-інформаційний тиск на Зеленського, аби він позбувся гієн та шакалів у власному оточенні*

(Україна молода, 14.09.2022); *Прямі переговори президентів США і України під час візиту до Вашингтону та прийняття історичного рішення про передачу батареї Patriot – це товсті сигнали* (Високий замок, 23.12.2022). Наведені приклади засвідчують, що метафоричного перенесення в мові медіа можуть зазнавати слова різних частин мови – іменники, прикметники, дієслова.

Зазвичай журналісти використовують метафору для створення негативного іміджу політикам, посадовцям, російським окупантам, державам, політичним силам тощо: *Традиційне російське нехлюство і бажання «насолити» світові багаторазово підвищують глобальні ризики біологічної і хімічної загроз* (Defence Express, 18.04.2020). *«Це душоуби. Саранча, яка винищує все живе»*, – емоційно прокоментувала Матвієнко (Газета по-українськи, 12.04.2022); *Забужко назвала Кремль «світовим гонником»* (Газета по-українськи, 14.04.2017). *Дивує лише, що Європа і США не вважають за необхідне дати нам достатню ППОшну «хіміотерапію»* (Високий замок, 26.11.2022); *Тому, якщо ви мужик у шкіні джинсах – і поруч з вами сяде людина в потертій формі. Просто закрийте свій нікчемний дзьоб* (Високий замок, 17.11. 2022).

Здебільшого метафору в масмедійному дискурсі використовують із маніпулятивною метою – як один із способів нав'язування суб'єктивної думки, встановлення необхідних асоціативних зв'язків, формування певної оцінки читацької аудиторії стосовно тієї чи тієї повідомлюваної інформації, пор.: *Бо, погодьтеся, якісні виборці не могли б обрати цих ЗЛОЯКІСНИХ ДЕПУТАТОК* (Сіверщина, 20.12.2022). Зауважимо, що поряд з метафоризацією прикметника *злаякісний*, ужитим у значенні 'недобропорядний, недобросовісний' (пор. з кодифікованими значеннями '1) дуже шкідливий, небезпечний, загрозливий для життя; 2) *перен.* який відзначається поганими властивостями, має вади') автор публікації вдався й до такого способу створення стилістичних ефектів, як капіталізація, тобто використання великої літери замість малої.

Насамкінець наголосимо й на такому. У медійних текстах, навіть у межах невеликих їхніх фрагментів нерідко спостерігаємо взаємодію засобів вторинної номінації, див., для прикладу: *Ідея усунення путіна є цілком здоровою* (метафора). *І це очевидно для усіх, у тому числі і для тих, хто сидить* (метафора) *біля путіна і розуміє, що він завів країну в глухий кут* (фразеологізм) *і вона опинилася на порозі* (фразеологізм) *своєї руйнації* (Україна молода, 16.06.2022); *Континенту знадобиться більша частина поточного десятиліття, щоб позбутися звички купувати в росії блакитне паливо* (перифраз), *яке зараз становить понад 40% у загальному портфелі* (метафора) *газового імпорту* (Mind, 14.03.2022)

Висновки. Проаналізований матеріал засвідчує, що сучасний медійний дискурс активно використовує когнітивні, номінативні та стилістичні можливості засобів вторинної номінації. Нинішня доба, сповнена подіями великої ваги, які не завжди мають аналоги в нашій історії та й історії всього людства, а тому вимагають іменування чи перейменування, стимулює лінгвокреативність як усіх носіїв мови, так і в особливий спосіб тих, для кого слово є основним засобом діяльності, спрямованої не на себе насамперед і для себе, а в інтересах усього суспільства, його виживання й поступу, його позитивного перетворення. Нові слова, що постійно з'являються в мові, не

можуть повною мірою задовільнити потреби сучасної людини в передачі всіх відтінків думок, емоцій, почуттів, оцінок, ставлень. Засоби вторинної номінації, зокрема такі як фразеологізми, фразеологічні модифікації, неофразеологізми, метафора, перифраз, як видно з наведеного, допомагають успішно цю проблему розв'язати.

Література:

1. Яцимірська М. Мова ЗМІ в культурному і творчому дискурсі. *Вісник Львівського університету. Серія Журналістика*. 2014. Вип. 39. С. 344–349.
2. Вплив суспільних норм на розвиток української мови: *Монографія* / Є. А. Карпіловська, Л. П. Кислюк, Н. Ф. Клименко, В. І. Критська, Т.К Пуздирева, Ю. В. Романюк; / Відп. ред. Є. А. Карпіловська. К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2017. 444 с.
3. ГурмакЮ. Вираження та функціонування вторинної номінації на різних рівнях мови у полікультурному просторі. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2018. Вип. 2 (70), червень. С. 68–72.
4. Романюк С. Фразеологізми та неофразеологізми в українському політичному дискурсі. *Studia Ukrainica Posnaniensia*. 2015. Т. 3. С. 249–257. URL : https://bazhum.muzhp.pl/media/files/Studia_Ukrainica_Posnaniensia-r2015-t3-s249-257.pdf
5. Стишов О. Основні джерела поповнення фразеологічного складу української мови кінця ХХ – початку ХХІ століть. *Мовознавство*. 2015, № 1. С. 33–46.
6. Макарець Ю. С. Перифразові номінації в українському публіцистичному дискурсі: [монографія]. К.: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2012. 205 с.
7. Булаха М. Перифрази в архітектоніці медійного тексту. *Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика*. 2017. Вип. XXXIV. С. 39–47.
8. Літературна мова у просторі національної культури / Шевченко Л., Русанівський В., Лисиченко Л., Єрмоленко С., Чердниченко О., Бацевич Ф. та ін. / Л. І. Шевченко (відп. ред.). К.: ВПЦ «Київський університет», 2004. 135 с.
9. Сизонов Д. Фразеологічні інновації української мови в медіалінгвістичному висвітленні. *Studia Slavica Hung.* 2018. Вип. 63. С. 333–346.
10. Пашинська Л. Фразеологічні неологізми в сучасному українському мас-медійному дискурсі: автореф. дис. канд філолог. наук. Київ, 2011. 23 с.
11. Фразеологічний словник української мови. К.: Наукова думка, 1993. Книга 1–2. 980 с.
12. Коккіна Л. Вербалізація концепту «пандемія COVID-19» у французькій мові як перекладацька проблема. *International scientific and practical conference «Challenges of philological sciences, intercultural communication and translation studies in Ukraine and EU countries»: conference proceedings, October 30–31, 2020. Venice: Izdavniceba «Baltija Publishing»*, 2020. P. 213–216.
13. Кочерган М., Мінчак Г. Динамічні процеси у фразеології української мови 90-х років ХХ ст. *Komparacja systemów i funkcjonowania współczesnych języków słowiańskich. Frazologia*. Red. naukowa W. Mokiенko і H. Walter. Opole, 2004. S. 54–58.
14. Панько Т., Кочан І., Мацюк Г. Українське термінознавство: [підручник]. Львів: Світ. 1994. 216 с.
15. Бойченко О. Імунітет як метафора. *Zbruč.* 29.01.2018. URL: <https://zbruc.eu/node/75941>.
16. Космеда Т. А. Метафора сучасної публіцистики: актуалізація антропонімів (на матеріалі української та російської мов). *Науковий вісник ДДПУ імені І. Франка. Серія «Філологічні науки»*. *Мовознавство*. № 3. 2015. С. 116–122.

Fedurko M., Paten I. Means of secondary nomination as a stylistic and expressive potential of mass media discourse

Summary. Modern media linguistics pays special attention to the stylistic analysis of a language resource, which affects the potential recipient. Changes in the lexical and phraseological levels of the language are due to extralinguistic and intralinguistic factors: global cultural processes, a full-scale russian invasion, economic transformations, the information revolution, the coronavirus pandemic; neologization, economy of language means, speech aestheticization, etc. The media react quickly to language changes and actively popularize the most accurate ones.

The article focuses on the features of the means of secondary nomination of the mass media discourse: phraseological units, phraseological modifications and phraseological neologisms, metaphor, metonymy, paraphrases. It has been clarified that the process of creating a secondary nomination is associated with the rethinking of the names that already exist in the language and the emergence of new meanings for them.

The purpose of the article is to establish whether and with what setting modern mass media discourse uses the expressive and pictorial possibilities of secondary nomination means.

It has been proven that aptly transformed phraseology (neophraseology) attracts the reader's attention and facilitates the perception of complex information; neophrases often arise

based on the transfer of certain expressions from one sphere to another. It has been noted that modern media have intensified the use of phraseological units with a negative assessment of various social and political phenomena, emphasizing a frivolous attitude to important problems.

Particular attention is focused on periphrases and metaphors. It has been found that sometimes it is difficult to distinguish between phraseological units and paraphrases, so the phenomenon of phraseological paraphrases is not accidental. The use of paraphrases in the headings of articles attracts readers to view a particular article.

It has been substantiated that an effective means of secondary nomination is a metaphor, which is considered the most important decoration of speech, as well as the most important component of print and electronic communications. In media texts, metaphor is a strategic element of persuasion.

Modern media discourse actively uses various possibilities of means of secondary nomination for apt, sometimes sharp expression, because not always new words can satisfy the needs of society in conveying all shades of thoughts, emotions, feelings, assessments, attitudes.

Key words: means of secondary nomination, mass media, language of mass communication, journalism, phraseology, neophraseology, innovation, metaphor, paraphrase.

Чеберяк А. М.,*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри романо-германської філології
Рівненського державного гуманітарного університету*

ЗАСОБИ ПЕРСУАЗИВНОСТІ У ПОЛІТИЧНИХ ПРОМОВАХ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ В. ЗЕЛЕНСЬКОГО

Анотація. Статтю присвячено опису основних засобів персуазивності, використаних у промовах Президента України В. Зеленського під час російсько-української війни 2022 року. Розмежовано поняття персуазивності, маніпулятивності та сугестивності. Встановлено, що персуазивність реалізує спробу впливу адресанта на ментальну сферу адресата з метою зміни його думок, ідей, рішень, поведінки в інтересах мовця. На відміну від сугестивності, яка розуміється як прихований, перш за все вербальний, вплив, що сприймається без критичної оцінки, персуазивність є експліцитним впливом. Людина, на яку впливають, вільна у виборі, погоджуватись чи ні з аргументами автора, мислить раціонально і орієнтується на свої потреби. Мовленнєва маніпуляція передбачає приховане впровадження у психіку адресата цілей, ідей, установок маніпулятора, які не співпадають з тими, що є у адресата, і може бути одним з інструментів вираження персуазивності.

У своїх промовах Президент Зеленський вдало поєднує як екстралінгвістичні (образ, одяг, жести), так і вербальні засоби переконання. Найбільш поширеними прийомами переконання у його промовах вважаємо: використання конотативно забарвлених лексем з персуазивним потенціалом, який розкривається у контексті; засоби діалогізації та інтимізації повідомлення, що створюють близьку, довірливу атмосферу, сприяють скороченню дистанції; риторичні питання та оклики, які постають експлікаторами аргументативного впливу та сприяють фокусуванню уваги на експресивно та емоційно насичених частинах промови; опозиціонування, тобто подання інформації за принципом «плюс – мінус»; частотне вживання повторювальних конструкцій для підсилення змісту повідомлюваного та переконання в істинності зазначеного; використання прецедентних феноменів, що апелюють до аргументативно-раціональної інформації та духовно-емоційного смислу.

Ключові слова: політичний дискурс, вплив, персуазивність, засоби персуазивного впливу.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Вже протягом багатьох століть проблема впливу на свідомість людей з метою її формування є однією з найважливіших. Власність слів відображати та формувати психічний досвід робить їх потужним засобом усвідомлених та неусвідомлених процесів. Проникаючи до рівня глибинних структур за допомогою певної побудови тексту, адресант може здійснювати комплексний (когнітивний та емоційний) вплив на адресата. Відтак розробка стратегій, тактик, які б спонукали людину на досягнення певних цілей, а також пошук і аналіз засобів, прийомів, методів ефективного впливу є актуальною проблемою сьогодення.

Вивченню питань впливу на свідомість широких мас населення присвячені дослідження О. Голоднова, В. Чернявської, О. Шейгал, Ф. Бацевича, Т. Стецик, О. Красненко, Т. ван Дейка, Р. Барта, М. Фуко, Дж. Стіффа, Г. Джоветта, та інших.

Проте лінгвістичних досліджень, присвячених опису засобів вербального переконання в промовах В. Зеленського у воєнний час в українському мовознавстві поки що немає, що й зумовлює актуальність запропонованої розвідки.

Мета і завдання статті. Особливий інтерес становить дослідження засобів персуазивності в політичному дискурсі, оскільки саме політична свідомість як сукупність понятійних, оцінних, ідеологічних та символічних складових найчастіше стає домінуючим об'єктом впливу. Персуазивність є однією з основних стратегій політичного дискурсу, а її вербалізація стає не лише інструментом опису політичних процесів, а й чинником активного впливу на формування ціннісних орієнтирів та способів поведінки цільової аудиторії. Метою даної розвідки є опис основних засобів вираження персуазивності у політичних промовах та зверненнях Президента Володимира Зеленського, виголошених під час російсько-української війни 2022 року. Матеріалом дослідження стали промови та звернення В. Зеленського, представлені на офіційному сайті Президента України, починаючи з 24 лютого 2022 року (<https://www.president.gov.ua/>).

Виклад основного матеріалу дослідження. Феномен мовного впливу у лінгвістичних дослідженнях описується за допомогою понять персуазивність, сугестивність та маніпулятивність, під якими розуміють набір технік вербальної та невербальної взаємодії, націлених на «програмування» сприйняття і поведінки реципієнта. У викладі А. В. Голоднова, персуазивна комунікація – це «ментально-мовленнєва взаємодія комунікантів, що реалізує спробу впливу адресанта на ментальну сферу реципієнта з метою зміни його поведінки (спонукання до здійснення / відмови від здійснення певних посткомунікативних дій)» [1, с. 3]. В. С. Чернявська під персуазивністю розуміє «вплив автора усного або письмового повідомлення на його адресата з метою переконання або заклик до вчинення певних дій» [2, с. 25]. Дослідниця наголошує на необхідності розмежування персуазивності та сугестивності, яка розуміється як прихований, перш за все вербальний, вплив, що сприймається без критичної оцінки, тобто такий, що навіюється адресату. Відсутність чи послаблення контролю з боку свідомості при отриманні та обробці інформації – ключова відмінність сугестії від персуазивності [2, с. 26]. Такої ж думки дотримується М. Р. Желтухіна: в її розумінні сугестивність – це «процес впливу на психіку адресата, на його почуття, волю та розум, пов'язаний зі зниженням

усвідомленості, аналітичності та критичності при сприйнятті інформації» [3, с. 21]. Сугестивність виключає раціональну складову, в її основі лежить вплив на чуттєво-асоціативний бік свідомості. У випадку персуазивності адресат мислить раціонально, орієнтується на свої потреби та має певну усвідомлену свободу вибору погоджуватися чи ні з аргументами адресанта. На цій особливості наголошують також зарубіжні дослідники: «персуазивність – це «форма соціального впливу, осмислене інтенціональне зусилля, яке спрямоване на зміну свідомості у процесі комунікації в такій ситуації, коли адресат наділений певною свободою» [4, с. 4].

Що стосується поняття мовленнєвої маніпуляції, то більшість науковців сходяться на думці, що вона може бути одним з можливих інструментів вираження персуазивності. Маніпуляція передбачає психологічний вплив з метою прихованого впровадження у психіку адресата цілей, ідей, установок маніпулятора, які не співпадають з тими, що є у адресата на даний момент, а також спонукання адресата до потрібних для маніпулятора вербальних та невербальних дій. Маніпуляція – це завжди приховане насилля, фактично управління людиною проти її волі. Вона використовує прийоми нечесного переконання, підтасовки фактів, дискредитацію, психологічний тиск тощо. В той час як персуазивність передбачає ненасильницьке переконання, яке здійснюється в інтересах мовця та аудиторії і має на меті досягнення згоди у якомусь питанні. Загалом, межа між персуазивністю та маніпуляцією досить розмита і контекстуально залежна. Погоджуємось з думкою Я. В. Гнезділової, яка стверджує, що «розмежування переконання й маніпуляції залежить від того, наскільки мовленнєвий акт експліцитно подається як аргумент; наскільки проявляються наміри мовця щодо впливу на судження, рішення та дії аудиторії» [5, с. 65].

Отже, говорячи про вербальний вплив у нашому дослідженні будемо послуговуватися терміном персуазивність, механізми якої мають інтегративний характер і здійснюються у єдності раціональної та емоційної складових. Персуазивність як спосіб мовленнєвого впливу поєднує логічний, доказовий та риторичний модули.

З початком повномасштабного вторгнення російських військ в Україну виникла гостра потреба у солідаризації нації та міжнародній підтримці України. Президент Зеленський майже не щодня звертається до лідерів іноземних держав, Міжнародних організацій з проханнями про військову, фінансову та політичну підтримку, використовуючи для цього весь арсенал персуазивних засобів з метою схилити аудиторію на свій бік. Його відеозвернення поєднують в собі як лінгвістичні, так і екстралінгвістичні засоби впливу на аудиторію.

Серед екстралінгвістичних найпотужнішими є ті, що впливають на органи зору реципієнта. Це, зокрема, образ президента (легка неголеність у поєднанні з наближеним до військової форми одягом кольору хакі), жести (піднятий вгору стиснутий кулак), демонстрація наслідків воєнних дій для цивільних громадян (відеоряд зі зруйнованими будівлями, кількістю жертв серед цивільних), державна символіка.

Розглянемо детальніше деякі лінгвістичні засоби персуазивності у промовах чинного президента.

Засобом впливу може стати потенційний прагматичний смисл мовних одиниць, у семантиці яких закладена пози-

тивна чи негативна оцінність. Такі лексеми є втіленням семантичної опозиції «свій – чужий», що є невід’ємною складовою політичного дискурсу. Так, згадка Російської федерації у контексті промов Зеленського відбувається в оточенні лексем *тиранія, терор, окупація, жорстокість, агресія, держава-терорист, військовий злочин, загроза, геноцидна політика, репресії, вбивства, катування, знущання, звірства* тощо. Україна, український народ та збройні сили, натомість, описуються з використанням лексем *патріотизм, гідність, воля, боротьба за свободу, незламність, сміливість, перемога, незалежність* тощо. Персуазивний потенціал згаданих лексем розкривається у конкретному тексті, контексті задля привернення уваги адресата, створенні потрібного образу, акцентуації деталей, виокремленні особливо важливих частин повідомлення.

Потужним персуазивним прийомом вважаємо демонстрацію адресантом символічної належності до певної статусної групи з метою солідаризації, об’єднання з адресатом. В даному випадку такою групою стає так званий Західний світ як уособлення демократичних свобод. За допомогою займенників «всі», «ми», «кожен з нас» автор уособлює себе, свою країну з адресатом, подає свою думку як загальноприйняту істину. Семантика «ми» містить Я відправника повідомлення та Я адресата як їх узагальнене позначення.

Кожен народ у нашій із вами спільноті зацікавлений у тому, щоб не відбулося жодних небезпечних інцидентів на атомних об’єктах. Усі ми хочемо, щоб російські терористи більше не змогли забирати життя людей. Кожній із наших держав потрібен гарантований захист від будь-яких російських ракет і від будь-яких диверсій проти об’єктів інфраструктури. Усі ми зацікавлені у стабільності ринків – енергетично, продовольчого та інших. Усі ми прагнемо того, щоб міжнародне право зберігало свою силу й реально діяло. Кожен із нас вважає справедливим, щоб винні у воєнних злочинах, депортаціях та будь-яких проявах геноцидної політики відповідали перед судом. Усі ми хочемо, щоб ніде у Європі не було спалених міст і руїн замість нормального життя (Виступ Президента України на щорічній сесії Парламентської асамблеї НАТО, 22.11.2022).

Президент у своїх промовах почасти використовує всупереч етикету звернення до адресата на ім’я, наприклад, «Борисе, мій друже!», «Ріші!» (при зверненні до Прем’єр-міністрів Великої Британії), «Друже Гітанасе!» (до Президента Литви). Використовуючи в офіційних промовах етноніми («Браття і сестри поляки!», «Американці!»), В. Зеленський таким чином залучає кожного громадянина країни-адресата у важливий для нього політичний процес.

Такі форми сприяють зменшенню дистанції між відправником та отримувачем інформації, виступають засобом інтимізації повідомлення та посилюють вплив тексту, оскільки адресат в такому випадку відчуває особисту відповідальність за прийняття/неприйняття певних рішень.

Персуазивними, за визначенням, є різноманітні засоби діалогізації тексту, такі як риторичні питання, що слугують механізмом аргументативного впливу, виступають засобом активізації адресата, виділяючи у тексті значимі смислові компоненти.

Європа має достатню силу, щоб зупинити цю агресію. Чого далі очікувати від європейських держав? Анулювання

віз для росіян? Відключення від SWIFTу? Повна ізоляція Росії? Відкликання послів? Нафтове ембарго? Закриття неба? Сьогодні все це має бути на столі, бо йдеться про загрозу нам, усім нам, усій Європі (Звернення Президента України, 25.02.2022).

В даному прикладі риторичне питання виконує функцію експресивного заклик, емоційно посиленого твердження.

Апокриза покликана схилити адресатів до потрібних бажаних адресанту думок. Автор ставить «потрібні» запитання і пропонує «правильні» відповіді, що дозволяє консолідувати позиції, зблизити оцінки адресанта і адресата, заручитись його підтримкою і порозумінням щодо знайденого рішення.

Одразу за нашими силами оборони на звільнену територію йдуть сапери, рятувальники, ремонтні бригади, енергетики та всі, хто має повернути людям нормальне життя. А що несе за собою російський прапор на ту землю, де його встановлювали? Масові могили, катівні, депортації, фільтраційні табори й тотальний грабунок (Звернення Президента В. Зеленського до американських сенаторів і спільноти Єльського університету, 29.10.2022).

Що означає мир? Це ж дуже практично насправді. Це порятунок життів. Стабілізація і розвиток. Розвиток! (Звернення Президента України до учасників Bloomberg New Economy Forum, 17.11.2022).

Майже кожна промова президента насичена риторичними окликами. У них емоційне значення висувається на перший план, вони виражають думку емфатично, своєю формою привертають увагу адресата.

Вільних людей терор не зламає! Перемога можлива, коли немає страху! (Звернення В. Зеленського до громадян України, 15.11.2022)

Використання експліцитно виражених імперативів спонукають адресата до реалізації бажаних дій.

Посилуйте санкції проти держави-терориста. Визнайте її нарешті державою-терористом. Знайдіть спосіб зробити безпечним наше українське небо. Зробіть те, що ви можете. Те, що ви повинні. До чого зобов'язує велич вашої держави і вашого народу (Звернення В. Зеленського до парламенту Великої Британії).

Персуазивний вплив має також нанизування конструкцій у формі майбутнього часу, що демонструють рішучість, переконливість позицій автора. Такий прийом видає бажане за дійсне, проте своєю беззаперечною формою не залишає адресату сумнівів.

Змін багато, але вони не змінили найголовнішого. Бо найголовніше – не ззовні, а всередині. І це залишається незмінним. І тому ми витримаємо. Ми вистоймо.

Це залишається незмінним. Ми все подолаємо. Переселимо. Переживемо. Переможемо! (Звернення Президента України з нагоди Дня Гідності та Свободи, 21.11.2022)

Безумовним персуазивним засобом є багаторазове використання повтору, лексичний та синтаксичний паралелізм. Різноманітні види повтору не лише репрезентують тотожні мовні одиниці, а й створюють своєрідний ритмічний малюнок тексту, сприяють наголошенню на певних важливих положеннях у промові, виконують маніпулятивну функцію, зосереджуючи увагу адресата на повторюваних елементах, тоді як решта тексту сприймається автоматично.

Так, наприклад, у промові до Конгресу США Президент Зеленський використав 18 разів слово «дякую» і 13 разів слово «битва», щоб донести свій посил: Україна вдячна американському уряду за постійну допомогу, але наша битва триває і, відповідно, країна потребуватиме підтримки і надалі.

Синтаксичні епіфора та анафора утворюють паралельні конструкції, де однакова побудова речень створює ефект навіювання.

Коли доля України визначена, визначена й доля всього центру та сходу Європи. Україна є й буде вільною, Україна є й буде демократичною, Україна є й буде міцною. Україна є й буде, а отже, є й буде Європа.

Тож коли ми гарантуємо Україні довготривалу безпеку, гарантуємо таку ж безпеку всьому континенту (Звернення Президента України до учасників міжнародного симпозиуму «Європейська ідея», 25.11.2022).

... ми з вами дуже схожі. Однаково цінуємо свободу. Однаково цінуємо рівність. Однаково хочемо жити. Просто хочемо жити.

Однаково хочемо тільки найкращого, найсвітлішого для наших дітей, для наших родин. Але зараз ми з вами живемо неоднаково (Звернення Президента України В. Зеленського до італійців та усіх європейців, 12.03.2022).

Ефективним інструментом виділення потрібної інформації є використання Президентом у промовах парцельованих конструкцій, тобто такого прийому експресивного синтаксису, коли висловлювання подається розчленовано, у формі актуалізованих компонентів однієї структурної одиниці. Парцельовані конструкції надають текстові високої емоційності, зосереджують увагу на акцентованих елементах.

Усі побачили, який у нас народ! Готові віддати останнє. Готові стояти до останнього. Не втратили гідності. Мужності. Віри в себе. І об'єдналися. Щоб не втратити волю. Не втратити незалежність. Не втратити Україну.

Можемо залишитися без грошей. Без бензину. Без гарячої води. Без світла. Але не без волі. І це залишається незмінним (Звернення Президента України з нагоди Дня Гідності та Свободи, 21.11.2022).

Особливим прийомом управління свідомістю та впливу на неї вважаємо опозиціонування, тобто подачу інформації за принципом «плюс – мінус», «добро – зло», «свій – чужий», де «своє» фігурує в оточенні одиниць з позитивною оцінкою, а «чуже» оцінюється негативно. У мовному плані цей прийом найчастіше реалізується шляхом антитези, контрасту. Антитеза передбачає «зіставлення протилежних думок або образів для посилення враження їх відмінності, протиставлення».

Сьогодні Європарламент визнав Росію державою-терористом і закликав ЄС і держави-члени створити правову базу, щоб таке визнання працювало на національному рівні всюди у Європі й мало наслідки – саме юридичні наслідки, а не лише політичні.

А Росія – ніби весь світ не має значення – сьогодні ж продовжила свої ракетні атаки.

Сполучені Штати Америки оголосили про черговий пакет підтримки обсягом 400 мільйонів доларів. Усе необхідне, щоб ми могли захищати життя й свободу наших людей.

А Росія використала ракети для чергового удару по черговій лікарні й убила... немовля. Було обірвано життя, яке тривало лише два дні.

Сьогодні ми розгортаємо по всій країні «Пункти незламності», щоб підтримати наших людей, щоб дати тепло, електрику та зв'язок.

А Росія витрачає 67 ракет, щоб поцілити в саму основу життя будь-яких людей будь-де в Україні та провокує в країні блекаут.

(...)Ми робимо все заради людей.

А окупанти роблять усе, щоб люди страждали, щоб ми не могли навіть почути й побачити одне одного (Звернення В. Зеленського до громадян України, 24.11.2022)..

Дієвим персуазивним засобом являється використання у промовах різноманітних прецедентних феноменів (імен, висловлювань, ситуацій), які містять ціннісні, значущі для життя суспільства концепти, що активізуються за нових умов, матеріалізуються у нових текстах. За кожним прецедентним феноменом стоїть своя унікальна система асоціацій, яка відображається у свідомості носіїв мови. Актуалізація цих асоціацій створює необхідний для адресанта ефект впливу.

Так, наприклад, у зверненні Президента до Парламенту Великої Британії В. Зеленський використав прецедентне висловлення – трансформовану цитату В. Черчилля, виголошену ним 4 червня 1940 року після вступу Великої Британії у Другу світову війну, щоб викликати у реципієнтів подібні почуття.

І де, як не тут, нагадати вам слова, які Велика Британія вже чула. І які знову актуальні.

Ми не здамося й не програємо!

Ми підемо до кінця.

Ми будемо боротися на морях, будемо битися в повітрі, ми будемо захищати нашу землю, хоч би якою була ціна.

Ми будемо битися в лісах, на полях, на узбережжях, у містах і селах, на вулицях, ми будемо битися на пагорбах... І я хочу від себе додати: ми будемо битися на териконах, на березі Кальміуса та Дніпра! І ми не здамося! (Звернення В. Зеленського до парламенту Великої Британії).

У зверненні до Конгресу США Президент використав прецедентну ситуацію, значиму для американської історії, щоб провести паралель між тогочасними подіями і сьогодишньою ситуацією в Україні.

Вони кинули все проти нас так само, як свого часу інша тиранія кинула все проти вільного світу у битві за Виступ. Подібно до того, як відважні американські солдати чинили опір і відбивалися від гітлерівських військ попри всі труднощі під час Різдва 1944 року, відважні українські солдати роблять те саме з військами Путіна цього Різдва. Україна стоїть і ніколи не здасться! (Виступ В. Зеленського на спільному засіданні обох палат Конгресу США, 22.12.2022).

Частина звернення Президента з нагоди Дня пам'яті і примирення буде усього на використанні прецедентних ситуацій, значимих для кожної європейської країни. Наведемо лише один приклад, який покликаний довести схожість подій Другої світової війни та війни Росії проти України. Висловлення побудовано так, щоб викликати потрібні автору асоціації та почуття, щоб у реципієнта не залишалося сумнівів, що Росія діє подібно до нацистської Німеччини.

Не забули британці, як нацисти стирали з лиця землі Ковентрі, яке бомбардували 41 раз. Як звучала «Місячна соната» від Люфтваффе, коли по місту безперервно гатили 11 годин. Як зруйнували його історичний центр, фабрики, собор Святого

Михайла. І вони бачили, як ракетами били по Харкову. Як створили його історичний центр, заводи й Свято-Успенський собор. Вони пам'ятають, як Лондон бомбардували 57 ночей поспіль. Як «Фау» падали на Белфаст, Портсмут, Ліверпуль. І бачать, як прилітають крилаті ракети в Миколаїв, Краматорськ, Чернігів. Пам'ятають, як гатили по Бірмінгему. І бачать, як дістається його місту-побратиму Запоріжжю (Звернення Президента України з нагоди Дня пам'яті і примирення, 8.05.2022).

Прецедентні феномени, апелюючи до аргументативно-раціональної інформації та духовно-емоційного смислу, викликають у адресата відчуття близькості, довірливості, схиляють його на бік автора.

Висновки і перспективи подальших розробок. Кожен розглянутий нами засіб персуазивності заслуговує окремого вивчення й опису, проте обмежений формат статті не дозволяє нам цього зробити. Ми лише намітили найбільш яскраві, на нашу думку, засоби вербального переконання, які використовує Президент України задля досягнення своєї мети. Ці прийоми надають текстам промов експресії, сприяють скороченню дистанції, створенню довірчої атмосфери спілкування, роблять тексти його виступів яскравими і незабутніми, підвищують ефективність інформаційного впливу.

Література:

1. Голоднов А.В. Лингвопрагматические особенности персуазивной коммуникации (на примере современной немецкоязычной рекламы). автореф. дис... канд. филол. наук: 10.02.04. Санкт-Петербург, 2003. 23 с.
2. Чернявская В.Е. Дискурс власти и власть дискурса. Москва : Наука, 2006. – 136 с.
3. Желтухина М.Р. Масс-медиаальная коммуникация: языковое сознание – воздействие – суггестивность // Язык, сознание, коммуникация : сб. статей / отв. ред. В.В. Красных, А.И. Изотов. Москва: МАКС Пресс, 2003. Вып. 24. С. 13–29.
4. O'Keefe, D.J. Persuasion: Theory and Research (Third Edition). Thousand Oaks, CA: Sage Publications, 2016. 408 p.
5. Гнезділова Я.В. Персуазивна vs маніпулятивна функції метакомунікації / Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Філологічні науки. Вип. 1 (87). Житомир, 2018. С. 63–68.

Cheberiak A. The means of persuasion in President V. Zelensky's political speeches

Summary. The article is devoted to the description of the main means of persuasion used in the speeches of the President of Ukraine V. Zelensky during the Russian-Ukrainian war of 2022. The concept of persuasion, manipulation and suggestion is distinguished. It is established that persuasion implements an attempt to influence the mental sphere of the addressee in order to change his thoughts, ideas, decisions, behavior in the interest of the speaker. Unlike suggestion, which is understood as hidden, mostly verbal, influence that is perceived without critical evaluation, persuasion is an explicit influence. The persuadee is free to choose whether or not to agree with the author's arguments, thinks rationally and focuses on his needs. Speech manipulation involves the hidden implementation of ideas, thoughts and goals of the manipulator, which do not coincide with those of the addressee, into the mind of the recipient, and may be one of the tools of expression of persuasive influence.

In his speeches, President Zelensky successfully combines both extralinguistic (image, clothing, gestures), and verbal forms of persuasion. The most common methods of persuasion in his speeches are: the use of positively and negatively connotated lexems with a persuasive potential, which is revealed in a context; the means of dialogization and intimization of messages that create a close, trusting atmosphere, help to reduce the distance between the speakers; rhetorical questions and exclamations which explicate the argumentative influence and in this way contribute to

focusing attention on expressively and emotionally saturated parts of the speech; opposition, which is the presentation of information on the principle of «plus – minus»; the frequent use of repetitive constructions that enhance the content of the statement and focus attention on the most important information; the use of precedent phenomena that appeal to argumentative-rational information and spiritual-emotional meaning.

Key words: political discourse, influence, persuasion, means of persuasive influence.

Шкурко Г. В.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української мови
філологічного факультету
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

НАЗВИ КОМУНІКАЦІЇ ВАНТАЖІВ В УКРАЇНСЬКИХ ГОВОРАХ ЗАКАРПАТТЯ

Анотація. Статтю присвячено дослідженню діалектної лексикології. Предметом аналізу обрано назви комунікації вантажів в українських говорах Закарпаття. Науковий інтерес до семантичної підгрупи зумовлений багатомановістю цієї групи лексики, в межах якої простежено як і слова праслов'янського походження, вживані в сучасній українській літературній мові, так і нові слова, утворені від питомих та запозичених основ. Фактичним матеріалом є власні діалектні записи, зібрані у 80 населених пунктах Закарпатської області. Дослідження доповнено лексичними матеріалами лінгвістичних атласів, діалектних, етимологічних словників української та інших мов. У статті здійснено аналіз назв комунікації вантажів на лексико-семантичному, етимологічному та словотвірному зрізі. Для характеристики змін у семантиці номенів, що характеризують перенесення вантажів, простежено особливості міждіалектної взаємодії, показано співвідношення з мотивувальними основами.

Встановлено, що назви комунікації вантажів не становлять собою замкнутої структури, постійно поповнюються внаслідок словотворчих та семантичних процесів. Основними способами семантичної деривації визначено перенесення значення за подібністю, суміжністю та пересмислення номенів. Найбільш продуктивним способом словотворення виявлено суфіксальний. Назви комунікації вантажів представлено однокореневими та складеними назвами, які диференціюють реалії за основними семантичними ознаками: 'розмір', 'матеріал', 'призначення', 'спосіб виготовлення' та ін. Аналізована лексика характеризується синонімічними, антонімічними та полісемічними відношеннями, що свідчить про наявність зв'язків у межах діалектної системи.

Подальше дослідження діалектної лексики, пов'язаної з номінацією вантажів, дасть змогу не тільки простежити мовні риси та розвиток діалектної системи, а й сприятиме кращому розумінню господарювання українців, особливостей їхнього світогляду.

Ключові слова: діалектна лексикологія, назви комунікації вантажів, українські говори Закарпаття, семантична підгрупа, мотивація, етимологія, словотворення, пересмислення значення, запозичення.

Постановка проблеми. Дослідження діалектної лексики залишається актуальним напрямком сучасної лінгвістики, оскільки через мову носіїв діалекту можна охарактеризувати український етнос, особливості його світобачення. Діалекти проходять через ряд змін, пов'язаних із розвитком чи занепадом мовних явищ, змінами в семантиці діалектних лексем тощо. Навіть на прикладі окремої семантичної підгрупи можна простежити, яким чином розвивається діалектна мова на сучасному етапі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Назви комунікації вантажів здебільшого розглядають етнографи, щоб показати елементи народного господарювання, до прикладу праці Т. Гонтар, М. Мушинки. Такі номени також представлені в діалектних словниках української мови, проте лексикографічні джерела не охоплюють динаміки цих назв, їх семантичних особливостей. Окремі згадки про назви комунікації вантажів знаходимо в працях Й. Дзензелівського, Т. Піцури. Через фрагментарність опису цих номенів таке дослідження залишається актуальним, оскільки не тільки показує тенденції розвитку чи занепаду лексичних одиниць у діалектній системі, а й фіксує особливості господарювання жителів Закарпаття.

Мета статті – здійснити комплексний аналіз назв комунікації вантажів в українських говорах Закарпаття (закарпатському та гуцульському) на лексико-семантичному, етимологічному та словотвірному зрізах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Традиційно основним способом перенесення вантажів є мішок, що в закарпатських та гуцульських говірках називається *м'іх*, *м'ішо́к*, *млі́ўча*, *п'ілка*.

Номен *м'іх* поширений в інших говорах української мови [1, ч. 1, с. 445; 2, с. 198; 3, с. 175; 4, т. 2, с. 434] та є літературною нормою [5, т. 4, с. 757], як і демінутив *м'ішо́к*. Найменування *м'іх* < псл. **měxъ* т.с. [6, т. 3, с. 487; 7, т. 2, с. 824]. Назву *млі́ўча* в українських говорах традиційно вживають зі значенням міри [1, ч. 1, с. 447] чи зерна, яке готують до помолу [4, т. 2, с. 435]. Це суфіксальне утворення від українського літературного *млі́во* 'перемелювання зерна на борошно; помел' [5, т. 4, с. 764], утвореного від псл. **melti* 'молоти' [6, т. 3, с. 489]. Вбачаємо й семантичну трансформацію: на основі семантики 'матеріал для перемелювання, його міра' внаслідок перенесення значення за суміжністю мовці йменують вид мішка, призначений для перенесення вантажів. Номен *п'ілка* в говірках первісно йменує частину тканини, пор. лемк. *пілка* 'оздоблена тканина розмірів 50 × 200 см для перенесення дітей упереді' [8, с. 214], гуц. *пілка* 'половина (четверта частина) спідниці; різнобарвна тканина' [9, с. 139], а ще укр. діал. 'полотнище' [4, т. 3, с. 186]. Відбувається подвійне перенесення значення за суміжністю: 'пола спідниці' → 'тканина' → 'мішок, що виготовлено з цієї тканини' (або ж 'полотнище' (на основі диференційної ознаки 'засіб для перенесення вантажу') → 'мішок').

Мовці розрізняють назви комунікації вантажів за розміром, призначенням, характерними особливостями тощо. Мішок великого розміру в українських говорах Закарпаття називають *бала*, *рапту́х*, *рапту́ак*, *п'ішва́к* (*п'ішва́к*, *пушва́*), *де"рничанка*, *кошані́к*, *клочані́к*, *млі́н.ик*, *м'іші́шче*, *м'іші́ско*,

полотн'яний, соломожак, ситець. Активно вживаються й складені назви, зокрема *клочаний м'іх*, *пр'адіюний м'іх*, *кубін'с'кий* (*кубін'с'кий*, *кубан'с'кий*, *куб'ін'с'кий*) *м'іх*, *памутовий м'іх*, *тканий м'іх*, *домотканий м'іх*, *полотн'яний* (*полотн'яний*) *м'іх*, *мучний м'іх*, *китайс'кий м'іх*.

Лексема *бала* (див. ще закарп. *бала* 'великий мішок' [10, с. 101]) – від угор. *bála* 'тюк' [11, с. 62]. Номени *раптух*, *рапиак* виникли внаслідок розширення значення 'мішок, за допомогою якого годують коня у дорозі', пор. наддністр. *раптух* 'торба, у якій дорогою коням дають сіно' [3, с. 224], нижн.наддніпр. *рєптух*, *рєптух* 'торба годувати коней' [12, т. 3, ч. 4, с. 116]. Запозичені від нім. *Refftsch* 'мішок, в якому дають коням корм' чи *Krippentuch* (*Krippe* 'ясла, корито', *Tuch* 'сукно, ляне полотно') [13, с. 88]. Найменування *п'ишак* (*п'ишак*, *пушак*) утворене, ймовірно, від дієслова *пошити* за допомогою суфіксального способу. Слово *дерничанка* мотивоване атрибутивом *дерничаний* – від *дерник*, укр. літ. *дерніна* 'т.с., що *дерен*' [5, т. 2, с. 253], *дерен* 'поверхневий шар ґрунту, вкритий травою і трав'янистими рослинами, густо пронизаний їх коренями' [5, т. 2, с. 247]), характеризує тип мішка за призначенням. Назва *кошаний* – суфіксальне утворення від *к'иш*, р.в. *кошá* (у млин). Номен *клочаний* (див. ще закарп. марамор. *клочаний* 'міх з полотна, зітканого з клочаних ниток' [14, с. 145]) – універб, пор. означення *клочяний* 'зроблений із клоччя' [5, т. 4, с. 190]. Так само універб *полотн'яний* – від *полотн'яний м'іх*. Універб *м'ишник* поширений ще в гуц. говорі, пор. *млинник* 'мішок для млива' [9, с. 103]. Найменування *м'ишиче*, *м'ишиско* – від *м'іх* за допомогою суфіксального способу. Назву *соломожак* у закарпатських говірках первісно вживають зі значенням 'солом'яний матрац', пор. закарп. *солможак*, *солможак*, *солмажак*, *салможак*, *салмажак*, *сорможак* т.с. [15, с. 51]; від угор. *szalmaszak* т.с. [14, с. 337] унаслідок розширення значення: 'солом'яний матрац' → 'засіб для перенесення сіна, соломи'. Лексему *ситець* використовують унаслідок перенесення значення за суміжністю: 'тканина' → 'виріб із цієї тканини'.

У складених назвах *клочаний м'іх*, *пр'адіюний м'іх*, *кубін'с'кий* (*кубін'с'кий*, *кубан'с'кий*, *куб'ін'с'кий*) *м'іх*, *памутовий м'іх*, *тканий м'іх*, *домотканий м'іх*, *полотн'яний* (*полотн'яний*) *м'іх*, *мучний м'іх*, *китайс'кий м'іх* атрибутиви-ідентифікатори мотивовані словами за такими визначальними ознаками: метод виготовлення (*пр'адіюний*, *тканий*, *домотканий*), матеріал (*клочаний*, *памутовий* 'бавовняний' [14, с. 217], *полотн'яний* (*полотн'яний*)), призначення (*мучний*), країна, звідки возили мішки схожої будови *кубін'с'кий* (*кубін'с'кий*, *кубан'с'кий*, *куб'ін'с'кий*), *китайс'кий*, зокрема і внаслідок вторинної номінації).

Мішок невеликого розміру прийнято називати *жаліу́ник* (*же^лліу́ник*), *жаліу́л'я́ник* (*жаліу́л'я́ник*, *же^лліу́л'я́ник*), *кроп'іу́л'я́ник*, *талабу́к*, *м'ишчу́х*, *м'ишчу́к*, *м'ишч'а*, *м'ишч'атко*, *жачк'іу*, *м'єйнзур*. Активно вживаються й складені назви, наприклад: *же^лліу́л'я́ний* (*же^лліу́л'я́ний*, *жаліу́л'я́ний*, *жаліу́л'я́ний*, *же^ллеу́л'я́ний*, *же^рре^лб'я́ний*, *же^рре^лу́л'я́ний*) *м'іх*, *кроп'іу́йя́ний* (*кроп'іу́л'я́ний*) *м'іх*, *йе^динича́ний* *м'іх*.

Номен *жаліу́ник* (*же^лліу́ник*) – універб від *жаліу́ний* (*же^лліу́ний*) *м'іх* (від закарп. *жалі́ва* 'кропива'), такі мішки виготовлені із кропив'яного полотна, пор. ще в бойк. гов. *жалі́вняк* т.с. [1, ч. 1, с. 248]; [*жаліу́л'я́н'і* *были* *ме^тр'ов'і* / *так'ой* *было* / *йак* *жалі́ва* / *так'ой* *др'ап'ач'ой* //] (ужанська говірка закарпатського говору). Такого ж утворення атрибутив *же^лліу́л'я́ний* та його

фонетичні варіанти *же^лліу́л'я́ний*, *жаліу́л'я́ний*, *жаліу́л'я́ний*, *же^ллеу́л'я́ний*, *же^рре^лб'я́ний*, *же^рре^лу́л'я́ний*. Дериват *жаліу́л'я́ник* (*жаліу́л'я́ник*, *же^лліу́л'я́ник*) – від *жаліу́л'я́ний* (*же^лліу́л'я́ний*) *м'іх* внаслідок універбації. За аналогією до цих назв утворені атрибутив *кроп'іу́йя́ний* (*кроп'іу́л'я́ний*) та універб *кроп'іу́л'я́ник* (від *кроп'іу́л'я́ний м'іх*). Атрибутив у найменуванні *йе^динича́ний м'іх* – від *йе^дини́ця* 'одиниця', мотивований способом виготовлення на ткацькому верстаті: [*йе^динича́н'і* / *бо* *йе^дини́ця* // *то* *было* *на* *кр'оснах* / *так* *то* *с'а* *набе^рало* *у* *бе́рда* *на* *йе^дини́ця* *на* *тонк'ой* *і* *на* *клоч'ан'ой* // *і* *клоч'ан'ой* *было* *л'ітш'ой* // *йе^дини́ця* / *то* *уже* *было* *ц'алком* *так'ой* / *йак* *наз'д'ір'а* //] (ужанська говірка закарпатського говору). Лексема *жачк'іу* (див. ще закарп. *жачк'ів*, *жачк'у(в)*, *жачк'у(в)* 'калитка на тютюн' [15, с. 48], марамор. *жачк'у́в* 'кисет (для тютюну)' [14, с. 83]) – від угор. *zacsko* 'мішечок' [11, с. 804]. Назва *м'єйнзур* запозичена, ймовірно, через нім. *Mensür* 'вимірювання' від лат. *mensūra* 'міра, вимірювання' [6, т. 3, с. 436]; простежуємо й перенесення значення за суміжністю: 'міра, вміст' → 'засіб для перенесення вантажу'. Слово *м'ишчу́х* (див. ще закарп. ужан. *мишчу́х* 'мішок, кульок (паперовий)' [16, с. 38]) та його фонетичний варіант *м'ишчу́к* (див. ще закарп. марамор. *мишчу́к* 'мішок' [14, с. 174]) поширені в ін. укр. говорах, зокрема гуц. 'мішок' [9, с. 103], а також укр. діал. *мишчу́к* т.с. [17, с. 445]. Це суфіксальні утворення від *м'ишч'а*. Лексему *м'ишч'а* вживають також в ін. гов., пор. бойк. *миш'це* 'торба' [18, т. 3, № 154], *миш'а* 'мішечок' [1, ч. 1, с. 446], наддністр. *миш'е* 'мішечок' [3, с. 174], укр. діал. *миш'а* т.с. [4, т. 2, с. 435; 17, с. 445].

Наполовину наповнений мішок в українських говорах Закарпаття називають *клубак*, *ламанка*, *узузок*, *узузка*, *кан'істра*. Вірогідно, номен *клубак* – польського походження, від пол. *klubok* 'клубок', пор. укр. діал. *тлубак* 'вузол, чомодан' [6, т. 5, с. 584]. Назва *ламанка* – суфіксальний дериват від *лам'ати*. В окремих говірках (зокрема мараморських) ще має значення сумки видовженої форми, яку одягають через плече для збору відламанних качанів кукурудзи. Номени *узузок*, *узузка* – префіксально-суфіксальні утворення від діал. *уз(а)* [6, т. 1, с. 614]. Лексема *кан'істра* запозичена від нім. *Kanister* (первісно, від лат. *kanistrum* 'кошик') [6, т. 2, с. 364], відбувається часткова зміна семантики.

Торбу із тканини для харчів та різних речей називають *торба*, *та́йстра* (*та́стр'а*, *тра́йста*), *р'андава* *та́йстра*, *та́шка*, *та́шка* *ве^рве^ча́ста*, *с'ітка*, *коб'ілка*. Номен *торба* широко вживаний в укр. говорах [12, т. 3, ч. 4, с. 116] та є нормою укр. літ. мови – запозичення від тюркських мов [6, т. 5, с. 602]. Назви *та́йстра*, сер. р. – *та́стр'а* (див. ще карп. *†ta(n)istra* 'невелика тканинна сумка пастуха (носять через плече)', 'сумка із тканини чи шкіри' [19, т. 2, № 32]) вживають в інших укр. говорах [18, т. 3, № 154; 1, ч. 2, с. 277; 20, № 85] – запозичення від рум. *trăistă* 'торба, тканина, сумка' [6, т. 5, с. 504]. Двокомпонентне найменування *р'андава* *та́йстра* характеризує тип перенесення вантажу за складом тканини, означення *р'андава* – від *р'анда* (первісно 'ганчірка, шматок тканини' [14, с. 325]). Лексему *та́шка* первісно вживають зі значенням 'шкіряна сумка'. У цьому випадку функціонує внаслідок розширення значення за аналогією до *та́йстра*. Із таким же значенням поширена ще у бойк. (*та́шка* 'торба' [18, т. 3, № 154]) та гуц. гов. (*та́шка* 'сумка з вовни' [20, № 86]). У складеній назві *та́шка* *ве^рве^ча́ста* атрибутив мотивований закарп. марамор. *верв'єчка* 'підтяжка на штанах у дітей, смужка тка-

нини, на якій висить торбина' [14, с. 36], ймовірно, внаслідок стягування такої торбини мотузком. Назва *с'ітка* із близьким значенням є нормою української літературної мови. Це суфіксальне утворення від *с'ім'* < псл. **sěť* [6, т. 5, с. 258]. Найменування *коб'їлка* поширене і в інших українських говорах, пор. лемк. *коб'їла* 'корзина' [4, т. 2, с. 258], *коб'їлка* 'сакви для перенесення харчів, їжі, а також інструментарію для клепання й гостріння коси' [21, с. 182], бойк. *коб'їлка* 'торба' [18, т. 3, № 154], *коб'ївка*, *коб'їука* 'кошик для картоплі' [1, ч. 1, с. 362], наддністр. *коб'їла* 'сумка' [4, т. 2, с. 258] тощо. Назва *коб'їлка* – від сер.в.нім. *kobel* т.с. [21, с. 183].

Торбину для харчів та різних речей невеликого розміру представляють слова *тайстріна*, *тайстрінка*, *тайстрінча*, *тастрінча*, *дз'обина*. Номен *тайстріна* (див. ще закарп. марамор. *тайстріна* т.с. [14, с. 348]) активно вживаний у бойк. (*тайстріна* 'рюкзак', 'торба, з якої сіють вручну' [1, ч. 2, с. 277]), гуц. гов. (гуц. *tajstryna* 'шкіряна сумка' [20, № 85], 'сумка з вовни' [20, № 86], проте без відтінку зменшеності, за винятком гуц. *тайстріна* 'невелика тайстра (з вишитими узорами)' [9, с. 188]). В аналізованих говірках формант *-ина* надає слову відтінок зменшеності. Таке ж словотвірне значення мають і деминутиви *тайстрінка*, *тайстрінча* (*тастрінча*). Номен *дз'обина* утворений суфіксальним способом від *дз'об* (< псл. **zobь* 'їжа; корм' (спочатку 'зерно') [6, т. 2, с. 63]). Слово проходить шлях семантичної модифікації: від назви мішка для годівлі коня до торбини для продуктів (використовується не лише вівчарями).

Шкіряну торбину для харчів та різних речей йменують *ташка*, *тан'їстра*. Ареал поширення лексеми *ташка* (див. ще закарп. *ташка* 'портфель; сумка' [14, с. 349]) продовжується в ін. гов., пор. бойк. *ташка* 'шкіряна торба через плече' [1, ч. 2, с. 281], гуц. *taška* 'шкіряна сумка' [20, № 85] тощо. Запозичено через угор. *táska* від нім. *Tasche* [14, с. 349]. Номен *тан'їстра* етимологічно пов'язаний із *тайстра*.

Сакви, з'єднані одним полотнищем дві торби, які перекидаються через плече або через спину коня, репрезентовані лексемами *бе'сáги* (*бисáги*), *коб'їлки*, *берéмено* (*беремéно*), *бе'рéмен'а*, *бе'рéмен'атко*, *бе'рéмен'а*, *тайстрі*, *тайстри поўчáнс'к'і*, *ташкі не'ре'бе'с'áц'ки*.

Назва *бе'сáги* (*бисáги*) (див. ще карп. **BYsag*- 'вид подвійного мішка' [19, т. 2, № 33], *бисáга* (*би'сáга*, *бе'сáга*, *бесáга*, *бисáга*) 'торбина', 'одна з двох частин подвійної торби, що перекидається через плече', *бисáги* (*бисáгы*, *бисáги*, *бисáги*, *бéсаги*, *бéсáгы*, *бе'сáгы*, *бесáги*, *бесáгы*, *бесáгы*, *бесáги*, *бисáги*, *бисáгы*) т.с. [10, с. 198], ужан. *бісáги* 'торби (клунки, що через плечі носять)' [16, с. 17], марамор. *бисáгы* т.с. [14, с. 26]) поширена й в інших говорах української мови, пор. бойк. *бесáга*, *бесáги*, *бесáгы* 'подвійна торба; шкіряна дорожня торба; вантаж; два зшиті мішки' [1, ч. 1, с. 50], гуц. *besáhy*, *bysáhy* 'подвійні сумки, які переносять на плечах або на коні' [20, № 183], *бисáги* т.с. [9, с. 13], наддністр., покут.-буков. *бéсаг*, *бéсаги* т.с. [4, т. 1, с. 53], поділ. *бе'сáги* 'невеликий вузький мішок, у якого краї зшиті, а посередині проріз' [12, т. 3, ч. 4, с. 116]. Слово *бе'сáги* (*бисáги*) – від лат. *bissacium* 'перекидна торба', гр. *bisakki*, італ. *bisaccia* т.с. через пол. чи чес. посередництво [7, т. 1, с. 115; 6, т. 1, с. 176]. Назва *берéмено* (*беремéно*) (див. ще закарп. *берéмено*, *бéремено*, *беремéно*, *биремéно*, *би'ре'мéно*, *беремино*, *бе'ре'мено*, *бермено* 'вантаж, ноша', 'мішок, який несуть через

плече' [10, с. 168–169], марамор. *берéмено* 'вантаж на плечі людини (мішок, в'язка і под.)' [14, с. 22]) активно вживається в закарпатських говірках. Твірне слово *берéмя* < псл. **bermę* (дієслівна основа – *berq* 'беру, несу'), р.в. **bermene* 'те, що носить' [6, т. 1, с. 173], деминутиви *бе'рéмен'а* (див. ще закарп. *беремéня*, *беремéн'а*, *биримін'а*, *беремén'и* 'мале беремéно' [10, с. 169], *биримін'а* 'мішок із речами вагою близько 25 кг' [10, с. 193]), *бе'рéмен'атко* (див. ще закарп. марамор. *берéменя*, *берéмен'ятко* 'зменш. до *берéмено*' [14, с. 22]), *бе'рéмен'а* характеризують різні типи сакв меншого розміру, мотивовані словом *берéмено*. Номен *тайстрі* вживається унаслідок розширення значення *тайстри*. Складена фразеологічна назва *тайстри поўчáнс'к'і* описує тип сакв, із якими люди ходили у дорогу. Ад'єктивний компонент *поўчáнс'к'і*, ймовірно, мотивований назвою населеного пункту *Марія Повча* в Угорщині. У двокомпонентній назві *ташкі не'ре'бе'с'áц'ки* означення мотивоване словом *бе'сáги*.

Висновки. Отже, аналіз назв комунікації вантажів в українських говорах Закарпаття дає можливість зробити низку висновків та узагальнень. Ядром лексики є слова, успадковані від праслов'янської мови. На українському мовному ґрунті однолексемні назви утворюються за допомогою словотворення, значеннєвих трансформацій та запозичення. Найбільш продуктивним є суфіксальне словотворення. 3-поміж назв перенесення вантажів активно вживаються двокомпонентні атрибутивні найменування. Вбачаємо активне використання складених назв проявом динаміки семантичної підгрупи, прагненням мовця детальніше йменувати назви комунікації вантажів відповідно до характеристик чи визначальних особливостей.

Література:

1. Онишкевич М.Й. Словник бойківських говірок: У 2 ч. Київ: Наукова думка, 1984. Ч. I–II.
2. Дуда І. Лемківський словник. Тернопіль: Астон, 2011. 375 с.
3. Шило Г. Наддністрянський регіональний словник. Львів; Нью-Йорк, 2008. 288 с.
4. Словарь української мови: у 4 т. / за ред. Б. Грінченка. Київ, 1958–1959. Т. 1–4.
5. Словник української мови: в 11 т. Київ: Наук. думка, 1970–1980. Т. I–XI.
6. Етимологічний словник української мови: у 7 т. Київ: Наукова думка, 1982–2012. Т. 1–6.
7. Rudnyčuk J.B. An etymological Dictionary of the Ukrainian Language. Winnipeg: Ottawa, 1962–1980. Vol. I–II.
8. Мушинка М. Нарис етнографії: Південь. Матеріальна культура. *Лемківщина: Земля, люди, історія, культура*. Нью-Йорк; Париж; Сідней; Торонто, 1988. Т. II. С. 213–217.
9. Піпаш Ю.О., Галас Б.К. Матеріали до словника гуцульських говірок (Косівська Поляна і Росішка Рахівського району Закарпатської області). Ужгород, 2005. 266 с.
10. Грицак М.А. Матеріали до Словника українських говірок Закарпатської області. НАН України, Інститут української мови. Київ: КММ, 2017. Вип. 1: А–Б. 376 с.
11. Венгерско-русский словарь: 40 000 слов / под общей ред. Л. Гальди. 2-е изд., стереотип. Москва; Будапешт: Русский язык; Издательство Академии наук Венгрии, 1987. 872 с.
12. Атлас української мови: у 3 т. Київ: Наукова думка, 1984–2001. Т. I–III.
13. Нечасва Н.О. Лексичні германізми у південно-східних говорах української мови. *Science and Education a New Dimension*:

Philology, II (1). 2014. Issue 17. P. 87–91.

14. Сабадош І.В. Словник закарпатської говірки села Сокириця Хустського району. Ужгород: Ліра, 2008. 480 с.
15. Дзедзелівський Й.О. Ізглови угорських лексичних нашарувань в українських говорах Закарпатської області УРСР (На матеріалах Лінгвістичного атласу українських народних говорів Закарпатської області УРСР, т. I–III). *Українська лінгвістична географія*. Київ: Наукова думка, 1966а. С. 45–75.
16. Сірка Й., Муличак Ю., Баушенко А. Короткий словник говірки села Ублі. Зіген; Пряшів, 1999. 64 с.
17. Желеховский С., Недільський С. Малоруско-німецкий словарь: у 2 т. Львів, 1885–1886. 1121 с.
18. Atlas gwar bojkowskich / pod kierunkiem J. Riegera. Wrocław; Warszawa; Kraków; Gdańsk; Łódź, 1980–1986. Т. I–VI.
19. Обшекарпатский диалектологический атлас. 1989–2003. Вып. I–VII.
20. Rieger J. A Lexical Atlas of the Hutsul Dialects. Warszawa: Semper, 1996. 390 p.
21. Муличак Ю. До питань лексики комунікації і традиційного транспорту в частині українських говірок Східної Словаччини. *Записки наукового товариства Культурного союзу українських трудящих у ЧССР*. Пряшів, 1977. № 4–5. С. 177–192.

Shkurko H. Cargo communication names in the Ukrainian Transcarpathian dialects

Summary. The article is devoted to the study of dialect lexicology. Names of cargo communication in the Ukrainian Transcarpathian dialects were chosen as the subject of analysis. Scientific interest to study this semantic subgroup is caused by its multi-layered vocabulary, within which both words of Proto-Slavic origin, used in the modern Ukrainian literary language, and new words formed from specific and borrowed bases are traced. The actual material is our dialect records, collected in 80 settlements of the Transcarpathian region.

The study is supplemented with lexical materials from linguistic atlases, dialectal and etymological dictionaries of Ukrainian and other languages. The article analyzes the names of cargo communication in the lexical-semantic, etymological and word-forming sections. In order to characterize the changes in the semantics of nomen that characterize the transfer of goods, the peculiarities of inter-dialect interaction are followed, and the relationship with motivational bases is shown.

It was established that the names of cargo communication do not constitute a closed structure. They are constantly replenished as a result of word-forming and semantic processes. The main methods of semantic derivation are the transfer of meaning by similarity, contiguity and reinterpretation of nomens. Suffixing was found to be the most productive way of word formation. The names of cargo communication are represented by single-lexeme and compound names, which differentiate realities according to the main seminal features: ‘size’, ‘material’, ‘purpose’, ‘manufacturing method’, etc. The analyzed vocabulary is characterized by synonymous, antonymic and polysemic relations, which indicates the presence of connections within the dialect system.

Further research of the dialect vocabulary related to cargo communication will allow not only trace linguistic features and the development of the dialect system but also contribute to a better understanding of the economy of Ukrainians and the peculiarities of their worldview.

Key words: dialect lexicology, cargo communication names, Ukrainian dialects of Transcarpathia, semantic subgroup, motivation, etymology, word formation, reinterpretation of meaning, borrowing.

Юмрукуз А. А.,*кандидат філологічних наук, доцент,
завідувач кафедри західних і східних мов та методики їх навчання
Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського»***Перлей Г. О.,***здобувач освіти 2-го року навчання магістерського рівня навчання
Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського»*

ЛЕКСИКО-ГРАМАТИЧНІ ЗАСОБИ РЕАЛІЗАЦІЇ КАТЕГОРІЇ ПЕРСУАЗИВНОСТІ В ДИСКУРСІ ПЕРЕДВИБОРЧИХ ТЕЛЕДЕБАТІВ

Анотація. Дану роботу присвячено вивченню лексико-граматичних засобів реалізації категорії персуазивності, а саме стратегії дискредитації опонента в англомовному дискурсі передвиборчих теледебатів. Персуазивність тлумачиться, з одного боку, як модусна категорія, що відзначає роздуми автора щодо свого або чужого висловлювання з позиції достовірного або недостовірного характеру інформації, з іншого боку – як один із видів маніпулювання свідомістю учасників комунікації та їх поведінкою. У цій роботі під персуазивністю розуміємо певний вплив автора усного чи письмового повідомлення на його адресата з метою переконання в чомусь, заклику до певних дій. Категорія персуазивності у мовленні реалізується через відповідні комунікативні стратегії. Під стратегією персуазивності розуміємо свідоме та цілеспрямоване використання вербальних та невербальних засобів з метою переконати інших перейти певні погляди та ідеї, погодитися з тією чи іншою думкою та діяти відповідно. Результати аналізу мовного матеріалу показали, що персуазивність на лінгвістичному рівні реалізується двома стратегіями – стратегією самопрезентації (спрямованою на представлення власної кандидатури у вигідному світлі, що відбувається шляхом самопозиціонування, підкреслення власних сильних сторін у порівнянні з опонентом) та стратегією дискредитації опонента (полягає у переконанні виборців у «недостатній гідності» представника опозиційної сторони, спростуванні вагомості здійснених ним кроків, критиці його планів на майбутнє). Проведений аналіз лексико-граматичних засобів реалізації стратегії дискредитації опонента виявив, що до них відносяться: емоційно негативно забарвлена лексика, епітети, лексичні та морфологічні повтори, метафори та антитези. Отримані дані вказують на те, що для дискредитації опонента відповідні лексико-граматичні засоби вживаються частіше, а це в свою чергу створює особливу переконливість такого мовлення. Це можна пояснити тим, що у бінарній опозиції позитивні/негативні емоції, маркованим членом виступають негативні емоції, завдяки чому засоби їх актуалізації є більш різноманітними.

Ключові слова: передвиборчий дискурс, теледебати, категорія персуазивності, лексико-граматичні засоби, категорія дискредитації опонента.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Сучасні тенденції демократичних виборів, що передбачають активні дебати, зокрема, телевізійні дебати, ставлять нові завдання не лише перед представниками імідж-мейкерства, але й перед вченими-лінгвістами. Метою передвиборчих теледебатів є переконати аудиторію у власній перевазі над опонентом для отримання виборчих голосів. Тому дослідження проблеми лінгвістичних засобів реалізації категорії персуазивності у згаданому дискурсі видається досить актуальним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з даної теми. Категорія персуазивності вже довгий час знаходиться у сфері уваги вчених різних галузей – психології, теорії комунікації, риторики, педагогіки, лінгвістики та інших. Дослідженням лінгвістичної категорії персуазивності займалися такі науковці, як А. В. Голоднов, В. А. Колчевська, Л. В. Правикова, Н. Halmari, Н. Rank та інші. На матеріалі різних видів політичного дискурсу вивчалися мовностилістичні особливості політичної полеміки кандидатів у президенти США (І. В. Лосєва), специфіка політичного дискурсу як сфери реалізації маніпулятивного впливу (О. Л. Михалева), лінгвістичні аспекти персуазивності в дипломатичному дискурсі (В. Б. Скрябіна), лінгвопрагматика стратегії персуазивності в дебатах і промовах сучасних американських політиків (Т. С. Стецик) тощо. Проте, не зважаючи на достатню кількість наукових доробок з питань реалізації категорії персуазивності у політичному дискурсі загалом, саме на матеріалі передвиборчих президентських теледебатів ця проблема ще не знайшла достатнього висвітлення у межах фундаментальних досліджень, що зумовлює *актуальність* цієї роботи.

Мета роботи полягає у визначенні лексико-граматичних засобів реалізації персуазивної категорії дискредитації опонента в англомовному дискурсі передвиборчих теледебатів.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасній лінгвістиці існує декілька підходів до розуміння категорії персуазивності. Так, у працях деяких вчених персуазивність тлумачиться як модусна категорія, яка відзначає роздуми автора щодо свого або чужого висловлювання з позиції достовірного

або недостовірному характеру інформації [1]. Інші, і як показав аналіз наукової літератури – більшість – розглядають персуазивність як один із видів маніпулювання свідомістю учасників комунікації та їх поведінкою [2; 3; 4].

Власне термін «персуазивність» походить від латинського *persuadeo*, що означає переконувати, схилити, умовляти, запевняти, спонукати [5, с. 562]. Узагальнено персуазивність визначається як «певний вплив автора усного чи письмового повідомлення на його адресата з метою переконання в чомусь, заклику до певних дій» [6, с. 23]; «свідомий вплив на властиві реципієнту оцінки фактів навколишньої дійсності і дій за результатами знайомства реципієнта з цими фактами через апеляцію до його здатності критичного осмислення відповідних фактів» [7, с. 1271].

Таким чином, із наведених визначень стаю зрозумілим, що обов'язковою умовою можливості здійснення персуазії є наявність кооперації між адресантом та адресатом [7, с. 3]. Персуазія, або переконання, як зазначають дослідники, є при цьому не одностороннім, а двостороннім, інтерактивним комунікативним процесом. Роль адресанта у ньому полягає у тому, аби здійснити вплив на світогляд, оцінку, ставлення і т. ін. одержувача повідомлення. Адресат у цій взаємодії відіграє пасивну роль, але без нього така комунікація не могла би здійснитися, адже переконання буде успішним лише тоді, коли адресантом будуть враховані бажання і потреби адресата [8, с. 29].

У сфері політичної комунікації загалом та агональній передвиборчій комунікації зокрема, стратегія персуазивності набуває особливого значення, адже головною метою таких інтеракцій є «насамперед переконати, а не проінформувати чи розважити» [9, с. 700].

Категорія персуазивності у мовленні реалізується через відповідні комунікативні стратегії. Як зазначає І. В. Мельник, «у кожній комунікативній ситуації використовується своя комунікативна стратегія, яка сприяє досягненню цілей спілкування, а отже, стратегія розглядається як усвідомлення ситуації в цілому, визначення напрямку розвитку і організації впливу в інтересах досягнення цілей спілкування. Стратегія спілкування реалізується в мовленнєвих тактиках, під якими розуміють мовленнєві прийоми, які дозволяють досягти поставлених цілей у конкретній ситуації» [210, с. 378]. Ф. С. Бацевич зауважує, що «комунікативна стратегія є оптимальним втіленням інтенцій мовця з метою досягнення конкретних цілей спілкування, що реалізується через вибір дієвих кроків спілкування, їх гнучкою видозміною в кожній конкретній ситуації» [11, с. 133]. На думку Т. А. ван Дейка, комунікативна стратегія інтерпретується як «ознака когнітивних планів, які являють собою загальну організацію певної послідовності комунікативних дій і включають ціль або цілі взаємодії, реалізація яких передбачає декілька способів, вибір яких регулюється комунікативною стратегією» [12, с. 272]. Комунікативні стратегії завжди динамічні та гнучкі; у процесі інтеракції вони зазнають постійних змін, які зумовлені як мовленнєвими (вербальними або невербальними) діями співрозмовника, так і контекстом дискурсу [13, с. 194].

У цій роботі ми будемо дотримуватись визначення стратегії персуазивності Т. С. Стецик, яка тлумачить її як «свідоме та цілеспрямоване використання вербальних та невербальних

засобів з метою переконати інших перейняти певні погляди та ідеї, погодитися з тією чи іншою думкою та діяти відповідно» [8, с. 32].

З останньої дефініції випливає те, що при реалізації персуазивного мовленнєвого акту формуються дві взаємопов'язані комунікативно-прагматичні інтенції:

1) здійснити вплив на світогляд адресата, його погляди та оцінки;

2) спонукати його до відповідних, правильних з точки зору адресанта, дій, змінити модель його поведінки [14, с. 377].

У сучасних лінгвістичних студіях не існує чіткого розуміння співвіднесеності категорії персуазивності з іншими категоріями в контексті горизонтальної та вертикальної кореляції. Так, деякі дослідники розглядають стратегію персуазивності як загальну комунікативну стратегію дискурсу, у межах якої реалізуються інші стратегії – дискредитації опонента, спростування аргументів опонента і т. ін. [15]. Окрім того, персуазивність розглядається з точки зору загальної та стратегій стратегій, де під загальною комунікативною стратегією розуміється прагмалінгвістична інтенція адресанта, а під часними комунікативними стратегіями – різновиди здійснення глобальної інтенції як компонент. Наприклад, В. А. Колчевська на матеріалі туристичного інтернет-дискурсу пропонує виділяти інформативні та кооперативні комунікативні стратегії, і у межах кожної з них часні стратегії персуазивності [16].

Дискурс передвиборчих дебатів може розглядатися у межах електорального дискурсу – інтерактивної мовленнєво-розумової діяльності, обмеженої інституційними рамками політичної сфери й керованої «глобальною комунікативною інтенцією – здійснення впливу на електорат задля отримання/утримання влади шляхом конструювання позитивного іміджу власної політичної сили й руйнації іміджу політичної сили опонента» [17]. Поряд з дискурсом передвиборчих дебатів до електорального дискурсу входять дискурс зустрічей з виборцями, дискурс передвиборчої рекламної компанії, дискурс передвиборчої агітації [18].

З іншого боку, у контексті політичного дискурсу виділяють окремий дискурс політичних дебатів – «чітко структурований і спеціально організований публічний обмін думками між двома сторонами з актуальної теми; різновид публічної дискусії, спрямованої на переконання третьої сторони, у якому вербальні і невербальні засоби, що використовуються учасниками дебатів, мають на меті отримання певного результату – сформувати у слухачів позитивне враження від власної позиції» [19, с. 11]. До видів цього дискурсу входять дискурс парламентських дебатів, дискурс президентських теледебатів, дискурс дебатів кандидатів на різні державні посади тощо [14; 18].

Окрім того, зважаючи на канал реалізації такого дискурсу – телебачення – його також можна віднести до підвиду медіадискурсу, поряд з такими іншими його видами, як дикурс ток-шоу, дискурс політичних теледискусій, дискурс ведучого та інші [20].

У даній роботі ми розглядатимемо саме дискурс президентських передвиборчих дебатів, який теж займає своє місце у ієрархії типологій видів політичного дискурсу. Так, дослідники виділяють окремо президентський дискурс та його різновиди – дискурс президентських передвиборчих теледеба-

тів, дискурс звернення президента до нації, дискурс інавгураційної промови, поминальний дискурс, дискурс виступу президента у парламенті тощо [15].

Експериментальне дослідження лексико-граматичних засобів реалізації категорії персуазивності проводилось відповідно до загальних вимог організації та проведення лінгвістичного експерименту та відбувалось у декілька етапів.

По-перше, дослідження передбачало роботу з автентичним матеріалом, що вимагало побудови репрезентативної вибірки. То ж на першому етапі відбувалось укладання експериментального корпусу дослідження. Методом суцільної вибірки за допомогою контекстуально-дискурсивного аналізу з текстів передвиборчих президентських теледебатів Д. Трампа і Х. Клінтона (2016 р.), а також Д. Трампа і Дж. Байдена (2020 р.) було відібрано 292 дискурсивні фрагменти, у яких реалізовувались персуазивні стратегії.

На наступному етапі відібрані дискурсивні фрагменти були розділені на ті, що реалізують стратегію самопрезентації та стратегію дискредитації опонента, 150 та 142 фрагменти відповідно. У межах цієї роботи нами проводилось дослідження лексико-граматичних засобів реалізації саме категорії дискредитації опонента.

На третьому етапі відбувався власне аналіз лексико-граматичних засобів, що реалізують зазначену стратегію персуазивності, результати якого наведені та інтерпретовані нижче.

Переконати аудиторію на свою користь під час передвиборчих теледебатів можливо не лише шляхом підкреслення власних сильних сторін, а й завдяки дискредитації політичного, а часто й індивідуального іміджу опонента. Як показав проведений нами аналіз, у досліджуваному дискурсі навіть кількість випадків застосування кандидатами на посаду президента різноманітних тактик дискредитації опонента переважала над тактиками самопрезентації, що позначалося на «жорсткості» передвиборчих перегонів. До того ж варто зауважити, що більш агресивні тактики дискредитації та й загалом звернення до стратегії дискредитації опонента притаманне більше чоловічим реалізаціям Д. Трампа та Дж. Байдена, тоді як Х. Клінтон послуговувалася більш м'якими стратегіями та тактиками передвиборчого протистояння.

Перш за все, необхідно відзначити характер лексичного наповнення мови кандидатів на посаду Президента, що має загальну негативну конотацію, наприклад:

They said the problem is, no matter how well you run Obamacare, it's a disaster. (Д. Трамп, 2020)

The plan he has will cost us jobs and possibly lead to another great recession. (Х. Клінтон)

В деяких особливо конфліктних частинах досліджуваного дискурсу спікери вдавалися навіть до пейоративної лексики, реалізуючи таким чином тактику ображення, на кшталт:

Trump: No puppet, no puppet.

Clinton: And it's pretty clear --

Trump: You're the puppet.

Clinton: It's pretty clear you won't admit.

Trump: No, you're the puppet.

Слід також провести паралель між позитивно-забарвленою лексикою, яка, як зазначалося раніше, вживається переважно для реалізації стратегії самопрезентації: у випадку із негативно-забарвленою лексикою мовці також досить часто вдаються

до алюзій на інших людей, завчасно достовірних або недостовірних. Наприклад:

Your own Chief of Staff said you were a disaster (Д. Трамп, 2020)

У цьому прикладі Д. Трамп посилається на керівника офісу опонента, який начебто визнає нікчемність самого опонента.

I'm not here to call out his lies. Everybody knows he's a liar. (Дж. Байден)

Із наведеного вище прикладу видно, що іноді опоненти вживають демагогічні висловлення, ствердження без надання конкретного джерела такої інформації.

По-друге, така лексика представлена епітетами з негативним забарвленням, наприклад:

He said if we have them, why don't we use them, which I think is terrifying. (Х. Клінтон)

You didn't think we should have closed our country because you thought it was terrible. (Д. Трамп, 2020)

That was the worst part of Obamacare (Д. Трамп, 2020)

Варто зазначити, що кількість епітетів негативної конотації у досліджуваних текстах промов значно переважає над аналогічними епітетами позитивної конотації.

Дуже часто мовці з метою дискредитації опонента вдаються до різних видів лексичних повторів, найчастіше - ланцюжкового, або такого, що зустрічається у декількох репліках спікера у різних фрагментах інтеракції, виконуючи таким чином роль ключових слів. Наприклад:

And if you were here, it wouldn't be 200, it would be two million people because you were very late on the draw. ... You would have been much later; Joe, much later. (Д. Трамп, 2020)

He waited and waited and waited. (Дж. Байден)

Once again, a woman could pay more money because she has a pre-existing condition of pregnancy. ... And that ended when we, in fact, passed the Affordable Care Act, and there's a hundred million people who have preexisting conditions and they'll be taken away as well. Those pre-existing conditions, insurance companies are going to love this. ... The deal is that it's going to wipe out pre-existing conditions. (Дж. Байден)

The wrong guy, the wrong night, at the wrong time. (Дж. Байден)

Вживання лексичного повтору посилює ефект впливу на аудиторію, а окрім того, допомагає утримувати увагу слухачів навколо ідеї, яку спікер намагається нав'язати.

Для звинувачення політичного супротивника досить часто мовці вдаються до вживання гіпербол та літот. Наприклад:

The vast majority of the American people would still not be in that option. (Дж. Байден)

У цьому прикладі Дж. Байден вдається явно до перебільшення, заявляючи, що переважна більшість американського населення не матиме певного шансу. Такий вислів є саме перебільшенням, а не констатацією фактів, адже автором не наводиться жодного посилання на потенційні джерела подібної статистики.

У наступному прикладі навпаки має місце свідоме переменушення –

... because they paid just a tiny fraction of what we do. (Д. Трамп, 2020)

Д. Трамп вживає прикметник крайнього ступеня *tiny*, аби підкреслити нікчемність внеску опонента у порівнянні із власним внеском.

Яскравим прикладом дискредитації опонента виступає вживання чисельних метафоричних зворотів, наприклад:

If Pocahontas would have left two days early you would have lost every primary. (Д. Трамп, 2020)

У даному фрагменті Д. Трамп порівнює міністерку освіти з персонажем відомої індіанської казки Покахонтес, яка якщо б пішла з посади на декілька днів раніше, втратила би перевагу.

Наведемо ще один приклад:

You should get out of your bunker and get out of the sand trap in your golf course and go in the Oval Office ... (Дж. Байден)

Цей фрагмент містить поширену метафору «Вам слід вилізти зі свого бункера і пісочної ловушки на полі для гри у гольф» та навідати Овальний Офіс. Така метафора вжита для того, щоб показати, що опонент занадто довго засидівся у комфортному місці, не покидаючи його та не особливо цікавлячись іншими справами.

Метафору вживає у своїх зверненнях також Х. Клінтон, наприклад:

And that's why 10 people ... said they would not trust Donald Trump with the nuclear codes or to have his finger on the nuclear button. (H. Clinton)

У наведеному прикладі спікеркою використано метонімічну метафору «тримати руку на ядерній кнопці», що означає «бути напоготові, аби застосувати ядерну зброю».

Звернення мовців до метафор пояснюється бажанням увиразнити власне мовлення і таким чином привернути та утримати увагу аудиторії у потрібному напрямку.

В деяких випадках для ображення опонента (одна з тактик дискредитації опонента) кандидати на посаду Президента використовують антитезу, наприклад:

You graduated last in your class not first in your class (Д. Трамп, 2020)

Із цього прикладу видно, що Д. Трамп намагається образити Дж. Байдену, натякаючи на його низьку успішність у середній школі.

Узагальнено лексичні засоби, що вживаються для реалізації стратегії дискредитації опонента, представлено на Рис. 1, з якого видно, що найбільш частим є використання лексичних одиниць, що мають негативну емоційну конотацію (23%) та лексичні повтори (21%); наступними за частотою є метафори різних видів (18%), метонімії (11%), гіперболи та антитези (по 8% кожна), літоти (6%) та алюзії (5%). Загалом можна конста-

тувати, що лексичні засоби реалізації стратегії дискредитації опонента є більш різноманітними у порівнянні з лексичними засобами, що вживаються для імплементації стратегії самопрезентації.

Висновки з дослідження і перспективи подальших пошуків. Таким чином, можна зробити висновок, про те що засоби лексико-граматичного рівня беруть активну участь в реалізації персуазивної стратегії дискредитації опонента, за допомогою якої кандидат на посаду Президента намагається здійснити вербальний вплив на аудиторію та виграти у передвиборчих перегонах. Перспективи подальших досліджень полягають у вивченні впливу гендерного чинника на вибір відповідних лексико-граматичних засобів здійснення впливу на аудиторію.

Література:

1. Шмелева Т. В. Модель речевого жанра. Жанры речи. Саратов: Колледж, 1997. Вып.1. С. 88–99.
2. Аккурт В. А. Перцептивні особливості модальності переконання в мові обвинувача (українська та англійська мови). Науковий вісник ПНПУ ім. К. Д. Ушинського. 2018. № 27. С. 12–18.
3. Кубрякова Е. С. Номинативный аспект речевой деятельности. Москва : Наука, 1986. 159 с.
4. Фрасинюк Н. І. Мовні засоби вираження персуазивності в політичному дискурсі. Актуальні питання гуманітарних наук. 2020. Том 2, вип. 32. С. 129–133.
5. The Concise Oxford Dictionary of English Etymology. Edited by T. F. Hoad. 2010. 1278 p.
6. Голоднов А. В. Риторический метадискурс: основания прагматического моделирования и социокультурной реализации (на материале современного немецкого языка). Санкт-Петербург: Астерион, 2011. 344 с.
7. Larson U. C. Persuasion Reception and Responsibility. 13 edition. California : Wadsworth Publishing Company, 2012 (1986). 512 p.
8. Стецки Т. С. Лінгвопрагматика стратегії персуазивності в дебатах і промовах сучасних американських політиків: дис. ... канд. філол. н. : 10.02.04. Чернівці, 2015. 262 с.
9. Dedaić M. N. Political Speeches and Persuasive Argumentation. Encyclopedia of Language and Linguistics. Vol. 9. Amsterdam : Elsevier, 2006. P. 700–707.
10. Мельник І. В. Типи комунікативних стратегій. Studia Linguistica. К., 2011. Вип. 5. С. 377–380.
11. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики : підручник. 2-ге вид., доп. К. : ВЦ „Академія”, 2009. 376 с.
12. Dijk T. A. Discourse and Manipulation. Discourse & Society. London : SAGE Publications, 2006. Vol. 17. P. 359–383.

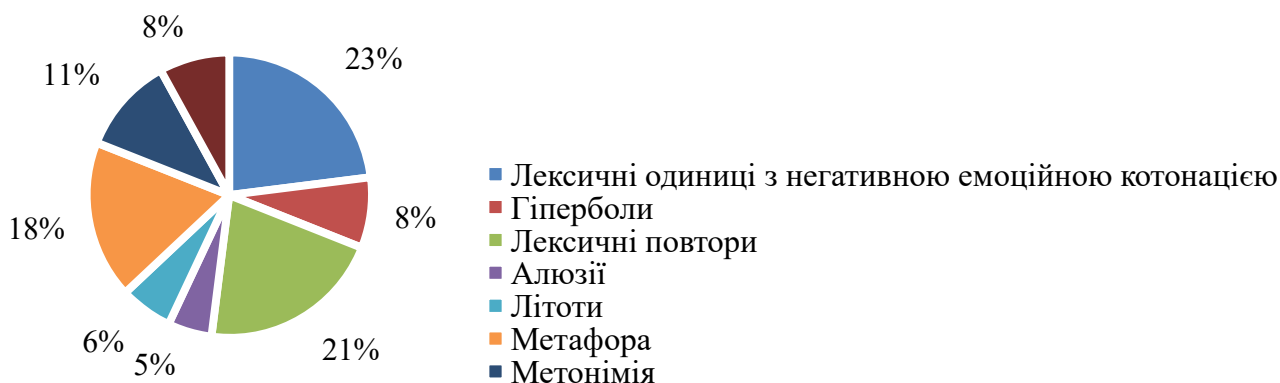

Рис. 1. Кількісні показники лексичних засобів реалізації стратегії дискредитації опонента

13. Макаров М. Л. Основы теории дискурса. Москва : ИТДГК „Гнозис”, 2003. 280с.
14. Мельник І. В. Типи комунікативних стратегій. *Studia Linguistica*. К., 2011. Вип. 5. С. 377–380.
15. Лыченко М. Л. Тактики ініціації говоріння в англомовному електоральному дискурсі (на матеріалі передвиборчих теледебатів). *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна*. Харків: Константа, 2012. №1003. С. 34–40.
16. Колчевская В.А. Средства выражения категории персуазивности в гипержанре «сайт» туристического интернет-дискурса: автореф. дисс...канд.филол.н.: 10.02.19 – теория языка. Краснодар, 2020. 23 с.
17. Ковальова Т.П. Стратегія конфронтації в політичному дискурсі (на матеріалі слоганів німецької та української політичної реклами). *Одеський лінгвістичний вісник*. 2014. Вип. 4. С. 119–124.
18. Атьман О.В. Вербализация стратегии самопрезентации в президентских предвыборных теледебатах как агональном жанре. *Политическая лингвистика*, № 1, 2011. С. 96–102.
19. Фоменко О.С. Політичний дискурс демократичного суспільства. *Вісник Київського університету. Іноземна філологія*. 1998. Випуск 27. С. 10–12.
20. Каримова Б.С. Жанровое пространство политического дискурса. *Вестник КазНУ им. аль-Фараби. Серия филологическая*. Алматы, 2006. №2 (92). С. 37–41.

Yumrukuz A., Perlei H. Lexical and grammatical means of implementing the category of persuasiveness in the discourse of pre-election TV debates

Summary. This article is devoted to the study of lexical and grammatical means of implementing the category of persuasiveness, namely, the strategy of discrediting the opponent in the English-language discourse of pre-election TV debates. Persuasiveness is interpreted, on the one hand, as a modus category, denoting the author's reflections on his or someone else's statement from the standpoint of the reliable

or unreliable nature of the information, on the other hand, as one of the types of manipulation of the consciousness of communication participants and their behavior. In this paper, persuasiveness is understood as a certain influence of the author of a verbal or written message on his addressee with the aim of proving something, calling for certain actions. The category of persuasiveness in speech is implemented through appropriate communicative strategies. Under the strategy of persuasiveness we understand the conscious and purposeful use of verbal and non-verbal means in order to convince others to adopt certain views and ideas, agree with this or that opinion and act accordingly. The results of the analysis of the linguistic material showed that persuasiveness at the linguistic level is implemented by two strategies – the strategy of self-presentation (aimed at presenting one's own candidacy in a favourable light, which occurs through self-positioning, emphasizing one's own strengths compared to those of the opponent) and the strategy of discrediting the opponent (consists in convincing voters in the “insufficient dignity” of the representative of the opposition party, refutation of the importance of the steps taken by him, criticism of his plans for the future). The conducted analysis of lexical and grammatical means of implementing the strategy of discrediting the opponent revealed that they include: emotionally negatively coloured vocabulary, epithets, lexical and morphological repetitions, metaphors and antitheses. The obtained data indicate that appropriate lexical and grammatical means are used more often to discredit the opponent, and this, in turn, creates a special persuasiveness of such speech. This can be explained by the fact that in the binary opposition positive/negative emotions, the marked member represents negative emotions, due to which the means of their actualization are more diverse.

Key words: pre-election discourse, TV debates, category of persuasiveness, lexical and grammatical means, category of discrediting the opponent.

ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

*Абрамова О. В.,**кандидат філологічних наук,**доцент кафедри перекладу та іноземних мов**Навчально-наукового інституту «Інститут промислових та бізнес технологій»**Українського державного університету науки і технологій**Проніна Г. М.,**кандидат філологічних наук,**доцент кафедри перекладу та іноземних мов**Навчально-наукового інституту «Інститут промислових та бізнес технологій»**Українського державного університету науки і технологій*

ЖАНРОВО-СТИЛЬОВА СВОЄРІДНІСТЬ БАЛАДИ А. Ч. СВІНБЕРНА «КОРОЛІВСЬКА ДОНЬКА»

Анотація. У представленій статті аналізуються жанрові, семантичні та стилістичні особливості балади А.Ч. Свінберна «Королівська донька». Жанр балади був одним з улюблених жанрів автора «Поєм і балад», до якого він звертався протягом усього свого творчого шляху. У якості тематики твору Свінберном обрана характерна для вікторіанської літератури тема втрати дівчиною невинності через палке кохання та спричинене цим гріховним вчинком її моральне падіння. Проте, на відміну від вікторіанського суспільства, яке робило «винуватицею» подій саме жінку та нещадно її засуджувало, поет не вдається до осуду, що пояснюється особливою філософією Свінберна, який не дотримувався та не визнавав ані християнську мораль, ані мораль вікторіанського суспільства.

У баладі «Королівська донька» присутні як ліричні, так і драматичні елементи. Причому в першій частині твору переважає ліричне начало, що виражається в описі дів з мінімальним використанням дієслів для їх характеристики. Більшість дієслів – це дієслова “to be”, “to have” або інфінітиви у функції означення. У другій частині балади «Королівська донька», навпаки, події розвиваються динамічно. Драматизм ситуації та швидкоплинність подій підкреслюються за допомогою збільшення кількості дієслів.

Спираючись на традиції народної балади, зокрема в тематиці та проблематиці, Свінберн модифікує жанр, додаючи до нього багаточисельні рефрени, які стають жанроутворювальним фактором. У процесі аналізу було з'ясовано, що рефрени можна поділити на декілька груп, які утворюють певні ланцюжки, що символізують внутрішню зміну дів, зміни у природі у процесі перебігу подій у творі або містять перелік дарів для королівської доньки.

У баладі «Королівська донька» наявні біблейські алюзії на притчі про сіяча, про десять дів, що очікують на приход Спасителя, на плід спокуси та причастя. В якості Спасителя у цьому творі виступає королівський син, а під причастям поет розуміє першу ніч кохання для незайманих дівчат.

На відміну від англійської народної балади, в якій зазвичай вказувалися імена головних героїв, а в багатьох випадках вони навіть використовувалися в якості назв творів, Свінберн, як і романтики, намагається уникати конкретики, не згадуючи ні імен, ні точного місця подій.

Ключові слова: балада, жанр, народна балада, романтична балада, прерафаеліти, рефрен.

Постановка проблеми. А.Ч. Свінберн можна вважати одним з найбільш універсальних поетів середини ХІХ століття, оскільки у його творчому доробку зустрічаються майже усі існуючі віршовані жанри¹. І все ж балада займає особливе місце в естетиці поета. Не дивно, що три ключових збірника його віршів мають назви «Поєми і балади»². Між тим, сучасні дослідники (А.Ю. Корепанова [2], Д.В. Машкова [3], Э. Хелсингер [4]) не приділяють достатньо уваги вивченню цього жанру у творчості А.Ч. Свінберна, обмежуючись лише згадкою або стислим аналізом змісту окремих творів. Тому, дослідження баладної творчості видатного митця англійської літератури ХІХ століття А.Ч. Свінберна на сьогодні є актуальним і своєчасним.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вивченню жанру балади в англійській літературі присвячено багато наукових робіт, однак у більшості з них досліджується англійська народна балада (М.Л. Гаспаров [5], В.М. Жирмунський [6], Д.М. Магомедова [7], О.Л. Мощанська [8], Н.Д. Тамарченко [9] та ін.) або англійська балада епохи романтизму (Н.Я. Дьяконова [10], І. Качуровський [11], К.І. Клименко [12] та ін.). Баладний жанр вікторіанської епохи, до якої належить і балада А.Ч. Свінберна «Королівська донька», розглядається в достатньо обмеженій кількості робіт, серед яких можна виділити дослідження Л.Б. Томашевської [13] та А.Ю. Сапожнікової [14].

Мета пропонованої статті полягає в комплексному дослідженні балади А.Ч. Свінберна «Королівська донька» та виявленні її жанрових, семантичних і стилістичних особливостей.

Виклад основного матеріалу. Цікавість до жанру балади³, як зазначають більшість дослідників (G. Lafourcade [16], T.E. Welby [17], S. Chew [18]), виявилася у Свінберна

¹ За спостереженням американського дослідника В. Баклера, серед багаточисельних віршів поета можна відшукати: «сонети та послідовності сонетів, оди, хоріямби, секстини та подвійні секстини, елегії, вірші, написані сапфічною строфою, балади та подвійні балади, триади, етичні драми у давньогрецькому стилі, поетичні драми у стилі поетів-слизаветинців, маски, драматичні оповідання, поховальні пісні, панахиди, надмогильні похвали, рондели, рондо, діалоги, монологи, внутрішні монологи, літанії, монотонні пісні, епілоги, віршовані переклади, віршовані інсценування та ін.» [1, с. 229].

² «Поєми і балади» (1866), «Поєми і балади», друга серія (1878), «Поєми і балади», третя серія (1889).

³ Як вважають дослідники (М.Л. Гаспаров [5], В.А. Пронін [15] та ін.), існує два основних різновиди жанру балади (жанр французької балади як тверда форма французької поезії ХІV–ХV ст. та ліро-епічний жанр англійської балади), і вони обидва знаходять відображення у творчості автора «Поєм і балад».

ще під час навчання в Оксфорді, коли майбутній поет вирішує видати збірку балад, яку він вважав «the finest Ballads of the English Border» [19, с. 11]. З подібною точкою зору не погоджується А. Ентерпрайз, яка переконливо доводить, що підготовка до публікації свінбернівської збірки відбувалася протягом 1861 року [20, с. 562]. Появу інтересу у Свінберна до балад, як вважає дослідниця, викликало знайомство поета з другим виданням збірки англійських балад під редакцією Ф.Дж. Чайлда. Останній прибрав з цього видання декілька балад, які розповідали про «rowdy sexual exploits», назвав їх «брудними» [20, с. 563]. Напроти, для Свінберна з його потягом до свободи у будь-яких її проявах, у тому числі і сексуальних, подібний тип балад стає стимулом для створення свого збірника⁴. Як справедливо відзначає А. Ентерпрайз, у свінбернівській збірці («catalogue of murder and misery») відсутні «strictly historical ballads, ... Border raid ballads, ... ballads of “yeomen minstrelsy”». У двадцяти п'яти баладах, відібраних Свінберном, зображені двадцять вбивств (серед них чотири – дітовбивства), сім насильствених смертей, одне самогубство, тринадцять розбещень або звалтувань (три з них – кровозмішувальних) та шість випадків народження дітей поза шлюбом [20, с. 565]. Вибір балад з саме таким сюжетом не є випадковим для поета, основними темами першого поетичного збірника якого були кохання та смерть у їх багаточисельних проявах. Проте не тільки тематика народної балади виявилася цікавою для автора «Поєми та балад». Англійська народна балада, як зазначають більшість дослідників (Д.М. Магомедова [7], О.Л. Моцанська [8] та ін.), характеризується наступними рисами: наявність динамічного сюжету, який будується навколо таємничої загадки, зображення певної драматичної події, її кульмінації та несподіваної розв'язки, а також композиційна будова на основі градації з поступовим наростанням напруження та несподіваною кінцівкою. Водночас, баладу вважають твором одночасно і драматичним, і ліричним.

На наш погляд, вибір балади у якості одного з основних жанрів для першого збірника молодим поетом не є несподіваним та пояснюється кількома причинами. По-перше, у баладах зазвичай зображується найбільш драматичний момент, а шокувати публіку було однією із цілей автора збірника «Поєми і балади» (див., наприклад, статтю Н. Seagrott Swinburne Separates the Men from the Girls: Sensationalism in “Poems and Ballads” [21]). По-друге, жанр балади багато в чому відповідав естетичним поглядам Свінберна-романтика («historical time is irrelevant; what happens in ballads is timeless or out of time» [22, с. 293]). По-третє, однією із стилістичних особливостей жанру балади є постійні повтори та рефрени, що властиво й свінбернівському стилю (див., наприклад, монографію М. Реймонда [23]).

Про значимість балади для «вікторіанського Байрона» свідчить й те, що перший збірник «Поєми і балади», який було опубліковано у 1866 році, відкривається двома віршами: «Балада про життя» і «Балада про смерть». У цьому збірнику, який приніс популярність своєму автору, і, одночасно, шокував вікторіанську публіку, як зазначає Л.Б. Томашевська, «поряд з традиційними англійськими баладами можна знайти балади

романського типу, які були написані, як наслідування французьким та італійським зразкам» [13, с. 3].

Включена до першого збірника «Поєми і балади» балада «Королівська донька» («The King's Daughter») розповідає про кровозмішувальний зв'язок брата і сестри: принца – сина короля та його доньки. Десять дівчат мешкають поряд з млином, серед них і донька короля. Молодий принц приїздить та обирає найкрасивішу з них, зваблює її та позбавляє цнотливості. Балада закінчується трагічно: дізнавшись, що юнак є її братом, донька короля вбиває свого коханого, а потім й сама гине, закликаючи своїх подруг поховати їх поряд («Ye'll make a grave for my fair body»... «And ye'll streek my brother at the side of me»).

Подібне звертання з проханням підготувати могильне ложе можна знайти і в народних баладах. Так, у традиційній народній шотландській баладі «Барбара Аллан» («Barbara Allan»), головна героїня, передчуваючи свою смерть, благає свою мати підготувати їй могилу: «O mother, mother, make my bed! / O make it saft and narrow! / Since my love died for me today / I'll die for him to-morrow.» Намагання й після смерті знайти вічний спокій поряд з коханим – мотив, який був характерним для народних балад та пісень, де розповідалося про те, що закоханих ховали поряд, а на їх могилах саджали різні рослини. У баладі «Барбара Аллан» на могилах головних героїв виростають троянда та глід, які сплітаються у любовний вузол: «They buried her in the old churchyard / And Sir John's grave was nigh her. / And from his heart grew a red, red rose, / And from her heart a brier.»

На те, що Свінберн спирається на сюжет народної балади про королівську доньку, вказує Л.Б. Томашевська [13], яка зазначає, що у свінбернівській баладі відсутній натяк на інцест і лише читач, знайомий з народною баладою, може повністю зрозуміти задум поета. З цим, однак, важко погодитися, оскільки в останньому чотиривірші балади «Королівська донька» головна героїня називає коханого «своім братом» («my brother») й благає подруг поховати її поруч з королевичем. Наприкінці вірша поет розкриває причини та наслідки того, що відбулося: зваблення – гріховне кохання – з'ясування правди – вбивство – самогубство – розплата за гріх після смерті. На те, що вбивство здійснює саме королівська донька, Свінберн натякає в останньому з багаточисельних рефренів балади, розташованих у кінці кожного чотиривірші: королівська донька буде відчувати на собі «тортури пекла» («the pains of hell for the king's daughter»).

Зазначимо, що тема інцесту між братом та сестрою була більш традиційною для англійських народних балад, оскільки випадки кровозмішення між батьками та дітьми, а також племінником / тіткою, племінницею / дядьком зображувалися в народних творах доволі рідко. Однак, якщо в народній баладі (найбільш близькою за тематикою до балади «Королівська донька» можна вважати народну баладу «Королівська донька Джейн» («The King's Daughter Jane»)) сюжет розгортається поступово, то у Свінберна, як зазначено вище, кінцівка балади непередбачена попередньою дією і тому є несподіваною для читача. Подібний драматизм та потяг до ефектів характерні для творчої манери Свінберна – поета ліричного і, водночас, драматичного.

На відміну від англійських народних балад, де, як зазначає А.Ю. Сапожнікова, розповідається про конкретних осіб, імена яких найчастіше з'являються вже в назві твору (наприклад, Maу

⁴ Неопублікований свінбернівський збірник починається «The Keech in the Creele», однією з п'яти балад, які були видалені Чайлдом із другого видання народних балад.

Margaret, Sir Patrick Spens) [14, с. 178], у свінбернівській баладі, як і у романтиків, не згадуються жодні імена та не позначене конкретне місце дії. Достатньо порівняти назву свінбернівської балади «Королівська донька» з вищезгаданою народною баладою «Королівська донька Джейн». До того ж, якщо в народній баладі королевіч з'являється перед Джейн у якості лісника ("forester"), і розповідає про те, що довго плавав по морях і тричі повертався додому, то чим займається героїня свінбернівської балади читачу залишається невідомим.

Одним з жанроутворювальних факторів у Свінберна стають рефрени. Як справедливо зазначає А.Ю. Сапожнікова, у свінбернівській баладі, у порівнянні з народною, рефрен є більш складним, він «завжди є символічним та алегоричним» [14, с. 181], а в «деяких випадках має місце розвиток дії на символічному рівні одночасно з прямою розповіддю – наприклад, у баладі «Королівська донька» [14, с. 181]. Однак дослідниця не розглядає детально символіку рефренів, лише вказуючи на те, що це є варіацією назв «предметів, які знаходяться у воді, і подарунків, які отримає героїня» [14, с. 181]. На наш погляд, рефрени, що розташовані після кожного першого рядку чотиривірша, і рефрени, які завершують куплети, складають паралельні (окремі) групи символів, що супроводжують розвиток подій. Більш того, А.Ч. Свінберн, який відомий створенням особливого жанру ронделя, посилює роль рефренів і у другій частині балади не тільки закінчує кожні два рядки рефренами, але й розпочинає чотиривірші своєрідним рефреном, пов'язуючи їх між собою навіть не подвійним, а потрійним ланцюжком дій.

Більшість рефренів у баладі «Королівська донька» мають символічний підтекст, а тому важко погодитися з Елізабет Хелсінгер, яка називає свінбернівські рефрени "half-nonsense" та вважає, що рефрени потрібні для «евфонії та візуальної насолоди» [4, с. 488]. Так, іменники, які зустрічаються в рефренах після першого рядка у перших семи куплетах балади, на нашу думку, символічно характеризують дів та їх внутрішні зміни. На початку балади "ten maidens" названі "small white birds" («маленькими білими пташками»). За одним з тлумачень птах символізує собою людську душу. Проте, як зазначається у «Словнику символів», лише «окрас птаха визначає його вторинну символіку» [24, с. 423]. Називаючи дів «малими» та «білими» пташками, Свінберн підкреслює їх чистоту та невинність, оскільки маленькі птахи у свідомості людини не бувають хижими. На останні найчастіше перетворюються після смерті нечисті гріховні душі [24, с. 425]. Не менш важливим є обрання поетом білого кольору оперення пташок. Як відомо, білий колір часто символізує невинність та цнотливість, у білому вбранні наречена за традицією йде до олтаря.

Порівнюючи дів з "seeds of wheat" («насінням пшениці»), поет робить алюзію на біблійну притчу про сіяча, який сподівається на щедрий врожай⁵. Однак насіння пшениці ("seeds of wheat") перетворюється спочатку на прекрасний зелений бур'ян ("fair green weed"), а потім на тростину ("thin reeds"), зазвичай пуста усередині, яка, до того ж, є символом слабкості⁶. Таким чином, поет натякає на перетворення невинних душ

дів, що могли б принести «щедрий врожай» Богу, на шкідливі рослини через вчинені ними гріховні почуття та вчинки.

Не випадково обране і місце дії – млин. З точки зору Дж. Арчера, Х. Томаса та Р. Терлі, млин символізує собою «динамічну зростаючу силу», котра «допомагає прослідкувати зміни» [27, с. 18]. У класичній літературі, на думку дослідників, «світ уявлявся величезним млином, з богами у якості мельників, які перемелювали смертних крізь життєві страждання та перевіряли їх стійкість» [27, с. 18]. Ще однією причиною обрання млину в якості місця подій є те, що у молодших попередників Шекспіра, Флетчера та Роулі, драматичної творчістю яких захоплювався Свінберн, водяний млин «був метафорою чистоти (або інакше) сексуальності та виховання» [27, с. 19]. Підкреслимо, що зміни, які відбуваються з дівами, не наближають їх до Небесного Царства, а, навпаки, віддаляють від нього.

На майбутню зустріч з королевічем, яка повністю змінить дів, поет натякає, називаючи їх спочатку "fallen flowers", а потім – "fallen fruit". Двічі вживаний прикметник "fallen" підкреслює майбутнє «перетворення» дів, які позбудуться незайманості. Зауважимо, що «занепала жінка» на англійську мову перекладається як "fallen woman". В епоху вікторіанства втрата дівчиною цнотливості та її моральне падіння, спричинене цим гріховним вчинком, негативно сприймалося суспільством, а тому репутація молодих панянок оберігалася родиною якомога ретельніше. Однак, незважаючи на достатньо суворі неписані моральні закони, в Англії, і особливо у Лондоні, проституція була розвиненим соціальним явищем. Доля жінок, які займалися таким «ремеслом», а також утриманок, стала однією з тем творчості прерафаелітів. Прикладами можуть слугувати картини Д.Г. Росетті «Знайдений» та В.Х. Ханта «Совість, що прикидається». Вірш Свінберна позбавлений негативного ставлення до дів, які втрачають невинність. У баладі відсутня будь-яка оцінка вчинків героїв, оскільки для поета християнська мораль і мораль вікторіанського суспільства не мали великої ваги⁷.

Рефрени після першого рядка кожного чотиривірша у другій частині балади містять у собі позначення явищ природи, потужність яких зростає у процесі розвитку дії. Перша поява королевіча виявляється схожою на «маленький вітерець» ("a little wind"), який переходить у «маленький дощ» ("a little rain"), потім у «дощ, який починає лити постійно» ("rain that rains") по мірі того, як принц зваблює королівську доньку. Природа немов попереджує діву про небезпеку такого знайомства і одночасно оплакує її долю. У чотиривірші, де розповідається про чуттєві обійми та поцілунки – дощ перетворюється на повінь та град ("wind and hail"), а потім на сніг ("snow that snows"), котрий символізує помирання природи. У передостанньому рефрені зламани човни ("broken boats") – своєрідна алюзія на зламани серця та життя героїв балади. В останньому куплеті рефрен містить словосполучення "running rain", яке символізує «дощ, що ллє без зупинку», дощ, який немов оплакує нещасну долю королівської доньки, приречену на вічні тортури пекла за здійснене нею вбивство.

Таким чином, першу групу рефренів можна поділити на дві підгрупи: "red leaves – white birds – seeds of wheat – fair green

⁵ За біблійною притчею, сіючи зерна, людина не знає, куди упаде зерно і який врожай воно принесе, так і, слухаючи божественну істину, не кожна людина зможе донести її до своєї душі та зробити її гідною Небесного Царства (Євангеліє від Матвія, глава 13) [25].

⁶ Як зазначено в «Біблейській енциклопедії», «слово тростина вживане в Святому Письмі в алегоричному сенсі для позначення слабкості та ламкості» [26, с. 707].

⁷ На думку Свінберна, справжній художник повинен бути готовим відмовитись від недостойного читача, який не здатний оцінити істинну красу й знехтувати заради мистецтва усім – славою, благополуччям, мораллю, релігією, суспільними підвалинами [28, с. 28].

weed – thin reeds” (символізують внутрішню зміну дів) та “a little wind – a little rain – rain that rains – wind and hail – snow that snows – broken boats – running rain” (символізують зміни у природі в процесі розвитку дії у баладі).

У другій групі рефренів (рефрени, які закінчують куплети балади) перераховані дари для королівської доньки. Перший з подарунків “apples of gold for the king’s daughter”, – містить алюзію на біблейський плід, який скуштувала Єва (у більшості джерел – це яблуко), і майбутню спокусу, яка буде послана королівській доньці, і перед якою вона, як і її прародителька, не зможе встояти. Одночасно з цим, число дів – десять – це теж алюзія на священну книгу, де розповідається про очікування дівами на прихід Спасителя⁸. Зазначимо, що для народних балад характерно вживання певних чисел, серед яких найчастіше використовуються числа 3 та 7 (наприклад, сім братів), проте такі числа відсутні у свінбернівській баладі. Однак, якщо біблійні діви очікують на прихід Христа, то у Свінберна в якості Спасителя⁹ виступає королівський син, який приносить з собою не рятування, а гріх. На очікування вказує і перший рядок балади (“We were ten maidens in the green corn”) – пшениця, серед якої зустрічаємо дів – зелена – строк збору врожаю ще не наступив.

Серед «подарунків для королівської доньки – “rings of red” («червоні обручки»), червоний колір – колір пристрасті та колір крові, що символізує кохання, пов’язане зі стражданням. На поєднання радості та горя у долі та коханні королівської доньки вказують піднесені в якості дарів “white bread and brown” («білий та чорний хліб»), “white wine and red” («біле та червоне вино»). Навіть розташування прикметників перед найбільш важливими дарами – «хлібом» та «вином» – не є випадковими. «Білий» колір вина передує «червоному», який символізує пристрасть, а «білий» хліб, є більш смачним та м’яким, ніж «чорний». Так і життя дівчини, хоч і позбавлене пристрасті, було більш радісним та легким до зустрічі з королевичем. Згадаємо, що вино та хліб використовуються під час церковного обряду причастя. У свінбернівському вірші причастя – це майбутня перша ніч кохання незайманої дівчини. І навіть мед, який у баладі Свінберна символізує солодощі кохання, був подарований королівській доньці у стільниках (“honey in the comb”), що вказує на важкість його видобування.

У наступних рефренах в якості дарів виступають предмети одягу майбутньої королеви та нареченої. Характерно, що всі предмети або виготовлені із золота, або пофарбовані в червоний колір (“golden gloves”, “golden sleeves”, “a crown of red”). Зазначимо, що золотий та червоний – це улюблені кольори прерафаелітів, вплив творчості яких відчув на собі молодий поет під час написання цього збірника. Серед подарунків, які були піднесені дівам у баладі «Королівська донька», можна виділити золотий гребінь (“a comb of gold”) як натяк на розчісування волосся, яке для вікторіанців було доволі інтимним процесом. Як відомо, для жінки було неможливим з’явитися на публіці без зачіски, а заміжній дамі – без чіпцю. Проте на картинах прерафаелітів, навпаки, часто можна зустріти жінок з розплетеним та непокритим волоссям, яке стає одним з харак-

теристик обліку «прерафаелітської жінки» [29, с. 64]. У Свінберна подібний дарунок передує близьким стосункам між королевичем та королівською донькою, про що читач дізнається вже з наступного рядка: “He’s made her bed to the goodliest”.

Винятковість королівської доньки, її привілейоване становище, яке стає очевидним після вибору принца, підкреслюється й статусом подарунків: якщо для інших дев’яти дівчат ліжка виготовлені із соломи (“a bed of yellow straw”), гребінці – із панциру жовтої черепахи (“a comb of yellow shell”), а намисто – із зеленої трави (“a grass girdle”), то для королівської доньки всі ці дари зроблені із золота, а намисто – з обіймів принца (“a girdle of arms”). Серед чуттєвих «подарунків» закоханого принца своїй обраниці – “an hundredfold [kisses]”, у той час як іншим дівчатам дістаються лише “nine little kisses”, кожний по одному.

У передостанньому рефрені поет вказує на розбите серце дівчини – “sorrow of heart”. Але найстрашніше те, що розбито не лише серце дівчини – здійснивши гріх, а потім, мабуть, й вбивство, вона прирікає свою душу на вічні муки у пеклі (“the pains of hell”). Характерно, що героїня нікого не звинувачує у своєму моральному падінні. Натяк на пекло в останньому рефрені перегукується з біблейською алюзією у першому рефрені та створює другий план вірша: «незайманість – очікування гріха – здійснення гріха за незнанням – виправлення помилки шляхом здійснення вбивства та самогубства – вічні муки як розплата за скоєне». Написана під впливом прерафаелітів, балада «Королівська донька» містить згадку про тортури пекла, як розплату за скоєння гріха, що в подальшому буде не характерним для Свінберна, який не вірив у існування раю та пекла, зокрема в їх християнському розумінні.

Перша частина балади – це своєрідний ліричний опис десяти дів, у якому дія практично відсутня, а дієслова використовуються скоріше для характеристики персонажів, а не задля розвитку сюжету (більшість – це дієслова “to be” або “to have” або інфінітиви у функції означення). Динамічний розвиток дії починається лише з появою королевича у другій частині балади. Початковий рядок кожного з наступних куплетів – це своєрідна розповідь про історію кохання принца й королівської доньки. З цієї розповіді читач дізнається, що молодий королевич приїхав (“there comes the king’s young son”), попросив, щоб йому показали найкрасивішу дівчину (“ye’ll give me the best”), зробив свій вибір (“ta’en out the goodliest”), розіслав для неї постіль (“made her bed to the goodliest”), зізнався у коханні, запропонувавши їй своє серце (“set his heart to the goodliest”), а потім несподівано її покинув (“ta’en his leave to the goodliest”).

Висновки. Отже, Свінберн був одним із вікторіанських поетів, для якого балада стає одним із улюблених жанрів. Спираючись на традиції народної балади, поет включає у свої твори цього жанру її певні елементи: тематику, наявність динамічного сюжету, який будується навколо таємничої загадки, зображення певної драматичної події, її кульмінацію та несподівану розв’язку. Включена до збірника «Поєми і балади» балада «Королівська донька» також написана на сюжет народної балади. Проте, на відміну від поступового розгортання сюжету в народному варіанті, у свінбернівській баладі читач дізнається про події, що відбулися, лише в останньому чотиривірші з натяків головної героїні, яка називає свого коханого «своїм братом» та прохає подруг поховати їх поряд. У творі присутні як романтичні елементи – відсутність

⁸ У притчі згадується про десять дів, які очікують на прихід Спасителя (Євангеліє від Матвія, глава 25) [25].

⁹ Подібне відношення до Христа, в якому Свінберн не бачить нічого божественного, а тому, без вагань, порівнює його з людиною, позбавленою моральних якостей, буде відображатися і в інших творах поета, наприклад, у міні-циклі сонетів «П’ятикнижчя».

конкретики та багаточисельна символіка, так і риси прерафаелізму – вибір тематики та колористика.

Одним із жанроутворювальних факторів у баладі «Королівська донька» є рефрени, які можна поєднати у ланцюжки. Перша група рефренів складається з двох підгруп, одна з яких символізує внутрішню зміну дів, а інша – зміни у природі в процесі розвитку подій. У другій групі рефренів (рефрени, які закінчують чотиривірші балади) перераховані дари для королівської доньки. В рефренах наявні алюзії на біблійні притчу про сіяча та притчу про десять дів, порівняння душі з птахом, плід спокуси, причастя, роль якого у Свінберна приймає на себе перша ніч кохання тощо.

У результаті проведеного дослідження було з'ясовано, що в баладі присутні як ліричні, так і драматичні елементи. При цьому, якщо в першій частині переважає ліричний опис, і дієслова використовуються скоріше для характеристики персонажів, то друга частина, навпроти, є більш динамічною, та містить велику кількість дієслів, що підсилюють її драматичність.

Література:

- Buckler William E. The Victorian Imagination: Essays in Aesthetic Exploration. Brighton : The Harvester Press, 1980. 382 p.
- Корепанова А.Ю. Литературные связи А. Ч. Суинберна : На материале сборников серий «Стихотворения и баллады» (1866–1889) : дис. ... канд. филол. наук: 10.01.03 / Корепанова Анна Юрьевна. СПб., 2006. 240 с.
- Машкова Д.В. Творчество О.Ч. Суинберна в контексте англо-французских эстетических взаимодействий : дис. ... канд. филол. наук : 10.01.03 / Машкова Диана Владимировна. Казань, 2001. 211 с.
- Helsing E. Taking Back the Ballad: Swinburne in the 1860s // Victorian Poetry, Volume 54, Number 4, Winter 2016, pp. 477–496.
- Гаспаров М.Л. Очерк истории европейского стиха. изд. 2-е, доп. М. : Фортуна Лимитед, 2003. 272 с.
- Жирмунский В.М. Английская народная баллада // Английская и шотландская народная баллада. М. : Наука, 1989. С. 87–103.
- Магомедова Д.М. Баллада // Поэтика: словарь актуальных терминов и понятий. М. : Изд-во Кулагиной : Intrada, 2008. С. 26.
- Мощанская О.Л. К вопросу об определении жанра английской баллады // Ученые записки / Горьковский гос. пед. институт. Горький : Изд-во Горьковского пед. ин-та, 1966. Вып. 74. С. 76–88.
- Теория литературы : в 2 т. / Под ред. Н. Д. Тамарченко. М. : Академия, 2004. Т. 2. Бройтман С.Н. Историческая поэтика. 368 с.
- Дьяконова Н.Я. Английский романтизм. Проблемы эстетики. М. : Наука, 1978. 208 с.
- Качуровский И. Строфика : підручник. К. : Либідь, 1994. 272 с.
- Клименко Е.И. Традиции и новаторство в английской литературе. Л. : Изд-во Ленинградского ун-та, 1961. 192 с.
- Томашевская Л.Б. Балладная лирика в раннем творчестве А.Ч. Суинберна. М., 1987. 23 с. Деп в ИНИОН РАН № 29097.
- Сапожникова А.Ю. Литературная баллада в поэзии прерафаэлитов (Д.Г. Россетти, А.Ч. Суинберна, У. Морриса) // Современная наука: актуальные проблемы теории и практики. Серия Гуманитарные науки. №2. 2016. С. 178–182.
- Пронин В.А. Теория литературных жанров. М. : Изд-во МГУП, 1999. 196 с.
- Lafourcade Georges Swinburne. A Literary Biography. New York : Russel & Russel, 1967. 314 p.
- Chew Samuel C. Swinburne. Boston : Little, Brown and Co., 1929. 335 p.
- Welby T. Earle A Study of Swinburne. London : Faber and Gwyer, 1926. 274 p.
- Wise Th. J. A Swinburne Library. London, 1925. P. 11–12.
- Ehrenpreis A.H. Swinburne's Edition of Popular Ballads // PMLA Vol. 78. No. 5. 1963. P. 559–571.
- Seagrott H. Swinburne Separates the Men from the Girls: Sensationalism in "Poems and Ballads" // Victorian Poetry, Volume 30, Number 1, 2002, pp. 41–59.
- Perry R. Brother Trouble: Incest Ballads of the British Isles // The Eighteenth Century, Vol. 47, No. 2/3, Ballads and Songs in the Eighteenth Century (SUMMER/FALL 2006), pp. 289–307.
- Raymond Meredith B. Swinburne's Poetics: Theory and Practice. The Hague ; Paris : Mouton & Co., 1971. 202 p.
- Керлот Х.Э. Словарь символов. М.: REFL-book, 1994. 608 с.
- Біблія. К.: Українське Біблійне Товариство, 2021. 1225 с.
- Библейская энциклопедия. Репринтное издание 1891 г. М. : ТЕРРА, 1990. 902 с.
- Archer J.E., Thomas H., Turley R.M. The miller's tales: sustainability, the arts and the watermill <https://www.manchesteropenhive.com>
- Riede D.G. Swinburne. A Study of Romantic Mythmaking / D.G. Riede. Charlottesville : University Press of Virginia, 1978. 227 p.
- Шестаков В. Английский акцент: Английское искусство и национальный характер. М.: Российск. гос. гуманит. ун-т, 1999. 188 с.

Abramova O., Pronina H. The genre and style peculiarities of a ballad "The King's Daughter" by A. Ch. Swinburne

Summary. The presented paper deals with genre, semantic and stylistic features of "The King's Daughter", a ballad written by A.Ch. Swinburne. The ballad genre was one of the favorites of the author of "Poems and Ballads" and he created a lot of ballads during his long poetic career. The theme of Swinburne's ballad is the loss of innocence by a young girl because of passionate love and her further moral decline caused by this sin. This theme was very popular in Victorian society; the latter condemned such a woman and made her the culprit. Unlike the whole society, Swinburne did not blame his heroine because he recognized neither Christian nor Victorian morality.

"The King's Daughter" has both lyric and dramatic elements. In the first part of the ballad the lyric elements prevail which is expressed through girls' descriptions with the minimum of verbs for their characteristics. The most of the verbs are "to be", "to have" or infinitives used as adjectives. In the second part of the verse the events develop dynamically. The drama of the situation and the transiency of the actions are emphasized by verb increasing.

Using the traditions of folk ballads, in particular their themes and problems, Swinburne modified the ballad genre, adding numerous refrains which became the genre-forming factor. In the process of analysis it was found out that the refrains can be divided into several groups which can form the certain chains. The latter symbolize the inner change of girls, the nature changes in the process of event developing or the list of gifts for the king's daughter.

In the ballad "The King's daughter" the biblical allusions on the parables of sower, of ten girls who are waiting for the coming of the Savior, of the fruit of temptation and of Sacrament are found out and analyzed. Moreover, the poet presented the king's son as the Saviour and the first night of love as the Sacrament for innocent girls.

On the contrary to English folk ballads where the names of the main characters were given and in most cases they were even used as the titles of the verses, Swinburne as other Romantics avoided any concrete names or places.

Key words: ballad, genre, folk ballad, romantic ballad, Pre-Raphaelites, refrain.

*Асадзаде Расима Фархад гизи,
кандидат філологічних наук, доцент
Азербайджанського університету мов*

ХУДОЖЕСТВЕННЫЙ МИР ПРОИЗВЕДЕНИЙ АЙРИС МЕРДОК

Анотація. У статті зроблено спробу дослідження творчості відомої англійської письменниці А. Мердок. У її творах використовуються екзистенційні мотиви, притаманні європейській літературі ХХ століття. Екзистенціалізм як філософський напрямок зіграв важливу роль у пошуку виходу з кризових ситуацій та формуванні нового суспільного світогляду. Творчість А. Мердок органічно увібрала у собі численні філософські ідеї Ж.-П. Сартра. Одночасно у її романах спостерігається і трансформація цих ідей у конкретних характерах та у реальній ситуації зображення. Під безпосереднім впливом сартровської доктрини у ХХ столітті розвивається значна частина європейської літератури, зокрема англійської. З'являється і сам термін «екзистенційний роман», який у модифікованому вигляді з'явився у творчості А. Мердок.

Людина в тонкій іронії А. Мердок цілком і повністю бере на себе відповідальність за вибір. Для героїв творів письменниці свобода духу, як правило, обертається підбиттям безрезультатних підсумків. Герої стурбовані станом світу та власною долею. У цьому сенсі є закономірною актуальність звернення до такого незвичайного підходу. Слід зазначити, що людина в екзистенціалізмі «створює себе» безперервно. Як наслідок цього процесу, у творчості А. Мердок, неодноразово репродукується проблема особистості. З екзистенційних позицій досліджуючи сучасне суспільство, А. Мердок наголошує на вивченні його сутності.

Художній світ її творів, зазвичай, густонаселений і – не замкнений. Це, зокрема, позначається у великій кількості його мешканців. Причому, що ширша сфера їхніх дій, то більше вписувалося довірчих бесід. Тим пояснюється і такий факт, що багато героїв не статичні. Їхня багатоголосиця помітно ускладнює сюжет, надаючи йому особливої різноманітності. Дія деяких її творів (особливо 1970-х років) немовби роздвоюється: на одній чаші терезів помилкові вчинки людей, а на іншій – реальні, істинні.

Ключові слова: філософія, екзистенціалізм, творчість, особистість, англійська література, роман, А. Мердок.

Постановка проблеми. Известная английская писательница А. Мердок всегда с большой ответственностью относилась к литературе. По её заверению, это поиск истины на грани перехода философской мысли в психологию и наоборот. Большинство героев её сочинений стоят перед трудной дилеммой морального и аморального поведения. Пытаюсь разрешить эту дилемму, писательница существенно расширяет содержание своих романов. Для современных литературоведов не является секретом тот факт, что писательница как тонкий знаток человеческой души, пыталась решить для себя эти дилеммы. Так, она стремилась несколько искусственно отделить философию с уклоном в науку от собственно художественного творчества. Но не всегда такое разделение в составе одного произведения (а ведь роман – этот всё-таки художественный жанр, не доку-

ментальная проза, не исторические хроники и не мемуары) было успешным.

Цель работы – раскрыть художественный мир А. Мердок на материале ее произведений.

Изложение основного материала. Пристрастия к философии, в особенности к философии экзистенциализма не раз давали о себе знать в произведениях писательницы. Одновременно с тем надо полагать, что Мёрдок не вполне была удовлетворена учениями неопозитивистов и неоплатоников. Во всяком случае, ей требовалась дополнительная поддержка в форме вразумительных объяснений тем или иным явлениям. С этой целью писательница «уходит в глубокую древность», решает обратиться к учению Платону, который абсолютизировал чувство прекрасного. Мёрдок заимствует у Платона мир тех неизменных вещей и идей, которые согласно его философии, проливают свет на мир материальный. Поэтому и прекрасное у него словно зажато в тисках некоего абсолютного идеала. Нот именно этот идеал и берёт на вооружение английская писательница. Платону, прекрасен лишь тот человек, кто смотрит на чувственный мир сквозь призму добра. Эта идея, переступив вековые рубежи, приходит в век двадцатый. И Мёрдок во многих своих романах посредством введения в сюжет и индивидуальной трактовки категорий добра и нравственности устанавливает положительное в человеке. Сразу же оговорим такой факт: это отнюдь не толстовское самоусовершенствование личности через высокую нравственность и мораль. Здесь в сочинениях Мёрдок речь идёт только о примате добра. Но и это вековечное понятие у автора относительно, потому что терминологического определения Мёрдок, как правило, нигде от себя лично не даёт; категорических оценок на этот счёт она просто избегает. Такие идеи явно доминируют в её работах 1960–1970-х годов. Современные критики-литературоведы даже тонко подметили, что некоторые романы можно с известной оговоркой назвать «платоническими».

Например, центральной темой в «Сне Бруно», «Приятных и добрых», «Довольно почётном поражении» становится борьба Добра и Зла. Внутри некоторых романов она даже порою пишет их с заглавной буквы, тем самым ярче подчёркивая этот вековечный и неизгладимый конфликт. Но, как и у Платона, идеализм берёт верх; чаще всего Добро абстрактно. Как следствие – и реальность в экзистенциализме у Мёрдок выглядит понятием несколько расплывчатым. Взять хотя бы, для примера, Джейка Донагью, который всячески пытается преодолеть собственный эгоизм. Но у него из этой затеи ничего путного так и не выходит. Нет позитива, как в личной жизни, так и на профессиональном журналистском поприще. И А. Мёрдок делает вывод: путь человека непредсказуем, соткан из многих противоречивых нюансов его поведения. Потому не поддаётся регламентации и семейная жизнь её героев. Её нередко заглушают

страстные порывы. Причём, менее всего читатель ожидает это от внешне ничем особо не приметных героев. А между тем во всём творчестве Мёрдок удивительным образом сочетаются грусть, тоска, уединение, с одной стороны, и любовные порывы, желание обрести хорошую семью – с другой. Примечательно, что это касается и гендерного распределения ролей в её романах. Мужчины и женщины живут в придуманном ими мире и как бы ведут беседы с самими собой. Как отмечает И.Ю.Вераксих: «Своими наставниками она называла Сартра и Кьеркегора. Однако нельзя рассматривать её творчество как некую художественную иллюстрацию философских тезисов, её талант не укладывается в жёсткие рамки «философии отчаяния», хотя мысль о безысходном одиночестве человека была близка не только Мёрдок, но и Голдингу, и Фаулзу. С другой стороны, мотив одиночества не приобретал у Мёрдок таких вселенских и трагических размеров, какие мы видим у Кафки» [1, с. 163–164]. В современном литературоведении особняком стоит вопрос о жанровой специфике произведений А.Мёрдок. Многие литераторы сходятся во мнении, что в её творчестве доминирует философский роман. Об этом чаще всего писала В.Ивашёва [2]. Другие критики предпочитают термин «интеллектуальная проза». На этом определении настаивает, к примеру, М. Зинде, который плавно переводит этот жанр в план содержания. Причём, содержание понимается очень широко. Это монологи и острые диалоги, напоминающие дискуссии, споры и размышления.

Всё это явные приметы жанра «интеллектуальной прозы». Но мы хотим продолжить мысль В. Ивашёвой и М. Зинде, в частности, объединив их. В таком случае у нас получается гибрид двух жанровых модификаций – философско-интеллектуальный роман XX столетия. Настоящий симбиоз даёт нам право говорить также о структуре романа воспитания с элементами сатиры и юмора, а сугубо в аспекте содержания – авантюрной новеллы или притчи.

Действительно, философская направленность большинства книг А. Мёрдок не без основания сублимируется с буффонадой, карнавальностью. В них порою сквозит здоровый и незлобивый авторский смех, который сопровождает полёт авторской фантазии. При этом у серьёзных читателей и прогрессивно мыслящих критиков ни в коем случае не должно сложиться впечатление, что такая свобода манипулирования материалом, связанным, как видим, с вымыслом, приводит к отсутствию описания сложных и противоречивых чувств людей. Айрис Мёрдок – защитница идей экзистенциализма, в ее произведениях явно ощущается открытая манифестация «болезненных» состояний. Некоторые героини доподлинно находятся на грани разума и безумия, нарочитого спокойствия и экстазов. Нездоровая энергия действующих лиц в её романах приводит к разрушению личности.

В конечном итоге Мёрдок приходит к выводу, что черты характера, свойственные героям экзистенциальных произведений, в определённом смысле сковывают их свободу. Абсолютная свобода, которую на протяжении столетий пытались обосновать некоторые философы, – это мираж. Её просто не существует в чистом, «рафинированном виде». Возможно, по этой причине А. Мердок объединила, к примеру, волевые качества личности (физические) с разумом (интеллектуальные). Поддерживаемая идеей Добра, она позволила посмотреть мир не глазами героя-эгоиста, индивидуалиста и даже эгоцен-

триста, но, скорее, в свете его исправления высокой моралью и милосердием. По словам А.К. Исламовой: «Художественная специфика философских романов Айрис Мердок во многом обусловлена тенденцией к активизации субъекта, в роли которого обычно выступает центральный герой, познающий меру единства в отношениях со средой. Подобно экзистенциалистам, Мердок смещает центр философско-эстетической системы в сторону субъекта за счет того, что придает его бытию сущностный смысл, но при этом видит свою конечную цель не в феноменальном описании этого обособленного и абсолютизированного бытия, а в децентрализации субъекта и преобразовании его замкнутой «экзистенции» в полнокровную жизнь в мире. Чтобы решить эту задачу, Мердок апеллирует к нравственному началу человеческой личности, с развитием которого она связывает возможность гармоничных отношений с внешним окружением. Мердок, однако, стремится не допустить диктата моральных идей: она рассматривает их как неотъемлемую часть художественного материала, подчиненного задаче создания целостного художественного образа» [3, с. 46].

Но и в этом ракурсе, привычном для экзистенциальной манеры письма, А. Мёрдок переосмысливает целый ряд этических и философских вопросов. Например: как осуществляется переход от Зла – к Добру? И вообще возможна ли такая трансформация из одного мира в Другой, находящихся в разных измерениях? Как связаны между собой ранее названные нами понятия? При этом к героям предъявляются определённые требования. Добро никогда не подаётся писательницей в «чистом виде», так как готовых рецептов к ним не существует. Путь к нему долгий и тернистый, полный испытаний.

А. Мердок старается придерживаться определённых правил, далёких от хрестоматийных. Её крайне редко интересуют простые ситуации, в которых не наблюдаются противоречивые чувства. Напротив, героини часто участвуют в клоунаде, буффонаде и своего рода вольтижировке, сопровождаемые исключительными «положениями нравов». В них также немало обнаруживается суровых, мрачных мотивов, в противовес светлым краскам. Мировоззрение Мёрдок, как доказывают исследователи, дисгармоничное. Это бросается в глаза при прочтении таких её романов, как «Чёрный принц», «Сон Бруно», «Приятное и доброе» и некоторые другие. Эту деталь хорошо подметил критик В.Скороденко разбирая роман «Чёрный принц». Он пишет: «Полная в буквальном смысле слова сосредоточенность на самом себе делает этого героя (как и некоторых других персонажей Мёрдок)» в чём-то глухим, слепым и даже неразумным. Он временами более чем самодовольный – но именно самодостаточный, только в отрицательном смысле этого слова» (5, 9)

Вместе с тем многие из героев писательницы носят психолого-философский характер. Он складывается из сконструированной Мёрдок модели, в которой, по её мысли, весь мир иллюзий, как на ладони. В первую очередь, это отношения между автором и рассказчиком. Он тоже в известном смысле слова иллюзорный. Чаще всего автор скрыт, замаскирован в своём лирическом герое-рассказчике, наблюдается определённая авторская дистанцированность, а иногда голос (что реже) автора сливается с героем. Сама Мёрдок такое слияние голосов называет не полифонией, как это принято именовать в реализме, а «экзистенциальным потоком сознания». Правда, формулировка расплывчатая. Но под этой витиеватой формулой

писательница понимала вполне приземлённую вещь. Следующий признак, который встроен в модель Мёрдок – установка на игру. По нашему предположению, если в первом случае указанный автором признак можно считать своеобразным, так как отражает именно её экзистенциальное мировидение. Игровой характер произведений в английской литературе XX столетия часто встречается, скажем, у Гр. Грина, Дж. Фаулза и т.д. Но у Мёрдок, в отличие от других писателей, есть свои неповторимые черты. Так, при любых взаимоотношениях между автором и рассказчиком она игру тесно увязывает с мифологией, то нетипично и нестандартно для некоторых других экзистенциалистов. Как отмечает С.П. Толкачев: «В романах Мердок всегда ставится знак равенства между тайной как законом мироздания и жизнью как спектаклем, игрой. Хотя в произведениях писательницы и присутствуют моменты мистики – видение «неопознанного летающего объекта» в романе «Ученик философа», явление Иисуса Христа к Анне Кевидж («Монахини и солдаты»), автор прибегает при этом к изощренной изобретательности и всевозможным художественным ухищрениям, чтобы придать этим «нереалистическим» явлениям идеальный характер, отнести их к разряду иллюзорных явлений. Мердок, впитавшая дух важнейших западных и восточных философий, и многие герои ее поздних романов – Кримонд («Книга и братство»), Маркес («Послание планете»), Джексон («Выбор Джексона») стремятся создать универсальный язык для человечества, построить мост между восточным и западным миропониманием» [6, с. 14].

Третий признак – особый подход к своим героям. Почти каждый из них претендует на расширение «личностного пространства». Это означает, что они чувствуют себя чересчур раскованно, ведут себя настолько свободно, что порою не считаются ни с какими элементарными нормами поведения, принятыми в светском национальном обществе. Как следствие – временные перескоки из одной эпохи в другую. Писательница порой так манипулирует историческим временем, что пренебрегает достоверными фактами. Иногда это приводило к тому, что её персонажи оказывались как бы вне времени. Живут и действуют они в каких-то провинциальных, даже безымянных городках. Более того, сталкиваясь друг с другом в процессе общения, обмениваются такими отстранёнными улыбками и жестами, словно вежливо поддерживают разговор, но их мысли при этом где-то далеко блуждают, так сказать, по ту сторону происходящих событий.

Отчасти эти «провалы во времени» происходили из-за того, что не только в романах Мёрдок, но и в произведениях некоторых других представителей экзистенциального течения подчёркивалось, как Европа 1950–1960-х годов переживала роковые времена. Ряд английских писателей, оказавшись в своей стране лицом к лицу с идеалом человеческого духа без веры и воли, если не в открытую, то втуне признавался в том, что историей теперь управляет Случай и Рок, и они пером сражаются по существу не столько с живым человеком, сколько с призраком. Следующей определяющей чертой творчества А. Мердок является пародирование. Оно не случайно, так как по существу родственна вышеизложенной частной концепции истории. Прежде всего, пародия как приём служит для неё средством «обращения к прошлому». Далее, пародия, в представлении писательницы, это не только юмор или поддёрвка, но и ещё и способ некоторым образом драматизировать события.

Мёрдок пользуется сатирой и пародией в тех случаях, когда ей нужно придать отдельным фрагментам романов трагикомическую направленность. Но то, что настоящие приёмы тесно связаны с историей и мифологией, нетрудно доказать.

Например, в сюжеты по необходимости вводятся мифологемы, легенды, притчи. (Переработка байроновских идей в его поэмах о Каине и Авеле; деяния рыцарей короля Артура; выдержки из Библии о жизни Христа). Невольно напрашивается вопрос: с какой целью в экзистенциальных сочинениях с философско-психологическим уклоном используются мифологемы? *Во-первых*, мифопоэтический настрой европейской экзистенциальной литературы в целом обусловлен характером хаотической ситуации беспокойного времени. Тем более что в начале жизненного пути работы Мёрдок оказались ориентированными на некий собственный круг читателей её возрождающегося таланта. Вместе с тем обнаружилась активность и вовлеченность массового читателя в творческий процесс. Объективно при этом произошло столкновение противоположных мировоззренческих позиций художников слова, что, бесспорно, обострило поиск наиболее вероятностных решений, учитывая максимальную раскрепощённость героев в свободе выбора. А это очень сильный стимул для героев Мёрдок. Во-вторых, мифы по природе своей обладают такой огромной потенциальной силой, что автоматически способствуют наделению отдельных персонажей Мёрдок сверхъестественной силой. Они, кстати, получая этот своего рода «заряд бодрости духа», лучше при этом отличают истину от лжи.

Такова, к примеру, композиция «Бегства от волшебника». Здесь господствует вышеозначенный нами хаос и абсурд, а размытость исторических границ тем более усугубляет мотивы зла, усиливая животные инстинкты. Правда, их в сочинениях Мёрдок не так много, как, скажем, у Голдинга, но всё же они встречаются, в частности, в названном романе. Выражается это, главным образом, в том, как те или иные герои «Бегства...» относятся к поиску истины. Калвин Бликю говорит: она принципиально непознаваема, а Миши Фокс добавляет, истинно всё, к чему только не прикасается человек. Объективно рассуждая, истина – это свет добра. Ему противостоит Зло в любом своём обличье. Зло здесь намеренно гипертрофируется, хотя и в благих авторских намерениях искоренить многие человеческие пороки. А абсолютизировать звериные инстинкты, бесспорно, удобнее не в малом мире, отдалённом богом заброшенной территории, но в городской цивилизации. В художественном мире А. Мёрдок пространство объективно также враждебно человеку, но оно не оказывает на него того непосредственного воздействия, которое порождает уголовно наказуемые преступления против человечества. И, как это ни парадоксально звучит, зло притягательно для отдельных личностей. К сожалению, даже для целого ряда рефлектирующих действующих лиц романов Мёрдок. А силы полярные им стремятся, естественно противопоставить добро. Но, увы, не всегда удачно и убедительно. Одновременно с тем у взыскательной читательской аудитории, по нашему разумению, не должно сложиться впечатление, что добро так однолико в творчестве Мёрдок. В реальности оно тесно сплетено с любовью (излюбленный мотив английской писательницы). Симптоматично, что добром и любовью как взаимодополняющими чертами характера личности в ряде романов проверяются обобщения и выводы. Под стать таким героям и их внутренний мир. Они

много в романах думают, философствуют, размышляют. Иногда им свойственно элементарное заблуждение, они по простоте душевной и наивности могут попасть в плен иллюзий. Но при этом им вовсе не свойственен гамлетизм. Напротив, Мёрдок любит выводить героев-интеллектуалов, живущих полноценной жизнью. Даже если они духовно не очень богаты от природы, всё равно к такой жизни стремятся. Так, наряду с изложенной исторической трактовкой, возникает и развивается идея, связанная с поиском оригинальных формул социального бытия. Опирается эта идея Мёрдок на более весомые, точнее, универсальные законы. В центре внимания герой не просто интеллектуальный, но добрый, во многих отношениях положительный, морально выдержанный. Какова личность – таковы и идеи, – словно заверяет нас Мёрдок в самом расцвете своего творчества.

Но начало реализации этой идеи было не в 1970-х годах, а значительно раньше. Уже тогда лучшие её герои находились в вечном поиске правды и добра, но мировидение было дисгармоничным. Как показывают названные критики, писательница считала человеческую природу несовершенной. Поэтому ряд поступков её героев не столько отражает действительность, сколько создаёт предпосылки для её анализа. Но предварительный анализ всегда строится на понимании. Этого качества порою недостаёт даже положительным героям.

Так А. Мёрдок постепенно приходит к мысли о необходимости введения в сюжетную ткань своих произведений новых форм и средств. Одним из них становится тайна. Она имеет не обыденное, а философское наполнение. Это способ человека лучше осознать своё предназначение в жизни. Только не с реалистической, но в данном случае – экзистенциальной точки зрения. Любая тайна, по логике вещей, – это один из атрибутов непредсказуемости. Логика соседствует с парадоксальностью, последовательность в изложении событий перемежается с непрерывностью в повествовании, некоторой фрагментарностью. Дотошные литераторы с трудом подсчитывают, какое огромное количество раз используется эта лексема в её творчестве. «Тайна» доподлинно организует всё её художественное пространство. В самом деле, анализируя тексты многих сочинений А. Мёрдок, нетрудно видеть, что в их основе лежит тайна, далёкая и непостижимая, часто связанная с недоступностью нормального человеческого общения или жизненными неурядицами. Однако она вполне ясна самому автору, но для читателя до финала чаще скрыт. Тайна, как правило, превращается в символ, знаковый образ, и он до ясного истолкования не доводится. Но в недосказанности (недоговорённости), таким образом, сохраняется открытость финала в романе и соответственно продуцируется специфический символический подтекст. Нам представляется, что таким путём А. Мердок умело завлекает читателя, и романтическая струя в её творчестве берёт тем самым верх.

Тайна привносит с собой в её произведения заряд такой колоссальной эмоциональной силы, что регламентирует каскад приёмов. К примеру, выше объявленные нами столкновения характеров на основе противопоставления их чувств или действий приобретают многомерность в буквальном смысле слова. И, заметим, эта тематическая линия вовсе не идёт вразрез с экзистенциальным видением автора. Скажем, многомерность проявляется в постановке философской темы рока, фатума. Это зримо просматривается уже в твор-

ческом дебюте («Под сетью»); развивается указанный мотив и в дальнейшем.

Но о вступлении на путь писателя следует, на наш взгляд, сказать особо. Этот роман посвящен поиску подлинности, любви в том обществе, где все критерии либо размыты, либо превратились в безжизненную абстракцию. Герой романа, журналист и переводчик с французского Джейк Донагью, пытается отринуть от себя «сеть» собственных иллюзий, традиционного мышления. По словам А.Н. Никифоровой: «На примере дружбы Донагью и Белфаундера Мердок показывает взаимосвязь мыслей с миром чувств и развивает идею ложности и неискренности слов, почерпнутую в философии Л.Витгенштейна. Мысли друга, отредактированные Джейком, оказываются не понятыми массовым читателем, потому что словами невозможно отразить переживаемое человеком состояние – они искажают смысл. Сартровский принцип о предшествовании существования сущности Мердок трансформирует. Истинность мысли предшествует значению слова. Джейк выбирает работу санитара. В этом заключается его отход от лживости и ложности слов и переход к молчаливому действию» [4, 8].

А. Мёрдок таким необычным способом строит своё дебютное сочинение, что оно сплошь состоит из неожиданностей и разного рода нелепиц. Хаотический набор «кошмарных случайностей», который, скажем, характеризует жизненный путь центрального персонажа, дополняет цепь смертей и внезапно сваливающихся на голову Донагью событий. Всё это, по мысли автора, результат радикальной изувеченности в отношениях между людьми, рассогласованности в их действиях. Неумолимый рок судьбы, словно «Дамоклов меч», нависает не только над журналистом-переводчиком, но и над некоторыми другими, второстепенными персонажами этого романа. Недаром исследователи утверждают, что ранний период творчества Айрис Мёрдок считается пессимистическим. Порою читатель наблюдает, как он ломает судьбы героев, отчуждает их от мирских забот. Человек одинок, близкими покинут, показан несчастным, отчаявшимся.

Выводы. Как следствие – неумение общаться; каждый из вступающих в беседу в этом и некоторых последующих сочинениях Мёрдок думает о своём и оппонента не понимает. В критической литературе высказывается мысль о том, что этот литературный приём английской писательницы очень напоминает чеховскую манеру письма, когда персонажи в такой степени одиноки, что не в состоянии не только общаться, но и, образно выражаясь, пробить «стену недопонимания». Но русский писатель никогда не ставил в своих пьесах проблему выбора; герои же Мёрдок её устами эту «стену недопонимания» пытаются пробить с экзистенциальных позиций. Эта свобода строится А. Мердок на фундаменте философии Ж. Сартра и А. Камю. Так, для Донагью и других это прежде всего упомянутое нами «личностное пространство бытия, диктующего тот или иной выбор из конкретно сложившейся ситуации.

Литература:

1. Вераквич И.Ю. Английский философский роман. Зарубежная литература. XX век. Курс лекций. Мозырь: МГПУ им. Н.П. Шамякина, 2010. 252 с.
2. Ивашева В. В. Судьбы английских писателей. М.: Советский писатель, 1989. 443 с.

3. Исламова А.К. Становление и развитие эстетической системы Айрис Мёрдок. Филологические науки. 1979. № 2. С. 39–46.
4. Никифорова А.Н. Поэтика романов Айрис Мердок 1950-х годов : Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата филологических наук. Уфа. 2007. 24 с.
5. Скороденко В. Достоинство человека и хаос жизни (заметки о романах Айрис Мёрдок) : Мёрдок А. Собрание сочинений в трёх томах. Т 1. Под сетью. Колокол. Романы. (Вступительная статья). М.: Радуга, 1991, с. 5–18.
6. Толкачев С.П. Художественный мир Айрис Мердок : Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата филологических наук. Москва. 1999. 22 с.

Asadzade R. The artistic world of Iris Murdoch's works

Summary. The article attempts to study the problem of personality in the work of the famous English writer I. Murdoch. Her works use existential motives characteristic of the European literature of the XX century. Existentialism as a philosophical direction has played an important role in the search for a way out of crisis situations and the formation of a new social worldview. The work of I. Murdoch organically absorbed numerous philosophical ideas of J.-P. Sartre. At the same time, in her novels, there is also a transformation of these ideas in specific characters and in the real situation of the image. Under the direct influence of the Sartre doctrine in the twentieth century, a significant part of European literature,

in particular English, is developing. The term “existential novel” itself appears, which appeared in a modified form in the works of A. Murdoch.

A man in a subtle irony, I. Murdoch fully assumes responsibility for the choice. For the heroes of the writer's works, the freedom of the spirit, as a rule, turns into a summing up of inconclusive results. The heroes are concerned about the state of the world and their own fate. In this sense, the relevance of addressing such an unusual approach is natural. It should be noted that man in existentialism “creates himself” continuously. As a consequence of this process, the problem of personality is repeatedly reproduced in the work of I. Murdoch. Exploring modern society from an existential point of view, I. Murdoch focuses on the study of its essence.

The artistic world of her works, as a rule, is densely populated and, accordingly, not closed. This, in particular, affects the large number of its inhabitants. Moreover, the wider the scope of their actions, the more confidential conversations. This explains the fact that many heroes are not static. Their polyphony significantly complicates the plot, giving it a special variety. The action of some of her works (especially those of the 1970s) seems to be bifurcated: on one side of the scale are the false actions of people, and on the other – real, true ones.

Key words: philosophy, existentialism, creativity, personality, English literature, novel, A. Murdoch.

*Бурко О. В.,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри педагогіки та психології
Українського гуманітарного інституту*

*Івончак Н. Д.,
аспірантка
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича*

МІЖПЕРСОНАЛЬНІ ВЗАЄМОДІЇ В БІОГРАФІЇ БОРИСА ГРІНЧЕНКА (НА МАТЕРІАЛІ ЙОГО ЩОДЕННИКІВ 1886–1887 РР., АРХІВНИХ МАТЕРІАЛІВ)

Анотація. У статті висвітлено напрацювання вчених Київського університету Бориса Грінченка про духовного лідера Університету в експозиції музею. Подано порівняльний аналіз херсонського щоденника (1886–1887) Бориса Грінченка в біографічно-хронологічному вимірі; уведено в науковий обіг його лист (1899) до Григорія Коваленка про коло сучасників у Херсоні, спогади Миколи Плевака про характеристику Бориса Грінченка херсонцями та їхні напрацювання на користь України. На їх підставі виявлено прізвисько знаного Просвітника: «Нечіпай мене», поглиблено відомості про причини, що спонукали його залишити посаду статистика Херсонської земської управи. Окреслено джерела появи назви літературного альманаха «Степ» (Херсон), виявлено ім'я його ініціатора-видавця – О. Русова. Простежено алгоритм добування дозволу на видання збірника «Нива». Зафіксовано первісну назву збірника «Складка» Володимира Александрова: «Чим багаті, тим і раді». Подано херсонські адреси Бориса Грінченка, виявлені сучасними дослідницями Антоніною Мовчун та Іриною Калениченко. Відзначено напрацювання грінченкознавиці Антоніни Мовчун зі встановлення назви збірника, до якого ввійшли казки, створені на Херсонщині – «Книга казок віршом» (1894). Спростовано твердження Ірини Калениченко про назву збірки поезій, до якої ввійшов вірш «Нудьга» херсонського періоду. Звернено увагу на ознайомлення читачок-переселенок з Херсона, Бердянська, Миколаєва та Малинського району Житомирщини з Грінченковим «Щоденником» протягом Національного тижня читання з 12 по 19 грудня 2022 р. у Публічній бібліотеці міста-героя Бучі.

Ключові слова: адреса, Борис Грінченко, Буча, лист, Національний тиждень читання, спогади, херсонці, щоденник.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Борис Грінченко був напрочуд багатогранною особистістю. Спробуємо зазирнути в душу цієї людини через призму взаємодії з його сучасниками та теперішніми сподвижниками.

Аналіз останніх досліджень з даної теми, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Учені Київського університету Бориса Грінченка створили музей свого духовного лідера (2010). У ньому демонструється фотокарта старих повітів – Олександрійського, Ананьївського, Тираспольського і Херсонського, – що описав Грінченко-статистик. Відвідувачі озна-

йомлюються з фотокопіями херсонського щоденника. На його титулі зазначено: «Книга для відміток і зауважень кожного дня року». Фундаторка музею та його керівниця Антоніна Мовчун усебічно висвітлила щоденникові нотатки автора у своїх напрацюваннях. У час загарбання українських земель на Херсонщині, їх щоденного випалюваннями ордами ворогів, а також героїчних зусиль ЗСУ звільнити херсонців постала потреба детально ознайомитися з рукописом.

Мета статті: актуалізувати дослідження вчених Київського університету Бориса Грінченка про херсонський період у життєписі духовного лідера Університету; здійснити порівняльний аналіз херсонського щоденника 1886 р. та 1887 р. Бориса Грінченка в біографічно-хронологічному вимірі: подати адреси Великого Просвітника на Херсонщині; увести в науковий обіг його лист (1899) до Григорія Коваленка про коло сучасників у Херсоні та спогади Миколи Плевака про характеристику Бориса Грінченка херсонцями, їхні напрацювання на користь України; актуалізувати дослідження грінченкознавиці Антоніни Мовчун зі встановлення назви збірника, до якого ввійшли казки, створені на Херсонщині; спростувати твердження Ірини Калениченко про назву збірки поезій, до якої ввійшов вірш «Нудьга» херсонського періоду; звернути увагу на ознайомлення читачок-переселенок з Херсона, Бердянська, Миколаєва та Малинського району Житомирщини з Грінченковим «Щоденником» протягом Національного тижня читання з 12 по 19 грудня 2022 р. у Публічній бібліотеці міста-героя Бучі.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Фактором, що знакував поворот долі Бориса Грінченка, був переїзд на роботу до Херсона. Сергій Єфремов у нарисі «Борис Грінченко (Про життя його та діла)» (1913) схарактеризував його посадові обов'язки: «...там став на службу в земстві за статистика. Земство, бачте, держить таких людей, що їздять по селах та приглядаються, як живе народ, скільки його, скільки землі має, худоби, який урожай і все таке, і про все те списують у книжках... Такі люди, що все те списують, і звуться статистиками, і за статистика в земстві й став ото був Грінченко» [1, с. 16].

Сучасні дослідниці встановили його херсонські адреси: Ірина Калениченко – адресу для листування в кореспонденції

Бориса Грінченка до Івана Франка, датованому 17 листопада 1886 р.: «Херсон. Губернська земська управа», про що відомо з [2, с. 3]; Антоніні Мовчун – херсонську адресу, де мешкав Борис Грінченко: вул. Грецька, № 1, дім Ульянова, 8, кв. Дельникова, № 4 [3].

Хронотоп його перебування на Херсонщині – з другої половини 1886 р. до першої половини 1887 р. – окреслений Борисом Грінченком у рукописних щоденникових записах 1886 р. та опублікованому Анатолієм Погрібним щоденнику 1887 р. Подаємо порівняльний аналіз обох документів у хронологічному вимірі (табл. 1).

Здійснений порівняльний аналіз дає підстави стверджувати, що Борис Грінченко в'їжджав на Херсонщину та виїжджав звідти через Михайлівку.

Сергій Єфремов зауважив: «...не до душі була йому така праця» [1, с. 16]. Борис Грінченко оприлюднив достовірну причину звільнення з посади в Херсонській губернській управі в нововиявленому листі Григорієві Коваленку (1899), що зберігається у фонді адресата Інституту рукописів НБУВ. Уводимо його в науковий обіг: «Шановний Добродію! Відповідаю Вам тільки на питання про Херсон, бо на все інше не маю змоги відповісти: відпишу, як вертатиму Вашого рукопису (Я служив у Херсонській губернській управі років з 1½ статистиком). Були такі обставини, що мені жилося в Херсонщині дуже погано, – це один з найгірших часів мого життя. Я виїхав звідти з дуже важким почуттям і з великим невдоволенням на людей, що вчинили мені там велику кривду. Може, через се мені Херсон нелюбий город. Але Вам, новому чоловікові, туди поїхати можна, і Херсон, певне, буде ліпший за Владикавказ. Схочете перейти до іншого міста, якщо трапиться там посада, – перейдете і з Херсону, а поки варто брати, що є. Я не знаю, хто тепер є в Херсоні з путящих людей. Вашого рукопису відібрав. Стискаю Вашу руку. Б. Грінченко.

1899.VII.3

З Чернігова» [4].

Відомо, що адресат – Коваленко Григорій Андрійович – переїхав-таки до Херсона (1890) й обійняв посаду статистика губернського земства. Теза листа про «обставини, що мені жилося в Херсонщині дуже погано, – це один з найгірших часів мого життя» [4], спричинила пошук

документів, що підтвердили б чи спростували б її. У рукописному фонді Микола Плевака, одного з біографів Бориса Грінченка, вдалося знайти спогади «Думки херсонців про Грінченка Бориса Дмитровича». Автор, по-перше, додав до низки відомих псевдонімів та прізвищ знаного Просвітника ще одне: «Нечіпай мене», що вияскравлює риси його вдачі. У документі зафіксовано аргументацію такого вибору сучасниками: «Уважали його за самолюбивого», про що відомо з [5]. По-друге, розкрив тасмниці його творчої лабораторії: окреслив джерела появи назви літературного альманаха «Степ» (Херсон): «О.О. Русов з'явився в Херсоні; захоплений степом, вивчив його, може, тому й збірник називався "Степ"», видання якого ініціював. Він також запропонував тему для п'єси «Степовий гість», яку Борис Грінченко «хотів писати п'єсу в Херсоні, а написав уже в Чернігові», що розглянуто в [5]. Так що віднайдені спогади сутнісно поглиблюють опубліковану нами розвідку «Дмитро Маркович та Борис Грінченко: життя на користь України» (2021) про «суголосні напрями громадсько-освітньої діяльності знаних в українській спільноті патріотів» у Херсоні, про що відомо з [6, с. 98]. У рукописі Миколи Плевака простежено алгоритм добування дозволу на видання збірника «Нива»: «...через сенатора Марковича в Петербурзі. Біографія сенатора Марковича в "Ниві" була набрана», про що відомо з [5]. Дослідник зафіксував первісну назву відомого збірника: «"Чим багаті, тим і раді" Александрова названо потім "Складка"» [5].

Саме оновлену назву Борис Грінченко згадує в прикінцевому записі щоденника (1887), опублікованому Анатолієм Погрібним: «Чи не одержалася "Складка"? Як я бажав би прочитати її, а саме Білиловського вірші у її. Я щось на його, з чужих слів, великі надії покладаю, чи справдяться ж вони чи і він стане у лави віршомазів українських та й годі! Якщо надії справдяться, то... То я напишу хвалебний "гимн" Білиловському!» [7, с. 121].

Як відомо, Борис Грінченко під псевдонімом Б. Вільхівський опублікував рецензію на згаданий альманах «Степ» у львівській «Зорі» (1887). Згодом, поштовою до такого кроку стало його зізнання, зафіксоване на сторінках херсонського щоденника від 26.II.1887 року у Ново-Курському: «Молоденький, років 23-х попис усе читав мені лекцію про

Таблиця 1

Порівняння хронотопу рукописного щоденника Бориса Грінченка (1886) із опублікованим Анатолієм Погрібним щоденником (1887)

1886 р.		1887 р.	
Дата відвідання	Назва населеного пункту	Дата відвідання	Назва населеного пункту
9–11, 15 березня	Михайлівка	12–13 січня	Костомарівка
22 листопада	Костюченків	17 січня	Вел. Антонівка
22 листопада	Твердомедівка	18 січня	Павлівка, х. Чехуна
22, 24 листопада	Блакитна	25 лютого	Шестерня
24 листопада	Марченків	26 лютого	Ново-Курське
25 листопада	Нова Павлівка	27 лютого	Андріївка
26 листопада	Калачева	28 лютого	Радичева (Дар)
27, 29, 30 листопада	Калужське	2, 8 березня	Трегубова, х. Лупирів
1 грудня	Федорівка	3 березня	Хвистунів
без дати	Таранова	9, 10, 11, 13 березня	Михайлівка
без дати	Пором «Скорий»		

неодмінну потребу «лозы» для «мужичья». Потім спитався, який це там «Степ» у Херсоні вийшов. Я сказав.

Хахламанія в моде!

Так би й ляснув по червоній пиці» [7, с. 117].

У щоденникових нотатках письменника знаходимо запис від 24.XI.1886 року (х. Марченків) про упорядкування нового збірника творів: «...казки переписувати скінчив – рукопис готовий для цензорського пера» [8]. Грінченкознавиця Антоніна Мовчун виявила у рукописі низку дат та населених пунктів, де автор зафіксував назви створених казок: 15.X. 1886 року, Таранова, 20.XI.1886 року, Таранова – «Снігурка»; 21.XI.1886 року, хутір Герра – «Калинова соплка», 22.XI.1886 року, Твердомедівка – «Дівчина Леся». Науковиця встановила назву збірника, до якого вони ввійшли: «Книга казок віршом», про що відомо з [3]. Видання здійснене у Львові (1894), перевидання – в Одесі (1895). Значний часовий відтинок між датою створення та роком видання книжки був обумовлений, за Петром Стебницьким, цензурними утисками: «...збірники народних казок – великі по 50 казок і маленькі по 6–7 казок заборонювано» [9, с. 16].

Подорожні нотатки Бориса Грінченка, зроблені ним 10.III.1887 р., відкривають таємницю створення циклу сонетів: «...пишу «Весняні сонети» і вже шестеро їх накидав на папір. Скільки усіх буде – не знаю, але ж думаю писати ще. Мені подобається сонетова форма – в її так гарно вкладається ліричне поривання. Але ж я боюсь, що або не допишу сонетів або напишу їх так погано, як не мусять вони бути написані. Тепер мені дещо в її подобається, хоча вони ще і не вироблені» [7, с. 116]. За Іриною Калениченко, твори згодом увійшли до поетичної збірки «Під хмарним небом», виданої у Львові (1893) [2, с. 4]. Тут же надрукована поезія «Нудьга» [10, с. 55–56], хоч дослідниця віднесла її до збірки «Нові пісні і думи В. Чайченка» (1887), що побачила світ у Києві. Проте її твердження про «автобіографічні рядки, що відбивають настрої автора перед від'їздом з Херсона. Ці рядки в наступних виданнях випущено: Боже, нудьга! Не дїждусь-дожидаюся, Поки втечу відділя...» [2, с. 4] – достовірне.

У книжці «Під хмарним небом» Василь Чайченко (псевдонім Бориса Грінченка) надрукував вірш «І згадальсь мені на чужині...», написаний 26.XI.1886 року в с. Калачева. Він звучить як поетичне відлуння його подорожнього запису: «Господи, як сумно, як неправильно усюди! І моя надія – послати до тебе листа – не справдилась: у Береднеговатому нема пошти. Куди не повернись, то усюди гарно.

І згадальсь мені на чужині...» [8].

Про редагування твору «Зрадник (легенда з далекого сходу)» довідуємося зі щоденникової нотатки від 25.II.1887 року, зробленої в с. Шестерні на Херсонщині: «Учора, як прийїхав, то переписав «Зрадника». Боже мій! Скільки ж там поганого, недоброго! Так би і кинув геть! Але ж не кину, поки не вироблю, або не впевнюсь, що виробити його не можна...» [7, с. 116]. Так що автор повсякчас удосконалював художні твори, що розкриває одну з таємниць його творчої лабораторії.

Висновки з дослідження і перспективи подальших пошуків у даному науковому напрямку. У 1980 р. ім'я Бориса Грінченка присвоєно бібліотеці № 13 у Херсоні, що відомо з [2, с. 4]. Через 42 роки більшість херсонців вимушено залишили рідне місто у зв'язку з агресією росії. Дехто з них осе-

лився в місті-герої Бучі. У Публічній бібліотеці вони разом із читачками-переселенками з Бердянська, Миколаєва та Малинського району Житомирщини ознайомилися з Грінченковим «Щоденником» (1886–1887), написаним на Херсонщині, протягом Національного тижня читання з 12 по 19 грудня 2022 р. У їхніх помислах знайшов відлуння прикінцевий запис автора від 9 березня 1887 р. (Михайлівка): «О, коли ж цей час буде, коли нарешті Прометей свої кайдани розіб'є і вб'є хижого птаха, що серце йому розриває, уб'є – і гордий, і могутній, поведе нас до безсмертя?! Коли?! Не знаю! Але моє серце каже мені, що буде цей час, буде!...» [7, с. 121]. Він виявився пророчим: ЗСУ звільнили окуповані Снігурівку (тепер Миколаївської області), Херсон та інші населені пункти, про які залишив згадки Борис Грінченко протягом 1886–1887 рр. Так що херсонський щоденник Великого Просвітника став джерелом пізнання особистості автора, його взаємодії з сучасниками-херсонцями.

Література:

1. Сфремов С. Борис Грінченко (Про життя його та діла). – Петербург : Друкарня Бр. В. та Т. Линників, 1913. 111 с.
2. Калениченко І. Б.Д. Грінченко у Херсоні. https://librari.kherson.ua/young/tavrica/grinchenco/grinchenco_1.htm
3. Мовчун А. Зібрання творів. Фольклористична спадщина. Кн. 2 / Б. Грінченко; Київ. ун-т ім. Б. Грінченка: упоряд. О. Бурко, А. Мовчун, В. Яременко; голова ред. ради, кер. проекту В. Огнев'юк; передм. комент., прим. А. Мовчун. – К. : [Київ. ун-т ім. Б. Грінченка], 2018. 545 с. : іл.
4. Коваленко Г. Лист Грінченка Б. від 3.XII.1899. НБУВ ІР. Ф. 134. Од. зб. 89.
5. Плевако М. Думки херсонців про Грінченка Бориса Дмитровича. НБУВ ІР. Ф. XXVII. Од. зб. 850.
6. Барабаш С. Бурко О. Дмитро Маркович, Борис Грінченко: життя на користь України // Закарпатські філологічні студії. № 20. Т. II. 2021. С. 94–98.
7. Погрібний А. Із щоденників Бориса Грінченка // Жовтень. 1970. № 1. С. 115–123.
8. Грінченко Б. Херсонський щоденник. НБУВ ІР. Ф. III. Од. зб. 42205.
9. Стебницький П. Борис Грінченко. Нарис його життя та діяльності. – К. : Час, 1920. 32 с.
10. Грінченко Б. Під хмарним небом. Львів, 1887. 222 с. <https://elib.nlu.org.ua/view.html?id=13708>

Burko O., Ivonchak N. Interpersonal interactions in the biography of Borys Hrinchenko (based on the material of his diaries 1886–1887, archive materials)

Summary. The article highlights the work of scientists from Borys Hrinchenko Kyiv University about the spiritual leader of the University in the exposition of his museum. A comparative analysis of the Kherson diary (1886–1887) of Borys Hrinchenko in a biographical and chronological dimension is presented. His letter (1899) to Hryhoriy Kovalenko about the circle of his contemporaries in Kherson, Mykola Plevak's memoirs about Borys Hrinchenko's characterization of citizens and their activities for the benefit of Ukraine, were put into scientific circulation. On their basis, the nickname of the well-known Enlightenment was revealed: "Don't touch me", and the information about the reasons that made him to leave the post of the statistician of the Kherson Zemstvo Administration was deepened. The were outlined the source of the title for literary almanac

"Step" (Kherson), and revealed the name of its initiator-publisher – O. Rusov. The algorithm for obtaining permission to publish the collection "Niva" was traced. The original title of the collection "Skladka" by Volodymyr Aleksandrov is recorded: "Chym bahati tym i radi". The Kherson addresses of Borys Hrinchenko, discovered by modern researchers Antonina Movchun and Iryna Kalenichenko, are presented. The article highlights Antonina Movchun's research on establishing the name of the collection, which included fairy tales created in the Kherson – "Book of Fairy Tales

in Verse" (1894). Iryna Kalenichenko's statement about the title of the collection of poems, which included the poem "Boredom" from the Kherson period, has been refuted. Attention was drawn to the familiarization of resettled readers from Kherson, Berdyansk, Mykolaiv and Malinsky district of Zhytomyr region with Hrinchenko's "Diary" during the National Reading Week from December 12 to 19, 2022 in the Public Library of the hero city Bucha.

Key words: address, Borys Hrinchenko, Bucha, letter, National Reading Week, memories, Kherson people, diary.

*Zhornokuy U. V.,
Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor at the Department of Philosophy of Foreign Languages and Social
and Humanitarian Disciplines
Kiev University of Intellectual Property and Law
National University "Odessa Law academy"*

*Zakhutska O. V.,
Doctor of Humanities in the field of Linguistics, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Foreign Philology and Translation
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine*

SYSTEM OF CHARACTERS IN THE NOVELLA “LUST, CAUTION” BY EILEEN CHANG

Summary. The article deals with the characteristics of female and male characters in the novella «Lust, Caution» by Eileen Chang who is one of the brightest women writers of modern Chinese literature. However, she spent most of her life in the United States, outside her native country. It is observed that there is a deconstruction of the established notion of the category of gender on the example of the main characters – Chia-chih and Mr. Yee – with the shift of the vector of the active figure of his life from man to woman. Except especially skillful realisation of the artistic and aesthetic goal, Eileen Chang manages to convey the didactic and patriotic goal, as well as to sketch the socio-political sentiment of contemporary China, and depict the features of postcolonial consciousness, which is also described in opposition to the national consciousness.

All the pre-dominant features of Eileen Chang's early prose, mentioned by researchers of the writer's work, can be traced in the analysed novella “Lust, Caution”, expressed through critical reflections on politics, and detailed study of betrayal and, finally, death. We have also analysed the peculiarities of the problem of commercialization of category of feelings as prose works by Eileen Chang pre-dominant feature. The category of eros in the novella “Lust, Caution” is expressed through the concept of power and through the appeal to the phenomenon of polygamy.

There is a certain evolution in the reproduction of Chia-chih's feelings throughout the work, from practical calculation to the manifestation of love ready for self-sacrifice. Thus, the novella's title may be interpreted in two ways, which are both symbolically depicted in the plot of the analysed work.

Key words: female / male character, category, commercialization of feelings, eros, novella, postcolonial consciousness.

Introduction. Eileen Chang has never been a productive writer, and has written only a few works during the last thirty years of her career. As for the analysed novella “Lust, Caution”, its first version was written in the 1950s, but only in 1977 it was published. It's import to mention, that the plot of the analysed work is “allegedly based on the real story of a female spy Zheng Pingru (1918–1940)” [1], but among researchers of the writer's work there is an opinion about the key role of biographical subtext in the novella: Eileen Chang was Hu Lancheng's wife (1905–1981), who was a “brilliant

intellectual and at the same time a collaborator of the puppet regime” [1], namely the Japanese-controlled Chinese government of that period.

The main female protagonist of the novella “Lust, Caution” is a young student Chia-chih Wong who appears to be a talented actress not only in the theater, but she also masterly uses her acting skills outside its walls, which allows her to “perform stage role” perfectly in the insidious spy group in Shanghai during the II World War by sacrificing her own life. However, paradoxically during her final “production”, which is the last plot scene of the analysed novella, the heroine seems to find her true “self”. The analysed creative work by Eileen Chang is, in fact, a kind of study of the feelings' evolution of the characters from the moment of acquaintance to the immediate plot.

Analysis of the recent research works. Unfortunately, the number of works on Chinese studies in the domestic scientific field is not numerous. Among literary studies, the most represented are retrospective studies: the problem of literature periodization, characteristic genres and genus features of the works of certain iconic writers in the context of a particular literary direction. Among the domestic works it is worth mentioning the translations and scientific research of V. Urusov [2; 3; 4], N. Isayeva [5; 6]. The latter was one of the first in Ukrainian literary criticism to analyse Chinese women's prose of the twentieth century, examining in detail not only the problem of gender, but also the ethno-national features of Chinese artistic discourse. N. Isayeva in the monograph “Chinese Women's Prose: Revision of the Canon” and in several investigations turned to the analysis of Chang Eileen's work, but a separate study on the novella “Lust, Caution” has not yet been presented, which emphasizes the relevance and novelty of the chosen topic. Moreover, the work itself has not yet been translated into Ukrainian, but we believe that this novella is one of the key works in the context of analysis of the writer's idiosyncrasy peculiarities of the “Chinese” period of her work (before moving to the United States of America) and to highlight the commercialization of the category of feelings.

A lot of European and American literary critics (especially Qu L. [7]) who have studied Chang Eileen's creative works are increasingly highlighting the above-mentioned issue of commercializing the category of feelings as a pre-dominant

feature of the writer's prose works: "Human relationship in Zhang's¹ world is essentially commercial, in the sense that it is dominated by interest calculation and exchange" [8]. Secondly, problem of the emotional devastation of female characters as a thorough detail of many creative works by Eileen Chang also appears to be a popular subject of analysis by many researchers. "By exploring the affective structure of desolation, the author argues desolation assumes natural value by building fatalism into its structure as a natural principle. In doing so, Zhang's aesthetics of desolation presents itself as a petty bourgeois construction for consumption" [8].

Statement of the main problem. The combination of Chinese and European elements characterizes the prose works by Eileen Chang as a unique phenomenon of that time, especially due to inherent closeness from world literary trends of the Chinese literature to that period. The writer recorded on the pages of her large and small prose works "the disappearing history of the semi-colonial metropolis"² [9, p. 101]. The atmosphere of Shanghai (and sometimes Hong Kong) has made a significant influence on the formation of idiosyncrasy in particular and the creative works by Eileen Chang in general. Her characters are, as a rule, simple citizens who lived next to the analysed author herself. Most often, autobiographical details can be traced on the example of female images: "The pages of the creative works³ unfold stories about the new women of China in the first half of the twentieth century" [2, p. 101].

The twentieth century in China is characterized by a rethinking of traditional values, which were based on the principle of "believe and love antiquity" and the Taoist principle of action [2, p. 135–136] as a result of various socio-political and cultural-historical processes and events that took place during that period. New plots and images appear in the literature, uncharacteristic of previous epochs, and traditional ones began to be considered in hitherto uncharacteristic contexts. This is confirmed by the image of the main character Chia-chih from the novella "Lust, Caution" by Eileen Chang, in which the author describes a woman, destroying the traditional image of a rational / active man and emotional / passive woman, thus questioning established stereotypes about gender and its self-discovery. It is noteworthy that the ideas expressed by Eileen Chang in the analysed novella are consistent with many national European literatures of the twentieth century.

The protagonist of the novella "Lust, Caution" is a young patriotic student who was tasked with "gaining trust" to become the mistress of the country's traitor, Mr. Yee, who was a high-ranking official in the Japanese-controlled Chinese government. Due to the conscious desire to take an active part in the socio-political processes of the country, first of all, and taking into account the adventurous spirit of her youth ("Youth dreamed of adventure", "Darkness outside the window was full of bright neon signs" and "intoxicated a sense of lightness" [10]) Chia-chih appears as an active woman-creator of her life who in a relationship with her lover is guided solely by cold mind and by the idea of achieving material benefit from these relationships. In this perspective, we believe that Eileen Chang is an innovator in the sense of portraying

a woman who was able to realise herself outside of family life as an exclusively female type of existence.

In addition to the artistic and aesthetic goal, the writer through her main character, although cursory, but manages to depict the didactic and patriotic goal, which is aptly conveyed by the following quote: "They were outraged by how indifferent the locals were to the situation in the country" [10]. The above mentioned problem clearly demonstrates two different visions of the Chinese who came to power. In our opinion, Hong Kong's passivity is mostly historically motivated, as this city has long been a colony, which in fact explains to some extent the lack of an active position in defending the national idea, as well as such behavior was a result of decades of colonial consciousness.

In the novella "Lust, Caution" the writer pays special attention not so much to the depiction of general socio-political processes, not so much to detailing the life realities of the individual, as to his / her feelings. The chosen first-person narrative is of two-vector direction: the conditional first part is a long story provided by Chia-chih, and the second one is a novella of post-culminating events by Mr. Yee. It is the unfolding of the plot and the selected narrative models that are consonant with the title of the novella, where the indication of categories, namely, lust and caution, is expressed as the essential characteristics of both sexes (according to the traditional bust division).

The novella's title may be interpreted in two ways, which are both symbolically depicted in the plot of the analysed work. Firstly, as we have already mentioned, in the way of being two opposing concepts to each other: the natural human urge for both lust (here, foremost, we mean, desire), and the caution that comes with being a part of particular social unit). Secondly, the title "Lust, Caution" may also be read as "coloured ring". Thus the ring is a symbolic detail that the Eileen Chang skillfully uses in the plot of the work with the purpose of deeper characterization of her main heroine.

In order to gain sexual experience and better fulfill the task, the heroine had a sexual relationship with Leung Yeun-sang (one of the male characters, who was also a member of the spy organization depicted in the analysed novella), which justifies the desire to achieve a certain patriotic goal. Thus, the plot of seduction of a married man acquires a new sound. Chia-chih's self-sacrifice in this regard and the realisation of what awaits her after the rescue of Mr. Yee is to some extent consistent with the ideas of heroism of women in British and American literature proposed by K. Pope and K. Pearson⁴.

The category of eros in the novella "Lust, Caution" is expressed through the concept of power and through the appeal to the phenomenon of polygamy (here it is worth mentioning the concept of "younger wife" – both, "younger" in age and in conditional status), common in China.

The British say that category of power is one of the strongest means of increasing sexual desire, and we trace a similar motive in the analysed novella "Lust, Caution". Chia-chih did not know whether it was true or not, but she already felt that she became dependent on Mr. Yee. We believe that the fact that he belonged to the political elite at the time also played a key role to express the category of sexual desire.

¹ In our article we use the most common spelling of the analysed author's surname. However, there are other possible variants in the translational tradition, like the mentioned one.

² Translation from original Ukrainian or Russian quotes into English here and hereafter is ours – Uliana Zhornokui, Oksana Zakhutska.

³ Written by Chang Eileen – U. Zh., O. Z.

⁴ We would like to emphasize the concept of 12 archetypes developed by Keroll Pearson in "Awakening the Heroes Within: Twelve Archetypes to Help Us Find Ourselves and Transform Our World", as we think it is important not only to look at the external, often imitative, side of each archetype, but also to understand the deep motives of each archetype.

As it's believed that the path to a man's heart is through the stomach, the path to a woman's heart is through sexual pleasure. This statement is attributed to a Chinese scholar, an expert in English during the times of the formation of the Chinese Democratic Republic. His name is unlikely to be remembered by Chia-chih now, but she remembers well how he, trying to defend polygamy in China, once said: "You always have several cups for one teapot, have you ever seen a teapot with only one cup?" [10].

Each writer, realising a certain artistic idea, purposefully selects words, syntactic structures, turns to phonetic means, makes them aesthetically and artistically significant in a particular text and context, which in turn actualises their connotative content and artistic meaning [11, p. 2]. It is well known that in Chinese, one of the means of syntactic expression is structures with emotional and evaluative meaning. These include some constructions that, expressing logical and semantic relations, "convey additional emotional and evaluative connections" [11, p. 3]. It is through the use of different language levels that Eileen Chang manages to portray her main character Chia-chih as a controversial figure in terms of expression and self-awareness of her feelings for Mr. Yee. "Who but him, a special service officer, knows that a smart rabbit digs three minks, as it is always important to leave something for a rainy day. He needs to believe her, because they always met where he says, and now he needs to agree to go where she says" [10].

There is a certain evolution in the reproduction of Chia-chih's feelings throughout the work, from practical calculation to the manifestation of love ready for self-sacrifice. First, she positions herself as an actress who "plays a role, but no one knows about it, so it is unlikely she will become famous ..." [10], and she does not hide the desire to gain material benefits from this situation. The girl perceives the acquaintance and further maintenance of relations with Mr. Yee as a performance on the stage (although the situation itself was conceived as a production), in which, in her opinion, Chia-chih was able to achieve a kind of real success. Although the set goal – seduction of an official – was achieved, "she left the stage, but has not yet washed off her makeup; she still felt the attention of the public; she wanted to continue, longed to return to the stage" [10]. The last image sounds quite symbolic, because it was there, "on stage", where she was able to feel real feelings for Mr. Yee, although a traitor. By the way, pursuing a very important goal – to preserve their dignity, even in the climactic scene, when Chia-chih and Mr. Yee were choosing a ring in a jewelry store, she skillfully manages to perform this episode as if he wanted to buy it himself, not her hidden hints pushed him to do so.

All the pre-dominant features of Eileen Chang's early prose (namely, a detailed study of human shortcomings, stylized portraits of the Chinese, highlighting typical national features etc.), often mentioned by researchers of the writer's work, can be traced in the analysed novella "Lust, Caution", expressed through critical reflections on politics, and detailed study of betrayal and, finally, death.

In the process of characterization of her heroine in the analysed novella, Eileen Chang emphasizes the features that are primary in the perception of Chinese women by patriarchal society. Repeatedly, for example, the work emphasizes the importance of correct posture for a woman: "Mrs. Yee was rather a plump woman, nevertheless perfectly kept the posture" [10], or "She knew he was looking

at her, and holding as gracefully as possible, entered the open glass door in front of her" [10]. Also, men at the expense of women, wives or mistresses, try to compensate for their own shortcomings, which aptly emphasizes the main character of the analysed novella "Lust, Caution". Chia-chih has long noticed that tall men prefer short women, and vice versa, "as if trying to rise themselves with the help of a woman in the eyes of others" [10], so for meetings with Mr. Yee the girl wore heels. Separately we would like to note another characteristic of Chinese culture: women in China after marriage do not take the name of the husband, only in the process of communication, addressing the married woman, people call the name of the husband.

Characteristically, the writer depicts her characters without unnecessary "ornaments", without excessive idealization, creating the most realistic images. For example, Mrs. Yee's guests, who have traditionally gathered in their mahjong room, are portrayed primarily as materially interested, which is what motivates Eileen Chang to choose a leading detail in order to portray them: "That is why the wives of high-ranking officials from the Wang Qingwei's administration simply could not help but have such capes in their wardrobes. Probably, this fashion came from the south-west, from Chongqing because that's where black capes were considered the pinnacle of taste and sophistication" [10]. Recalling in the introductory part of "Lust, Caution" about the mentioned fashionable accessory, the writer uses it in the plot outline of the work as a metonymic way of naming female characters (such as "one of the black capes", "cape sitting at the other end of the table", etc.).

Conclusions and prospects for further research. In our opinion, the analysed Eileen Chang's novella through the prism of female images clearly demonstrates the desire of Chinese literature of that time to achieve pluralism, which eventually led to the formation of Chinese literature into a multipolar structure (according to term used by V. Urusov [2]).

It is important to note that the descriptions of representatives of other peoples who lived in China at that time create a semantically interesting picture in the context of imagology with different from the Eurocentric cultures features of characterization. The most expressive image of the Other in Eileen Chang's novella "Lust, Caution" is written on the example of a Hindu salesman from a jewelry store: "This man's face was black as coal and his nose was fleshy, with large nostrils" [10]. This type of nose is called "lion's" by the Chinese. In general, this character is portrayed quite neutrally, although the type of activity – fishing for jewelry during the war – is an example of negative socio-economic processes. We believe that the vector of depicting the image of the Other in the analysed work is directly related to the historical circumstances and peculiarities of China's relations with neighboring countries. For example, the image of the Japanese in the analysed novella, although cursory, but with a pronounced negative connotation.

References:

1. Wang D. Der-wei. Eileen Chang and Lust, Caution. *Focus Features*. 19.05.2008. URL: https://www.focusfeatures.com/article/eileen_chang_and_lust_caution (accessed 19.09.2022).
2. Урусов В. Соціальні трансформації та літературні процеси в Китаї 80-90-х років XX століття. *Китайська цивілізація: традиції та сучасність* : Зб. ст. Київ, 2009. С. 135-142. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/31333/22-Urusov-NEW.pdf?sequence=3> (дата звернення: 24.09.2022).

3. Чжан Ан. «Релігія китайців»: (Частина перша) / Пер. з кит. В. Урусова. *Китаєзнавчі дослідження : збірка наукових праць*. Том 1, 2011. С. 111–115.
4. Чжан А. «Релігія китайців»: (Частина друга) / Пер. з кит. В. Урусова. *Китаєзнавчі дослідження : збірка наукових праць*. Том 2, 2011. С. 116–124.
5. Ісаєва Н.С. Китайська жіноча проза: ревізія канону : монографія. Київ : Логос, 2017. 415 с.
6. Ісаєва Н.С. Жіночий дискурс традиційних образів української і китайської прози постмодерного періоду. *Літературознавчі студії : зб. наук. пр.* Київ, 2010. Вип. 29. С. 166–173.
7. Qu L. Writing, Rewriting, and Miswriting: Eileen Chang's Late Style Against the Grain. *Comparative Literature and Culture*. №21 (6), 2019. URL: <https://doi.org/10.7771/1481-4374.3305> (accessed 19.09.2022).
8. Zou L. The Commercialization of Emotions in Zhang Ailing's Fiction. *Cambridge University Press* (online). 23.02.2011. URL: <https://www.cambridge.org/core/journals/journal-of-asian-studies/article/abs/commercialization-of-emotions-in-zhang-ailings-fiction/891A5468EA4AF66AC010039322BD38DF> (accessed 19.09.2022).
9. Куприянова Ю.А. Образ новой женщины Китая середины XX века в произведениях Чжан Айлин. *Вестник Санкт-Петербургского университета : Востоковедение и африканистика*. 2014 (4). С. 100–107. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/obraz-novoy-zhenschiny-kitaya-serediny-xx-veka-v-proizvedeniyah-chzhan-aylin/viewer> (дата звернення: 24.09.2022).
10. Чжан А. Чувства, разум / Пер. с китайского А. Терещенко. URL: <http://sanwen.ru/2012/05/01/chzhan-ajlin-chuvstva-razum-pervaya-chast/> (дата звернення: 17.09.2022).
11. Климас Т.А., Болелая А.Н. Идиостиль Чжан Айлин как пример реализации коммуникативно-эстетической функции в литературнохудожественном стиле китайского языка. *Россия и Китай: аспекты взаимодействия и взаимовлияния : материалы V Междунар. заочной науч.-практ. конф., посвященной 25-летию отделения китайского языка в БГУ*. Благовещенск, 2013. С. 53–57. URL: <https://www.academia.edu/6379135> (дата звернення: 24.09.2022).

Жорнокуй У. В., Захуцька О. В. Система образів в оповіданні Чжан Айлін «Почуття, розум»

Анотація. У статті проаналізовано характерні особливості жіночих і чоловічих персонажів у оповіданні «Почуття, розум» Чжан Айлін – однієї із найяскравіших жінок-письменниць нової літератури Китаю, яка більшу частину свого життя провела за межами рідної країни, у США. Простежено, що відбувається деконструкція усталеного уявлення про категорію статі на прикладі головних героїв – Цзянчи та пана І – зі зміщенням вектору активного діяча свого життя від чоловіка до жінки. Окрім майстерної реалізації художньо-естетичної цілі, Чжан Айлін вдається передати й дидактично-патріотичну ціль, а також штрихово змалювати суспільно-політичні настрої тодішнього Китаю й відтворити особливості постколоніальної свідомості, яка зображається у певній опозиції до національної ідентифікації.

Серед характерних для ранньої прози Чжан Айлін рис, що виділяють дослідники творчості письменниці, більшість було простежено в аналізованому оповіданні «Почуття, розум», де вони виражені через критичні роздуми про політику та детальне вивчення категорій зради і, нарешті, смерті. Також проаналізовано особливості відтворення проблеми комерціалізації категорії почуттів як домінантної риси прозових творів цієї китайської письменниці. Категорія еросу в оповіданні «Почуття, розум» виражена через поняття влади та через звернення до явища полігамії.

Простежено й певну еволюцію у відтворенні почуттів Цзянчи протягом усього твору – від практичного розрахунку до прояву любові, готової до самопожертви. Таким чином, назву оповідання можна тлумачити у двох напрямках дwoяко, обидва з яких символічно відтворені в сюжеті аналізованого твору.

Ключові слова: жіночий/чоловічий персонаж, категорія, комерціалізація почуттів, ерос, оповідання, постколоніальна свідомість.

*Журба С. С.,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української та зарубіжної літератур
Криворізького державного педагогічного університету*

«ПИШІТЬ ЛИСТИ ЧОРНИЛОМ І ДУМКАМИ»: ЕПІСТОЛЯРНА ФОРМА ТВОРУ «ОСКАР І РОЖЕВА ПАНІ» ЕРІКА-ЕММАНЮЕЛЯ ШМІТТА

Анотація. У статті проаналізовано художню інтерпретацію епістолярної форми твору сучасного французького письменника Еріка-Емманюеля Шмітта «Оскар і Рожева пані». Основну увагу зосереджено на поєднанні форми листа та жанру роману, що визначило архітектуру твору – роман у листах. Мета дослідження – простежити структурно-композиційні особливості твору, авторське поєднання різножанрових елементів, своєрідність оповідної манери, відтворення внутрішнього світу героя в творі «Оскар і Рожева пані». Для реалізації мети було використано історико-літературний, текстологічний методи, психологічний аналіз тексту.

Вказано, що листи, написані від імені десятирічного онкохворого Оскара до Бога в творі Еріка-Емманюеля Шмітта стають засобом розвитку сюжету, прийомом розкриття образів. Особливістю композиційної побудови роману є узгодженість між формою та змістом – взаєморецепція між адресатом та адресантом прочитується на духовному рівні. Тип оповіді має монологічний характер викладу, листи написані одним адресатом, з використанням діалогів та невластивої прямої мови. Суб'єктивність оповіді, невимушена форма викладу, сповідальність, дитяча безпосередність, достовірність підкреслюють правдивість зображуваного. Результати дослідження показали, що листування як епістолярний жанр характеризується складовими: звертання, розповідь про події, побажання, прохання, запитання, підпис, що реалізовані в структурі твору письменника.

Авторська інтерпретація теми онкохворих дітей, життя і смерті розглядається на філософському рівні розуміння людської природи. Образ головного героя в творі розкривається через роздуми, почуття, емоції, вчинки, мову. Епістолярна манера оповіді змінює акценти із зовнішнього на внутрішнє зображення, відбувається звернення до психіки героя, аналізу його думок. Роман «Оскар і Рожева пані» Еріка-Емманюеля Шмітта можна визначити як екзистенційно-психологічний, структура якого втілюється через форму «роман у листах», сприяє розкриттю основної ідеї твору.

Ключові слова: епістолярна форма, лист, роман у листах, адресант, психологізм, Ерік-Емманюель Шмітт.

Постановка проблеми. У сучасному глобалізованому світі листи, написані від руки, є рідкісним явищем. Доба інтернет-технологій сприяє розвитку електронного листування, адже цифрові технології (комп'ютери, мобільні телефони) дозволили пересилати дані різного змісту, а швидкість інтернету дає змогу доставити їх в будь-яку точку світу за лічені секунди. Більшість сучасних людей, спілкуючись в інтернет-мережі

пишуть короткі тексти, часто замінюють слова смайлами (emoji).

Листи сприяють відчитуванню не тільки певної інформації, але й настроїв, почуттів, роздумів адресанта, найпоетаємніших бажань, романтичних і трагічних історій. У листах адресант висловлює власні емоції, душевні переживання, що дозволяє вказати на психологізм та інтимність епістолярію. Епістолярна форма є одним із принципів архітектури тексту, коли лист вписаний у структуру романів, повістей, малих оповідних жанрів: оповідань, новел. Літературознавець В. Кузьменко під «епістолярною формою» розуміє «художні твори різних жанрів, написані у вигляді листування персонажів між собою, або в яких форма листа чи послання використовується як творчий прийом» [1, с. 48]. Епістолярний роман або роман у листах – твір, що складається з одного або декількох листів, написаних адресату(ам). Виразальними особливостями епістолярного жанру є «експресивність мови й стилю, настанова на інтимність, орієнтація на конкретного адресата, довірча інтонація, внутрішній драматизм і психологізм» [1, с. 15]. Епістолярність відкриває нові смислові площини, особливості авторської інтерпретації зображуваного.

Лист як епістолярний жанр в світовій літературі визначає метажанрову історію, означену модифікаціями. Зароджуючись в античності, епістолярна форма набуває свого розквіту в добу сентименталізму, і в наш час не втрачає актуальності в літературі. У Франції XVIII століття жанрові можливості епістолярної літератури використовували Шарль Луї де Монтеск'є «Перські листи», Філіп Брідар де ла Гард «Листи Терези», Жан-Жак Руссо «Юлія, або Нова Елоїза», Шодерло де Лакло «Небезпечні зв'язки». У німецькій літературі романтизму популярним став роман у листах «Страждання юного Вертера» Йоганна Вольфганга Гете. Стилїстика листування використовується в сучасній зарубіжній епіці: Януш Леон Вишневський «С@мтність у мережі», «На face із сином», Деніел Кіз «Квіти для Елджернона», Юстейн Гордер «Помаранчева дівчинка», Джонатан Сафран Фоера «Всьо ясно», Сесілія Ахерн «P.S. Я люблю тебе». Інтернет-романом, листування якого відбувається тільки за допомогою електронної пошти є «Серце Вольтера» пуерто-ріканського письменника Луїса Лопеса Ньєвеса. Експериментування з структурою тексту надає твору поліфонічності звучання, символічності, притчевої алегоричності та стає для автора формою вираження філософського, сакрального, морально-етичного змісту. Художня тканина твору французького письменника Еріка-Емманюеля Шмітта «Оскар і Рожева пані» позначена композиційними, змістовими, тематичними,

стилістичними, комунікативними особливостями, що характерні для епістолярного жанру.

Аналіз останніх досліджень. Творчість Еріка-Емманюеля Шмітта в сучасному літературознавчому дискурсі стала об'єктом досліджень Т. Бовсунівської, А. Білас, С. Васильєва, М. Логвиненко, О. Чаплінської, Н. Яременко та інших. У працях науковців зосереджено увагу на аналізі концептосфери в «Циклі Незримого», проблемі особистості, ролі дитинства, сприйнятті релігії, філософії життя й смерті. Твори Еріка-Емманюеля Шмітта екранізовані, що дозволило критикам вказати на їх інтерпретацію режисерами. Прочитання творів письменника, зокрема «Оскар і Рожева Пані» на основі психоаналізу Франсуази Дольто здійснив А. Вереймова [2]. Питання наратології та архітектоники твору залишається поза увагою дослідників, що визначило актуальність роботи. **Мета статті** – простежити структурно-композиційні особливості твору «Оскар і Рожева пані» Еріка-Емманюеля Шмітта, тип оповіді, основні мотиви та виявити їх смислове навантаження. Художня інтерпретація внутрішнього світу онкохворої дитини, її почуттів, думок, дозволяє вказати на наративність, авторську рецепцію, наповнення твору новими смислами.

Виклад основного матеріалу. Ерік-Емманюель Шмітт у творах, які входять до «Циклу незримого» («Le cycle de l'Invisible») осмислює основні релігії світу: тибетський буддизм («Міларепа» («*Milarepa*»), 1997), суфійський іслам («Пан Ібрагім і квіти Корану» («*Monsieur Ibrahim et les fleurs du Coran*»), 2001), християнство («Оскар і Рожева пані» («*Oscar et la dame rose*»), 2002), іудаїзм («Дитя Ноя» («*L'enfant de Noé*»), 2003), дзен-буддизм («Сумо, який не хотів товстіти» («*Le Sumo qui ne pouvait pas grossir*»), 2009), конфуціанство («Десять дітей, яких не було у пані Мінг» («*Les dix enfants que Mme Ming n'a jamais eus*»), 2012). Роман «Оскар і Рожева пані» присвячено акторці Даніель Дар'є, яку дуже поважав письменник (фільми з її участю любила бабуся Е.-Е. Шмітта), і саме вона грала Рожеву пані в кінострічці за сценарієм автора. Письменник акцентує увагу на філософських проблемах, що турбують людство – сенс буття, життя і смерть, відношення до Бога. Ерік-Емманюель Шмітт, як і Ерік Сігел, Йоанна Ягелло, звертається до тем, табуйованих у літературі – онкохвороби, психічні хвороби, наркоманія тощо. Від хвороби на рак помирає героїня твору американського письменника Еріка Сігела «Історія одного кохання».

Епістолярна форма є композиційним принципом організації текстової структури твору «Оскар і Рожева Пані». Форма визначила архітектонику твору: 14 листів написані до одного адресата: 13 – писав Оскар, останній – Бабця-Ружа, в якому повідомляє про смерть хлопчика. Листи дозволили авторові розкрити характер героя, психологічну мотивацію його вчинків, стосунки з батьками. Суб'єктивність оповіді, невимущена форма викладу, сповідальність, достовірність підкреслюють правдивість зображуваного. Форму і змістове наповнення листів, написаних від імені персонажа, визначають стилістика мови та власне зацікавлення адресата. Листування – це комунікативний процес, в якому відбувається взаєморецепція співрозмовників. Епістолярний стиль художнього тексту характеризується роллю адресата та адресанта, поєднанням діалогу та монологу, дотриманням мовного етикету, усно-розмовної або книжно-писемної мови. Дослідниця О. Рогоза залежно від «кількості персонажів епістолярного роману, які перебувають у ситуації епістолярної комунікації» виділяє «монофонічні епістолярні романи, романи

з діалогом голосів та поліфонічні романи, які, в свою чергу, поділяються на романи з відносинами “трикутника” та власне поліфонічні епістолярні романи» [3, с. 9]. «Оскар і Рожева пані» має монологічний характер, оскільки представлені листи одного персонажа, який надсилає їх постійному адресату. Від взаємин адресата й адресанта залежить природа листування. Бога хлопчик спочатку не сприймає серйозно, але поступово змінюється відношення Оскара і Господь стає довіреною особою. Поради Бабці-Ружі щодо написання листів досить слухні, бо саме вона допомагає Оскару гідно прожити останні дні життя. Жінка радить написати листа до Бога, бо він виконує не матеріальні бажання, а духовні. Бабця-Ружа наголошує, що прохання до Бога має носити духовний характер і тільки одне в день: «Щоразу як ти віритимеш у нього, його існування ставатиме вірогіднішим...» [4, с. 10]. Епістолярна манера оповіді змінює акценти із зовнішнього на внутрішнє зображення, відбувається звернення до психіки героя, аналізу його думок. Демонструючи рух душевного життя Оскара, автор відтворює генезис поглядів та почуттів. Структура роману сприяє проявленню рецепції наратора та реципієнта, увиразненню ідеї сакральності. Епістолярна манера відповідає принципам психологічного роману.

На думку французького дослідника Л. Версіні (L. Versini) традиційна «поетика листа узгоджується з ораторським мистецтвом: лист, як і мова, повинен включати привітання, доброзичливе послання, розповідь, прохання, висновок» [5, с. 48]. Стандартизовані звертання до адресата, викладення змісту від першої особи, розповідь про найважливіші події, побажання, прохання, запитання, підпис і поскриптум – основні компоненти листа. У творі Еріка-Емманюеля Шмітта такі звертання починаються однаково: «Дорогий Боже!», і задають тон викладу. Підпис адресанта незмінний: «До завтра, цілую, Оскар» – свідчить про довіру та певну фамільярність. Сфера особистісного спілкування, встановлення контакту за допомогою листа дозволяють декретувати письмову комунікацію, реалізувати когнітивну та емотивну функції мовлення. Оповідач епістолярного твору – це гомодієгетичний наратор у теперішньому часі. Категорія часу «нівелює різницю між героєм, який проживає свою історію, та героєм, який її розповідає» [3, с. 8].

Епістолярна форма прозових творів має хронологічне розташування, послідовність зображених подій, комунікацію (відношення між адресатом та адресантом), загальну структуру, директивну спрямованість, виклад від першої особи. Композиційна структура листування визначається тематичними зв'язками, кожен наступний лист продовжує тему попереднього. Суб'єктивна форма детермінована приватним спілкуванням тут і зараз. Час написання – це два тижні до Нового року – з 18 по 31 грудня, хоч дата не вказується (у другому листі в розмові хлопчика з Бабцею-Ружею згадується 19 грудня). Цей період у творі вибраний не випадково, адже Рожева пані розповідає притчу (відчутна алюзія на образ Шехерезади): «У моїй країні <...> існує легенда, яка стверджує, що протягом дванадцяти останніх днів року ми можемо спрогнозувати погоду на дванадцять місяців наступного року. Треба спостерігати за кожним днем, щоб отримати картину місяця в мініатюрі. 19 грудня характеризуватиме січень, 20 – лютий, і так далі, аж до 31 грудня, яке передвічатиме грудень наступного року... Так каже легенда. Легенда про дванадцять чародійних днів. Я хочу, щоб ми з тобою зіграли в неї. Особливо ти. Від сьогодні ти спостерігатимеш за кожним днем, кажучи собі, що цей день

дорівнює десятиєм рокум» [4, с. 15]. Символічність та сакральність розповіді трансформуються в текстах листів через «дорослішання» Оскара та філософічність сприйняття світу. Пишучи послання, Оскар усвідомлює, що в його адресата немає адреси, тому постійно запитує про це: *«P.S. Я не знаю твоєї адреси: як мені бути?»* Такі постскрипти наявні у дев'яти листах. Письменник у творі дотримується структурних компонентів епістолярного жанру, не вказуючи тільки дату і місце послань (воно незмінне і відоме – лікарня для онкохворих).

Безпосередність «спілкування» десятирічного Оскара визначає «тон» листа, який подекуди змінюється на фамільярний. Пишучи першого листа до Бога, хлопчик переповідає йому розмову з Бабцею-Ружею, і ставить єдине, важливе для нього питання: *«Я одужаю?»* [4, с. 22]. Відповідь приходиться швидше, ніж Оскар усвідомив це, що викликає захоплення: *«Ти дуже крутий. Ти дав відповідь на запитання раніше, ніж я відправив листа. Як це в тебе вийшло?»* [4, с. 24]. Підслухавши розмову лікаря Дюссельдорфа і батьків, він дізнався, що жити залишилося 14 днів. Відповіді Бога наявні в знаках, які подає хлопчику (Бог не пише листи, що природньо). Тут слід говорити про «епістолярну контактність» (В. Кузьменко), взаєморецепцію, в даному творі прописану в листах на духовному рівні. Листи є засобом «заочного» спілкування Оскара і Бога з приводу хвороби і наповнені сакральним змістом. Послання до Господа називають молитвою, а листи хлопчика – це інтимне спілкування з Отцем Небесним, прагнення зрозуміти і пізнати світ.

Безпосередність, комунікабельність, дитяча відвертість та щирість проявляються в першому листі хлопчика: *«Мене звуть Оскар, мені десять років, я підпалив kota, собаку, будинок (здається, навіть підсмажив червоних рибок), це мій перший лист до тебе, бо досі мені бракувало часу через навчання»* [4, с. 5]. Говорячи про себе з гумором (*«Мене звуть Яйцеголовий»* [4, с. 5].), все ж прагне зацікавити Господа своєю персоною. Оскар не хоче прибрхувати, адже помічає, що так робить медперсонал у лікарні, так роблять батьки: *«Якщо в лікарні вимовити слово «помирати», ніхто тебе не почує. Можеш бути певним – заляже пауза, і розмова перейде на іншу тему. Я провів цей тест з усіма. За винятком Бабиці-Ружі»* [4, с. 12]. Жінка завойовує довіру своєю правдивістю, чесністю. З цього моменту починається філософський діалог Мудрості: хлопчик, розмірковуючи над проблемами життя, смерті, віри, Бога, ділиться своїми спостереженнями з Рожевою паненою.

Тематика листів Оскара різноманітна: особисті переживання, дії його рідних, вчинки та хвороби дітей у лікарні тощо. Повідомлення наповнені роздумами про життя і смерть, мають не тільки родинно-побутовий характер, але й розкривають особу автора, його осмислення загальнолюдських цінностей, виконують пізнавальну функцію, наповнені оцінками. Морально-етична парадигма листів увиразнює філософсько-релігійний зміст, адже пізнання Бога і сприйняття його Оскаром змінюється. Кожен з листів Оскара – це закінчена історія реального дня та уявного десятиліття життя. Переповідаючи події одного дня, він співвідносить їх з майбутнім, доживаючи в листах до 110 років. Подарована Бабцею-Ружею різдвяна квітка стає метафорою життя Оскара, бо ця рослина живе тільки один день. Важливим у листуванні є подвійність висловлювання, оскільки відбувається взаємодія між персонажами, між автором та реципієнтом, завдяки яким розкривається

смісл авторських інтенцій. Прикладом може служити епізод, коли Бабця-Ружа розповідає про бій проти суперниці, прозваної «вугрем рингу», яка вислизала з рук, бо тіло натерте олією. В цей же час Оскар дізнається про те, що батьки знають про його смерть і не наважилися поговорити з ним. Правда ніби вислизає в нього з рук. Кожен лист-десятиліття життя Оскара вражає не тільки сповідальністю, але й думками, зростанням, усвідомленням свого дорослішання.

Мовлення персонажа «виконує подвійну функцію: з одного боку, воно виступає засобом розкриття образу героя через самоаналіз персонажа, мотивацію вчинків тощо, з іншого, – як мовний узус персонажа, його індивідуальні мовні навички, що, відповідно, свідчить про рівень його культури, освіти, професії, соціальної приналежності, психіки, характеру» [3, с. 14]. Мовлення зумовлене статусною поведінкою героя. Оскільки Оскар, уявно змінюючи вік, проживає за 12 днів своє життя, то відповідно змінюється його соціальний статус, характер, психічний стан. Епістолярний жанр використовує пряму і непряму мову, в творі Оскар передає у листах розмови, які відбувалися між ним і батьками, Бабцею-Ружею, лікарем, медперсоналом, хворими дітьми. Пряма мова, діалоги створюють ефект присутності та дозволяють читачеві краще сприймати події. Всі листи Оскар пише вкінці дня, підсумовуючи прожиті. Кожен лист починається фіксацією умовного віку й стану здоров'я.

Оскар – добрий, співчутливий хлопчик, не зважаючи, що сам хворий, він переживає про операцію дівчинки, в яку закоханий, просить про це Бога: *«Зроби так, щоб завтрашня операція Пеггі Блу пройшла успішно. Не так, як моя, якщо ти розумієш, про що я»* [4, с. 68]. Дуже радіє, що дівчинка посміхається після операції, хоче зустрітися з ним. Оскар просить про моральну силу з гідністю витримати Божу милість, адже *«Операції не належать до духовних речей і, можливо, у тебе нема цього на складі. Тоді зроби так, щоби, хоч яким був результат операції, Пеггі Блу сприйняла його як даність. Я на тебе покладаюсь»* [4, с. 68]. Безпосередність та глибока віра допомагають витримати ті негаразди, які випали на його долю. Оскару боляче усвідомлювати, що його батьки бояться говорити з ним про хворобу, про смерть. Кожної неділі відвідування перетворюється на муку для всіх: *«Відколи мене поклали у стаціонар, у моїх батьків виникли проблеми зі спілкуванням, тож вони приносять дарунки, і ми марнуємо післяобідній час, читаючи правила гри та інструкції з використання. Що стосується пояснень, мій тато – цілком безстрашний: навіть якщо вони написані турецькою чи японською, він не падає духом, а береться за схеми. Просто чемпіон світу з марнування часу в неділю пополуночі»* [4, с. 43]. Хлопчик вважає батьків слабкодушкими і безпорадними, але після відвертої розмови на Різдво сприймає їх по-іншому. Він не може зрозуміти біль батьків, які втрачають єдиного сина. Десятилітній хлопчик по-дорослому розмірковує про життя: *«Я спробував пояснити батькам, що життя – таки дивний дарунок. Спершу ми перебільшуємо: вважаємо, що подароване нам життя вічне. Згодом ми ним легковажимо, нам здається, що воно пuste, надто коротке, ми майже готові позбутися його. Нарешті ми усвідомлюємо, що це – не дарунок, а лише позика. Тоді ми намагаємося заслужити його. У свої сто років я знаю, що кажу. Що більше старієш, то більше треба мати смаку, щоб цінувати життя»* [4, с. 91].

Попри хворобу, Оскар не втрачає відчуття прекрасного, бачить світ світлим, яскравим, наповненим Божою присутністю, тобто гармонією, духовною субстанцією: «Я зрозумів, що в тому є ти. Що ти розкриваєш мені свою тасмніцю: щодня дивишся на світ так, ніби бачиш його вперше. Тож я послухався твоєї поради і поринув у це. Вперше. Я споглядав світло, кольори, дерева, пташок, тварин. Я відчував, як повітря проходить крізь мої ніздрі і дає змогу дихати. Я чув голоси, які звучали в коридорі, як під склепінням собору. Я відчував себе живим. Я тремтів від чистої радості. Щастя буття. Я був зачудований. Дякую, Господи, що ти зробив це для мене. У мене було враження, що ти взяв мене за руку і повів у серце тайни, щоб її споглядати» [4, с. 93]. Поступово в уяві дитини Бог «наповнює собою простір, постає повітрям, тобто тим, без чого існування неможливе» [6, с. 159]. Переживання нових відчуттів спричинено відчуттям спокою, радості, безпеки. Автор фокусує увагу на сенсорних відчуттях героя, розкриваючи його внутрішній світ. Мова листів Оскара емоційна, це форма психологічного саморозкриття, своєрідний внутрішній діалог з собою. Епістолярна форма передачі сюжету в творі «Оскар і Рожева пані» допомагає посилити враження достовірності зображуваного.

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок.

Поєднання в творі Еріка-Емманюеля Шмітта «Оскар і Рожева пані» форми листа та жанру роману визначило його архітектоніку, зумовлену синтезом цих складових. Композиційна організація роману в листах, написаного від імені десятирічного онкохворого Оскара до Бога, стає засобом розвитку сюжету, прийомом розкриття образів. У композиційній структурі твору важливу роль відіграє узгодженість між формою та змістом. Ми не бачимо видимого явного «діалогу» між Оскаром та Богом, але він присутній у знаках. Сповідальний характер твору дозволяє вказати на щирість почуттів, емоцій хлопчика, його бажання висловити сокровенні думки. Важливу інформацію твору автор розкриває через невластиву пряму мову або діалоги. Монологічні особливості роману визначаються одноголоссям, написання листів одного персонажа адресантові. Мовлення героя зумовлене суб'єктивністю оповіді, гумором, грою слів, дитячою щирістю, безпосередністю. Образ персонажа в творі розкривається через самоаналіз, мотивацію його вчинків, дій, мову. Роман «Оскар і Рожева Пані» Еріка-Емманюеля Шмітта можна визначити як екзистенційно-психологічний, жанровий зміст якого втілюється через форму «тексту в тексті» (роман у новелах), сприяє розкриттю основної ідеї твору.

Перспективою подальших досліджень є творчість Еріка-Емманюеля Шмітта в галузі інтертекстуальності та наратології.

Література:

1. Кузьменко В. У всесвітні слова: літературно-критичні студії. Київ : Друге дихання, 2018. 684 с.
2. Верейшова А. Прочитання зразків малої прози Еріка-Емманюеля Шмітта на основі психоаналізу Франсуази Дольто. *Science and Education a New Dimension. Philology*. 2018. VI(44). Issue: 151. С. 69–72.

3. Рогоза О.Б. Структурно-композиційні та семантико-прагматичні особливості французького епістолярного роману XVIII–XX століть (на матеріалі творів Ш. де Лакло, О. де Бальзака, А. де Монтерлана) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.05 – романські мови. Київ, 2005. 22 с.
4. Шмітт Е.-Е. Оскар і рожева пані: повість ; пер. з франц. О. Борисюк. Львів : Кальварія, 2009. 96 с.
5. Versini L. Le Roman épistolaire. Paris : Presses Universitaires de France, 1979. 272 p.
6. Яременко Н.В. Сенсорні образи в художньо-літературній проєкції повісті Е.-Е. Шмітта «Дитя Ноя». *Літератури світу: поетика, ментальність і духовність*. 2020. Випуск 14. С. 154–163.

Zhurba S. “Write letters with ink and thoughts”: the epistolary form of the work “Oscar and the Pink Lady” by Eric-Emmanuel Schmitt

Summary. The article analyzes the artistic interpretation of the epistolary form of the work of the modern French writer Eric-Emmanuel Schmitt “Oscar and the Pink Lady”. The main attention is focused on the combination of the letter form and the novel genre, which determined the architecture of the work – a novel in letters. The purpose of the study is to trace the structural and compositional features of the work, the author's combination of elements of various genres, the originality of the narrative manner, the reproduction of the inner world of the hero in the work “Oscar and the Pink Lady”. Historical-literary, textological methods, and psychological analysis of the text were used to achieve the goal.

It is indicated that the letters written on behalf of the ten-year-old cancer patient Oscar to God in the work of Eric-Emmanuel Schmitt become a means of developing the plot, a method of revealing images. A feature of the compositional structure of the novel is the consistency between form and content – the mutual reception between the addressee and the addressee is read on a spiritual level. The narrative type has a monologic nature of the presentation, the letters are written by one addressee, using dialogues and inappropriately direct language. The subjectivity of the story, the relaxed form of presentation, confession, childlike immediacy, authenticity emphasize the veracity of the depicted. The results of the study showed that correspondence as an epistolary genre is characterized by the following components: appeal, story about events, wishes, requests, questions, signature, which are implemented in the structure of the writer's work.

The author's interpretation of the topic of children with cancer, life and death is considered at the philosophical level of understanding human nature. The image of the main character in the work is revealed through thoughts, feelings, emotions, actions, speech. The epistolary style of the story changes the emphasis from the external to the internal image, there is an appeal to the psyche of the hero, an analysis of his thoughts. The novel “Oscar and the Pink Lady” by Erik-Emmanuel Schmitt can be defined as an existential-psychological one, the structure of which is embodied in the form of a “novel in letters” and contributes to the disclosure of the main idea of the work.

Key words: epistolary form, letter, novel in letters, addressee, psychologism, Eric-Emmanuel Schmitt.

*Крупка М. А.,**кандидатка філологічних наук,**доцентка кафедри української літератури**Рівненського державного гуманітарного університету*

СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ ДИСКУРС ОПОВІДАННЯ ОЛЬГИ КОБИЛЯНСЬКОЇ «ВІН І ВОНА»: НАЦІОНАЛЬНИЙ ТА ГЕНДЕРНИЙ ВИМІРИ

Анотація. Оповідання Ольги Кобилянської «Він і Вона» відображає актуальні соціальні і культурні явища, зокрема ревізію гендерних та етнічних стереотипів. У літературному просторі втілюються емансипаційні концепції кінця XIX – початку XX століття: від ідеї особистої самодостатності до функціонування жінки в суспільному та національному вимірах. У творі проблематизується питання національної самоідентифікації, трансформуючись із автобіографічної площини у художню: чинник «німеччини» продукує моделювання відповідного персонажа – етнокультурного образу німця. У оповіданні центральні персонажі – Він та Вона, поляризуються на основі двох факторів: гендерного та національного. І з обох цих перспектив Вона позиціонується упосліджено, оскільки в тогочасних обставинах Австро-Угорської імперії статус і жінок, і українців був маргінальним. Головна героїня втілює тип жіночості, який суперечить патріархальній гендерній моделі: прагне здобути освіту, матеріальну незалежність, працювати заради народу, категорично відкидає унормовану роль дружини та матері. Відтак авторка наголошує на форматі української емансипації: освіта сприймається як засіб служіння народові, а не особисте право індивідуума. Чоловічий світ маркується раціональністю, прагматизмом, дисциплінованістю та мізогінією. Він демонструє імперську свідомість, сприймаючи українку як не-німкеню, а український народ – як екзотів. Таким чином ілюструється основоположний постулат метрополії: імперське трактується як чоловіче, підкорюване, а колонізоване – жіноче, підкорене. Любовна історія, що розгортається між русинкою та німцем, спрямована на розвінчання національних та гендерних упереджень. Кохання спонукає чоловіка до радикального переосмислення системи цінностей та світоглядних установок, зокрема змінюється у бік толерування його ставлення до емансипації та з'являється зацікавлення українським етносом. Погляди жінки під впливом любовного почуття також трансформуються: вона розглядає перспективу родинного життя як цілком прийнятну, мріючи про гармонійний партнерський шлюб.

Ключові слова: гендер, нація, стереотип, етнообраз, ідентичність, емансипація.

Постановка проблеми. Виразною тенденцією сучасного соціокультурного поля є увага до гендерного та національного аспектів як в антропологічних координатах, так і на рівні політичному. Письменство ранньомодерної доби суголосне ідейно-естетичним викликам сьогодення: відбувається реконструкція гендерного канону та розгортається процес національного самоусвідомлення.

Художні шукання Ольги Кобилянської відбивають актуальні соціальні і культурні явища, оскільки передбачають ревізію традиційних гендерних та етнічних стереотипів і масштабуються в сьогоденні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Творчість Ольги Кобилянської як знакове явище раннього модернізму неодноразово ставала предметом зацікавлення літературознавців, проте оповідання «Він і Вона» не часто перебувало у центрі уваги дослідників, радше аналізувалося у контекстуальному вимірі. Так, у монографії Ірини Демченко про поетику Ольги Кобилянської звертається увага на особливості жанрової модифікації твору, зокрема оповідання розглядається як «не гумореска в традиційному розумінні, а твір із чітко вираженим гумористичним струменем» [1, с. 181]. У ґрунтовних працях Тамари Гундорової [2] та Марка Павлишина [3] оповідання «Він і Вона» інтерпретується в аспекті впливу філософії Фрідріха Ніцше. Отже, дослідження твору крізь призму гендерних та національних маркерів ще не було здійснено, що і визначає актуальність нашої статті.

Мета статті – дослідження соціокультурного дискурсу оповідання Ольги Кобилянської «Він і Вона» у гендерному та імагологічному аспектах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Творчість Ольги Кобилянської знаменує собою полікультурне явище. Початковий етап інтелектуального та мистецького становлення авторки тісно співвідноситься з німецькою культурою: письменниця наслідувала поетичні схеми німецького романтизму (Фрідріха Рюкерт, Ніколауса Ленау та ін.), написала німецькою мовою низку прозових творів («Гортенза, або нарис з життя однієї дівчини», «Доля чи воля», «Привид», «Картина з життя на Буковині», «Вона вийшла заміж»), улюбленими її поетами були Гете і Гайне, натхненно студіювала німецькомовні філософські праці (Гердера, Ніцше, Бюхнера та ін.). На зв'язки письменниці з німецькою культурою вказував Іван Франко. «Вихована на німецьких письменниках нової школи і на скандинавцях, вона зачала зразу й сама писати по-німецьки, правда, в душі старшої німецької сентиментальної школи» [4, с. 526], – стверджує науковець, маючи на увазі традиції німецької письменниці Євгенії Марліт, творчістю якої Ольга Кобилянська захоплювалася.

Варто зауважити, що саме філософія Фрідріха Ніцше значною мірою формує світоглядні засади Ольги Кобилянської. У праці Леоніда Ушкалова наголошується на парадоксальному поєднанні в Україні ніцшеанства й фемінізму, адже ідеал «надлюдини» письменниці кінця XIX століття асоціювали з поняттям «нової жінки» [5, с. 93]. (Про діалог Фрідріха Ніцше

та Ольги Кобилянської детально йдеться у монографіях Тамари Гундорової [2, с. 156–159] та Марка Павлишина [3, с. 92–108]).

Перебуваючи на символічному пограниччі культур, письменниця проходить складний шлях особистісної ідентифікації, і, зрештою, свідомо обирає українську ідентичність. Дослідниця Ніла Зборовська співвідносить мистецьку практику авторки з біографічним фактором ставлення до батьків, де домінувала «відраза до строгого в моральному вихованні українського батька, який сприймався небажаною авторитетною фігурою, котру хотілося усунути на тлі романтичного піднесення матері, німкені за національністю» [6, с. 245]. Така психологічна установка впливає на формування, структурування та образотворення художнього світу письменниці.

У творах Ольги Кобилянської, на думку літературознавиці Тамари Гундорової, модерний світ поділений гендерно: жінки, які мають волю і прагнуть до самоздійснення; чоловіки, часто пасивні, патріархальні і зрадливі; вироблені культурні типи європейців «чужинців» [2, с. 166]. Зрештою, моделювання ідеальної фігури чоловіка здійснюється у авторській художній системі саме через етнотип німця («Гортенза, або нарис з життя одної дівчини», «Він і вона», «Нюба», «Через кладку»).

У дослідженні Василя Будного про літературну етноіматологію так описується рецепція постаті німця у вітчизняному письменстві: «У класичній українській літературі німець (етнонім, що етимологічно походить від «німий»), шваб чи австріак – це переважно віддалений, бо не-слов'янин, але не завжди чужий персонаж» [Демченко І. Особливості поезиї Ольги Кобилянської. Київ : Твім інтер, 2001. 208 с.

У творах Ольги Кобилянської, на думку літературознавиці Тамари Гундорової, модерний світ поділений гендерно: жінки, які мають волю і прагнуть до самоздійснення; чоловіки, часто пасивні, патріархальні і зрадливі; вироблені культурні типи європейців «чужинців» [2, с. 166]. Зрештою, моделювання ідеальної фігури чоловіка здійснюється у авторській художній системі саме через етнотип німця («Гортенза, або нарис з життя одної дівчини», «Він і вона», «Нюба», «Через кладку»).

У дослідженні Василя Будного про літературну етноіматологію так описується рецепція постаті німця у вітчизняному письменстві: «У класичній українській літературі німець (етнонім, що етимологічно походить від «німий»), шваб чи австріак – це переважно віддалений, бо не-слов'янин, але не завжди чужий персонаж» [7, с. 57]. Однак Ольга Кобилянська пропонує принципове нове наповнення етнообразу німця, зокрема й у гуморесці «Він і Вона».

Оповідання побудоване на історії стосунків чоловіка та жінки. За спостереженням Олени Турчанської, «ідейно-тематична особливість твору О. Кобилянської полягає в тому, що письменниця спробувала подивитися на жінку очима чоловіка, вона відгадувала чоловічі погляди на роль і місце жінки в сім'ї і суспільстві» [8, с. 58]. Персонажі перебувають у ситуації протиставлення на основі двох факторів: гендерного та національного. І з обох цих перспектив Софія Добряночів позиціонується упосліджено, оскільки в тогочасних обставинах Австро-Угорської імперії права і жінок, і українців перебували у площині маргінального.

Етнічна ідентичність Ернеста Ріттера стає визначальною для формування характеру персонажа. Письменниця моделює мистецький образ у межах національного стереотипу: раціональний, дисциплінований, прагматичний, висококласний

спеціаліст, для якого абсолютним мірилом людини є її праця, скептичний щодо оточення та стосунків: «Який я радий, що іду життям сам, що ніким не зв'язаний» [9, с. 335]. Водночас психоповедінковий комплекс героя визначається гіпертрофованим мізогнізмом, що демонструється у відверто сексистських судженнях («Се народ примхований, вибагливий, повний претензій і суперечностей» [9, с. 333]), упередженому ставленні до емансипаційних змагань («ті завзяті парки <...> в кождім і в найневиннішій мужчині бачать люципера і почуваються до ніким на них не наложеного обов'язку співати при кожній нагоді жалібну пісню про «рівноправність» [9, с. 342]), рецепції себе як жертви матримоніальних домагань («боюся їх, немов грішний пекла, бо заким ще чоловік і не оглянеться, вже вони й висять на шиї» [9, с. 333]). Проте варто зауважити, що для Ріттера існує й інша семантика фемінного, пов'язана із постаттю німецької жінки, що сприймається ним як взірцевий тип – «соромливе жіноцтво» [9, с. 337]. Своєрідність етнообразу німкені, за спостереженням Лесі Українки, обумовлена Гетевим культом «вічножіночого»: «нова жінка» «нічого не робить інакше, як з почуття обов'язку, самопожертви, завжди з трагічним виглядом героїні-жертви» [10, с. 95], подібне розуміння відлунує і в оповіданні Ольги Кобилянської. Тим виразнішою з розвитком дії постає метаморфоза Ріттера, пов'язана із знайомством з «ідеальною» жінкою-русиною.

Паралельно у творі розгортається історія Софії Добряночів. Вона «конструює себе відповідно до шаблону жінки періоду fin-de-siècle, <...> утіленням якої є неврастенічні, виснажені, аристократичні дами» [3, с. 104]. Самопрезентація героїні відбувається через два означники – хворобу, що знищує її життєві шанси, та самоосвіту, що екстраполюється на служіння народові. Модерна візія жінки оприявлюється через чіткі світоглядні установки: «Я бажала стільки, але не для себе, для других! Про особисте щастя не думаю вже. Думала я про свій народ, про його долю» [9, с. 336]. Ці риси героїні зближують її з типовим образом вітчизняної емансипантки кінця XIX століття, адже «українка, знайома з життям власного народу, його проблемами і бідами, не має морального права залишатися осторонь чи егоїстично добиватися задоволення особистих феміністичних амбіцій» [11, с. 104]. Вона зображена на шляху знищення бар'єрів, що не дозволяють жінці проявитися як особистість. Та водночас усвідомлює трагічну неготовність суспільства прийняти альтернативні життєві моделі жінки: «Ох, як тяжко бути нині жінчині цілковитою і свобідною людиною, бути лиш для себе як та квітка, як та зоря» [9, с. 335]. Модерно Софія не розглядає шлюб як єдину доступну кар'єру: «буду собі так – незамужня жінчина» [9, с. 336]. Отже, втілює тип жіночості, яка суперечить традиційним патріархальним гендерним стереотипам.

Соціальна та психологічна вразливість героїні поглиблюється травматизованою тілесністю. Тут ми виходимо на концепт «тіла-темниці». За Галиною Левченко, у такій ситуації «власне тіло поставало чинником, що нищить людську індивідуальність і пригноблює прояви життєвої активності» [12, с. 272]. В оповіданні плани Софії у перспективі саморозвитку і праці заради народу упираються у реалії сьогодення, витісняючи стратегічні практики: «куди б не гнала – стрічаюся зі смертю» [9, с. 340]. Думки героїні концентруються навколо хвороби і руйнують емоційний стан, «смутна я смертельним смутком» [9, с. 340]. Мортальність стає невід'ємною складовою

реальності («Несказаний сум наповнює моє серце, коли згадаю годину смерті» [9, с. 336]) і формує повсякденний ритуал, спрямований на зцілення від недуги.

Через нарратив хвороби реалізується в оповіданні любовна історія. Софія здійснює наодинці лікувальні прогулянки парком, і цей факт упереджено сприймається Ріттером як демонстраційний жест кокетства. Екстравагантна поведінка незнайомки зацікавлює його: «Хто її родичі? Які в неї прикмети? Якого духу вона дитя?» [9, с. 334]. Ближче знайомство – запускає психологічний механізм виокремлення жінки серед загалу, і, зрештою, її рецепція набирає виразних емоційних конотацій: «оксамитова смиренність» [9, с. 347], «прегарна істота» [9, с. 347], «з неба злетівший ангел» [9, с. 349]. Еротична поведінкова модель зумовлює ідеалізацію героїні, відтак чоловік виявляє схильність до перегляду фундаментальних світоглядних основ, зокрема толерує емансипаційні прагнення Софії та її соціокультурні переконання. Під впливом жінки Ернест втрачає риси нормативної маскулітності, до яких, за спостереженням Софії Філоненко, належать в тому числі: незалежність, раціональне мислення, вміння притлумлювати емоції [13, с. 206]. Герой самодіагностує ідентифікаційні зміни: «поводився я нині не як муж науки і знання, а найменше вже як холоднокровний німець» [9, с. 341], спровоковані міжособистісними взаєминами.

До площини трансформації потрапляють соціокультурні погляди Ернеста, сформовані під впливом чіткої ідентифікації з титульною нацією Австро-Угорської імперії. Через сприйняття німця авторка моделює етнообраз українців (руси́нів), «та оскільки я про русинів чував, то всі вони такі депресовані; спонукає їх до того, без сумніву, їх політичне положення» [9, с. 337]. У такому підході уособлюється маркер культурного імперіалізму: утвердження домінуючої позиції через рецепцію іншого як екзотичного об'єкта.

Любовна історія, що розгортається між русинкою та німцем, спрямована на розвінчання також культурних стереотипів. Насамперед, Софія знайомить німця з культурними та історичними реаліями українців: «Як на русі були свої князі <...> як українці-русини були народом свободним» [9, с. 350], і тим самим змінює упереджене ставлення лікаря. З іншого боку, Ернест Ріттер, що раніше вважав саме німкеню ідеалом жіночості, відходить від своїх переконань, і віддає перевагу русинці, визнаючи як позитив її національну заангажованість. Герой доходить висновку, що «між нашим жіноцтвом нема такого патріотизму, як у слов'янських жінок» [9, с. 350]. Таке спостереження резонує зі специфічною рисою українського емансипаційного руху: відстоювання не лише власної свободи, а й боротьба за права народу, на протиположності західноєвропейським феміністками, які були зорієнтовані на особистісну самореалізацію.

Із переакцентуванням іронічного дискурсу в любовний змінюється настроєність твору. Дослідниця Марія Моклиця вважає, що наповнення любовної парадигми Ольга Кобилянська перейняла у Фрідріха Ніцше. «В епіцентр авторського космосу потрапляє кохання чоловіка і жінки, кохання, яке постає виявом природи у внутрішньому світі людини й водночас її вищою цінністю, сенсом життя <...> Любов сильніша за життя і смерть, вона сама – життя і смерть» [14, с. 58]. З огляду на те, головна героїня опиняється у ситуації амбівалентності, з одного боку, у неї з'являється надія на

порятунок і повноцінне життя (Ріттер переконав героїню, що недугу можна повністю вилікувати), а з іншого – вона переживає душевні муки, спровоковані коханням до нього: «Як він мене нищить, а хотів мене вилікувати <...> Я відчуваю, як любов підтинає мої сили» [9, с. 351]. Постає коханого чоловіка сприймається ідеалізовано, а почуття змінюють життєві установки, що перед тим здавалися фундаментальними. Героїня говорить: «Перед ним я й покорилася б» [9, с. 349], а відтак сексуальність корелює ідентифікаційні моделі. Авторка розбудовує поліваріантну поведінкову модель: чоловік набуває статусу рятівника, адже вилікував не лише тілесність, а й наповнив духовне життя жінки.

Варто відзначити новаторство авторки у підходах до розгортання любовної історії. Для чоловіка з патріархальною установкою домінування кохання і шлюб – речі взаємопов'язані («Де двоє любляться, належать уже до себе, і я саме хочу, щоб вона належала мені» [9, с. 353]), натомість модерна героїня не визнає їх тотожності: «Любити а належати комусь назавсідги – се щось інше» [9, с. 352], а саме подружжя трактує не як пік життєвої кар'єри, а як шлях до вдосконалення.

Висновки. У оповіданні «Він і Вона» Ольги Кобилянської соціокультурний дискурс реалізується у площині проблематизації національної та гендерної установки персонажів. Автобіографічний маркер дозволяє відстежити оприявлення проблем на прикладі центрального нарративу – любовної історії русинки та німця, яка зрештою обернулася ревізією світоглядних установок обох героїв. Мисткиня будує успішний міжособистісний діалог, що екстраполюється на міжкультурний рівень і веде до порозуміння.

Результати здійсненого аналізу можуть бути використані в процесі проведення подальших досліджень творчості Ольги Кобилянської в контексті феміністичної літературної традиції.

Література:

1. Демченко І. Особливості поезики Ольги Кобилянської. Київ : Твім інтер, 2001. 208 с.
2. Гундорова Т. *Femina Melancholica*: Стаття і культура в гендерній утопії Ольги Кобилянської. Київ : Критика, 2002. 272 с.
3. Павлишин М. Ольга Кобилянська: Прочитання. Харків: Акта, 2008. 360 с.
4. Франко І. З останніх десятиліть XIX в. Зібрання творів у 50-ти томах. Т.41. Київ : Наукова думка, 1984. С. 471–529.
5. Ушкалов Л. Чоловічий погляд на жіноче питання в українській культурі XIX століття. Перехресні стежки українського маскулінного дискурсу : Культура й література XIX–XXI століть. Київ : Laurus, 2014. С. 91–126.
6. Зборовська Н. Код української літератури. Проект психоісторії новітньої української літератури. Київ : Академвидав, 2006. 504с.
7. Будний В. Розгадка чарів Цірцеї : національні образи та стереотипи в освітленні літературної етноімагології. Слово і час. 2007. № 3. С. 52–63.
8. Турчанська О. Художні особливості втілення феміністичної ідеї в есе В. Вулф «Власний простір» та гуморески О. Кобилянської «Він і Вона» : порівняльний аспект. Султанівські читання : зб. статей. 2017. Вип.6. С. 53–63.
9. Кобилянська О. Зібрання творів: у 2 т. Т. 1. Київ : Дніпро, 1983. 494 с.
10. Українка Леся. Новые перспективы и старые тени («Новая женщина западноевропейской беллетристики»). Зібрання творів у 12-ти томах. Т. 8. Київ : Наукова думка, 1977. С. 76–99.

11. Черчович І. Бути жінкою у Галичині fin-de-siècle. URL: <https://culture.pl/ua/stattia/buty-zhinkoiu-u-halychyni-fin-de-siecle> (дата звертання: 10.12.2022).
12. Левченко Г. Міф проти історії : Семіосфера лірики Лесі Українки. Київ : Академвидав, 2013. 332 с.
13. Філоненко С. Масова література в Україні : дискурс / гендер / жанр. Донецьк : ЛАНДОН-XXI, 2011. 432с.
14. Моклиця М. Стильові доміанти творчості Ольги Кобилянської. Слово і час. 2012. №4. С. 50–61.

Krupka M. Sociocultural discourse of the short story by Olha Kobylianska “He and She”: national and gender dimensions

Summary. The short story by Olha Kobylianska “He and She” reflects actual social and cultural phenomena, including the revision of gender and ethnic stereotypes. In the literary space, emancipatory concepts of the late 19th and early 20th centuries are embodied: from the idea of personal self-sufficiency to the functioning of women in the social and national dimensions. In the work, the issue of national self-identification is problematized, transforming from the autobiographical plane into the artistic one: the factor of “Germany” produces a modelling of the corresponding character – the ethnocultural image of the German. In the novel, the central characters, He and She, are polarized based on two factors: gender and nation. And from both these perspectives, She is positioned as humiliated, since,

in the circumstances of the Austro-Hungarian Empire, the status of both women and Ukrainians was marginal. The main heroine embodies a type of femininity that contradicts the patriarchal gender model: seeks to obtain the education, material independence, work for the sake of the people, categorically rejects the normalized role of wife and mother. Therefore, the author emphasizes the format of Ukrainian emancipation: education is perceived as a means of serving the people, not a personal right of an individual. The male world is marked by rationality, pragmatism, discipline, and misogyny. He demonstrates imperial consciousness, perceiving the Ukrainian woman as a non-German, and the Ukrainian people as aliens. Thus, the fundamental postulate of the metropolis is illustrated: imperial is interpreted as male, subjugating, while colonized – as female, subjugated.

The love story unfolding between the Ruthenian and the German is aimed at dispelling national and gender prejudices. Love encourages the man to radically rethink the system of values and worldview, in particular, changes towards tolerance of his attitude to emancipation and arising of the interest in the Ukrainian ethnos. The views of a woman under the influence of love are also being transformed: she sees the prospect of family life as quite acceptable, dreaming of a harmonious partnership marriage.

Key words: gender, nation, stereotype, ethno-image, identity, emancipation.

Kuzu Fatih,
PhD,

*Candidate at Institute of Philology
Taras Shevchenko National University of Kyiv*

A SEMIOTIC PERSPECTIVE TO ORHAN VELİ KANIK'S POEM 'THE FOLK SONGS OF THE ROADS'

Summary. Various literary movements emerged in the Turkish literature in the Republican Period. One of them is the "Garip Poetry Movement" (strange poetry), the most important representative of which is Orhan Veli Kanık. 'The Garip poetry' movement (strange poetry) brought a new understanding to poetry both in form and content. Ferdinand de Saussure revealed the most basic features of the semiotic analysis method. The lectures that F. Saussure gave at the University of Geneva were published by his students in 1916 as "Cours de Linguistique Generale" after his death. According to F. Saussure, to get different ideas about a literary work, it is necessary to analyze that work together with its indicators. Every work of art carries many characteristics of the society from which it originates. It reflects the world of feeling, thoughts and emotions of the society. For this reason, every piece of art contains many indicators. In this context, semiotics has an important role in the analysis of literary works. Every literary work is interpreted differently by each reader. Poetry is one of the most effective and even the first of the literary genres in terms of creating different impressions on a reader. In fact, sometimes a reader cannot fully understand the poem.

Making use of semiotics is one of the methods used by literary researchers to understand the poet's inner world imagination and to reveal the meanings under the expressions used. Thus, the poems will be understood more easily and different aspects of the poem will come forward. This study focuses on the semiotic analysis of Orhan Veli Kanık's poem "Yol Türküleri" ('The folk songs of the roads'). The poem is analyzed in terms of "Deep Structure" and "Surface Structure". As a result of analysis, the meaning of the symbols in the poems and the sub-meanings are determined. The conclusions reached are not definitive judgments. It is aimed to present different perspectives on poems only within the scope of semiotic theory. In other words, the aim of the poem analyzed is to reveal what the poet wants to express and to make the poem more understandable based on the vocabulary he uses. The Ottoman Empire collapsed after the First World War and the Republic of Turkey was established. The transition to the Republican form of government was seen as a social, political, cultural and artistic breaking point. This radical break also manifested itself in literature. The traditional understanding in Turkish literature started to change as it also was involved in the process of modernization since the middle of the 19th century. This historical process speeded up during the Republican period and its diversity increased. One of the most important poetry movements that emerged in this period is the Garip Movement. The most important name of this concept of poetry is Orhan Veli Kanık who has

an important place in the history of literature with the novelties he brought to poetry. His ideas influenced many poets who would write free poetry in later periods. It is seen that the verse form of the poem "Yol Türküleri" (The folk songs of the roads) is not regular in the surface structures. In addition, there are different messages given to a reader. Although not regularly, inspirations from folk literature are identified.

Key words: Turkish Poetry, Garip Poetry, Orhan Veli Kanık, Semiotics, Folk Songs of Roads, Deep Structure, Surface Structure.

Semiotics. *The word translated into Turkish as "göstergebilim" is expressed with the word semiotics in the American tradition with the influence of Charles Sanders Peirce, and with the word semiology in the European tradition with the influence of Ferdinand de Saussure [1]. Semiotic, of Greek origin, means signifier (symbol). Derived from the same root, "semantics" also tries to explain what a text or word means. Semiotics asserts that every being in life has a meaning for another being and examines this thought. In this study, the concepts of sign, signifier and signified are important. The sign is a string consisting of various units such as natural languages (for example, Turkish, French, English, Chinese, etc.) that people create and use in order to communicate with each other in a community life, various gestures (hand-arm-head movements), manual alphabet, traffic signs, some profession banners used in groups (e.g. sailors' pennants), advertising posters, fashion and architectural arrangements, literature, painting, music, etc. These strings create a whole of meaning with different tools (sound, image, colour, etc.) in different fields. The units of meaningful wholes are also called sign [2]. Although the sign is not the situation, object or phenomenon it represents, that situation gives us information about the object or phenomenon [3]. In other words, although it is not that thing, every tool that communicates by evoking that thing is a sign. A traffic sign, a picture and a word, like the vehicle that shows how much gasoline is in the gas tank, are all signs [4]. The signifier is the phonetic representation, the signified is the concept itself, and these two form the sign. Barthes expresses this relationship between the signifier, the signified and the sign as follows: A sign is composed of a signifier and a signified. The level of the signifiers forms the level of expression, and the level of the signified forms the level of content [5]. In this case, a signifier and a signified are needed for the sign to exist.*

Semiotics is the study that methodically tries to explain what symbols, signs, tokens, coats of arms, emblems, badges, colours and many other elements mean, and what people who see them and deal with them should understand. Semiotics is a field of study that includes linguistics as it does not include only sounds or writ-

¹ *Garip (Turkish: strange, peculiar / poor, forlorn), a group of Turkish poets also known as the First New Movement was composed of Orhan Veli, Oktay Rifat and Melih Cevdet. The name "Garip" signalled a break with the conventional, decadent style of Turkish poetry and literature at the time.

ing and is more inclusive by considering that almost everything is a sign. Saussure argued that language is not an innate product, but emerged as a result of human production. In short, according to Saussure, society creates its own language [1]. The language created by the society changes and develops over time, and every individual who joins the society communicates using the language that is readily available. Saussure expressed the difference between the new individuals joining the society and the existing language of the society with the concepts of *lingua* and *parole*, that is, language and word. If we define these concepts briefly, *lingua*, that is language, is common to all; *parole*, on the other hand, is the word that the person chooses from the language that everyone knows. The first activity, semiology, which examines the signs in terms of communication, says that it adopts a 'realistic' approach and approaches 'language' and 'language competence' in the superficial dimension (the observed dimension), as if it were describing observable, concrete, physical objects that exist in nature. This approach, which mostly uses linguistic methods, is also called communicative semiotics [2]. Umberto Eco approaches semiotics from a different angle and states that semiotics and cultural phenomena are examined and evaluated. Semiotics has a signification purpose, helps the emergence of meaning and making sense of this process. With this aspect, semiotics has the feature of deciphering and opens a new win-

dow in the examination of works and brings different readings with it. Semiotics investigates the mechanism of human being to create signs, to form a system with signs, and to communicate through them [4]. In semiotic studies, two terms are used, "deep structure" and "surface structure". These two terms are important in semiotic analysis of texts. Deep structure corresponds to structures that are thought to be deep in the mind, prioritizing phonetic use of language, and involving semantic interpretation of syntax. The surface structure, on the other hand, is the form of deep structures that have been exposed through various transformations and opened to the surface [6]. Each narrative has two structures of the word, deep and surface. While the deep structure reveals the hidden meanings of the work, the surface structure can be thought of as the interpretation of the sounds in the work. Since language consists of signs, the surface structure is "signifier"; the deep structure is seen as the "shown" side. While the surface structure constitutes the tangible side of the language that can be seen and heard, the deep structure indicates the assumed. Surface structure shows the spoken-written side of language; the deep structure shows the conceived, perceived side, that is, its meaning [7]. Deep structure can also be thought of as filling the gaps left in the surface structure. Because the remaining gaps in the surface structure are completed by the deep structure.

YOL TÜRKÜLERİ

“Hereke’den çıktım yola,
Selâm verdim sağa sola,
Haydi, benim bu dünyaya garip şairim,
Yolun açık ola!”
İzmit sokakları yaprak içindeydi;
Başımda, unutamadığım şehrin havası;
Dilimde hep oraların şarkıları;
Ellerim ceplerimde,
Bir aşağı, bir yukarı.
Sonbahar;
İzmit sokakları yaprak içindeydi.
“İzmit’in köprüsü betondur beton,
Nasıl kadrin bilmez yanında yatan,
Sensin gece gündüz gözümde tüten.
Yüreğim yanıktır, ciğerim delik,
Of of, kemirir bağırimi of, ince hastalık.”
Arifiye!
Şoför durdu, Enistütu Mektebi, dedi
Süleyman Edip bey müdürün adı.
Bir yol da burada duralım;

Ellerinde nasır, yüzlerinde nur,
Yarına ümitle yürüyenlere
Bir selâm uçuralım.
“Ada yolu kestane
Aman dökülür tane tane.”
Ada demek, Adapazarı demek;
Kadehler şişe olur Çark’ın başında;
Zaten efkârlısın,
Ayağımı denk al, şekerim.
“Hükümet önünden geçtim,
Oturdum bir kahve içtim,

Hendek’te bir güzel gördüm,
Yavuklumdan vazgeçtim;
Hendeğin yolları taştan,
Sen çıkardın beni baştan.”
Sabahları erken kalkılıyor yolculukta;
Doğan güneşe karşı,
Dertler biraz daha unutulmuş,
Gurbete biraz daha alışılmış,
Yapılacak işler düşünülüyor.
“Düzce yolu düz gider,
Aman bir edalı kız gider.”
Düzce’deyim Yeşil Yurt otelinde.
Otelin önü çarşı,
Salepçiler salep satar otele karşı.
Yine dertli geçirdim geceyi,
Şarkılar, türkülerle:
“Evlerinin yüzü aşı boyası,
İnsaf bilmez yüreğine acı değesi,
Duyduğumdan beterini duyası.”
Alışamıyacak mıyım,
Unutamıyacak mıyım?
Güneşten sonra yattım,
Güneşten sonra kalktım;
Pencereden dışarıya şöyle bir baktım:
Ufuk, yeşil yeşil, ağarıyordu.
Sevgilim, dedim,
Dördüncü uykudadır şimdi;
Galata Köprüsü açılmak üzeredir;
Kül rengi sulara
Kirlili bir gün ışığı dökülecektir.
Çatanalar, mavnalar, kayıklar,
Limanda sıra bekliyen gemilerin arasında

İnsanlar hayat mücadelesinde;
 Adamlar, kadınlar, çocuklar;
 Elllerinde yemek çıkınları,
 Rejiye giden işçi kızlar.
 “Benden selâm olsun Bolu Beyi’ne,
 Çıkıp şu dağlara yaslanmalıdır;
 Ok gıcirtısından, kalkan sesinden,
 Dağlar seda verip seslenmelidir.”
 Hey, hey!
 Hey dağlar, hey dağlar, Bolu’nun dağları, hey!
 Savulun geliyor, hey Bolu beyleri!
 Böyle olur yüksek yerin rüzgârı;
 Böylesine söyletir insanı.
 Yokuş çıkar, döne döne,
 Yokuştan bir Döne çıkar;
 İsa Balı’nın ardından
 Hanoğlu Kocabey çıkar;
 Ayvaz çıkar, Hoylu çıkar;
 Bir yardım Koroğlu çıkar:
 “Hemen Mevlâ ile sana dayandım,
 “Arkam sensin, kalem sensin, dağlar hey!”
 Kır At’a nal mı dayanır?
 Dağlar uykudan uyanır,
 Yer gök kızıla boyanır.
 Bu dağlardan geçmedinse,
 Bu suların içmedinse,
 Yaşadım deme be, ahbap.
 El dayanmaz, diş dayanmaz pınar başlarında
 Kavaklar yatar, boylu boyunca.
 Ovaya kereste indiren arabalardan
 Ses gelir, inceden ince:
 “Arabalar yük indirir ovaya,
 Arabacı değnek vurur düveye,
 Başın döner, bakamazsın havaya.”
 Arabacı nasıl kıyar düvesine?
 Varı yoğu bir çift öküzü,
 Gelinlik bir kızı,
 Üç tane kuzu,
 Her şey ateş pahasına.
 Korozman yaptık yolda posta ile.
 Canım posta, gülüm posta,
 Selâm götür eşe dosta.
 Şehirliden vilâyete ilâm verilmiş,
 Belediye meydanına radyo kurulmuş;
 Verdiğimiz haberlerin özeti...
 Falan filân;
 Bir teneke benzin aldık karaborsadan,
 “Dayan!” dedik.
 Gerece’nin yolu,
 Reşadiye gölü.
 Bir göl ki...
 İnsanın şair olup şiir söyleyeceği geliyor.
 “Akşam oldu yine bastı kareler.”
 Oturdum sırtın üstüne.
 Geçmiş günleri düşündüm.
 Askerdim, Adilhan köyüneydim;
 Böyle bir akşamı yine;

İçinde yine İstanbul hasreti,
 Dalmış düşünmüştüm:
 “Bu dağlar Kuru dağlar değil,
 Bu köy Adilhan köyü değil;
 Ne şu değirmen Ferhat ağanın,
 Ne de bu türkü hazin;
 Ne açım, ne susuz,
 Ne de gurbet elde yalnız.
 Hele güneş bir çekilsin,
 Gideceğim bir ahçı dükkânına
 Bu akşam da orada içeceğim;
 Hele şu Haliç vapuru
 İskeleyle yanaşsın,
 Yolcular çıksın hele;
 En güzel saati şimdi Eyüp’ün.”
 Haydi yavrum, yolcu yolunda gerek.
 Nihayet göründü İbircik köyü.
 -Selâmün aleyküm kahveci dayı!
 -Aleyküm selâm, evlât,
 Bir hastamız var, makine bekliyor.
 Bir hastaları varmış, makine bekliyor.
 Gübre kokuyor kahvenin peykeleri.
 Herkesin derdi başka;
 Memleket, hemşeri?
 Sinop.
 “Uy neymiş neymiş, aman aman,
 Kaderim böyle imiş,
 Yâr üstüne yâr sevmek, aman aman,
 Ateşten gömleğimiş.”
 “Gerede’ye vardık, günlerden Pazar
 Kaldırımlarında yosmalar gezer;
 Bilmem, bu gurbetlik ne kadar uzar.
 Yüreğim yanıktır, ciğerim delik,
 Of of, kemirir bağrımı of, ince hastalık.”
 Zonguldak yolundayız.
 Dağların tepesinden,
 Birdenbire denizi göreceğiz.
 Denizi gökle bir göreceğiz.
 Şimal rüzgârları gelecek uzaktan.
 O yolcu, biz yolcu,
 Şimal rüzgârlarıyla öpüşeceğiz.
 Güneşli bir günde,
 Masmavi göreceğiz Karadeniz’i.
 Balkaya’dan Kapuz’a kadar,
 Karış karış biliriz biz bu şehri;
 Eki’nin çiçekli bahçeleri
 Rıhtıma kömür taşıyan vagonlarıyla;
 Paydos saatlerinde yollara dökülen

Soluk benizli insanlarıyla.

 “Siyah akar Zonguldağın deresi;
 Yüz karası değil, kömür karası;
 Böyle kazanılır ekmek parası.”
 Gemiler vardı limanda gemiler
 Her biri yeni bir ufka gider. [8].

A. Surface Structure. The poem consists of one hundred and seventy-four lines. In this poem, which does not have a regular rhyme scheme, 16 times half rhyme, once "tunç uyak", five times full rhyme and three times rich rhyme are used, as in the examples of "yola/sola, kestane/tane, taştan/baştan, çarşı/karşı". Along with the use of rhyme, redif (repeated voice/word after the rhyme) is also included, as in the example of "ovaya/ düveye". In some lines, only redif is included, as in the example of "boyası/duyası". Frequent use of half-rhymes in poetry has established a close relationship with the folk literature utterance. The poem does not have a regular verse form. But it is divided into thirty units. The words "sonbahar" in the tenth line, "Arifiye" in the seventeenth line and "Sinop" in the one hundred and forty-fifth line are used. The fact that the line consists of a single word has emphasized the importance of these words. While "Sonbahar" indicates a certain season and time, the words "Arifiye" and "Sinop" emphasize the place. Lines fifteen and sixteen, thirty-four and thirty-five, one hundred fifty-three and one hundred fifty-four are indented. A folk song atmosphere was created in these lines. There are expressions resembling conversation in the poem, and there are expressions such as "dedi", "dedik", as in the following examples: "Şoför durdu, Enistütü Mektebi, dedi." / "Sevgilim, dedim." / "Dayan! dedik." In addition, the lines one hundred and thirty-eight and one hundred thirty-nine include conversations:

"-Selâmün aleyküm kahveci dayı!

-Aleyküm selam, evlat"

Verbs are conjugated thirty-four times in the past tense, thirty-six times in the present tense, nine times in the present tense, and eight times in the future tense. The use of verbs conjugated in different tenses shows that the past, future and present are presented to the reader in an intertwined manner in the story of the poem. The reason for the use of different tense conjugations in the poem is that sometimes the landscapes seen during the journey are depicted and sometimes the memories remembered in front of these landscapes or cities are mentioned. As in the poems examined above, the fact that the sentence is not completed in a single line in this poem has supported the speaking atmosphere in the poem. When the poem is examined in the context of punctuation marks, it is seen that the suffixes that come to the proper nouns are separated with an apostrophe. Semicolons are used to separate comma-separated sentences. Folkloric elements are used in this poem. Therefore, there are variations between the lines. One of the elements that brings poetry closer to folk poetry and creates a sincere atmosphere is the inclusion of folk songs and folk sayings. There are excerpts from seven different folk songs:

The lines "Ada yolu kestane/ Aman dökülür tane tane" are taken from the folk song called "Ada Yolu Kestane" («The roads laid by chestnuts»).

It is seen that the lines "Hendeğin yolları taştan/ Sen çıkardın beni baştan" are inspired by the folk song "Adana'nın Yolları" («The roads to Adana»).

It is seen that the lines "Düzce yolu düz gider/ Aman edalı kız gider" are inspired by the folk song "Saray Yolu Düz Gider" («The straight way to the Palace»).

The lines "Benden selâm olsun Bolu Beyi'ne/ Çıkıp şu dağlara yaslanmalıdır/ Ok gıcirtısından, kalkan sesinden/ Dağlar seda verip seslenmelidir." are taken from Köroğlu's poem (folk song) "Benden Selam Olsun Bolu Beyi'ne" («Hi from me Mr. Bolu»).

The lines "Hemen Mevlâ ile sana dayandım/ Arkam sensin, kalem sensin, dağlar hey!" are taken from Köroğlu's poem called "Hemen Mevlâ ile Sana Dayandım" («I trusted you with the help of God»).

The line "Akşam oldu yine bastı kareler" is taken from the folk song called "Akşam Oldu Yine Bastı Kareler" («It is evening and I got oppressed again»).

The lines "Uy neymiş neymiş, aman aman/ Kaderim böyle imiş/ Yâr üstüne yâr sevmek, aman aman/ Ateşten gömleğimmiş" are taken from the folk song called "Çarşamba'yı Sel Aldı" («The Wednesday was taken away by flood»).

These cited folk songs have moved poem away from monotony and expanded the narrative universe. The lines "Yüreğim yanaktır, çiğirim delik/ Of of, kemirir bağrımı of, ince hastalık" are repeated twice. While these lines make a reference to the heartburn of the Anatolian people, it is understood that the subject of the poem is a troubled person from among the people. Other than the quotations from folk songs, the words/sentences showing the spoken language and life of the people are as follows:

"Yolun açık ola" (farewell expression in spoken language), "Enistütü Mektebi" (Pronunciation of the word "enstitü" as "enistütü" due to regional dialect differences), "Hükümet önünden geçtim" (Pronunciation of the word "hükümet" as "hükümat" due to regional dialect differences), "İnsaf bilmez yüreğine acı degesi/ Duyduğumdan beterini duyusu"² (curse/insult), "Adamlar, kadınlar, çocuklar / Elllerinde yemek çıkınları/ Rejiye giden işçi kızlar (people), "Kır At'a nal mı dayanır?" (An expression similar to proverb/ reference to Köroğlu's white horse), "Yaşadım deme be, ahbap" (colloquialism/sincerity of people), "Varı yoğu bir çift öküzü/ Gelinlik bir kızı/ Üç tane kuzu" (normal people/ peasants), "Ferhat ağa" (Man of influence at village and rural areas), "-Selâmün aleyküm kahvesi dayı/ - Aleykümselam evlât" (greeting phrases among ordinary people), "Memleket, hemşeri?" (asking about someone's hometown), "Paydos saatlerinde yollara dökülen/ Soluk benizli insanlar" (general public/ poor people/ worker), "Yüz karası değil, kömür karası/ Böyle kazanılır ekmek parası" (general public/ worker/ labourer).

The frequency and diversity of verbs used in the poem added a movement to the poem.

It is seen that "....." is placed after the one hundred and sixty-ninth line of the poem. After these dots, the poem continues in the one hundred and seventieth line. The space left with dots here indicates that there is much more to be said and explained in the poem; but it shows that they are not explained by skipping. The length of the poem is in accordance with the title of "Yol Türküleri" («The folk songs of the roads»). It shows the reader the length of the path.

B. Deep Structure. As it can be understood from the title of the poem, there is a narrative related to the "journey". Phrases describing the journey are:

"Hereke'den çıktım yola" (to set off on), "Yolun açık ola!" (to see off/ send off/ see somebody off), "Şoför durdu" (to use a passenger vehicle/ one on the way/ one taking a break while), "Hükümet önünden geçtim" (to wander about), "Sabahları erken kalkılıyor yolculukta" (to be on the road), "Gurbete biraz daha alışılmış" (to be away from home/ to have traveled/ indirectly "to be on the way"), "Düzce yolu düz gider" (description of the place

² In folk culture, the phrases of prayer and curse or in other words, applause and confusion are frequently used.

visited), "Limanda sıra bekleyen gemilerin arasında" (sea voyage), "Savulun geliyorum, hey Bolu beyleri!" (to march on/ to move forward/ go), "Korozman yaptık yola posta ile" (to be on the way/ peep the way), "Gideceğim bir ahçı dükkana" (to go/ to stop by/ to take the road/ traveling), "Hadi yavrum, yolcu yolunda gerek" (bid farewell/send off), "Gerede'ye vardık günlerden pazar" (to arrive at the desired destination / to complete the road), "Bilmem bu gurbetlik ne kadar uzar" (to be away from home/ to be on the way/ indirectly "to be on the way"), "Zonguldak yolundayız" (to be on the way/ to travel/ to wander about/to be on the move), "O yolcu, biz yolcu" (to be on the way/ one taking the lead/ departed person), "Gemiler vardı limanda gemiler" (sea voyage).

The poem is about a journey that started from Hereke (Istanbul-Kocaeli) and completed in Zonguldak. The places visited during this journey and the cities passed through are also mentioned. The places mentioned in the poem are:

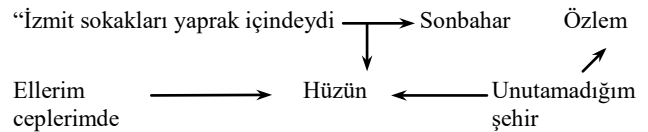
"Hereke" (Kocaeli district, which used to be a part of Istanbul), "İzmit" (A district of Kocaeli), "İzmit sokakları" (open space), "İzmit'in köprüsü" (open space), "Enistüti Mektebi" (enclosed space), "Ada yolu" (open space), "Adapazarı" (A district of Sakarya), "Çark (A street in Sakarya/ open space), "Hendek" (A district of Sakarya), "Düzce" (A province between the provinces of Bolu, Sakarya and Zonguldak), "Yeşil Yurt oteli" (enclosed space), "Çarşı" (open space), "Galata Köprüsü" (open space), "liman" (open space), "dağ" (open space), "pınar başı" (open space), "ova" (open space), "Belediye meydanı" (open space), "Gerede" (a district of Bolu), "Reşadiye gölü" (A lake in the Reşadiye district of Tokat/ open space), "Adilhan köyü" (A village in Çanakkale), "İstanbul" (city), "Koru dağları" (open space), "ahçı dükkânı" (enclosed space), "Haliç vapuru" (open space), "iskele" (open space), "Eyüp" (a district of Istanbul), "İbricik köyü" (A village located in Yenice/Karabük), "kahve" (enclosed space), "Sinop" (city), "Zonguldak" (city), "deniz" (open space), "Karadeniz" (open space), "Balkaya" (a village in Kırklareli), "Kapuz" (a village in Zonguldak/ open space).

As can be seen, open spaces are used more in poetry. The greater use of open spaces has been an indicator of being on the road. Enclosed spaces show that the emotions and self of the individual are suppressed and limited to that space, and it brings pessimism with it. Open spaces, on the other hand, liberate the emotions and thoughts of individuals. In this case, "being on the road", visiting open spaces liberates the individual. There are references to Koroğlu** in the poem. Koroğlu has become a symbol of struggle and freedom in folk culture. While excerpts from the poems "Benden Selâm Olsun Bolu Beyi'ne" and "Hemen Mevlâ ile Sana Dayandım" are quoted, Koroğlu is also shown in the line "Kır At' a nal mı dayanır?". Because although the Koroğlu texts told among the people vary, Koroğlu is mentioned in almost all the texts with his "kır at", which is his companion.

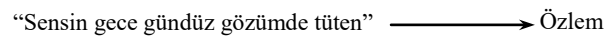
At the beginning of the poem, it is understood from the first stanza that this poem is a journey poem. The words "garip" and "şair" in the line "Haydi, benim bu dünyaya garip gelmiş şairim" indi-

cate Orhan Veli Kanık, one of the poets of the Garip Movement. Of the first four lines, the line "İzmit sokakları yaprak içindeydi" were repeated twice.

**It is deemed that Koroğlu lived in the 16th century and he is accepted as an epic hero famous for his equality, justice and personality supporting the poor people.

Walking around "with their hands in their pockets" and the leaves falling on the streets in autumn indicate being sad. Therefore, in the narration starting from the fifth line and continuing until the eleventh line, the sadness brought by the longing for a city is shown.

In the fourteenth line of the poem, "gözünde tütmek" reinforced the feeling of longing that was tried to be felt in the lines above. From the seventeenth line, the tone change takes place and the features of the spoken language of the people are shown. The expression "Enistüti Mektebi" shows the dialect characteristics of the people. Orhan Veli Kanık is a poet who wants people from the public to take part in poetry. In his poems, there are people from daily life and the subjects of daily life. The word "nasır" seen in the line "Ellerinde nasır, yüzlerinde nur" shows that he focuses on issues that exist in daily life but are not included in poetry. The following excerpt from the folk song "Ada Yolu Kestane" helped to reinforce the folk sayings. In the twenty-ninth line, the expression "Ayağını denk al şekerim" makes you feel the presence of an ironic attitude in the poem, while at the same time it is an indication of eliminating the seriousness. The longing and sadness at the beginning of the poem evolves in a different direction from the thirty-sixth line. The lines "Dertler biraz daha unutulmuş/ Gurbete biraz daha alışılmış" show that those who set out get used to being abroad over time. In the lines "Alışacak mıyım/Unutacak mıyım?", it has been shown that it is not possible to get used to it completely. In the lines of "Böyle bir akşamdı yine/ İçimde yine İstanbul hasreti", it is shown that this city that is longed for is Istanbul. So this poem is not only the cities and villages passed during the journey; Along with the journey, it also shows the change of the inner world of the individual in a chronological way. In the forty-third line, the expression "Düzce'deyim Yeşil Yurt otelinde" indicates that a break was made here and that he was staying in this city. However, it is not possible to determine a time frame for how many days or how many hours this stay is. The lines "Gideceğim ahçı dükkana (I'll go to an eatery'/ Bu akşam da orada içeceğim (I'll be drinking this evening there'))" show the sentence of the subject of the poem, "her akşam bir başka yerde içiyorum (I drink every evening at some other place)".

Conclusion. Literary works carry some characteristics of the society from which they emerged. Works can contain quite a lot of indicators in the context of the meanings they contain. There are signs in our daily life, even in our conversations. Each

indicator can have a different meaning. In addition, indicators may have different meanings according to society they are used in. However, there is an aesthetic motivation in the literary works' signs. Therefore, different methods are used when analyzing indicators. There are different analyzing methods that bring different perspectives to works of art. Semiotics offers us different perspectives in the study of literary works. For this reason, it has an important place in the analysis of literary works. In the historical process, the tradition of Turkish poetry has been influenced by many different literary movements. Every literary movement contributed to the development of Turkish poetry. The Republican period is an important turning point in the development processes of Turkish poetry. Classical Turkish poetry began to change from the middle of the 19th century and began to be influenced by European literature. This change started the diversity in Turkish poetry with the effect of different art movements in the Western world at that time. With the establishment of the Republic of Turkey, it was decided to modernize literature too. This rapid change made the diversity of art movements in poetry increase. One of the movements that emerged in this period is Garip Poetry. The pioneer and most important name of Garip poetry is Orhan Veli Kanık. O.V. Kanık has an important place in Turkish poetry. Kanık destroyed the classical understanding of Classical Turkish poetry, transferred the daily spoken language to poetry and rejected the forms of poetry. Therefore, O.V. Kanık's poems are suitable for semiotic analysis. It is seen that he uses intertextuality in his poems. In his poem "Yol Türküleri" ('The folk songs of the roads'), he established intertextuality with quotations from folk songs and Koroğlu's poems. We can say that the main heroes in his works are the poet himself. This finding leads us to the following conclusion. The poet tells what he wants to tell in his emotional world through the subjects in the poem. In other words, he identifies himself with the heroes. Naturally, many works of art are the reflection of the emotional and mental world of the artist. However, here the poet both seems to want to hide himself and wants to show himself openly. When the surface structure of the poem is examined, it is seen that it has the characteristics of free poetry. The poet does not use the verse forms of classical Turkish poetry. However, even if Orhan Veli rejects the general features of Classical poetry, it is seen that his poetry carries the traces of Turkish folk literature.

References:

1. Demirci K. Türkoloji için dilbilim-konular kavramlar teoriler. Anı Yayıncılık, 2017. 46–62 p.
2. Rifat M. Göstergebilimin abc'si. Say Yayınları, 2009. 12–23 p.
3. Çiçek M. Semiyoloji ve Semiyotik Üzerine Düşünceler. *The Turkish Online Journal of Design Art and Communication*. 2016. Vol. 6. Issue 2. P. 137–147.
4. Erkman F. Göstergebilime giriş. Alan Yayıncılık, 1987. 10–22 p.
5. Barthes R. Göstergebilimsel serüven. Yapı Kredi Yayınları, 1993. 41 p.
6. Müldür F. Noam Chomsky'de Üretici Dilbilgisi: Derin Yapı ve Yüzey Ayrımı. *Kaygı- Bursa Uludağ Üniversitesi Fen- Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*. 2016. Issue 27. P. 59–74.
7. Üstünova K. (2010) "Yüzey Yapı ve Derin Yapı Kavramları Üzerine". *Journal of Turkish Studies*. 2010. Vol. 5. Issue 4. P. 697–704.
8. Kanık, O.V. (1999) "Bütün Şiirleri", Adam Yayıncılık

Кузу Ф. Семіотична характеристика поезії дорожніх народних пісень Орхана Велі Каніка

Анотація. Багато різноманітних літературних течій виникло у турецькій літературі періоду республіки. Одним із них є «Поетичний рух Гаріп» (з тур. «дивний»), найважливішим представником якого є Орхан Велі Канік. Поетичний рух Гаріп приніс нове розуміння поезії як за формою, так і за змістом. Фердинан де Сосюр визначив основні особливості методу семіотичного аналізу. Лекції, які Ф. Сосюр читав у Женевському університеті, були опубліковані його студентами в 1916 році під назвою «Cours de Linguistique Generale» після його смерті. На думку Ф. Сосюра, щоб отримати уявлення про твір, необхідно досліджувати цей твір разом із його показниками. Кожен твір мистецтва несе в собі багато характеристик суспільства, у якому він виник. Він відображає світ почуттів, думок і емоцій суспільства. З цієї причини кожен твір мистецтва містить багато показників. У цьому контексті семіотика відіграє важливу роль при дослідженні літературних творів. Твори мистецтва можуть створювати різні значення та ідеї для кожної окремої людини. Поезія є одним із найефективніших і навіть першим серед літературних жанрів у плані створення різних вражень для кожного читача. Насправді іноді реципієнт не може повністю зрозуміти вірш. Використання семіотики є одним із методів, яким користуються дослідники літератури, щоб зрозуміти систему уявлень поета та розкрити зміст вжитих виразів. Таким чином, сприйняття віршів стане легшим, і з'являться його різні аспекти. Це дослідження зосереджено на семіотичному аналізі вірша Орхана Велі Каніка «Дорожні народні пісні». Робота оцінювалася за показниками «Глибинна структура» та «Поверхнева структура». У результаті оцінювання ми намагалися визначити значення символів і підсмісли у віршах. Висновки мають на меті представити різні точки зору на вірші лише в межах семіотичної теорії. Іншими словами, мета дослідження – розкрити те, що хотів сказати поет, і зробити вірш більш зрозумілим на основі вжитих ним слів.

Після Першої світової війни Османська імперія розпалася і була створена Турецька Республіка. Перехід до республіканської форми правління, звичайно, можна розглядати як суспільний, політичний, культурний і мистецький перелом. Звичайно, цей радикальний перехід відобразився і в літературі. Традиційне розуміння турецької літератури почало змінюватися та модернізуватись із середини 19 століття. Цей історичний процес набрав обертів у період республіки, і його різноманітність зростає. Одним із найважливіших поетичних рухів, що виникли в цей період, є рух Гаріп. Найвідоміший представник цього розуміння поезії – Орхан Велі Канік. Орхан Велі займає важливе місце в історії літератури завдяки нововведенням, які він привніс у поезію. Його ідеї вплинули на багатьох поетів, які пізніше творили у сфері вільного вірша. Було помічено, що віршована форма «Дорожні народні пісні» не є регулярною у поверхневих структурах. Крім того, зазначимо, що читачеві надаються різні повідомлення. Хоча нерегулярно, але джерело натхнення виявлено у народній літературі.

Ключові слова: турецька поезія, поезія Гаріп, Орхан Велі Канік, семіотика, дорожні народні пісні, глибинна структура, поверхнева структура.

УДК 821.161.2.09 Вовчок М.: [316.423.6:140.8]: 821-31.09"186/187"
DOI <https://doi.org/10.32841/2409-1154.2022.58.52>

*Ліпницька І. М.,
кандидат філологічних наук,
професор кафедри української літератури
Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова*

*Савченко І. В.,
кандидат філологічних наук,
професор кафедри української літератури
Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*

ХУДОЖНЯ РЕАЛІЗАЦІЯ ЕМАНСИПАЦІЙНОГО СВІТОГЛЯДУ МАРКА ВОВЧКА В РОМАНІСТИЦІ 60–70-Х РР. ХІХ СТ.

Анотація. Метою статті є дослідження естетичного осмислення «жіночого питання» та його естетичної інтерпретації в романах Марка Вовчка «Жили-були три сестри», «Жива душа», «В глушині» в контексті емансипаційного світогляду письменниці. Аналіз проблеми здійснено шляхом інтеграції традиційних методів вітчизняного порівняльно-історичного літературознавства з новими підходами світової науки про літературу – гендерним, соціокультурним, постколоніальним, феміністичним. У результаті дослідження ми дійшли висновку, що погляди письменниці на «жіноче питання» сформувалися й еволюціонували під впливом спілкування з українською та європейською інтелігенцією ХІХ ст. Провідний образ прози Марко Вовчок – нова, активна, розумна, самодостатня жінка, яка відстоює власне право на самореалізацію. У творах різних років простежується еволюція героїні. Першою спробою автора створити сучасний тип нової жінки, яка сміливо порушує моральні та соціальні канони ХІХ ст., обирає шлях суспільно корисної праці, яка водночас звільняє її від патріархальної залежності, є образ Соні. з роману «Жили-були три сестри». Наступна спроба – героїня роману «Жива душа», її мета – самореалізація через служіння суспільним інтересам. І хоча героїня їх ще не окреслила, вона знає, як цього досягти: бути чесною перед собою, вільною у своєму виборі, незалежною, а головне – активною. Соня, героїня роману «В глушині», здатна подолати всі труднощі життя заради досягнення великої мети – зміни суспільства. У 1870-х роках Марко Вовчок вирішувала «жіноче питання» в площині гендерних питань. Соціальне становище жінки та її безправність письменниці пояснювала пануванням чоловічого світу, адже в патріархальному світі, де панує чоловічий погляд на життя, жіноча особистість позбавлена можливості самореалізації, вільного вибору життєвий шлях. Марко Вовчок заклала ряд тем: відстоювання гідного місця жінки в суспільстві, відображення унікальності жіночого світу, активне протистояння патріархальним традиціям у повсякденному житті.

Ключові слова: Марко Вовчок, емансипація, гендер, «жіноче питання», «нова жінка».

Постановка проблеми. Сучасне літературознавство, базуючись на новітній методології, активно переосмислює національну класику. Творчість Марка Вовчка синхронізується з активізацією європейського жіночого руху середини ХІХ ст. Уся багатогранна мистецька діяльність письменниці – спростування упередженого ставлення до ролі і місця жінки в суспіль-

стві, закладеного в традиційній ментальній свідомості, руйнація канонів гендерних ролей, заперечення патріархальних поглядів на сенс жіночого письменства з його орієнтацією винятково на жіночу читацьку аудиторію.

Уже у ранніх оповіданнях письменниці актуалізується провідна тема її творчості – доля жінки, її змагання за право бути собою, протистояння з колоніальною системою цінностей, а відтак – формування власної. Водночас уперше в літературі відверто і гостро прозвучали важливі і дражливі питання суспільного становища жінки, її прагнення вільного вибору життєвого шляху, потяг до самореалізації, духовних пошуків, активної діяльності, до того ж заявлені самою жінкою. Письменниці акцентувала на базових суперечностях тоталітарної системи, які не лише перешкоджають утіленню мрій жінки про щастя, яке вона розуміє як гармонію особистого та громадського, але часто стають причиною її страждання.

Однак саме епіка 60–70-х рр. ХІХ ст. Марка Вовчка утілює базові принципи світового емансипаційного руху захисту громадянських, економічних і соціальних прав жінки. Проблеми «жіночого питання», жіночої ідентичності, порушені в прозі письменниці цих років – новий рівень антиколоніального дискурсу ранньої творчості мисткині, який підривав основи так званої «духовної імперії», яка базувалася на патріархальних інституціях держави.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Творчість Марка Вовчка 60–70-х рр. ХІХ ст. досі потребує глибокого наукового прочитання та адекватного осмислення. Основна увага літературознавців сконцентрована навколо питань ідейно-тематичної спрямованості та формально-стильових особливостей епіки 60–70-х рр., зокрема романів «Жива душа» та «Записки причетника» (М. Бернштейн, Ф. Борщевський, Є. Брандіс, А. Недзвідський, Т. Резніченко, В. Погребна, О. Скабичевський, М. Тараненко, П. Ткачов, М. Чернишевський, М. Шелгунов та ін.). Проблеми соціальних основ формування образу нової жінки у середині ХХ ст. присвятили наукові розвідки Н. Крутікова та Б. Мінчин. Філософсько-світоглядна основа образу «нової жінки» в творах письменниці перебуває в активі і сучасних наукових зацікавлень. «Жінка як ідеал. Жіноча доля і жіноча нескореність у кріпацтві. Образ «нової» жінки» - теми, які, як зазначила С. Павличко, письменниці порушила «задовго до появи зрілої феміністичної традиції і в російській, і в українській літературі» [1, с. 89–90]. Цю ж думку підтверджує

В. Агеєва («Достатньо одверто пропагує ідеї жіночої емансипації» [2, с. 25]) та розвиває у своїх розвідках М. Крупка: («вперше в українському письменстві поставила ідею емансипації жінки в центр твору» [3, с. 6]). У контексті гендерної проблематики розглядає прозу Марка Вовчка О. Бажан [4]. Типологічну спорідненість жіночих образів письменниці та сестер Бронте детально висвітлює Н. Назаренко. Духовний світ жіночих образів роману «Жива душа» осмислила Н. Кісілюк [5]. Однак питання художньої реалізації концепції емансипації жінки в контексті жіночих рухів та ідей другої половини XIX ст., проблема психологічної ідентичності жінки нового часу, актуалізовані авторкою в творах «Жили та були три сестри» (1861), «Жива душа» (1868), «Мандрівка всередину країни» (1871), «Сільська ідилія» (1874), «В глушині» (1875) та ін., ще не залучалися до наукової обсервації в такому ракурсі.

Мета статті – проаналізувати джерела формування героїні нового типу в контексті емансипаційних поглядів Марка Вовчка, концептуальність особистості жінки в творчості письменниці 60–80-х рр. XIX ст., мотиви її духовних пошуків.

Виклад основного матеріалу. Питання емансипації жінки у прозі Марка Вовчка 60–80-х рр. XIX ст. набуває особливої актуальності. Цьому сприяло декілька факторів. По-перше, це особиста вдача та особливий психодуховний світ письменниці, її вольові та психологічні якості, здатність до опору несприятливим обставинам, життєвий активізм, оптимізм, наполегливість у відстоюванні власних переконань, що яскраво ілюструє таємний шлюб юної Марії Вілінської з Опанасом Марковичем, українським інтелектуалом, «неблагодійним» громадянином, сімейне життя з яким не обіцяло ні добробуту, ні спокою. Вибір супутника життя, здійснений всупереч традиціям російського патріархального суспільства, підкреслює бунтарську натуру майбутньої письменниці (пізніше її героїні утілюватимуть саме ці протестні настрої та волелюбність, риси, не характерні жіночим образам традиційної літератури цієї доби). Здатність до протистояння життєвим труднощам та водночас наполегливе прагнення зайняти власне місце в суспільстві, скроєному за маскулініними лекалами, спонукає тепер уже Марію Маркович до пошуку можливостей самореалізації.

Іншим фактором стала її природна допитливість, цілеспрямованість, неймовірна працьовитість. Після одруження, отримавши омріяну свободу, вона системно і наполегливо реалізує власну програму досягнення мети через літературну творчість – стає письменницею Марко Вовчок. Дистанцію від провінційної Попелюшки до королеви мистецьких салонів петербурзької богемі письменниця проходить за дуже короткий час, чому сприяє особлива духовна організація, відкритість до нових знань, жага творчості, а також спілкування з найвідомішими інтелектуалами доби: Т. Шевченком, П. Кулішем, С. Носом, В. Тарновським, Й. Лелевелем, Л. Желіговським, О. Герценом, М. Бакуніним, П.-Ж. Етцелем, П. Меріме, Ж. Верном та ін., що давало поштовх не лише творчій реалізації Марка Вовчка як письменниці, але й пробуджувало інтерес до сучасних суспільних ідей та рухів.

Можна припустити, що з ідеями емансипації жінки майбутню письменницю вперше ознайомив її чоловік О. Маркович, член Кирило-Мефодіївського братства, в колі якого обговорювалися, крім культурософських, соціальних і національних, питання становища жінки. Про це, зокрема, свідчить праця члена цієї організації М. Савича «Визволення жінки» (1847),

в якій накреслено програму її емансипації: «Якщо жінки хочуть дорівнятися до становища і прав чоловіків, вони повинні також піднятися до такого рівня почувань і ідей» [6, с. 76]. Українські культурософи долучилися до європейської дискусії щодо провідних питань звільнення жінки, захищаючи її права на освіту та здобуття професії для можливості самостійного незалежного життя.

Такі прогресивні погляди поширював часопис «Основа» (1861–1862), в якому друкувала свої ранні оповідання Марко Вовчок. Хоча у творах цієї доби проблему «жінка і суспільство» письменниця вирішувала ще в романтичних традиціях – жінки найчастіше поставали в лірико-ідеалізованих, епічно-героїчних образах, орієнтованих на фольклорно-пісенний ідеал, однак уже на цьому етапі творчості українська авторка відзначила важливі риси жіноцтва середини XIX ст. – органічне прагнення волі, «вольного» життя та здатність заради нього на активний протест.

Не менш важливим було й те, що письменниця активно подорожувала: у 60-х вона об'їздила практично всю Європу, зупиняючись у містах – центрах західної культури (Берлін, Лондон, Дрезден, Гейдельберг, Париж, Рим, Неаполь тощо), де уже з кінця XVIII ст. ідеї набуття жінкою громадянських прав проходили легалізацію у суспільній думці. Жіноча емансипація в другій половині XIX ст. реалізувалася в європейських країнах не стільки в деклараціях незалежної поведінки жінки, скільки у потребі вільної трудової, наукової, громадської діяльності. Активна частина жіноцтва змагалася за участь у різних сферах життя, до того часу їй недоступних, а головне, домагалася, щоб ці досягнення були прийняті суспільством як рівноправні з чоловічими.

Роль каталізатора в зацікавленні жіночими проблемами вочевидь відіграла Жорж Санд, яка в своїх романах руйнувала християнську міфологему святості шлюбу. Ідеї авторки «Жака» Марко Вовчок утілює у власному житті: розлучення з О. Марковичем відбудеться за моделлю роману французької письменниці: чоловік самоусунеться з її життя, надавши дружині повну свободу дій.

Водночас Марко Вовчок розширювала коло емансипаційних проблем у власній творчості. Її твори переконують, що їх авторка вивчала історію жіночого питання досить глибоко, зокрема програма дій самої письменниці та деяких її героїнь будуть перегукватися з «Декларацією прав жінки і громадянки» Марі Гуж (Обрі), провідне гасло якої відлунує в творах Марка Вовчка 60–70-х рр.: «Жінка народжена бути вільною і в правах рівна чоловіку» [7] та з ідеями самореалізації жінки англійської лідерки жіночого руху Г. Тейлор-Мілль та її чоловіка Дж. С. Мілля. До захисту прав жінки Марко Вовчок підійде як справжній адвокат: вивчатиме мови, «жах скільки читає» (О. Маркович), зокрема і політичні трактати, прослухає курс лекцій про лібералізм відомого професора-правника Е. Лабуле [8, с. 138], вивчаючи не лише проблеми визволення жінки, але й шукаючи можливі легальні та законні шляхи їх реалізації.

У Парижі видавець Етцель познайомив Марка Вовчка із французькою письменницею-феміністкою Андре Лео (Леоні Шансе), активною діячкою Паризької комуні, яка у своїх романах відстоювала рівноправність чоловіків і жінок [9, с. 253]. Українська письменниця так захопилася творчістю французької, що перекладе її сенсаційний роман «Обурливий

шлюб» (1867), який не був опублікований через матеріальні проблеми з виданням, та повість «Дві доньки Плешоша», якій у перекладі дасть досить промовисту назву «Два жіночі характери» («Отечественные записки», 1867 № 5).

Отже, художня інтерпретація проблеми емансипації жінки була не меркантильним бажанням Марка Вовчка писати на популярні теми і тим самим прокласти собі шлях до великої літератури. Її твори сміливо порушували табувані проблеми становища жінки в суспільстві, розширювали уявлення про шляхи демократизації суспільства та способи утілення в житті програми емансипації жінки в тоталітарному суспільстві.

Свою концепцію самодостатньої жінки Марко Вовчок вибудує не на засадах Жорж Санд, у якої найбільш пристрасними поборниками прав жінки були чоловіки, а на переконанні Ш. Бронте, утіленому в романі «Джейн Ейр»: відповідальність за власну долю несе сама жінка. Українська письменниця творчо розвинула думки англійської авторки: її героїні в процесі пошуків шляхів самореалізації займають активну позицію у відстоюванні власних переконань, принципово відмовляючись від будь-яких компромісів.

«Жіноче питання» Марко Вовчок актуалізувала в ракурсі власної концепції особистісної та суспільної свободи жінки, відгукнувшись на публічні дискусії щодо її становища (у сім'ї, громадському житті, державі), прав (зокрема знання про них та вміння користуватися), прагнень тощо. З кінця 50-х рр. письменниця й сама торує досить складний шлях вільної жінки: після розлучення, не зважаючи на негативну реакцію оточення, вона активно спілкується з чоловіками, сміливо заперечуючи патріархальні погляди на місце розлученої жінки у суспільстві, реалізує власне право на жіноче щастя. Утілюючи програму самостійного незалежного життя, мисткиня займається творчою та перекладацькою діяльністю, що дає їй змогу утримувати себе й сина, допомагає іншим жінкам здійснити цю мрію: створює артіль, де вони мають можливість заробітку, який їх не принижує. Така активна діяльність Марка Вовчка, як слушно підкреслила О. Бажан, не лише «дисонувала з політикою тогочасного уряду», а водночас і «виконувала і важку громадську функцію, була протестом як проти гендерної, так і проти національної дискримінації» [4].

Погляди на жіноче питання Марко Вовчок втілювала і в художній творчості. Емансипаційний дискурс письменниці розгорнула в ракурсі протистояння внутрішньо сильної та цілеспрямованої жінки, не захищеної ані панівною мораллю суспільства, ані законом, із світом «духовного плебейства» (І. Дзюба), випереджаючи художню реалізацію емансипаційної проблематики зокрема про статус і місце жінки в суспільстві, в жіночій літературі. Героїні її творів кидають виклик зашкарбленим суспільним традиціям, маскулітному світові, відстоюють власну незалежність, свободу волевиявлення. Мета цього нелегкого протистояння – руйнація упередженого ставлення до жіночої статі, не боротьба з авторитетом чоловіка, а доведення високих інтелектуальних можливостей жінки. У романах письменниці, як зазначала С. Павличко, «показано поступове формування її суспільних переконань» [1, с. 89]. Орієнтуючись на ці засади, на власний досвід, Марко Вовчок розвивала ідеї «нової жінки».

Вперше ідеї визволення жінки письменниця представила в романі «Жили та були три сестри». Образ «нової жінки» окреслюється через протистояння старого і нового світу, який

презентують різні типи жінок, індивідуалізовані не лише характерами, але й життєвими мотиваціями у відстоюванні власних переконань. Так, одна з них Оля обрала шлях сповідання традиційних канонів щодо суспільної ролі жінки: патріархальні цінності, покора чоловікові, повна безправність в родині тощо. Такий фетиш традицій, доводить письменниця, призводить до оречевлення жінки, перетворення її на безмовну істоту в чоловічому світі, ставлення до неї як до власності. Образ іншої сестри Варі утілює жоржзандівський варіант свободи жінки: вона відчайдушно відстоює власне право на кохання, однак стає здобиччю чоловіка, жертвою патріархальних упереджень і суспільних законів. Третій спосіб самореалізації обрала Соня (еволюційна модель образу Ш. Бронте) – представниця сучасної, інтелектуальної, а разом із тим дієвої, рішучої жінки нового покоління, яка прагне зреалізувати себе через самоосвіту. Важливо, що Соня не самотня. Авторка віддає належне своїм учителям-чоловікам, які підтримували її бажання самій матеріально себе забезпечувати. Залишаючись вірними своїм сміливим ідеалам, герої створюють утопічний варіант сім'ї, де кожен має право на внутрішню свободу.

Образ Соні – тип нової жінки, яка сміливо порушує моральні і соціальні канони XIX ст., обирає шлях суспільно-корисної праці, що водночас вивільняє її від патріархальної залежності. Отже, у романі письменниця сформувала концепцію жіночої емансипації, яка досягається через самоосвіту та активну життєву позицію. Письменниця розвиває відомі моделі жіночих образів, створивши тип вільної жінки, яка прагне самостійно будувати власне життя.

Проблеми поступу жінки до свободи письменниця розвине в романі «Жива душа», написаному під впливом французьких емансипанток. Авторка, на відміну від своїх колег чоловіків, не розчарувалася в утопічних ідеях Т. Мора, їй була близька модель щасливого суспільства. Цього щастя шукатиме її Маша – героїня «Живої душі». Маша – єдина «жива душа» у змертвілому провінційному містечку, мешканці якого занурені в буденність безглузлого існування, уся енергія яких підпорядковане неписаним, однак надзвичайно потужним суспільним моральним принципам, скерованим на приниження людини, нівелювання в ній поривів до природного, гармонійного життя. Образ Маші найвиразніше відображає стремління жінки другої половини XIX ст. – визволитися від економічної і моральної залежності, від сімейного та суспільного рабства. Героїня нового покоління не лише прагне досягнути саму себе, жити згідно з власною системою цінностей та морально-етичних принципів, а вже не боїться кинути виклик огидному суспільству, яке продукує фальшиві, нежиттєздатні ідеї. Її мета – самореалізація через служіння громадським інтересам. І хоча Маша ще не конкретизує їх, але знає як цього досягти: бути чесною з собою, вільною у своєму виборі, самостійною, а головне – діяльною, тому відкидає освідчення багатого поміщика Бурнашова, йде за власним покликанням, яке дозволяє насолодитися свободою.

Духовній порожнечі, примітивній демагогії, суспільному цинізму й байдужості вона протиставила активізм у пошуках сенсу життя, власного призначення. Героїня утілює кредо письменниці, її розуміння ідей емансипації жінки 70-х рр.: «Я хочу жити сама, хочу сама працювати; хочу бути самою собі панєю; хочу говорити та робити все, що мені здається потрібним, добрим...» [10, с. 194], що допомагає їй досягнути ідеалу. Вер-

шинним моментом еволюції героїні стає усвідомлення необхідності постійної боротьби за особисту свободу.

Традиційно для творів цієї тематики авторка представила низку жіночих типів, які розкриваються в процесі пошуків особистого щастя, однак його не знаходять, йдучи традиційним шляхом. Письменниця як уважний психолог досліджує причини невдач героїнь: лицемірство суспільного устрою та його моралі, яка, базуючись на принципах зневажливого ставлення до людини, призводить до трагедії особистості, спотворюючи її уявлення про щастя. Агнеса і Полінька – жертви викривлених уявлень про свободу і щастя. Обидві прагнуть позбутися несправедливості, однак закони і традиції тоталітарного суспільства одну змушують мучитися під тиском страху порушити патріархальні канони, іншу роблять потворою, яка, позбувшись свого тирана (матері), дуже швидко сама на нього перетворюється. «Раби, що вибилися на волю не самі, не власною силою та боротьбою, а випущені через великодушність пана чи звільнені силою обставин, завжди відчують особливу насолоду, коли можуть накласти ярмо на інших», – робить слушний висновок письменниця [10 с. 258].

Дещо інший ракурс реалізації ідеї емансипації «нової жінки» презентує роман «В глушині» (1875), хоча історію героїні авторка конструює на стандартному для її творів кліше: травматичність дитинства, відчуження від родини, наполегливе прагнення змінити власну долю. Головна героїня Маня – донька кріпачки і розбещеного поміщика – виховувалася з ласки поміщиці. Вона спостережлива, допитлива, здатна до критичного мислення, освічена, багато читає. Перше кохання не лише гірке розчарування, але й кардинальні зміни у її житті: через помилку юності, Маня пізнає справжню сутність суспільства в найгірших його виявах: аморальність, антигуманність, байдужість, які водночас гартують її характер.

Образ Мані свідчить про прагнення авторки створити адекватний сучасним суспільним викликам тип дієвої жінки, котра відстоює власне місце у суспільстві. Маня живе не мріями, вона здатна на конкретні вчинки, щоб змінити суспільство, в якому зневірилася. Авторка апробує в романі народницьку ідеологію малих справ. Тож Маня – своєрідний експеримент письменниці. З метою зміни суспільних відносин героїня не цурається ніякої роботи. Головний принцип її позиції – безкорислива допомога всім і кожному. Гуманізм, трудова діяльність, освіта – провідні чинники, які у поєднанні з рішучістю, на переконання героїні, можуть забезпечити зміни у суспільстві. Такі новації письменниці в трактуванні «нової жінки» слушно підкреслила В. Агеєва, порівнявши образ Мані та ібсенівської Нори: «Мані також вистачило рішучості покинути свій ляльковий дім, рожеву дівочу вітальню, щоб відчутти манливість нелегкої дороги в широкий світ, де її не оберігатимуть, як витончену порцелянову статуетку, але й не поневолюватимуть» [11, с. 109].

Головною рисою нової людини, здатної впливати на навколишній світ та змінювати його, є її бажання, активність та рішучість у цій діяльності, переконує своїм романом мисткиня. Художній поступ в реалізації концепції нової жінки в цьому романі – разючий. Якщо Маша («Жива душа») прагнула визволитися сама від суперечливих і оманливих суспільних догм, віднайти власне щастя, то мета Мані набагато вища – безкорисно служити суспільству задля його щастя, навіть якщо для цього треба було пожертвувати власним життям.

Концепція емансипації жінки, реалізована в творах Марка Вовчка другої половини XIX ст. полягає у стремлінні її героїнь згармонізувати суспільне й особисте. Усі героїні творів письменниці прагнуть віднайти гармонію існування, яка неможлива без реалізації права на особисте щастя. Однак досягають його винятково ті жінки, які здатні на сильні і глибокі почуття, можуть, як Маня («В глушині») за них навіть умерти.

Марко Вовчок актуалізувала не лише питання спроможності жінки до самореалізації чи здатності нести особисту відповідальність за власне життя. Авторка ставила питання ширше – про відповідальність суспільства, скроєного за маскулініними лекалами, за долю жінки.

Висновки. Марко Вовчок – одна з перших письменниць європейської літератури сміливо експлікувала проблеми права жінки на самореалізацію у власній творчості, основою яких стала власна емансипаційна свідомість, сформована в колі спілкування з українськими та європейськими інтелектуалами та суспільних рухів другої половини XIX ст. Проза письменниці 60–70-х рр. XIX ст. стала відгуком на актуальні тенденції у творенні образу «нової жінки». Основою більшості творів авторки є ідея визволення жінки з-під економічної, моральної і духовної залежності, яка реалізується через її усвідомлене бажання відстоювати суспільну рівність із чоловіками. Героїня більшості романів Марка Вовчка здатна не лише на поривання, мужньо переступаючи через патріархальні традиції, вона має власну програму життя, в процесі реалізації якої стійко зносить випробування, жертвуючи усім, окрім власних принципів та гідності, утілюючи конкретну мету: бути вільною, незалежною особистістю.

Соціальне становище жінки, її безправність письменниця пояснювала пануванням чоловічого світу, адже в патріархальному суспільстві, де панує винятково маскуліний погляд на життя, фемінна особистість позбавлена можливості самореалізації, вільного вибору власного життєвого шляху.

Марко Вовчок відкрила можливості для подальшої еволюції цілої низки тем: відстоювання жінкою гідного місця в суспільстві, відображення унікальності фемінного світу, активне протистояння з патріархальними традиціями в побуті і суспільному житті тощо, які знайшли своє продовження в творчості О. Кобилянської, Лесі Українки, Н. Кобринської, У. Кравченко та ін. письменниць кінця XIX – початку XX ст.

Література:

1. Павличко С. Фемінізм Київ : Вид-во Соломії Павличко. К.: «Основи», 2002. 322 с.
2. Агеєва В. Емансипантка. Марко Вовчок. *Емансипантка: Оповідання та повісті*. Київ : ВД «Комора», 2019. С. 5–26.
3. Крупка М.А. Емансипаційні тенденції в українській жіночій прозі кінця XIX – початку XX століть. Автореф. дис. 10.01.01 – українська література. К., 2004. 20 с.
4. Бажан О. «Lux in tenebris» крізь призму гендерних студій (на матеріалах прози Марка Вовчка та Ганни Барвінок <http://dspace.nuft.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/21746/1/1.pdf> (дата звернення: 08.10.2022 р.).
5. Кісілюк Н. Духовний світ жіночих образів роману «Жива душа» Марка Вовчка. *Питання літературознавства*. 2011. Вип. 82. С. 266–273.
6. Кирило-Мефодіївське братство: У 3 т. К.: Наукова думка. 1990. Т. 3. 433 с.

7. Gouges Olympe de. Déclaration des droits de la femme et de la citoyenne : suivi de Préface pour les dames ou Le portrait des femmes. https://archive.org/details/isbn_2902842057465/page/n1/mode/2up (дата звернення: 16.09.2022).
8. Твори Марка Вовчка з життєписом авторки й життєписними матеріалами. Київ, Ляйпциг : Українська накладня, 1920. Т. 1 : Життєпис і життєписні матеріали. 297 с.
9. Брандіс С. Марко Вовчок. Повість-дослідження. К. : Дніпро. 368 с.
10. Вовчок Марко. Твори. В 7-ми т. К.: Наукова думка, 1967. Т.3. 669 с.
11. Агеева В, Чоловічий псевдонім і жіноча незалежність (спроба гінокритики). *Марко Вовчок. Три доли: Марко Вовчок в українській, російській та французькій літературі* : антологія / упоряд. В. Агеева. Київ : Факт, 2002. С. 103–113.

Lipnytska I., Savchenko I. Artistic implementation of the emancipation outlook marko vovchok's novelists of the 1960s–1970s.

Summary. The purpose of the article is to study the aesthetic understanding of the "women's question" and its aesthetic interpretation in the Marko Vovchok's works "There Lived Three Sisters", "A Living Soul", "In the Wilderness" in the context emancipatory worldview of the writer. The analysis of the problem was carried out by integrating the traditional methods of domestic comparative-historical literary studies with new approaches of the world science of literature – gender, socio-cultural, post-colonial, feminist. As a result of the research, we came to the conclusion that the writer's views on the "women's issue" were formed and evolved under the influence of communication with the Ukrainian and European intelligents of 1860s–1870s. The

leading image of Marko Vovchok's prose is a new, active, intelligent, self-sufficient woman who defends her own right to self-realization. The evolution of the heroine can be traced in the works of different years. The author's first attempt to create a modern type of a new woman who boldly violates the moral and social canons of the 19th century, chooses the path of socially useful work, which at the same time frees her from patriarchal dependence, is the image of Sonya from the novel "There Lived Three Sisters". The next attempt is the heroine of the novel "Living Soul", her goal is self-realization through serving public interests. And although the heroine has not outlined them yet, she knows how to achieve this: to be honest with herself, free in her choices, independent, and most importantly, active. Sonya, the heroine of the novel "In the Wilderness", is a woman, who is able to overcome all the difficulties of life in order to achieve the great goal of changing society. In the 1870s, Marko Vovchok solved the "women's question" in the area of gender issues. The writer explained the social position of a woman and her disenfranchisement by the domination of the male world, because in the patriarchal world, where the male view of life prevails, the female personality is deprived of the possibility of self-realization, free choice of life path. Marko Vovchok laid down a number of topics: defending the worthy place of women in society, reflecting the uniqueness of women's world, actively opposing patriarchal traditions in everyday life. life, etc., which found its continuation in the works of Ukrainian women writers who actively defended the rights of women in society.

Key words: Marko Vovchok, emancipation, gender, "women's question", "new woman".

*Матвеева О. О.,
кандидат філологічних наук, науковий співробітник
Інституту літератури імені Т. Г. Шевченка
Національної академії наук України*

«СКІЛЬКИ В МЕНЕ Є ПОЧАТОГО, ТА НЕ ЗАКІНЧЕНОГО!»: ТЕМИ, СЮЖЕТИ, МОТИВИ НЕЗАВЕРШЕНОЇ ПРОЗИ ПАНАСА МИРНОГО

Анотація. У статті з'ясовано, що незавершені прозові твори Панаса Мирного становлять інтерес для дослідників як за тематикою, так і художніми особливостями, адже значно розширюють уявлення про обсяг, проблемно-тематичні рівні, ідейний зміст творчої спадщини письменника, репрезентують зацікавлення, художні пошуки, світоглядні орієнтири автора, висвітлюють логіку художньої еволюції видатного письменника-реаліста. Доведено, що незакінчені фрагменти становлять художню лабораторію митця і є своєрідним претекстом його доробку. У розвідці увагу сфокусовано на осмисленні ключових тем, які Мирний розробляв в різні періоди творчості. По-перше, йдеться про зображення життя й діяльності прогресивної інтелігенції, носіїв передових ідей того часу, а також про змалювання становища жінок в суспільстві, проблему жіночої емансипації, засадничу у творчості Мирного. По-друге, наголошено, що прозаїк актуалізував тему міського життя, позаяк місто в незавершених прозі трактується як ворожий і чужий простір. Сфокусовано увагу на тому, що в контексті осмислення міста як осередку моральної згуби Мирний актуалізував провідну в своїй творчості тему «пропащої сили», осмисливши життя «людей дна», «людей ночі», тобто представників власне «городянського» типу – «всесвітніх волоцюг», халамидників-перевертнів та босок-повій. Визначено, що окремі фрагменти кристалізують широкі творчі задуми з життя кріпацтва, боротьби проти неволі, зображують становище селян до і після реформи. У цьому контексті наголошено, що автор зосереджується на художньому втіленні теми гайдамацького руху, моделює образ народних борців за правду, що свідчить про зацікавлення фольклорними та етнографічними джерелами. Визначено, що письменник зосереджувався на проблемах релігії й шлюбів з представниками іншої віри, «розкольництва» (мирнівський образ «шалапуда»), чиновницької служби; а в 1890–1900-х рр. художньо осмислював тему мистецтва, життя ремісників й міщанства, зародження народництва, події єврейських погромів, революцію 1905–1907 рр.

Ключові слова: Панас Мирний, незавершена проза, творча лабораторія письменника, претекст творчості, ідея жіночої емансипації, образ «нових» людей, «пропаща сила», образ міста.

Постановка проблеми. Незавершені прозові твори видатного письменника XIX ст. Панаса Мирного – явище малодосліджене в українському літературознавстві. В щоденникових записках 1870-х рр. письменник осмислює причини, які зашкодили реалізації його творчих намірів, визначили таку ситуацію в художній діяльності: «У мене нетерплячий норов; мені коли б сьогодні почав, сьогодні й скінчив, а так це можна

тільки накинути очерки одні, та цілу повість мені і не вдасться, мабуть, ніколи накомпонувати. Скільки вже в мене є початого, та не покінченого! Так і валяється до слухного часу, а коли-то той час прийде, хто його знає? Треба мені сперш усього з розказів почати – невеличкі їх писати, а потім і за більше взятись» [1, с. 322]. Слід зазначити, що письменник був надзвичайно вимогливим до своїх художніх праць, критично ставився до власних творів, які проходили тривалий процес редагування й шліфування. Попри такий підхід, не слід забувати про іншу причину – чиновницьку службу, яка забезпечувала матеріальну стабільність, але забирала чимало часу, здебільшого ускладнювала або унеможлилювала реалізацію всіх задумів: «Мене від самого Різдва і досі душать казенною роботою та ще й будуть душити до самісінького палкого літа, так що я і досі не довів до кінця своєї “Повії” і коли доведу – не знаю» [1, с. 361]. До того ж, письменник мав деякі сімейні проблеми, пов'язані з хворобою його дружини Олександри Шейдеман, що також не сприяло творчій активності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Змістовні спостереження над цим матеріалом, готуючи до видання семи-томне зібрання творів письменника, зробив М. Сиваченко: «серед матеріалів важливий історико-літературний інтерес становить незавершена проза Панаса Мирного, яка містить багато цікавих задумів» [2, с. 313]. Як вважав науковець, ґрунтовне вивчення незавершених творів «розширить уявлення дослідника про Мирного – прозаїка, драматурга, перекладача, покаже його в новому освітленні, дозволить краще пізнати його художню спадщину, осмислити ті причини, що зашкодили письменникові вповні виявити свої творчі сили, довести до остаточного завершення багато починань» [2, с. 214]. В. Черкаський обґрунтовував думку про те, що основна причина великої кількості незавершених творів в Мирного була пов'язана з несприятливими зовнішніми обставинами, передусім Емським указом 1876 року [3, с. 220]. У студії «Реалізм: це есхатологія» Л. Ушкалов констатував, що «багато творів Мирного так і залишилися недописані, обірвані на півслові» через те, що іноді «ритм мирнівської прози дуже повільний» й «текст письменника набуває здатності розгортатися в безкінечність» [4, с. 148]. **Мета дослідження.** Відтак перспективним постає необхідність дослідження незавершених прозових фрагментів як цілісних творів, осмислення їх тематичної парадигми, сюжетів, мотивів, що особливо важливо для розуміння творчої еволюції Мирного, становлення його як письменника-реаліста. Адже ідеї, теми, образи, мотиви, які письменник актуалізував в незавершених прозі, згодом художньо

реалізуються у відомих творах різних періодів його художньої спадщини.

Виклад основного матеріалу. Значний корпус доробку Мирного становлять незакінчені ранні оповідання («Ганнуся», «Жидівка», «Палійка», «Народолобець»; 1870-ті рр.); незавершені великі епічні полотна, такі як трилогія «Родина Бородаїв» – «Головиха» – «Учителька»; «Сколихнув», «Струс. Карло Карлович», «Халамидник» (кін. 1870-х – поч. 1880-х рр.); повісті «За водою», «Голодна воля», «Палій» (середина 1880-х рр.); твори з умовними назвами «Хома Боровик», «Міщани», «У тюрмі» (1890-ті рр.) та ін. Також 5 оповідань із циклу «Як ведеться, так і живеться», друга частина твору «Пригода з Кобзарем» та ін. «Палійка» – одне з найперших оповідань, репрезентативне з точки зору формування Мирного як письменника, якого цікавили соціальні проблеми, хоча у творі й помітна штучна розв'язка, переваженість натуралістичними сценами. Прикметно, що в цьому оповіданні Мирний актуалізує засадничий у його творчості образ «недотепи» (таких індивідів письменник ще називав «телепнями», «лихими людьми», «пропащою силою»), який ототожнюється з праведником, чесною й працьовитою людиною, але, на жаль, з втраченим потенціалом через несприятливі зовнішні обставини: «Багато є таких господарів по наших селах, безталанних, безщасних. Люди зовуть їх недотепами, хоча вони такі ж самі недотепи, як і другі, і роблять за других удесятеро більше. Недотепність їх та, що вони не вміють з людьми поводитися, коло багатих лазити, бідними гордувати, вони до всіх однакові... Краще вони недотепні через те, що чесні, прямі, неповинні ні в чому, як діти, і, як діти цікаві. При других постановках з їх би вийшли хороші люди, чесні робітники» [5, с. 58]. Такою безталанною постає скалічена ще в дитинстві Солоха, яка зростала соціально дезадаптованою, в ізоляції, бо люди її цуралися через потворну зовнішність («виростала як звіря, а не як людина», «не як людина росла, а як собака»). Згодом образ «недотепи» в різних варіаціях був художньо реалізований в творах: «Жидівка» (самогубця Лія), «Лихий попутав» (покретка Варка), «Лихі люди» (інтелігенти Телепень, Жук), «П'яниця» (службовець Іван Микитович), «Повія» (Христя) та ін. Симптоматично, що в цьому оповіданні Мирний актуалізував ключову проблему – опозиції села й міста як «свого»/«чужого» простору («Лихий попутав», «Подоріжжя...», «Міщани», «Повія», «Згуба»). Слід згадати, як скалічена дівчина сумує за селом, а образ міста постає перед нею як осередок зла, справжнє «страховище з тисячами голів», що діалогізує з образом проклятого міста в оповіданні «Народолобець»: «Прокляте місто! Не любити ти мене вчило, а ненавидіти!.. З добра бідоти ти вибудувало оті страшні палати й видавлюєш ними з їх сльози!» [5, с. 102].

Незавершене оповідання «Народолобець» сюжетно ймовірно було своєрідним підготовчим етапом до написання повісті «Лихі люди», бо ці твори образно, ідейно, концептуально кореспондують між собою. Дослідження цього тексту постає перспективним, передусім, з точки зору з'ясування літературно-естетичних й філософських поглядів Мирного, світоглядних доктрин, під впливом яких він формувався. Л. Ушкалов стверджував, що для Мирного багато важив позитивізм, а у його міркуваннях можна помітити ідеї «соціал-дарвінізму» [4, с. 118]. У цьому контексті герої твору «Народолобець» (історики, критики-реалісти, пристосованці) позиціонують Міля, Бокля, Дарвіна як представників справжньої науки. Головний герой,

прибічник життєвої філософії «золотої середини», Петро Шатай-Мотай дотримується постулатів теорії «боротьби за існування»: «Така-то боротьба за життя! Слава Дарвіну, що він зірвав з наших очей романтичну пов'язку і вказав на прямий шлях – души, а то тебе задушуть!.. Сильний, здоровенний – і побиває більше!» [5, с. 102]. При цьому релігія, мораль, духовні почуття кваліфікуються як метафізична декорація, котра прикриває біологічне протистояння індивідів. Мотиви боротьби за існування та права виживання найсильнішого зринають в більшості творів Мирного: «не я задавлю – мене задавлять!.. І кидається чоловік, як звірина, на все, купається у крові людській і знаходить у тім свою утіху» («Подоріжжя...»), «життя – довічне борюкання одного з другим» («Перемудрив»), «той того обдурює, той другого давить. Як собаки, люди гризуться між собою» («Палій») та ін.

Магістральний сюжет пов'язаний з незавершеними великими епічними полотнами. За задумом Мирного прозові твори «Сколихнув», «Родина Бородаїв» – «Головиха» – «Учителька» мали бути присвячені зображенню життя й діяльності української інтелігенції, а також проблемі жіночої емансипації. У фрагменті «Сколихнув» засадничою для Мирного постає тема жіночої недолі, одна з «вічних» тем письменника (тут з'являється і образ «пропащої» жінки або «боски», до якого письменник звертався у творах «Лихий попутав», цикл «Як ведеться, так і живеться», «Повія» та ін.). Головні героїні твору на вечорницях висловлюють різні погляди на інститут шлюбу, стосунки між чоловіком та дружиною: Варя («жінка старша буде від чоловіка»), Орися («годити чоловікові»), Галя («обоє рівні»). Письменник актуалізує підневільне й безправне становище жінки в тогочасному суспільстві (слід згадати слова Варі «І чому я не вродилася хлопчиком» або її намір служити в москалях й нещадно знищувати кривдників жінок). У цьому ж творі Мирний вводить образ «нової людини», інтелігента Загірного, який обгрунтовує програму боротьби за визволення жіноцтва, надання жінкам більших прав, зокрема права на освіту й професійну самореалізацію (вчителювання). Прикметно, що в автографі «Учителька» Мирний зображує тип «нової» жінки – освічену представницю із середовища інтелігенції, вчительку Олександру Погрібну, яка, попри осуд чи опір противників, обрала альтернативний шлях – професійну самореалізацію, самоосвіту, працю на користь колективу.

Слід акцентувати, що в незавершених творах Мирний актуалізував засадничу тему «пропащої сили», осмисливши життя «людей дна», «людей ночі» («інfernальних тіней», за Л. Ушкаловим), тобто представників «городянського» типу – халамидників-перевертнів («Халамидник»; «Українофіл»). Мирний ще в «Подоріжжі...» характеризував партнера повії-боски як «завсіди обірваного, обшматаного», «роздутого від горілки, скаліченого», з «очима, як у божевільного», з «розбитим носом, пикою подряпаною», як «звіря», що вдень спить й ховається «за городом, у пустці, у берлозі», а вночі «розправляє задерев'янілі ноги й плететься у город», щоб вкрасти «зигарок, уздечку чи шальку з вівсом», «верхню одежину» й пропити заробіток в шинку. У прозовому фрагменті «Халамидник» зображено історію життя малого козачка Пилипа (в майбутньому «лежня», розбишаки, п'яниці, безвідповідального сім'янина й поганого господаря), який був сином пана й кріпачки, зазнав несправедливого ставлення в дитинстві. Згодом образ халамидника пись-

менник художньо втілює у відомих творах «Хіба ревуть воли, як ясла повні?», «Лихий попутав», «Лихі люди».

Висвітлюючи тему складного життя й боротьби селян за часів кріпацтва та в період емансипації, письменник в незавершеній прозі багато уваги приділяє гайдамацькому рухові, формам протесту проти панського свавілля, зображує народних месників, що свідчать про зацікавлення фольклорними джерелами («Голодна воля», «Струс. Карло Карлович», «Пригода з Кобзарем» (друга неопублікована частина), «Родина Бородаїв», «Палій»). Також письменник осмислював проблеми шлюбу з представниками іншої релігії («Жидівка»), «розкольництва» (мирнівський образ «шалапуда»; «Палій»), ролі мистецтва («Хома Боровик»); зображував життя чиновників («Ганнуся») й ремісників та міщанства («Міщани»), художньо осмислював причини єврейських погромів («За водою»), а також революційні події 1905 року («У тюрмі») та ін.

В оповіданні під умовною назвою «Хома Боровик», яке датується орієнтовно початком 1890-х рр., Мирний актуалізував проблему мистецтва. Цей фрагмент мав становити початок великого прозового твору, а також свідчив про освоєння письменником нової актуальної теми. Зокрема йшлося про творчі наміри висвітлити життєву історію талановитого художника, показати атмосферу навчання в Академії мистецтв в столиці, репрезентувати ідеї, які на той час генерувалися в середовищі творчих людей. Головний герой, неординарний митець, Боровик творчо переосмислює завдання професорів академії, ігнорує будь-які шаблони, критикує відомі на той час концепції мистецтва. Різні погляди на завдання й сутність образотворчого мистецтва провокують серйозну дискусію між митцями в академічному середовищі – прибічниками утилітарного підходу (тракували малярство крізь призму користі для народу) й художниками, які осмислювали мистецтво з погляду естетики: «Хочеш іскуством світ перевернути, людей переіначити. Уже й те діло зробиш, коли їх, як треба намалюєш; – Що з того? Голодний наїється, хворий поздоровішає, убогий забагатіє? ...чи буде світити та гріти твоє намальоване сонце так, як справжнє світе та гріє? Обізветься до тебе з полотна твоя розмальована кукла живим словом, поведе живими очима, покаже, що буде через хвилину з тими людьми, що, мов ідоли китайські, виставилися на тебе з золотих рамець, закам'яніли в своїй постанові? Все те іграшка, забавка одна. Не варт доброго заміру, щирої праці; – А не варт, то й по боку! До шевця чи кравця іди, учися чоботи шити, одягу кроїти. Тільки й там своє іскуство є» [6, с. 296]. Імовірно, в оповіданні йдеться про осмислення положень теорії мистецтва М. Чернишевського, який у праці «Естетичні відношення мистецтва до дійсності» критикував ідею «мистецтва для мистецтва». Відомо, що думки М. Чернишевського мали значний вплив на формування світогляду Мирного та його творчість [4, с. 123], адже письменник ще в юнацькому віці читав твори цього автора [1, с. 299]. Прикметно, що ідейні змагання між героями оповідання «Хома Боровик» кореспондують і з міркуваннями персонажів драми «Не вгашай духу!», в якій зображено події зародження «театру корифеїв» у 1870–1880-х рр. Зокрема радикал-космополіт Гуня вважає будь-яке мистецтво «хімерними штуками», «витівками багатих», «забавкою, що не дає людям ні щастя, ні корисного прибутку», позаяк «навіщо воно [мистецтво] здалося? По боку його! Писарев давно вже сказав: краще пара чобіт, ніж увесь Шекспір».

Незакінчену повість «Міщани» присвячено зображенню життя міщанства й ремісників 60–70-х XIX ст., гострих соціальних питань, пов'язаних зі скасуванням кріпацтва, а також явищу зародження народницького руху. Письменник змальовує світ морально скалічених містом людей, поглинутих розпустою, ледарством, моральним нігілізмом й безпробудним пияцтвом. Мирнівське місто становить проклятий осередок «згуби» зі службовцями, робітниками, крамарями, повіями, халамидниками. Так, Петро Стешенко перетворюється на містянина, купця, організовує біржу перевезень, а згодом, після реформи, приєднується до споживацької громади: «Його непосидюча шамотна натура, його удачі до торгу ще змалку тягли у город... Зараз скинув просту мужичу свиту, а натяг міщанський довгий балахон, швидко з селянина став справжнім городянином, городським міщанином» [6, с. 312]. Його дружина, так і не змігши адаптуватися до динамічного життя в місті, незабаром помирає: «селянка до послідньої кісточки у її тілі, вона ніяк не могла пойняти, що то город, що село» [6, с. 312]. Діти новоспеченого ремісника, навпаки, виростили справжніми містянами, дотримувалися «городянських» звичаїв, що виявлялося в ставленні до моралі, праці, одягу: «Старша дочка, вже підліток, соромилася не то у запасах ходити, як мати, а і в спідниці не хоче, плаття її ший»; «Робити там коло печі або на полі жати – боже, який страм, хай те наймички та мужики роблять» [6, с. 312]. Таким чином, старші доньки через брак належного виховання й негативний вплив міського оточення подолали межі патріархального родинного укладу, позбулися батьківської опіки, стали утриманками: «Ім нічого було кинути рідну оселю й піти на *содержаніє*. Ні сором батькові, ні сором самим не здержав їх» [6, с. 340]. Після того Стешенко почав вести розгульний спосіб життя з розпусницею, «всьогосвітньою волоцюгою» (цей образ зринає і в творі «Лихий попутав»), внаслідок чого господарство занепадало, оселя згоріла, через борги він був змушений продати частину землі, бо «чи й варт городянину з землею возитися? Городянину купить-продать» [6, с. 316].

Отож, під згубним впливом міста морально деградує як представники старшого, так і молодшого покоління. Так, Павла Пустирнака ще змалку пан віддав навчатися ремеслу: «служив і виріс у городі на легкій роботі, серед людського гомону, вихався, вимостився – паничем діло» [6, с. 317]. Звикнувши до не завжди чесної праці, він після проголошення кріпацької волі повернувся до батька в село справжнім ледарем й гульвісою: «Що йому, городянському майстрові, було робити на селі? Не стояли його руки ні до граблів, ні до коси, ні до рала? Більше він блукав по шинках, збирав товариство, гуляв по вулицях» [6, с. 317]. Прикметно, що хлопець дуже органічно, як «свій», впливається в міський простір, позаяк «город», на думку Мирного, приваблює деморалізованих суб'єктів, класичних представників всесвітніх волоцюг, – халамидників та босок («не нахвалиться містом – все його так і тягне»). Показову ілюстрацію невідворотного процесу заперечення обивателями приписів традиційної моралі демонструють події міського гуляння («наші форсять») зі сценами розпивання алкогольних напоїв хлопцями й дівчатами, їхні п'яні розваги в шинку, сороміцькі історії. Саме тому, коли Стешенко зустрічає молодшу доньку Домку з компанією й осуджує їх за аморальну поведінку («Дівки – та по шинках! Як московки, повії які городські!»), то Анютка без жодних докорів сумління радіє, що в неї немає «ні

батька, ні матері», а Фенинка ще й хвалиться, що «мати ніколи ні слова їй не скаже», а «як побаче, що із москалем спить», то «ще й рядом обох прикриє». Домка як порядна дівчина прагне зробити правильний життєвий вибір й керуватися чіткими моральними орієнтирами, не піддаватися впливу згубного обивательського оточення: «тут і себе бережи, і других стережися. У жилах Домочки, видно багато улилося не батькової, а материнної крові. І з виду вона вдалася не міщанською дочкою, а простою селянською дівкою» [6, с. 340]. Однак через безлад в сім'ї й господарстві дівчина починає обмірковувати альтернативні сценарії, які різко контрастують з моральними приписами традиційної селянської культури (хоче втекти з дому, стати утриманкою або найнятися до чужих людей). Таким чином, в повісті актуалізовано проблему опозиції міста й села, нещадної боротьби між автентичною сільською стихією та чужою міською цивілізацією: «У сьому проклятому місті немає, здається, чоловіка, щоб на своє жив, а все на чужі гроші. І тут було щось землі багато. Продав усе – то вже, мабуть, і від землі небагато залишилося. Ніде, здається, гірше немає, як по цих містах... тут гроші, як та трава, ніколи не перебувають, тільки ніколи їх і в руках немає. Все, як у тій прірві. Коли б бог дав дотягти до року – нехай йому! Хороші тільки бубни за горами, а зблизка – шкурятані. Піду додому, у село» [6, с. 359].

Оповідання «У тюрмі» репрезентативне освоєнням нової – революційної – теми в творчості письменника й присвячене подіям 1905 року (згодом актуалізував у творах «Сон», «Дурниця»). Головний герой, писар Петро, який завжди боровся за справедливість й допомагав людям, потрапляє до в'язниці через відстоювання прав і свобод, проголошених царським маніфестом 17 жовтня 1905 року «Об усовершенствовании государственного порядка». У тюрмі бранці усвідомлюють справжні причини арешту, оманливість проголошених царським режимом обіцянок, визначаючи релятивність поняття неволі: «Тюрму люди вигадали задля злочинців, задля душолюбів... а вони з тюрми зробили схованку задля всіх тих, хто не так, як вони мислять, хто за народ руку тягне, добра йому зиче, кращої долі домагається. Хіба се неволя? Правда, що тіло наше поневолили, а душу нашу та думку не доведеться їм поневолити, бо душа наша є тільки частина вселюдної душі... Усього ж народу не можна поневолити» [6, с. 400]. Відтак страх через зростання революційного руху й масового невдоволення серед населення змушує владу таємно й без суду відправляти інакшомисливців в заслання до Сибіру. В цьому контексті письменник актуалізує ідею формування національної свідомості й наближення народного суду, моделюючи процес пробудження вселюдської правди в сакральному образі вищої скривдженої істоти, яка опуститься на землю для захисту поневолених: «як народ протре засліплені очі, як увесь одностайно встане... то стіни оцих тюрем самі попадають, розсиплюються і їхні невольники вийдуть звідсіль, зокрашені почотом та славою мучеників за правду» [6, с. 400]. Таким чином, в Петра починає формуватися почуття відповідальності за долю всього українського народу, стихійні думки про несправедливість починають складатися в певну систему ідей.

Прикметно, що в тюремній камері відбувається дискусія щодо форми державного правління між політичними в'язнями, революціонерами й конституціоналістами, які осмислюють альтернативні шляхи розвитку після Жовтневого маніфесту 1905 року. Революціонери прагнуть «пожежею очистити світ»,

зовсім знищити самодержавний лад, бо лише тоді люди «почнуть нове заводити» [6, с. 414]. Еволюціоністи-конституціоналісти називають такий підхід «вибухом задля вибуху», «химерною загією» без майбутнього, трактують анархізм й соціалізм як утопічні вчення: «що рає нам соціалізм або анархізм, – сього не доскочити вам! Це вигадка мисливців, а не людей, що знають життя людське і поведуться з ним. Це те, що вчені зовуть утопією» [6, с. 416]. Вони пропагують ідею етапності змін, поступових реформувань з метою створення ладу, «кращого від самоволі одного», тобто «упорядкувати життя людське не раптово, як того вимагають революціонери, а заводити переміни поступово» [6, с. 415]. Однак революціонери не бачать відмінностей між абсолютною необмеженою й конституційною обмеженою монархіями, адже на старих засадах не можна збудувати новий лад: «заведуть неволю на підставі народоправства, звісно не справжнього, а вигаданого на користь невеличкої купи багатирів та самохітних верховодів, що, прикриваючись викриком “волею народу”, дбатимуть про свої гуртові добра або властолюбні заходи» [6, с. 414].

Висновки. Отже, незавершені прозові твори Мирного становлять інтерес для дослідників за тематикою й художніми особливостями, позаяк розширюють уявлення про обсяг, проблемно-тематичні рівні, ідейний зміст творчості письменника. Ці фрагменти постають своєрідним підготовчим текстом, художньою майстернею Мирного, презентують його зацікавлення й творчі наміри, світоглядні орієнтири та художні пошуки в різні періоди творчості. Відтак подальше дослідження незавершеної прози письменника уможливить осмислення його творчої лабораторії й допоможе простежити шлях художньої еволюції видатного прозаїка XIX ст.

Література:

1. Панас Мирний. Поезія. Публіцистика. Епістолярій / Ред. Н.О. Вишневецька. К. : Наукова думка, 1971. Т. 7. 663 с.
2. Сиваченко М.С. Над текстами українських письменників. К. : Наукова думка, 1985. С. 212–229.
3. Черкаський В. Панас Мирний. Біографія. К., 1973. 391 с.
4. Ушкалов Л.В. Реалізм – це есхатологія: Панас Мирний. Харків : Майдан, 2012. 184 с.
5. Панас Мирний. Незавершена проза / Ред. С.Д. Зубков. К. : Наукова думка, 1970. Т. 4. 517 с.
6. Панас Мирний. Незавершена проза / Ред. С.Д. Зубков. К. : Наукова думка, 1970. Т. 5. 428 с.

Matvieieva O. “How much have I started and not finished!”: themes, plots, and motives of the unfinished prose by Panas Myrnyi

Summary. Panas Myrnyi's unfinished prose works are regarded to be of interest to researchers both in terms of subject and artistic features, because they significantly expand the idea of the scope, problem-thematic levels and ideological content of artistic creativity. They also represent the author's interests and worldviews, constitute the artist's creative laboratory and the way to improve the artistic skills of an outstanding realist writer. Therefore, we can identify several key themes that Myrnyi continues to develop later in his works. The first of them is the image of life and work of the progressive intelligentsia as the bearers of advanced ideas of that time. Secondly, the writer depicts women's position in the society and the problem of their emancipation. In addition, the author actualizes the theme of urban life, as the image of the city in unfinished prose appears hostile and alien. The author draws attention to

the fact that, in the context of understanding the city as a centre of moral destruction, Myrnyi actualizes the theme of «nought power», which is fundamental in his work, understanding the life of «people of the bottom», «people of the night», who are representatives of the urban type – worldwide vagabonds, two-faced brawlers and prostitutes. Besides, some individual fragments indicate broad creative ideas from the life of serfdom, the struggle against slavery and depict pre- and postreform life of peasants. The author also focuses on the artistic embodiment of the theme of the Haidamaks movement, modeling the image of people's fighters for the truth, which indicates an interest

in folklore and ethnographic sources. It is determined that the writer focused on the problems of religion and marriages with other faith representatives, «schism» (Myrnyi's image of «shalapud»), the life of employees; and in the 1900s he depicted new topics, in particular art, the life of craftsmen and the bourgeoisie, artistically interpreted the events of the Jewish massacre, as well as the 1905–1907 Revolution.

Key words: Panas Myrnyi, unfinished prose, creative laboratory, pretext, women's emancipation, the image of a new person, urban space, the theme of «nought power», the image of the city.

*Popova M. D.,**Lecturer at Chinese Language and Translation Department
Borys Grinchenko Kyiv University*

FORMATION OF "MIST POETRY" IN CHINESE LITERATURE OF THE SECOND HALF OF THE 20TH CENTURY

Summary. The main objective of this paper is to identify and comprehend the historical and cultural context of the birth and development of misty poetry. The relevance of the topic of the study is determined by the need for the study of a sign for contemporary Chinese literature of the creativity of Misty poets in the direction of comprehension of its aesthetic component, which makes it possible to have a holistic and deep understanding of the leading tendencies of the development of Chinese modernism. The Research Objects of this paper are the poems of the Bay Tao: Tsi Tsiziao (蔡其矫 1918–2007): "Landscape", (风景画), "Address" (给 -), "Duma" (思念); Chen Chen "Love Me, Sea" (爱我吧,海).

Purpose. The purpose of the research is to Determine national and individual-author features of the artistic discourse of Misty poetry. Our results are based on the analysis of the original poem of Misty Poets.

Practical Implication. The Results of the Research can be used for the preparation of coursework, diploma works, literary research, and special courses in the theory of literature and contemporary literature of the East countries.

Findings. The result of the research shows that "Misty Poetry", has been passed through a thorny path from misunderstanding and denial to the official recognition of its historical significance, and became a sign of a change in two poetic epochs in the development of modern Chinese poetry. "Misty Poems" has become an incentive to restore the creative search for new poetry and the diverse connections between Chinese poetry and poetry of the modern world, which created an effective basis for restoring the viability of Chinese poetry and its accession into the world arena.

Key words: misty poetry, Chinese literature, cultural revolution, modernism, china, new period.

Introduction. At the end of the twentieth century, the framework of literary innovations in China was determined by the faith of the masses in social reforms, political enthusiasm for realism, and artistic taste, prone to a more realistic style of the study of a new reality and its internal problems. On the general background of the established realistic tradition in the late 1970s. A qualitatively new direction appears-foggy poetry, which became a cult phenomenon in the Chinese literature of the early 1980s. The term foggy poetry appeared as a reaction to the incomprehensibility of the content and unusual art of the artistic form of poems by Tao and Guen Chen. Despite the fact that not all of their works were distinguished by the so-called misty, this term still took root in Chinese literary criticism. Misty poetry went a thorny path from misunderstanding and criticism of individualism and decadency to the general recognition of its progressive importance in the history of new Chinese poetry of the XX century.

Theoretical background and literature review. In particular, the works of the authors of Misty poetry in various

aspects were studied by European researchers such as Bonnie S. McDugal, and J. Michelle, P. Harris, and others. American scientists S. Liu, K. Lo, D. Liu, C. Luo, and D. Lee) consider misty poetry in the general context of the modernization of Chinese culture in the 20th century and the relationship between Western and Chinese poetry. It is also worth noting the work of a scientist from Leiden University (Netherlands) M. Krevel, who compiled a bibliographic description of books and articles about Chinese avant-garde poetry published in the Chinese People's Republic and Taiwan. Recently, Ukrainian literary scholars have been giving more attention to the works of misty poets. Ukrainian researchers who worked on this topic: Y. Bezverkhnya, D. Vishnyak, N. Isaeva, K. Murashevich, I. Semenist, M. Haydapova, O. Tyshchuk, O. Gul. The study of "Misty Poetry" is surprisingly important for considering and understanding the processes in Chinese literature of the second half of the twentieth century, which led to writing this article. Nevertheless, the topic has not found sufficient conceptual coverage in Ukrainian Sinology and literary studies.

Methods. Research provides general scientific methods of analysis, systematization, and generalization of the material, which allows the processing of the literary, theoretical, and critical sources used in the study. The main methods in the study are contextual-descriptive, comparative-historical, method of stylistic analysis, biographical, and method of cultural and historical analysis.

Results and discussion. The initial period of the revival of literature, or the stage of formation of Chinese literature in a new period, can be conditionally marked by a temporary framework from 1976 to the mid-1980s. This period is characterized by the intensive development of poetry, which was expressed in the abundance and diversity of poetic current at the beginning of the twentieth century, and the rethinking of the historical events of the recent past, as well as experiments in the field of artistic self-expression of poets in the conditions of changing China, which discovered the gates into the foreign world. However, among the variety of poetic directions of the specified period, there are several main groups. In Chinese literary studies, the tradition of uniting the writers' union is not so much for literary schools as for age groups. O.P Rodionova offers all writers of the initial period of the revival of literature, which lasted until the mid-1980s, to be divided into two groups: those who returned to creativity and beginners [1, p. 239]. In addition, the age characteristics of each of the groups are specified. Thus, the first group includes the oldest generation of poets who came to literature in the 1930s and 1940s and those whose beginning of literary creativity occur in the first years after the formation of the PRC. The second group consists of poets who entered the literature

at the beginning of its new period, which can also be divided into two subgroups. First, these are poets of the middle and younger generations (born in the 1940s and 1950s), the formation of personality, and the beginning of literary activity occurring during the "gloomy decade". The main skeleton of this subgroup forms "Misty poetry" (朦胧诗). Due to the known historical events, the works of these poets begin to be published only in the late 1970s-early 1980s.

The second subgroup is the youngest poets born in the 1960s, they began to write only in the early 1980s.

"Misty Poetry" (朦胧诗), (朦胧 Literally "incomprehensible, vague, foggy"), is a rather interesting literary phenomenon in the Chinese poetry of the second half of the 70's-the first half of the '80s. Being a kind of open creative group, "Misty poetry" did not have any single organizational form and was not officially declared, but each of the poets separately showed some community in the creative will and fruits of his art, finding part of the historically formed, new, poetic education [2; 120–126]. The origins of the literary current of "Misty poetry" should be sought in the so-called "underworld" of the "cultural revolution". This is evidenced by the writing of poems, this fact is also noted in scientific works on Chinese literary studies (Van Jia-Pin "Chinese poetry 1966–1976", 1999) [3; 179].

Initially, the poems of these authors were distributed in a handwritten form. Later, in 1978, on the creative initiative of Bei Dao and Man Ke, the first number of the unofficial poetic magazine "Today" (今天) was published. It was the first edition of "underground literature" poems, which gathered the poems of different poets throughout the country. Among the authors of the poetic works who are included in "Today", are not only beginners and unknown poets but also poets of the older generations. For example, the first issue of Bei Dao magazine includes three poems by Tsi Tsiziao (蔡其矫 1918–2007): "Landscape", (风景画), "Address" (给 -), "Duma" (思念). For the conspiracy, Tsi Tsiziao's poems were placed under the pseudonym of Tseoo Jia. The emergence of "Today" was the first step to the legalization of underground literature of the "cultural revolution". The works that were copied by hand and transmitted secretly, being a kind of form of spiritual survival and communication of the Chinese intelligentsia in the cloudy years of cultural totalitarianism, for the first time in printed form came out to the general public. Numerous poems that were written underground, in those years, by poets of different generations, show a commonality in ideological orientation, caused by a powerful confrontation of a sober mind and an absurd manifestation of the era [4; 145–150].

Poets of all ages united the rejection of the "spiritual desert of the Chinese sample" [3; 179]. Different authors comprehend and artistically express the facts generated by history, and are increasingly deepening into the individual's inner world. The tragic pathos of confrontation and resistance, critical thinking, and at the same time deep lyricism, largely became a natural consequence of China's socio-historical development. Among the representatives of "Misty poetry" in almost all works are the names Bei Dao, Gu Chen, Shu Tin, and Yan Lian (杨炼 1955 -). Thus, it can be noted that "Misty poetry" includes works of poets of different age groups. For example, Chan Yao (昌耀 1936–2000) came to literature as early as the 1950s, and by the early '80s had an almost thirty-year experience of verse, but his work "Rowing,

Rowing, Fathers!" ("划，划呀，父亲们！") (1981), it was included in the section "Misty Poetry" of the aforementioned collection, edited by Li Lichzhun (李丽中). Huan Xiang (黄翔), whose poems were called the forerunner of "Misty poetry", was born in 1941, and in the 1970s was already a completely mature personality. In general, the main backbone of this direction is formed by young poets born in the late 1940s–1950s (Bei Dao, Gu Chen, Shu Tin, Men Ke). Finally, in "Misty poetry" from the students' environment came young poets: Van Xiaone (王小妮), and Xu Jin u (徐敬亚).

The term "Misty poetry" first appeared in literary criticism in the 1979-the 1980s, as a reaction to the incomprehensibility of content, the unusual novelty of images and forms, and their combination in the poems of some young poets. Although not all of their poems differed in the so-called "mistiness", this term gradually supplanted others and became entrenched in Chinese literary criticism. The official date of the proclamation of "Misty poetry" is 1979, when Bei Dao's poem "Answer" (回答) was published in the magazine "Poetry" (诗刊), the first work of poets in this field, which appeared in the regular edition. Then, one after another, some poems by other authors (Shu Ting, Gu Cheng, Jiang He, Liang Xiaobin) were published in the pages of Poetry [5; 154]. By 1980, "Misty Poems" had become a powerful stream of Chinese youth. "Misty Poetry", coming out of the "underground", immediately became the object of literary criticism. Thus, from October 1979 to July 1988, more than 600 articles were published in various newspapers and magazines on various aspects of "Misty poetry", the list of titles of which, in chronological order, was presented in the collection of critical articles on "Misty Poetry" [6; 500–551]. As a result of many years of painstaking work by Yao Jiahua of the Beijing Library, this publication marked an important milestone in the history of new poetry. This discussion concerned not only literary circles but also poets and literary critics and broad sections of readers, who considered the essence and various aspects of "Misty poetry." It was attended by the "Misty poets" themselves: Shu Ting, Gu Chen, Yang Liang, Liang Xiaobin, Wang Xiaone, Luo Gene, and Xu Jing. The poetic works of Gu Chen, Shu Ting, Bei Dao, Xu Jing, Fang Qing, Guo Xing, and other representatives of the "poetry of the new wave" ("新潮") became the object of literary-critical reflection. The works of Gu Chen and Bei Dao caused the greatest controversy. The works of young poets were called the new rise (新的崛起) and the reactionary current (逆流). "Both supporters and opponents felt the rebellious nature, the challenge raised by this poetic wave. Opponents of this saw a terrible threat of invasion of another culture, supporters saw a comprehensive renewal, which brings this change ... " [6; 2].

The subject of discussion was numerous problems in the field of poetic theory and ideology in poetry. Critical uncertainty, decline, nihilism, individualism, and borrowing the traditions of modernist poetry of the West were criticized. All this indicates a moving away from the conceptual foundations of the method of socialist realism, which has long prevailed in Chinese literature. A significant place in the controversy is occupied by the reflections of Chinese writers on the ideological foundations of poetic art. As a result of political arbitrariness, the aesthetic tastes of readers were spoiled, and new poetry underwent a certain mutation. It should be noted that in many articles devoted to understanding the phenomenon of "Misty poetry", the concepts of "Misty" (朦胧) and "incomprehensible"

(晦涩) are compared, the latter of which has a negative connotation. "Misty poems" received such epithets as incomprehensible (晦涩), inaccessible (难懂), obscure (似懂非懂, 半懂不懂). From the question of ideological and substantive ambiguity in the works of "Misty poetry", Chinese writers turn to reflections on the essence of the traditional philological term "含蓄" ("hidden meaning, ambiguity"). According to some critics, this term in the traditional sense cannot describe "vague verses": "mistiness" (朦胧) is not "ambiguity" (含蓄) at all, but only "vagueness, illusoriness, uncertainty, cunning" (含混)» [7; 434]. Another ideological aspect of poetry is reflected in the critique of declining sentiments in the poems of "Misty poets." The spirit of pessimism and denial of the meaning of art life, in China, has never before widespread support from readers, much less the approval of official critics. This was the case at the beginning of the 20th century during the period of penetration of ideas of Western modernist trends into Chinese literature. The "poetry of the new wave" of the late 1970s also provoked strong opposition. Thus, Gu Gong (工) (poet, father of Gu Chen 顾城), reflecting on his son's poems, raises the issue of "parents and children", or two generations. He does not understand the lines of the poem "Love me, sea" ("爱我吧, 海"):

我默默说着
走向高山
弧形的浪谷中
只有疑问
水滴一刹那 [8]

I speak silently
And I go to the high mountains
In the lonely waves
Just a question,
drop, in a moment lonely

Moreover, he is frightened by the gloom and declining spirit of the work: "I have only one question in my head. The further I read, the more my anger grows: too gloomy, too scary! I have never read such poems, I have never read them. "To understand his son and his poetry, Gu Gong (顾工) eventually agrees with the poet Gong Liu's statement that the older generation and young people share distance, and that it is necessary to try to better understand this generation and their poetry [6; 35–41].

Exploring the origins of "Misty poetry", Chinese poets of the older generation ask questions such as "is this the legacy of the New Moon?", "Is this the influence of Western modernism?". According to the French symbolist poet Charles Baudelaire, poems should convey all five senses under the interpenetration and unity of "五官的"通感", when auditory sensations can turn into visual and sense of smell – to touch. So in the lines of Gu Chen's poem – "Sounds flood the glaciers scratches" – "sounds" are visible and tangible [10].

Indeed, "Misty poetry" in ideological and artistic principles, shows a certain commonality with both Western modernist currents (images, symbolism, impressionism) and with the "New Moon". This was facilitated by both objective socio-historical reasons and the actual influence of works of Chinese and foreign literature, which were read by his youth poets. The pronounced individualistic spirit of the "Misty poets" poems also provoked considerable criticism. It should be noted that in general, Eastern societies differed from Western ones mainly in the collectivist type of consciousness, which was reflected in various aspects of the culture of Eastern peoples. A person in the East always feels an integral part of any social system (family, clan, state). Given this, and the long-standing policy of socialism in China with elements of permanent revolutionary struggle, it seems nat-

ural that it is impossible to immediately adopt a slightly different type of worldview of the poets of the new formation, who seek to express their selves. Some poets of the older generation (Zhang Kejia 臧克家, Ai Qing 艾青), who do not understand and accept the aesthetics of new poems, accuse young poets of excessive protrusion of "own self" ("自我") and separation from the needs of society and people [6; 75–77, 157–168]. To which Gu Chen responds: "I am not trying to understand the whole world, I am trying to understand man, being, and the value of humanity in the world. To express the world means to express one's self. Your generation sometimes also describes "itself", but your "I" is a "paving stone", "gear", and "screw". Is this "I" a person? No, just a mechanism!" [6; 40]. Similar motives are heard in other "Misty" poets: "Am I only a little happier than my grandfather, a mechanism priced in two rivets" (Shu Ting, "After the Storm" "风暴 过去 之后", 1980). In the understanding of the "Misty" poets themselves, the so-called "sounds" like a call to humanity, to respect for the individual and human values. The special role of poetry in the revolution of Chinese literature is already a known fact. Suffice it to mention the colossal revolution in poetry during the movement for new literature "May 4". "Misty Poetry" became a fierce cry of dissent in art, and once again played a leading role in the revolutionary renewal of Chinese literature.

"Misty poetry" has three main ideological and semantic layers. The first is exposure to darkness and social criticism. Thus, in many works of "Misty poets", written in the 1970s, there is a strong spirit of resistance and rejection of "gloomy reality", despite their inherent ambiguity of symbolic and figurative expression. In their lexicon of life, there are no words like "say that", they believe only in themselves, and their eyes. Poets in this field occupy avant-garde positions in the spiritual life of Chinese society, their poems "announcing the verdict" ("Answer" Bei Dao) [5; 164].

Secondly, it is the search for light in the dark, deep reflection, and a strong hint of heroism: "The black night gave me black eyes, and I still seek light with them" (Gu Chen "Generation" 顾城 "一代 人", 1979). Third, special attention to man, built on humanism: "Who said that life is a leaf tree. The forest has fallen before, full of vitality" (Shu Ting "After the Storm" "风暴 过去 之后", 1980). The period from the end of the 1970s to the first half of the 1980s became an epoch that developed rapidly in the history of Chinese poetry [9; 186].

Conclusion. To sum up, "Misty poetry", having passed a thorny path from misunderstanding and denial to the official recognition of its historical significance, became a sign of a change in two poetic epochs in the development of modern Chinese poetry. "Misty Poems" stimulated the resumption of the creative search for new poetry and the diverse connection between Chinese poetry and modern world poetry, which provided an effective basis for restoring the viability of Chinese poetry and its entry into the world arena.

In the mid-1980s, China's literature reached a new level of development, thanks to the acquaintance of the Chinese public with translated foreign literature, and works of Western culture, literature, and art. In a short period, Chinese literature has overlooked the missing stages of development, these changes influenced the emergence, already in the early 1980s, "foggy poetry" (朦胧诗). Becoming a nucleus of new poetry, by the mid-1980s, this trend broadened the scope, named the poetry of the New

Wave. The emergence of "foggy poetry", in a sense, became the revival of Chinese literature. The poets of this period wanted to find themselves, and in the poems expressed their individual worldviews and ideology. The first sign of "foggy poems" was that in the beginning they were filled with gloomy comparisons, and unexpected combinations of images, they reflected the pain, confusion, and loneliness of the whole generation. Not accepting the imperfection of the world, the authors of "foggy poems", seek harmony, in their poetry – a return to the pure nature of man, dissatisfaction with reality gives birth to a conflict and leads to the search for harmony in life.

"Misty Poems" stimulated the resumption of the creative search for new poetry and the diverse connection between Chinese poetry and modern world poetry, which provided an effective basis for restoring the viability of Chinese poetry and its entry into the world arena.

References:

1. Серебряков Е. Родионов А., Родионова О. Справочник по истории литературы Китая. М., 2005.
2. Semenist I. Modernism in Chinese "search for roots" literature of the 1980s. *Studia Philologica*. (2). 2020. P. 120–126. <https://doi.org/10.28925/2311-2425.2019.13.17>.
3. Тугулова О.Д. Китайская поэзия 1980–1990-х годов: смена художественных парадигм. *Вестник Бурятского гос. ун-та. Языковедение и литературоведение*. 2009. № 8. С. 186–187.
4. Semenist I. "Misty Poetry" as a reflection of the nature of Chinese literature of the "New Period" (second half of the 20th century). *Синопис: текст, контекст, медіа*. 26(4). 2020. P. 145–150. <https://doi.org/10.28925/2311-259x.2020.4.5>
5. *The Chinese poetry of Bei Dao 1978–2000: Resistance and Exile*. University of Arizona, Edwin Mellen Press, 2006. P. 164.
6. Цыренова О.Д. Современная китайская поэзия: 1980-е гг. – начало XXI в.: дис. канд. филол. наук. Улан-Удэ, 2006. 179 с.
7. 世纪中国诗歌经典 Classics of Chinese poetry of the 20th century. 王富仁 主编 主编 ch. Ред. Van Fuzhen: 师范大学中文系组编 组编 组编 组编 Факультет китайської філології Пекінського педагогічного університету. 北京 师范大学 出版社 文学 出版社 出版社 Beijing: 出版社 Пекинского педагогического университета, 2004. 432 с.
8. 朦胧诗论 争集 Збірник критичних статей про «туманну поезію». 姚家华编 姚家华编 ред. Яо Джихуа. 北京 学苑 出版社 出版社 Xue yuan, 1989.
9. Тугулова О.Д. Поэтический дискурс китайского андеграунда. *Вестник Бурятского государственного университета*. 2014. С. 67–71.
10. 顾城诗集 [Електронний ресурс] – Режим доступа до ресурсу: <http://www.lz13.cn/shiju/67090.html>

Попова М. Д. Становлення «туманної поезії» в китайській літературі другої половини ХХ століття

Анотація. Основна мета цієї роботи полягає у виявленні та осмисленні історико-культурного контексту народження та розвитку туманної поезії.

Актуальність теми дослідження визначається необхідністю вивчення знака для сучасної китайської літератури творчості туманних поетів у напрямі осягнення його естетичної складової, що дає змогу цілісно та глибоко осмислення суті провідні тенденції розвитку китайського модернізму в цілому. Об'єктами дослідження цієї статті є вірші Бей-Дао: Ци Цзіао (蔡其矫 1918–2007): «Пейзаж», (风景画), «Адреса» (给 -), «Дума» (思念); Чень Чень «Люби мене, море» («爱我吧, 海»).

Мета. Мета дослідження – Визначити національні та індивідуально-авторські особливості художнього дискурсу туманної поезії. Дизайн. Наші результати ґрунтуються на аналізі оригінального вірша Туманних поетів.

Висновки. Підсумовуючи, «туманна поезія», пройшовши тернистий шлях від нерозуміння й заперечення до офіційного визнання її історичної значущості, стала ознакою зміни двох поетичних епох у розвитку сучасної китайської поезії. В середині 80-х років, література Китаю вийшла на новий рівень розвитку, завдяки знайомству китайської громадськості з перекладною зарубіжною літературою, та працями по західній культурі, літературі та мистецтву. За короткий період китайська література надолужила пропущені стадії розвитку, ці зміни вплинули на появу, вже на початку 1980-х років, «туманної поезії» (朦胧诗). Ставши ядром нової поезії, до середини 1980-х років ця течія розширила свої рамки, отримавши назву поезії «нової хвилі». Поява «туманної поезії», в певному сенсі, стала відродженням китайської літератури. Поети цього періоду хотіли знайти себе, і в віршах висловлювали своє індивідуальне світовідчуття і світорозуміння. Першою ознакою «туманних віршів» було те, що на початку вони були сповнені похмурих порівнянь, несподіваних поєднань образів, в них відбився біль, розгубленість і самотність цілого покоління. Не приймаючи недосконалість світу, автори «туманних віршів», прагнуть до гармонії, їх поезія – повернення до чистої природи людини, незадоволеність реальністю народжує конфлікт і веде до пошуку гармонії життя. «Туманні вірші» стимулювали відновлення творчих пошуків нової поезії, а також різноманітні зв'язки китайської поезії з сучасною світовою поезією, що дало дієву основу для відновлення життєздатності китайської поезії та її виходу на світову арену.

Ключові слова: туманна поезія, китайська література, культурна революція, модернізм, Китай, новий період.

*Хачатурян Каріне,**доктор філософії, викладач**Харківського автотранспортного фахового коледжу*

ЛІТЕРАТУРНИЙ НАРАТИВ: ТЕКСТ І ДИСКУРС

Анотація. На сьогодні чіткого розмежування змісту термінів «дискурс» і «текст» не проведено, хоча загальна тенденція у їх використанні простежується: для дослідження дискурсу більш важливі ситуації, в яких протікає мовленнєва діяльність, його соціальна специфіка, обумовленість змісту та структури соціальними і комунікативними факторами, а також ефективність його впливу на адресата. Для дослідження тексту більш важливий його внутрішній устрій, засоби його формування, фактори, що забезпечують зв'язність тексту.

Безсумнівно, текст є основою будь-якого дискурсу, але поняття «дискурс» виявляється явно ширшим за поняття тексту. Щодо ефективності мовного впливу представляється можливим говорити лише про ефективність тексту, що має конкретну прагматичну мету – про ефективність дискурсу навряд чи можна говорити, оскільки він принципово нескінченний, являючи собою сукупність текстів певного типу.

У статті проаналізовано генезис поняття «дискурс» і його сучасні визначення в різних гуманітарних науках, особливості та структуру художнього дискурсу, дискурсивні практики в сучасному тексті. Аналіз наукової літератури з проблеми дослідження дозволяє нам зробити висновок, що дискурс – це феномен комунікативістики, тому що саме він дозволяє відобразити сутність процесу спілкування в динаміці, в розвитку; а саме дискурсивні практики, які в комунікативному процесі співвідносяться з різними сукупностями сфер людського пізнання, дозволять осмислити процес спілкування як соціальний досвід, за яким ми можемо спостерігати в художньому творі.

Дискурс художнього твору значно відрізняється від інших видів дискурсу – він передбачає особливий характер взаємин і взаємодії між письменником і читачем, залучення культурних, естетичних і особистих знань про світ і відображення особливого ставлення до дійсності. Багато в чому завдяки жанровому, тематичному та ідеологічному різноманіттю художній текст має дискурсне різноманіття. Саме у зв'язку з цими відмінними особливостями, вивчення дискурсу художнього твору становить особливий дослідницький інтерес.

Ключові слова: дискурс, художній текст, художня література.

Вступ. На початку шістдесятих років ХХ століття лінгвістика вийшла за рамки дослідження ізольованого висловлення (пропозиції) і перейшла до аналізу синтагматичного ланцюга висловлювань, що утворюють текст, головними властивостями якого є завершеність, цілісність, зв'язність.

Новий підхід був обумовлений тим, що мова стала розглядатися насамперед як засіб комунікації, а також прагненням глибше вивчити зв'язки мови з різними сторонами людської діяльності. Це визначило появу нового літературного напрямку – теорії тексту. Теорія тексту як наукова дисципліна

склалася у другій половині ХХ століття на перетині низки наук – інформатики, психології, лінгвістики, риторики, семіотики, герменевтики, соціології. Той факт, що теорія тексту склалася як дисципліна проміжного типу, на базі ряду фундаментальних і прикладних наук, свідчить про багатовимірність самого об'єкта (тексту) і багатоаспектності його вивчення. Текст розглядається з точки зору внесеної до нього інформації; з точки зору психології його створення та/або сприйняття; у прагматичному аспекті; в аспекті його структури, мовленнєвої організації; у стилістичному аспекті.

Але, незважаючи на велику кількість міждисциплінарних перетинів, на сьогодні теорія тексту має власний онтологічний статус. Теорія тексту досліджує будь-які знакові послідовності, однак основним її об'єктом є текст вербальний. Той факт, що теорія тексту склалася як дисципліна проміжного типу, на базі низки фундаментальних і прикладних наук, свідчить про багатовимірність самого об'єкта (тексту) і багатоаспектність його вивчення.

У лінгвістичній літературі поряд з терміном «текст» широко використовується термін «дискурс». У сучасній науці немає єдності в тлумаченні цього терміну. Однак у більшій частині робіт українських та зарубіжних вчених склалася традиція, в рамках якої під словом дискурс розуміється цілісний мовленнєвий твір у різноманітті його когнітивно-комунікативних функцій.

Тенденція до розмежування термінів «текст» і «дискурс» намітилася в 70–80-ті роки ХХ століття. Причому це розмежування у різних дослідників може базуватися на різних підставах. Текст трактують як одиницю дискурсу [1], співвідносячи розглянуті поняття як окреме і загальне, статичне і динамічне [2], видове і родове [3]. На думку М. Валгіної, розмежування може бути визначено і формами мови: термін «дискурс» частіше застосовують до усних творів, а термін «текст» – до письмових творів [4]. Таким чином, дослідники єдині в тому, що поняття «текст» і «дискурс» пов'язані, але не тотожні. Вони відрізняються обсягом понять і аспектом розгляду.

Дискурс, в цілому, визнається більш широким поняттям, ніж текст. Це одночасно і процес мовленнєвої діяльності, і її результат, то є текст. А текст трактують як одиницю дискурсу, співвідносячи розглянуті поняття як окреме і загальне, статичне і динамічне, видове і родове. Дослідники єдині в тому, що поняття «текст» і «дискурс» пов'язані, але не тотожні. Вони відрізняються обсягом понять і аспектом розгляду.

Якщо текст розглядають як комплекс висловлювань, пов'язаних один з одним на підставі критеріїв текстуальності, то дискурс з'являється як інтегративна сукупність текстів, звернених до однієї загальної теми і функціонують в межах однієї і тієї ж комунікативної сфери (політичний дискурс, рекламний дискурс тощо). Дослідження дискурсу, таким чином, акцен-

тує увагу на тому, які особливості комунікативно-мовленнєвої діяльності та якою мірою впливають на те, а не на інше використання мови в текстовій системі; за допомогою текстових характеристик дискурсивного рівня виявляються культурно-історичні, соціальні, ідеологічні, когнітивні форми взаємодії автора тексту і читача.

Отже, в сучасній науковій парадигмі текст є вихідною точкою, фокусом, через призму якого розглядаються різні аспекти людської діяльності, перше місце серед яких належить соціальному і когнітивному.

Аналіз досліджень. Дослідженню тексту і дискурсу в літературознавстві присвячені роботи Н. Алефиренко, В. Борботько, В. Красних, Г. Манаєнко, В. Чернявська, К. Elam, O. Schwemmer та інші.

Мета статті – послідовний розгляд фікціональності в оцінці процесу міметичної діяльності

Методологічною основою дослідження став структурно-семіотичний метод, який використано для аналізу сенсорних функцій художнього дискурсу як особливої семіотичної системи.

Виклад основного матеріалу. У середині ХХ століття в когнітивній лінгвістиці з'явилося поняття дискурсу. Спочатку воно асоціювалося з усним мовленням, але вже в 60–70-х роках дискурс починає розумітися як текст, що є зв'язковою послідовністю пропозицій та мовних актів. У світлі сучасних підходів дискурс – це складне комунікативно-прагматичне явище, яке окрім тексту уміщує в собі ще й необхідні для його розуміння екстралінгвістичні фактори (знання про світ, думки, прагнення, мети адресанта тощо). За визначенням Н. Арутюнової, «дискурс (з франц. discours – мова) – зв'язковий текст у сукупності з екстралінгвістичними – прагматичними, соціокультурними, психологічними та іншими факторами; текст, взятий у подієвому аспекті; мова, яку розглядають як цілеспрямовану соціальну дію, як компонент, що бере участь у взаємодії людей і механізмів їхньої свідомості» [5, с. 136–137].

Однак багато дослідників розуміють під дискурсом не тільки і не стільки текст. Так, Ю. Степанов визначає дискурс як особливе використання мови, «за якою постає особлива граматики, особлива лексика, особливі правила слововживання і синтаксису, особлива семантика». І все це створює особливий «альтернативний світ» [6, с. 43]. Цей особливий світ відображається в різних інституційних дискурсах: філософському, психологічному та ін., де це поняття не обмежується рамками тексту та/або текстів, а уміщує увесь вербалізований ментальний простір тієї чи іншої науки.

У. Чейф зазначав, що «дискурс багатосторонній, і досить очевидна обмеженість будь-яких спроб відобразити його моделювання, звівши дискурс до одного або двох вимірювань...» [7, с. 49].

На думку М. Димарського, дискурс одночасно і семіотизація культурно-історичної події, і мовленнєва діяльність, її продукт, тобто текст, і тому він ширший і глибший за текст [8, с. 28].

Цю ж думку підкреслює Г. Манаєнко, яка вважає, що «будь-який дискурс породжує текст – конкретний матеріальний об'єкт, що відображає специфіку взаємодії людей при створенні інформаційного простору в тій чи іншій галузі діяльності» [9, с. 30].

Часто при аналізі дискурсу він протиставляється висловлюванню. Так, на думку Луї Геспена, «вислів – це послідовність

фраз, укладених між двома семантичними прогалинами, двома зупинками в комунікації; дискурс – це висловлювання, що розглядається з точки зору дискурсного механізму, який ним керує. Таким чином, погляд на висловлювання з позицій його структурування “в мові” визначає його як текст; лінгвістичне дослідження умов виробництва тексту визначає його як “дискурс”» [10, с. 550].

Таким чином, дискурс можна визначити як ідеологічно оформлену мовленнєву діяльність мовної особистості, яка формує вербальний простір тієї чи іншої науки або мистецтва у взаємодії з іншими учасниками цієї діяльності (активними або пасивними), а також як результат цієї діяльності – текст або сукупність текстів з урахуванням їх комунікативних та екстралінгвістичних характеристик.

З цього випливає, що усякий текст з урахуванням його комунікативних та екстралінгвістичних характеристик є дискурсом, тобто продуктом дискурсу, або, по-іншому, дискурсом у вузькому сенсі цього слова. З цієї причини стародавні тексти, які не вступають безпосередньо в комунікацію, а потребують розшифровки, не можуть розглядатися як дискурс. Текст, написаний незнайомим реципієнтові мовою, також не є дискурсом.

Іншими словами, простір дискурсу, як у вузькому, так і в широкому значенні цього поняття, відкрито (в комунікацію, в інші інституційні тексти, інші тексти того чи іншого автора тощо), а простір тексту закрито, як результат його завершеності.

Текст – це завершений продукт мовномисленнєвої діяльності, що характеризується концептуальною обумовленістю, формальною зв'язністю і змістовною цілісністю, прагматично орієнтований та існуючий як у письмовій, так і в усній формі. Текст – це дуже складне явище, тому існує безліч його визначень залежно від тих завдань, які ставлять перед собою дослідники.

У художній літературі поряд із загальними для всіх текстів характеристиками є і свої специфічні особливості. Світ художнього тексту має креативну природу і створюється уявою письменника. Художній текст або дискурс у вузькому розумінні цього терміну вигаданий, в якому зображуваний світ співвідноситься з дійсністю опосередковано, переломлюючись через індивідуально-авторське його сприйняття, перетворюючись відповідно до інтенції автора, тобто концептуалізуючись.

Найважливішими функціями художнього тексту є не інформативність, а емотивність, а також естетична функція, яка обумовлена взаємодією інтелективної та емотивної інформації. Естетична інформація виникає, якщо витвір мистецтва відповідає естетичним запитам свого часу, які не залишаються незмінними, а змінюються разом з часом, відображаючи ментальність своєї епохи, її естетичні цінності та пріоритети. Слід зазначити виняткову важливість форми для твору мистецтва. Художній твір не допускає жодної зміни форми, бо форма у творі мистецтва змістовна, і будь-яка її трансформація тягне за собою зміну змісту твору.

Однак картина світу створюється не тільки автором і породжуваним ним текстом, а й тим, хто цей текст читає: його інтелектом, культурою, освітою, емпатією, його ідеологією. І в цій практиці взаємодії картини світу суб'єкта з картиною світу об'єкта і народжується практика дискурсу. Проблема розуміння дискурсивних практик багатозначне і зумовлене особливостями їх вживання та використання. У кожній дискурсивній

практиці текст наділено власними особливостями, що потребує окремого вивчення.

Під дискурсивною практикою варто розуміти спосіб осмислення та інтерпретації соціального життя людей у конкретних комунікативних системах і найважливіший елемент освоення комунікативної дійсності. Дискурс – це структурно-семіотичний комунікативний процес, що реалізується в різних видах дискурсивних практик.

Одиницею картини світу служить концепт – сукупність всіх понять, значень, що несуть емоційну, асоціативну, вербальну та іншу інформацію про об'єкти. Концепти – складаються у свідомості людей у процесі пізнання світу і відображають інформацію про нього, але формування концепту, його ускладнення обумовлено не тільки результатом взаємодії із зовнішнім світом, але й індивідуальними природними особливостями людини.

Більш того, як абсолютно справедливо зазначив Кресс, «будь-який окремо взятий текст може бути результатом безлічі дискурсів, часто суперечливих, оскільки текст рідко буває цільним з точки зору лінгвістичних особливостей, які він містить, або дискурсів, які він виражає» [11, с. 11]. У світлі такого підходу текст ширший дискурсу, оскільки здатний включати безліч дискурсів. У цьому випадку текст або дискурс у вузькому сенсі цього поняття можна визначити як ідеологічно оформлений результат мовно-мисленнєвої діяльності мовної особистості, що виражає або відображає дискурс або дискурси в широкому сенсі (інституційні дискурси). У художній літературі це проявляється в тому, що текст, відображаючи різні аспекти реального світу, якби частково уподібнюється ним, вносячи в свою структуру елементи тих функціональних стилів, які він (текст) наслідує, і, відповідно, елементи тих дискурсів, які в ньому відображаються.

Грунтуючись на цій ключовій ознаці, перейдемо до розгляду художнього дискурсу.

Таким чином, можемо простежити, що дослідники відзначають інтерпретаційний аспект, проходження тексту через призму сприйняття реципієнта. Художній дискурс варто трактувати як послідовний процес взаємодії тексту і реального (а не мислимого автором) читача, який враховує або порушує «вказівки» автора, що доповнює текст інформацією, яка була відома і/або невідома письменнику тощо. Було б невірно виділяти своєрідність художнього дискурсу ґрунтуючись виключно на лінгвістичних характеристиках. Як частина спільного поняття він має подібні риси з іншими видами дискурсу, що виділяються дослідниками, але при цьому відрізняється від них своєю метою. Особливістю даної мети є те, що письменник за допомогою свого твору намагається здійснити вплив на реципієнта (у разі художнього дискурсу – на читача), який володіє своїм унікальним «духовним простором», тобто сформованою системою цінностей, поглядів, мотиваційноособистісною сферою. За допомогою художнього твору автор намагається внести будь-які зміни в духовний простір читача. Цей вплив не прямий, його опосередковано написаним текстом. Тому в даному випадку автор практично не бере участі в заключному етапі комунікації. Тут і об'єктом і суб'єктом стає читач.

Крім того, тут також присутній аспект комунікативності, який через специфіку художнього дискурсу виділяється навіть більш явно, ніж в інших видах дискурсу. Тут чітко простежується процес комунікації між автором і його читачем. Художній

текст – це завжди відображення світогляду письменника, його системи цінностей і мотивів. При читанні реципієнт пропускає все через свій світогляд, цінності та установки. Тобто має місце справжнісінький акт комунікації. Автор є центром твору, він наповнює його змістом. Але відомості про автора ми отримуємо опосередковано, через наше сприйняття його слів, символів, натяків. Тому дана комунікація достатньо специфічна.

Завдяки великій жанровій різноманітності інтерес представляє мова художнього дискурсу. Часто автор зачіпає повсякденні життєві проблеми, що обумовлює широке використання розмовної лексики, шаблони мовлення людей різних соціальних верств. Це робить мову зрозумілою і звичною. Крім того, автор апелює до почуттів читача. Тому художній дискурс рясніє емоційно-пофарбованою лексикою.

Інша особливість художнього дискурсу впливає з особливостей художнього твору, який не тільки залишає читачеві широкий простір для власних роздумів, але і часто несе в собі філософський і психологічний посыл. Під впливом автора, реципієнт починає процес рефлексії, самоаналізу і внутрішніх змін. При цьому точка зору письменника рідко коли виражається прямо, зазвичай вона опосередкована і неочевидна. З цього впливає ще одна важлива особливість художнього дискурсу – його багатоплановість і багатозначність. Це означає, що вплив на читача проводиться не тільки прямим способом: через висловлені ідеї та переконання, але і за допомогою вибору певних стилістичних прийомів та образних способів, які викликають у реципієнта певні асоціативні зв'язки і провокують активізацію різного роду емоцій і почуттів. Однак вплив одного і того ж художнього тексту на різних реципієнтів буде неоднаковим, оскільки сприйняття його в першу чергу залежить від рівня розвитку читача, широти його світогляду, словникового запасу. Те, що для однієї людини стане поштовхом до нового витoku пізнання світу і себе, в іншого читача викличе лише подив.

Головною ж специфікою художнього дискурсу є те, що він зображує багато інших видів дискурсу, не розділяючись на них. Тобто зображений письменником політичний дискурс все одно стає художнім, оскільки не належить до реальної дійсності, а є витокком уяви автора.

Однак художній дискурс не зводиться до простої взаємодії автора і читача. У деякому плані він несе у собі культурний проміжок на певній стадії розвитку суспільного життя. Сучасне для автора культурне життя ламається через його сприйняття і передається читачеві в рамках вигаданого світу, штучно створеної реальності. Таким чином, знання автора перетворюються на концепти, які потім можна використовувати для набагато ширшого аналізу.

Не варто, однак, забувати, що в разі художнього дискурсу ми маємо справу з індивідуальним сприйняттям автора, тому всі виражені у художньому тексті ідеї та знання мають умовний індивідуалізований характер.

Таким чином ми можемо простежити, що художній дискурс представляє унікальне явище і значуще відрізняється від інших видів дискурсу.

Висновки. Вивчення типологічної різноманітності дискурсивного простору в семіотичному, когнітивному, комунікативному, культурологічному та інших напрямках є однією з актуальних проблем сучасного літературознавства, що виходить на міждисциплінарний рівень дослідження. При цьому спостері-

гається дwoяке ставлення до проблеми універсального/специфічного. З одного боку, в плані загального, міждисциплінарний підхід дозволяє розширити можливість вибору ознак дискурсоутворення, сприяючи, тим самим, визначенню статусу того чи іншого типу дискурсу; з іншого боку, в плані специфічного, виявлення і проєкція диференційних ознак щодо дискурсу ускладнює відмежування характерних саме для цього типу дискурсу ознак з метою опису формування дискурсу.

Література:

1. Красных В. «Свой» среди «чужих»: миф или реальность? Москва: Гнозис, 2003. 375 с.
2. Дымарский М. Проблемы текстообразования и художественный текст. СПб: Изд-во С.-Петерб. ун-та. 1999. 284 с.
3. Богуславская В. Моделирование текста: лингвокультурная концепция. Ростов на Дону. 2003. 272 с.
4. Валгина Н. Теория текста: Учебное пособие. Москва. Логос. 2003. 280 с.
5. Арутюнова Н. Лингвистический энциклопедический словарь. Москва: Сов. энциклопедия, 1990. С. 136–137.
6. Степанов Ю. Альтернативный мир, Дискурс, Факт и принципы Причинности. Москва: Язык и наука конца XX века, 1995. С. 35–73.
7. Chafe W. Beyond Beads on String and Branches in a Tree. Stanford: Conceptual Structure, Discourse and Language, 1996. P. 49–66.
8. Дымарский М. Проблемы текстообразования и художественный текст. Москва: Эдиториал УРСС, 2006. 328 с.
9. Манаенко Г. Когнитивные основания информационно-дискурсивного подхода к анализу языковых выражений и текста. Ставрополь: Язык. Текст. Дискурс: межвузовский научный альманах, 2005. С. 22–32.
10. Серю П. Анализ дискурса во Французской школе (дискурс и интердискурс). Екатеринбург: Деловая книга, 2001. С. 549–562.
11. Русакова О. Основные теоретико-методологические подходы к интерпретации дискурса. Научный ежегодник Института философии и права УрО РАН. 2007. Вып. 7. С. 5–34.

Khachaturian K. Literary narrative: text and discourse Summary. Today, there is no clear distinction between the content of the terms "discourse" and "text," although

the general trend in their use is traced: for the study of discourse, the situations in which speech activity takes place, its social specificity, the conditioning of its content and structure by social and communicative factors, as well as the effectiveness of its influence on the addressee. For the study of the text, its internal structure, the means of its formation, the factors that ensure the cohesion of the text are more important.

Undoubtedly, text is the basis of any discourse, but the concept of "discourse" turns out to be clearly wider than the concept of text. As for the effectiveness of language influence, it is possible to talk only about the effectiveness of a text that has a specific pragmatic goal – it is hardly possible to talk about the effectiveness of discourse, since it is fundamentally infinite, representing a collection of texts of a certain type.

The article analyzes the genesis of the concept of "discourse" and its modern definitions in various humanities, the peculiarities and structure of artistic discourse, discursive practices in modern text. Analysis of scientific literature on the problem of research allows us to conclude that discourse is a phenomenon of communication, because it allows us to reflect the essence of the process of communication in dynamics, in development; namely, discursive practices, which in the communication process relate to different aggregates of the spheres of human cognition, will make it possible to comprehend the process of communication as a social experience that we can observe in an artistic work.

The discourse of the work of art differs significantly from other types of discourse – it implies the special nature of the relationship and interaction between the writer and the reader, the involvement of cultural, aesthetic and personal knowledge about the world and the reflection of a special attitude to reality. Largely due to genre, thematic and ideological diversity, the artistic text has a discursive variety. It is in connection with these distinctive features that the study of the discourse of the work of art is of particular research interest.

Key words: discourse, fiction.

Чернишова С. О.,

orcid.org/0000-0003-0284-2001

кандидат філологічних наук, доцент,

докторант кафедри теорії та історії світової літератури

Київського національного лінгвістичного університету

СТРУКТУРНИЙ РАСИЗМ У РОМАНІ Ч. Н. ЕДІЧІ «АМЕРИКАНА»

Анотація. У статті проаналізовано роман сучасної нігерійсько-американської письменниці Ч. Н. Едічі «Американа». У фокусі дослідження способи художнього оприявлення структурного расизму і несправедливості, що властиві сучасним США. Головні персонажі твору – Іфемелу та Обінзі – стикаються з реаліями іноді відкритого, але найчастіше завуальованого расизму. Зокрема, у Новому світі молода нігерійка відчуває постійне приниження через колір шкіри, структуру волосся і зачіску, мову та поведінку. Ці маркери індивідуальної ідентичності зневажаються як білими американцями, так і чорношкірими. Однак після певного часу у США головна героїня не зрікається своєї відмінності, а навпаки повертається до неї після короткого моменту асиміляції та прагнення розчинитися у соціумі. Вона відстоює свій простір і право визначати як виглядати, розмовляти чи поводитися.

Бажання багатьох молодих людей покинути країну, бо у США вони сподіваються знайти кращі умови для реалізації свого потенціалу, зрештою закінчується розчаруванням. Расизм та упередженість проти чужинців, зокрема з Африки, змушують іммігрантів або повертатися назад до своєї країни, або страждати від щоденної несправедливості, але при цьому не видавати свого невдоволення. Структурна несправедливість американського суспільства оприявнюється на кількох рівнях: розподілу простору, мови, працевлаштування, зовнішнього вигляду. Ці реалії стають місцями щоденної практики расизму. Роман Ч. Н. Едічі представляє нове розуміння й міграційних процесів, які у попередні епохи були спрямовані лише до омріяної країни поселення. Повернення назад змальовувалося зрідка. Натомість письменниця пропонує нарратив міграційного повернення, коли збагачені досвідом мігранти повертаються до своєї країни з розумінням того, що попри усі глобалізаційні процеси світ і далі закритий для чужинців.

Ключові слова: Ч. Н. Едічі, «Американа», імміграція, нігерійсько-американська література, ідентичність, структурний расизм.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими завданнями. Творчість Чімаманди Нгозі Едічі становить основу того, що критики називають нігерійський роман третього покоління [дет. див. 1]. Відродження нігерійської прози пов'язують із вже канонізованими тетами, що належать перу Гелона Габілі, Кріса Абані і Чімаманди Н. Едічі. Роман останньої «Багрянний гібіскус», опублікований також у США, відразу став бестселером. Він потрапив у короткий список Оранж премії та довгого списку Букерівської, а також отримав премію Зори Ніл Герстон.

Поділ африканських літератур на покоління детермінований спадщиною колоніалізму. Перші дві літературні генерації, за визначенням П. Адесанмі і К. Дантона, формувалися і тво-

рили у першій половині ХХ століття, у часи розквіту колоніалізму й імперіалізму. Поети Негритюду та творці політичного роману (Амос Тотуола, Чинуа Ачібі, Воле Шоїнка та інші) належать до першого етапу африканської літературної традиції. Друге покоління народилося ще за часів імперського панування, але вже розпочинало свою творчість після проголошення незалежності їхніх країн (Sony Labou Tansi, Williams Sassine, Alioum Fantoure, Mariama Ba, Buchi Emecheta). І вже у 1980-х роках заявили про себе ті майстри слова, які народилися після 1960 року, коли відбулося політичне звільнення Африки від колоніального панування. При цьому, П. Адесанмі і К. Дантон наголошують, що саме літературна продукція Нігерії найбільш відома і розвинена серед усіх африканських літератур. Сьогодні в країні налічується понад кількості письменників, які належать до третього покоління. При цьому, як пишуть П. Адесанмі і К. Дантон, «мова йде як про прозу, так і про поезію» [1, 15], які змінюють акценти у традиції нігерійського письма загалом. Вони відмовляються від стратегій історичного перегляду колоніального минулого чи привалювання ритуалів та сільського простору у художніх текстах. Натомість пропонують відкрити до світу ідентичність, готову до змін та засвоєння нового досвіду.

Мета статті полягає в аналізі нарративізації структурного расизму у творі Ч. Н. Едічі «Американа». Роман «Американа», опублікований 2013 року, викликав хвилю активної критичної рецепції. Головні персонажі роману – двоє молодих нігерійців, дівчина Іфемелу і хлопець Обінзі, які виростили на міфах про забезпечене життя у західному світі. З дитинства їхнє основне бажання було вирватися з бідної африканської країни і дістатися омріяного краю за океаном. Мрія про щасливе життя в США стимулювала їх бездоганно вивчити англійську мову, стежити за популярними телевізійними шоу та серіалами, щоб згодом бути готовими до безтурботного заокеанського побуту. Проте, щойно Іфемелу потрапляє до Нового світу, як тут же усвідомлює великий розрив між міфами та реальністю. Однією з найгірших реалій Америки є расизм та його різноманітні форми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Расизм не лише як ідеологія, чи структура мислення, а й як щоденна практика визначає проблематику роману. Дослідниця Клер Ессед у праці «Про щоденний расизм» пояснює, що для сучасних західних країн і особливо для США популярним є культурний чи прихований расизм, зумовлений поширенням теорій культурного детермінізму після 1960-х років. Звідси, маємо згадання відкритої дискримінації й жорстокого ставлення до представників не-білої раси, натомість поширення набуває «замаскований» (covert) расизм [2, 2], що особливо проявляється у щоден-

них практиках. У романі Ч. Н. Едічі головна героїня Іфемелу щоразу стикається з упередженим ставленням щодо чорних, а також щодо мігрантів. Це проявляється у різних побутових ситуаціях, що зрештою спричинюють психологічну кризу героїні і її повернення назад на батьківщину.

К. Ессед підкреслює різницю між інституційним упослідженням чорних й індивідуальним. Якщо інституційний расизм формувався разом із західним колоніалізмом й імперіалізмом, то особисте ставлення білих до представників інших рас стало результатом ідеології раси і расової вищості. Внаслідок інтенсивних громадянських рухів середини минулого століття офіційну політику щодо раси почали переписувати і перелицьовувати. Це виявилось у прагненні заперечити чи навмисно не помічати расистські суспільні структури й іноді навіть звинувачувати чорношкірих у надмірній чутливості до питань раси. Як наслідок, у сучасному західному суспільстві замасковані расистські практики, існують тому, що люди все ще або неготові, або не хочуть визнати сформованість їхніх світоглядів певними ідеологемами і перебувають у їхньому силовому полі. Крім того, вони не дозволяють собі відкрито виявляти упереджену позицію через страх бути звинуваченими у нетолеруванні представників іншої раси. Звідси відкрите неприйняття Іншого заміщене завуальованою нетерпимістю до нього. Позірні трансформації на макрорівні ідеологічної системи спричинюють такі ж позірні зміни на її мікрорівні. Заперечення расизму як ідеології при його присутності як щоденної практики підтверджує лише той факт, що таке заперечення є радше замаскуванням реального стану речей.

Виклад основного матеріалу дослідження. Важливо звернути увагу і на той момент, що іноді представники білої раси насправді не надають уваги расовій ідентичності і тому не варто зводити усе американське суспільство до дисциплінарної расової чутливості. У вступі до своєї праці про расові стосунки у США Рут Франкенберг пояснює, що білі жінки «пропустили» чи «не вникали» у значення раси тому, що завжди були «расово привілейовані, тобто займали структурну суспільну позицію, яка не дала їм можливості відчувати расизм на власному досвіді, або ж уявити значення раси для формування американського суспільства» [3, 9]. Відтак, коли у творі «Американа» Іфемелу потрапляє у середовище американського вищого класу, то не дивно, що вони радше зацікавлені її екзотичністю, африканським походженням, мовою, світовідчуттям, аніж мають до неї якісь упередження. Білі багаті занадто відсторонені від реалій расової Америки, їхня культура, тілесність і принципи розуміються ними як універсальні. Тому чужинець це для них цікавинка, а не загроза. Вони упевнені у своїй владі і позиції в суспільстві. Доказом цього є кохання хлопця з багатого роду Курта, до Іфемелу.

Навіть якщо індивідуальний випадок кохання між білим супер багатим хлопцем і бідною нігерійкою є реальністю і може трапитися, то загалом це не свідчить про вирішення расової проблеми загалом. Адже під час їхніх ідилічних відносин Курту доводиться неодноразово використовувати своє становище і силу грошей, щоб вирішити ті конфліктні ситуації, в які потрапляє Іфемелу через колір шкіри. Наприклад, коли їй відмовляють нафарбувати брови у білому багатому районі, бо в салоні, як каже працівниця, «не обслуговують кучерявих» [4, 361]. Чи коли вони удвох приходять на вечірку, де усі білі і багаті, то Курт повсяк час хизується своєю чорною дівчиною,

а Іфемелу стражає від несхвальних поглядів: «І це не має значення, що вона гарненька чорна, вона не та чорна, яка підходить; з якою вони, при великому зусиллі, могли уявити його: вона не коричнева, не метиска» [4, 362]. Та ж стриманість і настороженість властива і матері Курта, яка з гірким осадом у душі обідає з ними в ресторані. Момент, коли Іфемелу зраджує свого коханого з випадковим хлопцем по сусідству, що призводить до закінчення їхнього прекрасного міжрасового роману, стає для дівчини виходом із ситуації залежності. Адже її престижне місце праці, розкішні подорожі, багаті обіди і вечірки, дорогий одяг і машини, забезпечені добродушним і закоханим Куртом, не дають їй змоги жити своїм життям. Її відокремлене від реальності щасливе і безтурботне буття контрастує із тією американською дійсністю, де чорношкірим прописане конкретне місце. Усі блоги Іфемелу про расизм не мають значення, якщо написані утриманкою багатого білого американця. Свідченням втрати її попередньої ідентичності став критичний момент розриву з білим багатієм, коли вона несподівано навіть для себе зрозуміла, що не може пригадати якою була до відносин із Куртом. Багатий стиль життя забезпечує комфортне буття для чорношкірих. Повернення до попереднього способу життя це також і повернення до гірких реалій структурного расизму.

Навмисна расова сліпота з боку білих викликає в Іфемелу спочатку здивування, потім роздратування і нарешті потребу описати її у своїх блогах. Уже під час першого візиту до торговельного центру, коли подруга Іфемелу купувала сукенку і їй допомагала з вибором асистентка магазину, риторика пострасової Америки дає про себе знати. Адже продавчиня на касі, щоб дізнатися, яка зі співробітниць порадила плаття, запитує про усі можливі зовнішні характеристики консультантки окрім кольору шкіри. Іфемелу намагається зрозуміти, що завадило їй просто спитати: «Це була чорна чи біла дівчина?» [4, 155]. І тут же дізнається про один із кодів поведінки: «Це – Америка. Ти маєш вдавати, наче ти не помічаєш деякі речі» [4, 155]. З кожним днем Іфемелу заглиблюється в реалії раси, які до того часу не цікавили її взагалі. Загострена увага до кольору шкіри вочевидноється, коли вона вникає в історію расових відносин у США. Так, після романів Дж. Болдуїна «американські міфи починають ставати зрозумілими для неї; американський трайбалізм – расовий, ідеологічний чи релігійний – набуває чіткіших обрисів» [4, 154]. Відтак, сучасна структурна несправедливість вербалізована у творі Ч. Н. Едічі на рівні працевлаштування, життєвого простору, мови і благодійності. Усі ці моменти увиразнюють щоденні практики расовоупередженої поведінки і викликають напругу між різними групами.

У романі Ч. Н. Едічі жанр блогу допомагає увиразнити не лише завуальований расизм, але й описати ті щоденні практики, де він найбільш очевидний. Блог часто стає підсумковою рефлексією про пережитий момент, що має критичне значення для головної героїні. Таким чином політична природа блогу, що у романі звучить подібно до політичного памфлету, увиразнює реакції Іфемелу щодо проявів упослідження, які присутні в американському суспільстві, але про які не прийнято говорити відкрито. Прояви расистської поведінки з боку домінантної групи часто перелицьовують на надчутливість (колишніх) упосліджених до свого становища. Це підсилює так звану патологізацію поведінки не-білих. Поширення риторики про толерування усіх груп населення та заперечення дискримінації спричинює радше заперечення проблеми расизму як такої, аніж

її вирішення. Іншими словами, замість визнання нетерпимості до Іншого, виникає щоденна практика її (нетерпимості) навмисного ігнорування, або ж іншими словами «расової сліпоти».

Такі ситуації структурної нетерпимості неодноразово описані у романі «Американа». Наприклад, у школі, куди тітка Іфемелу відіслала свого сина і де він був єдиним чорношкірим учнем. Коли хлопця спробували відокремити від інших через його начебто розумову відсталість, то директор запевнив маму, що усе об'єктивно і вони не бачать ніякої фізичної різниці між ним й рештою дітьми. Мама, звичайно, шокована такою відповіддю: «Але ж мій син відрізняється, як можна стверджувати, що він точнісінько такий же самий» [4, 212]. При цьому тітка Іфемелу знає про випадки, коли чорних дітей навмисно позначають у школі як Інших начебто не через колір шкіри, а через інтелектуальні проблеми. Сліпота до кольору шкіри використовується білими, щоб приховати справжні причини дискримінації. Ситуація уникання прямого називання описана на рівні мовлення домінуючої групи. Багата білошкіра американка, яка наймає на роботу Іфемелу, повсякчас замість чорношкіра людина вживає «мила людина», хоча насправді має на увазі зовсім інше. Проте заміна слів не означає змін у ставленні до самих упосліджених груп: білі американці з обережністю ставляться до чорношкірих і готові звинуватити останніх у будь-яких злочинах. Негативна дискримінація замінена позитивною не призводить до налагодження міжрасового діалогу.

Окрім прикладів «расової сліпоти» з боку білих американців, що описані у романі Ч. Н. Едічі, маємо й інтерполяцію чорношкірих цією ж ідеологією. Коли одна з чорношкірих американок стверджує, що в Америці питання раси розв'язане, то Іфемелу гнівно заперечує: «Єдина причина через яку ви стверджуєте, що раса не проблема, це тому, що бажаєте, щоб так було. Ми всі цього прагнемо. Але це брехня. Я приїхала з країни, де раса не має значення. Я не вважала себе чорною, але стала такою, коли приїхала в Америку» [4, 359]. Далі дівчина зазначає, що темношкірі не хочуть зізнаватися ні собі, ні навколишнім, що страждають від расового упередження, бо тоді їх звинуватять в чутливості до свого становища. Стверджувати, що раса не має значення стало правилом хорошого тону і способом маскуванню реального стану речей.

Осмилюючи проблему структурної несправедливості (structural injustice), Айріс Янг зазначала, що останнім часом маємо зміщення «з політики позиціонування суб'єкта на політику культурної відмінності» [5, 79], що призвело до ігнорування деяких питань соціальної справедливості. У 1990-х роках, продовжує А. Янг, відновлення уваги до національності, раси чи етнічного походження спричинило посилення уваги до культурної відмінності. «Більшість сучасних суспільств складаються з низки культурних груп, одні з яких несправедливо домінують на державному рівні чи на рівні інших суспільних інституцій і не дають змоги культурним меншинам повністю реалізуватися» [6, 80]. Люди, які належать до меншин, потерпають від «структурної несправедливості» (Young) або ж від того, що Чарльз Тіллі називає «постійною несправедливістю» [дет. див. 6]. А. Янг пише: «Деякі суспільні правила і практики, функціонування панівних норм, форми економічних чи політичних заохочень, фізичні наслідки минулого, і нарешті стереотипи поведінки, – усе це надихає до виробництва систематичної і невичерпної нерівності між окремими групами» [5, 83]. Люди, які займають низькі соціальні позиції, не мають однакового доступу до суспільних благ

і, відповідно, можливостей для розвитку. Вони більш уразливі і частіше зазнають приниження.

Расова структурна нерівність оприявнюється на кількох рівнях. Перший, це – доступність до працевлаштування. Стигма чорної шкіри у США часто перешкоджає отримати добру роботу. Стереотип, що сформувався ще за часів рабства, прописує чорношкірих як зразкових дрібних службовців, домашню прислугу чи сумнівних виконавців фізичної праці. Саме тому перше місце праці Іфемелу знайшла у багатому домі білих як вихователька дітей. З іншого боку, маємо і прагнення представників домінуючої групи не працювати у районах, де проживають чорношкірі. Наприклад, тітка Іфемелу розповідає про свою подружку з Росії, яка хоче змінити місце лікарської практики, бо в її районі «усі пацієнти чорношкірі, а, як вона каже, шкірні захворювання виглядають по-іншому на чорній шкірі» [4, 175].

Наступна реалія структурного расизму – просторова сегрегація, коли представники меншин змушені жити у районах із недостатньо розвинутою інфраструктурою чи лише там, де дозволяє їм більшість. Змалювання дискримінації щодо розподілу простору характерне для більшості творів про міграцію. У романі «Американа» тітка Іфемелу переїжджає у район для багатих, щоб син міг відвідувати престижну школу. Однак із часом вона розуміє, що колір шкіри стає перепоною до її прийняття у місцеву спільноту. Сусіди тримаються осторонь від неї, а місцеві продавці скаржаться, що не розуміють її через акцент.

Окрім працевлаштування та сегрегації як складників структурного расизму, запропонованих Айріс Янг, у контексті нашого дослідження варто додати ще мовний расизм та компенсаторний. Мовний расизм полягає у приниженні й упослідженні тих представників чорношкірої раси, які прибувають із африканських країн зі своїм варіантом англійської вимови. У Новому світі, Великій Британії чи Канаді їхня вимова стає підставою для насмішок чи дискримінації. Щодо компенсаторного расизму, то йдеться передусім про прагнення представників домінуючої групи навмисно демонструвати свою підтримку маргіналізованих груп, зокрема й матеріальну, задля збереження статусу-кво. Такі компенсаторні дії обеззброюють пригноблені групи, адже різноманітна допомога начебто спрямована на покращення їхнього становища. Наприклад, у романі «Американа» прихована опресивність відчувається в тому, як багаті американці хизуються перед іммігрантами з Африки своїми благодійними фондами.

Висновки. Роман нігерійсько-американської письменниці Ч. Н. Едічі представляє третє покоління нігерійської літературної традиції, яка на відміну від попередніх зосереджена не на колоніальному минулому країни чи травмі від імперського панування, а натомість пропонує осмислення сучасної ситуації в Нігерії. Бажання багатьох молодих людей покинути країну, бо у США вони сподіваються знайти кращі умови для реалізації свого потенціалу, зрештою закінчується розчаруванням. Расизм та упередженість проти чужинців, зокрема з Африки, змушують іммігрантів або повертатися назад до своєї країни, або страждати від щоденної несправедливості, але при цьому не видавати свого невдоволення. Структурна несправедливість американського суспільства оприявнюється на кількох рівнях: розподілу простору, мови, працевлаштування, зовнішнього вигляду. Ці реалії стають місцями щоденної практики расизму.

Література:

1. Dunton, & Adesanmi, P. *Nigeria's Third Generation Writing: Historiography and Preliminary Theoretical Considerations*. English in Africa. 2005. 32(1). P. 7–19.
2. Essed Ph. *Understanding Everyday Racism. An Interdisciplinary Theory*. SAGE Publications, 1991. 336 p.
3. Frankenberg R. *White women, race matters*. Madison: University of Wisconsin Press, 1994. 304 p.
4. Adichie Ch. N. "Americanah". New York: Random House, 2013. 588 p.
5. Young I.M. *Structural Injustice and the Politics of Difference*. In *Contemporary Debates in Political Philosophy*. Eds. Gary Craig, Tania Burchardt, and David Gordon (eds.). Bristol, 2008. P. 362–383.
6. Tilly Ch. *Durable Inequality*. University of California Press, 1999. 310 p.

Chernyshova S. Structural racism in Chimamanda Ngozi Adichie's *Americanah*

Summary. The article analyzes the novel "Americanah" by the contemporary Nigerian-American writer Chimamanda Ngozi Adichie. The focus of the research is on the ways of artistic representation of structural racism and injustice, which are characteristic of the contemporary USA. The main characters of the novel – Ifemelu and Obinze – face the realities of sometimes open, but most often veiled racism. In the New World, a young Nigerian woman experiences constant humiliation because of her skin color, hair texture and hairstyle,

language and behavior. These markers of individual identity are despised by white Americans and Blacks alike. However, after a certain time in the USA, the main character does not renounce her difference, but on the contrary returns to it after a short moment of assimilation and the desire to dissolve in society. She defends her space and the right to determine how to look, talk or behave.

The desire of many young people to leave the country, because in the USA they hope to find better conditions to realize their potential, ultimately ends in disappointment. Racism and prejudice against foreigners, particularly those from Africa, force immigrants to either return to their country or suffer daily injustices without showing their displeasure. The structural injustice of American society manifests itself on several levels: distribution of space, language, employment, appearance. These realities become the sites of the daily practice of racism. Ch. N. Adichie's novel presents a new understanding of migration processes, which in previous eras were directed only to the dream country of settlement. Returning appeared occasionally. Instead, the writer offers a narrative of migration return, when migrants enriched with experience return to their country with the understanding that, despite all globalization processes, the world is still closed to foreigners.

Key words: Chimamanda Ngozi Adichie, the novel "Americanah", immigration, Nigerian American literature, identity, structural racism.

Chobanyuk M. M.,
Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor of Linguistic and Intercultural Communication
Drohobych State Pedagogical University named after Ivan Franko

UKRAINIAN LITERATURE: THE SPIRITUAL POTENTIAL OF WOMEN'S CREATIVITY

Summary. The purpose of this study is to analyze the phenomenon of "women's literature" from the point of view of its spiritual potential in Ukrainian literature. Attention is drawn to the fact that the modern literary process in Ukraine is characterized by a significant activation of the creativity of female authors, which gave reason to critics to talk about a kind of spiritual "renaissance of women's literature". This is evidenced by the numerous works of V. Ageeva, T. Gundorova, S. Pavlychko, E. Baran, H. Grabovych, N. Zborovska, L. Pastushenko, L. Taran, S. Filonenko and others.

The names of Lesya Ukrainka, L. Kostenko, O. Pakhlivska, S. Yovenko, O. Zabuzhko, L. Taran, E. Andievska and many others suggest the spiritual and creative potential of women's literature, which is characterized by uniqueness, originality, independence and a peculiar a woman's view of the world of art.

Discussions on the issues of «women's writing» in Ukrainian literature, which arose as a result of the activation of feminism and the «discovery» by «feminist» literary critics of a certain inequality in the literary studies of men's and women's texts, are analyzed. Among feminists, the idea appeared that women wrote and write differently than men, so a theory of women's literature and women's writing becomes necessary.

The article draws attention to the fact that women's literature is a socio-cultural phenomenon, which consists in the creation of texts by female authors, which should convey a specific female worldview, worldview. Thus, the object of women's literature is «a woman by herself». The formation of the phenomenon of women's literature within the boundaries of national literature was facilitated by the fact that a female author entered the public sphere. It is clear that a lot of negative and inadequate criticism was directed at women's literary work.

Taking into account the valid comments of domestic researchers and critics regarding the signs of women's literature, we can come to the conclusion that the main criterion in defining women's literature should be the author's biological sex, since only it is a universal sign of all works that belong to women's literature creativity. Women's literature is artistic works created by female authors. Women's literature includes texts that differ in genre and style, as well as in the degree and measure of talent and influence on the literary process, which are united by only one feature – the gender of the author. But the representation of female subjectivity is not the central subject of the artistic text within the framework of women's literature.

Having studied the specifics of the spiritual potential of women's creativity in Ukrainian literature, we can say that women's prose has become a distinctive phenomenon of the literary process today, the appearance of new texts will allow us to further develop and deepen the concept of women's lyrics. In other words, women's literature exists as a necessity caused by the historical and cultural situation, and therefore,

real time and space gives inspiration to poets to create new artistic images. The topic of the spiritual potential of women's literature remains relevant for research and has prospects for further work on it.

Key words: women's literature, text, concept, feminism, criticism.

Statement of the problem. The modern literary process in Ukraine is characterized by a significant activation of the creativity of female authors, which gave reason to critics to talk about a kind of spiritual «renaissance women's literature». Interest in this phenomenon is evidenced by numerous works of researchers and literary critics (V. Ageeva, T. Gundorova, S. Pavlychko, E. Baran, G. Grabovych, N. Zborovska, L. Pastushenko, L. Taran, S. Filonenko, etc.) .

The names of prominent poets – Lesya Ukrainka, O. Teliga, L. Kostenko, O. Pakhlivska, S. Yovenko, N. Bilotserkivets, O. Zabuzhko, L. Taran, E. Andievska, M. Kiyanovska, etc. – testify to the spiritual and creative potential of women's literature, «the flowering of women's creativity, about the uniqueness of their talent, about the existence of «female», original, independent art», and in their work «a female view of self and female experience can be traced» [1, p. 178].

The purpose of this article is to analyze the phenomenon of «women's literature» from the point of view of its spiritual potential in Ukrainian literature.

Analysis of recent research. Discussions about «women's writing» in Ukrainian literature date back to the end of the 19th century. The discussion arose as a result of the activation of feminism and the «discovery» by «feminist» literary critics of a certain inequality in the literary studies of men's and women's texts. Among feminists, the idea arose that women wrote and write differently than men, so a theory of women's literature and women's writing becomes necessary.

Recently, the process of defining femininity has begun, and interest in the question of distinguishing women's writing and how femininity affects creative female self-expression has increased accordingly [2]. The study of a number of female images in women's texts is particularly interesting. These images become qualitatively newer than those created by men.

Presentation of the main material of the research. The peculiarities of women's writing are connected primarily with the fact that women did not have their own tradition, in society they were deprived of any experience for a long time, which affected their creativity. The significant difference between women and men at various levels of literary practice has led to the fact that women gradually refuse to write like men. «The

weight, gait, and rhythm of a man's mind are too different from a woman's for a woman to be able to successfully adopt something from him. It turns out some kind of grimace, so there is no point in trying» [2]. In addition, women cannot master the form of a sentence constructed by men, which is «too cross, heavy, gravity for women's use», so the woman forms the phrase herself, until it «acquires the natural form of her thought, without limiting or distorting it» [2]. Having her own specificity, the female author in her works often presents problems that are insignificant for men as much more important and, on the contrary, gives less importance to what is generally recognized as important. Therefore, women's works are often criticized, since it is difficult for a man to understand such an attempt to «change the world order». Among the many oppositions that have developed within the framework of the confrontation between the paradigms of the old and new worldviews, one of the important places was occupied by the opposition of the masculine and the feminine, which was concretized in the clash of feminist ideas with the patriarchal tradition.

Women's literature is a sociocultural phenomenon, which consists in the creation of texts by female authors, which should convey a specific female worldview, worldview. So, the object of women's literature, according to the definition of the Ukrainian researcher, writer and poet Oksana Zabuzhko, is «a woman by herself». The formation of the phenomenon of women's literature within the boundaries of national literature was facilitated by the fact that a female author entered the public sphere. It is clear that a lot of negative and inadequate criticism was directed at women's literary work.

According to the dictionary of gender terms, women's literature is «what is created in literature by women. But there is always... a controversy about women's creativity, that is, about the ability of women to create a spiritual product of high aesthetic quality, on an equal footing with men. The topic that affects women's creativity causes heated discussions – from complete denial to unquestionable recognition of this cultural phenomenon. One of the main arguments of opponents of the use of this concept is the assertion that there is only good and bad literature, which is not divided by gender and is neither male nor female» [3, p. 97].

In fact, the solution to this issue is complex and ambiguous. Let's start at least with the fact that in the created culture, the words «feminine» and «masculine» not only emphasize biological differences, but are also evaluative categories that are formed by society, fixed with the help of language in the consciousness of the public and the individual. At the same time, the word «feminine» acquires the connotation of «secondary», «worse», «derived from something», which is attributed to some primacy. The norm, the reference point in this case is always a man's pen, a man's gaze [3, p. 97].

A masculinist attitude prevails, and the phrase «women's literature» is perceived negatively, often humiliatingly or as an ironic label. Often, when considering the person of a writer, poetess, they use masculine words – writer, poet, artist. Consequently, a female author may be noticed, singled out, and even praised, but only as a capable writer with a masculine style.

According to Ukrainian researcher Tamara Gundorova, «gender-differentiated writing is a cultural fact». And at the same time, the researcher emphasizes that it is possible to talk about the expressive «sexuality» of writing when «in the text special

emphasis is placed on those markers that are traditionally associated with gender» [4, p. 3], i.e., «tender modulations of writing» are clearly read. creating a «feminine» model of creativity [5, p. 19]. But here we are talking not so much about the biological determinism of authorship, but about the tender codes of writing, which are culturally constructed, so they can manifest themselves in different ways in the works of different authors or even in the work of one author. In turn, the Ukrainian literary critic Lyudmila Taran notes that there is literature written by women, and literature that «articulates the female experience itself. Let me clarify: to the first I include those that conform to the stereotypes of traditional writing and depict the world of a woman as something that cannot be thought of outside the world of men, to the second – works that depict a woman's self-sufficiency» [6, p. 18]. Different views of scientists on the peculiarities of women's literary creativity make it possible to distinguish two approaches to the definition of this specificity. Proponents of the first approach tend to see the difference of women's literature in the specific female experience, which is expressed at the level of problems, themes and ideological direction of the work. The second approach is based on the assumption that a sign of women's literature is the special sound of the «female voice» in the text, that is, at the level of writing.

Among the representatives of the so-called first approach, O. Zabuzhko, N. Zborovska, S. Filonenko, and others can be singled out. It is quite logical that a female author seeks to convey various aspects of authentic female experience in her text. Such a Ukrainian writer, poet, philosopher and critic O. Zabuzhko notes that due to the limitations of the dominant tradition dictated to the woman-author, an important existential part of her personal human experience has no expression. She says that for her personally, women's literature is that which is «written from the position of a woman who is aware of herself precisely as a woman, who talks about her female experience» [7, p. 19]. O. Zabuzhko sees the differences between women's and men's literature in «the way of modeling the artistic world», which is conditioned by two levels of artistic perception of the world – lyrical, «internal», and epic, «external»: «the first is female, the second is male» [8, p. 234]. The opinion of researcher Nila Zborovska, who believes, that among the features of women's writing as a way of articulating women's experience, the defining ones are «a frank conversation about one's body and sexuality, which became the basis of an autobiographical plot; reflections of a woman's personal experience in the context of the experience of a woman's life; the conscious and unconscious opposition of a woman's private world to a man's, a woman's creative personality – male creative personality...» [9, p. 6]. The reasoning of Svitlana Filonenko, who, defining features of female letters, calls tours in conscious female authorship, presentation of the image of a woman as a protagonist and «problematized gender identity of a female heroine» [10, p. 29]. Therefore, it is possible to claim with full right that the attempt to articulate women's experience in a literary text presupposes a different model of the world from men's, and therefore – the choice of appropriate issues, methods of revealing the topic of artistic Ukrainian scientists are representatives of the second approach, denying the legitimacy of singling out women's literature solely on the basis of content aspects of the work. Instead, they note the specific use of language in the text, that is, the distinctiveness of women's texts at the level of writing.

In this regard, Tamara Gundorova expressed the opinion that the gender of literature can be manifested only at the level of writing, and that there is a difference between «masculine» and «feminine» writing as «certain matrices that can be recognized and modeled» [1, p. 2]. The researcher comes to the conclusion about a certain «stylistic» unity of women's literature and names among the properties of women's writing, «irrationalism, emotionality, concentration more on deep emotional processes, on states of mind than on extensive "conquests" of the wide surrounding world, fastidious associativity, emphasized attention to "trifles", to what is insignificant in the context of the male value hierarchy» [11, p. 192].

It is undeniable that there are not only male writers, but also female writers, not only poets, but also poetesses. If there are women poets with their own separate inner world, a special worldview, then the term «women's lyrics» has the right to exist (as an addition to the already established concept of «women's prose»).

O. Zabuzhko believes that the history of Ukrainian women's literature, and in particular lyrics, should begin «with one poem of 1575, written by the Lutsk noblewoman Olena Kopot-Zhoravnytska» [10, p. 11].

Taking into account the valid remarks of domestic researchers and critics regarding the signs of women's literature, we can come to the conclusion that the main criterion in defining women's literature should be the author's biological sex, since it is the only universal sign of all works that belong to women's literary creativity. Women's literature is works of art created by female authors. Women's literature includes texts that differ in genre and style, as well as in the degree and measure of talent and influence on the literary process, which are united by only one feature – the gender of the author. But the representation of female subjectivity is not the central subject of the artistic text within the framework of women's literature.

Conclusions. Since recently women's literary creativity has become significantly more active, and women's prose has become a distinctive phenomenon of today's literary process, we think that the appearance of new texts will allow us to further develop and deepen the concept of women's lyrics. In other words, women's literature exists as a necessity caused by the historical and cultural situation, and therefore, real time and space gives inspiration to poets to create new artistic images. The spiritual potential of women's literature exists because there are representatives of women's creativity, new works for research, as well as various classifications of women's works are introduced, and most importantly for the further development of the phenomenon of women's literature, which is beginning to build a tradition of women's creativity.

Література:

1. Стешин І. Феміністична спрямованість збірки Анжели Картер «Кривава палата». *Тендер і культура*. Київ. 2001. С. 178–184.
2. Нітапчук О. «Нова жінка» в українській модерній прозі (Ольга Кобилянська, Леся Українка, Наталя Романович-Ткаченко). *Internet видання Київського Інституту Тендерних Досліджень*. 2002. № 1. // <http://vidnokola.kiev.ua/Magazine/NI/Num1.htm>. Article 7
3. Трофимова Е. Женская литература. Словарь тендерных терминов. *Религиозная общественная организация «Восток-Запад: Женские Инновационные Проекты»*. 2002. С. 97–99.
4. Гундорова Т. Тендер і письмо. *Література плюс*. 2002. № 8. С. 2–3.
5. Гундорова Т. «Марлітвський стиль»: жіноче читання, масова література і Ольга Кобилянська. Гендерна перспектива. Київ. 2004. С. 19–35.
6. Таран Л. Нитка Аріадни. *Книжник - Review*. 2003. № 6. С. 18.

7. Забужко О. В українській культурі ще не було місця для осмислення екзистенційного досвіду жінки. *Дзеркало тижня*. 2003. 1 лютого. С. 19.
8. Забужко О. Автобіографія. Сестро, сестро. Київ. 2003. С. 227–236.
9. Феномен жіночої прози обговорювали київські літератори. *Літературна Україна*. 2002. 6 червня. С. 6.
10. Філоненко С. Концепція особистості жінки в українській прозі 90-х років XX століття (феміністичний аспект). *Дис. канд. філолог, наук*. Дніпропетровськ, 2003. 240 с.
11. Гундорова Т. *Femina Melancholica*: Стаття і культура в тендерній утопії Ольги Кобилянської. Київ. 2002. 272 с.
12. Ушкалов Л. Дзеркала Оксани Забужко. *Забужко О. Друга спроба: Вибране*. Київ. 2005. С. 7–16.

Чобанюк М. М. Українська література: духовний потенціал жіночої творчості

Анотація. Метою даного дослідження є аналіз феномена «жіноча література» з точки зору її духовного потенціалу в українській літературі. Звернено увагу на те, що саме сучасний літературний процес в Україні характеризується значною активізацією творчості жінок-авторок, що дало підстави критикам говорити про своєрідний духовний «ренесансній жіночої літератури». Про це свідчать численні праці В. Агеєвої, Т. Гундорової, С. Павличко, Є. Барана, Г. Грабовича, Н. Зборовської, Л. Пастушенко, Л. Таран, С. Філоненко та інших.

Імена Лесі Українки, Л. Костенко, О. Пахльовської, С. Йовенко, О. Забужко, Л. Таран, Е. Андіївської та багатьох інших наводять на думку про духовний та творчий потенціал жіночої літератури, яка характеризується неповторністю, оригінальністю, незалежністю та своєрідним жіночим поглядом на світ мистецтва.

Проаналізовано дискусії з питань про «жіноче письменство» в українській літературі, які виникли в результаті активізації фемінізму й «відкриття» літературознавцями-«феміністами» певної нерівності в літературознавчих дослідженнях чоловічих і жіночих текстів. Серед феміністок з'явилася ідея, що жінки писали й пишуть інакше, ніж чоловіки, тому стає необхідною теорія жіночої літератури й жіночого письменства.

У статті звернено увагу на те, що жіноча література – це соціокультурний феномен, що полягає в створенні жінками-авторками текстів, які мають передати специфічне жіноче світобачення, світосприйняття. Таким чином об'єктом жіночої літератури є «жінка сама по собі». Формуванню феномена жіночої літератури в межах національної літератури посприяв факт виходу жінки-авторки у публічну сферу. Зрозуміло, що багато негативної і неадекватної критики прозвучало на адресу жіночої літературної творчості.

Беручи до уваги слушні зауваження вітчизняних дослідників та критиків стосовно прикмет жіночої літератури, можна дійти висновку, що головним критерієм у визначенні жіночої літератури має бути саме біологічна стать авторки, оскільки лише вона є універсальною прикметою усіх творів, які відносяться до жіночої літературної творчості. Жіноча література – це художні твори, що були створені жінками-авторками. Жіноча література вміщає різні за жанром, стилем, а також різні за ступенем і мірою таланту та впливу на літературний процес тексти, яких об'єднує лише одна ознака – стать автора. Але репрезентація жіночої суб'єктивності не є центральним предметом художнього тексту в межах жіночої літератури.

Дослідивши специфіку духовного потенціалу жіночої творчості в українській літературі можемо стверджувати,

що жіноча проза стала самобутнім явищем літературного процесу сьогодення, поява нових текстів дозволить далі розгорнути і поглибити концепцію жіночої лірики. Іншими словами, жіноча література існує як необхідність, спричинена історичною культурною ситуацією, а отже, реальний час і простір дає натхнення поетесам для

створення нових художніх образів. Тема духовного потенціалу жіночої літератури залишається актуальною для досліджень і має перспективи для подальшої праці над нею.

Ключові слова: жіноча література, текст, концепція, фемінізм, критика.

Бойко Я. В.,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри перекладу
Національного технічного університету «Дніпровська політехніка»

СОЦІАЛЬНО-ІСТОРИЧНИЙ КОНТЕКСТ ЯК ФАКТОР ДІАХРОННОЇ МНОЖИННОСТІ ПЕРЕКЛАДІВ ЧАСОВО ВІДДАЛЕНОГО ПЕРШОТВОРУ

Анотація. У запропонованій розвідці обґрунтовується соціально-історичний контекст як фактор діахронної множинності українських ретрансляцій трагедій В. Шекспіра як часово віддаленого першотвору. Матеріалом служать першотвори В. Шекспіра та ретрансляції, які були створені українськомовними перекладачами протягом трьох століть. У статті надається аналіз соціально-історичного контексту першотвору – елізаветинської епохи (XVI–XVII ст.) в історії Великої Британії з властивими їй соціальним розшаруванням і жорстко регламентованою ієрархією у суспільстві. Історію перекладів трагедій В. Шекспіра в Україні проаналізовано з позицій соціально- та культурно-історичних умов, що уможливило виділення трьох різних історичних періодів у розвитку суспільства в Україні: 1) друга половина XIX ст. (час зародження та поширення української національної самосвідомості); 2) XX ст. (звільнення від радянської влади); 3) початок XXI ст. (пострадянська Україна). Спостерігаються значні відмінності між соціально-історичним контекстом першотвору (Англія елізаветинської епохи) та українських перекладів (XIX–XXI ст.), що призводить до різного розуміння перекладачами текстів першотвору та до різної їх інтерпретації в перекладі, що постає передумовою діахронної множинності перекладів трагедій В. Шекспіра українськими перекладачами XIX–XXI ст. Переклад завжди є діалогом культур, діалогом між автором і перекладачем, які створюють свої тексти відповідно до норм сучасних їм культур. Діахронна множинність перекладу є результатом творчого потенціалу цільової культури, оскільки у перекладі відображаються історичні умови, естетичні і суспільні цінності культури перекладу, не властиві культурі тексту мовою оригіналу.

Ключові слова: часово-віддалений першотвір, множинність перекладів, соціально-історичний контекст.

Постановка проблеми. Як сукупність матеріальних і духовних досягнень суспільства, культура включає в себе всю багатогранність історичних, соціальних і психологічних особливостей етносу, його традиції, погляди, цінності, інститути, поведінку, побут, умови життя – словом, усі сторони буття і свідомості людини, в тому числі і мову. Зміна соціально- та культурно-історичного контексту є одним із основних факторів, що призводять до появи нових перекладів раніше перекладеного тексту. З кожним поколінням змінюються погляди на саму ідею хорошого перекладу, вимагаються нові, адаптовані версії текстів, оскільки сам акт перекладу регулюється нормами, і все соціальне життя постійно перебуває під впливом норм, які унеможливають відокремлення перекладу від його ширшого історичного контексту, а отже, будь-який переклад є детерміно-

ваним світоглядом перекладача, сформованим у певних соціально- та культурно-історичних умовах.

Ідея про детермінованість світогляду перекладача певними соціально- та культурно-історичними умовами постає особливо актуальною у питанні діахронної множинності ретрансляцій часово віддаленого першотвору. Якщо синхронна множинність, як зауважує А. Пермінова [1], є наслідком багатозначності оригіналу, належності виконавців перекладу до різних шкіл, бажання позмагатися з перекладачами-сучасниками, то діахронна множинність виникає внаслідок значних змін у системі мови перекладу, соціальній сфері, естетичних норм цільової культури, поглядів на завдання перекладу, що призводять до нового сприйняття оригіналу [1, с. 35].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Переклад тим відрізняється від оригіналу, що оригінал – один, він існує в остаточній і незалежній формі, а єдино можливого перекладу не може бути, як не може бути, скажімо, єдиного виконання музичного твору: кожен виконавець надає своїй інтерпретації власних відтінків, своєрідних рис [2, с. 176]. Це пов'язано ще й з тим, що часто оригінал і переклад належать до різних історичних періодів, а тому й відрізняються передусім своїми комунікативними умовами. Як слушно зазначає П. Куямакі [3], є чинники «ідеологічні та політичні», і повторні переклади керуються «контекстом обмежених у часі нормативних умов» [3, с. 65]. Наприклад, комуністи та проамериканські видавці у післявоєнній Франції зробили нові переклади «Пригод Тома Сойєра та Гекльберрі Фінна»; а перекладач і видавець М. Лобато додавав власні політичні погляди в повторні переклади дитячої класики [4, с. 235]. До того ж, на думку С. Браунлі [5], зміна соціально- та культурно-історичного контексту є одним із основних факторів, що призводять до появи нових перекладів раніше перекладеного тексту [5, с. 147].

У 1963 р. видатний французький філолог-лінгвіст, теоретик перекладу Ж. Мунен уперше звернув увагу на відбиття в мові оригіналу і перекладу особливостей культури й історії мовного колективу. Дослідник переконливо показав, що переклад – це не проста заміна слів однієї мови словами іншої мови; переклад завжди пов'язаний з певними перетвореннями, які залежать від співвідношення мов (*цит. за* [6, с. 8]). Тому у своїй роботі перекладач не може використовувати будь-які засоби мови, він зобов'язаний користуватися лише тими, що відповідають реаліям епохи. Оскільки кожна епоха, кожна культура привносить у набір цих засобів щось своє, з плином часу вимоги до перекладу видозмінюються, що створює можливість існування діахронної множинності перекладів того самого тексту.

Зміна соціально- і культурно-історичних контекстів впливає на погляд на переклади: переклади як відповідь на сучасні перекладачеві суспільні проблеми стають «відносними». Оскільки визначення «хорошого перекладу» є відносним, «ніколи не буде такого поняття, як ідеальний переклад» [7, с. 670]. Як стверджує Е. Честерман [8], ідеальне розуміння є відносною ідеєю, а оскільки «ідеальне розуміння» є відносним, «ідеальний переклад» сам стає відносною ідеєю. Тому «ідеальний переклад» зрештою є ідеалом, який не існує в реальності [8, с. 184], а сам акт перекладу регулюється нормами, і «все соціальне життя постійно перебуває під впливом норм, які унеможливають відокремлення перекладу від його ширшого історичного контексту» [7, с. 670], а отже, будь-який переклад є детермінованим світоглядом перекладача, сформованим у певних соціально- та культурно-історичних умовах.

Метою цієї статті є обґрунтування соціально-історичного контексту як фактору діяхронної множинності українських ретрансляцій трагедій В. Шекспіра як часово віддаленого першотвору. Досягнення мети передбачає розв'язання таких завдань: 1) охарактеризувати соціально-історичний контекст першотвору; 2) проаналізувати історію перекладів трагедій В. Шекспіра в Україні з позицій соціально- та культурно-історичних умов. **Матеріалом** дослідження слугували українські ретрансляції трагедій В. Шекспіра XIX–XXI століть.

Виклад основного матеріалу. Соціально-історичні тексти, в яких були створені першотвори (трагедії В. Шекспіра) та їх українські ретрансляції, зумовлюються радикально різними історичними епохами. З одного боку, елізаветинська епоха в історії Великої Британії з властивими їй соціальним розшаруванням і жорстко регламентованою ієрархією у суспільстві, з іншого, – три різні історичні періоди у розвитку суспільства в Україні: 1) друга половина XIX ст.; 2) XX століття; 3) початок XXI століття.

Шекспірівські часи в Англії (XVI–XVII століття) стали свідками поєднання значних соціально-історичних змін: демографічне зростання та інфляція активізували економічне життя; урбанізація, розвиток більш продуктивного та капіталістично-структурованого сільського господарства, а також комерційна та промислова експансія сприяли поступовій появі високорозвиненої комерційної економіки, в якій ринкові відносини були центральними та впливали на життя всіх, не в останню чергу через складні кредитні відносини, що підтримувало ціле.

Ці процеси включали помітні зрушення в розподілі багатства та влади, а також у «життєвих шансах»: зростання чисельності та колективного багатства дворянства, розширення та розвиток «середнього сорту людей» (торговці, комерційні фермери та майстри), значне збільшення чисельності населення, яке в основному залежало від найманої праці в сільському господарстві або в міських і сільських промислах; зростання бідності та маргінальності [9, с. 177].

Елізаветинська епоха шекспірівських часів вирізнялася сильною соціальною ієрархією з королевою Єлизаветою I на вершині, яка була «джерелом честі», а успіх оцінювався як надбання честі, впливу, влади та багатства через наближення до королівського роду та належності до тих верств суспільства, які могли жити відносно спокійно, і «їх головною амбіцією було стати лорд-мером Лондона, обраним олдмерменами» [9]. Така ситуація характеризує шекспірівський світ як місце, де одні боролися за владу, інші прагнули успіху, обмежуючи себе

в почуттях і розвагах, а решта були просто бідняками, які намагалися вижити.

Ключем до розуміння соціально-історичного контексту елізаветинської Англії є відносини взаємних зобов'язань, засновані на активній підтримці, проте виконувалися в рамках нерівності: між знаттю і дворянством у сфері управління державою, між слугою і господарем та між чоловіком та дружиною у сім'ї, між родичами чи однолітками, між покровителем і клієнтом. Як пише Н. Тадмор, різноманітна та гнучка мова спорідненості дозволяла людям декларувати стосунки, вимагати визнання, пропонувати соціальні зв'язки, встановлювати моральні та релігійні обов'язки та постулювати багато очікувань [10, с. 112].

Зростання писемності та культури друку у поєднанні з посиленням мереж комунікації змінили комунікативну здатність суспільства. Влада та ефективний вплив центрального уряду значно зросли, що не лише змінило стосунки між монархією та правлячим класом дворян і джентльменів, але також вплинуло на кожне містечко, зокрема через «законодавчі акти». Англійське суспільство ставало все більш урбанізованим і комерціалізованим, більш різноманітним, більш взаємопов'язаним, більш динамічним в економічному, культурному та політичному плані та більш залученим до більшого світу. Це було суспільство, яке зазнавало поступових, але кумулятивних змін. І центральними у цих змінах були адаптивні рішення, прийняті окремими особами та сім'ями, які діяли відповідно до своїх поглядів і в рамках мереж соціальних відносин, які були в їхніх життях та впливали на їхній вибір [9, с. 177–178].

Як зазначає І. Серагельдін, у той час «феодалний лад руйнувався, але був лише частково замінений системою буржуазних цінностей, які закріпили б свою владу в англійському суспільстві лише через століття», «зв'язки між сувереном і парламентом визначалися заново», що «надавало талановитим і здібним чоловікам і жінкам можливостей, яких вони не мали раніше» [11, с. 21]. У своєму дослідженні моралі в Єлізаветинській Англії С. Коллінз стверджує, що «десять заповідей мали авторитет, були добре відомими та спиралися на силу церкви та держави, але вони “мовчали” у багатьох сферах життя та повинні були бути пристосовані до них» [12, с. 16]. Шекспірівські часи були часами, коли моральні зобов'язання були у пріоритеті над особистими почуттями.

В Україні перші переклади творів В. Шекспіра припадають на **другу половину XIX ст.** – час зародження та поширення української національної самосвідомості. У політично-територіальному відношенні Україна ще з кінця XVIII ст. була поділена між Австрійською і Російською імперіями. З точки зору культурного домінування, на її території перехрещувалися польські і російські впливи, а в окремому регіоні, на Лівобережжі, існували ще й залишки малоросійської (козацької) нації. З заперечення політичних і культурних впливів старих націй (але заперечення у гегелівському сенсі, як відкидання одних елементів й успадкування та перетворення інших) проходило становлення молодого тіла модерної української нації [13, с. 41].

Саме наприкінці XIX ст. швидкий розвиток промислового виробництва дав сильний поштовх урбанізації. На Півдні і в Донбасі темпи цього прогресу значно перевищували загальноімперський показник. У 1914 р. з десяти найбільших міст імперії чотири – Одеса, Київ, Харків і Катеринослав – знаходилися

лися в Україні, проте індустріалізація й урбанізація дуже слабо зачепила українців, які у своїй більшості залишалися селянською нацією. Українські селяни не спішили шукати роботи на промислових підприємствах, а воліли займатися сільським господарством. При цьому община була надзвичайно слабкою в Україні; тут панувало переважно спадкове землеволодіння, що створювало сильні власницькі настрої серед селянства. Що більше, частина середнього й заможного селянства в Україні серед сільського населення була однією з найвищих в європейській частині Російської імперії [13, с. 48–50].

Становище української інтелігенції було драматичним. Українці, що прагнули дістати доступ до середньої і вищої освіти, вільно чи невільно підпадали під вплив російської мови і культури. Асимілювавшись, вони ще глибше відчували своє відчуження від українського народу, ставши йому чужим не лише соціально, але й національно. Ті ж із них, які зберегли свою національну ідентичність, почували себе чужаками у культурному світі, майже повністю здомінованому російськими впливами [13, с. 52]. Тож задля вирішення цього протиріччя, в умовах посилення асиміляційних дій проти України частина її інтелігенції спрямовувала свою діяльність на українське національно-культурне відродження, що означало усвідомлення національної самосвідомості, народу як активного діяча історії та сучасного світу. Українське національне відродження постало як антитеза важкій політичній, соціально-економічній ситуації та культурному занепаду, в якому опинився весь український народ.

У суспільному житті це був період, коли всі питання зводилися до проблеми скасування кріпосного права. Весь комплекс визвольних прагнень українського народу знайшов відображення в діяльності першої української таємної політичної організації – Кирило-Мефодіївського товариства (Київ, грудень 1845 р. – січень 1846 р.), яке боролось за здійснення християнських ідеалів справедливості, свободи і рівності у поєднанні з почуттям українського патріотизму [14, с. 209]. Ідеологія товариства була синтезом ідей трьох рухів – українського автономістичного, польського демократичного і російського декабристського в Україні. Проте російська самодержавства, не маючи сумніву щодо «російськості» українських земель, сприймала будь-яку спробу утвердити українську ідентичність окрему від російської як національну зраду і суворо карала всіх, хто наслідився піти далі шляхом товариства. Однак надання українській справі ореолу мучеництва і жертвності лише посилювало її притягальність для наступних поколінь українських діячів.

У той час існувала межа між мистецтвом, заснованим на релігійних засадах, і новим мистецтвом, естетичні орієнтири якого були пов'язані з реальним життям, позбавленим схоластичної догматики, із безпосереднім сприйняттям людиною того, що її оточує [14, с. 209]. У XIX ст. великий вплив на формування ідейних основ українського руху мали інтелектуали, які створювали літературні образи минулого, надаючи їм національних смислів.

Саме в таких культурно-історичних умовах формувалася світогляд представників цього історичного періоду, якими є Пантелеймон Куліш, Михайло Старицький та Панас Мирний (Панас Руденко).

XX століття в Україні характеризується встановленням, а потім звільненням від радянської влади, і однією з прин-

ципових особливостей основної парадигми соціально-історичного розвитку України у XX ст. є визначальна роль політичного чинника. При цьому переважав не еволюційний характер динаміки, а різкі зміни, які чітко розмежують основні етапи розвитку українського суспільства і культури. Поворотне значення мали Перша світова війна, Лютнева і Жовтнева революції, боротьба за українську державність 1917–1920 рр., створення СРСР, Друга світова війна, криза соціалізму і розпад радянської системи, отримання Україною незалежності [15, с. 88].

У радянський період, який зайняв більшу частину сторіччя, українська культура пройшла складний шлях, який поєднує досягнення і втрати, духовні злети і трагедії: національне піднесення 20-х рр., трагедію в роки сталінської диктатури, хрущовську «відлигу», брежнєвський «застій», горбачовську перебудову. Внаслідок одержавлення всіх сторін життя суспільства, його бюрократизації, централізації влади провідну роль відіграла особа першого керівника комуністичної партії і, відповідно, всієї держави [15, с. 89]. Жодна диктатура не змінила суспільства так радикально і всебічно, як її безпосередній інституційний засіб – комуністичний уряд. Головною системоутворюючою ознакою тоталітаризму в СРСР було існування єдиної правлячої партії, що, по суті, максимально наблизило його до повного втілення тоталітарного ідеалу. Особливістю режиму, який панував у Радянському Союзі, є те, що він був орієнтований на етичні цінності. Комуністи говорять про «комуністичну мораль», «нову людину соціалізму» як про певні етичні категорії. Такому суспільству потрібні були нові люди – формування майбутніх поколінь і перевиховання сучасників. Радянська ідеологія прагнула до ідеалу людини високої моралі, насамперед сильної людини, здатної протистояти будь-яким труднощам.

Хоча Радянська держава формально визнавала існування української мови, остання розглядалася як мова минулого, мова селян і сільської місцевості, а не міських і промислових центрів, натомість російська – як мова прийдешнього. Радянська держава заохочувала русифікацію протягом більшої частини свого існування, зокрема під час хрущовської «відлиги», коли було запроваджено нову політику в сфері освіти. Поодинокі винятки траплялися лише під час «коренізації» (українізації) 1920-х рр, а також за часів П. Шелеста у 1960-х і за М. Горбачова наприкінці 1980-х [16, с. 72].

Як слушно вказує Л. Сірик, «[...] політика радянської влади в 1922–1991 роках мала фатальний вплив на зміст і стан української літератури, а також на її образ у науці та суспільній думці» [17, с. 127]. У політиці радянської влади щодо української культури, зокрема літератури, можна виділити п'ять етапів, а саме: 1) ліберальна політика у 1922–1929 рр.; 2) сталінський терор у 30-х рр.; 3) «дволикість» політики у 1940–1953 рр., тобто маніпулювання категоріями патріотизму і націоналізму залежно від суспільно-політичної ситуації; 4) «хрущовська відлига» (1956–1968 рр.), тобто десталінізація і послаблення «паралічу страху» й одночасно різні форми ворожих дій державних органів проти початків дисидентського руху; 5) відкриті або замасковані дії органів радянської влади в 1969–1991 рр. проти самостійного розвитку української літератури і науки про неї [17, с. 128]. Неабияку роль у розвитку українського словесного мистецтва відіграли радянські репресії. Зокрема, письменників та інших

представників української культури, які стали жертвами сталінізму, пізніше українське літературознавство національно-визвольних інтенцій назве «Розстріляним Відродженням»; потім у 1946 р. українські письменники, літературознавці, історики й артисти були звинувачені в «буржуазному націоналізмі» і цілеспрямованій ігноранції сучасності у своїх текстах, після чого ідеологічній цензурі піддавалося всі часописи, культурно-освітні установи і творчі організації; нарешті, у 1947 р. розпочалася друга хвиля «сталінських чисток» (політичні переслідування, оскарження, репресії, депортації тощо [17, с. 132].

Неприйняття більшовизму, радянської влади викликали у 20-і рр., а згодом і у 40-і і 70-і рр., значну еміграцію діячів науки, літератури і мистецтва. Їх творчість продовжувалася, але залишалася невідомою на батьківщині. Тому характерними для української культури є два потоки розвитку – в Україні і в діаспорі. В діаспорі було утворено ряд інституцій (державні – Українська Національна Рада на чолі з Президентом УНР; наукові – Вільна академія наук, ряд наукових товариств, зокрема в діаспорі діяло Наукове Товариство імені Т. Г. Шевченка, товариство українських інженерів, лікарів тощо; церковні – православна та греко-католицька гілки української церкви; мистецькі, наприклад, капела бандуристів у США і Канаді, численні народні хори у ряді країн світу; книгозбірні, видавництва, система національних недільних шкіл та ін.) [15, с. 89].

У цей період жили і творили такі перекладачі, як Михайло Рудницький, Юрій Клен (Освальд-Еккард Бургарт), Максим Рильський, Тодось Осьмачка (Теодосій Осьмачка), Борис Тен (Микола Хомичевський), Ірина Стешенко, Віктор Вер (Віктор Прокопович Черевко), Василь Мисик, Абрам Гозенпуд, Григорій Кочур, Василь Барка (Василь Очерет), Леонід Гребінка, Юрій Корецький, Микола Лукаш та Дмитро Павличко.

Перекладачі, що творили на початку ХХІ століття, більшу частину свого життя прожили у радянській Україні. Для пострадянської України були властиві швидкі зміни в суспільстві, а сучасний хід соціально-культурних трансформацій в Україні значною мірою зумовлений її тоталітарним минулим і практиками комуністичного режиму для формування «нової людини» [18, с. 19]. Людині нової України був властивий взаємозв'язок радянської моралі та нової моралі, в якій людині потрібно було ставати більш підприємницькою у всіх аспектах життя, що особливо не залишало місця для оцінки моральних цінностей.

Понад чверть століття, що минуло з розпаду СРСР, обидві площини, соціально-економічну та суспільно-політичну, можна поділити на дві нерівномірні частини – 90-ті рр. ХХ ст. та майже два десятиліття ХХІ ст. У суспільно-політичному житті основною тенденцією 90-х рр. ХХ ст. було зменшення впливу комуністичної й загалом лівої ідеології та її носіїв. Упродовж майже трьох десятиліть йде процес формування новітнього феномену України, коли національна держава і суспільство формуються в глобалізованому світі [19, с. 93–94]. Роздержавлення власності, прихід «дикого» капіталізму з несправедливим розподілом, формування національного олігархату, падіння соціальних стандартів для абсолютної більшості і зубожіння її маргінесу, безперервна сутужна боротьба «маленького українця» за виживання часто-густо на межі, а то

і за межами моралі і моральності стали невід'ємними рисами пострадянської України. Складними були і незавершеними залишаються національні ідентифікатори українця в країні, де існує колосальна розбіжність у розумінні самої національної ідеї, де не викристалізувався європейський середній клас, неструктуроване на лівоцентристське і правоцентристське політичне середовище, російськомовний сегмент культури є співмірний з українськомовним, де етноцентричний формат національної ідеї конкурує з форматом політичної нації 19, с. 97].

Саме у ХХІ ст., через десятиліття після проголошення незалежності України в умовах нової соціокультурної реальності значно підвищився статус національної культури, і особливої актуальності набули питання української історії, мови та культури. Фактор національної культури стає символом соціальних змін, бо в ній найповніше втілюється українська національна ідея. Інтенсивне освоєння культурної спадщини, ідея духовного відродження як передумови і складової частини економічного, соціального, державного відродження передбачала повернення народів культурних цінностей минулого, вилучених, сфальсифікованих протягом десятиліть тоталітаризму. Це стало шляхом до нової культурної свідомості та нової культурної реальності.

Українськими перекладачами третього тисячоліття є Олександр Грязнов та Юрій Андрухович.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, спостерігаються значні відмінності між соціально-історичним контекстом першотвору (Англія елізаветинської епохи) та перекладів, які були створені українськомовними перекладачами протягом трьох століть (кінець ХІХ століття, ХХ століття та ХХІ століття) в різних умовах – як на території України так і в еміграції. Існування такого контрасту призводить, очевидно, до різного розуміння перекладачами текстів першотвору та до різної їх інтерпретації в перекладі, що постає передумовою діахронної множинності перекладів трагедій В. Шекспіра українськими перекладачами ХІХ–ХХІ століть.

Перспективу подальших досліджень становить обґрунтування комплексної методики конструювання когнітивно-дискурсивної моделі діахронної множинності перекладів часо-віддаленого першотвору.

Література:

1. Пермінова А.О. Культуромовне буття художнього твору як перекладознавча проблема: дис. на здоб. наук. ступеня канд. філол. наук: 10.02.16 «Перекладознавство» / Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2007. 227 с.
2. Гусак С. "A Man's a Man For A' That" Р. Бернса і "Trotz Alledem" Ф. Фрейліграта в перекладах Миколи Лукаша: до питання про перекладацьку множинність. *Іноземна філологія*. 2013. № 125. С. 176–183.
3. Kujamaki, P. Finnish Comet in German Skies. Translation, Retranslation and Norms. *Target*. 2001. Vol. 13 (1). P. 45–70.
4. Baker, M., Saldanha, G. *Routledge Encyclopedia of Translation studies*. 2nd ed. London: Routledge, 2009. 692 p.
5. Brownlie, S. Narrative Theory and Retranslation Theory. *Across Languages and Cultures*. 2006. Vol. 7 (2). P. 145–170.
6. Культурно-детерміновані фактори у практиці перекладу: монографія / За наук. ред. А.К. Солодкої. Миколаїв: ФОП Швець В.М., 2017. 232 с.

7. Desmidt, I. (Re)translation revisited. *Meta: Translator's journal*. 2009. Vol. 54. P. 669–683.
8. Chesterman, A. *Memes of Translation*. Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 1997. 219 p.
9. Wrightson, K. Mutualities and Obligations: Changing Social Relationships in Early Modern England. *Proceedings of the British Academy*. 2006. Vol. 139. P. 157–194.
10. Tadmor, N. *Family and Friends in Eighteenth-Century England. Household, Kinship and Patronage*. Cambridge: Cambridge University Press, 2001. 336 p.
11. Serageldin, I. *The Modernity of Shakespeare*. Cairo: Cairo University; Washington, D.C.: American University, 1998. 57 p.
12. Collins, S. *The Moral Basis of Family Relationships in the Plays of Shakespeare and his Contemporaries: a Study in Renaissance Ideas*. York: The University of York, 2016. 289 c.
13. Грицак Я. Нариси історії України: формування модерної української нації XIX–XX ст. Київ: Генеза, 1996. 360 с.
14. Павлова О.Ю., Мельничук Т.Ф., Грищенко В. В. *Історія української культури*. Ред. О.Ю. Павлова. 2-ге вид. Київ: Центр учб. літ., 2013. 339 с.
15. Висоцький О. Ю. *Історія української культури*. Дніпропетровськ: НМетАУ, 2009. 130 с.
16. Кузьо Т. Війна Путіна проти України. Революція, націоналізм і криміналітет. Пер. з англ. А. Павлишина. Київ: Дух і літера, 2018. 560 с.
17. Сірик Л. Трагічні і травматогенні наслідки радянської політики в галузі української літератури. *Teka Komisji Polsko-Ukraińskich Związków Kulturowych*. 2018. № 5 (13). С. 127–140.
18. Поліщук Ю. Соціокультурні трансформації в Україні наприкінці XIX – на початку XX ст. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*. 2016. № 3–4. С. 391–408.
19. Хмарський В.М. *Історія України*. Одеса: Одес. нац. ун-т ім. І.І. Мечникова, 2019. 118 с.

Boiko Ya. Social and historical context as a factor of diachronic plurality in translation of time remote original text

Summary. In the proposed investigation, the social and historical context is defined as a factor of diachronic plurality in translation of time remote original text. The material of the research is the original works of W. Shakespeare and retranslations, created by Ukrainian translators over the course of three centuries. The article provides the analysis of the Elizabethan epoch (XVI–XVII centuries) in the history of Great Britain with its characteristic social stratification and strictly regulated hierarchy in society, on the other hand, three different historical periods in the development of society in Ukraine, such as: 1) the second half of the XIX century (epoch of birth and spread of Ukrainian national self-awareness); 2) XX century (liberation from Soviet power); 3) the beginning of the XXI century (post-Soviet Ukraine). Significant differences are revealed between the social and historical context of the original work (England of the Elizabethan epoch) and retranslations (XIX–XXI centuries), which leads to a different understanding of the original texts by translators and to their different interpretation in the translations, which becomes a prerequisite for the diachronic plurality of translations of W. Shakespeare's tragedies. Translation is always a dialogue of cultures, a dialogue between the author and the translators, who create their texts according to the norms of their contemporary cultures. The diachronic plurality in translations is the result of the creative potential of the target culture, since the translation reflects the historical conditions, aesthetic and social values of the culture of the translation, which are not inherent in the culture of the text in the original language.

Key words: time remote original text, plurality in translations, social and historical context.

*Валуєва Н. М.,**кандидат філологічних наук,**доцент кафедри перекладу**Дніпровського державного технічного університету*

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНИЙ АНАЛІЗ БАГАТОКОМПОНЕНТНИХ АНГЛОМОВНИХ ТЕРМІНІВ-СЛОВОСПОЛУЧЕНЬ

Анотація. Статтю присвячено структурно-семантичному аналізу англomовних багатокомпонентних термінів-словосполучень на матеріалі фармакологічних текстів. Переклад медичної спрямованості вважається одним із найскладніших видів спеціального перекладу, що пояснюється лінгвістичними особливостями цих текстів, своєрідністю понятійної системи. До труднощів медичного перекладу можна віднести термінологію, питання зручності читання/вимови терміна, еквівалентності текстів, унікальній характеристиці медичної мови. У процесі роботи з медичною літературою перед перекладачем постають проблеми різного плану: універсальні (псевдоінтернаціоналізми, використання аббревіатур й скорочень, дублетність, синонімія й полісемія тощо), та специфічні (узусні особливості терміну, термінологічна синонімія, епонімія, різниця у значеннях афіксів у мові оригіналу й перекладу, відсутність словникових відповідників тощо). Текстам медичної спрямованості, зокрема фармакологічним, притаманні атрибутивні терміни-словосполучення. Розглядаючи атрибутивність як поняття семантичне, на першому етапі перекладацького аналізу розглядається семантика атрибутивного словосполучення; у свою чергу, синтаксична семантика не існує сама по собі і виявляється за допомогою синтаксичних зв'язків і формальних засобів вираження, тому структурно-семантична організація атрибутивної одиниці є провідним чинником при вирішенні питань їх перекладу. Відтворення лексичних одиниць під час перекладу здійснювався виходячи з наукових визначень понять, які позначаються термінами, з урахуванням тенденцій і морфологічних особливостей вітчизняної термінології, а також сполучуваності слів у мові перекладу. У визначенні семантики терміну значну роль відігравав контекст оригіналу, цільова аудиторія. У ході порівняльно-зіставного аналізу наявних перекладів досліджуваних термінологічних словосполучень були виявлені їх спільні і відмінні ознаки, розглянуті прийоми і мовні засоби, які застосували автори різних перекладів, а саме: підбір еквіваленту, калькування, транскрипція/транслітерація, семантичний еквівалент або функціональний аналог, експлікація, використання декількох прийомів.

Ключові слова: структурно-семантичний аналіз, багатокомпонентні терміни-словосполучення, атрибутивні словосполучення, медичний переклад, термінологічна система, словникові відповідники.

Постановка проблеми. Сучасний науково-технічний прогрес сприяє появі великої кількості нових лексичних одиниць термінології у різних галузях, адже відомо, що терміни складають переважну більшість лексичних одиниць у наукових

текстах. Англomовна термінологічна системи характеризується наявністю багатокомпонентних термінів-словосполучень, велика кількість з яких представлена поєднанням загальноживаної лексичної одиниці з терміном певної галузі, що призводить до появи нового значення загальноживаної лексики у більш вузькому, або навпаки – більш широкому значенні. Дослідження закономірностей утворення таких термінів, їх структури й семантики особливо актуальні в перекладознавчому аспекті, оскільки особливості перекладу текстів певної галузі науки безпосередньо пов'язані зі специфікою її термінології. Переклад медичних текстів не є винятком, адже медицина постійно розвивається, і останні відкриття медичної науки свідчать про її значні досягнення, новітні розробки отримують нову номінацію, а перед перекладачами провідних наукових медичних видань стоїть завдання адекватно відтворити багатокомпонентні термінологічні словосполучення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з даної теми. Дослідженню терміна й термінологічних систем присвячено багато робіт вітчизняних й зарубіжних науковців. Поняттю терміна, його структурно-семантичним та лінгвокогнітивним особливостям, процесам термінологізації та класифікації терміносистем присвячені роботи загальнотеоретичного характеру, а саме: праці К.Я. Авербуха, Д.Р. Бойко, С.В. Гриньова, А.С. Д'якова, Я.В. Житіна, В.І. Карабана, З.Б. Куделько, Т.Р. Кияка, Н.В. Нікуліної, Е.Ф. Скороходько, О.В. Суперанської та багатьох інших; системним вивченням окремих галузей займаються такі українські науковці, як: Г.Б. Фогель, Н.В. Нікуліна (автомобільна термінологія), О.С. Ісаєва, І.М. Сологор, А.В. Шугаєв (медична термінологія), О. Бондаренко, С.М. Єнікєєва (комп'ютерні та інформаційні термінології), Г.О. Хацер, О.В. Барабаш (юридична термінологія) тощо; перекладознавчим аспектам присвячені роботи: М.А. Сайко, Л. Ліннік, К.А. Кручіної, В. Калашник, І. Корнейко, М. Пилипенко, Ю. Макаренко та багатьох інших. Таке значне коло досліджень підкреслює актуальність вивчення різних аспектів термінології, зокрема аналіз структурно-семантичних особливостей атрибутивних термінів спеціальних наукових галузей, особливостей відтворення термінологічних словосполучень мовою перекладу.

Мета статті. Окреслити коло проблем, пов'язаних з перекладом англomовної медичної термінології українською мовою, надати приклади структурно-семантичного аналізу атрибутивних термінів галузі фармакології, дослідити синтаксичні зв'язки атрибутивних словосполучень та їх формальних засобів вираження. Аналіз зазначених чинників дозволяє визначити

закладену в атрибутивний термінологічний вираз інформацію та за допомогою засобів мови перекладу відтворити її у повному обсязі в тексті перекладу.

Виклад основного матеріалу. Медичний переклад вважається одним із найскладніших видів спеціального перекладу. Це пояснюється лінгвістичними особливостями цих текстів й своєрідністю понятійної системи. До труднощів медичного перекладу можна віднести термінологію, питання зручності читання/вимови терміна, еквівалентності текстів, унікальній характеристиці медичної мови. У процесі роботи з медичною літературою перед перекладачем постають проблеми різного плану: універсальні (псевдоінтернаціоналізми, використання аббревіатур й скорочень, дублетність, синонімія й полісемія тощо), та специфічні (узусні особливості терміну, термінологічна синонімія, епонімія, різниця у значеннях афіксів у мові оригіналу й перекладу, відсутність словникових відповідників тощо).

Відомо, що на відміну від загальноживаних слів, терміни виражають специфічні наукові поняття, мають смислову точність й мають бути однозначними, отже, перед науковцями стоїть завдання стандартизації термінології; проте перекладач часто стикається з випадками термінологічної синонімії. Це часто відбувається у випадках, коли у терміні присутній латинський корінь, якому є кілька відповідників у мові перекладу: **erythrocyte**: *еритроцит* та *червоне кров'яне тільце*.

У процесі перекладу у кожному конкретному випадку перекладач обирає найбільш адекватний варіант: переклад однокореневим еквівалентом, пошук відповідника з українською основою, супровід перекладу вказівкою на оригінал у виносках. З іншого боку, переклад має бути приємним для сприйняття / читання цільовою аудиторією. Головний принцип: точне передати смисл, адже “ціна питання” (у переважній кількості медичних текстів) – людське здоров'я й життя, тому, окрім філологічних знань, перекладач має бути обізнаним і у медичній сфері, конкретній медичній тематиці. Треба зазначити, що медичний переклад – це доволі широке поняття, яке охоплює велике коло тематик, підтем та напрямів.

Для якісного здійснення перекладу потрібно враховувати і цільову аудиторію, і сферу використання перекладу. “Використання мовних одиниць варіюється в залежності від учасників комунікації та комунікативної ситуації. При перекладі для спеціалістів можливе використання професійних жаргонізмів. Для нефакхівців слід використовувати мініш складні лексичні одиниці, намагатися зробити переклад кратким й лаконічним” [1].

З морфологічної точки зору терміни поділяються на прости, похідні, терміни-словосполучення, терміни-скорочення. В залежності від кількості компонентів, терміни можуть бути двох-, трьох- й багатокомпонентними (докладніше див. праці А.С. Д'якова, Т.Р. Кияка [2], А.В. Суперанської [3]).

Для медичної галузі властиві багатокомпонентні терміни, це пояснюється тим, що “однослівні терміни не завжди можуть чітко номінувати складні процеси, характеристики та властивості нових понять. А термінологічні утворення, що складаються з двох та більше термінів, не тільки диференціюють нові поняття, а й систематизують парадигматичні відносини між ними, відображаючи системні зв'язки одиниць конкретної терміносистеми” [цит. за 4, с. 106].

Одним із засобів досягнення стислості викладу й концентрації інформації (основних характеристик наукових текстів)

є використання атрибутивних словосполучень, серед яких найбільш чисельними є такі моделі: N1+N2, або N+Adj; Part I + N; Part II + N. Переважну більшість складають двох- та трьох-компонентні словосполучення, але в медичних текстах багато і багатокомпонентних термінів, які викликають певні труднощі під час перекладу. Для правильного перекладу потрібно проаналізувати їх структурно-семантичні особливості й вірно обрати засоби перекладу.

Атрибутивність – поняття семантичне, тому, перш за все, слід розглядати семантику атрибутивного словосполучення. Слід розуміти, що “синтаксична семантика” не існує сама по собі, вона виявляється за допомогою синтаксичних зв'язків і формальних засобів вираження. Тому структурно-семантична організація атрибутивної одиниці, здебільшого семантика, є провідним чинником при вирішенні питань їх перекладу.

Розглянемо це на прикладах текстів фармакологічної тематики (інструкцій з використання медичних препаратів). В англійській інструкції препарату “Antara”, який застосовується при лікуванні різних хвороб серця, зустрічаємо:

(1) *Since bile acid sequestrants may bind other drugs given concurrently, patients should take Antara at least 1 hour before or 4-6 hours after a bile acid binding resin to avoid impeding its absorption* [5].

Багатокомпонентний термін **bile acid binding resin** не має словникового відповідника, тому на аналітичному етапі потрібно з'ясувати словникові значення окремих його компонентів: “bile acid” – *жовчна кислота*; щодо словосполучення “binding resin” у словниках, у тому числі і в онлайн-медичному словнику, маємо переклад окремих слів: “сполучний”, “в'язучий”, “фіксація”, “смола” [6].

Онлайн-словники у розділі “медицина/фармакологія” на запит перекладу слова “resin” надають цілу низку багатокомпонентних термінів, серед яких “bile acid resin” – *секвестрант жовчних кислот* (клас гіполіпідемічних засобів); *іонообмінна смола*; *той, що сприяє виведенню жовчних кислот*.

Наступний аспект аналітичного етапу – з'ясування сутності самого наукового поняття, його тлумачення. Англійські джерела надають таку інформацію: “Bile is one of the richest sources of cholesterol in the body. It is used to help us digest dietary fat. After helping digestion, most of the bile is reabsorbed and sent back to the liver. Bile acid binding resins bind to the bile, and the complex is then eliminated from the body in the feces” [7].

У цьому джерелі термін вказується у повному вигляді, а, наприклад, наступне джерело на той же запит надає такий термін і його пояснення: “The bile acid sequestrants are a group of medications used to bind certain components of bile in the gastrointestinal tract” [8].

Отже, у другому джерелі використовується термін, який онлайн-словник транскрибує “sequestrant” – “секвестрант”, хоча саме слово “sequestrant” – фармакологічний термін, який має лише описовий словниковий відповідник: “речовина, що посилює екскрецію (наприклад, жовчі)” [9].

Таким чином, переклад цього терміну базується на словникових значеннях і визначенні самого денотату:

– шляхом описового перекладу, якщо інформація признається для споживача: “лікарські препарати, які сприяють виведенню жовчної кислоти/посилюють екскрецію жовчної кислоти” або “лікарські засоби/речовини, які зв'язують і виводять жовчну кислоту з організму”;

– наведенням більш лаконічного, наукового, транскрибованого варіанту, якщо інформація призначається для медиків: **“секвестрант жовчної кислоти”**.

Розглянемо наступний приклад: англomовний опис препарату “Кадует”:

(2) *Co-administration of amlodipine with warfarin did not change the warfarin prothrombin response time* [10].

У словниках і електронних пошукових системах немає відповідника цілого термінологічного сполучення, але є його окремі компоненти:

– сполучення “response time” не має відповідників як спеціальний медичний термін, але має відповідники в інших галузях – “час реакції, час спрацювання” [6, 11, 12];

– “prothrombin time” - медичний термін, який має сталий словниковий відповідник – “протромбіновий час” (період згортання крові), час, необхідний для згортання крові після додавання до досліджуваного зразку крові кальцію та тромбoplastину” [11];

– “warfarin” – засіб-антикоагулянт [6].

Для перекладу термінологічного сполучення, прийнятного для галузі фармакології, з урахуванням законів термінології мови перекладу і сполучуваності слів, слід викласти сутність самого поняття: вочевидь, компонент препарату “Кадуету” амлодипін не гальмує фармакологічну дію антикоагулянту “Варфарину”, тобто протромбіновий час. Якщо порівняти кілька варіантів перекладу, то можна побачити, що перші два варіанти збігаються між собою і відрізняються від третього:

1) Сумісне застосування амлодипіну та варфарину не змінює *варфарин-залежний протромбіновий час* [13].

2) Совместное применение амлодипина и варфарина не меняет *варфаринзависимое протромбиновое время* [14].

3) Амлодипин не влияет на изменения *протромбинового времени, вызванные варфарином* [15].

Порівнюючи подані переклади, можна зазначити, що у перших двох варіантах термін відтворюється конструкцією “складний прикметник + іменник”, тоді як в останньому варіанті використовується дієприкметниковий зворот. Таким чином, спільними рисами трьох варіантів перекладу є застосування лексичного додавання: “залежний” і “вызванный”, що зумовлене типологічною відмінністю мов, і вилучення елементу “response”, що також може обумовлюватися типологічною різницею мов і особливостями понятійної системи мови оригіналу. Відмінна риса перекладів полягає у стилістиці, тобто способі викладення повідомлення: останній варіант описовий та більш доступний для реципієнта, стилістично більш нейтральний, аніж перші два, в яких відбивається тенденція англійської мови до економії мовних засобів.

(3) *CADUET is a combination of two drugs, a dihydropyridine calcium antagonist (calcium ion antagonist or slow-channel blocker) amlodipine (antihypertensive/antianginal agent) and an HMG-CoA reductase inhibitor atorvastatin (cholesterol lowering agent)* [10].

Для першого компоненту даного словосполучення – “slow-channel” - існує лише один словниковий відповідник “повільний канал” [6], який не є спеціальним медичним терміном. Другий компонент – “blocker” - має спеціальне медичне значення у двох словниках: “блокатор”, “інгібітор” [9].

Тому перед застосуванням цих відповідників для перекладу усього терміну необхідно звернутися до додаткових джерел

інформації. Наприклад, електронний медичний словник надає англomовне тлумачення, з якого стає зрозуміло, що термін фігурує у фармацевтичній галузі: “Any of a class of drugs that inhibit movement of calcium ions across a cell membrane, relaxes blood vessels, and lowers blood pressure, used in the treatment of cardiovascular disorders” [16].

Аналіз даного багатокомпонентного терміну передбачає також аналіз наявних його перекладів, їх зіставлення:

1) дигідропіредіновий *антагоніст кальцію* [13];

2) производное дигидропиридина, *блокатор медленных кальциевых каналов* [14];

3) дигидропиридиновый *антагонист кальция* [15].

Перш ніж порівняти надані переклади, слід звернути увагу на розгорнутість тексту оригіналу, адже в ньому надано три терміни для позначення одного поняття, два з яких надаються у дужках як пояснення до основного терміну. У всіх трьох варіантах перекладу ця низка термінологічних словосполучень передається одним терміном, але у кожному випадку по-різному. Перші два переклади співпадають: вони передають основний термін “dihydropyridine calcium antagonist”. Третій варіант перекладу відрізняється: оскільки передає значення саме досліджуваного терміну, який є допоміжним у тексті оригіналу і виходить з дефініції основного терміну. Відмінною рисою цього варіанту перекладу також є лексичне додавання, що може свідчити про більш професійний підхід до перекладу, адже застосування таких лексичних трансформацій як додавання чи вилучення вимагає певної компетенції у відповідній галузі.

Таким чином, перекладом даного багатокомпонентного терміну може бути: **“блокатор повільних кальцієвих каналів”** або **“антагоніст кальцію”**.

... *treating heart patients autologous bone marrow stem cells* [17].

На аналітичному етапі переклад цього багатокомпонентного терміну здійснюється шляхом підбору словникових відповідників до кожного компоненту даної галузі:

– *autologous* як спеціальний медичний термін має відповідники: аутогенний, аутологічний, власний; взятий у тієї ж особи;

– *bone marrow* – кістковий мозок;

– *stem cells* – стовбурові клітини [6; 9].

Увесь термін можна перекласти двома способами:

1) багатокомпонентним терміном, де перший, тобто залежний, компонент перекладається складними прикметниками: **“аутогенні кістковомозкові стовбурові клітини”**;

2) описово, з використанням підрядного речення – **“стовбурові клітини, вилучені з кістково мозку самого пацієнта”**. Такий варіант перекладу досить громіздкий, але, беручи до уваги те, що повний текст оригіналу – це інформація для пацієнтів, наданий переклад можна вважати більш прийнятним.

The amlodipine component of CADUET inhibits the transmembrane influx of calcium ions into vascular smooth muscle and cardiac muscle [10].

Виділене термінологічне сполучення має такі варіанти перекладу:

1) В цій комбінації амлодипін пригнічує трансмембранний потік іонів кальцію в *клітини гладеньких м'язів судин і серця* [13];

2) В этой комбинации амлодипин угнетает трансмембранный поток ионов кальция в *гладкомышечных волокнах сосудов и сердца* [15];

3) Амлодипин ингибирует ток кальция через мембраны в *гладкомышечные клетки* и кардиомиоциты [14].

Перші два варіанти перекладу схожі між собою за формою і у певній мірі відстоять від третього. У даному випадку необхідно розібратися у суті денотату, який позначається цим терміном. “vascular smooth muscle” – це гладенькі непосмуговані [18, с. 312] м’язи стінок судин, за рахунок яких здійснюється вазоконстрикція (звуження просвіту судин) і вазодилатція (розширення). У перших двох варіантах перекладу передається саме така семантика, а також застосовується прийом конкретизації: “клітини” і “волокна”. І таке додавання-конкретизація є виправданим і доречним, адже у тексті оригіналу мова йде про процеси, що протікають саме на клітинному рівні, а саме *transmembrane influx of calcium ions* – іони кальцію (Ca^{2+}) проникають у цитоплазму крізь мембрану клітини.

В перекладі для конкретизації застосовується слово “клітини”, тоді як у другому – “волокна”. Дані лексичні одиниці у цьому випадку є рівнозначними, але другий варіант є більш конкретним і спеціальним, оскільки клітинами м’язової тканини (будь то гладенька непосмугована чи посмугована) є волокна, так звані міоцити [18, с. 291].

У третьому варіанті перекладу терміну, на відміну від перших двох, відсутня вказівка на тип або місце розташування гладкої м’язової тканини, адже гладенькі м’язи у хребтових входять до складу оболонки майже усіх внутрішніх органів і систем. Тому тут варто було вказати на гладкі м’язи саме судин (стінок судин, васкулярні [9]), оскільки даний лікарський засіб призначений для лікування і профілактики серцево-судинних захворювань. Але слід звернути увагу на одну особливість тексту третього варіанту перекладу, а саме на слово “кардіоміоцити”, які відсутні у перших двох перекладах. Цей складний прикметник може дещо компенсувати вилучення при перекладі досліджуваного терміну, але навіть при його наявності треба вказувати на тип м’язової тканини, як це простежується в описі фармакологічних властивостей лікарського засобу цієї ж групи (гіпотензивний препарат, антагоніст кальцію) “Ніфедипін”: “Гальмує тік іонів кальцію через мембрану кардіоміоцитів і гладеньких м’язів судин, що призводить до зменшення накопичення кальцію усередину клітин” [14]. Отже, перші два варіанти перекладу є більш адекватними з точки зору точності і врахування особливостей галузі.

При перекладі медичних термінів потрібно пам’ятати, що багато з них належать до поліфункціональної лексики, їх термінологічність зумовлена особливостями вживання й контекстом, “що підтверджує кореляцію термінології із загальноживаною лексикою” [19, с. 120]. Слід також зазначити, що особливої уваги заслуговують “гібридні або мішані номінації, котрі визначаються як терміни-словосполучення, що поєднують власне український та запозичений компоненти” [19, с. 120].

Отже, при перекладі спеціальної медичної термінології застосовуються різноманітні комплексні трансформації, значну роль у відтворенні багатокомпонентного терміну відіграє його структурно-семантичний аналіз.

Висновки. Тексти медичної спрямованості мають свої характерні особливості: безпосередньо медичні терміни (узусні особливості вживання терміну), епоніми й багатокомпонентні

терміни, псевдоінтернаціоналізми, використання аббревіатур й скорочень, дублетність, явище синонімії й полісемії, різниця у значеннях афіксів у мові оригіналу й перекладу, відсутність словникових відповідників тощо.

Структурно-семантичний аналіз текстів фармакологічної спрямованості показав, що текстам даної галузі найбільш притаманні атрибутивні терміни-словосполучення. Переклад відібраних одиниць здійснювався виходячи з наукових визначень понять, які позначаються термінами, з урахуванням тенденцій і морфологічних особливостей вітчизняної термінології, а також сполучуваності слів у мові перекладу. Зазначено, що значну роль у визначенні семантики терміну відіграє контекст оригіналу, цільова аудиторія.

У ході порівняльно-зіставного аналізу наявних перекладів досліджуваних термінологічних словосполучень були також виявлені їх спільні і відмінні ознаки, розглянуті прийоми і мовні засоби, які застосували автори різних перекладів, а саме: підбір еквіваленту, калькування, транскрипція/транслітерація, семантичний еквівалент або функціональний аналог, експлікація, використання декількох прийомів.

У статті були розглянуті декілька структурно-семантичних аспектів фармакологічних багатокомпонентних термінів й особливостей їх перекладу, але всі вони потребують подальшого науково-практичного дослідження.

Література:

1. Линник Л. Медицинский перевод на английский. URL: <https://profpereklad.ua/ru/medicinskij-perevod-na-anglijskij/> (дата звернення: 10.11.2022)
2. Д’яков А.С., Кияк Т.Р., Куделько З.Б. Основы терминотворения: Семантичні та соціолінгвістичні аспекти. К.: Вид. дім “КМ Academia”, 2000. 218 с.
3. Суперанская А.В., Подольская Н.И., Васильева Н.В. Общая терминология: Вопросы теории. М.: 1989. 267 с.
4. Цит. за: Кучумова Н.В. Структурні особливості полікомпонентних термінів-словосполучень в англomовній фармацевтичній термінології. *Вісник Житомирського державного університету*. 2013. № 68, С. 106–109.
5. Antara. Drug Description. URL: <https://www.rxlist.com/antara-drug.htm>
6. Reverso Context. Online Dictionary. URL: <https://context.reverso.net/>
7. Bile Acid Binding Resin. Cholestyramine (generic). Patient Education. URL: <https://phc.eduhealth.ca/media/PHC/EA/EA.440.B492.PHC.pdf>
8. Bile acid sequestant. URL: https://www.wikidoc.org/index.php/Bile_acid_sequestant
9. Универсальный англо-русский онлайн-словарь. Академик. URL: https://universal_en_ru.academic.ru/2145842/sequestant
10. Caduet. Drug Description. URL: <https://www.rxlist.com/caduet-drug.htm>
11. Англо-український словник технічних термінів. URL: <https://1687.slovaronline.com/> (дата звернення: 20.11.2022)
12. Англо-русский онлайн-словарь. Linguee. URL: <https://www.linguee.ru/response+time.html>
13. Кадует. Инструкция, аналоги, склад. URL: <http://www.health-ua.org/lekarstva/14942-kaduet-510.html> (дата звернення: 26.11.2022)
14. Кадует. Vidal: Справочник лекарственных средств. URL: http://www.vidal.ru/poisk_preparatov/caduet.htm
15. Кадует: Компедиум. Лекарственные препараты. URL: <https://compendium.com.ua/info/170456/kaduet/>
16. Free Dictionary online. URL: <https://medical-dictionary.thefreedictionary.com/blocker>

17. Tumor risk by tissue engineering: cartilaginous differentiation of mesenchymal stem cells reduces tumor growth. URL: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/19944200/>
18. Nikolenko A.G. *Translating medicine*. К.: Видавництво Національного авіаційного університету, 2006. 616 с.
19. Ісаєва О.С. Особливості перекладу спеціальної медичної лексики. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Філологія, 2021 № 47 Том 3. С. 120–123.

Valuieva N. Structural and semantic analysis of English multicomponent terms

Summary. The article is devoted to the structural and semantic analysis of English multicomponent terms on the material of pharmacological texts. Translation of medical texts is considered one of the most difficult types of special translation, which is explained by the linguistic features of these texts, the peculiarities of the conceptual system. The difficulties of medical translation include terminology, issues of terms pronunciation, texts equivalence, the unique characteristics of the medical language. In the process of working with medical literature, the translator faces various problems: general (pseudo-internationalisms, abbreviations and shortenings, synonymy and polysemy, etc.), and specific (contextual features of a term, terminological synonymy, onymy, difference in the suffix meaning in source and target

languages, etc.). Medical texts, in particular pharmacological texts, are characterized by attributive terms-phrases structure. Considering attribution as a semantic concept, the first step in translation analysis is to consider the semantics of an attribute phrase; in turn, syntactic semantics does not exist on its own and is revealed through syntactic links and formal means of expression, therefore, the structural and semantic organization of the attributive unit is a key factor in their translation. The translation of units is carried out on the basis of scientific definitions of the concepts denoted by the terms, taking into consideration the trends and morphological features of terminology in the target language, as well as the compatibility of words. In determining the semantics of the term, the context of the original, the target audience, played a significant role. In the course of a comparative analysis of the available translations of the studied terminological phrases, their common and distinctive features were found, the methods and language tools used in various translations of drug description were considered, namely: selection of an equivalent, calquing, transcription / transliteration, semantic equivalent or functional analogue, the combination of several translation techniques.

Key words: structural and semantic analysis, multicomponent terms-phrases, attributive phrases, medical translation, terminological system, dictionary analogues.

*Дмитрук Л. А.,**доктор педагогічних наук,**доцент кафедри іноземної філології українознавства та соціально-правових дисциплін
Донецького національного університету економіки і торгівлі
імені Михайла Туган-Барановського**Удовиченко Г. М.,**кандидат педагогічних наук,**доцент кафедри іноземної філології українознавства та соціально-правових дисциплін
Донецького національного університету економіки і торгівлі
імені Михайла Туган-Барановського*

МЕТАФОРА ЯК ЕМОЦІЙНО-ОЦІННИЙ ЗАСІБ, БЛИЗЬКИЙ ДО ІМПЛІЦИТНОГО ПОРІВНЯННЯ

Анотація. Статтю присвячено аналізу основних літературних переваг творів С. Кінга, до яких відноситься майстерне відтворення атмосфери напруженості та жаху шляхом опису не тільки навколишньої дійсності та образів, що лякають, а й внутрішніх переживань персонажів у таких ситуаціях. Цим диктується авторський вибір лексичних одиниць, які слугують формуванню стилістичних фігур та тропів. До стилістичних маркерів ідіостилю автора відносяться такі тропи та фігури мови, як порівняння, метафори, епітети, уособлення; стилістично знижена лексика та фразеологізми.

Аналіз художніх текстів передбачає здатність дослідника правильно зрозуміти авторські інтенції, що відбивають індивідуально-авторську картину світу письменника, вивченню якої на матеріалі творчості різних письменників та поетів приділяється все більше уваги у сучасній лінгвістиці. Особлива увага при цьому приділяється опису мовних засобів, які слугують для відображення у художньому тексті світовідчуття автора та формують його ідіостиль. Шляхом аналізу текстів С. Кінга можна охарактеризувати метафору, як найбільш уживаний автором прийом творення образів, здійснити їх класифікацію за семантичними та структурними ознаками. Метафора є другим за частотністю тропом у творах С. Кінга, проте слід зазначити нестабільність вживання метафор у текстах письменника, різну їх кількість у різних творах. Характер метафор і загалом метафоризації образів диктується насамперед установкою С. Кінга на створення атмосфери напруженості та прихованого жаху. Найчастіше метафори націлені на опис внутрішніх переживань персонажів у подібних ситуаціях та їхнього зовнішнього вигляду. З огляду на проведений аналіз можна дійти висновку про те, що образно-виразні засоби (епітети, метафори та ін.) нерідко мають порівняльну семантику, що додатково посилює позицію порівняння в ідіостилі автора. Вживання тропів найчастіше пов'язане у творах письменника з необхідністю формування атмосфери тривожності та жаху, яка є основною характеристикою романів С. Кінга, обумовленої їх жанровою природою. Метафоризація обумовлена переважно установкою С. Кінга на створення атмосфери напруженості та прихованого жаху через опис внутрішніх переживань персонажів в описуваних ситуаціях та їх зовнішнього вигляду. Змістовно метафори є приховані порівняння.

Ключові слова: метафора, порівняння, ідеостиль, С. Кінг.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. До основних літературних переваг творів С. Кінга відноситься майстерне відтворення атмосфери напруженості та жаху шляхом опису не тільки навколишньої дійсності та образів, що лякають, а й внутрішніх переживань персонажів у таких ситуаціях. Деякі вчені зазначають, що твори письменника відображають його головний світоглядний інтерес – до незвичайного, прихованого, потаємного в людській натурі. Цим диктується авторський вибір лексичних одиниць, які слугують формуванню стилістичних фігур та тропів. До стилістичних маркерів ідіостилю автора відносяться такі тропи та фігури мови, як порівняння, метафори, епітети, уособлення; стилістично знижена лексика та фразеологізми. Каламбури представляють групу лексико-семантичних маркерів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з даної теми, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Аналіз художніх текстів передбачає здатність дослідника правильно зрозуміти авторські інтенції, що відбивають індивідуально-авторську картину світу письменника, вивченню якої на матеріалі творчості різних письменників та поетів приділяється все більше уваги у сучасній лінгвістиці А. Вежбіцька, Т. Космеда, Дж. Лакофф, Дж. Лайонз, Н. Слухай, Ж. Соколовська, Н. Тропіна, Т. Ященко та ін. Особлива увага при цьому приділяється опису мовних засобів, які слугують для відображення у художньому тексті світовідчуття автора та формують його ідіостиль.

Формування мети статті. Шляхом аналізу текстів С. Кінга охарактеризувати метафору, як найбільш уживаний автором прийом творення образів, здійснити їх класифікацію за семантичними та структурними ознаками.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Метафора є прихованим порівнянням, яке здійснюється шляхом використання назви одного предмета по відношенню до іншого і виявляє основну рису другого, формується на асоціації за подібністю.

Метафора є другим за частотністю тропом у творах С. Кінга, проте слід зазначити нестабільність вживання метафор у текстах письменника, різну їх кількість у різних творах. Характер метафор і загалом метафоризації образів диктується насамперед установкою С. Кінга на створення атмосфери напруженості та прихованого жаху. Найчастіше метафори націлені на опис внутрішніх переживання персонажів у подібних ситуаціях та їхнього зовнішнього вигляду.

Ми провели семантичне та структурне розмежування метафор, які використовуються письменником. Семантичне розмежування було виконано на основі виявлення у метафорах загальних лексичних компонентів. Виявлено метафори, що передають атмосферу жаху та описують предмети або поняття навколишнього світу.

1. Метафори, що створюються за допомогою лексеми-маркера, що виражає атмосферу страху, мають подібні до порівняння функції в тексті – вони посилюють атмосферу напруженості:

...The subconscious level where savage things grow (Рівень підсвідомості, де проявляються різні речі) [1, 396]

Miserable voices at the back of the brain (Жалогідні голоси у задній частині мозку) [1, 10].

У цих прикладах напружену атмосферу створюють словосполучення *savage things*, *miserable voices*, які вносять лякаючий відтінок характеристику стану персонажів.

...*One eye so dark it was almost the black of jeweler's velvet* (Одне око було чорним, як чорний оксамит) [1, 29].

У прикладі метафора використовується для опису оленя, на якого веде полювання головний герой. Цікавим видається використання двох близьких понять – *dark* та *black*, що посилює якісну характеристику очей, автор емпатизує, виділяє цю особливість очей, згадуючи про неї і в референті, і в агенті конструкції (якщо користуватися термінами системи порівняння) як щось потенційно важливе.

...*A darkness has come into his own life that polarizing filter – and Henry finds he has no objection to this* (...Темрява увійшла в його власне життя, цей поляризаційний фільтр – і Генрі усвідомлює, що не заперечує проти цього) [1, 16].

...*As the neurosis deepens, so does the interior darkness* (...З поглибленням неврозу поглиблюється і внутрішня темрява) [1, 16].

У наведених прикладах домінуючим образом метафори стає поняття темряви – *darkness*. Темрява виступає як частина внутрішнього світу персонажів, образ передає відчуття безвиході героя, що потрапив у важку ситуацію.

2. Метафори, образами яких є предмети чи поняття навколишнього світу, надають виразності опису персонажів або предметів дійсності:

...*Wide eyes not blinking as the snowflakes whirled into them to melt on their warm living lenses* (Широко розплющені очі, не моргали, коли сніжинки кружляли в них, щоб танути на теплих живих лінзах) [1, 54].

У наведеному прикладі імпліцитне порівняння очей та лінз є доцільним через те, що описаний персонаж веде себе ніби не обтяжена мисленнєвою діяльністю лялька. Автор з допомогою цієї метафори (очі – лінзи) посилює характеристику героя.

Carrie went into the house and closed the door behind her. Bright daylight disappeared and was replaced by brown shadows, coolness, and the oppressive smell of talcum powder. The only sound

was the ticking of the Black Forest cuckoo clock in the living room (Керрі зайшла в будинок і зачинила за собою двері. Яскраве денне світло зникло і змінилося коричневими тінями, прохолодою і гнітючим запахом тальку. Чути було лише цокання шварцвальдського годиннику із зозулею у вітальні) [2, 11].

У цьому прикладі метафора відбиває зміну настрою головної героїні, за допомогою лексем *brown*, *coolness* і словосполучення *oppressive smell*. Читач виразно відчуває пригніченість і внутрішню тугу героїні, що з'явилися, коли вона увійшла до будинку.

At first Henry sits where he is, not moving, listening to the departing thunder of the one-man buffalo herd that is Barry Newman (Спочатку Генрі сидить на місці, не рухаючись, прислухаючись до гromу стада бізонів, що віддаляється і складається з однієї особи, тобто Баррі Ньюмена) [1, 19].

Розглянута метафора є прикладом ємного опису персонажа: Баррі Ньюман відрізняється нездоровою комплекцією, що виразно представлено у створеній автором характеристиці та імпліцитне порівняння персонажа зі стадом бізонів. Також в описі використано іменник *thunder*, який доповнює образ гучним звуком, властивим цим тваринам.

'Stop it!' Barry is sitting up now, he hasn't needed Henry to give him a hand this time, and he is deadly pale except for little red roses, one growing in each cheek ('Припини це!' Баррі зараз сидить, йому не потрібно, щоб Генрі подав йому руку цього разу, і він смертельно блідий, за винятком маленьких червоних троянд, що по одній ростуть на кожній щоці) [1, 18].

У прикладі рум'янець зіставляється з червоними трояндами. У контрасті з епітетом *deadly pale* таке імпліцитне порівняння посилює опис хворобливого вигляду героя. Метафора може здатися романтизованою, однак образи троянд на щоках героя покликані точно характеризувати його стан та зовнішність.

Семантичне розмежування метафор допомагає виявити основні функції тропу в тексті. Так, метафори з лексемами-маркерами, що передають атмосферу жаху, дозволяють створити та посилити лякаючу та напружену атмосферу у творах, вони функціонують як жанроутворюючі складові тексту. Метафори, що апелюють до предметів навколишнього світу, виконують описову та емоційно-оцінну функції.

Структурне розмежування метафор проводилося у вигляді виділення простих та складних метафор. Як показав аналіз фактичного матеріалу, ідіостилю С. Кінга властиві насамперед прості метафори, які складаються з одного образу. Незважаючи на присутність розгорнутих метафор, частотність вживання простих метафор значно вища.

1. Серед простих метафор часто зустрічаються метафори, які є близькими за своєю структурою до епітетів та виконують функцію опису:

Barry is an eating machine (Баррі ненажера) [1, 16].

...*He is a lipid goldmine* (...Він – золота жила) [1, 17].

Їх використання покликане зробити образ чіткішим, оригінальнішим, точним.

2. Розгорнуті метафори надають багатогранність описуваного стану або образу. Вводячи в текст такі метафори, автор наголошує на складності події чи ситуації для сприйняття:

...*Body filled with sunlight, musical notes in her mind, butterflies behind her skull in the cage of her mind* *Stamps* (...Тіло, наповнене сонячним світлом, музичні ноти в її розумі, метелики за її черепом у клітці її розуму.) [2, 14].

...*Death had passed him in the street and had then come to the hospital to finish the job, death masquerading as a man [or perhaps it had been a woman, it was hard to tell] in pain, someone who said Marcy but meant Jonesy (...Смерть пройшла повз нього на вулиці, а потім прийшла до лікарні, щоб закінчити роботу, смерть, що вдавала себе за чоловіка [чи, можливо, це була жінка, важко сказати], що страждає від болю, кимось, хто сказав Марсі, але мав на увазі Джонсі) [1, 28].*

Образи в розгорнутій метафорі поєднуються один з одним і накладаються один на інший. Ефект кожного з образів множить від присутності інших образів, внаслідок взаємодії з ними. З вищевикладеного випливає, що метафори можуть виконувати в творах С. Кінга описову, емоційно-оцінну та жанроутворюючу функції.

Лінгвопрагматичний потенціал метафор високий, їх відсотковий зміст у тексті не можна назвати незначним: кожен десятий виразний засіб ідіостилю письменника – метафора. Вони неспроможні не надавати належного впливу на читача. За своєю суттю вони являють собою приховані порівняння та включаються до системи маркерів порівняння в ідіостилю автора. За допомогою метафор С. Кінг конструює канву оповідання, надаючи йому прихованих значень. Один із різновидів метафори – уособлення. Під уособленням розуміється троп, що характеризується перенесенням властивостей людини на абстрактні поняття та неживі об'єкти, що простежується у валентності, специфічній для іменників – назв особи. Цей виразний засіб нерідко використовується у художніх творах, у тому числі й у текстах С. Кінга, в яких уособлення становлять певний відсоток від усіх образно-виразливих конструкцій та засобів, які використовує автор.

Розглянемо різновиди уособлень в ідіостилю С. Кінга.

1. У романах С. Кінга фігурують уособлення, що передаються лексемою-маркером, що виражає атмосферу страху. Уособлення такого семантичного типу беруть участь у створенні атмосфери напруженості, а також використовуються при описі навколишнього світу:

...*The darkness is coming* (Темрява іде) [1, 34].

...*The darkness like a farmer coming back from the first milking* (Темрява, мов той фермер, що повертається з першого доїння [2, 111].

...*The darkness have her and hide her* (Темрява її не ховала) [2, 144].

Darkness has become his friend (Темрява стала її другом) [1, 19].

...*The voice inside inquired – the voice of darkness, his old friend* (...Запитав голос усередині – голос темряви, його давнього друга) [1, 792].

Примітним є багаторазове використання автором персоналізованого уявлення поняття *darkness*. Існують наступні понятійні значення концепту *darkness*: повна або часткова відсутність світла, темний колір, похмурий емоційний стан; відсутність знань, таємність. Вживання даної лексеми С. Кінгом є релевантним для створення жанрових особливостей творів письменника, оскільки за допомогою даного образу у творах емоціонуються почуття безвиході, страху та жаху. Вплітаючи в канву оповідання уособлення такого типу, автор впливає на читача, залучає його до лячної подорожі по своїх творах.

Один з наведених прикладів *The darkness like a farmer coming back from the first milking* демонструє близькість порів-

няння та метафори: тут темрява порівнюється з фермером, який повертається зі свого першого доїння. Це одночасно і порівняння, у створенні якого бере участь оператор *like*, та уособлення, під час якого абстрактне поняття «темрява» набуває якості людини.

Іншим часто використовується в уособленнях чином є поняття *death*. Функції цієї лексеми близькі до описаних вище функцій лексеми *darkness*. Розглянемо приклади з роману «Ловець снів»:

...*Death had brushed by him on a sunny day in March* (Смерть торкнулася його сонячного березневого дня) [1, 27].

...*Death had passed him* (...Смерть минула його) [1, 55].

...*Death masquerading as a man perhaps it had been a woman, it was hard to tell, in pain eath was out there, and maybe sometimes it called your name* (...Смерть під виглядом чоловіка, можливо, це була жінка, це було важко сказати, від болю смерть була десь там, і, можливо, іноді вона називала ваше ім'я) [1, 55].

...*Death was in the neighborhood* (...Смерть була поруч) [1, 60].

Death looking for me that day (Того дня смерть шукала мене) [1, 247; 372].

Для твору, написаного у жанрі жаху, образ смерті законо-мірно є дуже затребуваним і бере участь у створенні атмосфери напруги та страху. Смерть представлена в образі живої людини: вона ходить, живе по сусідству, шукає героїв. Її присутність відчувається як природна і водночас така, що лякає.

У творах С. Кінга трапляються й інші уособлення. Так, поняття *distress* (горе, страждання) також може розглядатися як така собі жива істота:

Distress is creeping back into her voice (Страх повертається до її голосу) [1, 39].

За допомогою такого прийому автор зближує читача та героя, допомагає читачеві відчуття повноту почуття персонажа, пережити разом із ним його горе.

2. Часто при побудові уособлень використовується алітерація, яка виконує функцію посилення звукової виразності тропу:

But the room був фактично dominated by a huge plaster crucifix on the far wall, fully four feet high (Але насправді у кімнаті домінувало величезне гіпсове розп'яття на дальній стіні, цілих чотири фути заввишки) [2, 11].

...*Eyes more worried than ever now, the wind hoot around the eaves* (Очі більш стурбовані, ніж будь-коли, вітер гуде навколо карнизу) [1, 14].

...*Snow had begun to dance* (Сніжинки танцювали у повітрі) [1, 30].

The latent hysterics had come out grinning and gibbering (Приховані істерики вийшли, посміхаючись і бурмочучи) [2, 16].

Алітерація є повторенням приголосних у художньому тексті, що має текстоутворююче значення. Вона усуває монотонність оповідання, за допомогою алітерації передаються звуки навколишнього світу (*hoot around the eaves*) та відчуття людини (*grinning and gibbering*). Таким чином, уособлення є важливим різновидом метафори у творах С. Кінга. Їхній лінгвопрагматичний потенціал обмежений через те, що цей засіб в більшості випадків виконує єдину функцію – емоціонують. Це виражається не тільки в структурних особливостях тропу, а й у багаторазовому використанні певних уособлень протягом усієї розповіді.

Висновки. З огляду на проведений аналіз можна дійти висновку про те, що образно-виразні засоби (епітети, метафори

та ін.) нерідко мають порівняльну семантику, що додатково посилює позицію порівняння в ідіостилі автора. Вживання тропів найчастіше пов'язане у творах письменника з необхідністю формування атмосфери тривожності та жаху, яка є основною характеристикою романів С. Кінга, обумовленої їх жанровою природою. Метафоризація обумовлена переважно установкою С. Кінга на створення атмосфери напруженості та прихованого жаху через опис внутрішніх переживань персонажів в описуваних ситуаціях та їх зовнішнього вигляду. Змістовно метафори є приховані порівняння.

Література:

1. King S. Dreamcatcher. N.Y. : Simon and Schuster, 2001. 880 p.
2. King S. Carrie. N.Y. : Simon and Schuster, 2000. 208 p.

Dmytruk L., Udovichenko H. Metaphor as an emotional and evaluation tool close to implicit comparison.

Summary. The article is devoted to the analysis of the main literary merits of S. King's works, which include the masterful reproduction of the atmosphere of tension and horror by describing not only the surrounding reality and frightening images, but also the inner experiences of the characters in such situations. This dictates the author's choice of lexical units that serve to form stylistic figures and tropes. The stylistic markers of the author's idiostyle include such tropes and figures of speech as comparisons, metaphors, epithets, personification; stylistically reduced vocabulary and phraseology. The analysis of artistic texts involves the ability of the researcher to correctly understand the author's intentions, which reflect the individual author's

picture of the world of the writer, the study of which is given more and more attention in modern linguistics based on the work of various writers and poets. Particular attention is paid to the description of linguistic means that serve to reflect the author's worldview in the artistic text and form his idiostyle. By analyzing S. King's texts, it is possible to characterize metaphor as the author's most used method of creating images, to classify them according to semantic and structural features. Metaphor is the second most frequent trope in the works of S. King, however, it should be noted the instability of the use of metaphors in the writer's texts, their different number in different works. The nature of metaphors and metaphorization of images in general is dictated primarily by S. King's attitude to creating an atmosphere of tension and hidden horror. Most often, metaphors are aimed at describing the inner experiences of characters in similar situations and their appearance. In view of the conducted analysis, we can conclude that figurative and expressive means (epithets, metaphors, etc.) often have comparative semantics, which additionally strengthens the position of comparison in the author's idiostyle. The use of tropes is most often associated in the writer's works with the need to create an atmosphere of anxiety and horror, which is the main characteristic of S. King's novels due to their genre nature. Metaphorization is due mainly to S. King's attitude to creating an atmosphere of tension and hidden horror through the description of the inner experiences of the characters in the described situations and their appearance. Metaphors are meaningful comparisons.

Key words: metaphor, comparison, ideostyle, S. King.

Дорофеева М. С.,

доктор філологічних наук, професор

Навчально-наукового інституту філології

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Сайко К. О.,

магістрантка

Навчально-наукового інституту філології

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ТЕРМІННІ БАЗИ ЯК ОДИН ІЗ ІНСТРУМЕНТІВ РЕГУЛЮВАННЯ ГАЛУЗЕВОГО ПЕРЕКЛАДУ: ПЕРЕВАГИ ТА ВАДИ

Анотація. Статтю присвячено висвітленню й оціненню переваг та вад впливів термінних баз на результат галузевого перекладу. Розслід останніх публікацій у цьому річчії посвідчує, що кількість робіт, присвячених вивченню впливів технологій автоматизованого перекладу на продукт перекладу, значно зростає. Водночас у багатьох роботах досліджують питання ролі перекладача в процесах щораз більшої автоматизації. Варто однак зауважити, що в дуже малій кількості сучасних розвідок вивчено питання ролі перекладових програм та, відповідно, перекладової пам'яті й термінних баз, у галузевому перекладі. Такі ж тенденції можна простежити в українському перекладознавстві.

Мета цієї розвідки полягає в оціненні впливів термінних баз на результат галузевого перекладу (транслят) крізь призму вад та переваг, висвітлених у релевантних для цього дослідження джерелах. Для докладнішого вивчення порушеного питання в межах цього дослідження проведено експеримент. Основне завдання учасників експерименту полягало в здійсненні перекладу уривка з німецького довідника «Bauentwurfslehre: Grundlagen, Normen, Vorschriften» українською мовою. Половина учасників послуговувалася програмою MemoQ та термінною базою, створеною на основі авторизованого перекладу відповідного джерела. База містила дефектні рішення, зокрема непослідовно та неточно відтворені терміни, що потребувало перекладацького втручання та про що було зазначено в умовах експериментального перекладацького замовлення.

Друга половина учасників працювала над перекладом без використання перекладових програм. Усім учасникам було дозволено послуговуватися технологіями автоматизованого перекладу. Оцінку перекладів було надано крізь призму вад та переваг послуговування термінними базами, які було зіставлено з випрацьованими критеріями оцінювання та критеріями щодо якості перекладу термінів, наведених у стандарті «ДСТУ EN ISO 17100:2017. Послуги щодо перекладання. Вимоги до послуг щодо перекладання».

Згідно з результатами експерименту, термінні бази сприяють заощадженню часу, вищій якості перекладу та, відповідно, забезпеченню послідовності відтворення термінів у межах тексту. Водночас, відповідно до оцінки учасників, термінні бази не полегшили процесу їхньої роботи та позбавили їх влади над текстом навіть попри те, що надані термінні бази містили дефектні рішення. Загалом результати експерименту продемонстрували, що пере-

кладові програми зменшують ступінь домінування перекладача під час ухвалення перекладацьких рішень, проте прослідковується тенденція підвищення якості кінцевого продукту.

Ключові слова: галузевий переклад, регулювання галузевого перекладу, якість галузевого перекладу, перекладові технології, термінні бази.

Порушувана проблема. Ринок перекладацьких послуг та вимоги до вмій і навичок перекладача почали стрімко змінюватися з початком так званої *Цифрової революції* або ж, іншими словами, *Третьої промислової революції*, що відбувалася всередині ХХ століття. Сьогодні, як наслідок, багатофункційні програми з термінними базами, перекладовою пам'яттю та іншими елементами стали незамінними артефактами перекладачів, що своєю чергою визначило зміщення фокусу перекладознавчих розвідок у бік оптимізації галузевого перекладу. Варто зауважити, що одним із актуальних питань в контексті забезпечення якості транслятів є опис та оцінка впливів термінних баз на рішення перекладачів. З одного боку, дослідження в цьому напрямі можуть посприяти систематизації переваг і ризиків послуговування термінними базами, що було б доцільно з практичного погляду й могло б покращити ефективність роботи перекладачів. З іншого боку, кількісна оцінка впливів посприяла б віднайденню теоретичної моделі перекладу, яка могла б урахувати місце та роль перекладача в процесі перекладу, передусім галузевого.

Розслід останніх досліджень і публікацій. Порушення та вивчення питання ролі комп'ютерних технологій у процесі перекладу відбувалося паралельно з розвитком відповідних технологій. Зауважмо, що більшість наукових робіт у цьому річчії присвячена загальному вивченню технологій автоматизованого перекладу, оціненню якості перекладу, що забезпечують технології автоматизованого перекладу, або висвітленню ролі перекладача під час цих процесів. Так, наприклад, одним із фокусів дослідження Ф. Австермоля (2011) є питання того, «*як та чи змогли б останні постути в галузі МП за допомогою свого потенціалу позбавити влади або навіть замінити перекладача*» (переклад К. Сайко) [1, с. 2]. У згаданій розвідці дослідник покликається на вступ до теорії машинного перекладу 1992 року, де категорії «*залученість людини*» (до перекладу – прим. К. Сайко) та «*автоматизація*» представлені як опозиційні. Також у вступі виокремлено

різні етапи розвитку перекладу, де першим етапом є «традиційний переклад людини», а останнім – згідно з прогнозами – є «цілком автоматичний високоякісний машинний переклад» без залучення «людини-перекладача» [2, с. 148]. В інших дослідженнях цього напрямку оцінено продуктивність постредагування після невронного машинного перекладу з кількісною оцінкою [3], рівень довіри користувачів до неякісного машинного перекладу [4] та інші дотичні аспекти. Українські перекладознавці також удаються до висвітлення порушеної проблематики [див., напр., 5, 6, 7].

Варто зазначити, що порівняно меншу кількість розвідок присвячено впливам перекладових програм та їхніх елементів, зокрема перекладової пам'яті та термінних баз, на продукт перекладу. Р. Крюгер належить до нечисленних науковців, що досліджують різні види регулювальних впливів перекладових технологій на галузевий переклад. Він розрізняє *термінологічне, фразеологічне, граматичне* та інші види регулювання, що уможливаються за допомогою перекладових програм. Водночас він зазначає, що ступінь регулювання залежить безпосередньо від того, якого значення або «авторитету» замовник надає наявним ресурсам [8, с. 30]. Також в українському перекладознавстві впродовж останніх років з'явилася розвідка на цю тематику [9, 10, 11], проте більшість із них спрямовані на проблеми впровадження перекладових технологій до навчальних програм закладів вищої освіти [11, с. 173]. Отже, можна простежити значний брак наукових робіт, які оцінюють згаданий вище *ступінь регулювання* з боку перекладових програм, зокрема термінних баз, опираючись на кількісно-аналітичний підхід.

Мега статті полягає у висвітленні й оціненні впливів термінних баз на результат галузевого перекладу.

Виклад основного матеріалу. У роботах, що присвячені вивченню впливів комп'ютерних технологій на галузевий переклад, а також на офіційному сайті програми *MemoQ* згадано, з одного боку, низку переваг, а з іншого – низку вад послугування термінними базами. Серед переваг згадано, зокрема, такі: (1) послідовність у відтворенні термінів та терміносполук; (2) заощадження часу; (3) полегшення процесу перекладу; (4) вища якість перекладу.

До ризиків та вад застосування термінних баз належать такі: (1) перейняття неякісних пропозицій перекладу з термінних баз даних; (2) можлива втрата «влади» над текстом із боку перекладача-людини [8, с. 42; 11; 12]. Безперечно, що поданий тут перелік не є вичерпним.

У межах цієї розвідки було здійснено експеримент задля підтвердження чи спростування відповідних переваг та вад,

оцінення ступеня впливу термінних баз на рішення перекладачів та спроби віднайти відповідь на питання щодо ризику втрати влади над текстом з боку перекладача за умови послугування комп'ютерними технологіями.

До експерименту було залучено вісім учасників – студентів другого курсу магістратури катедри германської філології та перекладу Навчально-наукового інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Їхнє основне завдання полягало в здійсненні перекладу уривка із сорокового видання німецькомовного довідника «*Neufert E. Bauentwurfslehre : Grundlagen, Normen, Vorschriften. Handbuch für den Baufachmann, Bauherrn, Lehrenden und Lernenden*» [13] українською мовою.

Учасників експерименту було поділено на дві групи. Відповідно до умов перекладацького замовлення учасники (далі – група 1) під час перекладу мали послугуватися програмою *MemoQ* та завчасно наданою термінною базою, що її було створено на основі авторизованого перекладу попередніх видань [14]. Також було вказано, що перекладачі неодмінно повинні послугуватися цією базою та орієнтуватися на неї, однак і те, що подекуди база містить дефектні рішення, що потребують перекладацького втручання. Іншим чотирьом учасникам (далі – група 2) під час перекладу було заборонено послугуватися програмою *MemoQ* та іншими програмами для перекладу, що автоматично означало те, що вони не використовуватимуть термінних баз. Усім учасникам експерименту було дозволено послугуватися програмами автоматизованого перекладу, наприклад, *Google Translator*, *DeepL Translator* тощо.

Задля оцінення результатів експерименту було взято до уваги та зіставлено, з одного боку, згадані вище переваги та вади послугування термінними базами, а з іншого боку, критерії, зазначені в стандарті «*DCTV EN ISO 17100:2017 Послуги щодо перекладання. Вимоги до послуг щодо перекладання*» [15], що наразі чинний в Україні. Результати відповідно до кожного критерія було оцінено за визначеними методами та із застосуванням довідкових матеріалів [16, 17, 18] (див. *Табл. 1*).

Результати першого критерію (витрачений час), як зазначено вище, було оцінено за допомогою опитування учасників усіх груп. Узагальнивши підсумки опитування, зауважмо, що група 1 потребувала на тридцять хвилин менше часу для того, щоб здійснити переклад (див. *Табл. 2*). Складність процесу роботи над перекладом (другий критерій) також було оцінено за допомогою опитування (шкала від 1 до 10 балів). Можна зауважити, що загалом учасники двох груп однаково оцінили складність роботи над перекладом (див. *Табл. 3*).

Таблиця 1

Критерії та методи оцінювання

	Критерій оцінки	Згадані переваги (+) та вади (-)	Методи оцінювання
1	Витрачений час	Заощадження часу (+)	Опитування
2	Складність процесу роботи	Полегшення процесу перекладу (+)	Опитування
3	Ступінь впливу термінної бази на рішення перекладачів	Можлива втрата влади над текстом (-)	Опитування
4	Якість (відповідність змісту оригіналу та перекладу) [DCTV EN ISO 17100:2017]	Вища якість перекладу (+), перейняття неякісних пропозицій (-)	Кількісна оцінка якості рішень щодо відтворення змісту оригіналу в перекладах двох груп та зістава результатів двох груп
5	Якість (послідовність відтворення термінів у межах ЦТ) [DCTV EN ISO 17100:2017]	Вища якість перекладу (+), послідовність у перекладі термінів та терміносполук (+)	Кількісна оцінка послідовності відтворення термінів оригіналу в перекладах двох груп та зістава результатів двох груп

Таблиця 2

Оцінка витраченого часу

Номер перекладу (група 1)	Витрачений час	Номер перекладу (група 2)	Витрачений час
П1	6 год.	П5	3 год.
П2	2 год.	П6	2,5 год.
П3	6,5 год.	П7	5 год.
П4	2,5 год.	П8	7 год.
Підсумок	17 год.	Підсумок	17,5 год.

Таблиця 3

Оцінка складності

Номер перекладу (група 1)	Складність	Номер перекладу (група 2)	Складність
П1	9 балів	П5	6 балів
П2	8 балів	П6	8 балів
П3	7 балів	П7	9 балів
П4	7 балів	П8	8 балів
Підсумок	31 бал	Підсумок	31 бал

Результати за третім критерієм (ступінь впливу терміної бази на рішення перекладачів) оцінено за допомогою опитування. Учасникам групи 1 було поставлено таке запитання: «Хто домінував під час перекладу та під час ухвалення рішень щодо перекладу: термінна база (та / або технологія автоматизованого перекладу, напр., Google Перекладач) чи Ви?».

Згідно з результатами, 50% учасників групи 1 вважають, що під час перекладу домінувала термінна база (далі – ТБ) та технології автоматизованого перекладу; інші 50% вважають, що вони та комп'ютерні технології впливали на процес однаковою мірою. Отже, звідси випливає, що 0% учасників групи 1 повністю домінували під час виконання замовлення, що засвідчує згадану вище втрату влади на текстом з їхнього боку.

Учасникам групи 2 було поставлено таке запитання: «Хто домінував під час перекладу та під час ухвалення рішень щодо перекладу: технологія автоматизованого перекладу чи Ви?». Відповідно до результатів, 75% учасників групи 2 вважають, що вони повністю домінували під час роботи над перекладом, а 25% – що вони та технологія автоматизованого перекладу (далі – ТАП) впливали на процес однаковою мірою. Отже, ступінь абсолютного домінування групи 2 перевищує ступінь домінування групи 1 на 75%.

У Табл. 4 подано результати оцінювання за четвертим критерієм (відповідність змісту оригіналу та перекладу). Як було зазначено вище, термінну базу було створено на основі автори-

зованого перекладу (далі – АП). Оцінка «0» в таблиці означає, що відповідності оригіналу і перекладу не було забезпечено, оцінка «1» – змістову відповідність забезпечено. Можна зауважити, що загальні результати групи 1 перевищують результати групи 2 на 4 бали. Водночас можна простежити таку закономірність: у більшості випадків неякісні пропозиції в термінній базі спричинилися до більшої кількості дефектних рішень у перекладах групи 1 у порівнянні з перекладами групи 2. Відповідно, якісні пропозиції термінної бази підвищили кількість правильних рішень у перекладах групи 1 у порівнянні з транслятами групи 2 (див. Табл. 4).

Результати оцінки за останнім критерієм (послідовність відтворення термінів у межах ЦТ) подано в Табл. 5. Для оцінення послідовності було застосовано таку шкалу: оцінка «0» означає, що послідовності не забезпечено, оцінка «1» – послідовність забезпечено. ВТ та АП містили терміни, які повторювалися. Непослідовність в АП було, відповідно, перенесено до термінної бази задля оцінення впливів. У більшості випадків можна простежити позитивні та негативні приклади впливів термінної бази. Один із найяскравіших прикладів розглянуто нижче. Загалом різниця результатів групи 1 та групи 2 складає 1 бал (див. Табл. 5).

У Табл. 6 подано один із прикладів негативного впливу термінної бази на рішення перекладачів групи 1. У межах ВТ та АП термін *Drahteinlage* трапляється двічі: *Drahteinlage* /

Таблиця 4

Відповідність змісту оригіналу та перекладу у відтворенні термінів

	Термін	П1	П2	П3	П4	АП		П5	П6	П7	П8	
1	Drahteinlage	1	0	0	0	0		1	1	0	0	
2	Biegung	1	1	1	1	1		1	1	1	1	
3	Schallschutz	1	1	1	1	1		0	0	1	1	
4	Luftschallschutzmaß	1	0	1	0	0		1	1	1	0	
5	Glasstein	1	1	1	1	1		1	1	1	1	
6	bewertetes Schalldämm-Maß	1	1	1	0	0		1	0	0	1	
7	Absätze	0	1	1	1	1		1	0	1	0	
8	Brandschutzverglasung	1	1	1	0	0		1	1	1	0	
9	kreisförmig	1	0	0	0	0		1	0	0	0	
10	Heizkörpereffekt	1	1	1	1	1		1	1	0	0	
	Підсумок	9	7	8	5	5		9	6	6	4	
	Загальні підсумки	Група 1 – 29						Група 2 – 25				

Таблиця 5

Послідовність відтворення термінів у межах ЦТ

	Термін	П1	П2	П3	П4	АП		П5	П6	П7	П8	
1	Drahteinlage	1	0	0	0	0		1	1	1	1	
2	Biegung	1	1	1	1	1		1	1	1	0	
3	Schallschutz	1	0	1	1	1		0	0	1	1	
4	Luftschallschutzmaß	0	0	1	0	0		0	1	0	0	
5	Glasstein	1	1	1	0	0		1	1	0	1	
6	Glassteinkonstruktion	1	1	1	1	1		0	1	0	0	
7	bewertetes Schalldämm-Maß	1	1	1	1	1		1	1	1	0	
8	Absätze	1	1	1	0	1		1	1	1	0	
9	Verglasung	1	0	0	1	1		1	1	1	1	
10	Gussglas	1	1	1	1	1		1	1	1	1	
	Підсумок	9	6	8	6	7		7	9	7	5	
	Загальні підсумки	Група 1 – 29						Група 2 – 28				

Таблиця 6

Негативний вплив дефектної терміної бази

	Пропонований відповідник	Оцінка		Пропонований відповідник	Оцінка
П1	дротяне армування – поздовжнє дротяне армування	1	П5	дротове армування – поздовжнє дротове армування	1
П2	захист дротом – поздовжня дротяна прокладка	0	П6	дротяна сітка – поздовжня дротяна сітка	1
П3	дріт – поздовжнє дротяне армування	0	П7	дротяна вставка – поздовжня дротяна вставка	1
П4	захист дротом – поздовжня дротяна прокладка	0	П8	дротяна вставка – поздовжня дротяна вставка	1
АП	захист дротом – поздовжня дротяна прокладка	0			

Längsdrahteinlage та *захист дротом / поздовжня дротяна прокладка* відповідно. Отже, в АП можна простежити непослідовність відтворення цього терміна, що, відповідно, було перенесено до терміної бази, якою послуговувалася група 1. Так, наприклад, рішення у П2 зумовлені негативним впливом терміної бази, адже було перейнято, з одного боку, дефектні рішення зі змістового погляду, а, з іншого боку, непослідовність. П3 та П4 також містять неякісні рішення, що стосуються передусім непослідовності та неточності відтворення цих двох термінів. Можна зауважити, що лише один учасник групи 1 (П1) уникнув згаданих ризиків та забезпечив якісний переклад. Водночас усім учасникам групи 2 вдалося забезпечити послідовність відтворення цих двох термінів (див. Табл. 6).

Результати й підсумки експерименту. У Табл. 7 подано узагальнені результати експерименту, які, з одного боку, підтверджують, а, з іншого боку, частково спростовують згадані вище переваги й вади. Результати за *критерієм 1 (витрачений час)* підтверджують тезу про те, що терміної бази допомагають заощадити час. Варто проте зауважити, що різниця між результатами складає лише 30 хвилин на користь групи 1.

Учасники групи 1 та групи 2 однаково оцінили *складність процесу роботи над перекладом* (31 бал), що частково спростовує твердження про те, що комп'ютерні технології та ТБ полег-

шують процес роботи (*критерій 2*). Жоден із учасників групи 1 не домінував повністю під час перекладу, адже 50% групи 1 вважають, що під час перекладу ТАП і ТБ домінували повністю, а інші 50% стверджують, що вони та ТАП і ТБ впливали на процес однаковою мірою. Згідно з результатами опитування групи 2, 75% учасників вважають, що вони домінували повністю під час перекладу, 25% зазначили, що вони та ТАП впливали на процес однаковою мірою. Отже, можна дійти висновку, що ступінь абсолютного домінування групи 2 перевищує ступінь абсолютного домінування групи 1 на 75%. Ці результати підтверджують ризик, згаданий вище: комп'ютерні технології (за винятком ТАП) позбавили перекладачів групи 1 влади над текстом (*критерій 3*). Водночас, попри втрату влади над текстом, перекладачам групи 1 вдалося забезпечити вищий за якість переклад.

Змістова відповідність термінів у результатах групи 1 складає 29 балів, у результатах групи 2 – 25 балів (*критерій 4*). Результати групи 1 перевищують результати групи 2 на 1 бал, коли йдеться про послідовність відтворення термінів у межах ЦТ (*критерій 5*). Загалом якість перекладу групи 1 перевищує якість перекладу групи 2 на 5 балів (див. Табл. 7).

Висновки. Згідно з результатами проведеного експерименту, ступінь регулювання та впливу перекладових технологій, зокрема

Таблиця 7

Результати та підсумки експерименту

	Критерій оцінки	Група 1	Група 2
1	Витрачений час	17 год.	17,5 год.
2	Складність	31	31
3	Ступінь впливу ТБ на рішення перекладачів	50% – ТБ та ТАП домінували повністю 50% – однаковий вплив ТБ, ТАП і перекладача	75% – абсолютне домінування з боку перекладача 25% – однаковий вплив перекладача і ТАП
4	Якість (відповідність змісту оригіналу та перекладу у відтворенні термінів)	29	25
5	Якість (послідовність відтворення термінів у межах ЦТ)	29	28

термінних баз, є досить високим, але згадані впливи можуть мати як позитивні, так і негативні наслідки. З одного боку, термінні бази сприяють заощадженню часу, вищій якості перекладу та забезпеченню послідовності відтворення термінів. З іншого боку, у межах проведеного експерименту, за оцінкою учасників, термінні бази не полегшили процесу їхньої роботи та позбавили їх влади над текстом навіть попри те, що термінним базам було надано невисокого «авторитету» (відповідно до концепції Р. Крюгера). Відтак, загальні результати оцінення перекладів групи 1 та групи 2 хоча й демонструють тенденцію до позитивного впливу термінних баз на продукт перекладу, але різниця між результатами за кількісними підрахунками не є досить значною, що становить перспективи для провадження подальших розвідок.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо в поглибленому вивченні регулювальних впливів комп'ютерних технологій на процес і результат галузевого перекладу задля підвищення якості перекладацького продукту та визначення ролі перекладача в системі «людина-машина».

Література:

- Austermühl F. On Clouds and Crowds – Current Developments in Translation Technology. Trier : T21N – Translation in Transition, 2011. 27 p.
- Hutchins, J. W., Somers H. L. An Introduction to Machine Translation. London : Academic Press, 1992. 362 p.
- Läubli S., Chantal A., Düggelein P., Gonzalez B., Zwahlen A., Volk M. Post-editing Productivity with Neural Machine Translation. An Empirical Assessment of Speed and Quality in the Banking and Finance Domain. *Proceedings of Machine Translation Summit XVII*. Dublin, 2019. P. 267–272.
- Martindale M., Carpuat M. Fluency Over Adequacy: A Pilot Study in Measuring User Trust in Imperfect MT. *Proceedings of the 13th Conference of the Association for Machine Translation in the Americas*. Boston, 2018. Vol. 2. P. 13–15.
- Поворознюк Р., Антонова В. Протистояння людей та машин: еволюція машинного перекладу на прикладі передопераційних інструкцій, опрацьованих Google Translate. *Мовні і концептуальні картини світу*. 2018. Вип. 2, ч. 64. С. 136–143.
- Ольховська А., Сіроклин О. Експериментальне дослідження з вивчення впливу використання невронної системи машинного перекладу на якість перекладу текстів у галузі фармакогнозії. *Вісник ХНУ імені В. Н. Каразіна*. 2021. № 92. С. 112–117.
- Гриднева С., Гончаренко Н. Машинний перекладач чи людина перекладач? *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія «Філологія». 2018. Т. 4, № 37. С. 144–146.
- Krüger R. Lenkende Einflüsse von Übersetzungstechnologie auf den Fachübersetzungsprozess. *Translation – Fachkommunikation – Fachübersetzung*. Berlin : Frank&Timme, 2019. S. 29–67.
- Красуля А., Турчина М. Використання інструментів штучного інтелекту: порівняльний аналіз систем автоматизованого перекладу. *Львівський філологічний часопис*. 2020. № 8. С. 108–113.
- Ольховська А., Безпальченко К. Експериментальне дослідження з вивчення впливу систем автоматизації перекладу на якість письмових перекладів перекладачів-початківців. *Вісник ХНУ імені В. Н. Каразіна*. 2019. № 90. С. 81–87.
- Дорофєєва М. С., Сайко К. О. Комп'ютерні інструменти регулювання перекладу. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія «Філологія». 2021. Т. 2, № 52. С. 173–176.
- What is a Term Base? URL: <https://www.memoq.com/tools/what-is-a-termbase> (дата звернення: 15.11.2022).
- Neufert E. *Bauentwurfslehre : Grundlagen, Normen, Vorschriften. Handbuch für den Baufachmann, Bauherrn, Lehrenden und Lernenden*. Wiesbaden : Springer Fachmedien Wiesbaden, 2002. 682 S.
- Нойферт Е. Будівельне проектування: довідник. 40-ве вид, перероб. та доп. Київ : Фенікс, 2017. 619 с.
- ДСТУ EN ISO 17100:2017. Послуги щодо перекладання. Вимоги до послуг щодо перекладання. Чинний від 2017-10-01. Вид. офіц. Київ : УкрНДНЦ, 2017. 30 с.
- ДСТУ Б А.1.1-21-94. Скло та вироби зі скла будівельного призначення. Терміни та визначення. Чинний від 1994-10-01. Вид. офіц. Київ : Держбуд України, 1994. 39 с.
- Словник будівельних термінів віконної тематики. URL: <https://www.korsa.ua/ua/slovnnyk-budivelnyh-terminiv-vikonnoyi-tematyky> (дата звернення: 17.11.2022).
- Шмиг Р., Боярчук В., Добрянський І., Барабаш В. Термінологічний словник-довідник з будівництва та архітектури. Львів : Арал, 2010. 221 с.

Dorofeieva M., Saiko K. Term bases as one of the specialized translation regulating tools: advantages and disadvantages

Summary. The article explores and evaluates the effects of term bases on specialized translation. An analysis of recent scientific publications in the field shows a growing number of works devoted to the study of automated translation technologies impact on the translation. At the same time, many studies shed light on the role of the translator in the world of increasing automation. It is worth noting, however, that very few modern studies are devoted to the role of translation software and, therefore, translation memory and term bases, in specialized translation. The same tendencies can be observed in Ukrainian translation studies. The aim of this research is to evaluate the impact of term bases on the specialized translation product through the prism of the advantages and disadvantages mentioned in the relevant researches. To explore the mentioned issue in more detail, we conducted an experiment within the framework of this study. The main task of the participants was to translate an excerpt from the German reference book titled “Bauentwurfslehre: Grundlagen, Normen, Vorschriften” into Ukrainian. Half of the participants used MemoQ software and a term base created on the basis of the authorized translation of the mentioned source. The term base contained defective solutions; in particular, inconsistently and inaccurately translated terms that required correction, which was specified in the experimental translation order. The other half of the participants worked on the translation without any translation software. All participants were allowed to use automated translation technologies. The translations were evaluated through the prism of the advantages and disadvantages mentioned in the scientific works of researchers working in this field. These advantages and disadvantages were compared with the developed evaluation criteria and the criteria for the quality of terminology translation mentioned in the “ISO 17100:2017. Translation services – Requirements for translation services” standard, which is valid in Ukraine. According to the results of the conducted experiment, term bases contribute to time saving, higher quality of translation and, consequently, to ensuring the consistency of terminology within the text. At the same time, according to the assessment of the participants, the term base did not facilitate their work. Even though the provided terminology base contained defective solutions, it deprived the translators of power over the text. In general, the results of the experiment demonstrated that translation software reduces the degree of the translator’s dominance in the translation process, while also demonstrating a tendency to have a positive impact on the quality of the final product.

Key words: specialized translation, regulation of specialized translation, quality of specialized translation, translation technologies, term bases.

*Карпенко Н. А.,**кандидат філологічних наук,**доцент кафедри філології перекладу та стратегічних комунікацій
Національної академії Національної гвардії України*

ПРАГМАТИЧНА АДАПТАЦІЯ ЗАГОЛОВКІВ СУЧАСНИХ МАС-МЕДІА В АНГЛО-УКРАЇНСЬКОМУ ПЕРЕКЛАДІ

Анотація. Статтю присвячено особливостям перекладу заголовків статей інтернет-видань британських ЗМІ, що є ключовими та визначальними для формування колективної свідомості та суспільної думки громадян. Увагу сфокусовано на відтворенні прагматики мовних засобів, що забезпечують досягнення інтенцій адресанта, та на їх прагматичній адаптації в англо-українському перекладі.

Дослідження відповідає сучасними тенденціями розвитку перекладознавства та є актуальним, зважаючи на недостатню кількість вичерпних розвідок, сфокусованих на перекладі мовних одиниць, що забезпечують прагматику заголовків, а саме фразеологізмів, стилістично маркованих слів, емоційно забарвленої лексики та ін.

У статті визначено функції та характеристики заголовка, його сутність та мовні засоби, що забезпечують його лаконічність, яскравість та виразність. Заголовок визначається як основний елемент статті, що знаходиться в сильній позиції та скеровує читача в конкретному напрямку, дозволяє реалізувати прагматичну мету. Саме він виконує функцію привертання уваги, а відповідно й охоплення якомога більшої аудиторії. Особливу увагу приділено конверсії як компоненту заголовків, що вживається з метою економії мовних засобів та досягнення інтенцій автора. Фразеологічні одиниці, семантичні конструкції також розглядаються як складові, що роблять заголовки виразними і потребують уваги в процесі перекладу.

Визначено та схарактеризовано найбільш доцільні способи перекладу, що забезпечують прагматичну адаптацію оригіналу. Використання конкретних способів перекладу проілюстровано прикладами заголовків британського інтернет-видання *the Guardian*. Також в аспекті перекладу проаналізовано випадки функціонування фразеологізмів, конверсивів та граматичних конструкцій, що є типовими для заголовків статей.

Ключові слова: заголовок, конверсія, способи перекладу, прагматичний потенціал, прагматична адаптація.

Постановка проблеми. Формування колективної думки значною мірою визначається засобами масової інформації (ЗМІ), які здебільшого перейшли в інтернет-формат та завдяки швидкості оновлення та доступності формату стали основним джерелом інформації у порівнянні з їх паперовими варіантами. Зміст та форма продукту, що його пропонують читачеві, мають відповідати нормам, що висуваються для такого формату повідомлень. Одним із структурних елементів публіцистичного дискурсу є заголовок статті, він знаходиться в сильній позиції, що робить його визначальним, саме від нього залежить, чи почне читач знайомитися зі змістом статті. Тому заголовок має відповідати конкретним критеріям, бути стислим та водночас яскравим, щоб охопити якомога більшу аудиторію. З точки зору

лінгвістики заголовки є вартісним об'єктом для досліджень, оскільки вони демонструють потенційні можливості мови, що втілюються в лаконічні форми та виявляють нові відтінки значень, дистрибутивних відношень та ін. Мовні одиниці, що забезпечують досягнення відповідної мети, становлять науковий інтерес як для лінгвістів загалом, так і для перекладачів зокрема.

Серед сучасних українських мовознавців, що присвятили свої праці дослідженню заголовків та мові ЗМІ варто відзначити таких учених, як М.М. Антонович, В. Красавіна, Р. Савчук, О.Д. Пискач, В.В. Різун, В.Е. Шевченко та ін.

Мета статті – виявити особливості прагматичної адаптації мовних одиниць у сучасних заголовках статей та виявити способи перекладу, що забезпечують відтворення їх прагматики в англо-українському перекладі.

Визначена мета передбачає розв'язання таких завдань: схарактеризувати заголовки як ключові одиниці статті; визначити мовні одиниці, що забезпечують їх прагматику; виокремити способи перекладу, що забезпечують відтворення прагматики оригіналу та обґрунтувати доцільність їх використання.

Проблема відтворення прагматики заголовків в англо-українському перекладі є **актуальною**, оскільки відповідає потребам сучасного перекладознавства, що полягають у визначенні та використанні способів перекладу заголовків, що уможливають відтворення їх прагматики в перекладі, а також у потребі вивчення мовних одиниць, що забезпечують ефективність матеріалу, який публікується та спрямований на привертання уваги адресата та забезпечення прагматичного впливу на нього.

Матеріалом дослідження слугували заголовки інтернет-видання *The Guardian*, що відображають сучасні події. Зазначимо, що більшість статей висвітлювали події російсько-української війни та були присвячені подіям в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Зважаючи на функції заголовків, їх автори використовують мовні засоби, що здатні забезпечити досягнення прагматичної мети, зокрема емоційно-експресивну лексику, тропи та фігури, мовну гру, фразеологізми. Граматичний рівень також є таким, що дозволяє реалізувати інтенції автора. Так в англійських заголовках простежуються конкретні правила, що здебільшого орієнтовані на забезпечення лаконічності та чіткості, що робить їх цікавими об'єктами дослідження з лінгвістичної точки зору.

Про важливість заголовків свідчать дослідження згідно з якими 60–80% користувачів не читають усього тексту статті, а отримують необхідну інформацію лише із заголовків [1]. Тому їх зміст та форма є умовою для досягнення прагматичної мети, що полягає у привертанні уваги цільової аудиторії, роз-

ширенні її та збільшенні переглядів матеріалу. Заголовок акумулює зміст статті, є тим елементом, що скеровує та виокремлює головне, саме його першим бачить потенційний читач. Цей структурний елемент маркує текст і ідентифікує його як товар, що на нього варто звернути увагу [2]. Відповідно виокремлюють такі функції заголовків: 1) інформування – потенційний читач може зрозуміти, про що йдеться у статті; 2) зацікавлення – автор намагається привернути увагу нестандартним заголовком; 3) структурування – за допомогою заголовків тексти виокремлюються в самостійні інформаційні блоки [3].

Мовні засоби уможливають реалізацію вищезазначених функцій, тому, при створенні заголовків автори орієнтуються на них та добирають необхідні лексичні одиниці та синтаксичні конструкції. Так в англійській мові частотним є використання еліптичних конструкцій, теперішнього неозначеного часу, інфінітива у ролі присудка для вираження планів та намірів, конверсивів, вилучення дієслова *to be*, артиклів та ін. Поширеними також є емоційно-експресивна лексика, тропи та фігури, мовна гра, фразеологізми та ін. Для забезпечення ритму та балансу заголовків автори використовують паралелізм, алітерацію. Також простежується використання риторичних питань, використання цитат. Варто зауважити, що в межах публіцистичного стилю мовні засоби варіюються, що зумовлено тематикою статей за рубриками, на які їх поділяють у межах одного видання.

Завдання перекладача – прагматична адаптація заголовків та повна реалізація їх функцій. Саме він має забезпечити ту реакцію реципієнта, яка передбачена оригіналом, тут ідеться про адекватний переклад – переклад, що викликає у іншомовного отримувача реакцію, яка відповідає комунікативній установці відправника [4, с. 18]. Така адекватність можлива за умов адаптації тексту до лінгвокультурних стереотипів реципієнта» [4, с. 17], що досягається вдалим застосуванням наявних способів перекладу.

Деякі лексеми є властивими заголовкам і трапляються значно частіше за інші, наприклад, приєменник *amid* є одним із найпоширеніших: *China hospitals 'extremely busy' amid surging wave of Covid infections – Лікарні Китаю переповнені на фоні нової хвилі ковідних інфекцій; Taiwan extends compulsory military service amid mounting tensions with China – Тайвань продовжує обов'язкову військову службу на фоні посилення напруженості з Китаєм* [5]. Для перекладу використано лексичну заміну, *amid* перекладено за допомогою словосполучення *на фоні*, оскільки наявні приєменники в українській мові не є вдалими для забезпечення повноцінного адекватного перекладу.

Варто звернути увагу на функціонування конверсивів у заголовках ЗМІ. Конверсія є одним із продуктивних способів словотвору та характерною рисою англійської мови, що зумовлено її історичним розвитком. У заголовках конверсиви відіграють важливу роль, дозволяючи досягти необхідних інтенцій автора, що стає можливим завдяки економії та компресії, що є ключовими для заголовків. Внутрішня та зовнішня форма таких лексем дозволяє зробити заголовок яскравим та коротким, наприклад: *Volodymyr Zelenskiy channels Churchill to briefly unite a polarised US Congress – По слідах Черчилля: Володимир Зеленський намагається об'єднати поляризований конгрес США*. Дієслово *channel* ужито в значення *to look or sound like a famous person, especially someone who is dead* [6], в українській мові не знаходимо еквівалента дієслову, тому уважаємо

за можливе використати фразеологізм *по слідах* у значенні – *продовжувати діяльність, спосіб життя тощо кого-небудь із попередників, дотримуючись його ідей, поглядів і т. ін.* [7], що дозволяє відтворити зміст повідомлення та зберегти виразність оригінального тексту. Разом із тим структуру речення перебудовано з урахуванням вимог до газетних заголовків, а саме використано складне речення, що марковано двокрапкою із другою частиною, що розкриває першу. Використання таких речень є властивим заголовкам ЗМІ.

Фразеологізми є ще однією передумовою створення ефективного заголовку: *Symbols of Ukraine war cast shadow over Russia's festive celebrations – Символи української війни кидать тінь на російські святкові урочистості* [5]. У цьому випадку використовуємо фразеологічний переклад, оскільки в українській мові виявляємо еквівалент *кидати тінь на щось – негативно впливати на що-небудь, затмарювати щось* [7], що дозволяє повністю відтворити прагматику повідомлення.

Як зазначалося, властивим заголовкам є використання складних речень з узагальненою частиною, порівн.: *Russia-Ukraine war live: Putin said Russia 'ready to negotiate' over Ukraine as Zelenskiy gives defiant Christmas message – Російсько-українська війна наживо: Путін сказав, що росія готова до переговорів щодо України, тоді як Зеленський непохитний у Різдвяному посланні; The revenge of history in Ukraine: year of war has shaken up world order – Помста історії: рік війни похитнув світовий порядок* [5]. Окрім частин речень, зміст яких розкривається у другій частині, у першому випадку виявляємо також протиставлення, що також відіграє важливу роль у творенні яскравих заголовків. У другому випадку використовується фразеологізм *to shake up world order – похитнути світовий порядок* [7]. Для перекладу використано фразеологічний переклад та український еквівалент *похитнути світовий порядок*. Окрім того для перекладу першого заголовку використано граматичні трансформації (*Zelenskiy gives defiant Christmas message – Зеленський непохитний у Різдвяному посланні*).

Інфінітив також часто уживається в заголовках газетних статей. Зазначимо, що таке функціонування форми дієслова властиве саме заголовкам, де вона дозволяє стисло та чітко повідомити основну ідею, наприклад: *China to drop quarantine requirement for overseas visitors – Китай планує зняти карантинні обмеження для іноземних відвідувачів* [5]. Через відсутність подібної конструкції в українській мові у перекладі використано додавання. Іменника *requirement* у цьому випадку перекладено як *обмеження* та використовуємо модуляцію.

Висновки та перспективи дослідження. Отже, мовні засоби, що використовуються для створення заголовків є вартісним матеріалом для лінгвістичних досліджень, а відтворення прагматики заголовків сучасних мас-медіа в перекладі є перспективним та актуальним напрямком перекладознавства, оскільки ці функційні одиниці демонструють потенційні можливості мови та є важливим інструментом для інформаційного впливу. У цьому дослідженні проаналізовано такі мовні засоби на граматичному, лексичному та фразеологічному рівнях та запропоновано способи перекладу, що відтворюють прагматику оригінальних повідомлень.

Перспектива подальших розвідок полягає в розробці теоретичного інструментарію дослідження заголовків мас-медіа в аспекті англо-українського перекладу.

Література:

1. Красавіна В. В. (2020). Фразаологізми-трансформери в заголовках електронних ЗМІ (на матеріалі Інтернет-видання «Український тиждень»). *Література та культура Полісся*, № 98, 257–262.
2. Різун В. В. Лінгвістика впливу: Київський університет, 2005. 148 с.
3. Демченко Н. С. Мовні засоби вираження в англійських газетних заголовках (на матеріалі «The Economist»). *Закарпатські філологічні студії*, № 22, 2022. С. 101–105.
4. Демещька В. В. . Теорія адаптації в перекладі: кросс-культурні та перекладознавчі проблеми. Херсон: МЧП “Норд”, 2006. 378 с.
5. The Guardian. Retrieved from <https://www.theguardian.com>.
6. Longman Dictionary of Contemporary English. Retrieved from <https://www.ldoceonline.com/>
7. Словник української мови: Академічний тлумачний словник. Режим доступу: <http://sum.in.ua/>

Karpenko N. Pragmatic adaptation of headlines in modern mass media

Summary. The article is focused on the translation of British mass media headlines in the internet media, which is performing a crucial role in shaping collective consciousness. The attention is paid to rendering the pragmatics of linguistic units into English-Ukrainian translation. Key role of headlines in the internet media and their potential to draw attention of the reader are highlighted. The main characteristics and functions of headlines are outlined. The attention is also paid to the usage of conversion and its role in headlines in terms of speech economy and expressive charge.

The relevance of the research is brought up by modern tendencies of the development of translation theory and lack of comprehensive studies focused on the translation of linguistic units, providing the pragmatics of headlines, such as phraseological units, stylistic means, lexemes with emotional charge etc. The research also highlights the problem of translation of phraseological units.

The aim of the article is to define features of pragmatic adaptation of linguistic units in modern headlines and identify ways of translation providing rendering their pragmatics into Ukrainian.

The aim of the research implies solving the following tasks: to characterise headlines as the key element of any article; to characterise the pragmatics of linguistic units in headlines; to identify the ways of translation rendering the pragmatics of these units into English-Ukrainian translation.

Special attention is paid to conversion as an element of headlined that ensures speech economy and helps to achieve the intentions by the writer. Phraseological units, semantic patterns are also seen as the units that make headlines stand out and need special attention in the process of translation.

The most effective ways of translation rendering the pragmatic potential and providing the pragmatic adaptation of the original are defined and illustrated through the examples from the Guardian daily newspaper.

Key words: headlines, conversion, phraseological units, pragmatic adaptation, pragmatic potential, ways of translation.

*Коккіна Л. Р.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри французької філології
Одеського національного університету імені І.І. Мечникова*

*Нікуліца О. О.,
здобувач вищої освіти II магістерського рівня факультету романо-германської філології
Одеського національного університету імені І.І. Мечникова*

АРХІТЕКТОНІКА БАНКІВСЬКИХ РЕКЛАМНИХ СЛОГАНІВ (НА МАТЕРІАЛІ ФРАНЦУЗЬКОЇ, УКРАЇНСЬКОЇ ТА АНГЛІЙСЬКОЇ МОВ)

Анотація. Статтю присвячено виявленню особливостей функціонування банківських рекламних слоганів на матеріалі французької, української та англійської мов. Шляхом зіставлення вивчаються явища конвергенції та дивергенції у архітектоніці клієнтоорієнтованих коротких рекламних повідомлень, з огляду на їх структурно-семантичні характеристики та специфіку будови. Розглядаються лексичні, граматичні та синтаксичні відмінності банківських рекламних текстів. У статті представлено ретельний огляд останніх праць, дотичних теми нашого дослідження, українських та зарубіжних фахівців, внесок яких пов'язано із новим осмисленням дискурсу, в його різноманітних проявах. Важливим виявляється розуміння того факту, що наразі немає конкретного і чіткого визначення банківського рекламного дискурсу, але більшість вчених схиляються до думки про те, що рекламний текст повинен створювати образ товару або послуги та надавати реципієнту всю необхідну інформацію щодо нього. Він повинен зацікавити користувача, та змусити його в ситуації вибору віддати перевагу саме цьому продукту серед багатьох інших. Реклама банківських послуг не обходиться без зображувальних елементів, оскільки яскравий візуальний образ підсилює мовленнєвий. З позицій синтаксису та морфології, франкомовна та англійська банківська реклама є майже тотожною, на відміну від українських банківських слоганів. Отримані результати засвідчили, що незважаючи на певні відмінності французької, української та англійської мов, у більшості випадків, основні засоби впливу на потенційних споживачів банківських послуг, через рекламні слогани як то шрифт, колір, залучення певних частин мови, довжина та структура речення співпадають. Цей факт пояснюється тим, що картина світу носіїв досліджуваних мов є, наразі, тотожною, завдяки сукупності певних факторів синхронічного та діахронічного типу, серед яких суттєве місце посідає глобалізація.

Ключові слова: слоган, дискурс, рекламний дискурс, банківський продукт, структурно-семантичні особливості.

Постановка проблеми в загальному вигляді та обґрунтування її актуальності. У сучасному суспільстві реклама – це і потужна галузь індустрії, і продукт її діяльності, спрямований на забезпечення потенційного адресата рекламного повідомлення інформацією про товари або послуги з метою їх популяризації. Потреба суспільства в осмисленні та концептуалізації реклами проявляється в розмаїтті дискурсів, в рамках яких

здійснюється звернення до даного феномену. Реклама стає предметом безлічі дискусій вчених, законодавців, діячів політики, культури, фахівців в області піару і лінгвістів.

До кінця ХХ ст., за сприяння засобів масової комунікації, реклама перетворилася в єдину глобальну індустрію, яка працевлаштовує тисячі людей. В історії рекламних технологій відбулася еволюція від масової реклами до поділу споживчої аудиторії на, так звані, цільові групи. Відомо, що реклама є невід'ємною частиною ділового, економічного, соціального та культурного життя суспільства, характерною ознакою нашого сучасного побуту. Вона багатогранна за змістом та внутрішнім наповненням, а її існування на межі різних наук (політології, соціології, психології, лінгвістики тощо) постійно збагачує його, а відтак і мову в усіх її виявах, зумовлює інтерес до вивчення її надбань.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значна кількість вітчизняних і зарубіжних лінгвістів вже досліджували рекламний дискурс на матеріалі різних мов у таких аспектах: загальнолінгвістичному (Т.В. Кравець [1], І.В. Городецька [2], Дж. Даєр [3], Дж. Кук [4]); лінгвостилістичному (А.І. Раду [5], В.В. Самаріна [6], М.М. Кохтєв [7]); психолінгвістичному (С.Г. Кара-Мурза [8]); прагмалінгвістичному (Ю.О. Арешенков [9], В.В. Зірка [10], Л.М. Киричук [11], Л.С. Піхтовнікова [12], С.З. Романюк [13]); когнітивному (О.В. Іванців [14], О.Є. Ткачук-Мірошніченко [15]); соціолінгвістичному (М.Л. Крамаренко [16], А.О. Малишенко [17]) та багато інших.

Спробу типології банківського дискурсу представлено, наприклад, у дисертаційній праці Т.Ю. Махортової, присвяченій лінгвопрагматичному потенціалу PR-жанру у просторі банківського дискурсу [18, с. 6–7]. На думку дослідника Д.С. Скарєва, рекламувати банківські послуги набагато важче, ніж будь-який інший матеріальний товар. Дана властивість банківської реклами істотно впливає на оцінку її ефективності. Так, наприклад, рекламні звернення неоднаково впливають на різні групи потенційних клієнтів: одних – стимулюють звернутися в банк за послугою, інших – зацікавлюють будь-якої банківської послугою, третіх – залишають байдужими [19, с. 3007].

Ю.С. Бернадська виділяє основні переваги, на яких зазвичай будується реклама банківських послуг: солідність; доступність; традиції; сучасність; респектабельність; велике число філіалів; вишуканість; увага до клієнта; досвід; професіоналізм;

широкий спектр послуг; розуміння потреб клієнта; багаторічна історія; швидкість обслуговування; міжнародний рівень; знання особливостей національного ринку; конфіденційність; лідерство [20, с. 147]. Французька дослідниця Ж. Павіо у своїй роботі зазначає, що маловідомі банки також намагалися виправити своє становище за допомогою реклами, але вони не здобули шуканого позиціонування, тому що банкіри намагалися або продати продукт, не дбаючи про потреби клієнта, або надати образу співчуття та сили [21, с. 93]. Сучасна дослідниця Зерігі Х. вважає, що у сьогоденні банк перебуває у зовнішній для нього ситуації та не має повноважень контролювати свій стан та посилення конкуренції, яку він повинен урахувати, щоб забезпечити своє виживання і на ринку, і в світі, який постійно змінюється і переживає глибокі мутації при все більш прискорених ритмах. Саме тому банку потрібні маркетингові інструменти, щоб постійно адаптуватися до сучасного світу та задовольняти своїх клієнтів [22].

Формулювання мети і завдань статті. Останнім часом лінгвісти зосереджують увагу на рекламі як на одному із видів лінгвістичного дискурсу, оскільки рекламні тексти є особливо багатими на нові лексичні засоби, а також синтаксично різноманітними та стилістично забарвленими, чим зумовлено актуальність нашого дослідження. Мета роботи – дослідження структурно-семантичних особливостей сучасного банківського рекламного слогану (на матеріалі французької, української та англійської мов). Методи і прийоми, використані нами в ході дослідження, визначаються як метою дослідження, так і поставленими завданнями. Відбір матеріалу, його подальше дослідження і систематизація результатів здійснювалися за допомогою методу суцільної вибірки та лінгвістичного спостереження, з елементами статистичного аналізу. Метод компаративного аналізу був використаний для порівняння випадків вживання різних структурно-семантичних особливостей у франкомовному, українському та англійському банківському рекламному дискурсі та дозволив визначити прагматику їх використання.

Спробу типології банківського дискурсу представлено, наприклад, у дисертаційній праці Т.Ю. Махортової, присвяченій лінгвопрагматичному потенціалу PR-жанру у просторі банківського дискурсу [18, с. 6–7]. На думку дослідника Д.С. Скнарева, рекламувати банківські послуги набагато важче, ніж будь-який інший матеріальний товар. Дана властивість банківської реклами істотно впливає на оцінку її ефективності. Так, наприклад, рекламні звернення неоднаково впливають на різні групи потенційних клієнтів: одних – стимулюють звернутися в банк за послугою, інших – зацікавлюють будь-якої банківської послугою, третіх – залишають байдужими [19, с. 3007].

Виклад основного матеріалу дослідження. Для проведення порівняльного аналізу рекламних банківських слоганів було необхідним ознайомитися з банківськими системами України, Франції, Англії та США та з'ясувати, що принцип їх функціонування є майже тотожним. Банківська система зазначених країн складається з двох рівнів: незалежного Національного Банку та підлеглих йому комерційних або універсальних банків. Велику роль у позиціонуванні банків відіграє реклама, а саме логотип та рекламний слоган банку, що націлені на підняття рейтингу банку та залучення нових клієнтів.

Деякі великі французькі комерційні банки, такі як *BNP Paribas* (в Україні – *UKRSIBBANK*), *Crédit Agricole* та *Société*

Générale є міжнародними та мають філії по всьому світу, що є дотичним нашого дослідження, оскільки надає змогу проаналізувати рекламні слогани установи в різних державах. Щоб стати банком для майбутнього, *UKRSIBBANK* постійно трансформувалася. Весь цей час ключовим гаслом банку були різні слогани. Але від самого початку банк ставив у пріоритет своїх партнерів – кожного клієнта, та існував під слоганом «*Розуміємо всіх, цінуємо кожного*». Із приєднанням банку до Групи *BNP Paribas* ключовим повідомленням *UKRSIBBANK* стало «*Zirki do Vasihx poslug*» — так банк підкреслив, що краща команда готова надати українським клієнтам провідний європейський сервіс. А вже *BNP Paribas* й наразі є однією з найбільших європейських фінансових Груп, представлених в Україні. Вже з часом банк адаптував слоган під ключовий девіз *BNP Paribas* і до кінця 2019 року *UKRSIBBANK* відомий як «*Банк позитивних змін*». Починаючи з 2020 року, банк повністю переходить на айдентіку (сукупність візуальних складових компанії, які створені для того, щоб підвищити її впізнаваність, престиж і сформувати образ компанії в очах споживачів) Групи. Відтепер *UKRSIBBANK* – «*Банк для світу, що змінюється*». Це гасло, яке об'єднує *BNP Paribas* у різних країнах світу [23]. На відміну від *UKRSIBBANK*, ще від початку свого існування, *BNP Paribas* має лише один слоган: «*La banque d'un monde qui change*» (англійською – «*The bank for a changing world*»).

З 1976 року *Crédit Agricole* у Франції існував під слоганом «*Le bon sens près de chez vous*». Через 10 років він змінився на «*Le bon sens en action*», ще згодом новим слоганом став «*L'imagination dans le bon sens*», і, в 2011 році – «*Le bon sens a de l'avenir*». 2016 рік ознаменувався запуском середньострокового плану групи «*Ambition 2020*». На підтримку амбітних цілей нової стратегії, її нових проєктів та продуктів для клієнтів, Група впровадила нове позиціонування та слоган, що втілює силу бренду *Crédit Agricole* та повагу до кожного клієнта, – «*Toute une Banque pour vous*». Оскільки Креді Агріколь в Україні є частиною групи *Crédit Agricole* та її глобальної стратегії «*Ambition 2020*», нове позиціонування поширюється також і на Україну. Новий слоган – «*Весь банк саме для Вас*» [24]. Також у 2016 році в Україні розпочався новий етап HR-стратегії (стратегії управління людським капіталом) банку, який відображає слоган «*Все починається тут!*». І вже у 2019 році Креді Агріколь в Україні входить у ТОП-20 найкращих роботодавців України за результатами рейтингу «Роботодавець року» [25].

У 2018 році міжнародна фінансова група *Société Générale* представила нову бренд-платформу, яка є частиною стратегії «*Трансформація для росту*». Новий слоган групи «*C'est vous l'avenir*» («*Майбутнє - це ви*») відображає націленість банку на сталий розвиток, роботу на благо клієнтів, економіки і суспільства в цілому.

Важливим є той факт, що для банківських рекламних слоганів використовуються різні кольори тексту та фону, оскільки невербальні, графічні засоби привертання уваги потенційних клієнтів є пріоритетними, з позицій мети рекламодавця. Для франкомовних банківських рекламних слоганів найчастіше використовують текст чорного (37%), синього (28%) або поєднання декількох кольорів одразу (25%). Для українських рекламних слоганів переважно використовують чорний (72%), синій (27%) або зелений (23%) колір тексту. В англійських банківських рекламних слоганах, за результатами нашого

дослідження, також значно переважають чорний (48%) та синій (41%) кольори.

Враховуючи всі аналітичні дані, ми бачимо, що чорний колір є домінантою. Синій також є досить популярним для створення закликів банківських установ. Для тексту 25% франкомовних банківських слоганів використовується поєднання декількох кольорів одразу, проте в українських та англійських рекламних слоганах цей прийом є менш частотним (4% та 8%).

Щодо кольору фону, банки Франції віддають перевагу білому кольору (81%).

Також використовується чорний (7%) або синій (7%). Для рекламного фону українських банків також частіше використовують білий колір (42%), проте зелений (25%) та синій (22%) також користуються попитом. Схожа ситуація спостерігається і для кольору фону англійської банківської реклами. Білий колір є найбільш розповсюдженим (68%). Проте чорний зустрічається частіше (25%). Характерною рисою англійських банків стало використання для фону червоного кольору (4%), що, можливо, є референцією до кольорів національного прапора.

Перевагу білого кольору фону можна пояснити тим, що саме на такому фоні можна використовувати будь-який колір тексту та зображення, адже він не відволікає увагу клієнта від головного: товару або послуги.

Проаналізувавши тексти банківських рекламних слоганів, ми дійшли висновку, що більшість слоганів – це прості розповідні речення. Вони складають 98% усіх речень франкомовного банківського рекламного дискурсу («*Une autre vision de la banque*» (*Crédit du Nord*)), 85% усіх речень українського банківського рекламного дискурсу («*Більше спокою в житті*» (*Піреус Банк*)) та 95% усіх речень англійського банківського рекламного дискурсу («*The world's local bank.*» (*HSBC Bank*)).

1% франкомовного рекламного дискурсу («*Et si on en parlait ?*» (*Société Générale*)) та 3% англійського рекламного дискурсу («*How can we help you shine today?*» (*SunTrust*)) складають питальні речення. В українському банківському дискурсі питальні речення відсутні, принаймні, в дослідженому нами матеріалі.

Також 1% рекламного дискурсу Франції («*La banque qui appartient à ses clients, ça change tout !*» (*Crédit Mutuel*)) та 2% рекламного дискурсу США та Великобританії («*Go ahead... live a better life!*» (*Mutual Bank*)) складають окличні речення, в той час як український рекламний дискурс нараховує 15% окличних речень («*Кеш тобі теж!*» (*Альфа-Банк*)).

Середня довжина досліджуваних речень франкомовного банківського рекламного дискурсу – 5–7 слів (58,5% з загальної кількості): «*Additionner les forces, multiplier les chances*» (*Banque Populaire*); часто вживаними є речення з 2–4 слів (41%): «*L'avenir commence ici*» (*SwissLife*); найдовші слогани складаються з 8–9 слів, проте зустрічаються вкрай рідко (0,5%): «*Il ne s'agit pas de nous. Il s'agit de vous*» (*Banque de Capital*).

Середня довжина досліджуваних речень українського банківського рекламного дискурсу – 3–5 слів (77% з загальної кількості): «*Формула вашої впевненості*» (*Банк Січ*); також зустрічаються речення з 2х слів (18%): «*Йдемо назустріч!*» (*Укрексімбанк*); найдовші слогани, за нашим дослідженням, складаються з 6–8 слів, але становлять дуже малий відсоток (5%): «*Є речі, які не можна купити. Для всього іншого є MasterCard*» (*VISA. MasterCard*).

Щодо англійського банківського рекламного дискурсу, середня довжина досліджуваних речень – 3–5 слів (77% з загальної кількості): «*Not your typical bank.*» (*Citizens Bank*), що повністю співпадає з українським. Частіше, ніж в інших дискурсах вживаються слогани, що складаються з 6–7 слів (13%): «*Serving the People Who Serve the World*» (*United Nations Federal Credit Union*). Також, серед проаналізованих, зустрічалися слогани, які складаються з 1–2 слів (7,3%): «*Expect Action.*» (*WestStar Bank*).

За результатами морфологічного аналізу, ми виявили, що однаковою рисою для франкомовного, українського та англійського банківського рекламного дискурсу є перевага вживання іменників для рекламних слоганів. Так, наприклад, у франкомовному банківському рекламному дискурсі було нараховано 239 іменників: «*L'argent c'est de l'argent*» (*Barclays Banque*); в українському – 218: «*Уenix у майстерності*» (*КредитПромБанк*); в англійському – 146: «*The power of the pyramid.*» (*Transamerica*).

Відмінністю виявилось те, що для франкомовного та англійського рекламного дискурсу, після іменників, важливою частиною мови стали дієслова. У французьких слоганах ми нараховали 91 дієслово: «*Protéger et Servir*» (*Groupe APICIL*); в англійських – 130: «*Learn. Dream. Succeed.*» (*Coors Credit Union*). Натомість, в українському рекламному дискурсі, після іменників, важлива роль надається прикметникам (78): «*Правильний банк – правильний напрямок*» (*ОКСІ Банк*).

Серед службових частин мови у проаналізованому нами франкомовному банківському рекламному дискурсі переважають артиклі (184), в українському – прийменники (49), а в англійському, в свою чергу – займенники (72).

Щодо сполучників, у банківському рекламному дискурсі Франції нараховано 28 сполучників, в рекламному дискурсі України – 14, тоді як в англійському – аж 50. Так, на нашу думку, перевага довжини речень франкомовного та англійського банківського рекламного дискурсу зумовлена вживанням артиклів у французькій та англійській мові.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, зробивши компаративний аналіз структурно-семантичних особливостей банківських рекламних слоганів на матеріалі французької, української та англійської мов, ми виявили багато схожень та незначні відмінності у структурі та виді речень, а також у дизайні рекламних повідомлень. Основною відмінністю виявилась частота вживання різних частин мови, особливо відрізняються французька та англійська мова від української у проаналізованих реченнях банківського рекламного дискурсу трьох країн, що пояснюється, насамперед, дивергенцією мовних систем зазначених країн, зокрема, зокрема синтаксичними особливостями. Також, серед чинників такої розбіжності ми зазначаємо вплив мовних картин світу, які віддзеркалюють різні культури.

Серед перспектив подальшого дослідження ми розглядаємо залучення таких європейських мов як італійська та німецька, для дослідження особливостей рекламного банківського слогану в європейському економічному просторі.

Література:

1. Кравець Т. В. Український рекламний текст в прагмалінгвістичному аспекті. К.: Київський нац. ун-тет ім. Т. Шевченка, 2012. 25 с.

2. Городецька І.В. Англійськомовний рекламний текст косметичних засобів: структура, семантика, прагматика: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 «Германські мови». Чернівці, 2015. 203 с.
3. Dyer, G. Advertising as Communication. London: Paperback, 1995. 143 p.
4. Cook G. The Discourse of Advertising. G. Cook. London: Routledge, 1992, 119 p.
5. Раду А.І. Соціологічний простір рекламного дискурсу. Наукова спадщина професора Ю.О. Жлуктенко та сучасне мовознавство: зб. наук. пр. Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, 2000. С. 213–217.
6. Самарина В.В. Немецкоязычный рекламный дискурс: прагматический, когнитивный и лингвостилистический аспекты: дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04. Харьков, 2010. 210 с.
7. Кохтев Н.Н. Реклама: искусство слова. Москва: Издательство МГУ, 1997. 96 с.
8. Кара-Мурза С.Г. Манипуляция сознанием : Москва : «Алгоритм», 2000. 484 с.
9. Арешенков Ю.О. Лінгвістичний аналіз художнього тексту: навчальний посібник для студентів навч. закладів. Кривий Ріг: Видавничий дім, 2007. 178 с.
10. Зирка В.В. Языковая парадигма манипулятивной игры в рекламе: дисс. на соиск. уч. степени доктора филол. наук: 10.02.02. «Русский язык». Днепропетровск, 2005. 462 с.
11. Киричук Л.М. Прагмасемантичні особливості категорії оцінки в рекламному тексті (на матеріалі реклами журналу «Time»): автореф. дис. ... канд. філол. наук.: 10.02.04. Волинський державний університет. Луцьк, 1999. 18 с.
12. Піхтовнікова Л.С. Синергетический метод для исследования дискурса в прагматилистическом аспекте. Вісник ХНУ. № 848. Харків, 2009. С. 48–52
13. Романюк С.З. Лінгводидактичні підходи до створення підручників для українського шкільництва в діаспорі. Педагогічний дискурс. Вип. 14. У: Діаспора, 2013. С. 387–392.
14. Іванців О.В. Когнітивно-дискурсивні основи формування корпоративного іміджу: дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: 10.02.04. Львів, 2016. 225 с.
15. Ткачук-Мірошніченко О.Є. Імплікація у рекламному дискурсі (на матеріалі англомовної комерційної реклами) : дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 «Германські мови». Київ, 2001. 201 с.
16. Крамаренко М.Л. Аксиологічна прагмасемантика англомовного рекламного тексту: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04. Донецьк, 2005. 21 с.
17. Малишенко А.О. Гендерні особливості англомовного рекламного дискурсу друкованих засобів масової інформації: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04. Харків, 2010. 21 с.
18. Махортова Т. Ю. Лингвопрагматический потенциал PR-жанра в пространстве банковского дискурса: на материале немецкоязычных банковский проспектов: автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04 «Германские языки». Волгоград, 2007. 23 с.
19. Скнарев Д.С. Языковые средства создания образа и кросскультурный фактор. Д.С. Скнарев. Фундаментальные исследования. № 10. Ч. 13. 2013. С. 3006–3021
20. Бернадская Ю.С. Текст в рекламе. Ю.С. Бернадская. Москва : ЮНИТИ-ДАНА, 2008. 288 с.
21. Paviot G. La communication publicitaire et la réputation des banques. URL: https://www.persee.fr/doc/colan_0336-1500_1995_num_105_1_2617
22. Zerigui K. Stratégie et lancement d'un nouveau produit bancaire. URL: <https://theses.univ-oran1.dz/document/TH3897.pdf>
23. UKRSIBBANK. Банк для світу, що змінюється. URL: <https://my.ukrsibbank.com/ua/personal/news/410535/>
24. Весь банк саме для Вас. Креді Агріколь Банк оголошує про запуск нового позиціонування та нового слогану. URL: <https://credit-agricole.ua/ru/o-banke/video-galereya/reklamni-roliki/ves-bank-same-dlya-vas>
25. Креді Агріколь банк входить у топ-20 найкращих роботодавців України. URL: <https://credit-agricole.ua/o-banke/pres-centr/novini/kredi-agrikol-bank-vhodit-u-top-20-najkrashchih-robotodavciv-744>

Kokkina L., Nikulitsa H. Architectonic of bank advertising slogans (based on French, Ukrainian and English materials)

Summary. This article has been devoted to identifying the peculiarities of the functioning of bank advertising slogans on the material of French, Ukrainian and English languages. By comparison, the phenomena of convergence and divergence in the architectonic of client-oriented short advertising messages are studied, taking into account their structural-semantic characteristics and the specifics of the structure. Lexical, grammatical and syntactic differences of bank advertising texts are considered. The article presents a thorough review of recent works related to the topic of our research, Ukrainian and foreign specialists, whose contribution is related to a new understanding of the discourse, in its various manifestations. It is important to understand the fact that there is currently no specific and clear definition of banking advertising discourse, but most scientists are inclined to the opinion that the advertising text should create an image of the product or service and provide the recipient with all the necessary information about it. It should interest the user, and force him in a choice situation to prefer this particular product among many others. Advertising of banking services does not do without pictorial elements, as a bright visual image strengthens the verbal one. From the point of view of syntax and morphology, French and English bank advertisements are almost identical, unlike Ukrainian bank slogans. The obtained results proved that despite certain differences between the French, Ukrainian and English languages, in most cases, the main means of influencing potential consumers of banking services, through advertising slogans such as font, color, involvement of certain parts of speech, length and structure of sentences, are the same. This fact is explained by the fact that the picture of the world of the speakers of the studied languages is currently identical, thanks to a combination of certain factors of the synchronic and diachronic type, among which globalization occupies a significant place.

Key words: slogan, discourse, advertising discourse, banking product, structural and semantic features.

*Кумпан С. М.,**кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземних мов
Національної академії Національної гвардії України**Коваль А. В.,**старший викладач кафедри авіаційної англійської мови
Національного університету Повітряних Сил імені Івана Кожедуба*

СПОСОБИ ПОДАЧІ ІНФОРМАЦІЇ ПРО ВІЙСЬКОВИЙ МОВНИЙ ЕТИКЕТ У КОМУНІКАТИВНОМУ СЛОВНИКУ

Анотація. Статтю присвячено дослідженню одиниць на позначення військового мовного етикету в двомовному комунікативному словнику. Проблеми військового перекладу в наукових розвідках розглядалися здебільшого з позиції особливостей перекладу військових документів. Автори підручників з військового перекладу детально проаналізували військові терміни, скорочення, структуру бойових документів. Проте етикетним кліше у військовому дискурсі уваги майже не приділялося. Найпоширеніший метод перекладу кліше – це підбір аналогічних українських еквівалентів. Деякі англійські клішовані сполуки мають аналогічні українські відповідники, отже легко піддаються перекладу. Зовсім інше питання – переклад клішованих сполук, які, як правило, не мають сталого «паралельного» еквівалента мовою перекладу. Такого роду кліше найбільш характерні для певної соціальної групи і, звичайно, викликають найбільші труднощі для перекладу. У роботі було обґрунтовано теоретичні засади дослідження питання мовного етикету під кутом зору лексикографічного опису, виявлено типи одиниць мовного етикету для подачі у комунікативному словнику та запропоновано варіанти лексикографічного опису етикетних одиниць різних типів. У розвідці доведено, що способи репрезентації одиниць військового мовного етикету в двомовному комунікативному словнику залежать від їхніх типів. Специфіка лексикографічного опису таких одиниць полягає у розмежуванні формул у кожній із ситуацій. Так, для ситуації звернення – це розмежування за ступенем конкретності. Відповідно до статутів США звернення до військовослужбовців, як правило, включає їх звання та прізвище, але, якщо відомо до кого звертаються, називають тільки звання. Мовні формули повсякденного спілкування подаються у жанрі перекладного словника, а за наявності специфіки для окремих ситуацій – з поясненнями. Мовні одиниці для урочистого спілкування подаються у жанрі Вікіпедії. Переклад українською мовою дається тільки для того, щоб військовослужбовці бачили відмінності. Звернення до громадян подається у формі розмовника, але без транскрипції. Військові команди подаються як сталі сполуки, що мають чіткі українські відповідники, на зразок фразеологічного перекладного словника без пояснень та ілюстрацій.

Ключові слова: військовий мовний етикет, комунікативний словник, лексикографічний опис.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Драматичні зміни геополітичної ситуації у світі, викликані агресією росії, значно прискорили темпи інтеграції України в європейське й світове товариство, що впливає на соціально-економічні

умови розвитку суспільства та висуває усе вищі вимоги до підготовки фахівців у галузі мовної освіти. Нове соціальне замовлення сучасного українського суспільства полягає не лише в навчанні іноземної мови як засобу спілкування, а й у формуванні багатомовної особистості, яка має поєднувати в собі цінності рідної та іншомовної культур і готова до міжкультурної комунікації. Успішність міжкультурної комунікації, особливо під час війни, безпосередньо залежить від уміння швидко та ефективно використовувати формули мовного спілкування у різноманітних ситуаціях.

Постійне розширення міжнародних контактів, що відбуваються сьогодні різними мовами з метою отримання й обміну інформацією представниками різних культур, які мають різні комунікативні компетенції, зумовлює необхідність подальшого детального вивчення всіх аспектів міжкультурної комунікації, а саме мовного етикету в різних сферах. Однією з нагальних проблем сучасної лексикографії є укладання словників не тільки з урахуванням новітніх наукових досягнень, а й орієнтованих на конкретні галузі діяльності. Соціальна важливість міжкультурної комунікації у правоохоронній та військовій сферах, відсутність теоретичної бази для створення двомовних комунікативних словників цієї галузі, відповідність сучасним напрямкам наукових досліджень свідчать про актуальність аналізованої теми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останнім часом мовний етикет все частіше привертає увагу лінгвістів. Дослідження українського мовного етикету та етикетних клішованих сполук проводять Богдан С.К. [1], Буяльський Б.А. [2], Плющ Н.П. [3], Проценко О.П. (присвячує науковій праці також і військовому етикету) [4], Стахів М.О. [5] та інші вчені. У зарубіжній лінгвістиці мовний етикет розглядається здебільшого з позиції соціолінгвістики й психолінгвістики. У їхніх працях обґрунтована актуальність цієї тематики, розглянуті основні поняття, запропоновані певні відповідники в різних мовах. Однак, у цілому проблема вичерпно ще не досліджена, особливо стосовно військової комунікативної сфери.

У статті була поставлена **мета** обґрунтувати способи опису одиниць на позначення військового мовного етикету в англо-українському комунікативному словнику.

Виклад основного матеріалу дослідження. Під мовним етикетом розуміються «національно специфічні правила мовної поведінки, які реалізуються в системі стійких формул і виразів, що рекомендуються для використання в різних ситуаціях ввічливого контакту з співбесідником, окрема під час

привітання, знайомства, звернення до співбесідника, висловлення подяки, прощання тощо» [6, с. 133]. Ситуації мовного етикету – це групи перформативних висловлювань, об'єднаних одним інтенціональним значенням в комунікативно-семантичних групах.

Комунікативний словник для правоохоронців має свою специфіку, яка полягає не тільки в тому, що головним є комунікативний принцип, а й в тому, що в ньому відображається галузевий військовий дискурс у його внутрішніх і зовнішніх зв'язках [7]. Цей факт зумовлює специфіку типології одиниць мовного етикету у військовому дискурсі. Особливості мовного етикету у військовій комунікативній сфері краще за все розглядати на матеріалі статуту, який регламентує усі відносини військових. Типи формул мовного етикету виділяються за такими ознаками: повсякденне спілкування і урочисте спілкування. У повсякденному спілкуванні виокремлюють усі типи ситуацій, притаманні загальному етикету, тобто привітання, знайомство і представлення, привертання уваги, вираження згоди і незгоди, заперечення, запитання, співчуття, прощання, вдячність, вибачення, комплімент, поздоровлення, розмова по телефону і т. ін. У межах урочистого спілкування, як окремих типів мовного етикету, виділяється присяга, текст якої відрізняється в залежності від країни, а іноді від типів військ.

Життя і діяльність військовослужбовців визначаються військовими Статутами Збройних Сил України, які поділяються на загальновійськові статuti та статuti родів військ. Вони регламентують військові відносини у Сухопутних військах, ВМС та ВПС, починаючи від базових (формул та правил ввічливості) і закінчуючи більш складними (під час виконання бойових завдань, у випадку стихійних лих тощо), ними керуються всі військові частини, штаби та установи.

Загальновійськовими статутами Збройних Сил України є Статут внутрішньої служби Збройних Сил України, Дисциплінарний статут Збройних Сил України, Статут гарнізонної та вартової служб Збройних Сил України, Стройовий статут Збройних Сил України. Доктрина Сухопутних військ США, у свою чергу, включає Army Doctrine Publications (ADP), Field Manuals (FM), Army Techniques Publications (ATP) та Army Regulations (AR). З поширенням Вікіпедії та Інтернет-ресурсів у цілому, військові статuti стали більш доступними для цивільних. В сучасному житті якнайменш один з них може стати в нагоді не тільки для військових, а для всіх, хто хоче опанувати навички виживання в екстремальних умовах (рятувальників, мандрівників, туристів і багатьох інших). Для дослідження мовного етикету найбільший інтерес викликає стройовий статут [8], у якому детально розглядається вступ на військову службу [9] та встановлюється порядок врегулювання ситуацій громадських заворушень [10].

У Великій Британії початково існував єдиний том статутів, який у середині 19 століття був поділений на статут для ВМС та статут Сухопутних військ. Зараз існує статут для кожного роду військ, які відомі під назвою King's Regulations (під час правління королеви називаються Queen's Regulations). King's Regulations [11] представляють зведення правил та наказів для Британських сухопутних військ, військово-морських та військово-повітряних сил, якими керуються всі офіцери з приводу дисципліни та норм поведінки.

Таким чином, ситуаціями військового мовного етикету можна вважати військове привітання, військову присягу, звер-

нення, військові команди тощо. За статусно-рольовою ознакою виділяються мовні формули в межах військового дискурсу, мовні формули спілкування правоохоронців з громадянами, мовні формули спілкування з правоохоронцями.

Військова присяга – це правовий документ, згідно з яким призваний на військову службу у Збройних Силах громадянин присягає чесно нести службу і гідно виконувати свій військовий обов'язок [12]. Розглянувши детальніше військову присягу України, США та Великобританії, бачимо, що їх тексти мають як спільні, так і відмінні риси. Перш за все, вони насичені повтореннями, а саме вживанням тих, кому вони присягають на вірність, а також неодноразово наголошується готовність зберегти вірність та відданість. Військовослужбовці розглянутих країн обов'язково мають підкорятися наказам своїх командирів, що зазначено в кожній присязі. У присягах України та США спільною рисою є також клятва захищати Конституцію відповідної країни, причому у сухопутних військах і ВПС США прийнято також згадувати свій штат. Українські військовослужбовці до того ж присягають служити українському народові. Англієць, на відміну від інших, підкоряється його Величності Королю Чарльзу III, його спадкоємцям та наступникам. Присяги США та Великої Британії містять опору на релігійні вірування *Та допоможе мені Бог!*, чого немає в українській присязі.

Текст військової присязі не може бути змінним, доповненим або переробленим. Якщо казати про репрезентацію присязі у комунікативному словнику, то досить буде подати переклад кожної одиниці з метою продемонструвати відмінності. Наприклад,

Oath of Enlistment in the USA

In the Armed Forces EXCEPT the National Guard (Army or Air)

I, (NAME), do solemnly swear (or affirm) that I will support and defend the Constitution of the United States against all enemies, foreign and domestic; that I will bear true faith and allegiance to the same; and that I will obey the orders of the President of the United States and the orders of the officers appointed over me, according to regulations and the Uniform Code of Military Justice. So help me God.

Військова присяга США

У збройних силах КРІМ Національної гвардії (Сухопутні війська та Повітряні сили)

Я, (ім'я, прізвище), урочисто клянусь підтримувати й захищати Конституцію Сполучених Штатів Америки від усіх її ворогів, іноземних і внутрішніх; ставитись до неї з вірою і відданістю; підкорятися наказам Президента Сполучених Штатів і призначених вищих за рангом офіцерів у відповідності до Військового кодексу. Та допоможе мені Бог!

Перш ніж проаналізувати ситуацію звернення, розглянемо ще одну ситуацію мовного етикету – вітання. Вітання – знак мовного етикету, з якого починається будь-який вид мовного спілкування, незалежно від того, були чи не були до цього представлені один одному співрозмовники. Усі військовослужбовці зобов'язані під час зустрічі вітати один одного, суворо дотримуючись правил, викладених у статтях Статуту внутрішньої служби. Підлеглі та молодші за військовим званням вітають першими, а за умови рівного становища першим вітається той, хто вважає себе більш вихованим і ввічливим. Статутом передбачено порядок військового вітання поза строем, під час руху, без головного убору, якщо головний убір надітий, якщо у вій-

ськовослужбовця в руках, зі зброєю, без зброї [13]. Це свідчить про те, що мовному етикету у військовій сфері приділено значну увагу, а також про ритуалізацію форм військової поведінки, її стандартизованість і канонічність. У випадках участі у спільних з іноземними контингентами військових навчаннях, миротворчих та інших подібних операціях, що здійснюються на підставі міжнародних договорів України, звертання до осіб, які входять до складу військових контингентів інших держав, має відповідати статутним правилам цих держав.

У комунікативному словнику одиниці на позначення звернення у військовому колективі можна представити у вигляді таблиці, фрагмент якої подано нижче:

Формули військового етикету у ситуації звернення (прізвище подано у дужках, оскільки може опускатися, якщо відомо до кого звертаються) табл. 1.

Одним із важливих видів службово-бойової діяльності Національної гвардії України, що є військовим формуванням з правоохоронними функціями, на сьогодні залишається участь в охороні громадського порядку. Обсяг та складність такої задачі в сучасних умовах постійно зростає. Громадський порядок – урегульована правовими та іншими соціальними нормами система суспільних відносин, що забезпечує захист прав і свобод громадян, їх життя і здоров'я, поважання честі та людської гідності, дотримання норм суспільної моралі.

Ураховуючи, що військовослужбовці Національної гвардії України на службі з охорони громадського порядку постійно контактують з громадянами, є представниками органів виконавчої влади, дуже важливо, щоб вони своїми діями сприяли формуванню у населення поваги до правоохоронних органів. Свої вимоги та зауваження необхідно викладати в переконливій формі.

При зверненні до громадянина / громадянки, український правоохоронець чи правоохоронця повинні привітатися з ним / нею, приклавши руку до головного убору, назвати своє прізвище, звання та пред'явити на вимогу службове посвідчення, повідомити мету звернення. Після розмови необхідно попрощатися, а також бажано подякувати та вибачитися. Звертатися до громадян слід з повагою, лише на «Ви». Необхідно вживати такі слова, як «будь ласка», «дякую», «будьте так ласкаві». Під час розмови необхідно проявляти спокій, витримку та розсудливість.

Особливої уваги потребує реакція правоохоронців на натовп. З такою ситуацією правоохоронець може зіткнутися як під час проведення міжнародних заходів на території України, так і під час миротворчих місій. Розглянемо спосіб репрезентації таких одиниць у словнику.

У комунікативному словнику звернення до громадян подаються у формі розмовника, але без транскрипції, у двох варіантах: для міжнародних заходів на території України –

українське звернення з перекладом англійською мовою, для миротворчих місій – англійський варіант українською мовою. Наприклад,

– Прошу всіх зберігати спокій! – Everybody stay calm please!
 – Не створюйте натовп! – Don't crowd!
 – Поважайте один одного! – Respect each other!
 – Припинить тисняву! – Stop pushing!
 – Не панікуйте! – Don't panic!

Unlawful Gathering Незаконне скупчення людей
 – Attention! Attention! This area must be cleared at once! – Увага! Увага! негайно звільніть територію! Подальша протиправна поведінка не дозволяється. Звільніть територію негайно, інакше будуть застосовні відповідні сили.
 Further unlawful behavior will not be tolerated. Clear this area at once or the necessary force to do so will be used.

Затримання осіб, які підозрюються у вчиненні злочину, має відбуватися із обов'язковим доведенням до них прав. Причому та території України та США текст такого повідомлення зовсім різний, тому є доцільним подати у комунікативному словнику звернення правоохоронців до злочинців за такими самими принципами, як і звернення до громадян: для ситуацій на території України, і для ситуацій під час миротворчих місій. Наприклад,

Перелік основних прав, які зачитуються правоохоронцями при затриманні особи за підозрою у вчиненні злочину на території України

– Ви затримані за підозрою – You are detained on suspicion of committing a crime
 – Згідно з Конституцією України та чинним законодавством – According to the Constitution of Ukraine and current legislation

Перелік основних прав, які зачитуються правоохоронцями при затриманні особи за підозрою у вчиненні злочину на території США

1. You have the right to remain silent. 1. Ви маєте право зберігати мовчання.
 2. Anything you say can be used against you in a court of law. 2. Все, що ви скажете, може бути використано проти вас у суді.
 3. You have the right at this time to talk to a lawyer and have him present with you while you being questioned. 3. Ви маєте право попередньо порадитися з адвокатом, який може бути присутній зараз та під час подальшого допиту.

Військові команди також можна розглядати як одиниці військового мовного етикету, адже вони є стандартизованими

Таблиця 1

Звернення англійською мовою	Диференційні ознаки		Примітки	Переклад українською мовою
	хто	кому		
Private (+ last name)	старші за званням	рядовим або новобранцям		рядовий (+ прізвище)
Seaman (+ last name) (Navy)	старші за званням	матросам, матросам-рекрутам		матрос (+ прізвище)
Soldier or Sailor (Navy) (+ last name)	старші за званням	рядовим та матросам нижчого рангу або новобранцям	можливий варіант у повсякденному спілкуванні	солдат або матрос (+ прізвище)
Specialist (+last name)	усі військово-службовці	спеціалістам		спеціаліст (+ прізвище)
Corporal (+last name)	усі військово-службовці	капралам		капрал (+ прізвище)
Sergeant (+last name)	усі військово-службовці	сержантам та мастер-сержантам		сержант (+ прізвище)

формулами, прийнятими у військовій комунікативній сфері, як засіб спонукання до дій. З точки зору синтаксису військові команди являють собою імперативні речення, вони містять наказ і направлені від старшого за званням до молодшого, тобто передбачають виконання дії адресатом. Команди мають чітку прагматичну настанову. Такі сталі формули не можна вільно перекладати іншою мовою, інакше військова команда втратить свою чіткість. Військову команду слід розглядати як єдину одиницю перекладу, елементи якої не можна змінювати. Переклад команд залежить здебільшого від ситуації і місця вживання, отже логічнішим буде класифікувати і подати їх у словнику саме за цим принципом. Наведемо приклади:

Стройові команди

About turn! (бр.) *About face!* (ам.) – *Кругом!*

As you were! – *Відставити!*

Команди зі зброєю

Cease fire! – *Припинити вогонь!*

Fire! – *Вогонь!*

For inspection, Port Arms! – *Зброю до огляду!*

Відповідні репліки, які вважаються етикетними кліше, також можна зустріти в статутах. Наприклад, після отримання наказу військовослужбовець відповідає «*Слухаюсь*» – «*Yes, sir!*». Причому заперечення в цьому випадку категорично заборонено, що свідчить про високий ступінь регламентованості мовних формул військових. Під час переключу військовослужбовець має відповісти «*Here!*» – «*Тут!*». Під час радіообміну в армії США існує певний жаргонізм «*Roger.*» – «*Зрозумів*».

Висновки і перспективи подальших досліджень. Формули мовного етикету у військовій комунікативній сфері мають свою типологію, у першу чергу виокремлюють типи за такими ознаками: повсякденне спілкування і урочисте спілкування. У повсякденному спілкуванні виділяються всі типи ситуацій, притаманні загальному етикету. Специфіка військового дискурсу полягає у розмежуванні формул у кожній із ситуацій. У цілому для військового етикету характерний набагато більший ступінь регламентованості мовних формул, наприклад, заборона на заперечення у разі наказу. Варіанти лексикографічного опису залежать від типу одиниць. Мовні одиниці для урочистого спілкування подаються у жанрі Вікіпедії. Переклад українською мовою дається тільки для того, щоб військовослужбовці бачили відмінності. Мовні формули повсякденного спілкування подаються у жанрі перекладного словника, а за наявності специфіки для окремих ситуацій – з поясненнями. Звернення до громадян подається у формі розмовника, але без транскрипції. Звернення до злочинців подається у двох варіантах: для міжнародних заходів на території України – українське звернення з перекладом англійською мовою, для миротворчих місій – англійський варіант українською мовою. Військові команди подаються як сталі сполуки, що мають чіткі українські відповідники, на зразок фразеологічного перекладного словника без пояснень та ілюстрацій.

Перспектива подальшого дослідження вбачається у пошуку способів подачі інформації інших етикетних сполук військової сфери або детальному аналізі етикетних кліше інших видів військ.

Література:

1. Богдан С.К. Мовний етикет українців : традиції і сучасність. К. : Рідна мова, 1998. 488 с.
2. Буяльський Б.А., Оверчук А.В. Як ми спілкуємося: Мовленнєвий етикет українського народу. Вінниця: Велес, 2001. 96 с.
3. Плющ Н.П. Формули ввічливості в системі українського мовного етикету. *Українська мова і сучасність*. К.: НМКВО, 1991. С. 90–98.
4. Проценко О.П. Етикет й військовий етикет як загальне й особливе. *Наук. зап. військ. ун-ту. Соціальна філософія, педагогіка, психологія*. 2001. Вип. 12. С. 43–52.
5. Стахів М.О. Український комунікативний етикет: Навчально-методичний посібник. К.: Знання, 2008. 245 с.
6. Ганич Д., Олійник І. Словник лінгвістичних термінів. К.: Вища шк. Голов. вид-во, 1985. С.133.
7. Пелепейченко Л.М. Комунікативний довідник для правоохоронців до Євро (2012) : Посібник. Харків: Академія внутрішніх військ МВС України, 2011. С. 40–58.
8. FM 3-21.5 Drill and Ceremonies. Washington DC : Headquarters Department of the Army, 2003. URL: <https://v.gd/DpucWz>
9. Army Regulation 601-120. Active and Reserve Components. Enlistment Program. Washington DC : Headquarters Department of the Army, 2011. 148 p.
10. FM 3-19.15 Civil Disturbance Operations. Washington DC : Headquarters Department of the Army, 2005. URL: <https://irp.fas.org/doddir/army/fm3-19-15.pdf>
11. The King's Regulations and Orders for the Army. URL: <https://cutt.ly/X016jRG>
12. Енциклопедія Сучасної України. URL: <https://esu.com.ua/article-34461>
13. Про Стройовий статут Збройних Сил України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/549-14#Text>

Kumpan S., Koval. A. Ways of presenting units of military language etiquette in the communicative dictionary

Summary. The article highlights the problems of presenting units of military etiquette in the bilingual communicative dictionary. The processes of Ukraine's integration into the European and world society, influenced by Russia's aggression, new social and economic conditions for the development of society put forward higher requirements for the training of specialists in the field of English language for Specific Purpose. The efficiency of intercultural communication directly depends on the ability to use formulas of language communication in various situations. As for military translation in scientific literature it was mainly considered in the aspect of translation of military documents and correspondence. The authors of military translation textbooks presented a detailed analysis of military terms, abbreviations and the structure of military documents and orders. Nevertheless, insufficient attention was paid to etiquette clichés in the military discourse. The most common method of translation clichés is the selection of similar Ukrainian equivalents. Some English clichés have complete Ukrainian equivalents and pose no difficulties for the translator. A completely different issue is the translation of clichés which, as a rule, do not have an exact "parallel" equivalent in the target language. This scientific paper substantiates the theoretical foundations of the study of the lexicographic description of military language etiquette, identifies the types of units of language etiquette for the presentation

in the communicative dictionary and suggests variants of lexicographic description of different types of such units. It is proven that the way of presenting military language etiquette in the bilingual communicative dictionary depends on its type. Language formulas of everyday communication can be presented in the genre of the translation dictionary with necessary explanations if needed. Language units of solemn communication are presented in the Wikipedia

genre with the translation to show the difference. Verbal addresses of law enforcement officers to citizens can be given in the form of the phrasebook but without transcription. Military terms are presented as fixed compounds with complete Ukrainian equivalents without explanation or illustration.

Key words: military language etiquette, communicative dictionary, lexicographic description.

*Літвінова М. М.,**кандидат філологічних наук,**доцент кафедри германо-романської філології та перекладу
Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля*

ЛОКАЛІЗАЦІЯ КОРПОРАТИВНИХ ВЕБСАЙТІВ: ПЕРЕКЛАДАЦЬКІ РІШЕННЯ

Анотація. Стаття присвячена аналізу некоректних перекладацьких рішень при локалізації вебсайтів німецьких міжнародних компаній в україномовних версіях. Переклад вебсайтів з урахуванням функціонального та лінгвокультурного аспектів розглядається як частина глобальної адаптації презентаційних та рекламних матеріалів компаній в Інтернет-мережі. Матеріалом дослідження виступає текстовий контент вебсайтів німецьких компаній BASF, Henkel, Persil, Boehringer-Ingelheim в їх німецькомовній та україномовній версіях. В статті розглянуто реалізацію комунікативної функції цільового тексту з урахуванням локального лінгвокультурного контексту.

Адаптивні стратегії перекладу зумовлені домінантною прагматичною настановою текстів, що вимагають при виборі перекладацьких рішень орієнтації на очікування цільової аудиторії. Вимоги до локалізації вебсайтів визначають шляхи відтворення текстового контенту: переклад, вільний переклад, рерайтинг, копірайтинг. У ході дослідження встановлено, що непослідовність реалізації стратегії адаптації при перекладі текстового контенту корпоративних вебсайтів українською мовою створює умови для порушення міжкультурної комунікації. Змістовні трансформації текстів можуть звужити коло цільових реципієнтів. Уявлення про ціннісні орієнтири та потреби споживачів, на які спирається перекладач в своїй діяльності, повинні відповідати їхньому сучасному стану та бути вмотивованими дослідженнями аналітиків українського ринку.

Якість перекладу текстового наповнення корпоративних вебсайтів знижують невмотивоване використання описового перекладу, додавання нерелевантної інформації про іншомовні реалії, строкатість стилю викладання, реєстрових характеристик дискурсу, синтаксичного оформлення, відсутність одноманітності відтворення лексичних одиниць, неврахування контексту при виборі лексичного відповідника, дослівний переклад, граматичні, пунктуаційні помилки. Перспективи подальших наукових пошуків вбачаємо у дослідженні впливу нових технологічних умов праці перекладача на якість результату перекладацької діяльності.

Ключові слова: локалізація, корпоративний вебсайт, стратегії адаптації, якість перекладу, некоректні перекладацькі рішення, вільний переклад, рерайтинг.

Постановка проблеми. Європейський Союз є головним торговельним партнером України. Діяльність європейських компаній, які працюють на ринку України, є важливою складовою успіху нашої країни в економічних взаємовідносинах з європейськими країнами та на глобальному ринку. Вебсайти компаній стали обов'язковим маркетинговим інструментом в інформаційному просторі бізнесу. Корпоративні сайти вико-

ристовуються компаніями поряд з іншими комунікативними інструментами (соціальні мережі, корпоративні видання, портали), створюючи розгалужений простір медіаресурсів для інтеракції з різними цільовими групами. Метою комунікації в кросмедіа, що мають властивості друкованої преси, телебачення і радіо в цифровому форматі, є формування та підтримка лояльності клієнтів, бізнес-партнерів та співробітників щодо діяльності та продукції підприємства. Якість представленого контенту впливає на вирішення бізнес-завдань і фінансовий успіх компанії.

Важливим фактором створення іміджу компанії та успішної взаємодії з бізнес-партнерами і споживачами продукції є наявність багатомовних версій корпоративних вебсайтів. Локалізація як процес адаптації веб-сайтів відповідно до лінгвокультурних особливостей та потреб користувача включає залучення технологічних аспектів візуального та функціонального контенту, SEO оптимізацію під пошуковий запит та інтент (інформаційну потребу) користувача, відтворення цільовою мовою текстового наповнення. Адекватний переклад цих інформаційних ресурсів з урахуванням особливостей інтернет-комунікації, яка зазнає динамічного розвитку, є актуальним на сьогоднішньому ринку перекладацьких послуг.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливості перекладу вебсайтів привертають увагу вітчизняних (А. Міщенко, О.О. Туришева, К.М. Скиба, А.В. Чубань, І. Дробіт, І. Дольник, Л. Галій, Н. Блинова, В. Павленко) та зарубіжних дослідників (В.А. Esselink, Ch. Bartolini, A. Rukshan, N. Thompson, D. Murray, P. Pierini, G. Klein, G. Cappelli, S.M. Rike, S. Nauert, C. Lynch, E.S. Slavitz, M. Vialard, T. L. West, S.V. Majhut, A. Pym, A. Tobin, P. Sandrini, A. Schiller, C. Lako, M. Vazquez, M. Hillier, M. Kassawat, S.C. Alkan, Y. Lee).

Українські науковці аналізують компоненти та технологічні складники перекладу в процесі локалізації вебсайтів, перекладацькі трансформації, що забезпечують прагматичну адаптацію контенту, розмежування понять локалізації та перекладу, якість інформаційної складової перекладених вебсайтів, прийоми перекладу контенту вебсайтів.

Наукові розвідки західних фахівців присвячені оцінці якості машинного перекладу вебсайтів, врахуванню мультимедійності та інтерактивності вебсайтів у перекладі, оцінці якості локалізації корпоративних вебсайтів, зміні ролі перекладача в нових технологічних та ринкових умовах, впливу технологій та вимог локалізації на теорію та практику перекладу, вплив SEO на переклад ключових слів вебсайту, вибір ефективних стратегій локалізації вебсайтів у лінгвістичному аспекті.

Критеріями якості перекладу вебсайтів, зауважує П. Піріні в своєму дослідженні, є функціональна еквівалентність, що включає семантичний, прагматичний та культурний компоненти; відповідність нормам мови, узусу, жанрово-стилістичним характеристикам, дотримання цільової маркетингової стратегії; юзабіліті (зручність користування), що реалізується в поданні інформації з урахуванням зручності читання сучасного користувача Інтернету – сканування, скімінг тексту [1]. Серед факторів, що зумовлюють наявність неякісно перекладених вебсайтів, дослідниця визначає недооцінювання клієнтами та перекладачами складності перекладу вебсайтів, що є спеціалізованим дискурсом з мовними та культурними особливостями, економія на якісних оригінальних матеріалах, виконання перекладів непрофесіоналами, використання машинного перекладу через обмежені фінансові ресурси компаній.

І.Д. Муньюс при аналізі якості перекладу вебсайтів виявляє наступні категорії помилок: орфографічні та граматичні; лексичні та семантичні; прагматичні та дискурсивні; випущення або додавання інформації, використання різних варіантів перекладу слова/словосполучення в межах тексту або його частини, що створює труднощі в сприйнятті тексту [2].

С.В. Майхут проводить аналіз перекладу текстів вебсайтів на трьох рівнях: мова/текст, реєстр і жанр з фокусуванням на культурну специфіку. Перекладацькі помилки, на думку дослідниці, присутні на всіх рівнях аналізу і зумовлені не дотриманням вимог до функціональної еквівалентності текстів. Авторка пропонує критерії до визначення якості перекладу тексту вебсайтів: відсутність «явних» помилок; досягнення функціональної еквівалентності; культурна адаптація; легкість сприйняття з урахуванням особливостей Інтернет-комунікації [3].

Врахування вимог до локалізації сайтів у перекладі корпоративних сайтів останнім часом стають предметом зацікавлення вітчизняних дослідників. В цьому сенсі примітним є дослідження Н. Блинової та В. Павленко, присвячене функціональному та лінгвістичному аспектам локалізації корпоративного вебресурсу [4]. Аналіз перекладацьких труднощів, чинники, що їх зумовлюють, та шляхи вирішення проблем мають значну цінність, оскільки автори дослідження брали безпосередню участь у процесі локалізації на його відповідних етапах.

Серед факторів, які безпосередньо впливають на якість перекладу контенту вебсайту, крім браку авторитетних спеціалізованих словників, автори зазначають вимоги замовника до стилю контенту й до перекладу технічних термінів. Відповідно переклад характеризується відсутністю однамітності подачі термінів, наявністю термінологічних синонімів, різних варіантів написання слів, вибором лексичних відповідників з порушенням правил правопису, використанням професіоналізмів і просторіччя. Перекладацькі рішення зумовлені намаганням замовника досягти максимального розуміння контенту цільовою аудиторією з відповідними мовними очікуваннями.

Аналіз наукової літератури доводить, що якість перекладу вебсайтів як важливий чинник іміджу компанії, нечасто стає предметом досліджень теоретиків та практиків перекладу. Крім того, науковці зосереджуються на традиційних для пере-

кладознавства критеріях оцінки якості, не аналізуючи чинники впливу на перекладацькі рішення.

Мета наукової розвідки – визначити та схарактеризувати некоректні перекладацькі рішення при локалізації вебсайтів німецьких міжнародних компаній в україномовних версіях. Матеріалом нашого дослідження виступає текстовий контент вебсайтів німецьких компаній BASF, Henkel, Persil, Boehringer-Ingelheim в їх німецькомовній та україномовній версіях.

Виклад основного матеріалу. Порівняльний аналіз текстового наповнення вебсайтів німецьких міжнародних компаній в німецькомовній та україномовній версіях дозволяє розділити українські сайти на дві групи: сайти з самостійним текстовим наповненням контенту і сайти з перекладеним текстовим наповненням з оригінального вебсайту. Контент вебсторінок другої групи може мати змішаний характер і містити перекладені тексти українською мовою (із збереженням або зміною обсягу інформації); неперекладені тексти німецькою мовою; написані в оригіналі українською мовою.

Більшість текстів, розташованих на корпоративних вебсайтах, спрямовані на маркетингове просування продукту і мають ознаки інформаційно-рекламних, орієнтованих на усередненого реципієнта. Ефективність впливу корпоративних медіа виявляється в результатах економічної діяльності, фінансових успіхах компанії. При локалізації вебсайтів компанії зрозумілим є вибір стратегії доместикації через культурну адаптацію, що не вимагає від реципієнта когнітивних зусиль з опрацювання чужого культурного коду. Завданням перекладача стає зняття мовних та культурних бар'єрів при сприйнятті соціолінгвістичних контекстів. Відомий американський дослідник історії та теорії перекладу Л. Венуті вважає, що основним критерієм при виборі стратегії та прийомів перекладу є легкість сприйняття (the dominance of fluency), зумовлена економічними чинниками успішності перекладів на ринку [5]. Ефект невидимості перекладача в тексті перекладу дозволяє реципієнту сприймати переклад як оригінал.

Намагання перекладачів провести повну адаптацію тексту зі змістовним та формальним спрощенням, враховуючи прагматичні установки, для гарантування реалізації комунікативної мети можуть мати зворотний ефект. Дослідники перекладу застерігають, що при «приспосованні» перекладного тексту для полегшення розуміння смислів оригінального тексту формується хибне уявлення про іншу культуру, відбувається збіднення комунікації [6].

Фактологічна невідповідність перекладу через скорочення інформації про цінності компаній, включаючи екологічну відповідальність, може бути викликана хибним уявленням про очікування цільової аудиторії. У випадку звуження спектру цінностей, представлених компанією, реципієнт може не відчувати інтерес до діяльності і продуктів підприємства. Більшість споживачів в різних країнах вибирають бренди, які розділяють їх моральні стандарти та ідеали (прес-реліз Meaningful Brands від Navas Group (2019 р.)). Намагаючись відтворити в українському перекладі прагматичні властивості тексту, перекладач змінює обсяг інформації, компресує текст за рахунок вилучення інформації, яка може бути незрозумілою або неважливою для пересічного споживача, і додаючи легкі для сприйняття і важливі для сугестивного впливу рекламні слогани. Негативним наслідком такої компресії тексту стає вилучення фактів, які пояснюють і підтверджують цінності компанії.

Kommt Palmkernöl als Basis zum Einsatz, so stellt Henkel im Rahmen seiner Nachhaltigkeits-Strategie sicher, dass dieses Öl bis 2025 zu 100 Prozent aus nachhaltigem Anbau entsprechend dem RSPO-Massenbilanzmodell stammt. Seit 2020 stammt es bereits zu 90 Prozent aus zertifiziertem nachhaltigem Anbau.

Якщо в основі ПАР – пальмова олія, ми гарантуємо, що її виготовлено з дотриманням матеріально-сировинного балансу RSPO до кінця 2020 року.

Це наш крок назустріч чистішому світу навколо.

Якщо в якості основи ПАР використовується пальмова олія, компанія Henkel відповідно до своєї стратегії сталого розвитку гарантує, що до 2025 року частка олії, отриманої в результаті сталого вирощування відповідно до моделі матеріально-сировинного балансу RSPO, зросте до 100 %. З 2020 року 90 % олії вже надходить із сертифікованого сталого вирощування (переклад наш – М.Л.).

В наступному прикладі з українського вебсайту компанії Persil вилучення з тексту перекладу словосполучення *безпечність для навколишнього середовища (Verträglichkeit für ... Umwelt)*, наявного в оригіналі, сигналізує про адаптацію тексту під уявлення перекладача/замовника про цінності локального реципієнта/споживача. Виходячи з цього, можна дійти висновку про відсутність впливу глобального тренду екологічності продукції на критерії вибору українськими споживачами, що протирічить вітчизняним дослідженням [7, 8, с. 22]. Визначення значущості деяких критеріїв продукції та цінностей компаній для української аудиторії на локальних вебсайтах викликає сумніви, оскільки протирічить глобальним і локальним трендам.

Jeder Inhaltsstoff wurde sorgfältig ausgewählt, um die beste Leistung zu bieten und gleichzeitig die *Verträglichkeit für Haut und Umwelt zu tun* zu gewährleisten.

Кожен інгредієнт ретельно добирається для забезпечення найкращих результатів, враховуючи *сумісність із різними типами шкіри*.

Кожен інгредієнт ретельно добирається для забезпечення найкращих результатів, враховуючи *безпечність для шкіри та навколишнього середовища* (переклад наш – М.Л.).

В деяких розділах вебсайтів здійснюється повна адаптація текстового наповнення. В розділі про філософію компанії Persil вилучена інформація щодо принципів екологічної відповідальності бізнесу, основи іміджу компанії в сучасному світі. Якщо для споживача на німецькому сайті компанії Persil важливими критеріями вибору продукції пропонуються бездоганний результат в поєднанні з відповідальністю компанії за здоров'я людини та вплив на навколишнє середовище, включаючи ефективне споживання енергоресурсів та води, то на українському сайті визначальними є спрощення прання та покращення якості життя.

В україномовних версіях вебсайтів переклад поєднується з рейтингом, що відповідає вимогам SEO оптимізації під

запит пошукових систем для просування сайту. Наприклад, на сайті компанії Boehringer Ingelheim частина речення з інформацією про глобальні напрямки роботи компанії замінена на окреме речення, що містить конкретні області використання інноваційних препаратів підприємства для терапії. Відповідна інформація в іншому викладенні знаходиться на німецькомовному сайті в розділі Focusgebiete.

Лінгвокультурна та прагматична адаптація перекладу з метою індукувати у реципієнта відповідну реакцію орієнтована на його стереотипні очікування і вимагає від перекладача розуміння цільового реципієнта. Рішення перекладача в наступному прикладі надати надлишкову інформацію для уточнення поняття *великі промислові комплекси* реалізується в подвійному позначенні німецької реалії – українською та німецькою мовами. В перекладі складові іменника *der BASF-Produktionsverbund*, який має в складі ініціальну аббревіатуру, виносяться в різні частини речення: аббревіатура залишається без змін, а компонент *Produktionsverbund* відтворюється відповідно до контексту «*великі промислові комплекси*». Перекладач залишає в дужках *Verbund* з метою надати додаткову інформацію про реалію німецького бізнес-середовища, що здається зайвим, оскільки метою перекладу німецькомовного сайту є досягнення розуміння україномовного читача.

Das Chemikalien-Segment konzentriert sich darauf, den unterstützen und weiterentwickeln.

Одним з основних напрямів діяльності *BASF BASF-Produktionsverbund* у сегменті хімікатів є підтримка та розвиток *великих промислових комплексів (Verbund)*.

Адекватність перекладу залежить серед іншого від само-рефлексії перекладача як носія мови, фонових знань і культурної специфіки. В наступному перекладі іменник *Waschwasser* зі значенням «пральний розчин» відтворюється як *woda*, у яких розчинено ці речовини. Використання описового перекладу невмотивовано наявністю неперекладної реалії, порушує мовний узус й одноманітність використання лексичних відповідників у тексті. Крім того, цей сегмент тексту на кольоровій плашці, що повинна привернути увагу реципієнта, містить граматичну помилку – неузгодження форми підрядного сполучника з означуваним іменником.

Tenside sind die Hauptbestandteile der Wasch- und Reinigungsmittel. Sie lösen Flecken und Schmutz aus den Kleidungsstücken und sorgen dafür, dass die Verschmutzung zusammen mit dem *Waschwasser* entfernt wird.

Поверхнево-активні речовини – це основні інгредієнти більшості пральних засобів. Вони усувають плями з одягу та забезпечують вимивання бруду разом із *яких розчинено ці речовини*.

Вони розщеплюють плями й бруд і забезпечують видалення *пральним розчином* забруднення з одягу (переклад наш – М.Л.).

В наступному реченні перекладач порушує узус української мови, передаючи дослівно німецьке словосполучення *fortschrittliche Prävention* як *передова профілактика* замість *передові методи профілактики*.

In der Tiergesundheit steht Boehringer Ingelheim für fortschrittliche Prävention. В області ветеринарії Берінгер Інгельхайм виступає за передову профілактику.

Неврахування контексту при виборі лексичного відповідника призводить до перекручування смислу оригіналу в наступному прикладі перекладу. В німецькомовній версії йдеться про міжнародний характер компанії Берінгер Інгельхайм, що підкреслюється включенням представників різних культур та спільнот. Перекладач використовує іменник *товариство* для відтворення німецького *Gesellschaft*, що сигналізує про неважність до оригіналу.

Der Unternehmensverband Boehringer Ingelheim besteht aus vielen unterschiedlichen *Gesellschaften*. Берінгер Інгельхайм є глобальною групою компаній, що охоплює безліч культур і різних *товариств*.

Берінгер Інгельхайм є глобальною групою компаній, що об'єднує представників різних культур і *спільнот* (переклад наш – М.Л.).

Орієнтація на простоту і легкість сприйняття інформації може спричинити ефект «непрофесійності» автора, «неохайності» стилю. Через заміну словом невідповідної стильової приналежності *dieses Segment* на *тут*, додавання двокрапки після дієслова *є*, відсутньої в німецькому оригіналі та неогрунтованої в українському реченні, перекладач намагається уникнути повторів і структурувати інформацію, проте втрачає мовні засоби, на яких ґрунтується стильова приналежність тексту.

Die größten Erfolgsfaktoren für *dieses Segment* sind die Optimierung der Betriebs- und Produktionsprozesse, Skaleneffekte, Integration und Rohstoffverfügbarkeit, verlässliche und günstige Logistik sowie die Verringerung von Komplexität. Основними факторами успіху *тут є*: операційна і технологічна досконалість, «ефекти масштабу», інтеграція, налагоджені поставки сировини, надійна і низьковитратна логістика, а також зменшення складності.

Вирішальне значення для перекладацького рішення має редакційна політика замовника щодо ступеня адаптації контенту вебсайту та вимоги компанії до реалізації локалізації ресурсу. Зовнішніми чинниками впливу на якість перекладацького продукту є особливості комплексного робочого середовища, інтегровані перекладацькі завдання, економія витрат замовником. Тиск бізнесу на перекладацьку діяльність, що виявляється у скороченні витрат та часу на процес перекладу вебсайту, призводить до зниження якості редагування, що є особливо критичним в умовах колаборації перекладачів в масштабних проектах.

Вимоги до підвищення продуктивності з використанням програм автоматизованого перекладу CAT (Computer Assisted Translation) з технологією Translation Memory змушує перекладачів більше зосереджуватися на окремих сегментах, ніж на тексті в цілому [9, 10], що негативно впливає на цілісність текстового наповнення. Необхідність поєднання результатів машинного перекладу і сегментів з перекладацької пам'яті

також створює можливість для виникнення перекладацьких помилок через ускладнення процесу додатковими операціями.

Адекватне оцінювання цільової аудиторії, що спирається на дослідження фахівців, ретельне і ґрунтовне саморедагування перекладачем текстового наповнення вебсайтів, залучення літературного редактора до перевірки тексту перекладу, адекватна міра адаптації, що не порушує міжкультурну комунікацію, – всі ці чинники забезпечать якісний переклад текстового контенту корпоративного вебсайту в межах локалізаційного процесу.

Висновки. Аналіз перекладацьких рішень при відтворенні текстового контенту корпоративних вебсайтів дозволяє дійти певних висновків. Метою перекладу є реалізація комунікативної функції цільового тексту з урахуванням локального лінгвокультурного контексту. Домінантна прагматична настанова тексту зумовлює використання адаптивних стратегій перекладу. Вирішальним чинником вибору перекладацьких рішень є орієнтація на цільову аудиторію, її потреби, соціально-психологічні характеристики, стереотипи очікування. В межах локалізації вебсайтів використовується переклад зі змінами обсягу тексту, вільний переклад, рерайтинг, копірайтинг з повною заміною тексту.

До недоліків перекладу текстового контенту корпоративних вебсайтів відносимо відсутність єдиного підходу до реалізації стратегії адаптації в межах україномовних вебсайтів. Невмотивоване використання описового перекладу, додавання нерелевантної інформації про іншомовні реалії, строкатість стилю викладання, реєстрових характеристик дискурсу, синтаксичного оформлення, відсутність одноманітності відтворення лексичних одиниць, неврахування контексту при виборі лексичного відповідника, дослівний переклад, граматичні, пунктуаційні помилки – представляють набір недоліків, які знижують якість перекладу корпоративних вебсайтів. Перспективи подальших наукових пошуків вбачаємо у дослідженні впливу нових технологічних умов праці перекладача на якість результату перекладацької діяльності.

Література:

- Pierini P. Quality in Web Translation: An Investigation into UK and Italian Tourism Web Sites. *The Journal of Specialised Translation*. 2007. No. 8. Pp. 85–103. URL: https://www.jostrans.org/issue08/art_pierini.pdf (date of access: 20.12.2022).
- Muñoz D. I. Analysing common mistakes in translations of tourist texts (Spanish, English and German). *Onomazein*. 2012. No. 26(2). Pp. 335–349. DOI: <https://doi.org/10.7764/onomazein.26.12>
- Majhut V. S. Did You Try Our Good Smoked Ham? Assessing the Quality of Translation as Cross-Cultural Mediation on Croatian Tourist Board Websites. *ELOPE: English Language Overseas Perspectives and Enquiries*. 2021. No. 18(1). Pp. 151–167. DOI: <https://doi.org/10.4312/elope.18.1.151-167>
- Блинова Н., Павленко В. Локалізація сайту: функціональний та лінгвістичний аспекти. *Communications and Communicative Technologie*. 2022. No. 22, Pp. 15–25. DOI: <https://doi.org/10.15421/292202>
- Lawrence V. *The Translator's Invisibility: A History of Translation*. London: Routledge, 1995. 353 p.
- Демецька В. В. Адаптація як поняття перекладознавства й культурології. *Вісник Сумського державного університету. Серія Філологія*. 2007. № 1. Т. 2. С. 96–102.
- Ілляшенко С. М. Екологічність як чинник конкурентоспроможності продукції. *Актуальні проблеми економіки*. 2012. № 9. С. 143–150.

8. Аналітичний звіт щодо практики екологічного маркування в Україні URL: https://learn.ztu.edu.ua/pluginfile.php/137712/mod_resource/content/2/analysis-eco-labelling-ukr.pdf (дата звернення 20.12.2022).
9. Mellinger C., Shreve G. M. Match evaluation and over-editing in a translation memory environment. *Reembedding translation process research* / ed. by Martín Ricardo Muñoz. Amsterdam / Philadelphia, 2016. Pp. 131–148. DOI: <https://doi.org/10.1075/btl.128.07mel>
10. O'Brien Sh., Owen C. Moving Towards Personalising Translation Technology. *Moving Boundaries in Translation Studies* / ed. by Helle V. Dam, Matilde Nisbeth Brøgger, Karen Korning Zethsen. London, 2019. Pp. 81–97. DOI: <https://doi.org/10.4324/9781315121871>

Litvinova M. Corporate websites localization: translation decisions

Summary. The article is devoted to the analysis of incorrect translation decisions when localizing the websites of German international companies in Ukrainian versions. Translation of websites, taking into account functional, linguistic and cultural aspects, is considered as a part of the global adaptation of presentation and advertising materials of companies in the Internet. The material of the research is the content of the websites of German companies BASF, Henkel, Persil, Boehringer-Ingelheim in their German and Ukrainian versions. The article explores the implementation of the communicative function of the target text taking into account the local linguistic and cultural context.

Adaptive translation strategies are conditioned by the dominant pragmatic orientation of the texts, which

require, when choosing translation decisions, to focus on the expectations of the target audience. The requirements for the localization of websites determine the ways of reproduction of the text content: translation, free translation, rewriting, and copywriting. In the course of the study, it was determined that the inconsistency of the implementation of the adaptation strategy, when translating the text content of corporate websites into Ukrainian, creates conditions for the violation of intercultural communication. Meaningful transformations of texts can narrow the circle of target recipients. The ideas about the value orientations and needs of consumers, on which the translator relies in his/her activity, must correspond to its current state and be motivated by modern research of Ukrainian market analysts.

The quality of the translation of the text content of corporate websites is reduced by the unmotivated use of descriptive translation, the addition of irrelevant information on foreign language realities, the diversity of presentation style, register characteristics of discourse, syntactic design, the lack of uniformity in the reproduction of lexical units, disregarding the context when choosing a lexical counterpart, literal translation, grammatical and punctuation mistakes. Prospects for further scientific research can be realized in the study of the impact of new technological conditions of the translator's work on the quality of the result of translation activity.

Key words: localization, corporate website, adaptation strategies, quality of translation, incorrect translation decisions, free translation, rewriting.

*Маторіна Н. М.,
кандидат філологічних наук, доцент,
докторант кафедри полоністики і перекладу
факультету філології та журналістики
Волинського національного університету імені Лесі Українки*

КАЛЕНДАРНО-НАРАТИВНА «ПРОТОБІОГРАФІЯ»¹ УКРАЇНСЬКОМОВНИХ ПЕРЕКЛАДІВ ХУДОЖНІХ ТВОРІВ БРУНО ШУЛЬЦА

Анотація. Про переклади художніх творів польськокомовного письменника галицького літературного пограниччя першої половини ХХ ст. Бруно Шульца українською мовою писали й пишуть чимало науковців. На жаль, з одного боку, наукові напрацювання іноді містять окремі помилки, неточності, прогалини, білі плями; з іншого – сучасна шульціана безперервно поповнюється новими й новими розвідками, зокрема й перекладацького спрямування; увесь цей науковий доробок потребує певної систематизації й узагальнення, окремих доповнень і правок. У статті представлено матеріали, які містять найповнішу оновлену, систематизовану й узагальнену інформацію календарно-нарративного спрямування щодо українськомовних перекладів художніх творів Бруно Шульца. Специфіка об'єкта дослідження, мета статті зумовили застосування таких методів: описового; аналізу та індуктивного узагальнення отриманих фактів; кількісного, компонентного й контекстуально-інтерпретаційного аналізу; елементів рецептивного аналізу тощо. Джерельною базою наукової розвідки послуговували збірки шульцівських оповідань «Цинамонові крамниці» (15 оповідань) і «Санаторій під Клепсидрою» (13 новел), 4 т. зв. «позазбіркових» оповідань і нещодавно віднайдена новела «Ундуля». Уперше презентовано всіх перекладачів шульцівської художньої прози з польської мови на українську, як-от: Ю. Андрухович, А. Бондар, С. Бреславська, О. Бунда, Т. Возняк, Л. Герасимчук, І. Гнатюк, Т. Думан, В. Меньок, А. Павлишин, Л. Скоп, Б. Струмінський, А. Шкраб'юк, М. Яковина. Кожен із них є фахівцем з польської мови, професійним перекладачем, оригінальним мислителем із власним прочитанням Бруно Шульца. Авторка, сюжетно схарактеризувавши особливості перекладів різних фахівців, акцентує: українською мовою можна досить колоритно передати галицько-українсько-єврейсько-польську атмосферу, у якій жив і творив знаний митець. Зважаючи на висловлювання І. Малковича про те, що «у багатьох країнах починається Бруношульцманія тоді, коли з'являється гарний переклад», дослідниця висновковує, що календарно-нарративне студіювання «протобіографії» українськомовних перекладів шульцівської прози є актуальним і вкрай доцільним, своєчасним і необхідним у сучасному українському перекладацькому, літературознавчому й літературному дискурсах

і для всієї шульцівської спільноти, і для майбутніх перекладачів творів Бруно Шульца, і для пересічного українського читача, і для самого митця – через повернення його завдяки й українськомовним перекладам – до особливої провінції, чи то Республіки мрій.

Ключові слова: галицьке літературне пограниччя, художній переклад, українськомовний переклад, Бруно Шульц, перекладач, календарно-нарративний портрет перекладів письменника.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Художній переклад як оригінальний вид словесної творчості є однією з найважливіших форм міжкультурних взаємозв'язків, одним із найвагоміших виявів міжлітературної взаємодії; це відтворення засобами рідної (у нашому випадку української) мови особливостей іноземного (польського) літературного тексту в нерозривній єдності його змісту й форми. Передача тексту літературного твору іншою мовою сприяє здійсненню як інтернаціоналізації надбань літератур усіх народів світу, так і збагаченню кожної національної культури, забарвлюючи її думками та образами великих письменників усіх часів і народів. Перекладачі є посередниками між народами, які спілкуються в різноманітніших сферах життя, а перекладені твори стають важливим стимулом розвитку багатьох національних мов, літератур, культур тощо.

2022 рік, який Сенат Республіки Польща в царині культурного спадку оголосив роком Бруно Шульца, можна, без жодних сумнівів, вважати роком знаного митця, оскільки це рік двох ювілейних шульцівських дат: 130-а річниця з дня народження Бруно Шульца (12 липня 1892 рік) і 80-і роковини з дня його загибелі (19 листопада 1942 рік). А зважаючи на знахідку оповідання Бруно Шульца «Ундуля», навіть трьох – «приєдналося» 100-річчя від початку літературної діяльності письменника: Леся Хомич, дослідниця з історичного грона професора Леоніда Тимошенка Дрогобицького національного педагогічного університету імені Івана Франка, у газеті бориславських нафтових урядників «Swit» за 15 січня 1922 р. знайшла під іменем (= псевдонімом – ?) Марселія Верона оповідання

¹ Під «протобіографією» перекладів творів Бруно Шульца в даному контексті розуміємо повний список українських перекладачів і хронологічний календар (іноді зі стислими елементами рецепції) перекладів художніх творів письменника з польської мови на українську (як окремих оповідань, так і повних збірок творів митця).

«Ундуля» [1, online]². Дослідники вважають, що оповідання «за всіма образними та стилістичними ознаками належить перу Бруно Шульца»³ [там само].

Нині багатогранну творчість яскравого представника галицького літературного пограниччя Бруно Шульца знають в усьому світі, вона має високе поцінування визначних майстрів художнього слова. Україна наразі все ще перебуває на початковому етапі. Усесвітньо відомий митець тільки-но починає повертатися на Батьківщину, зокрема й через відсутність упродовж тривалого часу українськомовних перекладів шульцівських оповідань чи їхню недоступність широким верствам українського читача. Дуже слушним із цього приводу видається вислів Івана Малковича, українського поета й видавця, власника й директора видавництва «А-ба-ба-га-ла-ма-га», Лауреата Національної премії України імені Тараса Шевченка, про те, що «у багатьох країнах починається Бруношульцоманія тоді, коли з'являється гарний переклад» [цит. за: 2, online]. Отже, систематизована й узагальнена хронологічно-нарративна презентація перекладених українською мовою оповідань Бруно Шульца є актуальною і вкрай потрібною в сучасному українськомовному перекладацькому, літературознавчому й літературному дискурсах і для шульцознавців, і для майбутніх перекладачів художніх творів Бруно Шульца (а таких охочих фахівців, упевнені, буде ще немало), і для шанувальників творчості митця, і для пересічних українських читачів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з даної теми, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячено статтю. Про переклади художніх творів Бруно Шульца українською мовою писали й пишуть чимало науковців, як-от: Г. Чопік [див. в. 3], М. Габлевич [4], Т. Возняк [5], В. Меньок [6], Н. Гузевата [7], А. Павлишин [див. в. 8]⁴ та ін. Бібліографічні характеристики окреслених і подібних публікацій трапляються в бібліографічних покажчиках [10], у мережі Інтернет, зокрема на сторінках порталу Schulz / forum [11]⁵ тощо. На жаль, з одного боку, наукові напрацювання шульцологів і шанувальників життєвого й творчого шляху Бруно Шульца іноді містять окремі помилки, неточності, прогалини, білі плями тощо. Між іншим, упорядники Schulz / forum через це навіть закликають усіх охочих і небайдужих до колективного «впорядкування шульцівського поля» [12, online]; з іншого – сучасна шульціана безперервно поповнюється новими й новими напрацюваннями, зокрема й перекладацького спрямування: усі вони потребують певної систематизації й узагальнення. Отже, **актуальність дослідження** полягає насамперед у розширенні й систематизації шульцівсько-укра-

їнського перекладацького дискурсу: упевнені, що на часі його відновлення й повернення сьогоденню.

Метою наукової розвідки є календарно-нарративна (хронологічно-нарративна) презентація перекладачів та їх перекладів художніх творів Бруно Шульца з польської мови на українську. Досягнення мети передбачає розв'язання таких завдань: 1) укласти повний хронологічний перелік польсько-українських [виділено нами – Н. М.] перекладів художніх творів Бруно Шульца (бібліографічного спрямування): як окремих шульцівських оповідань (зокрема й у ЗМП), так і повних збірок⁶; 2) упорядкувати повний список перекладачів художніх творів Бруно Шульца українською мовою зі стислою нарративною характеристикою життя й творчості фахівців; 3) з'ясувати основні особливості українських перекладів шульцівських творів зазначених тлумачів.

Специфіка об'єкта дослідження, мета статті зумовили застосування таких методів: описового; аналізу та індуктивного узагальнення отриманих фактів; кількісного, компонентного й контекстуально-інтерпретаційного аналізу; елементів рецептивного аналізу, заснованого на суб'єктивних враженнях від сприйняття шульцівських творів тощо, що загалом уможливило досягнення мети і завдань пропонованої наукової розвідки.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Джерельною базою дослідження є художні твори Бруно Шульца, уперше надруковані мовою оригіналу – польською: 1) збірка «*Sklepy cynamonowe*» (1934 р.) – 15 оповідань [13]; 2) збірка «*Sanatorium Pod Klepsydrą*» (1937 р.) – 13 оповідань [14]; 3) т. зв. «розпорощені», чи «позазбіркові», шульцівські оповідання, неопубліковані в першодруках цих збірок, – 4 оповідання: «*Jesień*» (1936) [15], «*Republika marzeń*» (1936) [16], «*Kometa*» (1938) [17], «*Ojczyzna*» (1938) [18]; 4) нещодавно знайдене оповідання «*Undula*» (1922) [19].

Джерельною базою наукової розвідки в українській її частині є: 1) збірка «*Цинамонові крамниці*» – 15 оповідань [20, с. 5–115]⁷; 2) збірка «*Санаторій під Клепсидрою*» – 13 оповідань [там само, с. 116–331]; 3) «розпорощені» шульцівські оповідання «*Поза збірками*» – 4 оповідання [там само, с. 332–376]; 4) оповідання «*Ундуля*» [1].

Отже, творча спадщина Бруно Шульца як яскравого представника галицького літературного пограниччя першої половини ХХ ст. в українських перекладах сучасних фахівців є неодмінним чинником спілкування між представниками різного лінгвокультурного простору, зближення народів, взаємозбагачення різних культур.

Українською мовою художні твори Бруно Шульца перекладали Юрій Андрухович, Андрій Бондар, Світлана Бреславська, Ольга Бунда, Тарас Возняк (зокрема під псевдонімом Тарас Матіїв), Лесь Герасимчук, Іван Гнатюк, Тетяна Думан, Віра Меньок, Андрій Павлишин (зокрема під псевдонімом Андрюс Вишняускас), Лев Скоп, Богдан Струмінський, Андрій Шкраб'юк, Микола Яковина. Кожен із них на висо-

² Weron Marceli. Undula. *Świt. Organ urzędników naftowych w Boryslawiu*. 1922. Nr. 25–26 (15 stycznia), s. 2–5. [Opracował Piotr Sitkiewicz]. Українською мовою оповідання переклала С. Бреславська [1].

³ Заради об'єктивності треба відмітити, що твердження про належність оповідання «Ундуля» перу Бруно Шульца в сучасному шульцезнавстві ще не набуло статусу загальноприйнятого.

⁴ «*Słownik schulzowski*» [9] укладений найвидатнішими шульцологами Польщі початку ХХ ст., як-от: Владзімеж Болешкий, Єжи Язембський, Станіслав Росек, Єжи Фіцовський, Малгожата Кітовська-Лисяк, Марек Подстольський, Станіслав Данешкий, Дорота Бухвальд та ін. Перекладений українською мовою Андрієм Павлишином. Опублікований у ювілейний – 2022 – шульцівський рік. Видання містить найновіший і найповніший перелік українських перекладів творів Бруно Шульца, який підготував А. Павлишин [8, с. 461–466], але на сьогодні й ці дані певною мірою «застаріли»: шульціана поповнюється безперервно новими напрацюваннями. А це ще раз підтверджує актуальність окресленої наукової розвідки.

⁵ Портал Schulz / forum, урочисте відкриття якого відбулося 17 листопада 2017 року, – це інформаційна база з «Календаря життя, творчості та рецепції Бруно Шульца» (хронологічні межі → 1922–2022) для поточної та майбутньої документальної та дослідницької діяльності.

⁶ Зважаючи на певні обмеження обсягу наукової розвідки, покликання на українські переклади творів Бруно Шульца, розміщені в засобах масової інформації, зазначаємо в посторінкових виносках, інші джерела розміщені у списку використаної літератури наприкінці статті.

⁷ За основу для покликань на українськомовні шульцівські переклади беремо зібрання всіх прозових художніх творів Бруно Шульца в перекладі Юрія Андруховича (крім оповідання «Ундуля») [20].

кому рівні володіє польською мовою, є професійним перекладачем, оригінальним мислителем із власним прочитанням Бруно Шульца. Між іншим, шульцознавці впевнені, що українською мовою можна досить колоритно передати галицько-українсько-єврейсько-польську атмосферу, у якій жив і творив знаний митець.

Першим перекладачем з польської мови на українську опублікованих творів Бруно Шульца⁸ був Богдан Струмінський (1930–1998) – український, польський та американський лінгвіст, перекладач, педагог, доктор філології; знаний дослідник ранніх сучасних українських текстів. Щоправда, дослідник переклав лише окремі фрагменти з новели «Весна», а переклад було представлено в 1985 р. на сторінках українського товариства закордонних студій «Сучасність» у Мюнхені⁹.

У 1988 р. в «Комсомольському прапорі» – органі Івано-Франківського комітету ЛКСМ України – був надрукований переклад Миколи Яковини¹⁰ шульцівського оповідання «Друга осінь»¹¹. У 1992 р. це оповідання було опубліковано в часописі «Сучасність» разом з двома іншими перекладами митця – новелами «Птахи» і «Санаторій “Під Клепсидрою”»¹². Оповідання «Санаторій “Під Клепсидрою”» цього ж 1992 р. було презентовано читачам у Незалежному культурологічному часописі «І»¹³. У 1995 р. оповідання «Птахи» вийшло друком на сторінках альманаху «Єгупець»¹⁴. Цього ж – 1995 року – у часописі «І» були представлені переклади Миколи Яковини шульцівських новел

⁸ Відомі твердження багатьох шульцознавців про перший українськомовний переклад шульцівських оповідань Івана Гнатюка чи Миколи Яковини, як-от: «Він [Микола Яковина – Н. М.] першим в Україні опублікував прозу Бруно Шульца у власному перекладі» [21, с. 17]; «Микола Яковині вдалося 26 листопада 1988 року першим на всій території імперії опублікувати свій переклад оповідання «Друга осінь» у Івано-Франківській газеті «Комсомольській прапор»... яка випустила спеціальне строчене число – альманах „Літературне Прикарпаття” [5, с. 36]. Так, ідеться про перші опубліковані на території України шульцівські оповідання українською мовою, а не про взагалі перший переклад українською мовою Богдана Струмінського, опублікований на той час у мюнхенській «Сучасності».

⁹ Шульц Б. Весна (фрагменти) / переклад з польської Богдан Струмінський. *Сучасність: література, мистецтво, суспільне життя*. [Мюнхен]. 1985. Листопад. Число 11 (295). С. 8–14.

Місячник літератури, мистецтва, суспільного життя «Сучасність» видавався з 1961 р. до 1992 р. українськими емігрантами у Мюнхені; пізніше – у Києві.

¹⁰ Про білі плями «протобіографії» українськомовних перекладів Бруно Шульца: на сторінках біографічного покажчика творів Бруно Шульца і про Бруно Шульца (хронологічні межі → 1989 – 2018) оприлюднено інформацію лише про переклад Миколи Яковини 1992 р. оповідань «Птахи», «Друга осінь» і «Санаторій під Клепсидрою» [10, с. 24].

¹¹ Шульц Б. Друга осінь / переклад з польської Микола Яковина. *Комсомольський прапор*. [Івано-Франківськ]. 26 листопада 1988 р. № 141–144.

¹² Шульц Б. Птахи. Друга осінь. Санаторій «Під Клепсидрою» / переклад з польської Микола Яковина. *Сучасність: література, мистецтво, суспільне життя*. [Київ]. 1992. № 10 (378). С. 23–41.

¹³ Шульц Б. Санаторій «Під Клепсидрою» / переклад з польської Микола Яковина. *Незалежний культурологічний часопис “І”*. 1992. Ч. 5 [самвидав]. С. 68–81.

Ідею створення Незалежного культурологічного часопису «І» Тарас Возняк генерував у 1987 р.; у 1989 р. вийшов друком перший номер журналу «І», незмінним редактором та видавцем якого дотепер є Тарас Возняк. Незалежний культурологічний журнал «І» має як паперову, так і електронну версію і давно трансформувався у впливову громадську організацію й т. зв. аналітичний центр. Основні проблеми, які порушує громадська організація «Журнал “І”», – це проблеми громадянського суспільства, прав людини, міжетнічних стосунків, транскордонної співпраці, мультикультуралізму, європейської інтеграції, регіоналізму, глобалізації та антиглобалізаційних рухів, екуменічного діалогу, політичних змін у регіоні тощо. На базі громадянської позиції «Журналу “І”» Тарас Возняк організовує та проводить численні міжнародні, загальноукраїнські й місцеві конференції, зустрічі, круглі столи, дискусії та інші заходи.

¹⁴ Шульц Б. Птахи / переклад з польської Микола Яковина. *Єгупець*. [Київ]. 1995. № 1. С. 57–59.

Часопис «Єгупець» – художньо-публіцистичне видання Асоціації юдаїки України, де друкують художні твори, наукові й публіцистичні статті на історичні та культурні теми: публіцистичні статті про побут і культурне життя євреїв (переважно українських), українсько-єврейського та єврейсько-християнського діалогу, матеріали про єврейське мистецтво; переклади статей, художніх творів і мемуарів з івриту, ідишу, польської, англійської, французької та інших мов.

«Вулиця Крокодилів» і «Друга осінь»¹⁵, а в 1997 р. – оповідання «Птахи»¹⁶.

Микола Миколайович Яковина – живописець, графік, архітектор; український політик, громадський діяч¹⁷; перекладач, автор перекладів з польської мови на українську творів Бруно Шульца, Вітольда Гомбровича та ін. Народився 1957-го року в Карагоді, у родині репресованих галичан. Здобув мистецьку освіту в Києві й Львові. Виставкову діяльність розпочав у 1980 р. Працює в живописі та графіці, робить вітражі й архітектурні проекти. Дослідники відзначають багатогранність непересічного таланту М. Яковини: «... пензель і граверна голка, мистецтвознавство й архітектура, вірші для душі та професійні художні переклади...» [цит. за: 22, с. 56]; «Микола Яковина своєю діяльністю і творчістю ламає всі стереотипи щодо уявлень про звичного митця, і багато в чому близький до особистості ренесансного типу» [цит. за: 22, с. 61].

Як і Бруно Шульца, духовний світ Миколи Яковини формувався у тій же казковій Галичині (він з діда-прадіда є абсолютним галичанином). Яковина дуже добре обізнаний із суголосними Бруно Шульцові традиціями: і українською, і польською, і австрійською / німецькою, і єврейською. У митців можна помітити багато спільного: тепле плекання свого, галицького; інтелект, начитаність, ерудованість; м’якість, схильність до споглядальності, певна замкненість у собі; непересічний образотворчий талант → хист, уміння, уподобання в мистецтві – цілий світ, що потребує від пошановувачів їхніх мистецьких творів спокійного і вдумливого відтворення та певного часу; педагогічна діяльність як у Бруно Шульца, так і громадсько-політична в Миколи Яковини обмежували сили й час для занять мистецтвом тощо. Через ці й інші обставини переклади Миколи Яковини, на нашу думку, можна вважати найбільше наближеними до оригінальних творів Бруно Шульца, так би мовити, по-справжньому шульцівськими. Про переклади Миколи Яковини Тарас Возняк у 2012 р. зазначав: «Як на мене, то на сьогодні кращих перекладів, ніж ті, які зробив Микола Яковина, українською мовою немає. Можливо далася взнаки його природна м’якість. Можливо знайомство з контекстом – мав відчуття самої тканини тексту. Чи тому, що був знайомий з осколками розбитого на друзки під час Другої світової війни світу Шульца. Товаришував з ... колоритними людьми галицького світу 70-х...» [5, с. 35].

Відомий перекладач творів Бруно Шульца – Тарас Возняк: у 1995 р. в часописі «Єгупець» оприлюднено оповідання «Ніч великого сезону» в його перекладі¹⁸; у 1997 р. на сторінках часопису «І» – новели «Віхола»¹⁹ (під псевдонімом Тарас Матіїв) і «Ніч великого сезону»²⁰.

¹⁵ Шульц Б. Вулиця Крокодилів. Друга осінь / переклад з польської Микола Яковина. *Незалежний культурологічний часопис “І”*. 1995. Ч. 1 (6). С. 81–90.

¹⁶ Шульц Б. Птахи / переклад з польської Микола Яковина. *Незалежний культурологічний часопис “І”*. 1997. Число 11. С. 161–164.

¹⁷ М. М. Яковина – колишній голова Івано-Франківської обласної ради: «Молодий художник і перекладач прози Бруно Шульца був тоді, як мовилося, «всесоюзною сенсацією» – у 33 роки очолював обласну раду, ставши першим не комуністичним головою області в комуністичній імперії» [22, с. 56].

¹⁸ Шульц Б. Ніч великого сезону / переклад з польської Тарас Возняк. *Єгупець*. [Київ]. 1995. № 1. С. 59–66.

¹⁹ Шульц Б. Віхола / переклад з польської Тарас Матіїв [Тарас Возняк]. *Незалежний культурологічний часопис “І”*. [Київ]. 1997. Число 9. С. 172–174.

²⁰ Шульц Б. Ніч великого сезону / переклад з польської Тарас Возняк. *Незалежний культурологічний часопис “І”*. [Київ]. 1997. Число 11. С. 161–174.

Тарас Степанович Возняк – український культуролог, політолог, філософ, публіцист, перекладач; головний редактор і засновник Незалежного культурологічного часопису «Ї»; генеральний директор Львівської національної галереї мистецтв імені Б. Возницького; Лауреат премії імені Василя Стуса (2021). У 2012 виходить друком книга Тараса Возняка «Бруно Шульц. Повернення» [5], у якій уміщено життєпис Бруно Шульца; періодизацію українського шульцезнавства; інтерв'ю Тараса Возняка як перекладача, записане Ізою Хруслінською, літераторкою, яка досліджує українсько-польські та українсько-єврейські взаємозв'язки; стаття-протест Т. Возняка проти вивезення Шульцових фресок із дрогобицької вілли Ландау; ідеться й про українські переклади художніх творів Бруно Шульца, і, основне, – маємо нагоду ознайомитися з 10-ма оповіданнями Бруно Шульца в перекладах Тараса Возняка: 4 оповідання із циклу «Цинамонові крамниці» – «Пан Кароль», «Цинамонові крамниці», «Віхола» і «Ніч Великого Сезону»; 2 новели із циклу «Санаторій під Клепсидрою» – «Липнева ніч» і «Самотність» (ці оповідання перекладені ще в 1983 р.), а також «розпорошені» оповідання Бруно Шульца – «Осінь», «Комета», «Вітчизна» і «Республіка мрій» (перекладені в 2012 р.) [5, с. 111–210]. Отже, читач ознайомився з перекладами Т. Возняка лише в 1995 р.: двома оповіданнями в часописі, з іншими перекладами в 2012 р. завдяки новій книзі автора (друге видання книги вийшло друком у 2017 р. у львівському видавництві «Літопис» [23]).

Тарас Возняк поставив за мету перекласти оповідання Бруно Шульца якнайточніше до мови оригіналу, бути, так би мовити, звукописно до неї близьким: ідеться, зокрема, про галицький діалект, його колорит. Через це в перекладених оповіданнях трапляється багато слів з притаманними польській мові збігами приголосних, а також окремих неточностей (пол. *blad, rytownictwo, uogólnione* перекладено як *друкарський блуд, естамп, озультний* замість *помилка, гравюра, узаальнений* та ін.) тощо. Через таку насиченість полонізмами місцями читати Шульца в перекладі Тараса Возняка досить складно. Але таким Шульц постає в уявленні перекладача, і знайомство з возняківським Шульцом – це, без сумнівів, ще одна приємна оригінальна подорож у казковий світ шульцівської прози в українсько-галицькій версії.

Івана Гнатюка (1929–2005), українського поета, прозаїка, перекладача, лауреата Національної премії України імені Т.Г. Шевченка, на жаль, у багатьох наукових розвідках шульцівського спрямування помилково називають першим перекладачем оповідань Бруно Шульца. Фактична неточність виникла, звичайно, не на порожньому місці. У статті про життєвий і творчий шлях І. Гнатюка Микола Петренко зазначає: «Тепер знову про 1972 рік – рік нової хвилі репресій, арештів, цензурних утисків. З'явилися і догідливі статейки, де Гнатюкова творчість розглядалася прискіпливо, із доносними натяками. Гнатюкові поталанило уникнути рецидивної відсидки – але шлях до друкування було перекрито на кілька довгих років. Та так, що його не тільки не друкували, а й навіть згадувати його прізвище не рекомендувалося. Не вдалася і його спроба з перекладами – а він тоді взявся за адаптацію до українського читача повістей свого майже земляка – дрогобичанина Бруно Шульца. І переклади були просто майстерними...» [24]. Наразі, за твердженням інших дослідників творчості І. Ф. Гнатюка, не маємо повного уявлення, що з його перекладів коли було зроблене і чи опубліковано своєчасно [25, с. 64].

Отже, перший відомий переклад І. Гнатюка шульцівської прози, датований 1989 р., було надруковано в часописі «Жовтень» – щомісячному літературно-мистецькому і громадсько-політичному виданні Національної спілки письменників України, який видавали у Львові (1940–1989) [26]. Ідеться про переклад циклу оповідань «Цинамонові крамниці» (повна збірка – усі 15 новел)²¹, а також коментар про життєвий і творчий шлях Бруно Шульца²², з яким Іван Гнатюк був майже земляком, бо народився в с. Дзвиняча Кременецького повіту Волинського воєводства (нині Тернопільського району Тернопільської області), а потім тривалий час перебував у Бориславі Дрогобицького району Львівської області.

Перекладам І. Гнатюка притаманна надзвичайна точність, ретельність у доборі можливих варіантів, у відтворенні формальних ознак оригіналу – і надзвичайна позірна легкість, природність, невимушеність звучання [25, с. 65]. Перекладаючи, І. Гнатюк зберіг їх при максимальному наближенні до оригінального формулювання думки. І треба не забувати, що все це відбувалося за часи суворої цензури: «... сьогодні можна мати різні претензії щодо стилістики видань советського періоду, оскільки версії перекладача [Івана Гнатюка – Н. М.] жорстко редагували» [5, с. 24]. Попри цю непросту ситуацію дивний автор Бруно Шульц був перекладений Іваном Гнатюком українською і опублікований в Україні, що стало своєрідним «поверненням старої Галичини. Галичини інакшої, не советської, з усіма її національними та конфесійними складовими, з усіма забутими іменами та подіями. А, отже, мало відношення і до Національного відродження» [там само, с. 25].

У 1993 р. у журналі «Перевал»²³ опубліковано новелу «Манекени» в перекладі Світлани Бреславської (нар. 1969) – української письменниці, поетеси, новелістки, літературознавиці, перекладачки з польської; Президентки Івано-Франківської організації Національної спілки письменників України (переклад датований 1988 р.), а 24 листопада 2022 р. передруковано в часописі «Посестри»²⁴.

Одним із відкривачів художньої творчості Бруно Шульца для української читацької аудиторії майже в повному обсязі вважають Андрія Шкраб'юка (нар. 1969) – історика, есеїста, перекладача, редактора богословської, філософської та художньої літератури; автора публікацій з християнської тематики в українській та зарубіжній періодиці; студіював теологію в Любліні та історію у Львові. «Повний переклад українською мовою творів Бруно Шульца виконав Андрій Шкраб'юк», – зазначено в анотації до дійсно першої повної збірки оповідань Бруно Шульца українською (крім «розпорошених») у львівському видавництві «Просвіта» (1995 р.) [27].

У 2004 р. надруковано ще одну повну збірку українських перекладів художніх творів Бруно Шульца під «патронатом»

²¹ Шульц Б. Цинамонові крамниці / переклад з польської Іван Гнатюк. *Жовтень*. [Львів]. 1989. № 2 (532). С. 37–67.

²² Гнатюк І. Післяслово: [про біографію і творчість Бруно Шульца]. *Жовтень*. [Львів]. 1989. № 2 (532). С. 68–69.

²³ Всеукраїнський літературно-художній і громадсько-політичний часопис «Перевал» заснований у 1991 р. Івано-Франківською обласною радою та НСПУ. У 2019 р. вийшов сотий випуск. Метою журналу є популяризація українськомовних творів письменників Прикарпаття; знайомство з новими авторами та їх популяризація. Видання нараховує 15 рубрик, серед яких «Проза», «Поетика», «Постаті», «Письменницькі медитації», «Дебют у Перевалі», «Гордість нації», «Слово про слово» тощо.

²⁴ Шульц Б. Манекени / переклад з польської Світлана Бреславська. *Посестри*. *Українська і польська література*. Часопис № 35. 24.11.2022. URL: <https://posestry.eu/zurnal/no-35/statya/manekeni-zi-zbirki-opovidan-cinamonomi-krammici>

А. Шкраб'юка, разом і з «розпорошеними» шульцівськими оповіданнями. Збірка містить переклади А. Шкраб'юка: 5 творів із 15 – переклади новел зі збірки «Цинамонові крамниці» → «Серпень», «Навіженство», «Німрод», «Пан» і «Таргани»; 9 із 13 – зі збірки «Санаторій під Клепсидрою» → «Книга», «Геніяльна епоха», «Весна», «Мертвий сезон», «Санаторій під Клепсидрою», «Додо», «Едзьо», «Пенсіонер», «Остання батькова втеча»; такі твори перекладені іншими перекладачами: «Манекени», «Трактат про манекени, або друга Книга роду», «Трактат про манекени. Продовження», «Трактат про манекени. Закінчення» в перекладі Миколи Гнатюка; «Пан Кароль», «Цинамонові крамниці», «Віхола», «Ніч Великого Сезону», «Липнева ніч», «Самотність» у перекладі Тараса Возняка і «Птахи», «Вулиця крокодилів», «Мій батько вступає в пожежну команду», «Друга осінь» у тлумаченні Миколи Яковини [3].

Книга також містить наукові напрацювання перекладацького спрямування Г. Чопика «Бруно Шульц: Українське різночитання» й передмову Тараса Возняка, а також переклади оповідання «Санаторій Під Клепсидрою» Андрія Павлишина (під псевдонімом Андрюс Вишняускас) і самого Андрія Шкраб'юка разом з оригіналом польською мовою «Sanatorium Pod Klepsydrą» Бруно Шульца. Книгу недарма називають своєрідною перекладацькою лабораторією: її уклали п'ятеро перекладачів: А. Шкраб'юк, М. Яковина, І. Гнатюк, Т. Возняк і А. Павлишин, які прагнули досконалого оригіналу, усі тексти вже було (за поодиноким винятком) надруковано або в періодиці, або в книжковому виданні (1995 року видання перекладів Андрія Шкраб'юка), проте, за висловлюванням Г. Чопика, зібрані під однією обкладинкою різні тлумачення покликані вибудувати цілісну й оригінальну картину творчості єврея-дрогибичанина, що писав по-польськи. Дослідник відзначає, що «найцікавішим є експеримент із оповіданням «Sanatorium pod Klepsydrą»: представлено оригінал тексту й три переклади – Миколи Яковини, Андрюса Вишняускаса й Андрія Шкраб'юка. Тож читач має змогу подивитися на текст одразу з кількох перспектив, посмакувати окремі деталі» [див.: там само].

Переклади самого ж А. Шкраб'юка – це бажання максимально наблизитися в українському варіанті до Галичини того часу. Через це в шульцівських оповіданнях у шкраб'юківському виконанні забагато діалектизмів, навіть створених самим перекладачем і, на жаль, не зрозумілих звичайному читачеві чи то навіть із самої Галичини, чи то з інших куточків України, як-от: *алькир, вусла, гальовий стрій, зільник, кайстровий, копял, котара, крамівник, ладунок, постав, почварка* та ін. Перекладачеві довелося укласти тлумачний «Словник незвичайних слів» і розмістити його замість післямови у збірці. Не всі літературознавці схвально сприйняли переклад Андрія Шкраб'юка, зокрема негативно оцінила його Оксана Забужко: «Цей переклад – зразок частоті хвороби недосвідчених тлумачів із споріднених мов: «впадання в річ» оригіналу й механічне калькування його синтаксичних та морфологічних конструкцій» [28, с. 104].

У 2002 р. у межах проєкту «Бруно Шульц і мультикультурна традиція Галичини» (Львів) опубліковано оповідання «Санаторій під Клепсидрою» в перекладі Андрія Павлишина (нар. 1964) – знаного українського журналіста, громадського діяча, історика та перекладача інтелектуальної літератури

з польської українською мовою; дослідника польсько-українських взаємозв'язків, зокрема творчості Бруно Шульца [29]. Передруковано оповідання в 2022 р. на сторінках часопису «Посестри. Українська і польська література»²⁵. У цьому ж часописі 17 листопада 2022 р. передруковано й оповідання «Друга осінь» у перекладі Юрія Андруховича²⁶.

У 2008 р. опубліковано колективний переклад Андрія Павлишина, Андрія Бондаря – поета, публіциста, перекладача з польської та англійської мов²⁷ і Віри Меньок – теоретикіні літератури, полоністки, шульцознавиці, перекладачки; керівниці Полоністичного науково-інформаційного центру Дрогобицького університету, ініціаторки й директорки Міжнародного Фестивалю Бруно Шульца у Дрогобичі (2004–2022) – уривку з шульцівського оповідання «Весна»²⁸.

У 2012 р. перший повний переклад прозових художніх творів Бруно Шульца на українську мову здійснив один із найзнаковіших сучасних письменників Юрій Андрухович (нар. 1960) [20] – український поет, прозаїк, перекладач, есеїст. «Переклад Юрія Андруховича – це початок культури Шульца в Україні, – зауважив видавець Іван Малкович. Я сподіваюся, що ім'я Андруховича на обкладинці приверне увагу молодого читача до цього автора». Так воно й сталося: завдяки перекладу Юрія Андруховича Бруно Шульц «ширяться» Україною, безперервно збільшуючи кількість шанувальників його письменницького таланту. Нині збірка передруковувалася вже чотири рази. Додаємо, що Бруно Шульц – один із найулюбленіших авторів Юрія Андруховича, а андруховичський переклад шульцівських прозових художніх творів, за твердженням шульцологів, – один із найкращих українськомовних перекладів митця.

У 2012 р. окремими книжками у дрогибичському видавництві «Коло» надруковано оповідання «Склепи цинамонові» в перекладі Тетяни Думан, української художниці, мистецтвознавиці, та Лева Скопа, легендарного українського іконописця-мистецтвознавця, художника-реставратора, поета, музиканта, провідного працівника музею «Дрогобищина» [30] (друге видання вийшло друком у 2020 р. [31]); у 2020 р. «Птахи» у перекладі екскурсовода-шульцологині Ольги Бунди, Тетяни Думан та Лева Скопа [32] – як українською, так і польською мовами. У книзі «Склепи цинамонові» є також ілюстрації Лева Скопа і схематичні мапи пов'язаних із Бруно Шульцом місць Дрогобича.

У 2020 р. у збірці єврейської прози Східної Європи другої половини XIX–XX ст. «Скринька з червоного дерева» з-поміж інших передруковано оповідання «Цинамонові крамниці», «Ніч Великого Сезону», «Осінь», «Комета», «Санаторій під Клепсидрою» в перекладі Тараса Возняка й новелу «Мій батько вступає в пожежну команду» у перекладі Миколи Яковини [33, с. 201–284].

²⁵ Шульц Б. Санаторій під Клепсидрою. Sanatorium pod Klepsydrą / переклад з польської Андрій Павлишин. *Посестри. Українська і польська література*. Часопис № 28. 06.10.2022. URL: <https://posestry.eu/zhumal/no-28/statya/sanatori-y-pid-klepsydroyu>

²⁶ Шульц Б. Друга осінь / переклад з польської Юрій Андрухович. *Посестри. Українська і польська література*. Часопис № 34. 17.11.2022. URL: <https://posestry.eu/zhumal/no-34/statya/druga-osin>

²⁷ Серед перекладених авторів – Вітольд Гомбрович, Маріуш Шигел, Пітер Померанцев, Ярек Денель, Богдан Задура, Вітольд Шабловський, Роберт Д. Каплан, Войцех Тохман, Павел Смоленський, Малгожата Реймер та ін.

²⁸ Шульц Б. Весна (уривок) / переклад з польської Андрій Павлишин, Андрій Бондар, Віра Меньок. Дрогобич–Люблін: Полоністичний науково-інформаційний центр ім. І. Менька Дрогобицького національного педагогічного університету ім. Івана Франка, Товариство Фестиваль Бруно Шульца у Любліні, 2008.

У 2022 р. на сторінках інтернет-видання «Збруч» опубліковано оповідання «Ундуля» в перекладі С. Бреславської²⁹, пізніше передруковано у збірнику «Я – з Дрогобича» [34]. «Ундуля» доповнює світ «Цинамонових крамниць» та «Санаторію під клеписдрою», а можливо, навіть є родзинкою, своєрідним смаколикком, серед оповідань Шульця, бо – нова, ще незнана широкому загалу, явлена літературному світу, як Венера Ботічеллі – тендітна і яскрава», – слушно зауважує С. Бреславська [1, online].

Останній на сьогодні українськомовний переклад першої збірки оповідань Бруно Шульця побачив світ у ювілейний 1922 рік уперше під новою назвою «Корицеві крамниці» (харківське видавництво «Фоліо»; тираж 1000 примірників) [35]. Перекладач – Лесь Герасимчук (1944–2021), український літератор, філолог, культуролог. Сподіваємося, що цей – дуже вдалий, на нашу думку, переклад – «спровокує нову хвилю читання і нову зливу перекладів» [36, online] знаного письменника-дрогобичанина єврейського походження, який жив в українській Галичині й писав польською мовою. Бруно Шульцові пощастило: календар нічого не завершує. Далі буде...

Висновки з дослідження і перспективи подальших пошуків у даному науковому напрямку. Чи є перекладені з польської мови твори Бруно Шульця надбанням української культури? Чи органічним є Бруно Шульць для української мови? Чи не втрачається шульцівська «поезія в прозі» при перекладі? Який художній переклад більш «український», відповідає основним вимогам до перекладу художньої літератури й повністю зберігає ідіостиль Бруно Шульця? Чи вдалося перекладачам зберегти шульцівський контекст і передати іншу мовну дійсність, іншу епоху? Подальші наукові розвідки вможливають пошуки відповідей на окреслені чи будь-які інші питання щодо шульцівського дискурсу перекладацького спрямування.

Література:

1. Шульць Б. (Верон Марселій). Ундуля / переклад з польської С. Бреславська. *Збруч*. 15.01.2022. URL: <https://zbruc.eu/node/109940>.
2. Веснянка О. Книжки: *Бруношульцманія* шириться Україною. 2012. URL: <https://p.dw.com/p/16wIn>
3. Шульць Б. Цинамонові крамниці. Санаторій під клеписдрою. Львів: Форум видавців, 2004. 360 с.
4. Габлевич М. Перекладач – другий автор: [про переклад творів Бруно Шульця]. *Бруно Шульць і культура Пограниччя*: матер. двох перших одиниць Міжнар. Фестивалю Бруно Шульця в Дрогобичі / [наук. ред. В. Меньок]; Польський ін-т у Києві, Полон. наук.-інформ. центр ім. І. Менька, ДДПУ ім. І. Франка. Дрогобич, 2007. С. 207–214.
5. Возняк Т. Бруно Шульць. Повернення. Львів: «Т», 2012. 218 с.
6. Меньок В. Слово від перекладача. *Шульць Б. Літературно-критичні нариси* / опрац. та передм. М. Кітовська-Лисяк; пер. з пол. та післям. В. Меньок. Київ, 2012. С. 166–168.
7. Гузевата Н. Чи складно перекладати Бруно Шульця українською. *Київські полоністичні студії*. Т. XXII. Київ, 2013. С. 202–206.
8. Шульцівський словник / за редакцією Владзімежа Болецкого, Єжи Яжемського, Станіслава Росека. Пер. з пол. Андрія Павлишина. Київ: Дух і Літера, 2022. 504 с.
9. Słownik schulzowski / Oprac. i red. W. Bolecki, J. Jarzębski, St. Rosiek. Gdańsk, 2003. 449 s., 281 ilustr.; Wyd. drugie. Gdańsk, 2006. 467 s.
10. Бруно Шульць (1892–1942): бібліограф. покаж. / уклад. Н.М. Рішаві; редактор С.Ю. Фартушок; рецензенти: В.В. Меньок; Г. Юзефчук; відпов. за вип. М.М. Дмитрів; Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, Бібліотека. Дрогобич: РВВ ДДПУ ім. І. Франка, 2018. 210 с.
11. Твори Шульця. *Schulz / forum*. URL: <https://schulzforum.pl/ua/bibliografia/podmiotowa>.
12. Росек С. Про проект – тут і тепер. Бета-версія. URL: <https://schulzforum.pl/ua/strona/pro-projekt>
13. Schulz Bruno. Sklepy cynamonowe. Warszawa: Rój, 1934. 221 s.
14. Schulz Bruno. Sanatorium Pod Klepsydrą. Warszawa: Rój, 1937. 263 s.
15. Schulz Bruno. Jesień. *Sygnaly*. 1936, nr 17, s. 4.
16. Schulz Bruno. Republika marzeń. *Tygodnik Ilustrowany*. 1936, nr 29, s. 554–556.
17. Schulz Bruno. Kometa [z rysunkami Eggi Haardt]. *Wiadomości Literackie*. 1938, nr 35, s. 2–3.
18. Schulz Bruno. Ojczyzna. *Sygnaly*. 1938, nr 59, s. 7.
19. Weron Marceli. Undula. *Świt. Organ urzędników naftowych w Borysławiu*. 1922. Nr. 25–26 (15 stycznia). S. 2–5. [Opracował Piotr Sitkiewicz].
20. Шульць Б. Цинамонові крамниці та всі інші оповідання в перекладі Юрія Андруховича: оповідання; переклад з польської. Київ: А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2017. Вид. четверте. 384 с.
21. Базак М. Микола Яковина. Біографічне есе. *Буклет виставки «Микола Яковина. Живопис»*. Львів, 2019. С. 17–19.
22. Базак М. Постать у повний зріст. *Світогляд*. 2022. № 4 (96). С. 56–61.
23. Возняк Т. Бруно Шульць. Повернення. Львів: Літопис, 2017. 196 с.
24. Петренко М. Іван Гнатюк. На хресній дорозі. *Zaxid.Net*. 16 серпня 2012 р. URL: https://zaxid.net/ivan_gnatyuk_na_hresniy_dorozi_n1262725.
25. Колошук Н. Переклади з польської поезії у спадщині Івана Гнатюка. *Філологічні науки. Літературознавство*. 2014. № 9. С. 64–69.
26. Шульць Б. Цинамонові крамниці [повна збірка] / переклад з польської Іван Гнатюк. *Жовтень*. [Львів]. 1989. №2 (532). С. 37–69.
27. Шульць Б. Цинамонові крамниці. Санаторій під клеписдрою. Львів: Просвіта, 1995. 251 с. (Бібліотека польської літератури ХХ століття).
28. Забужко О., Шевельов Ю. Вибране листування на тлі доби: 1992–2002. Київ: Комора, 2013. 504 с.
29. Шульць Б. Санаторій під Клеписдрою. *Sanatorium pod Klepsydrą / переклад з польської Андрій Павлишин*. Львів: Освітній ресурсний центр. Проект «Бруно Шульць і мультикультурна традиція Галичини», 2002. 18 с.
30. Шульць Б. Склепи цинамонові / Sklepy cynamonowe / переклад з польської Т. Думан, Л. Скоп. Дрогобич: Видавництво «Коло», 2012. Вид. 1. 72 с.
31. Шульць Б. Склепи цинамонові / Sklepy cynamonowe / переклад з польської Т. Думан, Л. Скоп. Дрогобич: Видавництво «Коло», 2020. Вид. 2. 72 с.
32. Шульць Б. Птахи. Ptaki / переклад з польської О. Бунда, Т. Думан, Л. Скоп. Дрогобич: Коло, 2020. 64 с.
33. Скринька з червоного дерева. Єврейська проза Східної Європи другої половини XIX–XX століть / упорядники: Леонід Фінберг та Олександра Уралова. Київ: Дух і Літера, 2020. С. 201–284.
34. Бреславська С., Прокоп'як П. Jestem z Drochobusza. Я – з Дрогобича [Збірник]. Івано-Франківськ: Місто НВ, 2022. 60 с.
35. Шульць Б. Корицеві крамниці / переклад з польської Леся Герасимчука. Харків: Фоліо, 2022. 189 с.: іл. (Зібрання творів).
36. Якубчак Н. Цинамонові крамниці. Санаторій Під Клеписдрою. *Критика*. 2006. Січень. Число 1–2 (99–100). URL: <https://krytyka.com.ua/reviews/tsynamonovi-kramnytsi-canatoriuj-pid-klepsydroyu>

²⁹ Шульць Б. Ундуля / переклад з польської С. Бреславська. *Збруч*. 15.01.2022. URL: <https://zbruc.eu/node/109940>

Matorina N. Calendar-narrative “protobiography” of Ukrainian language translations of Bruno Schulz’s artistic works

Summary. Many scientists have been writing about Bruno Schulz in Ukrainian about the translations of the works of art of the Polish-language writer of the Galician borderlands literature of the first half of the 20th century. Unfortunately, on the one hand, scientific works sometimes contain individual errors, inaccuracies, gaps, and white spots; on the other hand, modern studies of Schulz’s heritage are continuously replenished with new intelligence, in particular, translation direction; all this scientific development needs a certain systematization and generalization, some additions and corrections. The article presents materials that contain the most complete, updated, systematized, and generalized, in particular, in tabular format, calendar-narrative information on Ukrainian translations of Bruno Schulz’s works of art. The specificity of the research object and the purpose of the article has led to the use of the following methods: descriptive, analysis, and inductive generalization of the obtained facts, quantitative, component, and contextual-interpretive analysis, elements of receptive analysis, etc. «The Street of Crocodiles» (Polish: «Sklepy cynamonowe», lit. «Cinnamon Shops») (15 stories) and «The Hourglass Sanatorium» (Polish: «Sanatorium pod klepsydrą») (13 stories), 4 volumes of «uncollected» stories, and the recently discovered short story «Undula» are the source base of the study presented. For the first time, all

the translators of Schulz’s fiction from Polish into Ukrainian are presented, such as Yu. Andrukhovych, A. Bondar, S. Breslavska, O. Bunda, T. Vozniak, L. Herasymchuk, I. Hnatiuk, T. Duman, V. Menok, A. Pavlyshyn, L. Skop, B. Struminskyi, A. Shkrabiuk, M. Yakovyna. Each of them is a good connoisseur of the Polish language, a professional translator, and an original thinker with his/her own reading of Bruno Schulz. The author, characterizing the features of the translations of various specialists, emphasizes that the Ukrainian language can quite colorfully convey the Galician-Ukrainian-Jewish-Polish atmosphere of the works of Bruno Schulz, in which the famous artist lived and worked. Taking into account the statement by I. Malkovych that «in many countries, Bruno-Schulzomania begins when a good translation appears», the researcher concludes that the calendar-narrative study of the «protobiography» of the Ukrainian-language translations of Schulz’s prose is relevant and extremely appropriate, timely and urgent in a modern Ukrainian translation, literary criticism, and literary discourses and for the entire Schultz community, and future translators of the works of Bruno Schulz, and for the ordinary Ukrainian reader, and the artist himself – through his return, thanks, in particular, to the Ukrainian-language translations, to his special province, or the Republic of Dreams.

Key words: Galician borderlands literature, literary translation, Ukrainian-language translation, Bruno Schulz, translator, calendar-narrative portrait of translations of writer.

Покулевська А. І.,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземної філології українознавства та соціально-правових дисциплін
Донецького національного університету економіки і торгівлі
імені Михайла Туган-Барановського

ФРАНЦ КАФКА В УКРАЇНСЬКОМУ ПЕРЕКЛАДІ: ГРАМАТИЧНИЙ АСПЕКТ

Анотація. Австрійську літературу кінця XIX – початку XX сторіччя зробили всесвітньо відомою такі письменники як Франц Кафка, Стефан Цвайг, Леопольд фон Захер-Мазох, Петер Розеггер, Карл Еміль Францоз, Артур Шнітцлер, Гуго фон Гофмансталь, Роберт Музіль тощо. Франц Кафка вважається одним із найвідоміших німецькомовних письменників минулого століття. Саме його називають одним з перших, коли мова йде про засновників модерністської прози. Творчий набуток австрійського письменника відрізняється оригінальною манерою письма та глибиною осмислення проблем, а також переплетінням елементів фантастичного з реалістичним. Тому Ф. Кафка вважається одним із найважливіших представників фантастичної літератури та класичного модернізму. Творчий доробок та життєвий шлях письменника досліджували вчені під різними кутами. Проте аналізу складнощів перекладу творів Ф. Кафки приділено недостатньо уваги. Ці складнощі пов'язані в першу чергу з містико-метафоричними побудовами текстів письменника. По-друге, в процесі перекладу саме німецькомовної літератури виникають труднощі через складні граматичні конструкції, а також через багатозначність німецьких слів. Також слід враховувати при перекладі, що німецька мова належить до плурицентричних мов, тобто існує ще австрійський та швейцарський варіанти німецької мови. Це значно ускладнює задачу перекладача при роботі з текстами письменників із Австрії та Швейцарії. Тому дослідження перекладів творів Ф. Кафки видається складним, проте цікавим процесом. А його маленьке оповідання «Сільський лікар» є мало досліджуваним твором, що робить його цікавим для аналізу. У статті досліджується застосування граматичних трансформацій в різних перекладах оповідання українською мовою. За основу взята класифікація граматичних трансформацій Л. Науменко та А. Гордєєвої.

Ключові слова: Франц Кафка, австрійська література, німецька мова, перекладацький аналіз, граматичні трансформації.

Постановка проблеми. Через складну граматичну структуру та багатозначність слів переклад саме німецьких художніх творів є актуальним напрямком в українському перекладознавстві. Зазвичай перекладач має дотримуватися загальної тематики тексту, стилю автора тощо, проте у випадку перекладу з німецької мови він має ще враховувати той факт, що через різні історичні обставини ця мова відрізняється на фонетичному, граматичному та лексичному рівнях не тільки в Австрії та Швейцарії, а й навіть у самій Німеччині в різних діалектах. Франц Кафка є представником австрійської літератури, тому переклад його творів завжди викликав особливу зацікавленість та певні труднощі.

Аналіз останніх досліджень. Творчість письменника досліджували Д. Затонський, В. Беньямін, Л. Остапенко, В. Прутуляк, Н. Сняданко, О. Кеба, Л. Водяна, І. Зінчук, а також М. Бензе та Т. Адорно.

Мета нашої розвідки полягає у тому, щоб на матеріалі оповідання Франца Кафки «Сільський лікар» простежити, за допомогою яких граматичних трансформацій перекладачам вдається відтворити художніми засобами української мови первинний текст.

Виклад основного матеріалу дослідження. Граматичний переклад представляє собою сукупність граматичних конструкцій вихідної мови, які не мають прямих відповідників у мові перекладу і потребують спеціальних мовних, перекладацьких і фахових навичок перекладача. Переклад з німецької мови є складною задачею через її багатоваріантність, використання довгих речень та складних граматичних структур. З метою дослідження застосування граматичних трансформацій в різних перекладах цього оповідання за основу була взята класифікація граматичних трансформацій науковців Л. Науменко та А. Гордєєвої. Згідно цієї класифікації існують такі види граматичних трансформацій як компенсація, зміна порядку слів, зовнішній та внутрішній поділ, зовнішня та внутрішня інтеграція [1, 25]. Найбільш вживаною трансформацією в процесі перекладів оповідання є поділ, як зовнішній, так і внутрішній. Сутність внутрішнього поділу полягає у перетворенні простого речення на складнопідрядне або складносурядне речення під час перекладу з іноземної мови [1, 28]:

“... *stand ich reisefertig schon auf dem Hofe*” [2, 11] – «*я вже стояв посеред двору, готовий вирушити в дорогу*» [3, 120] або «*я стояв у подвір'ї, готовий у дорогу*» [4, 134]. В обох перекладах перекладачі змушені були застосувати трансформацію внутрішнього поділу через неможливість перекласти слово *reisefertig* одним словом. Це розповсюджена причина застосування цієї трансформації в процесі перекладу саме німецькомовних творів.

“...*unbeherrschbare Pferde vor meinem Wagen?*” [2, 15] – «*А бричка запряжена кіньми, з якими сам чорт не зважає*» [3, 122] або «...*з непогамованими кіньми в мою візку?*» [4, 136]. У першому прикладі слово *unbeherrschbar*, яке перекладається як «некерований, неконтрольований», перекладач перетворив на підрядне речення за допомогою фразеологічного звороту «сам чорт не зважає». У свою чергу другий перекладач вдався до майже дослівного перекладу, не змінюючи граматичну конструкцію речення.

“*Was tue ich hier in diesem endlosen Winter!*” [2, 16] – «*Що мені тут робити цієї зими, якій не видно кінця-краю?!*» [3, 123]

або «Що я маю тут робити цієї нескінченної зими!» [4, 137]. В першому перекладі перекладач застосував внутрішній поділ, чим зробив речення більш стилістично забарвленим. Таким чином він акцентує увагу читача на емоційному стані лікаря, на його розпачі. Проте у другому випадку переклад максимально наближений до мови оригіналу, є майже дослівним.

Наступною трансформацією є зовнішній поділ, який представляє собою поділ складного речення на декілька простих в процесі перекладу з іноземної мови [1, 28]:

“*Aber auch das nur einen Augenblick, denn, als öffne sich unmittelbar vor meinem Hofior der Hof meines Kranken, bin ich schon dort; ruhig stehen die Pferde; der Schneefall hat aufgehört; Mondlicht ringsum; die Eltern des Kranken eilen aus dem Haus...*” [2, 14]. – «*Але й це триває якусь мить, бо я, так ніби мої ворота відчиняються просто у двір того хворого пацієнта, вже тут, на місці. Коні стоять смирно, завірюха вляглася; докола все залише місячним сяйвом; з будинку вибігають батько й мати недужого...*» [3, 122] або «*Але й це лише на одну мить, бо наче б безпосередньо перед моїми ворітьми відкривається подвір'я мого хворого, і я вже прибув; спокійно зупинилися коні; хуртовина уляглася; усе освітлене місяцем; батьки хворого вибігли з хати...*» [4, 136]. Якщо у першому перекладі перекладач хоча б раз застосовує зовнішній поділ задля легшого сприйняття тексту, то другий перекладач майже дослівно, повністю зберігаючи конструкцію речення та пунктуацію, відтворює текст оригінального твору. Треба зазначити, що особливістю цього оповідання є саме використання Ф. Кафкою довгих речень, події в яких він розділяє крапкою з комою. Тобто наче окремими кадрами письменник описує обстановку та події, що відбуваються. Коротко, майже репортажним стилем автор створює «ефект присутності» реципієнта. Ця особливість стилю Ф. Кафки свідчить про «кінематографічність» його мислення, тобто здатність мислити кадрами та оперувати монтажним принципом при створенні образів у своїх творах. Через крапку з комою письменник перераховує різні дії чи події, і тим самим виокремлює, так би мовити, окремі кадри і плани різної крупності. Так роблять режисери при написанні монтажного листа майбутнього фільму. Ця особливість оповідання Ф. Кафки підтверджує наявність у нього особливого пластичного бачення, яскравого монтажного мислення. Тому вкрай важливим видається збереження подібних тонкощів та особливостей стилю автора при перекладі. Зважаючи на це, другий варіант перекладу є максимально наближеним до оригінального тексту.

“*...schreit Rosa und läuft im richtigen Vorgefühl der Unabwendbarkeit ihres Schicksals ins Haus; ich höre die Türkette klirren, die sie vorlegt; ich höre das Schloß einspringen;...*” [2, 13]. – «*... скрикує Роза й, вочевидь відчувачи невідворотність своєї долі, кидається до будинку. Я чую, як брязкає ланцюжок, що його дівчина накидає за собою на двері, чую, як клацає замок...*» [3, 122] або «*... скрикнула Роза і в страшиному передчутті своєї неунікненої долі побігла в хату; я почув, як загримів ланцюг, накинений нею на двері, як клацнув замок; ...*» [4, 135]. Та ж сама ситуація, що і в першому прикладі: перший перекладач з метою полегшення сприйняття інформації застосовує зовнішній поділ, другий навпаки точно передає граматичну структуру речення та пунктуацію автора в перекладі, незважаючи на можливі складнощі при сприйнятті тексту.

Трансформацією, яка зворотна поділу, є інтеграція, що

може бути двох видів – зовнішньою та внутрішньою. Зовнішня інтеграція – це спосіб перекладу, під час якого два чи більше простих речень об'єднуються в одне складне [1, 30]:

“*Ich sehe mich um; niemand hat es gehört; die Eltern stehen stumm vorgebeugt und erwarten mein Urteil; die Schwester hat einen Stuhl für meine Handtasche gebracht. Ich öffne die Tasche und suche unter meinen Instrumenten; der Junge tastet immerfort aus dem Bett nach mir hin, um mich an seine Bitte zu erinnern...*” [2, 14]. – «*Я озирваюся; ніхто цього не чув; батько й мати стоять мовчки, зоробившись, і очікують на мій присуд; сестра принесла стільця для мого саквосяжа; я відкриваю його й порпаюся серед своїх інструментів; хлопчєна раз у раз тягнеться рукою до мене з ліжка, нагадуючи про своє прохання...*» [3, 122]. Проте в іншому варіанті перекладу того ж самого уривку перекладач не застосовує зовнішню інтеграцію: «*Я оглядаюся; ніхто цього не чув; батьки німо стоять, схлившись голови, й чекають мого вироку. Я відкриваю свою торбинку й вибираю інструменти; хлопчєць весь час мацає мене з ліжка рукою, щоб нагадати мені про своє прохання...*» [4, 136]. В цьому прикладі перекладач зберігає граматичну конструкцію речень, але взагалі не перекладає одне речення “*die Schwester hat einen Stuhl für meine Handtasche gebracht*”.

“*Ein Mann, zusammengekauert in dem niedrigen Verschlag, zeigte sein offenes blauäugiges Gesicht. «Soll ich anspringen?» – fragte er, auf allen vieren hervorkriechend*” [2, 12] – «*У низенькому закапелку сидів, зігнувшись у три погібелі, якийсь чоловік; він повернув до мене своє відкрите обличчя з голубими очима й, виповзаючи навкарачки назустріч мені, спитав: – Запрягати?»* [3, 121]. У цьому прикладі два речення, одне з яких має ще пряму мову, перекладач переклав за допомогою зовнішньої інтеграції, тобто об'єднав два простих речення в одне складне та виніс пряму мову в кінець. Скоріш за все перекладач мав на меті завершити спочатку зоровий опис конюха, а вже потім озвучувати його прямою мовою. Проте в другому перекладі перекладач, як і в інших прикладах вище, не застосував ніякої граматичної трансформації, а зберіг оригінальну граматичну форму: «*У низенькому хлівчику, зігнувшись у три погібелі, сидів якийсь чоловік і уп'явся в мене синіми очима. – Накажете запрягати? – запитав він, виповзаючи навкарачки*» [4, 134].

Сутність внутрішньої інтеграції полягає у тому, що переклад складнопідрядного чи складносурядного речення здійснюється за допомогою простого речення [1, 30]. Але ця трансформація не була застосована перекладачами в процесі перекладу «Сільського лікаря» Ф. Кафки, що пов'язано в першу чергу із особливістю творчого методу письменника – зі схильністю до довгих речень. А задача перекладача – зберегти та передати стилістичні та мовні особливості письменника.

Наступною граматичною трансформацією згідно класифікації Л. Науменко та А. Гордєєвої є зміна порядку слів. Це така трансформація, за допомогою якої у перекладеному реченні змінюється порядок слів у порівнянні з реченням оригіналу відповідно до норм синтаксису мови, якою відбувається переклад [1, 27]:

“*Ein Mann, zusammengekauert in dem niedrigen Verschlag, zeigte sein offenes blauäugiges Gesicht*” [2, 12]. – «*У низенькому хлівчику, зігнувшись у три погібелі, сидів якийсь чоловік і уп'явся в мене синіми очима*» [4, 134]. В перекладі можна спостерігати зміну порядку слів на рівні головних членів речення. Зазвичай зміст речення змінюється зі зміною порядку слів,

проте у цьому випадку пластичні образи чоловіка, які вибудовує в уяві читача письменник та перекладач, принципово не відрізняються. Тільки у Ф. Кафки на початок речення винесений чоловік і далі йдуть уточнення та подробиці стосовно нього. А у перекладача навпаки – йде опис приміщення, пози, а тільки потім з'являється сам конюх.

“Mager, ohne Fieber, nicht kalt, nicht warm, mit leeren Augen, ohne Hemd hebt sich der Junge unter dem Federbett...” [2, 14] – «Худеньке хлопчечя – без сорочки, жару нема, температура й не висока, й не низька, погляд порожній – підводиться з-під пуховика» [3, 122] або «Худий хлопчець – температура нормальна, не висока й не низька, очі порожні – підводиться з-під ковдри без сорочки...» [4, 136]. В обох перекладах застосована граматична трансформація зміни порядку слів. Це зумовлене особливостями синтаксису української мови.

“Dann bin ich entkleidet und sehe, die Finger im Barte, mit geneigtem Kopf die Leute ruhig an” [2, 19]. – «І ось мене вже роздягли, і я, похиливши голову, запустивши пальці в бороду, спокійно дивлюся на цих людей» [3, 125] або «Й от мене роздягнули, і я, перебираючи пальцями бороду, дивлюся на цих людей, похиливши голову» [4, 139]. Як в першому, так і в другому перекладах застосована зміна порядку слів, проте в різних місцях. Але застосування цієї перекладацької трансформації має суто стилістичний характер. Перекладачі таким чином намагаються відтворити засобами української мови завершений пластичний образ лікаря. Аналогічним прикладом буде наступний переклад: *“Am Tor erschien das Mädchen, allein, schwenkte die Laterne...”* [2, 11]. – «На воротах з'явилася дівчина, помахуючи ліхтарем, сама ...» [4, 134]. Вище названа трансформація застосована в цьому перекладі на рівні зміни порядку частин мови, що не несе зміни смислового навантаження. Це пов'язане з особливостями українського синтаксису: підрядна частина речення має знаходитись після означального слова.

Останнім видом граматичних трансформацій є компенсація, яку розуміють як такий спосіб перекладу, за допомогою якого втрата значення в одній частині речення або тексту компенсується в іншій його частині [1, 26]:

“... besinne ich mich aber gleich, daß...” [2, 12]. – «Але відразу похопився, що...» [4, 135] або *“Kutschieren werde aber ich ...”* [2, 12]. – «Але правити кіньми буду я...» [4, 135]. В перекладах застосована граматична трансформація компенсація у зв'язку з тим, що згідно українського синтаксису сполучники стоять на початку складносурядних чи складнопідрядних речень. Проте в німецькій мові сполучники можуть вживатися як вступні слова, через це перекладач змушений вдаватися до компенсації в процесі перекладу українською мовою.

Отже, головна задача перекладача полягає у тому, щоб зберегти особливості індивідуально-авторського стилю, відтворити засобами іншої мови максимально наближений до оригіналу текст, пластичні образи та мізансцени. Для цього перекладач змушений вдаватися до різних трансформацій. У цій розвідці досліджувалися саме граматичні перекладацькі трансформації на базі двох перекладів оповідання Ф. Кафки. Творчість письменника іноді досить важко осягнути та зрозуміти, тому завдання перед перекладачем теж ускладнюється: він має передати своєрідність світобачення та трагічність сві-

тосприйняття письменника. Проаналізувавши та порівнявши два переклади оповідання, можна висновувати, що один перекладач застосовує набагато частіше різні граматичні трансформації. Проте другий перекладає максимально наближено до тексту оригінального твору, майже дослівно. Ні в першому, ні в другому варіанті стиль письменника та семантична еквівалентність між текстом-оригіналом та текстом-перекладом не втрачаються.

Література:

1. Наumenko Л. П., Гордеева А. Й. Практичний курс перекладу з англійської мови на українську = Practical Course of Translation from English into Ukrainian: навч. посіб. / Людмила Наumenко, Анжела Гордеева. Вінниця: Нова Книга, 2011. 136 с.
2. Kafka F. Ein Landarzt: Kleine Erzählungen (Herausgegeben von Joseph Kiermeier-Debre) / Franz Kafka. München, 2008. 111 S.
3. Кафка Ф. Твори: оповідання, романи, листи, щоденники (перекладачі Є. Попович, О. Логвиненко, П. Таращук). Київ: А-ба-ба-га-ла-ма-га, 2012. 592 с.
4. Кафка Ф. Оповідання (у перекладі Івана Кошелівця). Київ: Сучасність, 1989. 261 с.

Pokulevska A. Franz Kafka in Ukrainian translation: grammatical aspect

Summary. Austrian literature of the late 19th and early 20th centuries was made world famous by such writers as Franz Kafka, Stefan Zweig, Leopold von Sacher-Masoch, Peter Rosegger, Karl Emil Franzos, Arthur Schnitzler, Hugo von Hoffmannsthal, Robert Musil, etc. Franz Kafka is considered one of the most famous German-language writers of the last century. He is called one of the first when it comes to the founders of modernist prose. The creative output of the Austrian writer is distinguished by an original manner of writing and depth of understanding of problems, as well as by the interweaving of elements of the fantastic and the realistic. Therefore, Franz Kafka is considered one of the most important representatives of fantastic literature and classical modernism. The creative output and life path of the writer were studied by scientists from different angles. However, insufficient attention has been paid to the analysis of the difficulties of translating the works of F. Kafka. These difficulties are primarily related to the mystical and metaphorical constructions of the writer's texts. Secondly, in the process of translating German-language literature in particular, difficulties arise due to complex grammatical constructions, as well as the ambiguity of German words. It should also be taken into account when translating that the German language belongs to pluricentric languages, that is, there are also Austrian and Swiss variants of the German language. This greatly complicates the translator's task when working with texts written by writers from Austria and Switzerland. Therefore, the study of translations of Franz Kafka's works seems to be a difficult, but interesting process. And his short story "The Village Doctor" is a little researched work, which makes it interesting to analyze. The article examines the use of grammatical transformations in various translations of the story into the Ukrainian language. The basis is the classification of grammatical transformations by L. Naumenko and A. Gordeeva.

Key words: Franz Kafka, Austrian literature, German language, translation analysis, grammatical transformations.

*Пуш О. М.,
старший викладач кафедри перекладу та філології
ЗВО «Університет Короля Данила»*

*Гасюк Н. В.,
доцент кафедри перекладу та філології
ЗВО «Університет Короля Данила»*

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ВІЙСЬКОВОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ

Анотація. Стаття присвячена темі військової термінології та особливостям їх перекладу. Проведено аналіз основних принципів, способів та прийомів перекладу військової термінології. Питання військової термінології та способів її перекладу набуло надзвичайної актуальності у зв'язку з повномасштабним вторгненням росії на територію України, а країни усього світу надають військову підтримку – все це ще більше підкреслює актуальність військового перекладу, що має забезпечити швидку та згуртовану роботу українських військових з міжнародними партнерами. Мета роботи – дослідити лексичні особливості перекладу військових текстів, взятих з інтернет сайтів офіційних військових установ Великобританії, США, Канади, офіційний сайт НАТО. У статті використовуються такі методи дослідження: метод суцільної вибірки, описовий метод, метод систематизації та класифікації. Метод суцільної вибірки використовується для виявлення військових термінів на офіційних сайтах військових установ. Для опису лексико-семантичних одиниць використовується метод систематизації та класифікації. Було проаналізовано способи утворення військової термінології та виявлено, що наразі найбільш продуктивними є морфологічний та лексико-семантичний способи. Військові терміни відповідно до морфологічного способу утворюються за допомогою афіксації, словоскладання, конверсії та способом аббревіації. Лексико-семантичними способами утворення військової термінології є перенесення значень, зміна значень слів, розширення значень, звуження значення, шляхом запозичення з інших галузей науки чи навіть інших мов. Для перекладу військової лексики використовуються такі прийоми, як синонімічний переклад, описовий переклад, дослівний переклад, часткова або повна транслітерація та транскрибуванням.

Основною проблемою перекладу термінів є те, що військова термінологія може мати кілька варіантів перекладу, оскільки терміни поділяють на однозначні і багатозначні. Не меншої уваги під час усного чи письмового перекладу текстів військової тематики заслуговують різного роду аббревіатури та скорочення, які здебільшого не мають відповідників у мові перекладу.

Таким чином, військова термінологія вимагає від фахівця значної уваги та ретельності, а також високого рівня компетентності, а поява нової термінології та сленгу створює необхідність більш детальних розвідок у цій галузі перекладознавства. Практичне значення дослідження полягає в систематизації та тлумаченні корпусу англійських військових термінів та ознайомлення студентів із такою лексикою у рамках спеціального курсу практики перекладу.

Ключові слова: воєнно-політичний текст, інформаційно-аналітичний текст, військова лексика, військовий термін, термін-неологізм, стратегія перекладу.

Постановка наукової проблеми. Переклад є наріжним каменем у спілкуванні між мовами та культури. Сучасні технології передаються між націями і культурами через переклад, оскільки він застосовується до всіх галузей мови, у тому числі релігійної, літературної, юридичної, медичної. Переклад завжди займав особливе місце у житті людини, тому дослідники приділяли велику увагу дослідженню проблем та особливостей галузевого перекладу. Військовий переклад вважається одним із тих галузей, що стрімко розвивається останнім часом. Зазвичай це складний переклад, що вимагає точності, знань і розуміння військового терміну.

Одним із перспективних завдань сучасного перекладознавства в Україні є дослідження «онтологічної природи військового перекладу», його змісту, структури, що зумовлені зв'язками військового перекладу із загальним перекладознавством, воєнною наукою та практикою [1, с. 16].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання галузевого перекладу завжди знаходилися у центрі уваги фахівців цієї галузі і загальні підходи до їх вирішення досить добре вирішені, але особливості перекладу конкретного жанру наразі залишаються поза сферою інтересів фахівців, тобто недостатньо вивчені. Вивчення структурних та лінгвістичних особливостей військових текстів завжди було актуальним, а на даний момент, коли Росія без оголошення війни напала на Україну і знову поставила під сумнів міжнародний порядок в Європі, питання перекладу військових текстів є надзвичайно важливим.

Теоретичну базу дослідження становлять праці науковців та дослідників у галузі перекладознавства, а саме роботи В.В. Балабіна, П.А. Матюши, Я.Й. Рецкера, О.Д. Швейцера, С.В. Бреуса та інших вчених. Перспективними для перекладачів-практиків вбачаються напрями розвитку військового перекладу, але нині бракує теоретичних та практичних розвідок, що задовольняли б потреби перекладачів, котрі працюють у військовій галузі.

Актуальність цієї статті пояснюється низкою факторів, а саме:

- широке міжнародне співробітництво у військовій сфері вимагає відповідних знань структури та особливостей ведення та перекладу міжнародної документації;
- в галузі військового перекладу бракує літератури (словників та довідників);

- участь України у миротворчих операціях ООН та НАТО, інтеграція України в Європейський союз завжди потребувала стандартизації документації [2, с.96].

- зараз, коли Україна відстоює свою незалежність і цілість, а країни усього світу надають військову підтримку – все це ще більше підкреслює актуальність військового перекладу, що має забезпечити швидку та згуртовану роботу українських військових з міжнародними партнерами.

Об'єктом дослідження стали лексичні одиниці у текстах на військову тематику.

Мета роботи – дослідити лексичні особливості перекладу військових текстів.

Матеріалом дослідження стали інтернет сайти офіційних військових установ Великої Британії, США, Канади, офіційний сайт НАТО.

Виклад основного матеріалу. Військова лексика включає термінологію, до якої належать слова, що вживаються у зв'язку з військовими поняттями, та емоційно-забарвлені елементи військового лексикону, які є у більшості випадків стилістичними синонімами відповідних військових термінів.

Склад сучасної військової термінології не є стабільним. Він постійно змінюється у зв'язку зі старінням певних слів, поповненням новими термінами при реорганізації видів збройних сил, появі нових зразків зброї, військової техніки та нових методів ведення війни.

Найбільш складними є військові терміни, які передають реалії англійської дійсності, що не існують у іншій країні.

Варто взяти до уваги те, що військова лексика на момент проголошення незалежності в Україні була практично відсутньою, що спричинено низкою геополітичних факторів. На жаль, ще й сьогодні відчувається неуніфікованість для номінації всіх понять сучасної військової техніки та озброєння, що частково пояснюється епізодичністю розвитку української військової терміносистеми.

В українському військовому термінотворенні переважає так звана східна тенденція розвитку, що передбачає збереження термінів російського походження, а також впровадження інтернаціоналізмів. До основних шляхів формування української військової термінології науковці відносять словотворчі та фразотворчі моделі мови, семантичні перетворення загальноживаних слів, а також запозичення.

Основне смислове навантаження у військових текстах мають терміни та терміносполучення, тому правильний переклад цих текстів значною мірою залежить від правильного перекладу термінів.

До військових текстів, з якими має справу перекладач, належать військово-художні, військово-публіцистичні, військово-політичні матеріали, а також військово-наукові та військово-технічні матеріали, акти військового управління. До власне військових матеріалів відносяться науково-технічні матеріали та акти управління, пов'язані з життям та діяльністю військ та військових установ.

Військові матеріали відрізняються від усіх інших насиченістю спеціальної військової лексики, використанням військової та науково-технічної термінології, наявністю стійких словосполучень характерних тільки для військової сфери спілкування, спеціальних скорочень та умовних позначень. А з точки зору синтаксису такі матеріали відрізняються від інших великою кількістю клішованих конструкцій, бідністю

дієслівних форм та стислою формою висловлювання. Все це пояснюється тим, що військовій сфері спілкування притаманні стислість, чіткість і точність формулювань, що забезпечує чіткий та логічний виклад думки та легкість сприйняття інформації.

Військовому перекладу притаманні такі ж основні принципи, способи та прийоми, що властиві перекладу в цілому та спеціальному перекладу зокрема. Однак, військовому перекладу притаманні особливі риси пов'язані з особливостями стилю, лексики та граматики військових матеріалів.

У військовому перекладі важливе значення мають точність та адекватність перекладу, оскільки перекладений матеріал може слугувати основою для прийняття важливих рішень, проведення військових операцій. Важливе значення має також передача структурної форми та послідовність викладу інформації [2, с. 97].

Важливим завданням перекладача є передати стиль оригіналу та правильно обрати лексико-граматичні засоби. Стиль військових матеріалів не є однорідним. Військові тексти перекладають або сухою офіційно-канцелярською мовою з використанням складних архаїчних конструкцій або простою розмовною мовою. Остання тенденція спостерігається при перекладі військових та військово-технічних матеріалів, призначених для молодшого офіцерського складу строкової служби. Це пов'язане з бажанням зробити складні технічні тексти більш доступними для більшості військовослужбовців. Тому завданням перекладача передати текст оригіналу, використовуючи український військовий стиль та нейтралізувати зайву образність та жаргонні елементи, оскільки вони не є притаманними українській мові.

Військову лексику можна поділити на три основні групи:

- 1) військова термінологія;
- 2) військово-технічна термінологія;
- 3) емоційно-забарвлена військова лексика (сленг).

Правильний переклад військових матеріалів значною мірою залежить від правильності перекладу військових та військово-технічних термінів. Склад цієї термінології постійно змінюється: одні терміни зникають, інші змінюють своє значення, а ще більше з'являється нових термінів [3, с. 13].

Військові терміни утворюються характерними для англійської мови способами словотворення:

1. Морфологічними, що включає в себе:
 - a) афіксацію (*missileer, rocketeer*),
 - b) словоскладання (*countdown, target-seeking*),
 - c) конверсію (*to officer, to mortar*),
 - d) Абревіацію (*copter, ROAD*).
2. Лексико-семантичними способами:
 - a) перенесення значень (*Diesel, Pentagon*),
 - b) зміна значень слів (*acquisition*),
 - c) розширення значень (*to land*),
 - d) звуження значення (*cruiser*),
 - e) шляхом запозичення з інших галузей науки чи навіть інших мов (*bunker, Blitzkrieg*) [2, с. 98].

Тому така насиченість термінами військових текстів вимагає від перекладача знання не тільки іноземної військової термінології але ще й відповідної української військової термінології. Отож, переклад термінів є однією з основних труднощів. Слід пам'ятати, що термін, як правило, перекладається відповідним терміном іншої мови, тому такі при-

йомі, як синонімічний переклад, описовий переклад, використовуються тільки тоді, коли в мові немає відповідного терміну.

Основний спосіб перекладу термінів відбувається за допомогою лексичного еквівалента. Еквівалент – це лексичний відповідник, який точно збігається зі значенням конкретного слова.

За складністю перекладу військові терміни можна поділити на три групи:

1. Терміни, що позначають реалії іноземної дійсності. Розуміння і переклад цих термінів, зазвичай, не становить особливих труднощів, тому їх можна перекладати наступним чином:

а) використовувати український еквівалент, форма якого пов'язана з формою англійського терміна (інтернаціональні терміни): система – system, маркер – marker, полігон – polygon;

б) використовувати український еквівалент, форма якого НЕ пов'язана з формою англійського терміна;

с) для перекладу багатокomпонентного англійського терміну використовувати український термін, компоненти якого збігаються за формою і значенням: *antitank artillery* – 'проти-танкова артилерія', *atomic bomb* – 'атомна бомба';

д) перекладати багатокomпонентний англійський термін за допомогою українського терміна, окремі компоненти якого відрізняються.

2. Терміни, що позначають реалії іноземної дійсності відсутні в українській дійсності, але вони мають загальноприйняті українські еквіваленти: *National Guard* – 'Національна гвардія сухопутних військ'. Такі терміни перекладаються за допомогою підбору відповідних українських аналогів. Для перекладу цієї групи термінів велике значення має контекст.

3. Терміни, що позначають реалії іноземної дійсності, які відсутні в українській дійсності, і НЕ мають загальноприйнятих українських еквівалентів: *clothing allowance* – 'грошова надбавка на одержання форми одягу'.

Саме переклад таких термінів становить найбільшу складність. Переклад таких термінів слід робити, використовуючи етимологічний аналіз його компонентів, та використовуючи такі способи перекладу:

а) описовим способом: *ground time* – 'час перебування літака на землі';

б) дослівним перекладом: *general staff* – 'сільний штаб', *zone* – 'зона комунікацій';

с) частковою або повною транслітерацією: *master sergeant* – 'майстерсержант';

д) транслітерацією та дослівним перекладом: *chief master sergeant* – 'головний майстер-сержант';

е) транскрибуванням: *captain* – 'капітан', *commander* – 'командир'.

Основною проблемою перекладу термінів є те, що військова термінологія може мати кілька варіантів перекладу. Терміни поділяють на однозначні і багатозначні (Т.О. Яковлева та Л.В. Сулова) [4]: 1) однозначні терміни – терміни, що мають єдиний варіант перекладу в мові. Прикладом такого терміну може бути *cyberspace security*. Це словосполучення має тільки одне значення і перекладається як 'кібербезпека'; 2) багатозначні терміни – терміни, що мають декілька можливих способів перекладу. Таким терміном можна назвати слово

policy. Це слово має такі значення: 'політика', 'страховий поліс', 'лінія поведінки'.

Під час перекладу текстів військової тематики деякі труднощі становлять лексичні одиниці на позначення військових звань та рангів, що відрізняються, наприклад, у термінології НАТО та армії США: *serjeant* – *serjeant* – *staff serjeant*; *praporщик* – *warrant officer* – *serjeant major*; *старший прaporщик* – *senior warrant officer* – *serjeant major of the army*; *лейтенант* – *lieutenant* – *second lieutenant*; *старший лейтенант* – *senior lieutenant* – *first lieutenant*; *генерал-майор* – *major general* – *brigadier general*; *генерал-лейтенант* – *lieutenant general* – *major general*; *генерал-полковник* – *colonel general* – *lieutenant general* тощо [5, с. 136].

Не меншої уваги під час усного чи письмового перекладу текстів військової тематики заслуговують різного роду аббревіатури та скорочення, які здебільшого не мають відповідників у мові перекладу, а розшифрування займає значно більше часу, наприклад: *PFC* (*private first class*) – *старший солдат*; *LTG* (*lieutenant general*) – *генерал-полковник*; *LTC* (*lieutenant colonel*) – *підполковник*; *CI* (*counter-intelligence*) – *контррозвідка*; *HN* (*host nation*) – *приймаюча країна*; *PO* (*peace operations*) – *миротворчі операції*; *HA* (*humanitarian assistance*) – *гуманітарна допомога*; *CZ* (*combat zone*) – *зона бойових дій*; *MOOTW* (*military operations other than war*) – *операції невоєнного характеру тощо* [5, с. 139-142].

Висновки. Таким чином, із викладеного вище бачимо, що військова термінологія вимагає від фахівця значної уваги та ретельності, а також високого рівня компетентності. Відтворення текстів військової тематики має свої особливості. Із розвитком світових процесів та його глобалізацією, а відтак і виникненням певних збройних конфліктів та воєн зазначена нами термінологія не втрачає своєї актуальності. Із еволюцією військової справи, появою нової термінології та сленгу виникає необхідність більш детальних розвідок у цій галузі перекладознавчої науки, а ознайомлення студентів із такою лексикою у рамках спеціальних курсів дає змогу розширити коло їхніх професійно-освітніх можливостей.

Література:

1. Балабін В. В. Теоретичні засади військового перекладу в Україні: монографія. Київ: Логос, 2018. 492 с.
2. Зайцева М.О. Особливості перекладу термінів на військову тематику. Науковий часопис НПУ ім. М.П. Драгоманова. Випуск 10. 2013. С. 96–102.
3. Нелюбін Л. Л. Підручник з військового перекладу. М.: Воєнздат, 1981. 106 с.
4. Яковлева Т. А., Сулова Л. В. Особливості перекладу економічної термінології з англійської мови. Владимир, 2018. 4 с.
5. Маркелова А. Словник військової прокурорської лексики англійської мови: довідкове видання. Київ: Національна академія прокуратури України, 2018. 144 с.

Push O., Hasiuk N. Peculiarities of translation of military terminology

Summary. The article is devoted to the topic of military terminology and the peculiarities of their translation. An analysis of the main principles, methods and techniques of military terminology translation was carried out. The issue of military terminology and methods of its translation has become extremely urgent in the connection with the full-scale invasion of russia on the territory

of Ukraine, and the countries of the whole world are providing military support – all this further emphasizes the relevance of military translation, which should ensure the rapid and cohesive work of the Ukrainian military with international partners. The purpose of the work is to investigate the lexical features of the translation of military texts taken from the Internet sites of the official military institutions of Great Britain, the United States, Canada, the official website of NATO. The following research methods are used in the article: a continuous sample method, a descriptive method, a method of systematization and classification. The continuous sample method is used to identify military terms on the official websites of military institutions. The method of systematization and classification is used to describe lexical-semantic units. Methods of formation of military terminology were analyzed and it was found that morphological and lexical-semantic methods are currently the most productive. According to the morphological method, military terms are formed by means of affixation, word formation, conversion, and the method of abbreviation. The lexical-semantic methods of formation of military terminology are transferring meanings, changing the meanings of words, expanding meanings, narrowing meanings, by borrowing

from other branches of science or even other languages. For the translation of military vocabulary, such techniques as synonymous translation, descriptive translation, literal translation, partial or full transliteration, and transcription are used.

The main problem of translating terms is that military terminology can have several translation options, since the terms are divided into unambiguous and multi-valued. Various abbreviations and abbreviations, which mostly do not have equivalents in the translated language, deserve no less attention during the oral or written translation of military-related texts. Thus, military terminology requires considerable attention and thoroughness from a specialist, as well as a high level of competence, and the emergence of new terminology and slang creates the need for more detailed investigations in this field of translation studies. The practical significance of the research lies in the systematization and interpretation of the corpus of English-language military terms and the familiarization of students with such vocabulary within the framework of a special course of translation practice.

Key words: military-political text, informational-analytical text, military vocabulary, military term, neologism term, translation strategy.

*Пушик Н. В.,**старший викладач кафедри перекладу та філології
ЗВО «Університет Короля Данила»**Зубрицький Р. Я.,**викладач Фахового коледжу
ЗВО «Університет Короля Данила»*

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ КАЛАМБУРІВ

Анотація. У даній статті висвітлено проблему при перекладі каламбурів та їх основні семантичні особливості у розмовному жанрі. Зазначено, що каламбури є найскладнішими для точного відтворення при перекладі. Переклад каламбурів не можна просто порівнювати з іншими видами перекладу, а слід розглядати в контексті перекладу високоінтелектуального гумору, тому що вони є засобом розваги і вловлення тонких смислів. Каламбури притаманні тим мовам, в яких існують омоніми, омографи, омофони, полісемія та пароніми. Наріжним каменем проблеми в розумінні каламбурів є те, що їхні правила відрізняються в різних мовах. Виокремлено, що вивчаючи каламбури, ми повинні пильно розглядати два питання: смисловий контекст і культуру, а перекладачі спершу повинні отримати важливу інформацію про соціокультурний фон контексту, в якому зустрічаються каламбурні слова, оскільки це покращує розуміння каламбурних слів і дозволяє їм передати справжнє значення кожного окремого каламбуру. У сучасній перекладацькій практиці перекладачі, як правило, використовують декілька методів для роботи з каламбурами, такі як: комунікативний переклад, семантичний переклад та вільний переклад. Виходячи з їх формальної ідентичності, каламбури поділяються на різні категорії, а саме: омографи, омоніми, омофони, пароніми та паліндромі. Гра слів або каламбур спрямовані на аудиторію з наміром розважити її, або щоб висвітлити певну проблему іронічним, саркастичним або гумористичним способом. Однак, саме розпізнавання гри слів може бути дуже складним завданням, оскільки воно вимагає від аудиторії значних інтелектуальних зусиль, щоб помітити двозначність. Це питання наявності гострого розуму, життєвого досвіду, знання мови та уяви, щоб зрозуміти, яке повідомлення хотів передати автор каламбуру. Пошук шляхів адекватного перекладу не є сталим, завершеним та залишається актуальним для сьогодення, що потребує подальшого вивчення.

Ключові слова: гра слів, каламбур, омонімія, полісемія, комунікативний переклад, семантичний переклад, вільний переклад.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Переклад з однієї мови на іншу часто пов'язаний з певними труднощами [1, с.257]. Порівняльна лінгвістика, яка вивчає синхронне порівняння двох мов, ілюструє типові лінгвістичні та культурно-специфічні виклики, пов'язані з перекладом. Перекладачеві надзвичайно складно точно перекласти певні смисли в текстовому повідомленні. Крім основних труднощів, з якими доводиться стикатися перекладачам, каламбури виявляються найбільш проблематичними для адаптації іншою мовою. З одного

боку, каламбури не є метою комунікації як такої, а є радше засобом інтелектуальної розваги, їх переклад не можна просто порівнювати з іншими видами перекладу, а слід розглядати в контексті перекладу гумору. З іншого боку, в основі каламбурів лежать особливі фонологічні, морфологічні, лексичні, а також синтаксичні структури, які ще більше ускладнюють процес перекладу. Каламбури притаманні всім мовам, в яких існують омоніми, омографи, омофони, полісемія та пароніми. Тому каламбури повсюдно розглядаються як один з основних викликів у галузі перекладознавства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Беручи до уваги широку розповсюдженість каламбурів, як мовного явища, саме поняття досі вважається однією з найменш висвітлених тем у сучасній лінгвістиці загалом та в перекладознавстві зокрема. Найбільш дискусійним залишається питання співвідношення понять «гра слів» та «каламбур». Більшість дослідників не розмежовує ці два поняття, деякі – схильні диференціювати словесну гру та каламбур [2]; [3].

Одним із перших українських учених, який здійснив вагомий внесок у дослідженнях проблеми класифікації та відтворення каламбуру, був А.А. Щербина. У праці «Сутність та мистецтво гостроти слова (каламбуру)» дослідник зазначає, що каламбур являє собою «комічну гру значень та звучання слів» [4, с. 6], та виділяє такі його елементи: багатозначність, співзвучність та схожі мовні явища [4, с. 14]. Також питання адекватного перекладу каламбурів привертало увагу таких теоретиків та практиків перекладу, як Д. К. Кетфорд, У. Редферн, Д. Делабастіта.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на широке висвітлення поняття «гра слів» чи «каламбур» в науковій літературі ще досі не існує достатньо повного опису використання цього явища у повсякденному житті, немає повного уявлення про функціонування гри слів в кінодискурсі та не надано чіткої характеристики семантичних особливостей каламбурів у розмовному жанрі. Пошук закономірностей перекладу цього явища ускладнюється тим, що не до кінця зрозуміла і не визначена справжня природа каламбуру. Складності перекладу каламбурів полягають у необхідності збереження не тільки всіх його характеристик, а найважливіше – гумористичного ефекту, пошук шляхів подолання цих труднощів зумовлює актуальність даної теми.

Мета статті полягає в аналізі шляхів утворення та перекладу каламбуру з англійської на українську мову як одного із засобів створення комічного ефекту в текстах.

Виклад основного матеріалу. У сучасному споживачьому світі риторика стала важливішою за сам товар. Заради просування товарів люди схильні використовувати різні стилістичні прийоми, такі як каламбури, асонанси та метафори, щоб досягнути поставленої мети. Основна увага в даній статті приділяється каламбурам, оскільки існує висока ймовірність того, що вони часто є проблематичними для перекладачів через те, що слухач чи перекладач часто не «вловлює» істинний зміст повідомлення. В рекламі цей риторичний прийом часто використовується для того, щоб переконати споживача придбати товар. У сучасній перекладацькій практиці перекладачі, як правило, використовують декілька методів для роботи з каламбурами, такі як: комунікативний переклад (намагається справляти враження на своїх читачів, максимально близьке до того, яке вони могли б відчувати прочитавши оригінал), семантичний переклад (передає зміст оригіналу настільки близько, наскільки семантична і синтаксична структури мови, на яку здійснюється переклад, це дозволяють) та вільний переклад (відтворює основну інформацію оригіналу з можливими відхиленнями, спотвореннями, пропусками та ін. Головною ознакою вільного перекладу є намагання полегшити сприйняття першотвору, доповнюючи текст поясненнями, таким чином наближаючи його до дійсності). Жоден з цих методів не враховує повністю контекст, не пояснює, як ідентифікувати каламбур і як надати йому належного значення та контексту. У своїй роботі «Підходи до перекладу» Пітер Ньюмарк відзначав, що переклад – це передусім передача змісту тексту іншою мовою відповідно до намірів автора. Тому у його розумінні теоретична наука «перекладознавство» має визначити перекладацьку проблему, відмітити всі чинники, які слід взяти до уваги для вирішення завдання, перерахувати можливий порядок виконання перекладацьких дій та рекомендувати найкращий переклад [5, с. 212].

Каламбур – це гра слів, іноді на різних значеннях одного і того ж слова, а іноді на схожому значенні або звучанні різних слів [6].

О. О. Тараненко в своїй статті «Гра слів» наполягає на тому, що гра слів не рівноцінна поняттю каламбуру. «Гра слів – це спеціальне використання звукової, лексичної або граматичної форми слів, а також частин слів, фразеологізмів, синтаксичних конструкцій для створення певних фонетико- та семантико-стилістичних явищ, що ґрунтуються на зіставленні й переосмисленні, обігранні близькозвучних або однозвучних мовних одиниць з різними значеннями» [7, с. 67]. Автор вважає, що каламбур є одним з різновидів гри слів, який полягає у створенні комічно-сатиричного ефекту.

Каламбур – це мистецтво, яке сягає своїм корінням ще часів греко-римської доби, де його використовували для навчання ораторському мистецтву. Як наслідок, філософи вміло використовували його. Існує ймовірність того, що цей термін міг бути похідним від італійського «fine point», що означає «тонка грань». Американський лінгвіст Річард Ледерер визначив «каламбур» як прийом поєднання двох або більше ідей в одному слові або виразі. Він додав, що найпростіший каламбур базується на використанні одного звуку, який породжує два або більше різних значень. Якщо різниця в значенні не супроводжується різницею в написанні, то каламбур називається омографом. Він поділяв каламбури на однозвучні каламбури, двозвучні каламбури, спунеризми, паліндромі, аббревіатури та каламбури-злиття [8].

Гра слів і багатозначність зазвичай розглядаються як найскладніші проблеми як для перекладача-практика, так і для перекладача-теоретика. Першопричина цих особливих (реальних чи уявних, теоретичних чи практичних) труднощів полягає в тому, що семантичні та прагматичні ефекти гри слів у вихідному тексті беруть свій початок у певних структурних характеристиках мови оригіналу, для яких мова перекладу найчастіше не може створити відповідника, таких як існування певних омофонів, полісемічних кластерів, ідіом чи граматичних правил. Вивчаючи каламбури, ми повинні пильно розглядати два питання: контекст і культуру. Якщо перекладачі не володіють достатньою інформацією про відповідний контекст і культуру, вони, ймовірно, не зможуть їх перекласти. Каламбур є одним з аспектів непрямой мови, який створює проблеми для перекладачів – це значною мірою пов'язано з тим, що кожне каламбурне слово має багато можливих різних значень. Каламбур є ключовим поняттям у низці дисциплін, таких як герменевтика, етика, естетика, логіка, соціологія, антропологія, семіотика та дискурс-аналіз. Вирішення проблем перекладу каламбурів вимагає ґрунтовного розуміння теорій, що стосуються непрямой мови.

Насправді, величезна кількість каламбурів з різних сфер людської життєдіяльності перешкождала значним зусиллям щодо спроб їх класифікації. Дж. Куллер сказав, що: "Вчені намагалися визначити і класифікувати каламбури, але результати ніколи не мали великого успіху" [9, с. 4]. Однак, виходячи з їх формальної ідентичності, каламбури поділяються на різні категорії, деякі з яких наведені нижче:

Омографи: Цей вид каламбуру стосується слів, які мають однакове написання, але різне значення. Омографія проілюстрована на прикладі таких пар, як замок (пристрій для замикання) і замок (фортеця), орган (частина організму) та орган (музичний інструмент). У омографічних каламбурах зустрічаються омографи, тобто слова, які пишуться однаково, але мають різне значення. Омографічні каламбури також відомі як гетеронімічні (однойменні) каламбури. Вони смішні, тому що відповідають обом значенням слова, і найкраще розуміються при читанні. Приклади омографічних каламбурів: Every calendar's days are numbered. Always trust a glue salesman. They tend to stick to their word [10].

Омоніми: Цей вид каламбуру стосується лексичних одиниць, які мають однакову форму, але різне значення. Bear є прикладом омонімів [11]. У цьому типі каламбуру гра слів полягає в тому, що слова пишуться і звучать однаково, але мають різне значення. Наприклад: Two silk worms had a race and ended in a tie. Нічия, звичайно, може бути, але в цьому каламбурі також мається на увазі галстук, предмет одягу, який зазвичай виготовляється з шовку. How the US put US to shame (the abbreviation of the United States US in contrast to capitalized pronoun us). Каламбури, засновані на омонімії, в основному поширені в рекламі, тому в літературних творах їх можна зустріти рідко.

Омофони: Цей вид каламбуру стосується лексем, які мають однакову вимову, але різне написання та значення. Наприклад, слова "threw" and "through", "кинув" і "наскрізь" [11]. Омофонічні каламбури використовують омофони або близькі за значенням слова, щоб бути смішними – суть полягає в подвійному значенні слова. Прикладами омофонічних каламбурів є: Reading while sunbathing makes you well-red. A bicycle can't stand on its own because it is two-tired. Прикладами омофонів (співзвуччя) в українській мові можуть бути

слова греби (дієслово) – гриби (іменник); спиться (дієслово) – спиця (іменник). Омофони в англійській мові – board (дошка) – bored (знуджений); right (правий) – write (писати). Омофонічні каламбури легше створювати, оскільки вони використовують слова, які просто звучать однаково, а не одне слово з декількома значеннями. Деякі хороші приклади омофонів можуть включати rain/rein/reign, bread/bred та their/there/they're. В ідеалі, омофонні каламбури будуються так, щоб використовувати значення обох термінів; наприклад, речення “Josey is crying because he got hit by a bawl/ball”, може означати як те, що Джої вдарили м'ячем, так і те, що його здолала потреба плакати. Деякі омофони можуть ігнорувати тонкощі побудови слів, щоб донести свою думку до читача.

Складені каламбури включають два каламбурних слова в одному висловлюванні, або вони покладаються на звучання двох слів, змішаних разом, щоб створити жарт. Вони можуть бути омографічними, омофонними або обома.

Прикладами складених каламбурів є: One hundred hares have escaped the zoo, so police are combing the area. A short psychic broke out of jail. She was a small medium at large.

Пароніми: Фонологічна схожість слів та морфологічна структура є характеристикою паронімічних каламбурів. Наприклад, слова "faith" and "face" "віра" та "обличчя" відрізняються лише останньою фонемою. Паронімічний каламбур – це те, що виходить, коли два слова пишуться або вимовляються однаково, але мають різні значення. Вони досить поширені і, як правило, зовсім не мають на меті бути смішними, що робить їх включення до цього списку дещо натягнутою схемою. Іноді існують способи пограти з такими каламбурами, наприклад, граючи з різними значеннями або комбінуючи їх для додаткового комічного ефекту. Приклади в українській мові: громадський (що стосується суспільства, громади чи окремого колективу) та громадянський (що стосується громадянина як члена суспільства); дружний (який відбувається одночасно, злагоджено та спільно) і дружній (який ґрунтується на дружбі). Англійські приклади: есопотіс (економічний) та есопоміс (економний). Загальновідомий вислів “Економіка повинна бути економною!”. Паронімічний каламбур створюється за рахунок зіткнення двох значень слів – прямого (нейтрального) та переносного (іронічного). “Він уважав себе людиною поверхневою. Любив поверхні. Почувався на них впевнено”. “I’m feeling very hungry” and “I’m feeling very angry.” (Лише невелика зміна у підборі слів створює враження, що йдеться про щось зовсім інше.) [12, с. 6].

Паліндроми: Паліндром – це слово або словосполучення, що однаково читається і з початку і з кінця, наприклад: кабак, око, mom, race car, or madam, eve, noon, dog god, ward draw, live evil [13].

При перекладі каламбурів перекладачі часто стикаються з однією великою проблемою: чи зберігати точний переклад чи ні. В ідеальному випадку перекладач повинен надати абсолютно еквівалентний переклад, але це не завжди можливо. Мови відрізняються за своєю типологією і важливо знайти прийнятне рішення у кожному випадку. Звичайно, оригінальний фрагмент тексту може бути замінений чимось не менш ефективним або його можна оминати повністю, але це може вплинути на гумористичний аспект тексту, якщо текст побудований на каламбурах та двозначності.

Отже, гра слів – це лінгвістичне явище, з яким ми стикаємося щодня, при тому, що гра слів як така завжди є навмисною. Незалежно від того, чи використовується вона маркетологами, чи у художньому дискурсі, мета гри слів очевидна – розважити або привернути увагу аудиторії до об'єкта. Гра слів, в якій зіштовхуються дві лінгвістичні структури, є, таким чином, багатим джерелом гумору. Гра слів спрямована на широку аудиторію з наміром розважити її, а також щоб висвітлити певну проблему іронічним, саркастичним чи гумористичним способом. Однак, саме розпізнавання гри слів може бути дуже складним завданням, оскільки воно вимагає від аудиторії значних інтелектуальних зусиль, щоб помітити двозначність. Це питання гостроти розуму, життєвого досвіду, знання мови та уяви, щоб зрозуміти, яке повідомлення хотів передати автор каламбуру і це, без сумніву, є дуже складним завданням.

Література:

1. Пушик Н.В. Розуміння змісту при усному та письмовому перекладі//Концептуальні проблеми розвитку сучасної гуманітарної та прикладної науки: матеріали IV Всеукраїнського науково-практичного симпозиуму (м. Івано-Франківськ, 15 травня 2020 року). Івано-Франківськ: Редакційно-видавничий відділ Університету Короля Данила, 2020. С. 256–260.
2. Тимчук О.Т. Семантико-стилістичне явище гри слів в українській мові : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Київ, 2003. 14 с.
3. Corbett E.P.J. Classical rhetoric for the modern student. 2nd ed. New York: Oxford UP, 1971. 653 p.
4. Щербина А. А. Сущность и искусство словесной остроты (каламбура). Киев, 2008. 45 с.
5. Newmark, P. Approaches to Translation. Hertfordshire: Prentice Hall, 1988. 221 p.
6. The Free Dictionary, 2013 URL: <https://www.thefreedictionary.com/pun> (дата звернення: 03.12.2022)
7. Тараненко О. Гра слів. URL: <http://kulturamovy.univ.kiev.ua/KM/pdfs/Magazine50-10.pdf> (дата звернення: 05.12.2022)
8. Lederer, R. (1981). “A primer of puns”, The English Journal, 70, 32–36.
9. Culler, Jonathan D. On Puns: the Foundation of Letters. 1988 URL: <https://ecommons.cornell.edu/handle/1813/3659> (дата звернення: 05.12.2022)
10. Тодор О. Омографи: смислорозрізнавальна роль наголосу. URL: <http://kulturamovy.univ.kiev.ua/KM/pdfs/Magazine68-69-15.pdf> (дата звернення: 03.12.2022)
11. Crystal, D. (2003). *English as a Global Language* (2nd ed.). Cambridge: Cambridge University Press. doi:10.1017/CBO9780511486999
12. Баган М.П. Паронімія в сучасній українській лінгвістичній термінології: причини й тенденції розвитку. Науковий вісник ДДПУ імені І.Франка. Серія “Філологічні науки”. Мовознавство. Том 1, №8, 2017, С. 5–9.
13. Академічний тлумачний словник: Словник української мови. 1973. URL: <http://sum.in.ua/s/kalambur> (дата звернення: 05.12.2022)
14. Бокова П. М. Каламбур або гра слів. Проблеми та особливості перекладу. Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики. Київський національний лінгвістичний університет. 2015. № 27. С. 45–50.
15. Болдирева А.С. Переклад каламбурів як засобу створення гумористичного ефекту: до постановки проблеми. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&S21P03=FILE=&S21STR=zrgf_2016_2_4 (дата звернення: 05.12.2022)

16. Вітгенштейн Л. Філософські дослідження. URL: <http://www.philsci.univ.kiev.ua/biblio/vitgen.html> (дата звернення: 05.12.2022)
17. Літературознавча енциклопедія : у 2-х т. / авт.-уклад. Ю. І. Ковалів. Київ : Академія, 2007. Т. 1. 608 с.
18. Brown J. Eight Types of Puns. Transactions and Proceedings of the Modern Language Association of America. 1956. P. 14–26.
19. Delabastita D. There's a Double Tongue. An Investigation into the Translation of Shakespeare's Wordplay. Amsterdam, Atlanta, 1993. 522 с.

Pushyk N., Zubrytskyi R. Peculiarities of translation of puns

Summary. This article highlights the problem in the translation of puns and their main semantic features in the spoken genre. It is stated that puns are the most difficult to reproduce accurately in translation. The translation of puns cannot be simply compared with other types of translation, but should be considered in the context of the translation of highly intellectual humor, because they are a means of entertainment and capturing subtle meanings. Puns are common in languages that have homonyms, homographs, homophones, polysemy and paronyms. The cornerstone of the problem in understanding puns is that their rules differ in different languages. It is

emphasized that studying puns, we should closely consider two issues: semantic context and culture, and translators should first obtain important information about the social and cultural background of the context in which the puns occur, as it improves their understanding and allows them to convey the true meaning of each individual pun. In modern translation practice, translators usually use several methods to deal with puns, such as: communicative translation, semantic translation and free translation. Based on their formal identity, puns are divided into different categories, namely: homographs, homonyms, homophones, paronyms and palindromes. A wordplay or pun is aimed at the audience with the intention of entertaining them, or to highlight a certain issue in an ironic, sarcastic or humorous way. However, recognizing wordplay itself can be a very difficult task, as it requires considerable intellectual effort from the audience to spot the ambiguity. It is a matter of having a sharp mind, life experience, language knowledge and imagination to understand what message the author of the pun wanted to convey. The search for ways of adequate translation is not stable, complete and remains important for today, and requires further study.

Key words: play on words, pun, homonymy, polysemy, communicative translation, semantic translation, free translation.

*Сінна Л. Ю.,**доцент кафедри філології,**перекладу та стратегічних комунікацій**Національної академії Національної гвардії України*

ОСОБЛИВОСТІ АНГЛО-УКРАЇНСЬКОГО ПЕРЕКЛАДУ ГЕНДЕРНО МАРКОВАНОЇ РЕКЛАМИ (НА МАТЕРІАЛІ РЕКЛАМИ ПАРФУМІВ)

Анотація. Статтю присвячено вивченню питання про особливості відтворення гендерно маркованої реклами в аспекті англо-українського перекладу. Рекламний дискурс на сьогоднішній день відіграє важливу роль у формуванні суспільної думки щодо вибору та користування того або іншого товару чи послуги. Оскільки гендерні стереотипи і досі є ефективним інструментом досягнення мети рекламодавця, у риторичні реклами використовуються певні мовні штампи та уявлення щодо маскулітності та фемінності, які повинні допомогти певній цільовій аудиторії придбати той чи інший товар або послугу. Яскравим прикладом такого вживання є реклами парфумів, що і виступають об'єктом нашого дослідження.

У статті було висвітлено такі основні поняття дослідження як «гендер» та «гендерний нейтралітет» («гендерна нейтральність»). Аналіз цих термінів дає підстави стверджувати, що гендер являє собою соціокультурний концепт, що визначає моделі поведінки чоловіків та жінок, приписує їм певні ролі, а гендерний нейтралітет навпаки має на меті уникання розрізнення ролей за статтю чи гендером, тобто є поняттям протилежним за своєю функцією. Здійснивши аналіз сучасних підходів до використання рекламного дискурсу, можна зробити висновок, що протягом останніх десятиріч в Україні спостерігається тенденція до більш обміркованої подачі інформації для гендерно цільової аудиторії, в той час як у Великобританії цей процес має реверсивний характер – більшість рекламних текстів містять нейтрально марковані лексичні одиниці. Компаративний лінгвістичний аналіз вищезазначених одиниць у мові оригіналу та перекладу дозволив дійти висновків, що основною характеристикою реклами парфумів в англійській мові є уникання гендерних стереотипів, а в перекладі українською мовою використовується гендерний підхід щодо презентації продукту. Для досягнення комунікативної мети проаналізованих текстів під час перекладу потрібно зосереджувати увагу не лише на лінгвістичних особливостях кожної з мов, а і на різниці підходів до цільової аудиторії парфумів.

Рекламні тексти для жінок позначені високим рівнем експресії та емоційності та є більш насиченими гендерно маркованими одиницями. При перекладі таких рекламних текстів було частіше застосовано такі прийоми: смисловий розвиток, додавання, калькування. Натомість тексти, розраховані на чоловіче сприйняття, були позначені лаконічністю та фактичним викладом матеріалу, використанням конкретних образів (іноді стереотипних). Під час перекладу таких текстів було частіше використано граматичні трансформації та калькування.

Ключові слова: реклама, переклад, гендер, гендерна нейтральність, цільова аудиторія, маскулітне, фемінне.

Постановка проблеми. Реклама, проникаючи в усі сфери суспільства, активно впливає на його соціальні інституції та чинить значний вплив на соціальну поведінку людей. Вона транслює інформацію не тільки про товари, вироби, послуги, а й про політичні, економічні та інші типи взаємовідносин в суспільстві, його культурні конструкції, включаючи специфіку взаємовідносин між чоловіками та жінками. Численні дослідження доводять, що питання про гендерні репрезентації у рекламі є нагальним, адже саме мас-медіа відіграє значну роль у формуванні суспільної думки оцінок та подій, задає стандарти життя та свідомості. На нашу думку, сучасна реклама здатна формувати та підтримувати уявлення про гендер у масовій свідомості.

Аналіз останніх досліджень. Гендерні дослідження у рекламі є однією із суперечливих проблем сьогодення, що привертає увагу вітчизняних та зарубіжних лінгвістів. Зокрема такі відомі дослідники, як Л. Волін [1], Г. Салліван [2], У. Кілборн [3], З. Шевченко [4] зробили значний внесок у теоретичне обґрунтування та практичний аналіз гендерних ознак. Важливе значення для розуміння особливостей відтворення уявлень про маскулітне та фемінне у мас-медіа мають праці М. Скорик [5], І. Грошева [6], І. Гофмана [7].

Метою розвідки є виявлення особливостей відтворення гендерних стереотипів у рекламному дискурсі в аспекті англо-українського перекладу.

Виклад основного матеріалу. Термін «реклама» в довідково-енциклопедичних працях, законодавстві та на побутовому рівні здається зрозумілим і усталеним, проте лише – на перший погляд. В англійській мові з початку XIX століття широко використовується іменник «the advertising», який ще у XV–XVI століттях означав просто повідомлення про щось. Спільним джерелом поняття реклама вважається латинське дієслово *reclamo*, що означає «виголосити, кличу». Через французький вплив (фр. *reclame*) ця лексема прийшла в українську мову і зараз ми використовуємо термін «реклама», що означає поширення відомостей про кого-небудь, про щось з метою популяризації.

Рекламні тексти можна класифікувати за групами рекламних предметів (косметика, одяг, автомобілі, за рекламоносієм (друкована, реклама на радіо, у мережі Інтернет), за цілями (інформативна реклама, реклама-переконання, реклама-нагадування), видами (імідж-реклама, стимулююча реклама; політична реклама, бізнес-реклама, суспільна реклама)), за цільовою аудиторією (реклама для підлітків, молодих жінок, ділових людей).

Спрямованість рекламного тексту на цільову аудиторію тісно взаємопов'язана з об'єктом реклами: так, реклама, орієнтована на молодих забезпечених жінок, зосереджена, в основному, на предметах дорогої косметики, парфумерії, модного одягу. Подібно об'єкту реклами спрямованість реклами на певний сегмент масової аудиторії впливає на мову і стиль рекламного тексту. Рекламні образи не лише віддзеркалюють суспільство та пануючі в ньому гендерні стереотипи, але й впливають на формування гендерних відносин. У рекламних текстах містяться всі ті мовні та позамовні засоби, які роблять можливим осмислення і розуміння тексту реципієнтом й обумовлюють реакцію на нього. В рекламних текстах вербалізується, візуалізується та символізується інформація не лише про рекламований об'єкт, але й про існуючі соціальні, у тому числі й гендерні відносини.

Гендерні образи сучасної реклами відіграють дуже важливу роль у суспільстві. Існує чимало варіантів визначення терміна гендер, але ширше й повніше, на наш погляд, тлумачить це поняття дослідниця М. Бутовська: «Гендер – соціокультурний конструкт, що визначає соціальні аспекти взаємовідносин між статями» [8].

Принципова різниця між категоріями «гендер» та «стать» полягає у відмінній їхній генезі. Стать як фізіологічна категорія має анатомічну основу та природний характер. Гендер – це своєрідна смислова надбудова над статтю, сформована культурою сукупність атрибутів, моделей поведінки, ролей, які приписані чоловікові та жінці; це категорія, конструйована суспільством [6, с. 48].

Гендер створюється суспільством як соціальна модель жінок і чоловіків, що визначає їх положення і роль в суспільстві.

Гендерні системи розрізняються в різних суспільствах, проте вони асиметричні: чоловіки і все «чоловіче – маскулінне» вважаються первинними, значущими і домінуючими, а жінки і все «жіноче – фемінне» – вторинними, незначними із соціальної точки зору. Маскуліність та фемінність не пов'язані з біологічною статтю, а складаються з відмінних психологічних характеристик, історично сформованих особливостями культури певного соціального середовища. Маскуліність асоціюється з екстравертивністю, активністю, незалежністю, самовпевненістю, а фемінність – з інтровертивністю, залежністю, несміливістю, сентиментальністю.

Попри те, що гендерні стереотипи в сучасному суспільстві все-таки мають тенденцію до трансформування та перерозподілу в них ролей, дослідники виділяють кілька класифікацій гендерних стереотипів. Зокрема, узагальнюючи результати досліджень, О. Кікінеджи та О. Кізь, виокремлюють за змістом чотири групи гендерних стереотипів: 1) перша група стосується закріплення сімейних та професійних ролей відповідно до статі; 2) друга група гендерних стереотипів пов'язана з відмінностями у змісті праці; 3) третя група гендерних стереотипів – це стереотипи маскуліності–фемінності; 4) четверта група – це зовнішність, фізична привабливість [10].

Визначення чоловіка і жінки, відмінностей між жіночністю і мужністю, змінюється з плином часу. Різні уявлення існують одночасно, набуваючи більшої або меншої значущості; їх комбінують, співвідносять одне з одним, щоб через відмінності між статями дати характеристики людини взагалі.

Слід відмітити, що на прикладі нашої роботи ми можемо говорити про ситуативну, але не менш значущу від того кар-

тину гендерно орієнтованого дискурсу у медіаконтексті Британії, яка втім відзначається наступною важливою тенденцією: гендерною нейтральністю (або гендерним нейтралітетом).

Досліджуючи гендерні образи в англomовній рекламі слід зазначити, що саме британці були першими, хто заборонив відеоролики через гендерні стереотипи. Досвід цієї країни в цьому питанні є унікальним. Він показує, як один державний орган (Ofcom) може працювати в декількох моделях регулювання галузі. Так, Орган зі стандартів реклами (The Advertising Standards Authority/ASA) діє як орган саморегулювання щодо друкованої та зовнішньої реклами, але є органом співрегулювання реклами для медіа. Враховуючи такий підхід подачі інформації у рекламному дискурсі і виникла ідея провести аналіз ступеню прояву гендерної нейтральності в аспекті англо-українського перекладу.

За основу лінгвістичного дослідження та аналізу було взято рекламні гендерно марковані тексти люксових парфумерних брендів з офіційних сайтів виробників та сайтів магазинів, що з ними співрацюють, а саме: Chanel, Dior, Giorgio Armani, Versace, Givency, а також їх офіційний переклад українською мовою.

Розглянемо як усвідомлюється мужність та жіночість в англomовній рекламі та особливості їх відтворення в українськомовному офіційному перекладі.

Приклад 1: «*CHANEL BLEU DE CHANEL EAU DE TOILETTE tribute to masculine freedom in an aromatic-woody fragrance with a captivating trail. A timeless, anti-conformist fragrance housed in an enigmatic blue bottle. An intensely woody aromatic fragrance that opens with freshness and then lingers with a precious accord illuminated by New Caledonian sandalwood. Rich and powerful notes unfurl into a dense and sophisticated trail.*»

Переклад: *CHANEL BLEU DE CHANEL EAU DE TOILETTE для чоловіків, які цінують аромати, що випромінюють собою нескінченну витонченість. Всеціло ліберальний аромат, ув'язнений у загадковому глибоко-синьому флаконі. Насичений аромат дерева, який розкривається свіжістю, й залишається головним акордом, але підсвічується амбре сандалового дерева. Багаті, глибокі та потужні ноти розгортаються вибухаючі витонченим шлейфом.*

У тексті оригіналу було використано мовний зворот, якій натякає нам на досить стереотипне уявлення про маскуліність, як тільки про «свободу» в вузькому зрозумінні (*tribute to masculine freedom*). Щоб не транслювати цей стереотипний образ, бо до свободи прагнуть не тільки чоловіки, а всі живі істоти в світі, ми переклали цю фразу за допомогою вилучення та додавання (*випромінюють собою нескінченну витонченість*). В подальшому перекладі було використано калькування (у загадковому глибоко-синьому флаконі), додавання (*багаті, глибокі та потужні ноти; всеціло ліберальний аромат*) та граматичні трансформації (*вибухаючі витонченим шлейфом*).

Приклад 2: «*Armani SI EAU DE PARFUM is a timeless perfume that is whole-hearted and grounded yet turns into a soft trail that lingers. [...] This eau de parfum resembles fresh sheets that have dried outside in the summer air, soft and warm with a hint of sophisticated sweetness. Distinctive, creamy and catches attention, Armani SI is a floral perfume for women who are strong and graceful.*»

Переклад: *Armani SI EAU DE PARFUM - це позачасовий, цілісний й сталий в світі парфумів аромат, який перетво-*

рюється на тонкий шлейф, що залишається на шкірі непомітним шаром. [...] Ця парфумована вода нагадує свіжі простирадла, які висохли надворі спекотним літнім днем, м'який та теплий аромат з відтінком витонченої солодкості. Відмінний, кремований Armani SI – зверне увагу оточуючих, бо цей квітковий парфум для жінок, які випромінюють внутрішню силу та грацію.

Оригінальний текст реклами не транслює стереотипи, але є досить емоційно забарвленим. Він напроти передає образ жінки з втіленням впевненості та внутрішньої сили: *for women who are strong and graceful*. Щоб підкреслити цей мовний зворот в українській мові, ми використали додавання та граматичну заміну. Також на початку рекламного тексту було використано зворот «шлейф, що залишається на шкірі непомітним шаром», з використанням смислового розвитку та додавання, щоб підкреслити легкість та ніжність парфуму. В подальшому перекладі було використано калькування (Відмінний, кремований, нагадує) та граматичні трансформації (який перетворюється).

Приклад 3: *«Givenchy Gentleman is the embodiment of masculine elegance. The inspiration is a confident and contemporary man with timeless seduction. The fragrance combines vigour and character, thanks to the alliance of vetiver, tarragon and cinnamon»*.

Переклад: *Givenchy Gentleman – це втілення чоловічої елегантності. Натхненням був образ впевненого в собі та сучасного чоловіка з чаруючою харизмою. Аромат комбінує в собі енергію та характер завдяки поєднанню ветиверу, естрагону та кориці*.

В тексті оригіналу використовуються такі досить стереотипні слова як: *masculine, seduction*, які мають досить вузьке значення та викликають типові асоціації щодо чоловіка-спокусника. В таких випадках ми вважаємо, що коректніше використати смисловий розвиток так перекласти їх таким чином: сучасний чоловік з чаруючою харизмою; чоловічої елегантності.

За виключенням цих двох прикладів, реклама є досить гендерно нейтральною, тому в інших випадках переклад було зроблено за допомогою калькування (*втілення елегантності; поєднанню ветиверу, естрагону та кориці*) та додавання (*комбінує в собі; натхненням був образ*).

Приклад 4: *«Ange ou Démon is an enigma. It encapsulates the charming innocence and captivating seduction in every woman. An exceptional fragrance, between dream and refinement. An oriental floral created around noble lily, magnified by the elegance of oakwood.»*

Переклад: *Ange ou Démon – це незбагненна загадка в світі парфумів. Він укладає в собі чаруючу, суперечливу жіночність, яка заворожує своєю чистою невинністю на контрасті з палкою спокусою. Винятковий аромат захопить ваші мрійливі думки своєю виключною вишуканістю. Східний квітковий букет, головна нота якого благородна лілія, підкреслюється витонченістю дубового дерева*.

Рекламний текст оригіналу є досить емоційно забарвленим, але не стереотипним. Він транслює образ жінки, яка водночас може бути невинною та палкою, підкреслюючи контрастність її особистості (*It encapsulates the charming innocence and captivating seduction in every woman*). Найкращим способом перекладу буде додавання (*на контрасті з*) та калькування

(*винятковий аромат, підкреслюється витонченістю дубового дерева*) та граматичні трансформації (*захопить ваші мрійливі думки*). Також було використано додавання на початку рекламного тексту: «це незбагненна загадка в світі парфумів», щоб підкреслити образ загадковості, незважаючи на велику різноманітність жіночих ароматів.

Приклад 5: *Dior Sauvage. Natural ingredients, selected with extreme care, prevail in excessive doses. Radiant top notes burst with the juicy freshness of Reggio di Calabria Bergamot. Ambroxan, derived from precious ambergris, unleashes a powerfully woody trail. Sauvage is an act of creation inspired by wide-open spaces. An ozone blue sky sprawled above a rocky landscape, white-hot beneath the desert sun. Dior Sauvage.*

Переклад: *Природні елементи, підібрані з особливою обайливістю, затмарять всі інші аромати своєю експресією. Спалах верхніх нот вибухає соковитою свіжістю бергамоту Реджо-ді-Калабрія. Амброксан, дорогий аромат якого походить від неперевершеної амбри, розв'язує потужний шлейф дерева*.

Текст реклами не має стереотипних уявлень, проте він дійсно емоційно насичений та дуже образний та описовий. Для того, щоб краще передати образність пропонуємо використати додавання (*Спалах верхніх нот; під палким пустельним сонцем*) та калькування, щоб залишити оригінальні мовні звороти (*вибухає соковитою свіжістю; підібрані з особливою обайливістю*).

Підсумовуючи, можна зазначити, що рекламні тексти, розраховані на жіноче сприйняття, позначені високим рівнем експресії та емоційності та є більш насиченими гендерно маркованими одиницями. При перекладі таких рекламних текстів було частіше застосовано такі прийоми: смисловий розвиток, додавання, калькування. Натомість тексти, розраховані на чоловіче сприйняття, були позначені лаконічністю та фактичним викладом матеріалу, використанням конкретних образів (іноді стереотипних). Під час перекладу таких текстів було частіше використано вилучення, калькування та граматичні заміни складних речень на прості.

Перспективою дослідження вважаємо аналіз відтворення гендерної нейтральності у рекламному дискурсі товарів загального вжитку.

Література:

1. Wolin L.D. Gender issues in advertising. An oversight synthesis of research: 1970 – 2002. Journal of advertising research. 2003. March. P. 111–129.
2. Sullivan G.L., O'Connor P.J. Women's role portrayals in magazine advertising: 1958–1983. Sex roles. 1988. N 18 (3/4). P. 181–188.
3. Kilbourne W.E. An exploratory study of the effect of sex role stereotyping on attitudes toward magazine advertisements. Journal of the academy of marketing science. 1986. N14 (4). P. 43–46.
4. З. В. Шевченко Словник гендерних термінів. Черкаси. Видавець Чабаненко Ю., 2016. 336 с.
5. Скорик М.М. Українські мас-медіа: гендерний аспект. Проблеми освіти. Київ : Науково-методичний центр вищої освіти. 2003. Вип. 36. С. 134–153.
6. Грошев И.В. Гендерные образы рекламы. Вопросы психологии. 2000. № 6. С. 41–45.
7. Goffman E. Gender advertisements. London: Macmillan, 1979. 84 p.
8. Бутовская М.Л. Гендер в современном мире: реалии и перспективы женщин в сфере гендерного равенства. Личность. Культура. Общество. 2008. Вып. 2 (41). С. 220–232.

9. Гендерні медійні практики: Навчальний посібник із гендерної рівності та недискримінації для студентів вищих навчальних закладів / Колектив авторів. Київ. 2014. 206 с.
10. Кікінеджи О.М. Формування гендерної культури молоді. Практична психологія та соціальна робота. 2007. № 10. С. 19–36.

Sinna L. Features of English-Ukrainian translation of gender-marked advertising (on perfume advertising material)

Summary. The article is devoted to the study of the issue of the peculiarities of reproduction of gender-labeled advertising in the aspect of English-Ukrainian translation. Today, advertising discourse plays an important role in the formation of public opinion regarding the choice and use of this or that product or service. Since gender stereotypes are still an effective tool to achieve the advertiser's goal, advertising rhetoric uses certain linguistic stereotypes and ideas about masculinity and femininity that should help a certain target audience to purchase a particular product or service. A vivid example of such use is perfume advertising, which is the object of our research. The article highlighted such basic concepts of research as "gender" and "gender neutrality". The analysis of these terms gives grounds for asserting that gender is a sociocultural concept that determines the behavior patterns of men and women, assigns them certain roles, and gender neutrality, on the contrary, aims to avoid distinguishing roles by sex or gender, that is, it is a concept that is opposite in its function. Having

analyzed modern approaches to the use of advertising discourse, it can be concluded that over the last ten years in Ukraine there has been a trend towards a more deliberate presentation of information for a gender-targeted audience, while in Great Britain this process has a reversible nature – most advertising texts contain neutrally marked lexical units. The comparative linguistic analysis of the above-mentioned units in the original language and the translation allowed us to come to the conclusion that the main characteristic of perfume advertising in English is the avoidance of gender stereotypes, while the translation into Ukrainian uses a gender approach to product presentation. In order to achieve the communicative goal of the analyzed texts during translation, it is necessary to focus attention not only on the linguistic and stylistic features of each of the languages, but also on the difference in approaches to the target audience of perfumes. Advertising texts for women are characterized by a high level of expression and emotionality and are more heavily gendered units. When translating such advertising texts, the same techniques were more often used: semantic development, addition, loan translation. Instead, texts designed for male perception were characterized by conciseness and factual presentation of the material, the use of specific images (sometimes stereotypical). During the translation of such texts, grammatical transformations and loan translation were used more often.

Key words: advertising, translation, gender, gender neutrality, target audience, masculine, feminine.

*Шилінська І. Ф.,**кандидат педагогічних наук,**доцент кафедри іноземних мов**та інформаційно-комунікаційних технологій**Західноукраїнського національного університету**Штохман Л. М.,**кандидат філологічних наук,**доцент кафедри іноземних мов**та інформаційно-комунікаційних технологій**Західноукраїнського національного університету*

ФОРМУВАННЯ УМІНЬ І НАВИЧОК НАУКОВО-ТЕХНІЧНОГО ПЕРЕКЛАДУ

Анотація. У статті розглядається проблема формування умінь і навичок науково-технічного перекладу майбутніх філологів. Її метою є визначення груп вправ та форм аудиторної діяльності для навчання усного та письмового перекладу. Будь-яка система вправ розробляється з метою організації ефективного процесу засвоєння необхідного навчального матеріалу. Формування певної навички чи вміння відбувається в процесі виконання повторюваних операцій і дій, виконання спеціально розроблених вправ. Гнучкість та стійкість навички забезпечує можливість її функціонування в будь-яких мовленнєвих ситуаціях з використанням нового мовленнєвого матеріалу. Основними перепонами, які виникають у процесі перекладу науково-технічних текстів, є труднощі, що пов'язані з точною передачею смислових значень термінологічних одиниць галузі. Окреслено проблеми, що виникають у студентів під час усного та письмового перекладу науково-технічної літератури. Виокремлено необхідні навички усного перекладу науково-технічних текстів. Зазначено, що формування означених навичок передбачає розвиток загальнопсихологічних механізмів перекладацької діяльності. Саме тому сьогодні актуальним постає завдання пошуку відповідних освітніх технологій навчання науково-технічному перекладу та навчально-методичного забезпечення їх реалізації. Запропоновано три групи вправ для навчання усного науково-технічного перекладу: підготовчі, операційні, інтерпретаційні, які спрямовані відповідно на розвиток перцептивних здібностей і пам'яті студентів, на формування навичок усного перекладу та на розвиток умінь усного перекладу. Для успішного здійснення перекладу науково-технічних текстів важливо найточніше передати їх сутнісний зміст. Для цього студенти повинні знати основні прийоми і способи перекладу та застосовувати їх на практиці. Означено фактори, що визначають особливості усного і письмового видів перекладу. Проаналізовано основні форми письмового перекладу науково-технічної літератури: повний переклад, анотаційний, реферативний. Окреслено можливості групової та індивідуальної роботи під час здійснення письмового перекладу. Робота у групі є формою спільного навчання, яке має своєю метою покращення вмінь критичного мислення та розвитку навичок редагування. Спонукання студентів вчитись один від одного – головна мета в організації студентів у малі групи. Саме тому спеціалісти радять поєднувати в групи

студентів з гіршими і кращими результатами, щоб перші мали змогу покращити свої результати володіння мовою.

Ключові слова: науково-технічний переклад, уміння, навички, система вправ.

Постановка проблеми. У сучасному суспільстві розвиток міжкультурної співпраці у галузі науки і техніки призводить до збільшення кількості міжнародних контактів між фахівцями і науковцями різних країн. Успішність міжкультурного діалогу як усного, так і письмового, визначає результати міжнародної науково-професійної діяльності. У центрі уваги при цьому є мовленнєво-розумова діяльність людей.

Розуміння іноземної мови як засобу міжнародного науково-технічного співробітництва стимулює пошук нових підходів до організації процесу навчання майбутніх перекладачів, зокрема формування їх перекладацької компетенції.

Особливого значення сьогодні набуває науково-технічний переклад як один із найбільш актуальних видів галузевого перекладу. Основними труднощами, які виникають у процесі перекладу науково-технічних текстів, є труднощі, що пов'язані з точною передачею смислових значень термінологічних одиниць галузі. Досить часто перекладачу необхідно вибрати найбільш оптимальний еквівалент терміна з-поміж синонімічних одиниць. Це можливо лише коли перекладач розуміє сутність тексту оригіналу. Саме тому сьогодні актуальним постає завдання пошуку відповідних освітніх технологій навчання науково-технічному перекладу та навчально-методичного забезпечення їх реалізації.

Актуальні питання методики викладання перекладу висвітлюють у своїх працях провідні вітчизняні і зарубіжні вчені (Т. Ганічева, А. Ольховська, Є. Червінко, R. Bell, A. Duff, P. Kaye). Основні проблеми науково-технічного перекладу, особливості його навчання, граматичні та лексичні труднощі перекладу розглядаються у працях В. Карабана, А. Коваленко, Л. Черноватого, F. Kruger, M. Olohan. Утім, незважаючи на низку досліджень означена проблема залишається недостатньо висвітленою у лінгводидактиці. Передусім, це стосується недосконалої розробки системи вправ для формування умінь і навичок перекладу науково-технічної літератури.

Отож, метою статті є визначення груп вправ та форм аудиторної діяльності для навчання перекладу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Відомий вчений у галузі перекладознавства Алан Даф (Alan Duff) стверджує, що оскільки переклад вимагає гнучкості, коли читач шукає найбільш відповідне слово, точності і чіткості, щоб передати те, що закладено в оригіналі, за своєю природою переклад це один із видів комунікативної діяльності, завданням якої є як найточніше передати зміст, використовуючи всі можливі засоби комунікації [1].

З-поміж необхідних навичок усного перекладу науково-технічної літератури можна виокремити такі: *сприйняття іношомовної інформації; здійснення лексико-семантичних та синтаксичних трансформацій; перехід з однієї мови на іншу; осмислення та інтерпретація іношомовної інформації*. Формування означених навичок передбачає розвиток загальнопсихологічних механізмів перекладацької діяльності, а саме: сприйняття інформації, її осмислення та розвитку пам'яті.

Як стверджує Пол Кей (Paul Kaye), ключовим елементом у виконанні вправ на переклад є те, як їх сприймають студенти. Важливо обговорити питання, які можуть виникнути в процесі такої діяльності. Якщо заняття цікавить студентів і вони прагнуть навчитись більше, варто заохочувати їх до глибшого, додаткового вивчення особливостей перекладу [2].

Виклад основного матеріалу дослідження. Проаналізувавши підходи науковців [3, 4, 5] до проблеми складання вправ, принципи та критерії побудови системи вправ для навчання перекладу, вважаємо за доцільне для формування умінь і навичок усного перекладу у студентів запропонувати такі вправи: *підготовчі*, для розвитку перцептивних здібностей студентів та розвитку пам'яті; *операційні*, для формування навичок усного перекладу; *перекладацькі (інтерпретаційні)*, для розвитку умінь усного перекладу.

Підготовчі вправи містять групи вправ на сприйняття інформації, на розвиток мнемонічних здібностей, на сприйняття термінологічної лексики.

Під час виконання *підготовчих вправ* перевіряються загальнономовні знання студентів та їх рівень оволодіння галузевою термінологією. Увага акцентується на здатності студентів сприймати смислові значення слів, словосполучень, повідомлень актуальної галузі та запам'ятовувати їх для наступної інтерпретації. Основна увага зосереджується на розвитку здатності студента здійснювати порівняльний аналіз функціонування термінологічних слів і словосполучень у мові оригіналу та перекладу з метою визначення смислового значення термінів та їх адекватного вживання під час перекладу.

До *операційних вправ* відносимо вправи на здійснення *лексико-семантичних трансформацій; на здійснення синтаксичних трансформацій та вправи на формування навичок переходу з однієї мови на іншу*. Будь-який процес діяльності передбачає певний алгоритм дій, тобто для того, щоб виконувати певні дії, потрібно знати як це робити, володіти відповідними методами і прийомами. Для успішного здійснення перекладу науково-технічних текстів важливо найточніше передати їх сутнісний зміст. Для цього студенти повинні знати основні прийоми і способи перекладу та застосовувати їх на практиці.

Під час виконання *операційних* вправ відбувається формування навичок усного перекладу. Група вправ на *лекси-*

ко-семантичні перекладацькі трансформації містить наступні *вправи*: передати значення слова чи словосполучення тексту оригіналу за допомогою варіативного синонімічного відповідника, контекстуальної заміни, калькування, транскодування, описового чи антонімічного перекладу. До групи вправ на здійснення *синтаксичних трансформацій* входять вправи на трансформацію структури речення тексту оригіналу під час його перекладу рідною мовою, а також *трансформаційне читання*. Студенти читають частину тексту українською або англійською мовою і передають його смисл. При цьому текст вони не перекладають.

Перекладацькі (інтерпретаційні) вправи спрямовані на розвиток умінь усного перекладу з аркуша та послідовного перекладу. До *перекладацьких (інтерпретаційних)* вправ входять такі групи: *вправи на осмислення тексту повідомлення, вправи на розвиток механізму ймовірного прогнозування, вправи на усний послідовний переклад*.

З позиції семіосоціопсихологічного підходу «ефект діалогу» або смисловий контакт у процесі комунікативної (текстової) діяльності можливий лише на основі ідентифікації (самоотождження) суб'єкта цієї діяльності з проблемною ситуацією інших суб'єктів [6]. Отже, ефективність перекладацької діяльності обумовлюється значною мірою і семіосоціопсихологічними особливостями самого перекладача. З-поміж таких особливостей виокремимо рівень пізнавально-комунікативних умінь, фонових знань, інтелектуально-мисленнєвої і сенсорно-інтуїтивної активності та готовності до адекватної інтерпретації смислової інформації тексту оригіналу. Практична реалізація алгоритму смислоутворення у процесі усного перекладу залежить від оволодіння перекладачем інтелектуально-мовленнєвими механізмами, зокрема, семантичної гнучкості, ймовірного прогнозування, інтерпретації та продукування змісту інформації.

Особливості усного і письмового видів перекладу визначаються низкою різноманітних факторів, а саме: психологічними і психолінгвістичними механізмами; жанровістю тексту, який перекладається; умовами, за яких відбувається усний чи письмовий переклад. Усний переклад відбувається у складніших умовах, ніж письмовий і у перекладача немає достатньо часу для обдумування оптимального варіанту перекладу. Перекладач, який здійснює усний переклад, окрім філологічних знань і професійних умінь повинен володіти й такими особистісними якостями як добре розвинена пам'ять, чіткість дикції, швидкість реакції.

Під час виконання будь-якого галузевого перекладу окрім знання лексики та термінології відповідної галузі, перекладач повинен бути компетентним у предметній сфері її функціонування.

Для здійснення якісного галузевого перекладу необхідним є володіння термінологією актуальної галузі. Це передбачає здатність розпізнавати значення вузькогалузевих та загальнонаукових термінів та використовувати відповідні еквіваленти під час перекладу. Адже, як відомо, навіть загальноновживані слова під час функціонування у професійному мовленні можуть набувати специфічного значення.

Успішна навчальна діяльність під час практичного заняття є гнучким процесом, що вимагає використання різних форм роботи зі студентами – поєднання індивідуальної, групової та колективної діяльності.

Робота у групі є формою спільного навчання, яке має своєю метою покращення вмінь критичного мислення, мовних та соціальних навичок. Заохочення студентів вчитись один від одного – першочергове завдання в організації студентів у малі групи.

У процесі перекладу під час обговорення відмінностей, а також спільних рис у мові оригіналу та перекладу студентам передусім вдається зрозуміти особливості взаємодії двох мов та труднощі, що викликані їх рідною мовою. За допомогою співставлення студенти можуть оцінити багатство обох мов, наприклад, у порівнянні метафор чи ідіом. Крім того під час такого виду діяльності студенти вивчають тематичний вокабуляр, опрацьовують певні аспекти граматики, особливості стилів тощо. Для багатьох студентів розвиток навичок перекладу означає природний і логічний перехід на вищий рівень володіння мовою, що є додатковим мотиваційним фактором.

Формування навичок письмового перекладу науково-технічних текстів передбачає передусім ознайомлення студентів з основними видами і формами письмового перекладу науково-технічної літератури. В основному вся література галузі (патенти, документація, інструкції) перекладається у формі повного письмового перекладу (full translation). Процес перекладу охоплює три стадії: сприйняття, розуміння, інтерпретація.

Метою анотаційного перекладу (annotated translation) є написання анотації тексту оригіналу (статті, книги, патенту) мовою перекладу. Основною метою такого перекладу є надати сутнісну (сміслову) характеристику першоджерела. Для цього перекладачеві необхідно прочитати весь текст, визначити основні положення, дати характеристику змісту і структури. Розмір анотації залежить від обсягу тексту, стилю і мети перекладу.

Реферативний переклад (summary or gist translation) здійснюється з метою короткого викладу змісту достатньо великого за об'ємом тексту оригіналу. Робота над реферативним перекладом складається з таких етапів: перегляд всього тексту для розуміння основної ідеї, відбір найбільш важливих частин для перекладу, читання виокремлених частин з метою визначення цілісності повідомлення, переклад визначених частин.

У процесі виконання письмового перекладу доцільно використовувати такі види навчальної діяльності на занятті:

- Робота в групах над перекладом різних частин тексту та об'єднання окремих частин у цілісний текст (повний переклад).
- Робота в групах над здійсненням перекладу короткого тексту, порівняння версій перекладу, його оцінювання самими учасниками та вибір найбільш точного відповідника.
- Переклад з рідної на іноземну мову та подальший зворотний переклад тексту. Предметом колективного обговорення можуть бути відмінності у результатах та пояснення їх причини.
- Редагування машинного перекладу.
- Виконання реферативного перекладу наукової статті, порівняння результатів перекладу.
- Написання анотації книги, дипломної роботи (бакалаврської, магістерської).

Означені види діяльності спрямовані на формування умінь повного письмового, анотаційного та реферативного перекладу, а також розвитку навичок редагування (машинний пере-

клад чи переклад виконаний іншими студентами). Крім того така робота сприяє розвитку аналітичного мислення студентів та знайомить з можливостями колективної перекладацької діяльності з наступним обговоренням та аналізом її результатів.

Узагальнюючи вищевказане можна зауважити, що оволодіння означеними умінями і навичками перекладу науково-технічної літератури під час виконання виокремлених груп вправ (підготовчих, операційних, інтерпретаційних) та з використанням групової та індивідуальної форм роботи для здійснення письмового перекладу допомагає досягти майстерності в перекладі і є ознакою високого рівня володіння мовою, тобто мотивуючим фактором для студентів.

Література:

1. Duff A. Bringing translation back into the language class. URL: <https://www.teachingenglish.org.uk/article/translation-activities-language-classroom> (дата звернення 03.10.2022).
2. Kaye P. Translation activities in the language classroom. URL: <https://www.teachingenglish.org.uk/article/translation-activities-language-classroom> (дата звернення 04.10.2022).
3. Ганічева Т.В. Методика навчання майбутніх філологів усного англійського двостороннього перекладу у галузі прав людини : дис ... кандидата пед. наук : 13.00.02. Харків, 2008. 182 с.
4. Ольховська О. Система вправ для навчання майбутніх філологів двостороннього синхронного перекладу // Іноземні мови. 2014. №1. С. 47–55.
5. Черноватий Л.М. Методика викладання перекладу як спеціальності : підручник для студ. вищих заклад. освіти за спеціальністю «Переклад». Вінниця : Нова Книга, 2013. 376 с.
6. Дридзе Т.М. Текстовая деятельность в структуре социальной коммуникации: проблемы семиосоциопсихологии / Т.М. Дридзе ; отв. ред. И.Т. Левыкин. М. : Наука, 1984. 268 с.

Shylynska I., Shtokhman L. Developing the skills of scientific and technical translation

Summary. The article deals with the problem of developing scientific and technical translation skills of future philologists. A group of exercises and forms of classroom activities for teaching oral and written translation are determined. Any system of exercises is developed in order to organize an effective process of assimilation of the necessary learning material. A required skill or ability is developed in the process of performing repeated operations and actions and specially designed exercises. The flexibility and stability of the skill provides the possibility of its functioning in any speech situations with the use of new speech material. The difficulties encountered by students during the oral and written translation of scientific and technical literature are outlined. The main difficulties that arise in the process of translating scientific and technical texts are the difficulties associated with the accurate transfer of the semantic values of the terminological units of the field. That is why today the task of finding appropriate educational technologies for teaching scientific and technical translation and educational and methodological support for their implementation is becoming urgent.

It is noted that the formation of translation skills involves the development of general psychological mechanisms of translation activity. Three groups of exercises are proposed for teaching oral scientific and technical translation: preparatory, operational, and interpretive, which are aimed at the development of students' perceptive abilities and memory, at the formation of oral translation skills, and at the development of oral translation skills, respectively.

The factors that determine the peculiarities of oral and written types of translation are identified. The main forms of written translation of scientific and technical literature are analyzed: full translation, summary, abstract. The possibilities of group and individual work during written translation are outlined. Group work is a form of collaborative learning that aims to improve critical thinking skills and develop editing skills.

Encouraging students to learn from each other is the main goal in organizing students into small groups. That is why specialists advise combining students with worse and better results into groups, so that the first ones have the opportunity to improve their language proficiency results.

Key words: scientific and technical translation, ability, skills, system of exercises.

ЗМІСТ

МОВОЗНАВСТВО

<i>Aliyeva Kamala</i> PHRASEOLOGICAL UNITS EXPRESSING GENDER STEREOTYPES IN THE AZERBAIJANI LANGUAGE.....	4
<i>Алкаді М. С. А.</i> АРАБІСТИКА В УКРАЇНІ (ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНО КОМПЕТЕНТНОЇ ОСОБИСТОСТІ ПЕРЕКЛАДАЧІВ-АРАБІСТІВ).....	8
<i>Алкаді М. С. А.</i> ПРОБЛЕМИ ВИВЧЕННЯ АРАБСЬКОГО ЛІНГВОКРАЇНОЗНАВСТВА (У ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ АРАБІСТІВ В УКРАЇНІ).....	12
<i>Андрощук К. М.</i> УРБАНОНІМИ ВІННИЦІ У КОНТЕКСТІ ДЕКОМУНІЗАЦІЇ (ДРУГА ХВИЛЯ ПЕРЕЙМЕНУВАНЬ 2015–2016 РР.).....	17
<i>Vabchuk Yu. Y., Drach O. I.</i> TIMBRE CHARACTERISTICS OF THE INTERJECTION “УЕАН”.....	21
<i>Berezhna M. V.</i> THE MAIDEN PSYCHOLINGUISTIC ARCHETYPE (MARVEL CINEMATIC UNIVERSE).....	24
<i>Боговик О. А.</i> ТЕКСТОТВІРНІ ЗАСОБИ МОДЕЛЮВАННЯ ХУДОЖНЬОГО ПРОСТОРУ У РОМАНІ МАРКУСА ЗУСАКА «ГЛИНЯНИЙ МІСТ».....	29
<i>Борисов О. О., Васильєва О. Г.</i> КОНСТРУКТИВНА ТА ДЕСТРУКТИВНА КОМУНІКАТИВНА ПОВЕДІНКА МОВЦІВ У ДІАЛОЗІ (НА МАТЕРІАЛІ БРИТАНСЬКОГО СЕРІАЛУ SHARPE (TV SERIES)).....	33
<i>Горбаченко А. Л., Рябокучма Т. О.</i> ПАРАЛІНГВІСТИЧНІ ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ ЕМОЦІЙ У СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛІЙСЬКОЇ ТА НІМЕЦЬКОЇ МОВ).....	37
<i>Гарбар І. В., Гарбар А. І.</i> ГРАМАТИЧНІ АНОРМАТИВИ У ПРОФЕСІЙНОМУ МОВЛЕННІ.....	41
<i>Грималюк А. М., Малашевська І. Я.</i> АКТУАЛЬНІСТЬ ВЖИВАННЯ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ З РОСЛИННИМИ ТА ТВАРИННИМИ КУЛЬТУРНИМИ СИМВОЛАМИ У ПУБЛІЦИСТИЧНИХ ТЕКСТАХ.....	45
<i>Гримашевич Г. І.</i> МОРФОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ГОВІРКИ СЕЛА ЧЕРЕВКИ ОВРУЦЬКОГО РАЙОНУ ЖИТОМИРСЬКОЇ ОБЛАСТІ.....	51
<i>Громко Т. В.</i> ВАРІАНТНІСТЬ ОДИНИЦЬ МОВНОЇ СИСТЕМИ І ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ЛЕКСИКОГРАФУВАННЯ ВАРІАНТНОЇ ЛЕКСИКИ ГОВІРКИ.....	55
<i>Huseynova K. S.</i> MAIN TACTICS OF THE EMOTIONAL IMPACT STRATEGY IN AMERICAN JUDICIAL DISCOURSE.....	60
<i>Демиденко Г. Г.</i> ЕТНОФРАЗЕОЛОГІЗМИ З КОМПОНЕНТОМ ХЛІБ ЯК МЕНТАЛЬНІ МАРКЕРИ УКРАЇНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ.....	64
<i>Діброва В. А., Духаніна Н. М., Тищенко М. А.</i> СИЛА ЗАПЕРЕЧЕННЯ В АНГЛІЙСЬКОМУ КОНТЕКСТІ.....	69
<i>Yemeljanova O. V., Smolianinova V. A.</i> LINGUOPRAGMATIC FEATURES OF THE COMPETITIVE DEBATE.....	72

<i>Затухляк І. М., Яценко Д. В.</i> СТРУКТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ З КОМПОНЕНТОМ НА ПОЗНАЧЕННЯ ЧАСУ В АНГЛІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ	76
<i>Кемінь У. В.</i> КОНФЛІКТНІ МОДЕЛІ РЕАЛІЗАЦІЇ КАТЕГОРІЇ ЕМОТИВНОСТІ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ «БУКОВА ЗЕМЛЯ» МАРІЇ МАТІОС)	81
<i>Корольова Н. О.</i> НАЦІОНАЛЬНА МЕТАЛЬНІСТЬ У ДЗЕРКАЛІ ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ «ЧАРІВНА ГОРА»)	85
<i>Котович В. В., Кравченко-Дзондза О. Е.</i> МЕТАФОРА ЯК ЛІНГВОКУЛЬТУРНИЙ МАРКЕР (НА МАТЕРІАЛІ ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКОЇ ПРОЗИ ПОЧАТКУ ХХ СТ.)	89
<i>Куцос О. І.</i> КЛАСИФІКАЦІЯ ВИЗНАЧЕНЬ ПОНЯТТЯ «НАЦІОНАЛЬНИЙ ХАРАКТЕР» МЕТОДОМ КЛАСТЕРНОГО АНАЛІЗУ	93
<i>Максимець О. М.</i> РОЗВИТОК СУФІКСАЛЬНОЇ СЛОВОВІРНОЇ ПІДСИСТЕМИ ІМЕННИКІВ ІЗ ТРАНСПОЗИЦІЙНИМ ЗНАЧЕННЯМ ОПРЕДМЕТНЕНОЇ ДІЇ (УТВОРЕННЯ ІЗ СУФІКСОМ -ІНН(Я))	97
<i>Мовчан Д. В., Стрельнікова Є. С., Савчук А. І.</i> ВЕРБАЛІЗАЦІЯ КОМІЧНОГО У СУЧАСНОМУ ПОЛІТИЧНОМУ АНЕКДОТІ	101
<i>Москальов Д. М.</i> ФУНКЦІОНАЛЬНО-СЕМАНТИЧНЕ ПОЛЕ ПЕРСОНАЛЬНОСТІ В СУЧАСНІЙ ЯПОНСЬКІЙ МОВІ	105
<i>Нечипоренко В. О.</i> ЛІНГВОКУЛЬТУРНА СПЕЦИФІКА ПУБЛІЦИСТИЧНОГО ТЕКСТУ (НА МАТЕРІАЛІ СУЧАСНОЇ БРИТАНСЬКОЇ ПРЕСИ)	110
<i>Pavlichenko L. V., Orlova V. V.</i> GREENSPEAK IN THE WARTIME: ECOLOGICAL MEDIA DISCOURSE ON THE WAR IN UKRAINE, 2022	114
<i>Ревуцька С. К.</i> МОВНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ УКРАЇНЦІВ У РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ Й КУЛЬТУРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ	119
<i>Ryzhkova S. V., Radzievska O. V.</i> LEXICAL AND SEMANTIC PECULIARITIES OF USE OF THE APHORISMS IN POLITICAL DISCOURSE OF THE ENGLISH LANGUAGE AS THE MEANS OF INFLUENCE ON THE AUDIENCE	123
<i>Романюха М. В.</i> СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ АСПЕКТИ ОЗНАЧЕННЯ В АНГЛОМОВНИХ НАУКОВО-ПОПУЛЯРНИХ ТЕКСТАХ	126
<i>Руденко М. Ю.</i> СУЧАСНИЙ МОЛОДІЖНИЙ СОЦІОЛЕКТ: ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ТА ХАРАКТЕРНІ РИСИ	130
<i>Sechka S. V.</i> LEXICAL AND SEMANTIC PECULIARITIES OF TOPONYMS OF THE ENGLISH LANGUAGE: GRAMMATICAL STRUCTURE AND FUNCTIONS	140
<i>Ситник І. В.</i> СИСТЕМНО-СТРУКТУРНА ОРГАНІЗАЦІЯ ДІЄСЛІВ КИТАЙСЬКОМОВНОГО ПЕДАГОГІЧНОГО ДИСКУРСУ ПОЧАТКОВОГО РІВНЯ	144
<i>Сметана І. І.</i> ЗВЕРТАННЯ В ПОЕТИЧНОМУ ДИСКУРСІ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ	148
<i>Совєтна А. В., Совєтний Е. С.</i> ЛІНГВІСТИЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ АНГЛОМОВНИХ ОГОЛОШЕНЬ В ГАЗЕТНО-ІНФОРМАЦІЙНИХ ВИДАННЯХ	152
<i>Soldatova L. P.</i> THE ESSENCE OF THE CONCEPT “LANGUAGE” IN MICHAEL ALEXANDER KIRKWOOD HALLIDAY’S RESEARCH	156

CONTENTS

LINGUISTICS

<i>Aliyeva Kamala</i> PHRASEOLOGICAL UNITS EXPRESSING GENDER STEREOTYPES IN THE AZERBAIJANI LANGUAGE.....	4
<i>Alkali M. S. A.</i> ARABISTS IN UKRAINE (FORMATION OF PROFESSIONALLY COMPETENT PERSONALITY OF ARABIC TRANSLATORS).....	8
<i>Alkali M. S. A.</i> PROBLEMS OF STUDYING ARABIC LINGUISTICS (IN THE PROCESS OF TRAINING ARABISTS IN UKRAINE).....	12
<i>Androshchuk K.</i> THE URBANONAMONIMIA OF VINNYTSIA IN THE CONTEXT OF DECOMMUNIZATION (THE SECOND WAVE OF RENAMING IN 2015–2016).....	17
<i>Babchuk Yu., Drach O.</i> TIMBRE CHARACTERISTICS OF THE INTERJECTION “YEAH”.....	21
<i>Berezhna M.</i> THE MAIDEN PSYCHOLINGUISTIC ARCHETYPE (MARVEL CINEMATIC UNIVERSE).....	24
<i>Bohovyk O.</i> TEXTUAL MEANS OF CREATING LITERARY SPACE IN MARKUS ZUSAK’S BRIDGE OF CLAY.....	29
<i>Borysov O., Vasylieva O.</i> CONSTRUCTIVE AND DESTRUCTIVE COMMUNICATIVE BEHAVIOR OF INTERLOCUTORS (ON THE MATERIAL OF THE BRITISH SERIAL “SHARPE” (TV SERIES)).....	33
<i>Horbachenko A., Riabokuchma T.</i> PARALINGUISTIC MEANS OF EXPRESSING EMOTIONS IN SOCIAL NETWORKS (BASED ON THE ENGLISH AND GERMAN LANGUAGES).....	37
<i>Garbar I., Garbar A.</i> GRAMMATICAL ANORMATIVES IN PROFESSIONAL SPEECH.....	41
<i>Hrymaliuk A., Malashevskya I.</i> ACTUALITY OF USING GERMAN PHRASEOLOGICAL UNITS WITH PLANT AND ANIMALS CULTURAL SYMBOLS IN PUBLICISTIC TEXTS.....	45
<i>Hrymashevych H.</i> MORPHOLOGICAL FEATURES OF THE MIDDLE POLISH DIALECT OF THE VILLAGE CHEREVKY OF OVRUTSKY DISTRICT, ZHYTOMYR REGION.....	51
<i>Hromko T.</i> VARIANTITY OF UNITS OF THE LANGUAGE SYSTEM AND THEORETICAL BASIS OF LEXICOGRAPHY OF VARIANT VOCABULARY OF THE IDIOM.....	55
<i>Huseynova K.</i> MAIN TACTICS OF THE EMOTIONAL IMPACT STRATEGY IN AMERICAN JUDICIAL DISCOURSE.....	60
<i>Demydenko G. H.</i> ETHNIC PHRASEOLOGICAL UNITS WITH THE NOMINATIVE COMPONENT BREAD AS MENTAL MARKERS OF THE UKRAINIAN IDENTITY.....	64
<i>Dibrova V., Dukhanina N., Tyshchenko M.</i> THE POWER OF THE OBJECTION IN THE ENGLISH CONTEXT.....	69
<i>Yemelyanova O., Smolianinova V.</i> LINGUOPRAGMATIC FEATURES OF THE COMPETITIVE DEBATE.....	72

<i>Zapukhlyak I., Jashhenko D.</i> STRUCTURAL PECULIARITIES OF IDIOMS WITH THE COMPONENT DENOTING TIME IN THE UKRAINIAN AND ENGLISH LANGUAGES.	76
<i>Kemin U.</i> CONFLICT MODELS OF IMPLEMENTATION OF THE EMOTIONALITY CATEGORY (BASED ON THE MATERIAL OF THE NOVEL “BEECH LAND” BY MARIA MATIOS).	81
<i>Korolova N.</i> NATIONAL MENTALITY IN THE MIRROR OF (ON THE MATERIAL OF THE NOVEL “THE MAGIC MOUNTAIN”).	85
<i>Kotovykh V., Kravchenko-Dzondza O.</i> METAPHOR AS A LINGUISTIC MARKER (ON THE MATERIAL OF WESTERN UKRAINIAN PROSE OF THE BEGINNING OF THE 20TH CENTURY).	89
<i>Kutsos O.</i> CLASSIFICATION OF DEFINITIONS OF THE CONCEPT “NATIONAL CHARACTER” USING THE METHOD OF CLUSTER ANALYSIS.	93
<i>Maksymets O.</i> DEVELOPMENT OF THE SUFFIXAL WORD FORMATION SUBSYSTEM OF NOUNS WITH TRANSPOSITIONAL MEANS OF OBJECTIFIED ACTION (FORMATION WITH THE SUFFIX -ИИ(Я)).	97
<i>Movchan D., Strelnikova Ye., Savchuk A.</i> VERBALIZATION OF THE COMIC IN THE MODERN POLITICAL ANECDOTES.	101
<i>Moskalov D.</i> FUNCTIONAL SEMANTIC FIELD OF PERSONALITY OF THE JAPANESE LANGUAGE.	105
<i>Nechyporenko V.</i> LINGUISTIC AND CULTURAL SPECIFICITY OF A PUBLICISTIC TEXT (BASED ON THE MODERN BRITISH PRESS).	110
<i>Pavlichenko L., Orlova V.</i> GREENSPEAK IN THE WARTIME: ECOLOGICAL MEDIA DISCOURSE ON THE WAR IN UKRAINE, 2022.	114
<i>Revutska S.</i> LANGUAGE TRANSFORMATIONS OF UKRAINIANS IN THE DEVELOPMENT OF NATIONAL AND CULTURAL IDENTITY.	119
<i>Ryzhkova S., Radzievska O.</i> LEXICAL AND SEMANTIC PECULIARITIES OF USE OF THE APHORISMS IN POLITICAL DISCOURSE OF THE ENGLISH LANGUAGE AS THE MEANS OF INFLUENCE ON THE AUDIENCE.	123
<i>Romaniukha M.</i> STRUCTURAL AND SEMANTIC ASPECTS OF THE ATTRIBUTE IN ENGLISH POPULAR SCIENCE TEXTS.	126
<i>Rudenko M.</i> MODERN YOUTH SOCIOLECT: TENDENCIES OF DEVELOPMENT AND CHARACTERISTIC FEATURES	130
<i>Sechka S.</i> LEXICAL AND SEMANTIC PECULIARITIES OF TOPONYMS OF THE ENGLISH LANGUAGE: GRAMMATICAL STRUCTURE AND FUNCTIONS.	140
<i>Sytnyk I.</i> SYSTEMIC-STRUCTURAL FEATURES OF CHINESE PEDAGOGICAL DISCOURSE VERBS ON PRIMARY LEVEL.	144
<i>Smetana I.</i> ADDRESS IN THE POETIC DISCOURSE OF GRIGORY SKOVORODA.	148
<i>Sovyetna A., Sovyetnyi E.</i> LINGUISTIC CHARACTERISTICS OF ENGLISH ADVERTISEMENTS IN NEWSPAPERS AND NEWSPAPERS.	152
<i>Soldatova L.</i> THE ESSENCE OF THE CONCEPT “LANGUAGE” IN MICHAEL ALEXANDER KIRKWOOD HALLIDAY’S RESEARCH.	156
<i>Tkach P.</i> LEXICAL AND SEMANTIC WAYS OF CREATION OF THE TOPONYMS.	161

НОТАТКИ

НАУКОВИЙ ВІСНИК МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Серія: ФІЛОЛОГІЯ

Науковий збірник

№ 58, 2022

Серію засновано у 2010 р.

Коректор – Вишнякова Я.І.

Комп'ютерна верстка – Молодецька О.І.

Підписано до друку 12.12.2022 р. Формат 60x84/8. Обл.-вид. арк. 43,18, ум. друк. арк. 38,36.
Папір офсетний. Цифровий друк. Наклад 200 примірників. Замовлення № 0323/128.

Надруковано: Видавничий дім «Гельветика»
(Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 7623 від 22.06.2022 р.)
65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1
Тел. +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua